

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

ВИТОКИ

педагогічної майстерності

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Заснований у травні 2007 року

Випуск 32

Серія «Педагогічні науки»

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Ulrichsweb Global Serials Directory

Полтава
2023

ISSN 2616-6623

UDC 37.091.12:005.336.5

THE SOURCES OF PEDAGOGICAL SKILLS

Founder and publisher:

POLTAVA V. G. KOROLENKO NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

*The journal is published by the decision of Academic Council of Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University
(Protocol No. 4 dated 26.10, 2023)*

*The journal is in the list of scientific professional publications of Ukraine (category B)
in which the results of thesis may be published (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine
dated July 02, 2020, No. 886).*

The journal is indexed in: Index Copernicus International, Ulrichsweb Global Serials Directory

Editor in Chief

Grynyova Maryna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Rector of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Members of the editorial board

Grynyov Roman, Doctor of Sciences (Physics and Mathematics), Faculty of Physics, Ariel University, State Israel

Danyso Oksana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Dovga Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Central Ukrainian V. Vynnychenko State Pedagogical University, Kropyvnytskyi

Dziuba Tetiana, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Dyachenko-Bohun Maryna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Zhamardiy Valery, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the UMSA

Zhdanova-Nedilko Olena, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Kononets Nataliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the University of Ukoopspilks «Poltava University of Economics and Trade»

Kraschenko Yuriy, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical, head of the State Service for Education Quality in Poltava region

Morgun Volodymyr, Candidate of Psychological Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Tkachenko Andrii, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Khomenko Pavlo, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Managing Editor – Doctor of Pedagogical Sciences **O. Zhdanova-Nedilko**

The Sources of Pedagogical Skills: The journal / Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. Poltava, 2023. Issue 32. 254 p. (Series «Pedagogical Sciences»).

The journal includes research results of scientists and lecturers, scientific researches of doctoral and postgraduate students on the problems of future teachers training, improvement of teacher's professional skills in comprehensive and vocational schools in the context of national and international educational system.

Certificate of the state registration

Series KB No. 23451-13291 PP dated June 22, 2018

© Group of authors, 2023

© Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University 2023

ISSN 2616-6623

UDC 37.091.12:005.336.5

ВИТОКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Засновник і видавець:

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА
*Друкується за ухвалою вченої ради Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка (протокол № 4 від 26.10. 2023 р.)*

Журнал уходить до переліку наукових фахових видань України (категорія Б),
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
(Наказ Міністерства освіти і науки України від 2 липня 2020 р. № 886).
Індексується в Index Copernicus International та Ulrichsweb Global Serials Directory

Головний редактор

Гриньова Марина Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Члени редколегії

Гриньов Роман Станіславович, доктор фізико-математичних наук, факультет фізики Аріельського
університету, Держава Ізраїль

Даниско Оксана Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Довга Тетяна Яківна, доктор педагогічних наук, професор Центральноукраїнського державного
національного педагогічного університету імені В. Винниченка, м. Кропивницький

Дзюба Тетяна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Жамардій Валерій Олександрович, доктор педагогічних наук, доцент Полтавського державного
медичного університету

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кононець Наталія Василівна, доктор педагогічних наук, доцент Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Кращенко Юрій Петрович, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка, начальник Управління державної служби якості освіти
України в Полтавській області

Моргун Володимир Федорович, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Хоменко Павло Віталійович, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного
педагогічного університету імені В.Г. Короленка

*Відповідальний редактор – доктор педагогічних наук **О.Г. Жданова-Неділько***

Витоки педагогічної майстерності: журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава,
2023. Випуск 32. 254 с. (Серія «Педагогічні науки»).

Журнал містить результати досліджень учених та викладачів, наукові пошуки докторантів,
аспірантів із проблем підготовки майбутнього вчителя, удосконалення професійної майстерності
викладача загальноосвітньої і професійної школи в контексті вітчизняного та світового освітнього
простору.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу

Серія КВ № 23451-13291ПР від 22 червня 2018 р.

© Колектив авторів, 2023

© ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023

Інформація для авторів

1. Журнал «Витоки педагогічної майстерності» призначений для публікації досліджень у галузі педагогіки, що розкривають проблеми її історії, теорії професійної освіти, виховання та навчання, соціальної педагогіки, освітнього менеджменту.
2. Журнал виходить двічі на рік.
3. Рекомендований обсяг статей, що подаються до друку, від 10 до 14 сторінок (формат аркуша А-4, розмір шрифту 14, міжрядковий інтервал 1,5, поля 2 см з усіх сторін).
4. Статті проходять процедуру первинного редакторського, редакційного розгляду та рецензування. Тексти можуть бути відхилені або повернуті авторам на доопрацювання на кожному з етапів, залежно від виявлених невідповідностей чи недоліків (у змісті, якості викладу матеріалу та технічному оформленні). Процес рецензування закритий. Остаточну ухвалу про друк статті приймає Вчена рада університету за поданням редакційної колегії видання. Автора інформує про це рішення і час виходу збірника відповідальний редактор.
4. Рукописи статей повинні містити такі компоненти: 1) постановка проблеми в загальному вигляді та вказівка на її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз найважливіших публікацій, у яких започатковано розв'язання досліджуваної проблеми й на які спирається автор; 3) вирішення досі не вирішених аспектів наукової проблеми, яким і присвячено цю статтю; 4) формулювання мети й завдань статті; 5) виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 6) висновки з дослідження та перспективи подальшої розробки цього тематичного напрямку. Бібліографічний апарат оформлюється у відповідності зі стилем АПА.
5. Технічне оформлення наукової статті:
  - вгорі ліворуч – **індекс УДК**;
  - через рядок ліворуч – **ім'я та прізвище автора напівжирним шрифтом** (наприклад: **Лариса Коваленко**);
  - через рядок по ширині сторінки – **ORCID автора**;
  - через рядок по ширині сторінки – назва закладу, де працює дописувач (наприклад: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка);
  - через рядок по центру напівжирними прописними літерами – **назва статті** (наприклад: **РОЗВИТОК ІДЕЇ СПІВРОБІТНИЦТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ**);
  - через рядок з абзацу – анотація (до 100 друкованих знаків) і ключові слова (5–7) курсивом українською мовою;
  - через рядок, з абзацу – текст статті;
  - через рядок по центру – слова «**Список використаних джерел**»;
  - через рядок у алфавітному порядку чи в послідовності цитування – список використаних джерел (рекомендована кількість до 10-12);
  - через рядок по центру – слово «**References**»;
  - список використаних джерел у латинській транслітерації;
  - через рядок – прізвище та ім'я автора англійською мовою;
  - у наступному рядку – назва закладу, де працює дописувач, англійською мовою;
  - у наступному рядку – назва статті англійською мовою;
  - у наступному рядку й далі – розширена анотація (реферат – не менше 200 слів, 2000-3000 друкованих знаків) та ключові слова (5-7) англійською мовою.
6. Посилання на літературу в тексті подаються в круглих дужках за зразком (Лещук, 2008, с. 15);
7. У окремому файлі слід подати відомості про автора: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь і звання, місце роботи й посада (дані для публікації в рубриці «Наші автори»), адреса для пересилання журналу, телефон, e-mail (не публікуються).
8. Редакційна рада може не поділяти поглядів дописувачів.

УДК 378.091.2

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292607](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292607)

СВІТЛАНА АЛЕКСЄЄВА

ORCID: 0000-0002-8132-0465

Інститут педагогіки НАПН країни, м. Київ

ДИДАКТИЧНИЙ АЛГОРИТМ РОЗРОБЛЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЕКТОРІЇ

У статті розкрито дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії. Окреслено, що згідно вимог освітнього законодавства в Україні всі здобувачі освіти мають нагоду сформувати індивідуальну освітню траєкторію, яка визначає персональний шлях реалізації особистісного потенціалу та формується з урахуванням здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і їхнього досвіду. В умовах воєнного стану індивідуальна освітня траєкторія розглядалася як компенсація освітніх втрат здобувачів освіти і один зі шляхів забезпечення рівного доступу до освіти. Констатовано, що індивідуальна освітня траєкторія є інструментом, який дає змогу налаштувати освітній процес під потреби та можливості кожного учня з урахуванням його індивідуальних особливостей, можливостей та обмежень. Це дієвий механізм, що забезпечить умови педагогічної підтримки та супроводу розвитку особистості з її унікальністю та своєрідністю. Визначено, що наявність індивідуальних освітніх траєкторій у закладі освіти є індикатором якості освітнього процесу, який оцінюється під час інституційного аудиту Державної служби якості освіти. Схарактеризовано ідею освітнього маршруту учня в країнах Європи. Доведено, що навчання за індивідуальною освітньою траєкторією має стати дидактичною системою, яка реалізує індивідуальні програмами, зміст, форми, засоби, темп, форми контролю і оцінювання. Конкретизовано дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії, що складається з кількох етапів: аналіз потреб і можливостей учнів; визначення освітніх цілей; вибір навчальних матеріалів та методів; планування навчання, реалізація індивідуальної освітньої траєкторії; оцінка результатів.

***Ключові слова:** індивідуальна освітня траєкторія, дидактичний алгоритм, індивідуальне навчання, диференціація навчання, технології вільної освіти.*

Постановка проблеми; її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Освіта у XXI столітті орієнтована на розкриття природних здібностей учнів, підготовку до професії, формування готовності до розвитку професійної кар'єри (Алексєєва, 2013). Відповідно до сучасних тенденцій, сучасна школа – не для того, щоб усі мали однаковий мінімум знань, а для того, щоб отримати необхідне саме для власного майбутнього професійного шляху. Такий підхід вимагає впровадження сучасних технологій та моделей навчання, зокрема й розробку індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти. Згідно вимог освітнього законодавства України всі здобувачі освіти мають нагоду сформувати індивідуальну освітню траєкторію, яка визначає персональний шлях реалізації особистісного потенціалу та формується з урахуванням здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і їхнього досвіду (Закон України «Про освіту», 2017). Індивідуальна освітня траєкторія – це інструмент, який дає змогу налаштувати освітній процес під потреби та можливості кожного учня з урахуванням його індивідуальних особливостей, можливостей та обмежень (Алексєєва, 2021).

Крім того, забезпечення максимально ефективного розвитку кожного учня засобами індивідуальної освітньої траєкторії актуально і в умовах воєнного стану. Під час війни у мільйонів українських дітей з'явилася одна спільна причина, через яку вони потребують індивідуального підходу. Це – неможливість відвідувати школу за бойових дій або перебування у різних країнах в умовах тимчасового прихистку. Для більшості таких учнів можна застосувати термін «з особливими освітніми потребами» у широкому його розумінні. Водночас стратегічно важливо забезпечити для всіх дітей доступ до освіти, налагодити якісний освітній процес. У такому контексті індивідуальні освітні траєкторії, які в умовах воєнного стану розглядалися як один зі шляхів забезпечення рівного доступу до освіти, зараз набувають особливого значення, так як це можна вважати компенсацією освітніх втрат здобувачів освіти. Адже саме індивідуалізація навчання, впровадження індивідуальної освітньої траєкторії забезпечить умови педагогічної підтримки та супроводу розвитку особистості з її унікальністю та своєрідністю.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема індивідуалізації та впровадження індивідуальної освітньої траєкторії цікавила і сьогодні цікавить багатьох учених і практиків. Зокрема, аналіз феномену індивідуальна освітня траєкторія: у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях здійснено у працях Я. Сухенко (Сухенко, 2017); проблему індивідуалізації навчання в контексті ідей концепції нової

української школи досліджувала Г. Терещук (Терещук, 2017); індивідуалізація навчання у закладах загальної освіти як педагогічна проблема – С. Алексєєва (Алексєєва, 2021); термінологічні тлумачення індивідуальної форми навчання через її «похідні» – Т. Годованюк (Годованюк, 2008).

Метою статті є висвітлення дидактичного алгоритму розроблення індивідуальної освітньої траєкторії в умовах невизначеності, воєнного стану та повоєнного відновлення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як зазначає у своїй праці Я. Сухенко – проблема індивідуальних освітніх траєкторій набула особливої актуальності в контексті розроблення таких сучасних освітніх трендів, як «освіта упродовж життя», «особистісно зорієнтоване навчання», «життєвий шлях». Вона має міждисциплінарний характер, активно досліджується в педагогіці з акцентом на педагогічних умовах, механізмах, формах, ресурсах і засобах створення та реалізації на різних рівнях освіти, в соціології – на загальних тенденціях освітніх траєкторій учнів, студентів, дорослих, пов'язаних із проблемами безробіття, соціальної інтеграції, рівності, доступності знань, успішності кар'єри, соціальної політики держав тощо (Сухенко, 2017).

Сьогодні, в умовах війни, індивідуальна освітня траєкторія набула також нового значення, зокрема, в регіонах, що постраждали від військових дій, велика кількість дітей вимушено виїхала і тимчасово проживає в іншій місцевості або за кордоном, а отже для організації навчання таких учнів застосовують індивідуальні освітні траєкторії, що дає змогу школам забезпечити достатню гнучкість освітнього процесу, не вносячи кардинальних змін до навантаження вчителів. В умовах війни індивідуальна освітня траєкторія – це одне з оптимальних рішень для дітей, які перебувають за межами країни в умовах тимчасового прихистку, або ж є внутрішньо переміщеними особами, чи не можуть відвідувати заняття через обстріли і небезпечну ситуацію у їхньому регіоні. Такий підхід уможливився завдяки сучасному законодавству освіти. Зокрема, як ми вже зазначали, в Законі України «Про освіту» (2017) визначено не тільки поняття «індивідуальна освітня траєкторія» але й засоби її реалізації, а саме право на формальну, неформальну та інформальну освіту впродовж життя. У статті 14 Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) конкретизується, що індивідуальна освітня траєкторія учня формується шляхом визначення власних освітніх цілей, а також вибору суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними: форм здобуття загальної середньої освіти; навчальних планів та програм; навчальних предметів (інтегрованих курсів), інших освітніх компонентів, у тому числі вибіркових, і рівнів їх складності; форм організації освітнього процесу, методів, засобів навчання; темпів засвоєння освітньої програми та/або послідовності вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів). Наявність індивідуальних освітніх траєкторій у закладі освіти є індикатором якості освітнього процесу. Це оцінюється під час інституційного аудиту, який проводить Державна служба якості освіти. Зокрема, під час аудиту оцінюються такі показники: «Педагогічні працівники беруть участь у формуванні та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнів (у разі потреби)», «У закладі освіти створюються умови для реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учнів». Крім того, індивідуальна освітня траєкторія застосовується і для дітей з особливими освітніми потребами, і для дітей, які навчаються за індивідуальною формою здобуття освіти.

Досліджуючи ідею освітнього маршруту для кожного учня в країнах Європи, Аліна Мірошнікова зазначає, що у Великій Британії після завершення початкової школи та іспиту учні вступають до трьох видів шкіл. Так звані сучасні (Modern) школи не дають права на вступ до університету, орієнтують на опанування найбільш масових професій. Граматичні, тобто гуманітарні (Grammar), і технічні (Technical) школи готують до отримання вищої освіти за відповідними напрямками. У них учні вивчають предмети на поглибленому рівні, як на підготовчих курсах у вишах. Авторка зазначає, що схожа модель у Німеччині. Після першого півріччя останнього класу початкової школи діти отримують табелі, а батьки – рекомендації від учителів, у якому виді школи учень має продовжити освіту. Основні школи готують до отримання робітничих спеціальностей. Реальні школи дають факультативи та додаткові предмети, які дозволяють продовжити навчання у сфері послуг, торгівлі, на державній службі тощо. Гімназії дозволяють без іспитів вступити у будь-які виші, тому в них вже викладають чотири курси, які є ввідними для університетських курсів (Мірошнікова, 2020). Але такий підхід має більшу орієнтацію на диференціацію.

Організація навчання за індивідуальною траєкторією вимагає особливої методики й технології. Вирішувати цю задачу в сучасній дидактиці пропонується зазвичай двома протилежними способами, кожен з яких іменують індивідуальним підходом. Згідно з першим, до кожного учня пропонується підходити індивідуально, диференціюючи досліджуваний ним матеріал за ступенем складності, спрямованості чи іншими параметрами. Для цього учнів зазвичай поділяють на групи за типом: «фізики», «гуманітарії», «техніки»; або здатні, середні, відстаючі – рівні А, В, С. Другий спосіб припускає, що власний шлях освіти вибудовується для кожного учня стосовно до кожної досліджуваної ним освітньої сфери. Інакше кажучи, кожному учню дається можливість створення власної освітньої траєкторії освоєння всіх навчальних дисциплін.

Навчання за індивідуальною освітньою траєкторією має стати дидактичною системою. У такій системі навчання здійснюється за індивідуальними програмами, змістом, формами, засобами, темпом, формами контролю і оцінювання. Основна мета – забезпечити максимально ефективний розвиток кожного учня,

його самостійності, ініціативності, дослідницького та пошукового стилю діяльності, творчості, впевненості, культури праці. Головною перевагою впровадження індивідуальних освітніх траєкторій є те, що вони дають змогу повністю адаптувати зміст, методи і темпи навчальної діяльності дитини до її особливостей, за рухом від незнання до знання, вчасно вносити необхідні корективи в діяльність учня. Все це дозволяє дитині працювати «економно», у своєму темпі, постійно контролювати витрати своїх сил, що, природно, дозволяє досягати якісних результатів навчання.

Нині, вчені намагаються знайти шляхи вирішення проблеми реалізації індивідуального підходу в практику навчання. Це, зокрема, так звані технології вільної освіти, до яких відноситься: вальдорфська педагогіка (Р. Штайнер); технологія саморозвитку (М. Монтесорі); технологію Дальтонплан (Х. Паркхерст); технологію вільної праці (С. Френе); школу-парк (М. Балабан); цілісну модель вільної школи (Т. Войтенко). До технологій індивідуалізованого навчання також можна віднести: проектні технології навчання; технологію продуктивної освіти; технологію індивідуалізованого навчання; адаптивну систему навчання; навчання на основі індивідуально-орієнтованого навчального плану (Лозенко, 2019).

Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії складається з кількох етапів:

Аналіз потреб і можливостей учнів. На цьому етапі вчителі аналізують особистість учня, його індивідуальні можливості, таланти, потреби та проблеми.

Визначення освітніх цілей. На цьому етапі вчителі визначають, які навички, знання та компетенції має набути учень протягом певного періоду часу, щоб реалізувати свій потенціал та досягти успіху у майбутньому.

Вибір навчальних матеріалів та методів. На цьому етапі вчителі обирають навчальні матеріали та методи навчання, які відповідають особистісним особливостям та можливостям учня.

Планування навчання. На цьому етапі вчителі встановлюють план навчання, який містить навчальні теми, обсяг матеріалу, терміни виконання завдань та критерії оцінювання.

Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії. Після розробки індивідуальної освітньої траєкторії, вчителі починають реалізацію навчального процесу, який повинен відповідати індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня.

Оцінка результатів. На цьому етапі вчителі оцінює навички, знання та компетенції учня. Необхідно зазначити, що "оцінювання" не обмежується виставленням оцінки. Це послідовна змістовна взаємодія між учнем, учителем і батьками щодо навчальних досягнень учня на підставі визначених освітніх цілей і критеріїв. Для успішного оцінювання навчальний процес має бути організований у такий спосіб, щоби спонукати кожного учня бути активним його учасником, а не пасивним "отримувачем" знань і оцінок. Має бути створена така атмосфера навчання, за якої учні не бояться "йти на ризик" – ставити запитання, робити помилки й показувати, чого вони ще не вміють або не знають. Оцінювання сприяє розвитку в учнів метакогнітивних навичок, тобто вміння планувати, регулювати, аналізувати власну навчальну діяльність, визначати причини труднощів та можливі шляхи їхнього подолання, що, зі свого боку, розвиває внутрішню мотивацію. Це стає можливим, зокрема, завдяки концентрації уваги на процесі та цілях навчання, орієнтації на результат, застосуванню технік самооцінювання і взаємооцінювання.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження слід констатувати, що індивідуальна освітня траєкторія має стати дидактичною системою, у якій навчання здійснюється за індивідуальними програмами, змістом, формами, засобами, темпом, та відповідними формами контролю і оцінювання. Основна мета цього процесу – забезпечити максимально ефективний розвиток кожного учня, його самостійності, ініціативності, дослідницького та пошукового стилю діяльності, творчості, впевненості, культури праці. Цінність дидактичного алгоритму розроблення індивідуальної освітньої траєкторії в умовах невизначеності, воєнного стану та повоєнного відновлення в тому, що він підвищує мотивацію, розвиває вміння вчитися та допомагає учням досягати кращих результатів навчання.

Перспективи подальших досліджень. Послідовне поширення практик упровадження індивідуальних освітніх траєкторій з формувальною метою, удосконалення механізмів визначення навчальних цілей, діагностування особистісних якостей і коригування моделей навчання з виявленими потребами учнів.

Список використаних джерел

- Алексеева, С. В. (2013). Формування готовності учнівської молоді до вибору і реалізації професійної кар'єри: від теорії до практики. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*, 5. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11303>
- Алексеева, С. (2021). Технологія формування індивідуальної освітньої траєкторії учнів профільної школи. *Перспективи та інновації науки*, 5 (5). Взято з <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729321>
- Алексеева, С. (2021). Індивідуалізація навчання у закладах загальної освіти як педагогічна проблема. *Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference*

«Theory and Practice of Science: Key Aspects» (No 42). Rome, Italy: Dana. Взято з <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724261>

- Алексеева, С. (2014) Наукові теорії розвитку професійної кар'єри в сучасних концепціях професійної педагогіки. В кн. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. праць. (Вип. 38). Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731277>
- Годованюк, Т. Л. (2008). Деякі термінологічні тлумачення індивідуальної форми навчання через її «похідні». *Педагогіка і психологія*, 4, 127-135. Закон України «Про освіту». (2017). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Мірошнікова, А. (2020). *Індивідуальна освітня траєкторія: що це та навіщо?* Взято з <https://osvitoria.media/experience/indyvidualna-osvitnya-trayektoriya-shho-tse-ta-navishho/>
- Лозенко, А. (2019). Індивідуалізація в умовах традиційної технології навчання: проблеми і перспективи. *Наукові записки. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, 9, 3, 191-194. Взято з http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12787/Converted_file_12971825.pdf?sequence=1
- Сухенко, Я. В. (2017). Індивідуальна освітня траєкторія: аналіз феномену у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*, 38. Взято з <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2017-38.%D0>
- Терещук, Г. (2017). Індивідуалізація навчання в контексті ідей концепції нової української школи. *Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*, 2, 6-16. Взято з http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=NZTNPU_ped_2017_2_3

References

- Aliexsieieva, S. V. (2013). Formuvannya hotovnosti uchnivskoi molodi do vyboru i realizatsii profesiinoi kariery: vid teorii do praktyky [Formation of students' readiness to choose and implement a professional career: from theory to practice]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiinotekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika [Scientific Bulletin of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. Professional pedagogy]*, 5. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11303> [in Ukrainian].
- Aliexsieieva, S. (2021). Tekhnolohiia formuvannya indyvidualnoi osvitnoi traiektorii uchniv profilnoi shkoly [The technology of forming an individual educational trajectory of students of a specialized school]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky [Perspectives and innovations of science]*, 5 (5). Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729321> [in Ukrainian].
- Aliexsieieva, S. (2014). Naukovi teorii rozvytku profesiinoi kariery v suchasnykh kontseptsiakh profesiinoi pedahohiky [Scientific theories of professional career development in modern concepts of professional pedagogy]. In *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy [Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems]*: zb. nauk. prats (Is. 38). Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731277> [in Ukrainian].
- Aliexsieieva, S. (2021). Indyvidualizatsiia navchannia u zakladakh zahalnoi osvity yak pedahohichna problema [Individualization of learning in institutions of general education as a pedagogical problem]. In *Scientific Collection «InterConf»: with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Theory and Practice of Science: Key Aspects» (No 42). Rome, Italy: Dana* [in Ukrainian].
- Hodovaniuk, T. L. (2008). Deiaki terminolohichni tлумachennia indyvidualnoi formy navchannia cherez yii «pokhidni» [Some terminological interpretations of the individual form of education through its "derivatives"]. *Pedahohika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 4, 127-135 [in Ukrainian].
- Lozenko, A. (2019). Indyvidualizatsiia v umovakh tradytsiinoi tekhnolohii navchannia: problemy i perspektyvy [Individualization in the conditions of traditional learning technology: problems and prospects]. *Naukovi zapysky. Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity [Scientific notes. Problems of the methodology of physical, mathematical and technological education]*, 9, 3, 191-194. Retrieved from http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12787/Converted_file_12971825.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].
- Miroshnikova, A. (2020). *Indyvidualna osvitnia traiektoriia: shcho tse ta navishcho? [Individual educational trajectory: what is it and why?]*. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/indyvidualna-osvitnya-trayektoriya-shho-tse-ta-navishho/> [in Ukrainian].
- Sukhenko, Ya. V. (2017). Indyvidualna osvitnia traiektoriia: analiz fenomenu u vitchyznianskykh i zarubizhnykh doslidzhenniakh [Individual educational trajectory: analysis of the phenomenon in domestic and foreign

- studies]. *Problemy suchasnoi psykholohii [Problems of modern psychology]*, 38. Retrieved from <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2017-38.%p> [in Ukrainian].
- Tereshchuk, H. (2017). Individualizatsiia navchannia v konteksti idei kontseptsii novoi ukrainskoi shkoly [Individualization of education in the context of the ideas of the concept of the new Ukrainian school]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho nats. ped. un-tu imeni Volodymyra Hnatiuka. Pedahohika [Scientific notes of the Ternopil National ped. Volodymyr Hnatyuk University. Pedagogy]*, 2, 6-16. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=NZTNPU_ped_2017_2_3 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"]. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text/> [in Ukrainian].

ALIEKSIEIEVA S.

Institute of Pedagogy, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

DIDACTIC ALGORITHM FOR DEVELOPING AN INDIVIDUAL EDUCATIONAL TRAJECTORY

The article reveals a didactic algorithm for developing an individual educational trajectory. It is outlined that according to the requirements of the educational legislation in Ukraine, all students of education have the opportunity to form an individual educational trajectory, which determines the personal path of realizing personal potential and is formed taking into account abilities, interests, needs, motivation, opportunities and their experience. In the conditions of martial law, the individual educational trajectory was considered as compensation for the educational losses of education seekers and one of the ways to ensure equal access to education. It was established that the individual educational trajectory is a tool that allows you to adjust the educational process to the needs and capabilities of each student, taking into account his individual characteristics, capabilities and limitations. This is an effective mechanism that will provide conditions for pedagogical support and support for the development of personality with its uniqueness and originality. It was determined that the presence of individual educational trajectories in an educational institution is an indicator of the quality of the educational process, which is evaluated during the institutional audit of the State Education Quality Service. The idea of the student's educational route in European countries is characterized. It has been proven that learning according to an individual educational trajectory should become a didactic system that implements individual programs, content, forms, means, pace, forms of control and evaluation. The didactic algorithm for the development of an individual educational trajectory, consisting of several stages, is specified: analysis of the needs and capabilities of students; definition of educational goals; selection of educational materials and methods; training planning, implementation of an individual educational trajectory; evaluation of results.

Keywords: *individual educational trajectory, didactic algorithm, individual learning, differentiation of learning, free education technologies.*

Стаття надійшла до редакції 20.02.2023 р.

УДК 378.04:[005.95:37]:378.091.12:174

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292611](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292611)

ІРИНА БАБЕНКО

ORCID: 0000-0001-6481-014X

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ІНТЕГРАЦІЯ ПРАВОВИХ І МОРАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПРИ ФОРМУВАННІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ОСВІТИ

У статті розглядається сучасна проблема: формування академічної доброчесності майбутніх освітянських менеджерів, котрі повинні за час навчання у вітчизняних фахових закладах вищої освіти не лише вивчити сутність чинних законів України стосовно захисту інтелектуальної власності, авторських прав, але й, перш за все, надбати ті особистісні риси високої моральності, благородства, котрі складають особливо цінну компетентність, характерну для прогресивної освітянської, наукової спільноти світу.

***Ключові слова:** академічна доброчесність, інтелектуальна власність, авторське право, закон, моральність, чесність, благородство, особиста відповідальність, академічність мислення, духовність.*

Постановка проблеми. Привласнення результатів (будь-якого виду) чужої інтелектуальної праці і власності (у будь-якій формі її матеріального втілення) (Капінос, Лерантович, Солошук, 2023) у розвинутому не лишень матеріально, а й морально, соціумі, могло би засуджуватися також виключно морально, але достатньо суворо. Та ми живемо не в ідеальному світі утопічних вимислів, а в цілком реальному і на сьогодні до того ж вкрай небезпечному, тим більше, що наша країна ще не вхожа до Європейського Союзу, совісті земної цивілізації, де викриття у плагіаті є абсолютно вагомим приводом до дискваліфікації в наукових та іншого характеру інтелектуальних колах нового «автора» (на будь-якій царині людської діяльності) і голосного засудження суспільством, науковим, мистецьким оточенням. До того ж, закони щодо захисту авторських прав та інтелектуальної власності у нашій країні в реалі носять декларативний характер, а якщо й працюють, то з великими потугами, їх дуже важко застосувати на практиці щодо порушників, а саме: крадіїв особливих цінностей від не просто творчих, але й креативних особистостей високого таланту. Основна причина – за давнина відсутність виховання у юних поколіннях поваги до чужої інтелектуально-духовної власності, її недоторканості. І це є величезна – за психологічною глибиною, масштабами часового існування – проблема, ба навіть драма нашого соціуму, освіти в цілому, зокрема, вищої спеціальної, а в ній – такого соціумного інституту як магістратура – стартового майданчика перед науковою, науково-педагогічною кар'єрою, котра за наріжний свій камінь має суто індивідуальну авторську працю. Все те й обумовлює **актуальність** цієї статті.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питаннями академічної доброчесності переймалися вітчизняні вчені А. Артюхов, Б. Буяк, Т. Добко, М. Дончик, М. Капінос, Е. Лерантович, А. Мельниченко, О. Меншов, Т. Мічман, М. Солошук, В. Турчиновський, Т. Фініков, В. Хмарський, та ще цілий ряд інших науковців. Деякі з них трудяться у співдружності із зарубіжними вченими, і приклад тому – наукові дослідження українського вченого Т.В. Фінікова разом з польськими колегами.

Колективна монографія, «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету», у створенні котрої взяв участь Т. В. Фініков, – перша у науковій вітчизняній літературі спроба «...системно осмислити етичне підґрунтя інституційної трансформації вітчизняних закладів вищої освіти ХХІ сторіччя. Спираючись на досвід США та інших країн, автори доводять необхідність формування серед українських викладачів, студентів, аспірантів та наукових співробітників культури академічної чесності та потребу її адекватного закріплення в юридичному, економічному та соціальному контексті існування та розвитку сучасних українських університетів. І це є цілком закономірним, адже саме академічна чесність визначає в наш час можливість сталого розвитку університетської освіти, стаючи своєрідним моральним імперативом її подальшого вдосконалення» (Буяк, 2023).

На нашу думку, це – найбільш об'ємне, глибоке та різновекторне дослідження вітчизняних розвідників з даної теми, надзвичайно корисне для науковців усіх поколінь, а найперше – для майбутніх менеджерів освіти усіх рівнів, для їхнього вдумливо читання та засвоєння основ академічних чеснот. Колективна монографія «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» за загальною редакцією Т.В. Фінікова, А.Е. Артюхова (2016 р.) (Фініков, Артюхов, (Ред.), 2016). має стати настільною книгою того студента, котрий мріє сказати своє, власне слово в науці, в управлінні.

Особливо корисна у цьому аспекті наукова праця, котру подає їм ця монографія, – фундаційного характеру стаття координатора з української сторони міжнародного польсько-українського проекту

«Інноваційний університет і лідерство», гостьового наукового професора факультету Artes Liberales Варшавського університету Т.В. Фінікова: «Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба» (Фініков, с. 9-36).

Т.В. Фінікову належить думка, що нині, у нелегкі часи «...для всієї науково-освітньої спільноти набуває особливого значення поняття академічної доброчесності (academic integrity). В основу вже класичного сьогодні визначення цього поняття покладено сполучення наступних фундаментальних чеснот: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності, пізніше, в 2013 році, доповнене новою, шостою – мужністю. У так званому «Паризькому комюніке» від 25.05.2018 р. виписано застереження для країн-учасниць Болонського процесу стосовно неприпустимості нехтування базовими демократичними цінностями. Академічна свобода і доброчесність, інституційна автономія, участь студентів і працівників у врядуванні вищої освіти та громадська відповідальність вищої освіти й за вищу освіту становлять основу Європейського простору вищої освіти. Спостерігаючи, як останніми роками деякі з цих фундаментальних цінностей заперечувалися в деяких з наших країн, ми рішуче беремо на себе обов'язок пропагувати й захищати їх у всьому ЄПВО через інтенсивний політичний діалог і співпрацю» (Фініков, с. 13).

Серед зарубіжних авторів стосовно даної теми багато тих, чії праці також заслуговують на пильну увагу майбутніх менеджерів освіти в Україні. Це А. Вайтак, П. Гітіму, В. Бауерс, С. Джонсон, М. Мартін. Але особливо яскравою, багато в чому неочікуваною, як на нашу думку, є книга К. Ідріса, генерального директора Всесвітньої організації інтелектуальної власності, у якій він наполягає на архіважливості захисту від зазіхань на авторство інтелектуальних надбань, при тому проголошуючи творчу уяву як їх основу і головну цінність геніїв людства, та зазначаючи: «Історія людства є історією застосування сили уяви або, іншими словами, інновацій і творчості до існуючого масиву знань з метою розв'язання виникаючих проблем. Всі незліченні відкриття й інновації... були результатом застосування творчих людей у різних країнах світу, що дозволило людству досягти сучасного рівня технічного прогресу. Уява стимулює прогрес як у мистецтві, так і у науці» (Ідріс, 2006, с. 8). А уява у кожного суто своя, як і відбитки пальців (хоча вона – то унікально-своєрідні відбитки, світлини, – особливо фантастичні «скани» з роботи мозку), тому так цінні в науці, як і у високому мистецтві, матеріальні прояви, вияви саме індивідуальної уяви, тому так важлива явна – з точки зору права авторства, інтелектуальної власності й одночасно – з точки зору моральності (совісті, благородства душі) – оригінальність творчого продукту, котрий виноситься на огляд наукового загалу.

Мета статті: маніфестувати необхідність єдності впливу правових і моральних норм на формування академічної доброчесності майбутніх менеджерів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зворотній бік медалі (на лицевій стороні котрої сяє поняття академічної доброчесності) – «феномен академічної недоброчесності» (*Рекомендації щодо забезпечення...*, 2016, с. 9). І він – багатогранний, може набувати різних проявів. В його невидимих підвалинах лежить неприйняття деякими особинами вже давно прийнятих в академічному середовищі пріоритету моральних та правових норм одночасно (і зазвичай, з ціллю легкого отримання певних переваг у соціумі на чужій праці). Ці вияви завдають ударів по освіті, науці, «...перетворюючи їх на протилежні феномени – дипломовану псевдоосвіту та небезпечну псевдонауку» (там само).

Як показала світова освітня та наукова практика, етичні та моральні норми стосовно академічної доброчесності в освіті, науці не повністю знімають проблеми, приміром, плагіату, й у тому ж співвідношенні, як би працювали виключно юридичні норми: «Академічна доброчесність – складна міждисциплінарна категорія, що поєднує етичні норми й правила поведінки людини в освітньо-науковому середовищі та механізми й інструменти, за допомогою яких такі реалізуються на практиці» (Сацик, 2017).

Академічна доброчесність формується не миттєво: вона поступово розвивається і кріпне під впливом немалої кількості чинників, таких як: моральний, психологічний, історичний, правовий, інституціональний, соціальний, технічний, економічний фактори, фактор безпеки, а над ними усіма домінує обов'язкова особиста відповідальність людини, котра бере на себе зобов'язання стати освітянським керівником інших освічених людей.

Звичайно, формуючи академічну доброчесність майбутніх менеджерів освіти, педагоги відповідних закладів мають часто й детально говорити з ними про юридичну відповідальність за відповідними статтями Конституції України, Карного кодексу України, ряду її законів та підзаконних активів, зокрема, постанов Кабінету міністрів України. Заслуговує на уважне прочитання, зокрема, ст. 42 Закону України «Про освіту» – «Академічна доброчесність», де вказано: «Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» (*Закон України про освіту*, 2023); Закон України «Про авторське право і суміжні права», що у ст. 2 проголошує відповідне широке вітчизняне правове врегулювання: «1. Законодавство України про авторське право і суміжні права базується на Конституції України і складається з Цивільного кодексу України, цього Закону, інших законів України, а

також прийнятих на їх основі підзаконних нормативно-правових актів, пов'язаних зі сферою охорони авторського права і суміжних прав. 2. Чинні міжнародні договори України у сфері авторського права та/або суміжних прав, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною Національного законодавства України про авторське право і суміжні права» (*Закон України про авторське право...*, 2023). До мови: в останньому пункті цього Закону записано, що Кабінет Міністрів України у нинішньому (2023) році має поінформувати Верховну Раду України про стан виконання цього Закону.

Але очевидним і беззаперечним у характеристиці такого явища як академічна доброчесність є моральні підвалини, що визначаються у цінностях академічної спільноти, йдуть, за суттю своєю, навіть далеко попереду формалізованих стандартів професійної діяльності, охарактеризовують новітню корпоративну культуру ЗВО. А ця культура, за своєю чергою, розвивається на засадах укріплення колись розірваних часових (древніх, за своєю суттю) традицій і способів дій науковців та тих, хто хоче працювати в освіті, науці, стати там успішними управлінцями. Моделі поведінки, притаманні академічному колективу, вироблювані десятиліттями – ось взірці для наслідування майбутніми менеджерами у педагогіці.

«Мікрорівень формування академічного середовища має такі характеристики: ціннісні доміанти та кадрова політика, стандарти і практики професійної діяльності, наявність положень і роз'яснень, психологічна атмосфера, система преференцій і демотиватори, умови для індивідуального розвитку (інтелектуального, професійного, соціального, духовного), усталена система ухвалення рішень і контролю, повага та ставлення до індивідуальних прав членів спільноти, клімат взаємної довіри та очікування, відкритість і прозорість, чіткість чи заплутаність норм і правил, відповідальність чи бездіяльність, самоорганізація колективу чи узурпація влади, культурна адаптація (внутрішня інтеграція) члена спільноти, стиль корпоративних відносин та широта комунікацій, характер ділових і міжособистісних відносин – це суворі ієрархічна чи партнерська взаємодія – та ставлення до праці (науки, навчання), мотивація до творчості та інновацій. Саме за такими ознаками можна скласти уявлення про реальну у ЗВО академічну культуру та відхилення формально побудованої, відображеної у документах, і реальної корпоративної культури» (*Рекомендації щодо забезпечення...*, 2016). Якщо коротко, то: академічна доброчесність вимагає сформованого академічного мислення. А воно, за своєю чергою, формується у майбутніх управлінців освітою, наукою в атмосфері щирості, взаємної довіри в Альма-матер усіх членів цієї найважливішої для студента академічної спільноти як неодмінної особливості обстановки майбутньої, створюваної вже ним самим на праці в освіті, науці. Це сприяє вільному обміну справді творчими, креативними ідеями, особистому розвитку.

Чесність навчання, наукових досліджень має пролонгуватися, проєктуватися з навчання і – на все життя. Абсолютно вільний обмін продуктивними, спірними, «безумними» ідеями, свобода само висловлення і самовираження в оригінальних власних працях заґрунтовуються лиш на взаємній повазі членів академічної спільноти, причому – незалежно від їхнього так званого «ієрархічного статусу», відсутність же подібного обміну, така своєрідна «замкненість» надзвичайно негативно позначаються на самостійності мислення, уміння відстоювати оригінальність, унікальність себе та свої ідеї, пропозицій тощо.

Культивуючи нині в юних душах основи етики, повагу до інших і до самих себе, дбаючи за свободу, гідність людей, їхню індивідуальність, а отже – за глибоку повагу до інтелектуальної власності (котра зараз поціновується у всьому світі як власність найбільшої цінності), до авторських прав, педагоги закладів освіти створюють високодуховну, важливу гуманітарну складову нинішніх спроб здійснення реформ в Україні (*Центр академічної етики...*, 2016).

Висновки. Академічна доброчесність у сучасному баченні освітньої, наукової співдружності, загалом нашого соціуму віддзеркалює її щонайбільші цінності, моральні, духовні надбання (перше – творчих і креативних особистостей) та виявляється у результатах щоденної педагогічної праці, особистого прикладу для наслідування студентами членів саме академічної спільноти закладу освіти, колективів наукової установи. Як зазначає український вчений Б. Б. Буяк, «...майбутнє українського правового суспільства значною мірою залежить від наших сьогоднішніх зусиль на ниві культивування кращих взірців університетського етосу» (Буяк, 2023).

Список використаних джерел

- Буяк, Б. Б. *Правові аспекти академічної чесності та боротьби з плагіатом*. Взято з https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/09/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf (дата звернення: 13.09.2023).
- Ідріс, Каміл. (2006). *Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання*. Женева; Київ: ТОВ Прок-бізнес.
- Закон України Про авторське право і суміжні права*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 12.09.2023).

- Закон України Про освіту. Ст. 42. Академічна доброчесність. Взято з https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-42 (дата звернення: 18.09.2023).
- Капінос, М. М., Лерантович, Е. Т., Солощук, М. М. *Інтелектуальна власність*. Взято з <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/6b6a9230-d741-4095-b85f-15ed8c8450c2> (дата звернення: 12.09.2023).
- Паризьке комюніке. (2018). Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/pariscommuniqueenua2018.pdf> (дата звернення: 13.07.2023).
- Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. (2016). Взято з <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Recomms-of-2016.pdf> (дата звернення: 21.08.2023).
- Сацук, В. (2017). *Академічна доброчесність: міфічна концепція чи дієвий інструмент забезпечення якості вищої освіти*. Взято з <http://education-ua.org/ua/articles/930> (дата звернення: 18.10.2023).
- Центр академічної етики та досконалості в освіті. (2016). Київ: ЕТОС. Взято з <http://e-csr.org.ua/node/229> (дата звернення: 12.07.2023).
- Фініков, Т. В. Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба. В кн. *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*: колективна монографія. Взято з https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/09/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf
- Фініков, Т. В., Артюхов, А. Є. (Ред.). (2016). *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*: монографія. Київ: Таксон.

References

- Buiak, B. B. *Pravovi aspekty akademichnoi chesnosti ta borotby z plahiatom [Legal aspects of academic honesty and anti-plagiarism]*. Retrieved from https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/09/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf [in Ukrainian].
- Idris, Kamil. (2006). *Intelektualna vlasnist – potuzhnyi instrument ekonomichnoho zrostantia [Intellectual property is a powerful tool for economic growth]*. Zheneva; Kyiv: TOV Prok-biznes [in Ukrainian].
- Finikov, T. V. *Akademichna dobrochesnist: hlobalnyi kontekst ta natsionalna potreba [Academic Integrity: Global Context and National Need]*. In *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu [Academic honesty as the basis of sustainable development of the university]: kolektyvna monohrafiia*. Retrieved from https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/09/chesnist_osnova_rozvitk_Univers.pdf [in Ukrainian].
- Finikov, T. V., & Artiukhov, A. Ye. (Eds.). (2016). *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu [Academic honesty as the basis of sustainable development of the university]: monohrafiia*. Kyiv: Takson [in Ukrainian].
- Kapinos, M. M., Lerantovych, E. T., & Soloshchuk, M. M. *Intelektualna vlasnist [Intellectual Property]*. Retrieved from <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/6b6a9230-d741-4095-b85f-15ed8c8450c2> [in Ukrainian].
- Paryzke komiunike [Paris Communiqué]. (2018). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8/2018/06/06/12/pariscommuniqueenua2018.pdf> [in Ukrainian].
- Rekomendatsii shchodo zabezpechennia pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti [Recommendations for ensuring the principles of academic integrity]. (2016). Retrieved from <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Recomms-of-2016.pdf> [in Ukrainian].
- Satsyk, V. (2017). *Akademichna dobrochesnist: mifichna kontseptsiiia chy diievyi instrument zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Academic integrity: a mythical concept or an effective tool for ensuring the quality of higher education]*. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/930> [in Ukrainian].
- Tsentr akademichnoi etyky ta doskonalosti v osviti [Center for Academic Ethics and Excellence in Education]. (2016). Kyiv: ETOS. Retrieved from <http://e-csr.org.ua/node/229> [in Ukrainian].

BABENKO I.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

INTEGRATION OF LEGAL AND MORAL ASPECTS IN THE FORMATION OF THE ACADEMIC INTEGRITY OF THE FUTURE MANAGER OF EDUCATION

This article examines a modern acute problem: the formation of academic integrity of future educational managers, who must not only learn the essence of the current laws of Ukraine regarding the protection of intellectual property and copyright during their studies in domestic specialized institutions of higher education. First of all, they must acquire a reputation, authority, even an aura of a kind of respectability of the image of a teacher-leader (a teacher is also for a team of colleagues, parents, and not only for pupils, students), which is important not only for themselves – as managers of pedagogical affairs,

but also for pupils and students. – for your successful career. Therefore, they will have weight for valuable in science, because they are original, their author's possessions (as well as in high art) – material manifestations of individual imagination, so important from the point of view of authorship rights, intellectual property, and at the same time - from the point of view of morality: conscience, nobility, honesty, because all this integrally constitutes the true originality of the creative product, which is submitted to the review of the scientific and social public.

Therefore, education of such personal traits can form a special kind of value competences of future managers of education – spiritual. And they will undoubtedly, over time, become characteristic not only of the most progressive educational and scientific community of Ukraine, but literally of the entire world.

But the leitmotif of the article lies not in the utopian plane of ideal ideas about an ideal society, but in practical recommendations on methods of forming academic integrity in future educational managers. Thus, the assimilation by students of a whole series of laws of the current legislation of Ukraine on copyright and related to them, on copyright and protection of intellectual property should gradually, on education in the process of training and practice, be integrated in the minds of future managers, becoming a generator of the movement towards honest work for the good future generations.

Key words: *academic integrity, intellectual property, copyright, law, morality, honesty, nobility, personal responsibility, academic thinking, spirituality.*

Стаття надійшла до редакції 17.10.2023 р.

УДК 37.07:005.95

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292612](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292612)

СВІТЛАНА БАБЕНКО

ORCID: 0000-0001-7683-9804

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Київ

ПРОБЛЕМА УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті розглядається проблема управління кадрами у педагогічній теорії. Визначено три групи науково-педагогічних досліджень: наукові роботи відомих економістів та управлінців; роботи освітян, що базуються на розробках кадрового менеджменту економістів та управлінців, спроби перенесення на місцевий ґрунт західних підходів; роботи освітян, що базуються безпосередньо на вивченні проблем шкільного менеджменту. Розкрито, що перша група розглядають проблеми управління протягом розвитку людської історії, пояснюють походження управлінських термінів, розглядають та порівнюють моделі менеджменту, що існують нині. Підкреслено, що адаптивне управління шкільним колективом, психологія мотивації і потреби людей в організації, формування позитивної групової мотивації, сценарії тренінгових занять із педагогами – основні питання, що розглядають автори другої групи. Зазначено, що управління освітою в умовах ринку, підготовка та перепідготовка кадрів, створення можливостей для оволодіння новими освітніми технологіями, мотивація педагогічної діяльності, інноваційний клімат в закладі освіти є змістом робіт авторів третьої групи.

Ключові слова: *менеджмент, адаптивне управління, управління кадрами, кадровий менеджмент.*

Актуальність проблеми. Соціальні перетворення, що відбуваються в Україні, висувають нові завдання перед системою освіти та потребують подальшого професійного удосконалення педагогічних працівників. У Законі України «Про освіту» визначено, що стратегічним напрямом реформування освітньої галузі є формування сучасного кадрового потенціалу, педагога нової генерації, здатного до реалізації освітньої політики держави. Результативність та ефективність нововведень залежить безпосередньо від системи їх запровадження та управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури з філософії, педагогіки, психології, економіки, соціології та управління освітою свідчить про те, що проблема підготовки педагогічних працівників загальноосвітнього навчального закладу була об'єктом фундаментальних досліджень у другій половині минулого сторіччя, активно розробляється у різних галузях науки і сьогодні.

Проблему управління кадрами, їх підготовку в сучасній вітчизняній педагогічній науці досліджують такі науковці, як Л. Даниленко, Л. Карамушка, В. Крижко, О. Мармаза, Н. Островерхова, Є. Павлютенков, В. Пikelьна, М. Поташник, Т. Шамова.

Педагогічну діяльність розглянуто вітчизняними та зарубіжними науковцями (С. Батраковим, В. Блумом, Т. Гускеєм, Н. Кузьміною, К. Марковою, Л. Подимовою, В. Семиченко, В. Сластьоніним). Поняття «професіоналізм» у педагогічній сфері науковці О. Галус, Н. Гузій, А. Деркач, Н. Кузьміна, А. Кузьмінський, З. Курлянд аналізують з різних позицій.

Мета статті – розкрити проблему управління кадрами в педагогічній теорії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проблема управління кадрами по-особливому стоїть саме сьогодні. Про це свідчать документи, які були прийняті Міністерством освіти і науки України, такі, як Рішення колегії «Про виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» щодо забезпечення доступу до якісної освіти» (*Рішення колегії «Про виконання ...»*). У ньому говориться, що передумовою створення умов для рівного доступу до якісної освіти є розв'язання комплексу проблем кадрового та матеріально-технічного забезпечення, формування мережі навчальних закладів та контингенту, оновлення змісту освіти, впровадження сучасних технологій навчання, вдосконалення управління освітою тощо.

Першочерговими завданнями Міністерства освіти та науки України, місцевих органів управління освітою є розроблення моделі освіти нового типу, концепції розвитку педагогічної науки і освіти; вживання комплексу заходів щодо соціальної підтримки вчителя, підняття престижу педагогічної праці, його суспільного визнання; якісний відбір абітурієнтів для підготовки педагогічних працівників; підвищення якості перепідготовки та курсової підготовки вчителів.

У тому ж документі зазначалося, що аналіз кадрового забезпечення навчальних закладів свідчить, що у загальноосвітніх навчальних закладах працюють майже 69,2 тис. вчителів пенсійного віку, що складає 13,5 % від їх загальної кількості. Окрім того, 222,6 тис. (43,6 %) педагогічних працівників мають стаж роботи понад 20 років, що більшості з них дає право на пенсію за вислугою років. Такий стан справ зобов'язує вжити невідкладних заходів для докорінних змін у ставленні до професійної діяльності педагогічних працівників.

Особливістю управління кадрами закладу є зростання ролі особистості робітника. Ця ситуація призводить до необхідності розробити новий підхід до управління персоналом. Цей підхід включає такі аспекти:

- 1) створення філософії управління персоналом;
- 2) створення досконалих служб управління персоналом;
- 3) застосування нових технологій в управлінні персоналом;
- 4) створення та розробка загальних цінностей, соціальних норм, поведінки, що впливатимуть на поведінку окремої особистості.

Науково-педагогічну літературу з питання, що нами досліджується можна умовно поділити на три групи: перша – наукові роботи відомих економістів та управлінців; друга – роботи освітян, що базуються на розробках кадрового менеджменту економістів та управлінців, спроби перенесення на місцевий ґрунт західних підходів; третя – роботи освітян, що базуються безпосередньо на вивченні проблем шкільного менеджменту.

До першої групи ми можемо віднести роботи П. Друккера, М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі, С. Абрамова, Г. Щокіна, С. Москвічова, Р. Кричевського, І. Ладанова, В. Кноррінга, Д. Гвішиани.

Ці автори розглядають проблеми управління протягом розвитку людської історії, пояснюють походження управлінських термінів, розглядають та порівнюють моделі менеджменту, що існують нині.

До «батьків» менеджменту, як мистецтва керівництва людьми можна віднести зарубіжного дослідника П. Друккера, який в роботі «Управління, спрямоване на результати» розглядає форми і методи роботи із персоналом для ефективного управління та досягнення бажаних результатів. Подібні питання піднімають у своїх працях вітчизняні дослідники В. Маслов, В. Драгун, В. Шаркунова (Маслов, Драгун, Шаркунова, 1996).

Основи менеджменту як науки – досягати поставленої мети організації шляхом роботи із кадрами, формування цілей та цінностей організації, її філософії, мотивації та стимулювання роботи персоналу подаються у книзі групи вчених М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі.

Схожі проблеми розглядаються українськими вченими – ректором Міжнародної Академії Управління Персоналом Г. Щокініним та С. Москвічовим.

Так, у книзі Г. Щокіна «Організація і психологія управління персоналом» (Щокін, 1990) автор розглядає питання «Базові концепції організації». Г. Щокін описує концепції філософів та економістів щодо терміну «організація», розглядає системний підхід до роботи із персоналом, надає рекомендації щодо мотивації та стимулювання роботи кадрів. Ті самі принципи мотивації персоналу розглядаються і в методичній брошурі С. Москвічова (Москвичов, 1990).

Поділяє ідеї управлінців і С. Абрамов, надаючи в своїй книзі психологічні рекомендації щодо поліпшення психологічного клімату в організації для створення оптимальних умов праці. У монографії «Управління персоналом» І. Ладанов розглядає шляхи удосконалення кадрової політики в організації.

В. Кноррінг у своєму підручнику «Теорія, практика та мистецтво управління» сформулював принципи управління як теоретичної основи державного та промислового управління, методи мистецтва управління колективом та особистістю. Книга Д. Гвішиані «Організація і управління» присвячена проблемам створення організації, її розвитку, вирішенню її основних проблем та ефективному управлінню цією організацією.

До другої групи книг щодо проблем управління навчальними закладами ми можемо віднести роботи таких вчених як М. Поташник, А. Моїсеєв, О. Капто, В. Лазарєв, В. Кричевський, В. Симонов, П. Третьяков, О. Мармаза, а також інших авторів.

Вітчизняні науковці Л. Калініна та А. Остапенко (Калініна, Остапенко, 2004) відзначають, що у книгах вченого М. Поташника висвітлюються такі питання, як розвиток сучасної школи, ефективне управління школою та кадрами, зокрема шляхи оптимізації кадрової політики. У книгах, які написані ним у співавторстві з О. Моїсеєвим, характеризується школа, що розвивається, надані рекомендації щодо запобігання типових помилок в процесі розвитку, виявлені джерела появи нових ідей щодо реформування школи.

Також дослідниці Л. Калініна та А. Остапенко (Калініна, Остапенко, 2004) наголошують, що Г. Капто та В. Лазарєв в своїх роботах розглядають питання внутрішньошкільного управління, знайомлять із сучасним підходом до управління розвитком освітніх закладів. Особлива увага авторами приділяється питанню побудови нових організаційних структур управління в школах, що розвиваються.

Основи управління шкільним колективом – традиційний погляд та новітні розробки у вирішенні цього питання розглянуті в книгах В. Кричевського та В. Симонова. Адаптивне управління шкільним колективом, психологія мотивації і потреби людей в організації, формування позитивної групової мотивації, сценарії тренінгових занять із педагогами – основні питання, які розглядає в своїй книзі П. Третьяков.

О. Мармаза в своїй книзі «Інноваційні підходи до управління навчальним закладом» (Мармаза, 2003) розкриває засади сучасного управління, вказує шляхи та напрями оновлення управлінської діяльності, дає характеристику інноваційного менеджменту у закладі освіти.

Характерною рисою третьої групи наукової та навчальної літератури є те, що більшість робіт в ній представлена не монографіями, а статтями в наукових журналах, що, звичайно, можна пояснити тим, що розробка проблеми почалась нещодавно.

Ще однією проблемою у питанні управління персоналом лишається початковий рівень власних наукових шкіл і програм досліджень, де відбувається систематизація та узагальнення власних напрацювань, де виробляються вітчизняні концепції управління освітою. Зарубіжна теорія та практика накопичили великий досвід у галузі управління персоналом, перенесення якого на український ґрунт повинне бути адаптоване, критичне та обережне. Головне – брати до уваги те середовище, в якому працюють українські школи, а також ті цінності, які притаманні тій чи іншій нації та культурі.

До робіт третьої групи можна віднести роботи В. Крижка та Є. Павлютенкова, Є. Куркіна, Т. Рабченюк, Т. Шамової, Н. Кузьміної, М. Зубова, А. Казакової, В. Лізінського, Р. Шакурова.

Соціально-психологічним аспектам удосконалення управління педагогічним колективом, характеристиці горизонтальної та вертикальної кар'єри вчителя надана увага в книзі запорізьких науковців В. Крижка та Є. Павлютенкова (Павлютенков, Крижко, 2006). Автори розглядають етапи становлення професіоналізму вчителю і керівника навчального закладу, підкреслюючи їх схожість та необхідність цілеспрямованого впливу на формування особистості майбутнього керівника, чие становлення як професіонала – управлінця має бути поетапним.

Управління освітою в умовах ринку, підготовка та перепідготовка кадрів, створення можливостей для оволодіння новими освітніми технологіями, мотивація педагогічної діяльності, інноваційний клімат в закладі освіти – ці питання є змістом роботи Є. Куркіна.

Кращий досвід внутрішньошкільного управління в українських школах розглядає в своїй книзі Т. Рабченюк (Рабченюк, 2000). Її книга – це спроба розробити і обґрунтувати систему заходів, які допоможуть без зайвих матеріальних витрат й за існуючих штатів найраціональніше використовувати внутрішньошкільні можливості, сили та знання педагогічного колективу для підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Особлива увага відводиться роботі директора школи, оскільки від особистості керівника залежить перебудова управління кадрами в школі.

У роботі під редакцією Т. Шамової розглядаються основні шляхи удосконалення внутрішньошкільного управління, реалізація системного підходу в усіх видах управлінської діяльності. Багато уваги приділяється питанням роботи із педагогічними кадрами, де ця робота розглядається як складна динамічна та цілісна система, що має свої цілі і задачі. Їх зміна веде за собою зміну інших

компонентів системи роботи із кадрами, перегляд взаємозв'язку з ланками різних рівнів системи безперервної освіти.

Закономірності акмеологоорієнтованого становлення професіоналізму вчителя розглядаються в роботах Н. Кузьміної, яка протягом багатьох років займається проблемами дослідження шляхів підвищення ефективності роботи вчителя (особливо початкової школи, де закладаються базові засади всіх шкільних знань учня). Для нас ці роботи були важливими в плані використання анкет, що надані автором для з'ясування мотивів роботи вчителів.

Питанням педагогічного менеджменту, аналізу типових помилок управлінської діяльності, порадам щодо запобігання їх, принципам стимулювання роботи педагогів присвячені книги російських вчених М. Зубова та А. Казакової.

На думку Р. Шакурова, суть планування, інструктування та контролю за роботою вчителя із боку адміністрації в тім, щоб організувати та згуртувати вчителів, стимулювати їхню професійну та трудову активність, забезпечити постійне зростання їхньої професійної та загальної культури, залучити педагогів до управління (Шакуров, 1975). Невдачі сьогоденної школи, не в тім, що ще не відкриті високопродуктивні методи навчання і виховання, а в іншому: педагог слабо зацікавлений в їхньому використанні, не має об'єктивних умов для постійного оновлення свого методичного арсеналу.

Цікавими і корисними в плані організації роботи із кадрами є статті, що опубліковані в журналах «Акмеологія», «Інновації в освіті», «Шлях освіти» таких авторів як О. Бурдаков, В. Введенський, В. Маслов, В. Шаркунов, А. Огнев, Є. Ричіхіна, А. Фурман, Л. Юрчук. У цих статтях розглядаються проблеми управління персоналом у школі, умови успішності професійної діяльності педагогів, проблеми та перспективи професійної самосвідомості педагогів, акмеологічні основи створення команди та акмеологічний підхід до побудови моделі управління сучасною школою, інноваційні умови розвитку професійної діяльності педагога.

Допомагає зрозуміти проблему удосконалення кадрового менеджменту дослідники в області психології, зокрема, робота відомого українського вченого Н. Коломінського «Психологія менеджменту в освіті». За ствердженням Н. Коломінського, соціальною діяльністю, яка виконує замовлення суспільства, є управлінська діяльність менеджерів освіти. Система освіти та система управління в освіті є зовнішніми організаційними основами менеджменту в світі. Н. Коломінський в своїх роботах як системостворюючий фактор успішного управління розглядає особистість керівника закладу, його компетентність, його неповторність, широкий науковий та культурний світогляд. Адаже від особистості керівника, його впевненості в необхідності змін, навіть його харизми залежить ефективність роботи педагогічного колективу. Також дослідження педагогічного менеджменту висвітлюється в книгах «Психологія менеджменту» (Лозниця, 2000) та «Директор школи та педагогічний колектив (соціально-психологічний аспект)» (Шакуров, 1975).

Л. Юрчук (Юрчук, 2002) у своїх працях зазначає, що у роботі відомого вченого Ю. Конаржевського «Менеджмент і внутрішньошкільне управління», в якій розглядається сутність основних термінів менеджменту щодо освіти, розглядаються основні принципи управління педагогічним колективом. Головним ресурсом школи є вчитель, і це потребує введення спеціального поняття «кадрова політика», практична сторона якого вміщена в наступному: підбір та прийом на роботу вчителів, створення умов для їхньої адаптації в колективі, їхню продуману орієнтацію на цілі, цінності, місію, філософію даної школи; роботу над підвищенням професійного рівня учителів школи; їхню орієнтацію на високу якість праці кожного вчителя.

Проблеми стимулювання та мотивації вчителів розглядає в своїй книзі «Соціально-психологічні основи управління: керівник та педагогічний колектив» (Шакуров, 1975) інший вчений Р. Шакуров. Завданнями освітнього менеджменту Р. Шакуров називає створення такої системи стимулів і такі умови праці, які націлять педагога на хорошу високопродуктивну працю, на використання передових методів, які будуть найбільш раціональними, найбільш привабливими, найбільш перспективними. Автор розглядає цільові та соціально-психологічні функції керівника закладу. Цінним для нас є подання в цій книзі ґрунтового тезаурусу з питань менеджменту.

У низці книг Л. Карамушки (Карамушка, 2000; Карамушка, Філь, 2004) пропонуються психологічні основи управління закладами середньої освіти та визначаються основні проблеми при мотивуванні праці вчителів різних вікових категорій.

Отже, кадровий менеджмент як самостійний науковий напрям сформувався в рамках гуманістичної управлінської парадигми та концепції управління людськими ресурсами. Необхідність виникнення кадрового менеджменту обумовлена тим, що в контексті управління персоналом працівник розглядається як власник людського, інтелектуального та соціального капіталу, що володіє професійно-кваліфікаційними характеристиками, що забезпечують його персональну ефективність і конкурентоспроможність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. До останнього часу саме поняття «кадровий менеджмент в освіті», або «управління персоналом», в управлінській практиці було відсутнє (у деяких

словниках немає визначення терміну «менеджмент»), тому роботи із менеджменту як такого та освітнього менеджменту доходили до нас з робіт зарубіжних вчених. Можливо, саме через те, що ця галузь науки така молода, перед управлінцями освіти постає проблема – невизначеність та нечіткість понятійного апарату. Сутність поняття «кадровий менеджмент розглянемо у подальших розвідок нашого дослідження.

Список використаних джерел

- Калініна, Л., Остапенко, А. (2004). Стратегічне управління. *Директор школи*, 29/30, 11-26.
- Карамушка, Л. М. (2000). *Психологія управління закладами середньої освіти*. Київ: Ніка-Центр.
- Карамушка, Л., Філь, О. (2004). Формування конкурентоздатної управлінської команди як інноваційний напрям управління освітніми організаціями. *Освіта і управління*, 7, 1, 82-89.
- Лозниця, В. С. (2000). *Психологія менеджменту. Теорія і практика*: навч. посіб. Київ: ЕксОб.
- Мармаза, О. І. (2003). *Проектний підхід до управління навчальним закладом*. Харків: Основа.
- Маслов, В. І., Драгун, В. П., Шаркунова, В. В. (1996). *Теоретичні основи педагогічного менеджменту*: навч. посіб. для працівників освіти. Київ.
- Москвичов, С. Г. (1990). *Використання чинника мотивації під управлінням*: навч. посіб. Київ.
- Павлютенков, Є., Крижко, В. (2006). *Основи управління школою*. Харків: Основа.
- Рабченюк, Т. С. (2000). *Внутрішкільне управління*: практ. посіб. Київ: Рута.
- Рішення колегії «Про виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям». Взято з <https://ips.ligazakon.net/document/MUS3573> (дата звернення: 23.09.2023).
- Шакуров, Р. Х. (1975). *Директор школи та педагогічний колектив. (Соціально-психологічний аспект)*. Київ.
- Щокін, Г. В. (1990). *Як ефективно управляти людьми: психологія кадрового менеджменту*: наук.-практ. посіб. Київ: МАУП.
- Юрчук, Л. (2002). Управління колективом педагогів: шляхи формування ефективної команди. *Освіта і управління*, 5, 3, 88-98.

References

- Kalinina, L., & Ostapenko, A. (2004). Stratehichne upravlinnia [Strategic management]. *Dyrektor shkoly [School Director]*, 29/30, 11-26 [in Ukrainian].
- Karamushka, L. M. (2000). *Psykhohohiia upravlinnia zakladamy serednoi osvity [Psychology of management of secondary education institutions]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
- Karamushka, L., & Fil, O. (2004). Formuvannia konkurentozdatnoi upravlinskoi komandy yak innovatsiinyi napriam upravlinnia osvitynymi orhanizatsiiamy [Formation of a competitive management team as an innovative direction of management of educational organizations]. *Osvita i upravlinnia [Education and management]*, 7, 1, 82-89 [in Ukrainian].
- Loznytsia, V. S. (2000). *Psykhohohiia menedzhmentu. Teoriia i praktyka [Psychology of management. Theory and practice]*: navch. posib. Kyiv: EksOb [in Ukrainian].
- Marmaza, O. I. (2003). *Proektnyi pidkhid do upravlinnia navchalnym zakladom [Project approach to educational institution management]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Maslov, V. I., Drahun, V. P., & Sharkunova, V. V. (1996). *Teoretychni osnovy pedahohichnoho menedzhmentu [Theoretical foundations of pedagogical management]*: navch. posib. dlia pratsivnykiv osvity. Kyiv [in Ukrainian].
- Moskvychov, S. H. (1990). *Vykorystannia chynnyka motyvatsii pid upravlinniam [Using the motivation factor under management]*: navch. posib. Kyiv [in Ukrainian].
- Pavliutenkov, Ye., & Kryzhko, V. (2006). *Osnovy upravlinnia shkoloiu [Basics of school management]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Rabcheniuk, T. S. (2000). *Vnutrishkilne upravlinnia [Internal school management]*: prakt. posib. Kyiv: Ruta [in Ukrainian].
- Rishennia kolehii «Pro vykonannia Prohramy diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy «Nazustrich liudiam» [Decision of the collegium "On implementation of the Program of Activities of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Towards the People"]. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MUS3573> [in Ukrainian].
- Shakurov, R. Kh. (1975). *Dyrektor shkoly ta pedahohichni kolektyv. (Sotsialno-psykhohohichni aspekt) [School director and teaching staff. (Social and psychological aspect)]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Shchokin, H. V. (1990). *Yak efektyvno upravliaty liudmy: psykhohohiia kadrovoho menedzhmentu [How to effectively manage people: the psychology of personnel management]*: nauk.-prakt. posib. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
- Yurchuk, L. (2002). *Upravlinnia kolektyvom pedahohiv: shliakhy formuvannia efektyvnoi komandy [Management of a team of teachers: ways of forming an effective team]*. *Osvita i upravlinnia [Education and management]*, 5, 3, 88-98 [in Ukrainian].

BABENKO S.

Eastern Ukrainian National University named after V. Dalya, Kyiv, Ukraine

THE PROBLEM OF PERSONNEL MANAGEMENT IN PEDAGOGICAL THEORY

The article deals with the problem of personnel management in pedagogical theory. Three groups of scientific and pedagogical researches have been identified: the first – scientific works of famous economists and managers; the second is the work of educators based on the development of personnel management by economists and managers, attempts to transfer Western approaches to the local soil; the third is the works of educators based directly on the study of school management problems. It is revealed that the first group considers management problems throughout the development of human history, explains the origin of management terms, examines and compares management models that exist today. It is emphasized that the adaptive management of the school team, the psychology of motivation and the needs of people in the organization, the formation of positive group motivation, the scenarios of training sessions with teachers are the main issues considered by the authors of the second group. It is noted that the management of education in market conditions, training and retraining of personnel, creation of opportunities for mastering new educational technologies, motivation of pedagogical activities, innovative climate in the educational institution – these issues are the content of the works of the authors of the third group.

The article emphasizes that until recently the very concept of «personnel management in education» or «personnel management» was absent in management practice (in some dictionaries there is no definition of the term «management»), therefore works on management as such and educational management came to us from the works of foreign scientists. Personnel management as an independent scientific direction was formed within the humanistic management paradigm and the concept of human resources management. The need for the emergence of personnel management is due to the fact that in the context of personnel management, an employee is considered as the owner of human, intellectual and social capital, possessing professional and qualification characteristics that ensure his personal efficiency and competitiveness.

Key words: *management, adaptive management, personnel management*

Стаття надійшла до редакції 31.08.2023 р.

УДК 378.035:316.454.52]:004.031.42

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292614](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292614)

ОЛЕНА БІДА

ORCID: 0000-0002-0448-0852

ЛЬДІКО ОРОС

ORCID: 0000-0001-7300-9362

АНТОНІНА ЧИЧУК

ORCID: 0000-0002-9982-3634

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, м. Берегово

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ

Розглянуто сутність використання інтерактивних технологій для формування у здобувачів освіти культури професійного спілкування. Названо головні класифікації видів міжособистісної взаємодії. Виокремлено два основних види міжособистісної взаємодії. Визначено переваги інтерактивних технологій у порівнянні з традиційними методами освітнього процесу. Проаналізовано правила, що при дотриманні знімають в спілкуванні прояв скутості, налагоджують між людьми гармонійні взаємини, створюють для співрозмовника привабливий імідж. Виділено основні принципи інтерактивних технологій. Показано форми формування в освітньому процесі вищої школи інноваційної спрямованості.

***Ключові слова:** інтерактивні технології, здобувачі освіти, заклади вищої освіти, культура професійного спілкування, інноваційна спрямованість.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні одним із стратегічних напрямів процесу державотворення є реформування всієї системи вищої освіти. Розбудова освітнього простору, освітнє докорінне реформування, мають стати основою національного відродження, відтворення духовного та інтелектуального потенціалу людства, виходу вітчизняної науки, техніки, культури на європейський рівень, становлення демократизації та державності суспільства в Україні (Біда, Орос, Куніковський, 2018).

Інтенсифікація та розширення міжкультурної та міжмовної взаємодії потребує нового якісно рівня освітньої галузі, який відповідав би світовим стандартам, сприяв створенню конкурентоспроможної, розвиненої особистості, здатної використовувати мовні різноманітні засоби, необхідні для спілкування в умовах сьогодення в конкретній комунікативній ситуації. Отже, освітня галузь потребує оновлення та урізноманітнення, а саме – залучення інтерактивних новітніх технологій у процес освіти (Кривонос, 2023)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню сутності використання інтерактивних технологій для формування у студентів культури професійного спілкування присвячені роботи О. Берестенко, Р. Веселівського, С. Зінченко, С. Іконнікової, Є. Маркаряна, Є. Соколова Ю. Сукач та ін.

О. Смирнова, Г. Соколова у своїх працях розкрили загальні положення розвитку професійної культури та ін.

Професійну культуру в комунікативному аспекті розглянуто науковцями Є. Батраковою, О. Берестенко, В. Грехневим, Т. Гриценко, С. Зінченко та ін.

Формулювання мети. Розглянути сутність використання інтерактивних технологій для формування у здобувачів освіти культури професійного спілкування

Методи дослідження. Для досягнення мети, що поставлена нами на початку дослідження, використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз літератури), що дає можливість обґрунтувати основні положення дослідження; інтерпретаційно-аналітичний метод, за допомогою якого вивчено джерела із застосуванням аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтерактивне навчання здатне моделювати життєві ситуації, сприяє використанню стимуляційних, рольових ігор, дає можливість проведення дискусій, дебатів, на основі аналізу відповідної ситуації сприяє спільному вирішенню проблеми.

Інтерактивне навчання ефективно сприяє формуванню навичок, вмінь, створенню атмосфери сприятливого мікроклімату і співробітництва для розвитку самодостатньої особистості, а викладачу дає змогу стати лідером студентського колективу.

Під час інтерактивного навчання здобувачі освіти вчаться приймати продумані рішення, вільно спілкуватися з іншими людьми, бути демократичними, критично мислити. Зазначимо, що у закладах вищої освіти основою інтерактивного навчання є участь в освітньому процесі кожного здобувача освіти, що зобов'язує викладача зробити учасника освітнього процесу активним шукачем вирішення шляхів певної проблеми; сприяє особистісно орієнтованому навчанню та взаємному інформаційному, духовному збагаченню. Це взаємонавчання, співнавчання, (групове, колективне), де і здобувач вищої освіти, і викладач є рівноправними членами освіти, рівнозначними суб'єктами освітнього процесу, які рефлексують з приводу того, що вони уміють, знають, здійснюють. Отже, виграє весь освітній процес при застосуванні інтерактивних технологій, бо вони дають можливість залучити кожного здобувача вищої освіти до обговорення проблеми, що сприяє розвитку діалогічного мовлення, критичного мислення, уміння доводити. Здобувачі освіти набувають навичок колективного пошуку рішень, співпраці, беруть активну участь в освіті та передачі своїх знань іншим людям (П'яст, 2010).

Інтеракція, це процес організованих невербальних і вербальних взаємодій, які під час спілкування обов'язково виникають. Спілкування, це взаємодія суб'єктів, що оцінюють дії, активно діють один на одного, не сприймають або сприймають спрямовані на них оцінки, думки, почуття., Кожний з партнерів, обмінюючись інформацією, є активним суб'єктом у процесі діяльності, яка є спільною. Спілкування не відбувається, якщо один із суб'єктів виявляє пасивність (Біда, Оро, Куніковський, 2018).

Американський психоаналітик Ерік Берн виокремив у повсякденному житті типи інтеракцій між людьми:

- спільна цілеспрямована активність;
- ритуальна взаємодія;
- відсутня взаємодія;
- розважальна взаємодія;
- ігрова взаємодія.

Назвемо головні класифікації видів міжособистісної взаємодії.

Розрізняють такі основні види міжособистісної взаємодії: співробітництво, або кооперацію (досягнення мети одним із суб'єктів сприяє або не заважає реалізації цілей решти суб'єктів), і суперництво, або конкуренцію (досягнення мети одним із суб'єктів ускладнює або взагалі виключає досягнення цілей іншими суб'єктами). Інколи ці види взаємодії позначаються іншими термінами: згода та конфлікт, пристосування та опозиція, асоціація та дисоціація.

В основу іншої класифікації взаємодії покладено кількість суб'єктів. Така класифікація надає можливість особистісному зростанню тих, хто продуктивно спілкується, побудові концепції становлення культури професійного спілкування, переходячи до спільної діяльності: від простих видів взаємодії до складніших. Це взаємодія міжгрупова, між особистостями (діада), між групою та особистістю. Це може бути взаємодія: у якій на групу впливає просто член групи або лідер; у якій певна підгрупа її членів впливає на одного з суб'єктів. Підгрупа разом з лідером може діяти на кількох членів або на одного, при цьому, усі члени групи, впливають один на одного й кожен сам на себе, зокрема й лідер.

Культура мовлення, у процесі мовного спілкування, виробляє навички регулювання вживання й відбору мовних засобів, допомагає сформувати свідоме ставлення до їх використання в мовній практиці (Берестенко, 2013).

У освітній галузі методи та форми викладання поділяються на нетрадиційні й традиційні. Завдання викладачів закладів вищої освіти полягає у виборі таких методів навчання і форм освіти, які дозволили б кожному здобувачу освіти проявити творчість і активність. Тобто поряд з традиційними методами та формами навчання мають місце специфічні (Кучай, 2012). До них належать: інформаційні (бригадне навчання, бесіда, демонстрація, лекція, консультування, експертиза), операційні (самокритика, «роби так як я», відеоконфронтація, алгоритм, лабораторні вправи), пошукові (ділова гра, аналіз конкретних ситуацій, дискусія, ділова корзина, форум, лабіринт дій, мозкова атака, творчий діалог, реакція аудиторії, проектування тощо), самостійного навчання. Такі методи та форми можна застосувати як для перевірки знань здобувачів освіти так і засвоєння нового матеріалу. Вибір форм і методів залежить від мети, змісту та завдань навчального процесу, що спрямований на підготовку студентів до педагогічної діяльності.

За досягненням мети розрізняють ще такі види міжособистісної взаємодії:

- фронтальну (викладач навчає одночасно групу суб'єктів);
- парну (робота суб'єкта з педагогом чи однолітками один на один);
- індивідуальну (самостійну роботу суб'єкта);
- групову або кооперативну (всі суб'єкти навчають один одного).

Завдяки процесам взаємодії формується нестандартне, нешаблонне мислення. Це зумовлено тим, що освітній процес вищої школи становить собою систему педагогічних ситуацій, що викликають необхідність забезпечити відповідне інтенсивне, гнучке, концептуально багате професійне мислення педагога та безперервно змінюються. Формування професійного мислення відбувається значно складніше, ніж оволодіння знаннями, оскільки досить часто здобувачі вищої освіти не в змозі передбачати можливі результати взаємодії з колективом, окремою особистістю, відійти від вивченого зразка, приймати самостійні рішення, висловлювати незалежні судження у тих чи інших педагогічних ситуаціях (Веселівський, Зінченко, Сукач, 2015).

На основі вивчення використання інтерактивних методів визначимо такі переваги:

- розвиваються навички комунікативного діалогічного спілкування;
- зменшується відстань між теорією і практикою, забезпечується інтеграція теорії і практики;
- зростає зацікавленість здобувача освіти у використанні додаткової спеціальної літератури;
- набувається досвід у вирішенні проблемних завдань;
- розвиваються здібності учасників гри приймати рішення за умов неповної інформації;
- в умовах обмеженого часу вдосконалюються навички прийняття рішень;
- відбувається інтенсивний обмін знаннями і досвідом між учасниками освітнього процесу, що дає можливість для кожного з них порівняти свої дії і знання з іншими, а також уміння скоординувати ці дії;
- забезпечується активна участь здобувача освіти в колективній справі.

Не зважаючи на те, що інтерактивні технології потребують для підготовки як здобувача освіти, так і викладача, значної кількості часу проте результат від таких занять стає стимулом для подальшої роботи з цими інноваційними методами навчання (П'яст, 2010).

У основі інтерактивних технологій освітньої галузі лежить взаємодія з іншими учасниками освітнього процесу та викладачем, зміна ролі здобувача освіти та його діяльності протягом заняття. Тобто здобувачі освіти стають суб'єктами навчального процесу, в процесі освіти їм належить головне місце, а викладач, при цьому, виступає організатором, спостерігачем, консультантом, який формує та пропонує індивідуальний підхід до вивчення фахових дисциплін кожному здобувачеві освіти та підтримує і допомагає в разі потреби.

Виділимо основні принципи інтерактивних технологій, а саме:

- одночасна взаємодія (здобувачі освіти всієї групи працюють над завданнями одночасно);
- позитивна взаємозалежність (позитивне виконання групою здобувачів освіти завдання, що можливе за умови успішного виконання індивідуального завдання кожного члена команди);
- рівні умови участі (кожен здобувач освіти за рівні проміжки часу виконує своє завдання);
- індивідуальна відповідальність (кожен здобувач освіти несе відповідальність за виконання відмінного від інших, свого власного, завдання).

У результаті організації такої освітньої діяльності з використанням інтерактивних технологій здобувачі освіти розвивають увагу, пам'ять, сприйняття, увагу, формують волю та свій характер, а не тільки в межах повсякденного і професійного спілкування навчаються активній взаємодії (Кривонос, 2023).

Формування в освітньому процесі вищої школи інноваційної спрямованості здійснюється у таких формах:

– демократичні форми взаємодії учасників освітнього процесу передбачають на всіх етапах формування комунікативної компетентності рівноправну участь суб'єктів освіти, що реалізуються за допомогою особистісно орієнтованого навчання, яке ґрунтується під час вивчення матеріалу кожним здобувачем освіти на індивідуальних здібностях;

– інтерактивні форми, що для досягнення освітніх цілей, визнані найефективнішими в сучасній теорії освіти, зокрема для розвитку мовної компетентності у здобувачів освітнього простору у вищій школі під час професійної підготовки. Вони базуються на активній безпосередній взаємодії здобувачів освіти під час позааудиторної і аудиторної роботи, цінність якої проявляється в засвоєнні великої, вагомої, фахової інформації; активізації навичок, знань, умінь; формуванні мовних комунікативних компетенцій з метою якісного навчання та подальшій професійній діяльності. Інтерактивні форми освітнього простору сприяють становленню та формуванню мотивації до розвитку мовної компетентності (Фандеева, 2020).

Висновки. Розглянуто сутність використання інтерактивних технологій для формування у здобувачів освіти культури професійного спілкування.

Названо головні класифікації видів міжособистісної взаємодії. Виокремлено два основних види міжособистісної взаємодії:

У освітній галузі методи та форми викладання поділяються на нетрадиційні й традиційні. Завдання викладачів закладів вищої освіти полягає у виборі таких методів навчання і форм освіти, які дозволили б кожному здобувачу освіти проявити творчість і активність. Тобто поряд з традиційними методами та формами навчання мають місце специфічні, що розглянуто у статті.

Не зважаючи на те, що інтерактивні технології потребують для підготовки як здобувача освіти, так і викладача, значної кількості часу проте результат від таких занять стає стимулом для подальшої роботи з цими інноваційними методами навчання. Визначено переваги інтерактивних технологій у порівнянні з традиційними методами освітнього процесу.

Проаналізовано правила, що при дотриманні знімають в спілкуванні прояв скутості, налагоджують між людьми гармонійні взаємини, створюють для співрозмовника привабливий імідж. Виділено основні принципи інтерактивних технологій. Показано форми формування в освітньому процесі вищої школи інноваційної спрямованості.

Список використаних джерел

- Берестенко, О. Г. (2013). *Культура професійного спілкування*: навч. посіб. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка».
- Біда, О., Орос, І., Куніковський, С. (2018). Формування у студентів культури професійного спілкування засобами інтерактивних технологій. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Педагогіка, психологія, філософія*, 279, 22-27.
- Веселівський, Р. Б., Зінченко, С. В., Сукач, Ю. Г. (2015). Формування культури спілкування у процесі професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів. В кн. С. М. Козяра, Н. Г. Ничкало (Ред.), *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: зб. наук. праць (Вип. 4, ч. 1, с. 137-140). Київ; Львів: ЛДУ БЖД.
- Кривонос, І. А. (2023). Імплементация інтерактивних методів у процес вивчення іноземної мови дистанційно студентами спеціальності «Готельно-ресторанна справа». В кн. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти*: збірник наук.-метод. праць (Вип. 26, с. 140-148). Запоріжжя: ТДАТУ.
- Кучай, О. (2012). Особливості підготовки майбутніх учителів початкових класів засобами мультимедійних технологій. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*, 34 (247), 137-140.
- П'яст, Н. Й. (2010). Використання інтерактивних методів на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням). *Вісник ВПІ*, 1, 98-102.
- Фандєєва, А. (2020). Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів закладів вищої технічної освіти засобами інтерактивних технологій. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 67-77. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-58-67-77>

References

- Berestenko, O. H. (2013). *Kultura profesiinoho spilkuvannia [Culture of professional communication]*: navch. posib. Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
- Bida, O., Oros, I., & Kunikovskiy, S. (2018). Formuvannia u studentiv kultury profesiinoho spilkuvannia zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [Formation of students' culture of professional communication by means of interactive technologies]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Pedagogika, psykholohiia, filozofiiia [Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Pedagogy, psychology, philosophy]*, 279, 22-27 [in Ukrainian].
- Fandieieva, A. (2020). Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti u studentiv zakladiv vyshchoi tekhnichnoi osvity zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii [Formation of foreign language communicative competence in students of higher technical education institutions by means of interactive technologies]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 67-77. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-58-67-77> [in Ukrainian].
- Kryvonos, I. A. (2023). Implementatsiia interaktyvnykh metodiv u protses vyvchennia inozemnoi movy dystantsiino studentamy spetsialnosti «Hotelno-restoranna справа» [Implementation of interactive methods in the process of learning a foreign language remotely by students of the «Hotel and restaurant business» specialty. Improvement of the educational process in the institution of higher education]. In *Udoskonalennia osvitno-vykhovnoho protsesu v zakladi vyshchoi osvity [Improvement of the educational process in the institution of higher education]*: zbirnyk nauk.-metod. prats (Is. 26, pp. 140-148). Zaporizhzhia: TDAU [in Ukrainian].
- Kuchai, O. (2012). Osoblyvosti pidhotovky maibutnix uchyteliv pochatkovykh klasiv zasobamy multymediinykh tekhnolohii [Peculiarities of training of future primary school teachers by means of multimedia technologies]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Pedagogichni nauky [Herald of Cherkasy University. Pedagogical sciences]*, 34 (247), 137-140 [in Ukrainian].
- Piast, N. Y. (2010). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv na zaniattiakh z ukraïnskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam) [Use of interactive methods in Ukrainian language classes (for professional orientation)]. *Visnyk VPI [VPI Bulletin]*, 1, 98-102 [in Ukrainian].

Veselyvskyi, R. B., Zinchenko, S. V., & Sukach, Yu. H. (2015). Formuvannya kultury spilkuvannya u protsesi profesiinoi pidhotovky studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Formation of a culture of communication in the process of professional training of students of higher pedagogical educational institutions]. In S. M. Koziara, N. H. Nychkalo (Eds.), *Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v suchasni osviti: dosvid, problemy, perspektyvy* [Information and communication technologies in modern education: experience, problems, prospects]: zb. nauk. prats (Is. 4, p. 1, pp. 137-140). Kyiv; Lviv: LDU BZhD [in Ukrainian].

BIDA O., OROS I., CHYCHUK A.

Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine

USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF A CULTURE OF PROFESSIONAL COMMUNICATION IN HIGHER EDUCATION ACQUIRES

The essence of the use of interactive technologies for the formation of a culture of professional communication among students is considered.

The main classifications of types of interpersonal interaction are named. Two main types of interpersonal interaction are distinguished.

In the field of education, methods and forms of teaching are divided into non-traditional and traditional. The task of teachers of higher education institutions is to choose such teaching methods and forms of education that would allow each student of education to show creativity and activity. That is, along with traditional methods and forms of education, there are specific ones that are discussed in the article.

Despite the fact that interactive technologies require a significant amount of time for the training of both the student and the teacher, the result of such classes becomes an incentive for further work with these innovative teaching methods. The advantages of interactive technologies in comparison with traditional methods of the educational process are determined.

The rules that, when observed, remove the manifestation of stiffness in communication, establish harmonious relationships between people, and create an attractive image for the interlocutor are analyzed.

The main principles of interactive technologies are highlighted.

Forms of formation in the educational process of an innovative higher school are shown.

Key words: *interactive technologies, education seekers, institutions of higher education, culture of professional communication, innovative orientation.*

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023 р.

УДК 378.147:615.011]+001.891

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292615](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292615)

РИНА БУТ

ORCID: 0000-0002-7277-1790

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

МЕТОДИ НАВЧАННЯ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ХІМІЇ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ФАРМАЦІЇ В УМОВАХ АУДИТОРНО-ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Обґрунтовано, що методи навчання є важливим елементом системи вивчення фармацевтичної хімії у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти, оскільки вони уможливають ефективну організацію освітньо-пізнавальної діяльності студентів, мотивацію їх до поглибленого опанування змістом дисципліни, оперативне здійснення функції оцінювання й самооцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців у галузі фармації. Визначено критерії й показники добору методів навчання фармацевтичної хімії, які застосовуються на фармацевтичному факультеті Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, а саме: нормативно-правовий, організаційно-методичний, функціонально-цільовий. З'ясовано, що найбільшу відповідність визначеним критеріям й показникам відбору методів навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів в умовах аудиторно-дистанційної форми організації освітнього процесу мають такі як: проблемно-пошукові методи; метод модульного навчання; метод навчання у співпраці; метод навчання за допомогою ситуацій (вебкейсів); метод «перевернутий клас» (англ.: «flipped classroom»), а також надано їм характеристику.

***Ключові слова:** аудиторно-дистанційна форма навчання, заклади вищої медичної (фармацевтичної) освіти, майбутні магістри фармації, методи навчання фармацевтичної хімії*

Постановка проблеми. Актуальні виклики у сфері сучасних фармацевтичних послуг значною мірою обумовлені складним перебігом соціальних й політичних обставин в Україні унаслідок карантинних обмежень, зумовлених COVID-19 й натепер воєнним станом, спричиненим агресією російської федерації. Це зумовлює необхідність пошуку й застосування нових методів навчання майбутніх фахівців-фармацевтів у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти (далі – ЗВМ(Ф)О) в країні.

Набуття Україною наприкінці червня 2022 року статусу кандидата на членство в Європейському Союзі відкриває нові перспективи й спонукає державу до пришвидшення започаткованих реформ, зокрема й у фармацевтичній сфері. На реалізацію нововведень у галузі фармації було спрямовано ухвалення Стандарту вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 22 Охорона здоров'я спеціальності 226 Фармація, промислова фармація спеціалізації 226.01 Фармація; 226.02 Промислова фармація (2022) (Стандарт, 2022), що стало важливим стимулом у віднайденні нових методів навчання, зокрема й фармацевтичної хімії.

Актуальність дослідження. Пошуку нових форм організації освітнього процесу з навчання хімічних дисциплін у ЗВМ(Ф)О, зокрема фармацевтичної хімії, присвячено дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, у яких розкриваються особливості запровадження інновацій у поєднанні з традиційно усталеними методичними підходами. Однак наукових досліджень, спрямованих на пошук ефективних методів навчання фармацевтичної хімії на другому (магістерському) рівні вищої освіти в умовах аудиторно-дистанційної форми навчання надто мало, оскільки зазначена проблема саме в системі вищої фармацевтичної освіти (далі – ВФО) є недостатньо вивченою.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій дав змогу з'ясувати, що теоретичну й науково-методичну значущість для нашого дослідження становлять наукові праці вітчизняних учених, серед яких А. Грозав; Л. Кайдалова, Н. Альохіна, С. Мосенцева; Т. Рева; П. Самойленко; В. Хранівська, Г. Ніжник, С. Муленко та інші. Авторкою статті було схарактеризовано специфіку навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації (Бут, 2022а); окреслено особливості підготовки майбутніх фахівців у закладах ВФО України (Бут, 2022б). Тож, результати дослідної діяльності українських учених-методистів у галузі хімії, зокрема й фармацевтичної хімії, а також авторські напрацювання склали наукове підґрунтя для здійснення цієї наукової розвідки.

Мета статті – визначити й схарактеризувати методи навчання фармацевтичної хімії у ЗВМ(Ф)О в умовах аудиторно-дистанційної форми навчання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що важливим складником системи забезпечення якості навчання фармацевтичної хімії студентів фармацевтичних факультетів ЗВМ(Ф)О є методи навчання, добір яких має відповідати певним критеріям. Зокрема, на фармацевтичному факультеті Національного медичного університету імені О.О.Богомольця (далі – НМУ імені О. О. Богомольця), застосовуються такі критерії й показники добору методів навчання фармацевтичної хімії:

1) *нормативно-правовий*, базований на чіткій узгодженості з унормованими документами про організацію освітнього процесу у закладі, вимогами Стандарту вищої освіти зі спеціальності «Фармація, промислова фармація» (*Стандарт вищої освіти...*, 2022), положеннями Освітньо-професійної програми зі спеціальності «Фармація, промислова фармація» (*Освітньо-професійна програма*, 2023), навчальною програмою (Ніженковська, Афанасенко, Глушаченко, Бут, 2023а.) й силабусом (Ніженковська, Афанасенко, Глушаченко, Бут, 2023b) означеної дисципліни;

2) *організаційно-методичний*, що ґрунтується на відповідності визначеним у ЗВМ(Ф)О положенням про науково-методичне забезпечення вивчення навчальної дисципліни (*Положення про організацію...*, 2021);

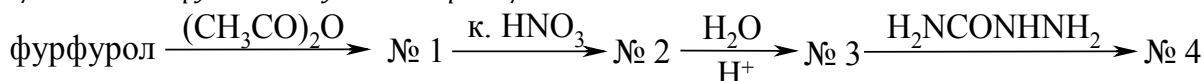
3) *функціонально-цільовий*, показниками якого є зручність застосування методу в умовах аудиторно-дистанційної форми навчання; модульність; забезпечення інтеграції з іншими методами навчання.

З урахуванням цих критеріїв і показників добору методів навчання фармацевтичної хімії було відібрано такі як: проблемно-пошукові методи; метод модульного навчання; метод навчання у співпраці; метод навчання за допомогою ситуацій (вебкейсів); метод «перевернутий клас» (англ.: «flipped classroom»). Тож у нашому дослідженні традиційні методи навчання (словесні, наочні практичні) доповнювалися методами е-дистанційного навчання з використанням дистанційної платформи LİKAR_NMU НМУ імені О. О. Богомольця. Стисло схарактеризуємо їх.

Навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації із застосуванням **проблемно-пошукових методів** здійснюється за таким алгоритмом: 1) визначення задачі, а саме – окреслення пізнавальної проблеми; 2) формулювання завдання, яке студент має виконати для розв'язання визначеної пізнавальної проблеми; 3) вибір студентом найоптимальнішого варіанта виконання пізнавального завдання із застосуванням набутих знань, навичок, індивідуального досвіду з вивчення дисциплін хімічного циклу, зокрема й фармацевтичної хімії; 4) аналіз, порівняння, вибір найперспективнішого варіанту із запропонованих; 5) оцінювання викладачем, самооцінювання студентом результату розв'язання пізнавальної проблеми.

Наведемо приклад застосування проблемно-пошукових методів під час вивчення фармацевтичної хімії у НМУ імені О. О. Богомольця. Так, під час вивчення теми «Похідні 8-оксихіноліну, хіноксаліну і нітрофурану» (ЗМ 4 «Антимікробні препарати (хіміотерапевтичні засоби, антисептики і дезінфектанти)») студентам було запропоновано розв'язати задачу, яка має комплексний характер і містить проблему:

1. Написати рівняння реакцій за даною схемою перетворень та дати відповідь на запитання: Який лікарський засіб (сполука №4) утвориться на останньому етапі перетворень? Вказати, за якими функціональними групами відбуваються реакції:

Наступним завданням, що відповідає другій позиції описаного алгоритму, було формулювання завдання, яке студент має виконати самостійно:

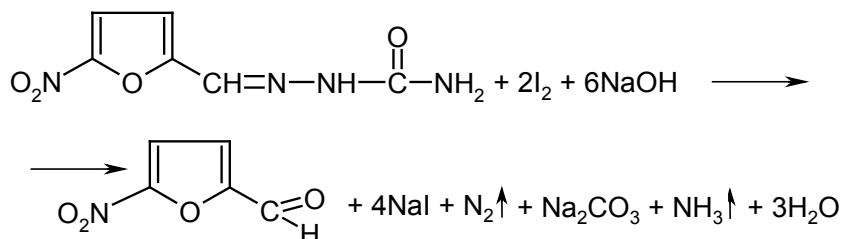
2. Під якими назвами і з якою метою використовують у медичній практиці сполуку №4? Пояснити, про наявність якої функціональної групи свідчить реакція нітрофурану з розчином натрію або калію гідроксиду?

Для вибору студентом найоптимальнішого варіанта виконання пізнавального завдання із застосуванням набутих знань, навичок, індивідуального досвіду з вивчення фармацевтичної хімії було сформульовано такі запитання:

3. Навести схеми реакцій, що підтверджують наявність в молекулі нітрофурану ароматичної нітрогрупи.

4. Яку специфічну домішку визначають в нітрофурані та яким методом?

5. Назвати метод кількісного визначення, спосіб титрування (пряме чи зворотне), титрований розчин, виходячи із рівняння реакції:

Метод модульного навчання передбачає структурування навчальної інформації з дисципліни, організацію роботи студентів з опанування логічно завершених навчальних блоків (модулів). Тож, застосування цього методу дає змогу здійснювати навчання фармацевтичної хімії студентів у вигляді логічно завершених частин теоретичного та практичного навчального матеріалу, що містять лекційні теми, практичні заняття, завдання для самостійної роботи студентів, види контролю й підходи до оцінювання навчальних досягнень студентів. Так, у навчальній програмі (Ніженковська, Афанасенко, Глушаченко, Бут, 2023а) й силабусі (Ніженковська, Афанасенко, Глушаченко, Бут, 2023б) дисципліни «Фармацевтична хімія» НМУ імені О. О. Богомольця є такі модулі:

- Змістовий модуль (далі – ЗМ) 1 «Фармацевтичний аналіз»;
- ЗМ 2 «Хімічні основи дії лікарських засобів. Засоби, що впливають на ЦНС»;
- ЗМ 3 «Лікарські засоби, що впливають на нервову, серцево-судинну, видільну системи та систему згортання крові»;
- ЗМ 4 «Антимікробні препарати (хіміотерапевтичні засоби, антисептики і дезінфектанти)»;
- ЗМ 5 «Лікарські засоби, які впливають на функції органів, обмін речовин та імунітет».

Значення застосування **методу навчання у співпраці** в опануванні змісту фармацевтичної хімії уможливорює розв'язання для майбутніх магістрів фармації таких професійно важливих завдань: 1) поліпшити мотивацію (студент набагато краще вчиться, якщо він уміє встановлювати соціальні контакти з одногрупниками); 2) удосконалити вміння професійного спілкування державною мовою, використовувати навички усної комунікації іноземною мовою під час аналізу текстів фахової спрямованості та перекладу іншомовних інформаційних джерел; 3) набути навички здійснювати майбутню професійну діяльність у соціальній взаємодії, базованій на фахових і етичних засадах. Наприклад, у процесі вивчення теми «Нестероїдні протизапальні засоби» (ЗМ 2 «Хімічні основи дії ЛЗ. Засоби, що впливають на центральну нервову систему») студентам пропонуються завдання, що передбачають навчальну співпрацю під час їх виконання, а саме:

1. *Провести хімічні випробування, що підтверджують тотожність лікарських засобів: ібупрофен, ацетамінофен, диклофенак натрію.*

2. *Обґрунтувати джерела появи домішок у названих препаратах.*

3. *Провести визначення кількісного вмісту метамізолу натрію у субстанції. Зробити висновок про якість субстанції за отриманими результатами.*

Слід додати, що особливістю цих завдань є те, що для їх виконання має бути проведено хімічний дослід зі спільним (груповим, колективним) пошуком підходів до написання відповідних рівнянь реакцій, висновків та спостережень. Наприклад, розвитку навичок співпраці студентів, удосконаленню у них комунікативних навичок сприяє розв'язання ситуаційної задачі з вищезазначеної теми, яка має комплексний характер, а саме:

Розрахуйте об'єм 0,1 М розчину натрію гідроксиду (КП=1,0000), що буде витрачений на титрування 0,5120 г кислоти ацетилсаліцилової (М.м. 180,16), якщо її відсотковий вміст у субстанції - 99,6 %. Назвіть метод кількісного визначення та напишіть рівняння реакції, що лежить в основі даного методу, спосіб титрування; чому дорівнює стехіометричний коефіцієнт; вкажіть індикатор, який використовується.

Схарактеризуємо наступний метод навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів – **метод навчання за допомогою ситуацій – кейс-метод**. На думку науковців, упровадження кейс-методів в практику ЗВМ(Ф)О є надзвичайно актуальним й ґрунтується на двох тенденціях, першою з яких є загальне спрямування розвитку ВФО щодо набуття студентами професійних компетентностей, а друга базована на вимогах до особистісно-професійного розвитку сучасного фахівця, який має залишатися в будь-яких умовах, навіть кризових, професіоналом (Різник, Дорошенко, 2019, с. 220). Погоджуємося з О. Різник та Е. Дорошенко, які вважають, що кейс-метод є найбільш результативним для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців в галузі охорони здоров'я, оскільки має системотвірну роль в освітньому процесі ЗВМ(Ф)О (Різник, Дорошенко, 2019, с. 220).

Оскільки у нашому дослідженні метод навчання за допомогою ситуацій реалізується в умовах поєднання аудиторної та дистанційної роботи зі студентами, застосовуватимемо термін «вебкейси». Зазначимо, що особливістю застосування вебкейсів як методу навчання фармацевтичної хімії є те, що вони мають бути максимально наближені до виробничих ситуацій, які виникають на практиці, зокрема під час отримання та очистки лікарських засобів, біологічно активних сполук та їх метаболітів тощо. Студенту пропонується знайти варіант розв'язання ситуаційної задачі, використовуючи надану викладачем вихідну інформацію. Під час виконання практичної роботи у ході навчальній дискусії відбувається обговорення цих варіантів. Вважаємо, що це дає змогу студентам глибше зрозуміти тему, її зв'язок з фармацевтичною практикою, а також сформувати компетентності, які визначені Стандартом вищої освіти зі спеціальності «Фармація» (Стандарт вищої освіти..., 2022).

Авторкою статті розроблено вебкейси з усіх тем дисципліни «Фармацевтична хімія», що вивчаються майбутніми магістрами фармації впродовж 5-8 семестрів навчання у НМУ імені О.О. Богомольця: сім зі ЗМ1; десять зі ЗМ 2; по шість зі ЗМ 3, ЗМ 4, ЗМ 5. За освітньою спрямованістю розроблені вебкейси

поділяються на: теоретично-орієнтовані (всього 5); практико-орієнтовані (всього 23); науково-дослідні (всього 2); для виконання самостійної роботи студентів (всього 5). Рис. 1 ілюструє приклад вебкейсу, що розміщено в ЕНК «Фармацевтична хімія» дистанційної платформи LIKAR_NMU НМУ імені О. О. Богомольця.

ТЕМА 3.

Засоби, що впливають на еферентну нервову систему. Засоби, що діють на холінергічні процеси

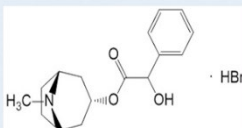
До еферентних нервів належать рухові (соматичні), які іннервують скелетні м'язи, і вегетативні, які регулюють функції внутрішніх органів.

Класифікація препаратів, що впливають на холінергічні синапси:

Засоби, що стимулюють холіорецептори	Засоби, що блокують холіорецептори
М-холіноміметики: пілокарпін, гідрохлорид, ацеклідин	М-холіноблокатори (атропіноподібні): атропіну сульфат, препарати красавки (белладони), скополаміну гідробромід, платифіліну гідротартрат, метацин, гастроцепін, тропікамід, іpratропій бромід (атропент), тропензол
Засоби, що стимулюють холіорецептори	Засоби, що блокують холіорецептори
Н-холіноміметики: шпитон, лобеліну гідрохлорид	Н-холіноблокатори: • Ангіоблокатори: бензогексоній, пентамін, гіроній, пірілен, димеколін. • Міорелаксанти: тубокурарин хлорид, ардуан (пілекуроній бромід), панкуроній бромід (панулон) диспаши, дитилін, мелітлін
Антихолінестеразні засоби: прозерин (неостигміну метилсульфат), галантаміну гідробромід (нівалін), фізостигміну салцилат, армії	

Завдання
(потребують пояснення)

- Назвіть фармакологічну та хімічну групи, до яких відноситься лікарський засіб *гаматропіну гідробромід*. Механізм дії. Метаболізм.
- Визначте у молекулі запропонованого лікарського засобу функціональні групи.
- Наведіть можливі методи його ідентифікації та кількісного визначення за наявності відповідних функціональних груп.

Рис. 1. Вебкейс до теми 3. «Засоби, що впливають на еферентну нервову систему. Засоби, що діють на холінергічні процеси» (ЗМ 3) (авторка-розробниця Бут І.О.).

Успішності застосування кейс-методу сприяють дії викладача із залучення студентів до участі в спільному обговоренні результатів виконання завдань вебкейсів, спонукання студентів відстоювати свою точку зору, підтримувати діалог з іншими студентами, оцінювати навчальні досягнення свої та інших. Тоді оцінка за практичне заняття є інтегральною, оскільки поєднує в собі оцінювання рівня теоретичної підготовки студента з фармацевтичної хімії, творчість й ініціативність у розв'язанні ситуаційних задач, активність під час колективної навчальної дискусії, уміння працювати самостійно й у групі.

Метод «перевернутого класу» (англ.: flipped classroom) є різновидом аудиторно-дистанційної форми навчання, головною особливістю якого є те, студенти отримують завдання для попереднього ознайомлення з навчальним матеріалом, який планується для вивчення на майбутньому занятті – практичній роботі, підсумковому занятті, а також на лекції (що є новим, але досить ефективним). Причому ця робота студентів є самостійною позааудиторною й виконується із залучення освітнього потенціалу освітньо-інформаційного середовища університету. Студенти отримують заздалегідь навчальні матеріали для перегляду та читання, щоб мати змогу підготуватись до практичної роботи вдома. Наприклад, під час вивчення теми «Вітаміни водорозчинні» (ЗМ 5 «Лікарські засоби, які впливають на функції органів, обмін речовин та імунітет») студентам пропонується до заняття ознайомитися з методикою виконання практичної роботи, реактивами, переглянути відео про обладнання та посуд, необхідні для виконання роботи; прописати рівняння, що лежать в основі ідентифікації та кількісного визначення вітамінів даної групи, зробити розрахунок об'єму титрованого розчину, що теоретично може піти на титрування згідно методики.

Висновки. Викладене створює підґрунтя для формулювання низки теоретичних узагальнень.

Методи навчання є важливим елементом системи вивчення фармацевтичної хімії у ЗВМ(Ф)О, оскільки вони дають змогу ефективно організувати освітньо-пізнавальну діяльність студентів, мотивувати їх до поглибленого опанування змістом дисципліни, оперативно здійснювати функцію оцінювання й самооцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців. Визначено критерії й показники добору методів навчання фармацевтичної хімії, які застосовуються на фармацевтичному факультеті НМУ імені О. О. Богомольця, а саме: 1) нормативно-правовий, показниками якого є чітка узгодженість з унормованими документами про організацію освітнього процесу у закладі, вимогами Стандарту вищої освіти Галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 226 Фармація, промислова фармація, спеціалізації 226.01 Фармація; 226.02 Промислова фармація; а також з локальними документами НМУ імені О. О. Богомольця – Освітньо-професійною програмою зі спеціальності «Фармація, промислова фармація», Навчальною програмою і Силабусом з фармацевтичної хімії; 2) організаційно-методичний, показником якого є відповідність вимогам «Положення про організацію освітнього процесу у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця» щодо науково-методичного забезпечення вивчення навчальних дисциплін; 3) функціонально-цільовий, показниками якого є зручність застосування методу в умовах аудиторно-дистанційної форми навчання; модульність; забезпечення інтеграції з іншими методами навчання.

З'ясовано, що найбільшу відповідність визначеним критеріям й показникам відбору методів навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів в умовах аудиторно-дистанційної форми організації освітнього процесу мають такі як: проблемно-пошукові методи; метод модульного навчання; метод навчання у співпраці; метод навчання за допомогою ситуацій (вебкейсів); метод «перевернутий клас» (англ.: «flipped classroom»).

Перспективою майбутніх наукових розвідок авторки статті обрано здійснення дослідно-експериментального дослідження педагогічної ефективності схарактеризованих методів навчання фармацевтичної хімії у формуванні загальних й фахових компетентностей майбутніх магістрів фармації.

Список використаних джерел

- Бут, І. О. (2022а). Навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації у науково-педагогічному дискурсі. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта*, 11, 169-176. Взято з <http://urpnpu.pnpu.edu.ua/article/view/275581> (дата звернення 05.09.2023).
- Бут, І. О. (2022b). Особливості підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої фармацевтичної освіти України в контексті запитів держави, суспільства й ринкового середовища. В кн. *Освітній дискурс: збірник наукових праць* (№ 42 (10-12), с. 88-97). Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова.
- Грозав, А. М. (2016). *Фармацевтична хімія: навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Фармація» заоч. форми навчання*. Чернівці: Медуніверситет.
- Кайдалова, Л. Г., Альохіна, Н. В., Мосенцева, С. М. (2016). Інноваційні технології у фармацевтичній освіті. В кн. *Фармація XXI століття: тенденції та перспективи: матеріали VIII Національного з'їзду фармацевтів України* (Т. 2, с. 350). Харків.
- Максимов, О. С. (2014). *Методика викладання хімії у вищих навчальних закладах: підручник для студентів хім. спеціальностей ЗВО*. Мелітополь.
- Ніженковська, І. В., Афанасенко, О. В., Глушаченко, О. О., Бут, І. О. (2023а). *Фармацевтична хімія: [програма навч. дисц. для студ. 3-4 курсів фарм. ф-тів мед. ЗВО спец. 226 «Фармація, промислова фармація»]*. Київ: НМУ імені О. О. Богомольця.
- Ніженковська, І. В., Афанасенко, О. В., Глушаченко, О. О., Бут, І. О. (2023b). *Фармацевтична хімія: [силабус навч. дисц. з підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої кваліфікації «Магістр фармації» спец. 226 «Фармація, промислова фармація»]*. Київ: НМУ імені О. О. Богомольця.
- Освітньо-професійна програма «Фармація» другого (магістерського) рівня ВО за спеціальність 226 «Фармація, промислова фармація» Галузь знань 22 Охорона здоров'я.* (2023). НМУ імені О.О. Богомольця. Взято з <https://drive.google.com/file/d/1NSRD0glma7uVVPbA08BW3-J18v3-chn/view> (дата звернення 05.09.2023).
- Положення про організацію освітнього процесу у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця.* (2021). Взято з https://drive.google.com/file/d/11jqoQ06B_9FnjC5pe-JBD1jsV0GOf7QG/view (дата звернення 01.09.2023).
- Рева, Т. Д. (2017). *Компетентнісний підхід у навчанні хімії майбутніх провізорів: теоретичні і методичні засади: монографія*. Київ: Видавниче підприємство «Едельвейс».

- Різник, О. І., Дорошенко, Е. Ю. (2019). Кейс-метод – один з інноваційних методів викладання у вищих медичних закладах освіти. В кн. *Інновації у вищій медичній та фармацевтичній освіті України: (з дистанційним 1-66 під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-зв'язку): матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю* (с. 220). Тернопіль: ТНМУ.
- Самойленко, П. В. (Уклад.). (2020). *Методика навчання хімії: навчально-методичний комплект*. Чернігів: Десна Поліграф.
- Стандарт вищої освіти України*. (2022). Галузь знань 22 Охорона здоров'я спеціальності 226 Фармація, промислова фармація спеціалізації 226.01 Фармація; 226.02 Промислова фармація. Взято з https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha_osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/11/11/226-Farmatsiya.promyslova.farmatsiya.mahistr-981-04.11.2022.pdf (дата звернення 04.09.2023).
- Хранівська, В. О., Ніжник, Г. П., Муленко, С. М., Приступко, О. М. (2017). *Фармацевтична хімія: навч.-метод. посіб. для мед. ЗВО*. Київ: ВСВ Медицина.

References

- But, I. O. (2022a). Navchannia farmatsevychnoi khimii maibutnikh mahistriv farmatsii u naukovo-pedahohichnomu dyskursi [Teaching pharmaceutical chemistry of future masters of pharmacy in a scientific and pedagogical discourse]. *Ukrainian professional education = Ukrainska profesiina osvita*, 11, 169-176. Retrieved from <http://uperpnu.pnu.edu.ua/article/view/275581> [in Ukrainian].
- But, I. O. (2022b). Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi farmatsevychnoi osvity Ukrainy v konteksti zapytiv derzhavy, suspilstva y rynkovoho seredovyscha [Peculiarities of the training of future specialists in the institutions of higher pharmaceutical education of Ukraine in the context of the demands of the state, society and the market environment]. In *Osvitnii dyskurs [Educational discourse]: zbirnyk naukovykh prats* (No. 42 (10-12), pp. 88-97). Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Hrozav, A. M. (2016). *Farmatsevychna khimiia [Pharmaceutical chemistry]: navch.-metod. posib. dlia stud. spets. «Farmatsiia» zaoch. formy navchannia*. Chernivtsi: Meduniversytet [in Ukrainian].
- Kaidalova, L. H., Alokina, N. V., & Mosentseva, S. M. (2016). Innovatsiini tekhnologii u farmatsevychnii osviti [Innovative technologies in pharmaceutical education]. In *Farmatsiia XXI stolittia: tendentsii ta perspektyvy [Pharmacy of the 21st century: trends and perspectives]: materialy VIII Natsionalnoho zizdu farmatseviv Ukrainy* (Vol. 2, p. 350). Kharkiv [in Ukrainian].
- Khranivska, V. O., Nizhnyk, H. P., Mulyenko, S. M., & Prystupko, O. M. (2017). *Farmatsevychna khimiia [Pharmaceutical chemistry]: navch.-metod. posib. dlia med. ZVO*. Kyiv: VSV Medytsyna [in Ukrainian].
- Maksymov, O. S. (2014). *Metodyka vykladannia khimii u vyshchikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching chemistry in higher educational institutions]: pidruchnyk dlia studentiv khim. spetsialnosti ZVO*. Melitopol [in Ukrainian].
- Nizhenkovska, I. V., Afanasenko, O. V., Hlushachenko, O. O., & But, I. O. (2023a). *Farmatsevychna khimiia [Pharmaceutical chemistry]: [prohrama navch. dysts. dlia stud. 3-4 kursiv farm. f-tiv med. ZVO spets. 226 «Farmatsiia, promyslova farmatsiia»]*. Kyiv: NMU imeni O. O. Bohomoltsia [in Ukrainian].
- Nizhenkovska, I. V., Afanasenko, O. V., Hlushachenko, O. O., & But, I. O. (2023b). *Farmatsevychna khimiia [Pharmaceutical chemistry]: [sylabus navch. dysts. z pidhotovky fakhivtsiv drugoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity osvitnoi kvalifikatsii «Mahistr farmatsii» spets. 226 «Farmatsiia, promyslova farmatsiia»]*. Kyiv: NMU imeni O. O. Bohomoltsia [in Ukrainian].
- Osvitno-profesiina prohrama «Farmatsiia» drugoho (mahisterskoho) rivnia VO za spetsialnist 226 «Farmatsiia, promyslova farmatsiia» Haluz znan 22 Okhorona zdorovia [Educational and professional program "Pharmacy" of the second (master's) level of higher education institution, specialty 226 "Pharmacy, industrial pharmacy" Field of knowledge 22 Health care]*. (2023). NMU imeni O.O. Bohomoltsia. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1NSRD0gIma7uBVPbA08BW3-J18v3-chn/view> [in Ukrainian].
- Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu u Natsionalnomu medychnomu universyteti imeni O.O. Bohomoltsia [Regulations on the organization of the educational process at the National Medical University named after O.O. Bogomolets]*. (2021). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/11jqoQ06B_9FnjC5pe-JBD1jsV0G0f7QG/view [in Ukrainian].
- Reva, T. D. (2017). *Kompetentnisnyi pidkhid u navchanni khimii maibutnikh provizoriv: teoretychni i metodychni zasady [Competency approach in teaching chemistry of future pharmacists: theoretical and methodical principles]: monohrafiia*. Kyiv: Vydavnyche pidpriemstvo «Edelveis» [in Ukrainian].

- Riznyk, O. I., & Doroshenko, E. Yu. (2019). Keis-metod – ody z innovatsiinykh metodiv vykladannia u vyshchyykh medychnyykh zakladakh osvity [The case method is one of the innovative methods of teaching in higher medical institutions of education]. In *Innovatsii u vyshchii medychnii ta farmatsevychnii osviti Ukrainy [Innovations in higher medical and pharmaceutical education of Ukraine]: (z dystantsiynym I-66 pidiednanniam VM(F)NZ Ukrainy za dopomohoiu videokonferents-zviazku): materialy XVI Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu (p. 220)*. Ternopil: TNMU [in Ukrainian].
- Samoilenko, P. V. (Comp.). (2020). *Metodyka navchannia khimii [Methods of teaching chemistry]: navchalno-metodychnyi komplekt*. Chernihiv: Desna Polihraf [in Ukrainian].
- Standart vyshchoi osvity Ukrainy [Standard of higher education of Ukraine]. (2022)*. Haluz znan 22 Okhorona zdorovia spetsialnosti 226 Farmatsiia, promyslova farmatsiia spetsializatsii 226.01 Farmatsiia; 226.02 Promyslova farmatsiia. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha_osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/11/11/226-Farmatsiya.promyslova.farmatsiya.mahistr-981-04.11.2022.pdf [in Ukrainian].

BUT I.

Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

METHODS OF TEACHING PHARMACEUTICAL CHEMISTRY TO FUTURE MASTERS OF PHARMACY IN THE SETTING OF CLASSROOM AND DISTANCE LEARNING

It is substantiated that teaching methods are an important element of the system of studying pharmaceutical chemistry in higher medical (pharmaceutical) education institutions, as they allow to effectively organise the educational and cognitive activities of students, motivate them to master the content of the discipline in depth, and promptly perform the function of assessment and self-assessment of the educational achievements of future specialists in the field of pharmacy. The criteria and indicators for the selecting methods of teaching pharmaceutical chemistry used at the Faculty of Pharmacy of the Bogomolets National Medical University are determined, namely: 1) regulatory and legal, the indicators of which are clear consistency with the standardized documents on the organization of the educational process in the institution, the requirements of the Higher Education Standard in the field of Knowledge Area of 22 Health Care, specialty 226 Pharmacy, Industrial Pharmacy, specialization 226.01 Pharmacy; 226.02 Industrial Pharmacy; as well as local documents of the institution – Educational and professional program in the specialty «Pharmacy, Industrial Pharmacy», Curriculum and Silabus in Pharmaceutical Chemistry; 2) organisational and methodological, an indicator of which is compliance with the requirements for scientific and methodological support for the study of academic disciplines in the institution; 3) functionally-purposeful, the indicators of which are the convenience of using the method in the conditions of classroom and distance learning; modularity; ensuring integration with other teaching methods.

It has been found that the further outlined methods of teaching pharmaceutical chemistry to future masters in the setting of classroom and distance learning have the greatest compliance with the defined criteria and indicators for selecting methods of teaching pharmaceutical chemistry to future masters in the setting of classroom and distance learning, such as: problem-search methods; modular learning method; collaborative learning method; case-based learning method (webcases); «flipped classroom» method, and their characteristics have been given.

Key words: *classroom and distance learning, institutions of higher medical (pharmaceutical) education, future masters of pharmacy, methods of teaching pharmaceutical chemistry.*

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023 р.

УДК 37.013:6-025.12

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292617](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292617)

ОЛЕКСАНДР ВАКУЛЕНКО

ORCID: 0009-0004-3254-0973

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

У статті викладено результати дослідження ключових аспектів педагогічного проектування як методологічної основи для формування змісту технологічної освіти; акцентується увага на аналізі принципів педагогічного проектування з урахуванням специфіки технологічної освіти. Висвітлюються важливі аспекти розробки педагогічних стратегій та методик, спрямованих на результативний розвиток технологічної грамотності серед здобувачів вищої освіти. Підкреслюється актуальність дослідження у контексті сучасних викликів технологічної освіти, таких як глобалізація, ринкові реформи та стрімкі зміни в технологічних процесах.

Визначено, що педагогічне проектування в галузі технологічної освіти є важливим інструментом адаптації освітнього процесу до поточних вимог, сприяє впровадженню новаторських методів навчання, сучасних технологій, що покращує ефективність та індивідуалізацію навчання, зокрема: адаптація принципів педагогічного проектування до освітнього сектору сприяє оптимізації навчального процесу та забезпечує системний підхід до розробки освітніх програм; вимагає постійного вдосконалення та адаптації до суспільних і технологічних змін. Застосування системи оцінки та зворотного зв'язку в контексті педагогічного проектування є важливими компонентами, які сприяють постійному вдосконаленню навчання та підвищенню ефективності освітнього процесу. Завдяки їм педагоги та здобувачі вищої освіти можуть аналізувати свої досягнення, виявляти сильні та слабкі сторони, інтегрувати технічні знання з педагогічними методами, а також розвивати критичне мислення.

***Ключові слова:** педагогічне проектування, зміст технологічної освіти, наукова проблема, інноваційна педагогічна діяльність, технологічні компетенції, освітні інновації, педагогічна наука.*

Актуальність проблеми. Сучасна освітня система є динамічною та постійно розвивається відповідно до вимог наукового прогресу. Ця динаміка вимагає, щоб педагогічні кадри були висококваліфікованими та здатними до розробки та впровадження новаторських педагогічних підходів. Один із ключових способів досягнення цих цілей в університетській освіті – це педагогічне проектування, яке постійно розвивається та стає основою для впровадження інновацій у педагогічну практику. Процес реформування та розвитку системи освіти повинен бути спрямованим на досягнення конкретних цілей. Це можливо завдяки використанню науково обґрунтованого змісту навчання, сучасних педагогічних технологій та акценту на формуванні якостей особистості з інноваційною культурою. Цей підхід відкриває можливість для покращення якості життя людини і сприяє реалізації відкритих перспектив європейської інтеграції України в сфері освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Сучасна освітня система постійно еволюціонує і вимагає підготовки висококваліфікованих педагогічних фахівців, які здатні розробляти та успішно впроваджувати нові педагогічні системи з метою поліпшення якості навчання та навчального процесу. Педагогічне проектування, що постійно розвивається, виступає основним інструментом для впровадження інновацій в сферу освіти. Існує значна кількість наукових досліджень, присвячених педагогічному проектуванню. Деякі з них базуються на роботах вітчизняних вчених, таких як В. Докучаєва, А. Лігоцький, О. Коберник, Т. Подобедова, І. Коновальчук і інші. Значна кількість наукових досліджень також опублікована зарубіжними дослідниками, які вивчають педагогічне проектування як ефективний інструмент вирішення педагогічних завдань. Проте існують невирішені питання в галузі педагогічного проектування, зокрема, щодо його ролі в інноваційній діяльності та підготовки вчителів до використання педагогічного проектування. Результати освітнього моніторингу свідчать про недостатню реалізацію інноваційних педагогічних ідей на практиці. Це пояснюється недостатньою

розробкою процесів впровадження інноваційних педагогічних концепцій у роботу сучасних закладів вищої освіти та низьким рівнем підготовки вчителів до інноваційної діяльності, включаючи педагогічне проектування.

Сучасні проблеми змісту технологічної освіти в Україні на фундаментальному рівні досліджують вітчизняні вчені, серед яких М. Вачевський, В. Вдовченко, А. Вихрущ, М. Корець, Н. Левченко, Т. Мачача, М. Піддячий, В. Стешенко, А. Тарара, А. Терещук, Б. Терещук, В. Тименко, В. Титаренко. Висвітлені науковцями аспекти відіграють ключову роль у визначенні концептуальних положень і наукових засад технологічної освіти. Їх дослідження та наукові внески становлять важливу основу для розробки та оптимізації змісту технологічної освіти. Ці вчені проводять комплексні дослідження, спрямовані на вдосконалення педагогічних підходів і методик, що стосуються технологічної освіти. Їх внесок сприяє впровадженню інноваційних та актуальних практик у навчання, що відповідають сучасним вимогам і розвитку технологій (Гриценко, 2020, с. 110; Плахотнюк, 2009, с. 141).

Метою статті є дослідження та аналіз педагогічного проектування в контексті формування змісту технологічної освіти.

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасних наукових дослідженнях стверджується, що питання визначення змісту освіти потребує нового підходу. Замість постійного вдосконалення існуючого підходу до змісту освіти, науковці вказують на необхідність проектування змісту, враховуючи сучасні потреби і вимоги особистості та суспільства. Педагогічне проектування змісту освіти в останні часи розглядається як процес обґрунтування концептуальних засад освіти та послідовне втілення педагогічного проекту (Савельєва, 2012). Це свідчить про пошук інноваційних підходів у сфері формування змісту технологічної освіти як наукової проблеми.

Сучасний науковий дискурс ретельно досліджує різні аспекти педагогічного проектування, проте існує потреба у подальшому розвитку та удосконаленні теорії та методології цього процесу. Питання, пов'язані із дидактичними та методичними аспектами педагогічного проектування на різних рівнях освіти, ретельно вивчаються науковцями, такими як Т. Гуменюк, І. Дичківська, О. Киричук, О. Коберник та інші вітчизняні вчені (Слободяник; Брюханова, 2010). Ці дослідження вносять значний внесок у наше розуміння проектування змісту освіти та надають підстави для подальшого вдосконалення методології та практики педагогічного проектування в контексті технологічної освіти.

У науковій літературі педагогічне проектування досліджується на двох рівнях: як одну з ключових функцій педагогічної діяльності, що включає стратегічне планування завдань і методів їх вирішення, та як самостійний вид діяльності з власною структурою, включаючи діагностування об'єкта проектування, концептуальне моделювання, систему управління проектом, послідовні етапи реалізації проекту та критерії для оцінки його успішності. Багато дослідників наголошують на інноваційному спрямуванні педагогічного проектування та його творчій природі. Наприклад, деякі автори розглядають педагогічне проектування як інтелектуально-творчу діяльність педагога щодо аналізу і оцінки педагогічної дійсності та проектування її майбутнього стану, що призводить до інноваційних педагогічних систем (Докучаєва, 2005). Інші визначають педагогічне проектування як діяльність, спрямовану на створення інноваційних моделей навчально-виховних систем, що включають в себе прогнозування, моделювання, конструювання і реалізацію педагогічного проекту (Подобедова, 2004, с. 82). Деякі дослідники підкреслюють зв'язок педагогічного проектування з інноваціями, розглядаючи його як творчу діяльність, пов'язану з дослідженням, прогнозуванням, моделюванням, програмуванням, соціальним управлінням, і розглядають його як інноваційну педагогічну діяльність, спрямовану на перетворення і вдосконалення освітньої системи.

Для глибшого розуміння суті процесу педагогічного проектування змісту технологічної освіти, важливим є аналіз структури і алгоритму цього процесу. Педагогічне проектування є складним та ієрархічним за своєю природою, і в ньому простежуються різноманітні типи зв'язків та стадій. Вчені, які досліджують цей процес, акцентують увагу на таких аспектах:

- домінуючий компонент діяльності в момент проектування (він визначає, які завдання вирішуються під час проектування педагогічного процесу), наприклад, процес аналізу та оцінки педагогічної дійсності та створення інноваційних педагогічних систем вимагає від педагога інтелектуальної та творчої діяльності.
- основні закономірності становлення суб'єкта в педагогічному процесі (цей аспект стосується розвитку суб'єкта, наприклад, студента, під час навчання та виховання).
- механізм мислення «аналіз через синтез» (він описує процес аналізу та об'єднання інформації).
- принципи педагогічного проектування (ці принципи визначають основні підходи, що лежать в основі проектування педагогічних процесів).

Оскільки педагогічне проектування вважається ключовим інструментом в інноваційній діяльності та творчості в освіті, а також визначає суть та зміст педагогічної практики, алгоритм проектування є значущим для визначення ефективності цього процесу. Один із алгоритмів, запропонований дослідниками, включає такі послідовні етапи: моделювання інноваційної школи як цілісної системи,

встановлення цілей інноваційного процесу, діагностика поточного стану закладу, що служить основою для інноваційних змін, обґрунтування логіки спроектованих етапів інноваційного процесу, створення алгоритму для виконання та контролю створеного проєкту інновації на практиці (Мачача, 2013, с. 300).

Важливо зауважити, що цей алгоритм може бути вдосконалений, додавши до нього етап експертної оцінки та кореляції запропонованих дій, що сприятиме більш точному визначенню ефективності процесу проєктування. Розуміння структури та послідовності алгоритмів, які супроводжують педагогічне проєктування, відіграє важливу роль у науковому аналізі змісту технологічної освіти.

Так, технологія педагогічного проєктування В. Безрукової базується на загальних принципах та правилах проєктування педагогічних систем. Вона наголошує на важливості пріоритету людських цінностей, природовідповідності та гуманізації педагогічного процесу. Також важливим є розвиток педагогічних систем у напрямку створення динамічних та гнучких систем, які можуть змінюватися та адаптуватися. Процес педагогічного проєктування включає три основні етапи, кожен з яких має свої компоненти: підготовча робота, розробка проєкту та перевірка його якості. На підготовчому етапі виконується аналіз об'єкта проєктування, вибір форми проєктування та забезпечення проєкту необхідною інформацією, методами, часом, матеріальними та технічними ресурсами, а також правовими аспектами. Другий етап передбачає вибір системоутворюючого фактора, встановлення зв'язків та залежностей між компонентами та створення документа. На третьому етапі проводиться уявне експериментальне застосування проєкту, експертна оцінка, внесення змін та прийняття рішення щодо впровадження проєкту (Потапчук, 2019, с. 59).

Структурно-функціональна модель технології проєктування, запропонована І. Коновальчуком, містить чотири рівні: структурний, функціональний, технологічний та результативний. Структурний рівень характеризує зміст педагогічної системи та її статичний стан, включаючи інформацію, цілі, об'єкт, суб'єкт, предмет, засоби та результати. Функціональний рівень визначає завдання та функції етапів проєктування. Технологічний рівень визначає послідовність дій та операцій під час проєктування, включаючи діагностику, цілепокладання, моделювання, структурування діяльності та інше. Результативний рівень відображає результати трансформації педагогічної системи у проєкт технології педагогічного процесу (Коновальчук, 2006, с. 75).

В. Докучаєва пропонує свою модель алгоритму проєктування інноваційних педагогічних систем, який формулюється в залежності від виду завдання, яке вирішує педагог-проєктувальник. Її модель включає різні етапи, такі як аналіз, цілеутворення, стратегічне прогнозування, концептуальне формування, організаційне уточнення, експериментально-технологічний, рефлексивно-оцінювальний, а також оформлення та опис проєктування. Кожен з цих етапів виконує свої функції та сприяє успішному проєктуванню інноваційної педагогічної системи (Докучаєва, 2005).

На науковому рівні, в аспекті педагогічного проєктування в контексті технологічної освіти, нам можна виявити кілька ключових аспектів. З одного боку, педагогічне проєктування представляє собою спробу модернізувати системи освіти, з урахуванням різних факторів, таких як соціально-економічні, науково-технічні, психолого-педагогічні, культурологічні та особистісно-діяльнісні аспекти та їх зв'язки з іншими галузями науки. Педагогічне проєктування відзначається своєю важливою роллю у впровадженні новаторських підходів в сучасні освітні системи, що підвищує ефективність освіти та відповідає потребам сучасного суспільства. Одночасно на практичному рівні педагогічне проєктування функціонує як алгоритм, спрямований на визначення цілей, змісту, методів, засобів та організаційних форм, необхідних для успішного навчання та розвитку здобувачів вищої освіти. Цей процес включає в себе розробку навчальних стратегій, які враховують специфіку технологічної освіти та потреб сучасного суспільства в підготовці висококваліфікованих фахівців.

У літературі, присвяченій проєктивній педагогіці, педагогічне проєктування визначається як попередня розробка основ майбутньої спільної діяльності між здобувачем освіти та викладачем. Це передбачає планування навчального процесу, враховуючи особистісні, соціальні та педагогічні аспекти. Аналізуючи ці поняття в контексті психолого-педагогічного процесу, О. Коберник визнає, що педагогічне прогнозування, планування, конструювання та моделювання є важливими складовими частинами цього процесу. Ці поняття є взаємопов'язаними і взаємовпливають одне на одне, сприяючи формуванню та реалізації освітніх програм і планів (Слабко, Стрельник, 2018, с. 130).

Завершуючи, можна визначити, що педагогічне проєктування, педагогічне прогнозування, планування, конструювання, моделювання і розроблення є важливими поняттями, які сприяють розвитку технологічної освіти. Кожне з цих понять має свою роль у формуванні якісних та ефективних стратегій освіти в сучасному світі.

У контексті педагогічного проєктування для технологічної освіти можна розглядати різні аспекти. Спершу, створення нових педагогічних підходів обумовлено необхідністю передбачення майбутнього. Це передбачає проведення наукових досліджень, спрямованих на отримання інформації щодо можливого розвитку освітнього процесу. Коли розробка нових методик ускладнюється значним обсягом інформації, великою кількістю деталей або дрібниць, які не мають особливого значення, моделювання

може стати важливим інструментом. Це процес створення ідеального образу реального об'єкта, який може бути корисним, особливо коли сам об'єкт недоступний для безпосереднього дослідження. Коли ідеальна модель об'єкта готова, або коли існують передумови для створення реального об'єкта на основі цієї моделі, процес називається конструюванням.

Терміни «створення» і «моделювання» мають певне спільне значення, але вони не є тотожними поняттями. У цей час, «проектування» охоплює більший і складніший процес. Проектування передбачає систематичний підхід до визначення параметрів об'єкта чи процесу, а також вибір методів його реалізації. Кінцевим результатом проектування є розробка конкретного проекту. Проектування передбачає виконання наукових досліджень для прогнозування розвитку об'єкта та його моделювання, а також процес конструювання на основі визначених параметрів (Ягупов, Свистун, 2007, с. 5).

Отже, поняття «проектування» охоплює різноманітні аспекти діяльності, які сприяють інноваційному розвитку об'єкта. Це розуміння проектування призводить до визначення структурних компонентів, які включають кроки розвитку або життєвого циклу проекту, і вимагає певних стадій та етапів. Педагогічне проектування є фундаментальним поняттям у рамках нашого дослідження, і воно вимагає належного аналізу та вивчення в контексті технологічної освіти.

Незважаючи на різноманітність організаційних форм, запропонованих різними авторами, визначення педагогічного проектування усе вказують на його основну мету – спрямування на зміни, перетворення і інноваційний розвиток педагогічних об'єктів з метою вирішення актуальних проблем освіти через їх впровадження в навчальний процес. Педагогічне проектування розглядається як активна діяльність педагога чи педагогічного колективу, спрямована на відповідь на питання «Які зміни чи покращення потрібно внести?» і «Яким чином це зробити?». Об'єктом проектування може бути різноманітна педагогічна структура, така як педагогічна система, процес, технологія, навчальна програма, навчальний посібник тощо. Створення проектних продуктів може бути розглянуто на різних рівнях, включаючи розробку проектів, створення моделей, підручників, навчальних програм, посібників, курсів, педагогічних технологій тощо.

Дослідження в галузі освіти вказують на те, що потреба у проектуванні нового змісту освіти виникає через зміну підходу до знань. З огляду на постійний приріст нової інформації, все більшу важливість набувають розвиток мислення, творчості та особистісна компетентність. Зміст освіти розширюється за рахунок розвитку процесуальних навичок, здатності працювати з інформацією та самовдосконалюватися.

Діяльнісний підхід в освіті витісняє традиційний метод передачі знань. Інтегративні цілі освіти набувають пріоритету над предметними. Сфера «освіта на все життя» змінюється на «освіта протягом всього життя». Потреба в педагогічному проектуванні змісту технологічної освіти обумовлена кількома чинниками, такими як перехід до постіндустріального суспільства, процеси глобалізації та трансформації, інтеграція України в Європу, зміни ідеології держави, реформи на ринках праці, товарів та послуг, зміна педагогічних підходів, високі вимоги до якості освіти.

Педагогічне проектування, так само, як будь-яка інша форма діяльності, підкоряється основним принципам, що визначають його характер та послідовність дій. Ці принципи є рушійною силою процесу проектування.

З урахуванням «технічного» походження поняття «проектування», доцільно вивчити принципи технічного проектування та перетворити їх для використання у педагогічному проектуванні. Серед цих принципів можна виділити наступні:

- реалізованості (повноти) проекту, що означає, що проект має бути можливим до втілення в життя без будь-яких пропусків чи недоліків;
- конструктивної цілісності, що передбачає, щоб усі його компоненти і елементи були злагоджені та злагодженими;
- оптимальності, що означає, щоб проект був побудований з максимальною ефективністю та використовував ресурси найкращим чином;
- економічної рентабельності, що вимагає, щоб проект був економічно обґрунтованим та доцільним;
- мінімізації екологічного впливу, що передбачає обережне ставлення до навколишнього середовища;
- ергономічного врахування психологічних можливостей людини та забезпечення безпеки та комфорту в процесі роботи з технічними засобами;
- естетичної привабливості та зручності.

При цьому перші чотири принципи можна віднести до загальних принципів, тоді як останні три стали актуальними недавно і відносяться до додаткових. Принципи проектування можна поділити на три групи відповідно до конкретних наукових інтересів. Перша категорія об'єднує загальні принципи проектування, які використовуються у всіх видах проектування. Друга група – принципи, які використовуються у проектуванні соціальних об'єктів, тобто об'єктів, що включають в себе аспекти

людської діяльності. Третя група стосується принципів, які використовуються в педагогічному проектуванні.

Ця система класифікації принципів змінює традиційний підхід до принципів педагогічного проектування, оскільки більшість з них у літературі з педагогіки відносяться до перших двох груп, а педагогічні принципи лишаються на задньому плані.

Розглядаючи зазначені принципи, які визначають зміст і послідовність педагогічного проектування в контексті технологічної освіти, можна виділити ті, які відображають специфіку цієї сфери:

1. Урахування технологічного напрямку: педагогічне проектування в контексті технологічної освіти повинно бути спрямоване на врахування інноваційних підходів і технологій, які характерні для даної галузі. Це включає в себе використання сучасних технічних засобів і методів навчання.

2. Інтеграція теорії та практики: педагогічне проектування в технологічній освіті має поєднувати теоретичні знання і навички з практичним застосуванням. Це допомагає створити більш ефективні навчальні програми і забезпечити, що учні отримують практичні навички.

3. Активне навчання та диференціація: оскільки технологічна освіта часто передбачає вивчення складних технічних питань, педагогічне проектування повинно сприяти активному навчанню, залучати учнів до розв'язання реальних технічних завдань і враховувати їхні індивідуальні потреби та рівні підготовки.

4. Розвиток критичного мислення і проблемного підходу: учні повинні розвивати навички критичного мислення, зокрема аналізу та розв'язання проблем, які виникають у технологічних задачах. Педагогічне проектування може сприяти цьому, створюючи ситуації, де учні повинні застосовувати свої знання для вирішення конкретних завдань.

5. Зворотний зв'язок та оцінка успішності: важливо включати механізми зворотного зв'язку і системи оцінки для постійного вдосконалення навчального процесу в технологічній освіті. Проектування повинно передбачати способи оцінки здобутих знань і навичок та враховувати результати цієї оцінки для подальшого вдосконалення (Джеджула, 2017, с. 14).

У педагогічному проектуванні для технологічної освіти, ключовим аспектом є принципи, які сприяють інтеграції технічних знань із педагогічними методами, підвищують активність та практичність навчання, а також сприяють розвитку критичного мислення і систем зворотного зв'язку.

Завершуючи обговорення принципів педагогічного проектування в контексті технологічної освіти, важливо відзначити, що ці принципи сприяють створенню навчальних програм і педагогічних підходів, які відповідають вимогам сучасного технологічного світу. Забезпечуючи поєднання теоретичних знань з практичними навичками, активне навчання та розвиток критичного мислення, вони сприяють формуванню компетентних фахівців, готових до викликів технологічної епохи. Ці принципи роблять акцент на індивідуальному підході до навчання, допомагаючи кожному здобувачу вищої освіти розвивати свій потенціал та здобувати технічні знання та навички, необхідні для подолання сучасних викликів. Системи оцінки та зворотного зв'язку в контексті педагогічного проектування є важливими компонентами, які сприяють постійному вдосконаленню навчання та підвищенню ефективності освітнього процесу. Завдяки їм, педагоги та здобувачі вищої освіти можуть аналізувати свої досягнення, виявляти сильні та слабкі сторони, інтегрувати технічні знання з педагогічними методами, а також розвивати критичне мислення. Ці інструменти дозволяють покращити освітні процеси та досягти кращих результатів в навчанні. Отже, педагогічне проектування в технологічній освіті є важливим інструментом для підготовки кваліфікованих фахівців, які зможуть успішно працювати в сучасному технологічному середовищі та приносити внесок у розвиток цієї галузі.

Висновки. Завершуючи розгляд питання педагогічного проектування у контексті технологічної освіти, можна зробити наступні висновки: педагогічне проектування в галузі технологічної освіти є ключовим інструментом для адаптації освітнього процесу до сучасних вимог. В контексті педагогічного проектування, ця система сприяє не лише упровадженню інноваційних методів навчання, але й активізує використання сучасних технологій, що робить навчальний процес більш результативним і адаптованим до індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти. Перенесення принципів технічного проектування до сфери освіти допомагає оптимізувати навчальний процес та забезпечує системність підходу до розробки освітніх програм. Педагогічне проектування вимагає постійного вдосконалення та адаптації до змін в суспільстві та технологіях. Використання систем зворотного зв'язку та оцінювання дозволяє підтримувати актуальність освітніх програм і навчальних методик. Завдяки педагогічному проектуванню учні готуються до життя в цифровому суспільстві, розвиваючи технологічні навички та критичне мислення. Це сприяє створенню нового покоління фахівців, готових до викликів сучасності.

Отже, педагогічне проектування є необхідною складовою сучасного освітнього процесу та допомагає забезпечити підготовку учнів до успішного функціонування в інформаційному суспільстві.

Перспективи подальших досліджень. У рамках педагогічного проектування, яке виступає методологічною основою для формування художньо-графічних компетенцій студентів у вищій технологічній освіті, дослідження можуть і далі зосереджуватися на вдосконаленні педагогічних

методик і стратегій, спеціально адаптованих для розвитку художньо-графічних навичок серед здобувачів вищої технологічної освіти.

Список використаних джерел

- Брюханова, Н. О. (2010). *Основи педагогічного проектування в інженерно-педагогічній освіті*: монографія. Харків: НТМТ.
- Гриценко, Л. (2020). Методичні аспекти формування проектно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 3 (44), 106-115.
- Джеджула, О. (2017). Сучасні підходи до проектування змісту професійної підготовки інженерів-механіків у сучасних освітніх університетських середовищах. *Педагогіка безпеки*, 1, 21-27.
- Докучаєва, В. В. (2005). *Проектування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі*: монографія. Луганськ.
- Коновальчук, І. І. (2006). Проектування інноваційних педагогічних технологій. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*, 28, 74-76.
- Мачача, Т. С. (2013). Формування предметної проектно-технологічної компетентності у процесі навчання технологій. В кн. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2012 рік*: наукове видання (с. 300-301). Київ: Інститут педагогіки.
- Плахотнюк, Н. П. (2009). Педагогічне проектування як спосіб реалізації інноваційної педагогічної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*, 44, 141-145.
- Подобедова, Т. Ю. (2004). Теорія та практика педагогічного проектування. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка та психологія*, 6, 2, 81-87.
- Потапчук, О. (2019). Особливості проектно-технологічної діяльності студентів в навчальному процесі закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*, 2 (169), 59-63.
- Савельєва, С. С. (2012). *Педагогічні умови формування професійної компетентності вчителя в освітньому процесі ВНЗ*: монографія. Тернопіль.
- Слабко, В. М., Стрельник, О. О. (2018). Педагогічне проектування та моделювання у структурі неперервної освіти. В кн. Н. Г. Ничкало, В. М. Слабко (Ред.), *Неперервна освіта у соціокультурних вимірах*: колективна монографія (с. 128-147). Київ: Гельветика.
- Слободяник, О. *Аналіз поняття «проект», «проектна технологія», «педагогічне проектування» у дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців*. Взято з <https://core.ac.uk/download/pdf/32308793.pdf>
- Ягупов, В. В., Свистун, В. І. (2007). Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 71, 3-8.

References

- Briukhanova, N. O. (2010). *Osnovy pedahohichnoho projektuvannia v inzhenerno-pedahohichnii osviti [Basics of pedagogical design in engineering and pedagogical education]*: monohrafiia. Kharkiv: NTMT [in Ukrainian].
- Dokuchaieva, V. V. (2005). *Proektuvannia innovatsiinykh pedahohichnykh system u suchasnomu osvitnomu prostori [Designing innovative pedagogical systems in the modern educational space]*: monohrafiia. Luhansk [in Ukrainian].
- Dzhedzhula, O. (2017). Suchasni pidkhody do projektuvannia zmistu profesiinoi pidhotovky inzheneriv-mekhanikiv u suchasnykh osvitnikh universytetskykh seredovyshchakh [Modern approaches to designing the content of professional training of mechanical engineers in modern educational university environments]. *Pedahohika bezpeky [Security pedagogy]*, 1, 21-27 [in Ukrainian].
- Hrytsenko, L. (2020). Methodychni aspekty formuvannia proiektno-tekhnologichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia ta tekhnolohii [Methodical aspects of the formation of project-technological competence of future teachers of labor education and technology]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Pedagogical sciences]*, 3 (44), 106-115 [in Ukrainian].
- Konovalchuk, I. I. (2006). Proektuvannia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii [Design of innovative pedagogical technologies]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical sciences]*, 28, 74-76 [in Ukrainian].
- Machacha, T. S. (2013). Formuvannia predmetnoi proiektno-tekhnologichnoi kompetentnosti u protsesi navchannia tekhnolohii [Formation of subject design and technological competence in the process of learning technologies]. In *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy za 2012 rik [Annotated results of research work of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine]*

for 2012]: naukove vydannia (c. 300-301). Kyiv: Instytut pedahohiky [in Ukrainian].

- Plakhotniuk, N. P. (2009). Pedahohichne proektuvannia yak sposib realizatsii innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti [Pedagogical design as a way of implementing innovative pedagogical activity]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu. Pedahohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr State University. Pedagogical sciences]*, 44, 141-145 [in Ukrainian].
- Podobedova, T. Yu. (2004). Teoriia ta praktyka pedahohichnoho proektuvannia [Theory and practice of pedagogical design]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika ta psykholohiia [Problems of modern pedagogical education. Pedagogy and psychology]*, 6, 2, 81-87 [in Ukrainian].
- Potapchuk, O. (2019). Osoblyvosti proektnoi diialnosti studentiv v navchalnomu protsesi zakladiv vyshchoi osvity [Peculiarities of project activities of students in the educational process of institutions of higher education]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 2 (169), 59-63 [in Ukrainian].
- Savelieva, S. S. (2012). *Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti vchytelia v osvitnomu protsesi VNZ [Pedagogical conditions for the formation of the teacher's professional competence in the educational process of universities]: monohrafiia. Ternopil [in Ukrainian].*
- Slabko, V. M., & Strelnyk, O. O. (2018). Pedahohichne proektuvannia ta modeliuvannia u strukturi neperervnoi osvity [Pedagogical design and modeling in the structure of continuous education]. In N. H. Nychkalo, & V. M. Clabko (Eds.), *Neperervna osvita u sotsiokulturnykh vymirakh [Continuous education in sociocultural dimensions]: kolektyvna monohrafiia (pp. 128-147). Kyiv: Helvetyka [in Ukrainian].*
- Slobodianyuk, O. *Analiz poniattia «proiekt», «proiektna tekhnolohiia», «pedahohichne proektuvannia» u doslidzhenniakh zarubizhnykh ta vitchyznianskykh naukovtsiv [Analysis of the concept of "project", "project technology", "pedagogical design" in the research of foreign and domestic scientists]. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/32308793.pdf> [in Ukrainian].*
- Yahupov, V. V., & Svystun, V. I. (2007). Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity [A competent approach to the training of specialists in the higher education system]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota [Scientific notes of NaUKMA. Pedagogical, psychological sciences and social work]*, 71, 3-8 [in Ukrainian].

VAKULENKO O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PEDAGOGICAL DESIGN OF THE CONTENT OF TECHNOLOGY EDUCATION AS A SCIENTIFIC PROBLEM

The article researches the key aspects of pedagogical design as a methodological basis for forming the content of technological education. The significance of this research lies in the study of the possibilities of creating new educational materials and pedagogical methods for the successful implementation of technological literacy in the educational process. The article focuses on the analysis of the principles of pedagogical design, taking into account the specifics of technological education. Important aspects of the development of pedagogical strategies and methods aimed at effective development of technological literacy among students of higher education are highlighted. The relevance of the research in the context of modern challenges of technological education, such as globalization, market reforms and rapid changes in technological processes, is emphasized.

It was determined that pedagogical design in the field of technological education is an important tool for adapting the educational process to current requirements. It promotes the implementation of innovative teaching methods, in particular using modern technologies, which improves the efficiency and individualization of education, in particular: adaptation of the principles of pedagogical design to the educational sector contributes to the optimization of the educational process and provides a systematic approach to the development of educational programs; requires constant improvement and adaptation to social and technological changes. The application of the evaluation and feedback system in the context of pedagogical design is an important component that contributes to the continuous improvement of learning and increasing the efficiency of the educational process. Thanks to them, teachers and students of higher education can analyze their achievements, identify strengths and weaknesses, integrate technical knowledge with pedagogical methods, and develop critical thinking. These tools make it possible to improve educational processes and achieve better learning results.

Key words: *pedagogical design, content of technological education, scientific problem, innovative pedagogical activity, technological competences, educational innovations, pedagogical science.*

Стаття надійшла до редакції 20.10.2023 р.

УДК 378.011.3-051:5

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292620](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292620)

ЛЮДМИЛА ГОМЛЯ

ORCID: 0000-0002-0462-9338

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID: 0000-0002-1209-2120

ТЕТЯНА ШКУРА

ORCID: 0000-0002-5087-369X

ВІКТОРІЯ РОКОТЯНСЬКА

ORCID: 0000-0002-7608-0989

ОЛЕКСІЙ ОРЛОВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0001-7488-2024

ВІТАЛІНА САГАЙДАК

ORCID: 0000-0002-4623-6399

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ЯКІСТЬ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ПРИРОДНИЧІ НАУКИ)» В ПОЛТАВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто стан вищої природничої освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. Проаналізовано наукові напрацювання у межах досліджуваної проблеми. Висвітлено особливості формування бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти за спеціальністю 015.15 «Середня освіта (Природничі науки)». Проаналізовано ключові аспекти забезпечення процесу якісної підготовки фахівців природничих дисциплін. З'ясовано що природничі науки є провідною спеціальністю для вступників, а ПНПУ імені В. Г. Короленка – єдиний навчальний заклад на Полтавщині, що реалізує навчання за ОП «Середня освіта (Природничі науки)». Під час викладання на даній ОП застосовуються сучасні дидактичні інструменти й різні форми педагогічної взаємодії, необхідні для розв'язання комплексних проблем у професійній діяльності. Аудиторні заняття студентів проводяться у спеціалізованих кабінетах з дотриманням правил безпеки. Студенти поєднують навчання до дослідженнями, беруть участь у роботі наукових та науково-практичних конференцій, мають право на академічну мобільність, є постійними учасниками екскурсій. Підготовка здобувачів освіти забезпечується фінансовими, матеріально-технічними ресурсами та навчально-методичним забезпеченням. Основним джерелом інформаційного забезпечення освітнього процесу та наукової діяльності здобувачів є бібліотека імені М.А.Жовтобрюха ПНПУ імені В. Г. Короленка. Учасники освітнього процесу мають вільний доступ до міжнародних наукометричних баз даних. Безпечність освітнього середовища ПНПУ імені В. Г. Короленка забезпечується діяльністю підрозділів Університету: служба охорони праці, штаб цивільного захисту, господарська частина, психологічна та юридична служби, а цікаве студентське життя забезпечує студентське самоврядування - «Студентська рада ПНПУ імені В. Г. Короленка». У статті також наведено перспективи покращення освітнього процесу у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка.

***Ключові слова:** якість освіти, освіта в ПНПУ імені В. Г. Короленка, освітня програма, вища природнича освіта, природничі науки, інтегрований курс, Нова українська школа.*

Постановка проблеми. Сучасна освіта передбачає більш широкий підхід до навчання, орієнтований на розвиток учнів як осіб, що вміють самостійно мислити, вирішувати проблеми, співпрацювати та адаптуватися до швидкозмінних вимог суспільства. Введення інтегрованого курсу «Природничі науки» у шкільну програму – це новий підхід у викладанні фізики, хімії, біології та географії, що є необхідністю у рамках впровадження ключової реформи Міністерства освіти і науки України - Нової української школи (НУШ), яка має на меті створення навчального закладу, де учням не тільки надають знання, але й навчають застосовувати їх у реальному житті. Очевидно, що будь-які зміни, які відбуваються в

освітньому середовищі, впливають не лише на учнів, але й на вчителя, змінюючи його роль та функції. Так, гострою проблемою реалізації нововведення стало недостатнє та невідповідне кадрове забезпечення. Для реалізації процесу навчання інтегрованого курсу «Природничі науки» необхідно мати кваліфікованих вчителів, які мають достатній рівень знань з різних дисциплін природничого спрямування. У зв'язку з цим Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка почав здійснювати підготовку фахівців за освітньою програмою Середня освіта (Природничі науки).

Завдання, які стоять перед сучасним вчителем Нової української школи, актуалізують проблему підвищення якості підготовки фахівців спеціальності «Середня освіта (Природничі науки)» у вищих навчальних закладах. Інтеграція шкільних предметів у курси вимагає від вчителів не тільки високого рівня знань з різних галузей науки, але й компетенцій у методиках навчання та інтердисциплінарних підходах. Тому, підвищення якості підготовки фахівців освітньої програми «Середня освіта (Природничі науки)» у вищих навчальних закладах стає одним із головних завдань сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні інтегрована природнича освіта є однією з ключових стратегій розвитку сучасної освіти в Україні та по всьому світу. Дослідження в цій галузі продовжуються, а педагоги та науковці розробляють нові методики та підходи до навчання, щоб забезпечити ефективну реалізацію цієї стратегії в практиці.

Пошук шляхів підвищення якості природничої освіти, проблеми викладання окремих природничих предметів у закладах загальної середньої освіти знаходять своє відображення у працях багатьох вчених і дослідників. Теорію й методику навчання природничих предметів досліджували О. Топузов, Т. Назаренко, Л. Величко, Н. Буринська, О. Ярошенко, О. Бугайов, О. Ляшенко, М. Головка, М. Шут, Є. Коршак, Т. Коршевнюк, Т. Байбара, В. Ільченко, К. Гуз, А. Степанюк, М. Гриньова, С. Рудишин, Т. Попова, М. Скаткін, А. Усова, саме ними було розроблено понятійно-категоріальний апарат та методологію дослідження сучасного стану і попередніх досягнень в галузі освіти, що стосується природничих предметів. Теоретичні та методичні засади навчання цих предметів були також розроблені ними, а вивчення природознавства як інтегрованого курсу природничих предметів висвітлено в працях В. Ільченко, К. Гуза, Л. Булави, Т. Пушкарьової та ін. (Новикова, 2016).

Аналіз напрацювань науковців у межах досліджуваної проблеми дає підстави констатувати, що проблема підготовки майбутніх фахівців інтегрованої природничої освіти залишається актуальною й потребує подальшого вивчення та вдосконалення.

Мета статті: теоретично дослідити проблеми та перспективи якісної підготовки фахівців освітньої програми «Середня освіта (Природничі науки)» в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні, Природничі науки є однією з провідних спеціальностей для вступників, особливо для тих, хто цікавиться вивченням природних явищ та процесів, розв'язанням наукових проблем і створенням нових технологій (*Перелік галузей знань і спеціальностей...*).

Вивчення природничих наук (фізики, хімії, біології, географії та ін.) дозволяє зрозуміти основні закономірності природних процесів та взаємодії між ними, допомагає розвивати навички аналізу, логічного та критичного мислення. Підготовка фахівців освітньої програми «Середня освіта (Природничі науки)» започаткована на факультеті природничих наук та менеджменту Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка з 2018 року. Отримавши ліцензію на підготовку бакалаврів та магістрів, університет здійснює перший набір.

Освітньо-професійну програму першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.15 «Середня освіта (Природничі науки)» було розроблено у 2018 році робочою групою, спираючись на Лист Міністерства освіти і науки України від 28.04.2017 р. про розробку освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Закону України «Про вищу освіту» (пункт 8 статті 36, пункт 17 частини першої статті 1, пункт 5 статті 13) та Накази Міністерства освіти і науки України такі як № 1368 від 12.10.2017 р., за яким введено предметну спеціалізацію 014.15 Середня освіта (Природничі науки) та № 863 від 03.08.2018 р. «Про проведення експерименту всеукраїнського рівня «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу «Природничі науки» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти» на серпень 2018 – жовтень 2022 роки» (*Про проведення експерименту...*). До розробки/перегляду освітньої програми було залучено та враховано пропозиції академічної спільноти, здобувачів вищої освіти, роботодавців, вчителів природничого спрямування закладів освіти, випускників споріднених спеціальностей, професіоналів-практиків у галузі природничих наук.

Метою освітньої програми є підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців у галузі освіти в предметній області навчання природничих наук, яка полягає у формуванні загальних і професійних компетентностей, що надають можливість вільного доступу до працевлаштування в основній школі. У здобувачів освіти даної ОП розвивається критичне осмислення концептуальних наукових, практичних знань із фізики, хімії, біології, природничих наук та методик їх викладання з

урахуванням їх міжпредметної взаємодії у напрямку інтеграції. Під час викладання застосовуються сучасні дидактичні інструменти й різні форми педагогічної взаємодії, необхідні для розв'язання комплексних проблем у професійній діяльності.

У процесі впровадження ОП враховано тенденції розвитку спеціальності, запиту на ринку праці, галузевий та регіональний контекст, а також потреби роботодавців та запиту вступників. Освітня програма має прикладну орієнтацію та передбачає підготовку вчителів природничих наук, фізики, хімії, біології в закладах освіти, формування готовності до самоосвіти та професійного самовдосконалення упродовж життя з урахуванням сучасних тенденцій розвитку природничої освіти й науки та перспектив Нової української школи (*Про надання грифу МОН навчальним...*).

Здобувачі ОП поєднують навчання та дослідження. Приймають активну участь у роботі наукових та науково-практичних конференцій (міжнародних «Біологічні, медичні та науково-педагогічні аспекти здоров'я людини», всеукраїнських «Біорізноманіття: теорія, практика, формування здоров'язбережувальної компетентності у школярів та методичні аспекти вивчення у закладах освіти» та студентських «Сучасні досягнення природничих наук»), про що свідчать відповідні публікації. Окрім цього, студенти беруть участь у роботі семінарів, під час яких проводять майстер-класи з вивчення природничих дисциплін та долучаються до онлайн-лекцій професіоналів-практиків. У ЗВО відбувається перший етап Всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт.

Навчання на ОП є досить цікавим та різноманітним, окрім аудиторних занять, для студентів організуються постійні екскурсії. Серед них екскурсії до Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді та Краєзнавчого музею імені Василя Кричевського.

Постійно відбувається професійне становлення науково-педагогічних працівників, що викладають на даній ОП. Серед пріоритетних напрямів виділяють самоосвіту та самовдосконалення, що забезпечується у ПНПУ імені В. Г. Короленка через наявність системи підвищення кваліфікації, закордонного стажування, впровадження сертифікатних програм тощо. Стажування науково-педагогічних працівників відбувається як в Україні так і за її межами. Приклади закордонних наукових стажувань: О. Бороденко, Л. Вішнікіна, Л. Король (Польща); О. Федій (Данія); О. Ханнанова (Болгарія), С. Пилипенко (Фінляндія) та ін.

Професійному розвитку науково-педагогічних працівників сприяє проведення щорічного внутрішнього моніторингу якості освіти «Викладання очима студентів» та рейтингове оцінювання результатів наукової діяльності викладачів. Окрім цього, в університеті діє система преміювання та нагородження найкращих педагогічних працівників.

Підготовка здобувачів освіти забезпечується фінансовими, матеріально-технічними ресурсами та навчально-методичним забезпеченням, що сприяють досягненню визначених цілей та ПРН. Процес життєдіяльності, соціальні потреби учасників освітнього процесу забезпечуються наявністю соціальної інфраструктури: 4 гуртожитки; 2 актові зали; спортивний комплекс; медпункт; буфети, їдальня тощо.

Основним джерелом інформаційного забезпечення освітнього процесу та наукової діяльності здобувачів є бібліотека імені М. А. Жовтобрюха ПНПУ імені В. Г. Короленка: функціонують 4 абонементи та 4 читальні зали. У достатній кількості примірників наявна навчально-методична і наукова література, передплачуються фахові періодичні видання. Учасники освітнього процесу мають вільний доступ до міжнародних наукометричних БД (Scopus, Web of Science, EBSCO-Host, Spinger, WILEY та ін.).

Аудиторні заняття студентів проводяться у спеціалізованих кабінетах. Для організації освітнього процесу використовуються музейні комплекси (музей еволюційної зоології, музей загальної та регіональної геології імені В. І. Вернадського, музей палеозоології хребетних тварин), навчальні кабінети (хімічні, фізичні, картографії та ГІС-технологій, біологічні, фізіології рослин), навчальна лабораторія (ботанічний сад) та комп'ютерний клас, обладнаний цифровим вимірювальним комплексом Einstein™. Кабінети облаштовані інтерактивними й мультимедійними комплексами, комплектами таблиць у паперовому та електронному вигляді, а також мають бездротовий доступ до мережі Інтернет.

Для реалізації наукового потенціалу у закладі функціонує Студентське наукове товариство. Здобувачі освіти мають право публікувати свої наукові доробки, брати участь у науково-дослідних роботах, конференціях, виставках, конкурсах. Здобувачі ОП «Середня освіта (Природничі науки)» є активними учасниками представницько-виконавчого органу студентського самоврядування «Студентської ради ПНПУ імені В. Г. Короленка», яка є невід'ємною частиною діяльності ЗВО. Основним завданням СР є захист прав та інтересів студентства, представлення їх інтересів на рівні Університету та вирішення питань їхнього навчання та побуту. Така активна діяльність студентського самоврядування забезпечує організацію цікавого та незабутнього студентського життя.

Здобувачі освіти впливають на покращення якості освітнього процесу, побуту та дозвілля, виступаючи респондентами щорічного моніторингу якості освіти «Викладання очима студентів». Первинну підтримку здійснює куратор, він надає консультативну допомогу, забезпечує інформування щодо особливостей організації освітнього процесу, з'ясовує проблеми тощо. Також для задоволення потреб та інтересів здобувачів освіти функціонує близько 20 колективів художньої самодіяльності

різного спрямування (хореографічні, музичні, вокальні, театральні тощо), спортивні секції з волейболу, боксу, атлетизму, футболу.

Університет має потужне стипендіальне забезпечення, окрім академічних стипендій є змога отримати іменні. Також діє система додаткових балів за вагомі досягнення в науковій, громадській, культурно-мистецькій, волонтерській та спортивній діяльності.

Безпечність освітнього середовища ПНПУ імені В. Г. Короленка забезпечується діяльністю підрозділів Університету: служба охорони праці, штаб цивільного захисту, господарська частина, психологічна та юридична служби. Відповідно до інструкцій систематично проводяться інструктажі з безпеки життєдіяльності; постійно здійснюється контроль за дотриманням вимог чинного законодавства з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності. Навчальні приміщення ПНПУ відповідають санітарно-гігієнічним вимогам для проведення занять, мають безпечне технічне обладнання та методичний супровід. Забезпечено безперешкодний доступ до навчальних корпусів для маломобільних груп населення. Психологічний супровід освітнього процесу, захист психічного здоров'я усіх його учасників здійснюється психологічною службою ПНПУ. Актуальними проблемами для здобувачів вищої освіти, зазвичай, є міжособистісні стосунки у колективі, відносини з батьками, організація власної навчальної діяльності тощо. Тому постійно проводяться індивідуальні та групові консультації. До організації безпечного освітнього середовища бакалаврів залучаються куратори, викладачі, деканат факультету. Куратори груп з'ясовують побутові умови проживання студентів у гуртожитках. В умовах поширення COVID-19 для створення безпечних умов організації освітнього процесу було обладнано аудиторію для занять на свіжому повітрі (Осередок соціальної солідарності «PRO100НЕБА»).

Освітня програма має чітко сформульовані цілі, що відповідають загальній місії та стратегії ЗВО. Вона є унікальною моделлю підготовки здобувачів на засадах інтеграції, орієнтованою на запити ринку праці. Під час навчання на ОП здійснюються компетентнісний, студентоцентризований, міждисциплінарний та практико-орієнтований підходи до навчання та використовуються різноманітні інноваційні технології в освітньому процесі. Чудовим поєднанням є аудиторна і самостійна навчальна діяльність студентів із практиками. Кожен здобувач освіти може взяти участь у програмі академічної мобільності та стажування як у ЗВО України, так і за кордоном.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка залишається на сьогодні головним і єдиним ЗВО в Полтавській області, у якому реалізується навчання за ОП «Середня освіта (Природничі науки)», яка розроблялася з урахуванням сучасних змін та втілення концепції Нової української школи.

Перспективи розвитку ОП спрямовані на посилення інтеграції навчання, науково-дослідницької роботи та інноваційної діяльності. Їх реалізація передбачає: активне залучення професіоналів-практиків до розробки ОП та проведення аудиторних занять; постійне оновлення матеріально-технічного забезпечення лабораторій і кабінетів для реалізації міждисциплінарного навчання майбутніх фахівців; розширення бази виробничих педагогічних практик; вдосконалення та оновлення інформаційно-методичного забезпечення освітніх компонентів відповідно до запитів ринку праці тощо.

Важливою складовою у покращенні якості навчання ОП є посилення кадрового складу та урізноманітнення наукових досліджень за професійним спрямуванням учасниками освітнього процесу.

Список використаних джерел

Новикова, Н. І. (2016). *Шкільна біологічна освіта в Україні: витоки у сучасна практика*. Львів.

Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: постанова Кабінету Міністрів України (2015, 29 квітня). Взято з <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>

Про надання грифу МОН навчальним програмам для учнів 10-11 класів закладів загальної середньої освіти", додаток: "Природничі науки» 10-11 клас. Інтегрований курс. (авт. колектив під кер. Засекої Т. М.): наказ № 1407 (2017, жовт.23). Міністерство освіти і науки України. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>

Про проведення експерименту всеукраїнського рівня "Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення інтегрованого курсу "Природничі науки» для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти" на серпень 2018 – жовтень 2022 року": наказ №863 (2018, серп, 08). Міністерство освіти і науки України. Взято з <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-provedennya-eksperimentu-vseukrayinskogo-rivnya-rozroblennya-i-vprovadzhennya-navchalno-metodichnogo-zabezpechennya-integrovanogo-kursu-prirodnichi-nauki-dlya-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>.

References

Novykova, N. I. (2016). *Shkilna biolohichna osvita v Ukraini: vytoky u suchasna praktyka [School biology education in Ukraine: origins in modern practice]*. Lviv [in Ukrainian].

- Perelik haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity [List of fields of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (2015, 29 kvitnia). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].*
- Pro nadannia hryfu MON navchalnym prohramam dlia uchniv 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity", dodatok: "Pryrodnychi nauky» 10-11 klas. Intehrovanyi kurs. (avt. kolektyv pid ker. Zasiiekinoi T. M.) [On the approval of the Ministry of Education and Science of Ukraine to educational programs for students of grades 10-11 of general secondary education institutions", appendix: "Natural sciences" grade 10-11. Integrated course. (author team under the direction of T. M. Zasiiekina)]: nakaz № 1407 (2017, zhovt.23). Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> [in Ukrainian].*
- Pro provedennia eksperymentu vseukrainskoho rivnia "Rozroblennia i vprovadzhenia navchalno-metodychnoho zabezpechennia intehrovanoho kursu "Pryrodnychi nauky» dlia 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity" na serpen 2018 – zhovten 2022 roky" [About conducting the all-Ukrainian level experiment "Development and implementation of educational and methodological support of the integrated course "Natural sciences" for 10-11 grades of general secondary education institutions" for August 2018 - October 2022"]: nakaz №863 (2018, serp, 08). Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/provedennya-eksperymentu-vseukrayinskogo-rivnya-rozroblennya-i-vprovadzhenya-navchalno-metodychnogo-zabezpechennya-integrovanogo-kursu-prirodnychi-nauki-dlya-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> [in Ukrainian].*

HOMLIA L., DIACHENKO-BOHUN M., SHKURA T., ROKOTIANSKA V., ORLOVSKYI O., SAHAIDAK V.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

QUALITY OF TRAINING OF SPECIALISTS OF THE "SECONDARY EDUCATION (NATURAL SCIENCES)" EDUCATIONAL PROGRAM AT THE POLTAVA NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY NAMED BY V. G. KOROLENK: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

The article examines the state of higher science education at V.G. Korolenko National Pedagogical University. Scientific developments within the scope of the investigated problem are analyzed. The peculiarities of the formation of bachelor's and master's levels of higher education in the specialty 015.15 "Secondary education (Natural sciences)" are highlighted. The key aspects of ensuring the process of quality training of specialists in natural sciences are analyzed. It was found that natural sciences are the leading specialty for entrants, and V.G. Korolenko National Pedagogical University is the only educational institution in the Poltava region that implements training under the OP "Secondary Education (Natural Sciences)". During teaching at this OP, modern didactic tools and various forms of pedagogical interaction are used, which are necessary for solving complex problems in professional activity. Auditory classes of students are held in specialized offices in compliance with safety rules. Students combine studies with research, participate in scientific and scientific-practical conferences, have the right to academic mobility, and are regular participants in excursions. The training of education seekers is provided by financial, material and technical resources and educational and methodological support. The main source of information support for the educational process and scientific activity of the applicants is the library named after M. A. Zhovtobryukha of V.G. Korolenko National Pedagogical University. Participants of the educational process have free access to international scientometric databases. The safety of the educational environment of V.G. Korolenko National Pedagogical University is ensured by the activities of the University's divisions: the labor protection service, the civil protection headquarters, the economic department, psychological and legal services, and an interesting student life is ensured by student self-government - the "Student Council of V.G. Korolenko National Pedagogical University". About 20 amateur art groups and sports sections function for students to realize their creative potential in extracurricular time. Continuous professional development of scientific and pedagogical workers takes place, and priority tasks are self-education and self-improvement. In addition, the article provides prospects for improving the educational process at V.G. Korolenko National Pedagogical University.

Key words: *quality of education, education at V.G. Korolenko National Pedagogical University, educational program, higher natural education, natural sciences, integrated course, New Ukrainian School.*

Стаття надійшла до редакції 07.06.2023 р.

УДК 373.5.016:62

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292623](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292623)

РОДІОН ГОРІНЧОЙ

ORCID: 0000-0003-0843-2150

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

СЕРГІЙ ПОЛЯКОВ

ORCID: 0000-0003-2691-7215

Ліцей №32 «Європейський» Полтавської міської ради

ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті аналізуються педагогічні умови ефективного формування в учнів графічної культури на уроках технологій. Висвітлено педагогічні підходи, які можуть бути використані для досягнення цієї мети: інструктивний, інтерактивний, конструктивний, ігровий, інтегрований. Виявлено, що педагогічний підхід до розвитку графічної культури на уроках технологій вимагає системного і комплексного підходу з урахуванням послідовних кроків та методів навчання для забезпечення ефективного формування графічних умінь та навичок учнів. Проведено порівняння різних навчальних програм, які спрямовані на розвиток графічної культури на уроках технологій, виділені як позитивні аспекти, які вже присутні в програмах, так і аспекти, які потребують удосконалення. На основі аналізу зроблено висновок про необхідність створення авторської програми або серії уроків з урахуванням зазначених педагогічних аспектів для покращення розвитку графічної культури учнів на уроках технологій. Визначено, що педагогічні підходи до розвитку графічної культури учнів на уроках технологій важливі з точки зору інтелектуального розвитку учнів. Дослідження вказують на те, що інваріантною функцією інтелектуальної діяльності є здатність оперувати образними графічними, художніми, схематичними та знаковими моделями об'єктів. Відомо, що рівень підготовки фахівця визначається наскільки він може працювати з образно-знаковими моделями та наскільки розвинене його просторове мислення.

Ключові слова: *графічна культура, уроки технологій, розвиток графічних навичок, педагогічні підходи, учні, графічна грамотність.*

Актуальність проблеми. Розвиток сучасного суспільства неможливий без комплексної підготовки молодого покоління до викликів і можливостей, які пропонує цифрова епоха. Однією з важливих аспектів такої підготовки є формування графічної культури учнів на уроках технологій. Графічна культура включає в себе розуміння та вміння використовувати мову графіки та дизайну для ефективної комунікації та вираження ідей. Ця проблема стає актуальною у зв'язку зі зростанням важливості візуального сприймання інформації в сучасному інформаційному суспільстві, а також з широким застосуванням графічних інструментів у різних галузях життя.

У рамках впровадження нових освітніх стандартів у сфері освіти виникає актуальне завдання, пов'язане з розвитком інтелектуальних та творчих здібностей учнів, а також формування їх графічної культури. Важливими складовими цієї культури є графічна грамотність, вміння виконувати зображення, а також графічна культура. Правильний розвиток цих аспектів є надзвичайно важливим завданням, особливо для учнів на уроках технологій. Сучасні учні зіштовхуються з потребою ефективно сприймати, аналізувати та створювати графічну інформацію. Вони повинні бути здатні розуміти та використовувати різні графічні засоби для власних цілей, будь то проектування веб-сайтів, створення ілюстрацій до шкільних проектів або розробка власних рекламних матеріалів. Таким чином, формування графічної культури стає важливим завданням освіти, яке вимагає розробки та впровадження відповідних педагогічних підходів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У сфері формування графічної культури учнів на уроках технологій здійснено значну кількість досліджень. Українські вчені, такі як А. Ботвинников, П. Гальперін, А. Занков, В. Зикова, О. Кабанова-Меллер, В. Крутецький, Б. Ломов, С. Рубінштейн, Л. Фридман, І. Якиманська, досліджували психологічні аспекти формування графічної культури учнів. Вони вивчали питання формування навичок графічних обчислень, використання графічних обчислень та креслень під час розв'язання задач, що відображає важливі аспекти формування графічної культури учнів. Можливості залучення школярів до графічної діяльності та розвиток просторового мислення учнів

вивчалися В. Зиковим, Є. Кабановою-Меллер, Б. Ломовим та іншими дослідниками. Просторове мислення відіграє важливу роль у засвоєнні навчальних дисциплін, і його розвиток в контексті графічної культури має визначальне значення. Особливості сприйняття графічних зображень вивчалися іншими вченими, включаючи Н. Лінкову, Б. Ломова, І. Якиманську, а динаміка формування зорового образу – Б. Ананьєвим, О. Рибалко, Р. Грановською. Дослідники також приділяли особливу увагу трудовій та графічній підготовці школярів. Основні принципи розв'язання цих проблем були закладені в роботах О. Ботвіннікова, А. Верхоли, П. Дмитренка, В. Мадзігона, В. Сидоренка, Е. Фарапонової та інших українських учених. Їхні дослідження висвітлювали аспекти розвитку графічної культури учнів на різних етапах навчання.

Мета статті полягає в ретельному аналізі та порівнянні основних педагогічних підходів до формування графічної культури учнів на уроках технологій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Науково-педагогічний прогрес тісно пов'язаний з безперервним процесом освоєння, удосконалення та розвитку нових технічних рішень і технологій. Ефективна реалізація цих завдань є можливою лише за умови глибокого засвоєння технічних знань, майстерного володіння сучасними засобами представлення інформації, а також розвиненими навичками роботи з інженерно-графічною документацією. Промислова механізація та автоматизація змінюють не лише характер праці людини, але й поставляють нові вимоги до її технічної підготовки, яка нерозривно пов'язана з графічною підготовкою. Підготовка учнів до самостійної праці в нових соціально-економічних умовах, професійного самовизначення та подальшого вибору різних професій покладена на галузь освіти під назвою «Технології».

Концепцією технологічної освіти для учнів загальноосвітніх закладів України (Гедзик, 2011) основний акцент робиться на формуванні технічно, технологічно та комп'ютерно грамотної особистості, готової до життя та активної в природі відповідної предметно-перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства. Отже, основними завданнями технологічної освіти є: підготовка учнів до активної участі в суспільному виробництві, розвиток їх технічного мислення і творчих здібностей; створення оптимальних умов для розвитку особистості через різні види навчально-трудова діяльності. Таким чином, технологічна освіта є інтегрованим масивом знань, спрямованим на розв'язання проблем, пов'язаних з технологічними змінами та різнобічністю підходів до удосконалення навколишнього середовища та технічних рішень. Основною метою технологічної освіти є підготовка здобувачів освіти до активної участі у сучасному високотехнологічному світі, які добре розуміють та оволодівають технічними знаннями та навичками.

Графічна культура, як її визначив Ігор Нищак, базується на графічних знаннях. Вона є результатом сприйняття, усвідомлення та узагальнення геометричних, креслярсько-графічних та інших понять, а також елементів графічної мови в процесі навчально-пізнавальної та виробничо-практичної діяльності людини, що є достатньою теоретичною основою для успішного розв'язання графічних задач. На основі графічних знань формуються графічні вміння, які являють собою свідоме володіння системою практичних дій, необхідних для цілеспрямованої графічної діяльності. Ця система дій включає в себе відбір необхідних знань, виділення суттєвих властивостей, практичне застосування цих знань, контроль та коригування результатів діяльності тощо (Друшляк, 2019, с. 36). Уміння, що передбачає усвідомлене виконання дії, може перерости в навичку, яка відзначається здатністю регулювати діяльність.

Графічні навички – це вдосконалені вміння у графічній діяльності, які реалізуються на рівні несвідомого контролю і забезпечують досягнення найкращого результату з мінімальним розумовим напруженням (Нищак, 2015, с. 186). До графічних умінь можна віднести такі аспекти: уміння будувати, читати, розуміти креслення (рисунок), оформлювати їх відповідно до вимог державних стандартів; уміння користуватися креслярськими інструментами і художнім приладдям; уміння відчувати та передавати форму, розміри та пропорції фігур; уміння оперувати такими поняттями, як симетрія, масштаб, композиція, колір, лінія і інше; уміння компоувати предмети та створювати композиції; уміння робити умовні позначення на кресленнях (рисунок) і розуміти їх; уміння створювати ескізи та технічні рисунки (Моторина, 1997). Ці аспекти графічної культури грають важливу роль в розвитку та навчанні учнів на уроках технологій, надаючи їм цінні знання та практичні навички у графічній сфері.

Для ефективного розвитку графічної культури учнів на уроках технологій необхідно використовувати педагогічні підходи, які сприяють інтеграції різних видів навчально-пізнавальної інформації з графічною діяльністю. Структура змістовного наповнення освітньої галузі «Технології» містить вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, пов'язані з графічною діяльністю (Коберник, 2010, с. 3). На уроках технологій для учнів важливо формувати графічну культуру, яка включає в себе розуміння та застосування графічних зображень в різних галузях.

Ці аспекти сприяють розвитку графічної культури учнів і допомагають їм краще розуміти та використовувати графічні зображення у навчальній та практичній діяльності. Засвоєння даних аспектів графічної діяльності є важливою складовою підготовки учнів до самостійної трудової діяльності та розвитку їх технічної грамотності. Відомо, що глибоке розуміння графічних принципів допомагає учням

швидше і легше освоювати технічну та трудову діяльність. Тому на уроках технологій особлива увага повинна бути приділена навчанню основам графічної грамоти та креслення.

Педагогічні підходи до розвитку графічної культури учнів на уроках технологій відіграють ключову роль у їхній підготовці до раціонального опанування технічних знань і навичок. Згідно з А. Верхолюю (*Методика викладання креслення...*, 1989), використання креслеників сприяє глибокому засвоєнню технічних аспектів, сприяючи кращому розумінню структури об'єктів та засобів праці, які можуть бути недоступні для прямого спостереження. На уроках технологій, учні мають можливість опанувати навички читання та розуміння різноманітної графічної документації, такої як креслення, схеми, рисунки, розгортки, технологічні карти і багато іншого. Вони навчаються аналізувати форму майбутніх виробів, вибирати необхідні матеріали та інструменти, здійснювати розмічання, виготовлення та контроль об'єктів праці, а отже, матеріалізують просторовий образ у реальному виробництві.

Отже, графічна діяльність учнів сприяє їхньому творчому мисленню, конструюванню, винаходів та раціоналізації. Таким чином, педагогічні підходи до розвитку графічної культури на уроках технологій допомагають учням стати активними учасниками сучасного виробничого та технічного середовища.

У процесі культивування графічної культури серед учнів на уроках технологій застосовуються різноманітні педагогічні підходи, кожен із яких володіє власною специфікою та методологією. Детальний аналіз цих підходів спрямований на розкриття їх основних характеристик, переваг та недоліків, з метою надання обґрунтованої підстави для вибору та розробки оптимальних педагогічних стратегій у навчальному процесі. У наведеній нижче таблиці представлені п'ять ключових педагогічних підходів до формування графічної культури учнів на уроках технологій: інструктивний, інтерактивний, конструктивний, ігровий та інтегрований. Кожен із них має власну методологію та специфіку навчання.

Таблиця 1

Педагогічні підходи до формування графічної культури

Назва підходу	Характеристика	Переваги	Недоліки
Інструктивний	Базується на наданні учням чітких інструкцій та процедур для створення графічних робіт	Розвиває точність та послідовність. Вивчає технічні аспекти графіки	Обмежує креативність учнів. Не сприяє розвитку самостійності
Інтерактивний	Підтримує взаємодію між учнями та вчителем, обговорення ідей та вражень, спільне діління творів	Розвиває комунікативні навички. Заохочує обмін ідеями.	Може займати більше часу, ніж інші підходи
Конструктивний	Спонукає учнів до створення графічних робіт на основі власних ідей та інтерпретації, розробки проектів з нуля	Розвиває креативність та самостійність. Сприяє глибокому розумінню графічних процесів	Вимагає більше підготовки від вчителя
Ігровий	Використовує ігри та творчі завдання для навчання графічних навичок.	Забезпечує зацікавленість та гарний настрій під час навчання	Важливо збалансувати гру та навчання. Потребує додаткового планування.
Інтегрований	Поєднує різні підходи та методи в єдину навчальну стратегію для розвитку графічної культури.	Забезпечує багатовимірний підхід до навчання. Дозволяє використовувати найкращі аспекти різних підходів	Може бути складним у реалізації та вимагати додаткового планування

Аналіз різних педагогічних підходів до розвитку графічної культури учнів на уроках технологій дає можливість краще розуміти важливі аспекти та обмеження кожного з них. Нижче ми розглянемо кожен підхід окремо з більшою деталізацією:

1. *Інструктивний підхід* відзначається наданням учням чітких інструкцій та процедур для створення графічних робіт. Він допомагає розвитку точності та застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій в роботі, що може бути корисним для формування основних технічних

навичок в графічній культурі. Однак цей метод може обмежувати креативність учнів та їх самостійність у вирішенні завдань.

Використання інструктивного підходу при розвитку графічної культури учнів на уроках технологій може бути проілюстроване наступним прикладом. Учням пропонується створити графічний дизайн листівки до свята. Вчитель надає чіткі інструкції щодо вибору кольорової палітри, композиції, типу шрифту та розміру листівки. Учні повинні дотримуватися цих інструкцій при виготовленні листівок. Під час процесу роботи вчитель може надати додаткові пояснення щодо використання програмного забезпечення для графічного дизайну. Отже, цей підхід сприяє засвоєнню учнями основ графічного дизайну та технічних аспектів створення графічних робіт. Вони навчаються використовувати інструменти графічного редактора та розвивають точність у виконанні завдань. Крім того, цей приклад показує, як інструктивний підхід сприяє формуванню основних графічних навичок, таких як вибір кольорів, композиції та розміру, що є важливою складовою графічної культури учнів. Проте важливо розуміти, що цей підхід може мати обмеження у розвитку креативності та самостійності учнів. Тому, для досягнення розвитку графічної культури, важливо доповнити цей педагогічний підхід іншими методами та педагогічними прийомами.

2. *Інтерактивний підхід* підтримує взаємодію між учнями та вчителем, зокрема, обговорення ідей та вражень та співпраці. Він сприяє розвитку комунікативних навичок та може бути корисним для обміну творчими ідеями. Проте потрібно врахувати, що цей підхід вимагає більше часу, ніж інші методи.

Розглянемо використання інтерактивного педагогічного підходу для формування графічної культури учнів на уроках технологій, який може бути ілюстрований на прикладі проекту виготовлення брелків. На початку уроку вчитель висвітлює тему – створення брелків та визначає мету проекту. Учні мають можливість висловити свої ідеї та пропозиції стосовно дизайну та концепції брелків. Після обговорення, учні розподіляються в групи та починають активну роботу над своїми проектами. Кожна група вибирає структуру, колірну палітру та графічні елементи для своїх брелків. Вчителю доручено роль фасилітатора, який надає дорадчу підтримку та вказівки з використання графічних інструментів та композиції. Під час роботи над проектами, учні активно обговорюють свої ідеї та планують, як найкраще передати обрану тему або концепцію через графічний дизайн брелків. Вони взаємодіють між собою та отримують фідбек від однокласників та вчителя. В результаті, кожна група завершує свої проекти та демонструє їх перед класом. Цей підхід дозволяє розвивати комунікативні навички учнів, а також їхню творчість та здатність працювати в команді. Крім того, створення брелків сприяє вдосконаленню їхніх навичок використання графічних програм та сприяє підвищенню рівня графічної культури. Незважаючи на всі переваги інтерактивного підходу, важливо врахувати, що цей метод може займати більше часу, оскільки вимагає обговорення, обміну ідеями та спільної роботи. Вчителю слід бути готовим до обговорення та підтримки всіх учнів у їхніх творчих проектах.

3. *Конструктивний підхід* заохочує учнів створювати графічні роботи на основі власних ідей та інтерпретацій, а також розробляти проекти з нуля. Він сприяє розвитку креативності та самостійності, а також глибокому розумінню графічних процесів. Проте важливо розуміти, що цей метод вимагає високого рівня підготовки вчителя та індивідуального підходу до кожного учня.

Педагогічний підхід, спираючись на конструктивну методологію, може бути наглядно проілюстрований через процес формування графічної культури учнів на уроках технологій, фокусуючись на створенні дизайну для предмета побуту, зокрема, кухонної лопатки. Початок уроку передбачає постановку завдання перед учнями: розробити дизайн кухонної лопатки, де важливо врахувати як естетичні аспекти, так і практичність виробу. Вчитель пояснює загальний контекст завдання та акцентує увагу на тому, що дизайн має сприяти покращенню функціональних та естетичних характеристик лопатки. Учням надається вільний вибір теми, колірної палітри, форми, та використання зображень для створення дизайну. Учні розробляють свої проекти з нуля, урахувавши вимоги до зручності використання та візуального ефекту. Вчитель надає підтримку, консультує учнів щодо використання графічних інструментів, композиції, інструктує стосовно розміщення тексту та графічних елементів. Під час роботи над проектами учні взаємодіють, обговорюють свої ідеї, надають один одному фідбек, та шукають креативні рішення для оптимального дизайну лопатки. Цей педагогічний підхід підтримує розвиток креативності, навичок самостійності, а також сприяє глибокому розумінню важливості дизайну у виробництві предметів побуту. При цьому важливо зауважити, що дана методологія вимагає від вчителя високого рівня підготовки та індивідуального підходу до кожного учня. Вчитель повинен бути готовим надавати підтримку, консультувати, та стимулювати творчий розвиток учнів під час роботи над їхніми індивідуальними проектами.

4. *Ігровий підхід* використовує ігри та творчі завдання при засвоєнні графічних навичок та продукує інтерес до уроків. Проте, для його успішного використання, слід збалансувати гру та навчання.

Педагогічний підхід, заснований на ігровому методі навчання, може бути ілюстрований через приклад створення пано на уроках технологій (пано – це об'ємна або плоска композиція, що може призначатися для оформлення інтер'єру або відображення певного сюжету). Під час такого уроку, учням

дається завдання створити пано, де вони вільно можуть вибирати тему, обирати елементи дизайну та експериментувати з кольорами та композицією. Учні мають можливість виразити свої творчі здібності та самостійно створювати власні графічні роботи, що відповідають їхнім уявленням. Головний ігровий елемент полягає в тому, що учні можуть розвивати свою графічну культуру та експериментувати з різними графічними техніками та матеріалами. Вони відчувають себе як художники, що створюють власні шедеври, і це може стимулювати їхній інтерес до графічного мистецтва та технологій. Проте для успішного використання ігрового підходу, вчитель повинен забезпечити структуру та напрямок уроку, щоб гра не перетворилася на хаос, і вивчення графічної культури залишилося на першому плані. Додатково, важливо стимулювати діалог та обговорення між учнями, де вони можуть ділитися ідеями та навчатися взаємно. Такий підхід дозволяє учням не лише навчатися графічним навичкам, але й розвивати свою творчість та самовираження через створення графічних пано.

5. *Інтегрований підхід* об'єднує різні методи в єдину навчальну стратегію розвитку графічної культури учнів і надає можливість використовувати найкращі аспекти різних підходів. Проте варто мати на увазі, що його впровадження може бути складним у реалізації та вимагати додаткового планування.

Інтегрований підхід до формування графічної культури учнів на уроках технологій сприяє використанню різних методів та підходів у єдиній навчальній стратегії. Для кращого розуміння цього підходу, розглянемо приклад створення графічного проекту – кухонної дошки, де інтеграція різних методів може бути особливо корисною. На уроці технологій учні отримують завдання створити дизайн кухонної дошки. В рамках інтегрованого підходу, вчитель комбінує елементи інструктивного, інтерактивного, та конструктивного методів. Учні спочатку надаються чіткі інструкції та технічні аспекти створення кухонної дошки, включаючи вибір матеріалу, розміру та техніки обробки. Це відповідає інструктивному підходу, який допомагає розвивати точність та технічну компетентність. Подальше навчання включає в себе інтерактивний аспект, де учні мають можливість обговорити свої ідеї та дизайн кухонної дошки з однокласниками та вчителем. В цьому відбувається обмін інформацією та порадами, що розвиває комунікативні навички. Завершальний етап включає в себе конструктивний підхід, де учні створюють свої кухонні дошки з нуля, враховуючи надані інструкції та інтерактивні обговорення. Цей етап сприяє розвитку креативності, самостійності та глибокого розуміння графічних процесів. Отже, інтегрований підхід дозволяє використовувати найкращі аспекти кожного методу, щоб створити цілісний досвід для учнів. Важливо враховувати, що це може вимагати більше часу на планування від вчителя, але в результаті сприяє більш повному розвитку в учнів графічної культури.

Отже, немає універсального методу для розвитку графічної культури учнів на уроках технологій. При цьому, вибір педагогічного підходу повинен базуватися на індивідуальних потребах та можливостях учнів. Інтеграція різних методів та підходів може бути найбільш ефективним способом досягнення успіху у формуванні графічної культури серед учнів.

Отже, педагогічні підходи до формування в учнів графічної культури на уроках технологій потребують ретельного аналізу. Для досягнення цієї мети важливо розглянути специфічні аспекти навчання, які сприяють розвитку графічних умінь та навичок. Так, наочність і графічна грамотність мають важливе значення на уроках технологій, оскільки вони допомагають учням краще розуміти та виконувати графічні завдання. Враховуючи особливості представників покоління Z, яким властивий візуальний тип сприйняття інформації, важливо надавати можливість їм розвивати графічну культуру.

Отже, процес формування графічної культури на уроках технологій базується на педагогічних принципах, що впливають на організацію та контроль навчальної діяльності. Важливим є розуміння, що розвиток графічної культури сприяє розширенню інтелектуальних можливостей учнів та розвитку їхньої творчої і художньої компетенції (Волощук, 2018, с. 4). Педагогічний підхід до розвитку графічної культури учнів на уроках технологій визначається принципами та методами, які відповідають основам графічної освіти та науковим дослідженням у цій галузі (Літковець, 2017).

Розглядаючи питання розвитку графічної культури учнів на уроках технологій, наша увага спрямована на важливість педагогічних підходів. Для досягнення успішних результатів у цій сфері, необхідно розглянути ключові дидактичні умови, які сприяють формуванню графічної культури учнів.

Грамотність у створенні та розумінні графічних зображень та даних є обов'язковою в багатьох сферах життя, включаючи науку, технології, дизайн та багато інших. Тож важливо проаналізувати, наскільки існуючі програми з технологій відповідають вимогам щодо розвитку графічної культури серед учнів. Також, аналіз допоможе визначити наявність відповідних компонентів та з'ясувати, в яких аспектах програми можуть бути поліпшені. Зокрема, важливо зрозуміти, чи передбачені у програмах завдання, що спрямовані на розвиток графічної грамотності, чи надаються відповідні методи навчання, чи використовуються сучасні технології для створення графічних зображень.

Наведена нижче таблиця порівнює такі програми та виділяє їхні основні переваги й потенційні покращення, завдяки чому ми можемо виділити як позитивні аспекти, які вже присутні в програмах, так і аспекти, які потребують удосконалення.

Таблиця 2

Порівняння модельних навчальних програм для розвитку графічної культури на уроках технологій

Назва програми	Позитивні аспекти	Покращення та можливі доповнення
Програма «Трудове навчання 5–9 класи»	<ul style="list-style-type: none"> – Впровадження проектування та комбінаторики як ключових елементів. – Використання різних матеріалів та технологій у графічних проєктах. – Розвиток мистецтва та дизайну учнів. – Експериментування та розширення графічних навичок. - Застосування графічних навичок в інших предметах. 	<ul style="list-style-type: none"> - Включення більшої кількості завдань та вправ на розвиток графічної грамотності. - Вивчення правил графічної нотації, графічної інтерпретації та стандартизації графічних зображень. - Включення елементів графічного дизайну, таких як вивчення кольорних схем і композиції. - Визначення графічних стандартів та впровадження системи оцінки графічних робіт. – - Забезпечення єдності графічних вимог та встановлення єдиних стандартів для графічних робіт.
Модельна навчальна програма «Технології. 7–9 класи» (автори: Ходзицька І. Ю., Горобець О. В., Медвідь О. Ю., Пасічна Т. С., Приходько Ю. М.)	<ul style="list-style-type: none"> - Загальний підхід до розвитку творчості та дизайну серед учнів. - Акцент на творчому мисленні та дизайнерських навичках. - Ознайомлення зі сучасними технологіями та матеріалами. – Опанування практичних навичок використання різних матеріалів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Введення додаткових завдань та вправ на розвиток графічної грамотності, включаючи правила графічної нотації, графічної інтерпретації та стандартизації графічних зображень. - Вивчення кольорових схем, композиції та інших аспектів графічного дизайну. - Введення системи оцінки графічних робіт для стимулювання розвитку учнів та підвищення мотивації до досягнення вищих результатів. - Розширення можливостей застосування графічних навичок в інших предметах. - Забезпечення єдності графічних вимог та встановлення єдиних стандартів для графічних робіт.
Модельна навчальна програма «Технології. 7–9 класи» (автор: Мачача Т. С.)	<ul style="list-style-type: none"> - Акцент на розвиток дизайну та творчості учнів. - Ознайомлення з сучасними технологіями та матеріалами. 	<ul style="list-style-type: none"> - Введення додаткових завдань та вправ на розвиток графічної грамотності, включаючи правила графічної нотації, графічної інтерпретації та стандартизації графічних зображень. - Вивчення кольорових схем, композиції та інших аспектів графічного дизайну. - Введення системи оцінки графічних робіт для стимулювання розвитку учнів та підвищення мотивації до досягнення вищих результатів. - Розширення можливостей застосування графічних навичок в інших предметах. - Забезпечення єдності графічних вимог та встановлення єдиних стандартів для графічних робіт.
Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 класи» (автор: Туташинський В. І. та ін.)	<ul style="list-style-type: none"> - Спрямованість на розвиток креативності учнів та графічної культури. - Наголос на практичних навичках та технологічній компетентності. 	<ul style="list-style-type: none"> - Введення більше завдань та вправ для розвитку графічної грамотності, включаючи правила графічної нотації, графічної інтерпретації та стандартизації графічних зображень. - Вивчення кольорових схем, композиції та інших аспектів графічного дизайну.

Назва програми	Позитивні аспекти	Покращення та можливі доповнення
		<ul style="list-style-type: none"> - Уведення системи оцінки графічних робіт для стимулювання розвитку учнів та підвищення мотивації до досягнення вищих результатів. - Розширення можливостей застосування графічних навичок в інших предметах. - Забезпечення єдності графічних вимог та встановлення єдиних стандартів для графічних робіт.

Розвиток графічної культури учнів на уроках технологій вимагає належного педагогічного підходу, який сприяє формуванню інтегрованих навичок учнів у галузі графічної культури. Графічна культура передбачає засвоєння основ дизайну та навичок художньо-конструкторської діяльності. Ці навички безпосередньо застосовуються у художньо-конструкторських проектах та виробництві. Важливо розуміти, що формування графічної культури вимагає активної та практичної діяльності учнів. Цей процес спирається на власну ініціативу та бажання учнів вивчати закономірності природи та суспільства через графічні виразні засоби. Педагогічний підхід, вдосконалений науковими дослідженнями, сприяє створенню умов для активної перетворюючої діяльності та підвищення мотивації учнів. Подолання дихотомії між теорією та практикою графічної культури стає можливим завдяки синхронізації теорії навчання з творчими завданнями (Буряк, 2017, с. 104), що розвиває консистентність у світосприйнятті та щоденній практиці учнів.

Висновки. Педагогічні підходи до розвитку графічної культури учнів на уроках технологій важливі з точки зору інтелектуального розвитку учнів. Дослідження вказують на те, що інваріантною функцією інтелектуальної діяльності є здатність оперувати образними графічними, художніми, схематичними та знаковими моделями об'єктів. Педагогічна практика показує, що для формування графічної культури учнів необхідно використовувати пошуковий та дослідницький підхід до навчання. Це дозволяє учням краще розуміти наукові методи та підходи до відображення об'єктів у графічних моделях. Крім того, учні повинні навчатися застосовувати наукові знання у сучасному виробництві, що робить їх підготовленими до реальних завдань у сучасному світі.

Перспективи подальших досліджень. У майбутньому дослідження в галузі розвитку графічної культури учнів може зосередитися на подальшому вивченні впливу сучасних технологій, зокрема використання віртуальної реальності та розширеної реальності, на графічні навички та креативність. Крім того, цікавим напрямком досліджень може стати вивчення ефективності різних методів оцінювання та вдосконалення оціночних практик у навчанні графічної культури.

Список використаних джерел

- Буряк, Л. В., Гаркушевський, В. С., Цвілик, С. Д. (2017). Проблема наступності художньо-графічної підготовки учнів в умовах шкільного навчання. В кн. *Актуальні проблеми математики, фізики і технологічної освіти*: зб. наук. праць (Вип. 14, с. 104-107). Вінниця: Вид-ць Тарнашинський О.В.
- Верхола, А. П. (Ред.). (1989). *Методика викладання креслення в школі*: посібник для вчителя. Київ: Рад. шк.
- Волощук, І. (2018). Концептуальні засади розвитку творчих здібностей школярів. *Трудова підготовка в закладах освіти*, 3, 4-8.
- Гедзик, А. М. (2011). *Система підготовки майбутнього вчителя технологій до викладання курсу креслення в загальноосвітніх навчальних закладах*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ.
- Друшляк, М. Г. (2019). Словник візуальної освіти: графічна культура, візуальна культура. *Фізико-математична освіта*, 4 (22), 36-44.
- Коберник, О. М., Сидоренко, В. К. (2010). Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх закладів України. *Трудова підготовка в закладах освіти*, 6, 3-11.
- Літковець, О. Д. (2017). *Формування графічних умінь в учнів початкових класів на уроках трудового навчання*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Полтава.
- Мачача, Т. С. (2023). *Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 клас» для закладів загальної середньої освіти*: рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 №883). Київ.
- Моторина, В. Г. (1997). *Теорія і практика розвитку графічної грамотності*. Харків: ХДПУ.
- Нищак, І. Д. (2015). Інженерно-графічна культура вчителя технологій як професійний феномен. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка*, 124, 186-188.
- Трудове навчання 5-9 класи*: програма затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804.

- Туташинський, В. І. (2023). *Модельна навчальна програма «Технології. 7-9 клас» для закладів загальної середньої освіти*: рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883). Київ.
- Ходзицька, І. Ю., Горобець, О. В., Медвідь, О. Ю., Пасична, Т. С., Приходько, Ю. М. (2022). *Модельна навчальна програма «Технології. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти*: рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 16 серпня № 1001). Київ.

References

- Burak, L. V., Harkushevskiy, V. S., & Tsvilyk, S. D. (2017). Problema nastupnosti khudozhno-hrafichnoi pidhotovky uchniv v umovakh shkilnoho navchannia [The problem of the continuity of artistic and graphic training of students in the conditions of school education]. In *Aktualni problemy matematyky, fizyky i tekhnolohichnoi osvity [Actual problems of mathematics, physics and technological education]*: zb. nauk. prats (Is. 14, pp. 104-107). Vinnytsia: Vyd-ts Tarnashynskiy O.V. [in Ukrainian].
- Drushliak, M. H. (2019). Slovnyk vizualnoi osvity: hrafichna kultura, vizualna kultura [Dictionary of visual education: graphic culture, visual culture]. *Fyzyko-matematychna osvita [Physical and mathematical education]*, 4 (22), 36-44 [in Ukrainian].
- Hedzyk, A. M. (2011). *Systema pidhotovky maibutnoho vchytelia tekhnolohii do vykladannia kursu kreslennia v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [The system of training a future technology teacher for teaching a drawing course in general educational institutions]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Kobernyk, O. M., & Sydorenko, V. K. (2010). Kontsepsiia tekhnolohichnoi osvity uchniv zahalnoosvitnikh zakladiv Ukrainy [The concept of technological education of students of secondary schools of Ukraine]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity [Labor training in educational institutions]*, 6, 3-11 [in Ukrainian].
- Khodzytska, I. Yu., Horobets, O. V., Medvid, O. Yu., Pasichna, T. S., & Prykhodko, Yu. M. (2022). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii. 7–9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational program “Technologies. 7-9 grades” for institutions of general secondary education]*: rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16 serpnia № 1001). Kyiv [in Ukrainian].
- Litkovets, O. D. (2017). *Formuvannia hrafichnykh umin v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh trudovoho navchannia [The formation of graphic skills in elementary school students during labor training lessons]*. (Extended abstract of PhD diss.). Poltava [in Ukrainian].
- Machacha, T. S. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii. 7-9 klas» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational program «Technologies. 7-9th grade» for institutions of general secondary education]*: rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.07.2023 №883). Kyiv [in Ukrainian].
- Motoryna, V. H. (1997). *Teoriia i praktyka rozvytku hrafichnoi hramotnosti [Theory and practice of graphic literacy development]*. Kharkiv: KhDPU [in Ukrainian].
- Nyshchak, I. D. (2015). Inzhenerno-hrafichna kultura vchytelia tekhnolohii yak profesiinyi fenomen [Engineering and graphic culture of technology teacher as a professional phenomenon]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T.H. Shevchenka [Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko]*, 124, 186-188 [in Ukrainian].
- Trudove navchannia 5–9 klasy [Vocational training grades 5–9]*: prohrama zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07.06.2017 № 804. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [in Ukrainian].
- Tutashynskiy, V. I. (2023). *Modelna navchalna prohrama «Tekhnolohii. 7-9 klas» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational program «Technologies. 7-9th grade» for institutions of general secondary education]*: rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 24.07.2023 № 883). Kyiv [in Ukrainian].
- Verkhola, A. P. (Ed.). (1989). *Metodyka vykladannia kreslennia v shkoli [Methodology of teaching drawing at school]*: posibnyk dlia vchytelia. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
- Voloshchuk, I. (2018). Kontseptualni zasady rozvytku tvorchykh zdibnostei shkoliariv [Conceptual foundations of the development of creative abilities of schoolchildren]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity [Labor training in educational institutions]*, 3, 4-8 [in Ukrainian].

HORINCHOI R.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

POLYAKOV S.

Lyceum No. 32 "European" of the Poltava City Council, Ukraine

PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF GRAPHIC CULTURE OF 8-9 GRADE STUDENTS IN TECHNOLOGY LESSONS

The article analyzes pedagogical conditions for the effective formation of graphic culture among students in technology classes. Various pedagogical approaches that can be used to achieve this goal are highlighted: instructional,

interactive, constructive, game, integrated. It was found that the pedagogical approach to the development of graphic culture in technology lessons requires a systematic and comprehensive approach, taking into account successive steps and teaching methods to ensure the effective formation of students' graphic abilities and skills. A comparison of various educational programs aimed at the development of graphic culture in technology lessons was made, both positive aspects that are already present in the programs and aspects that need improvement are highlighted. Based on the analysis, a conclusion was made about the need to create an author's program or a series of lessons taking into account the indicated pedagogical aspects to improve the development of students' graphic culture in technology lessons. It was determined that pedagogical approaches to the development of students' graphic culture in technology lessons are important from the point of view of students' intellectual development. Studies indicate that an invariant function of intellectual activity is the ability to operate imaginative graphic, artistic, schematic and symbolic models of objects. It is known that the level of training of a specialist is determined by the extent to which he can work with figurative and symbolic models and how developed his spatial thinking is.

Key words: *graphic culture, technology lessons, development of graphic skills, pedagogical approaches, students, graphic literacy.*

Стаття надійшла до редакції 26.09.2023 р.

УДК 378.147-057.875:57

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292626](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292626)

НАДІЯ ГРАМАТИК

ORCID: 0000-0002-0374-6954

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З БІОЛОГІЇ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК: СИСТЕМА КОНСТРУКТИВНИХ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ

Концепція Нової української школи висуває нові вимоги до професійної підготовки сучасного вчителя, зокрема щодо якості та спектру його компетентностей. У цьому контексті стає очевидною необхідність підвищення рівня предметної компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук, адже вони мають бути готовими до роботи в умовах Нової української школи – сучасної платформи освіти.

Відтак, стрижнем професійної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук постають якісно нові методологічні підходи формування предметно-фахових компетентностей, зокрема з біології. Зміщення акцентів вищої професійної освіти на становлення компетентнісного і конкурентоздатного фахівця виступає важливим критерієм якісної підготовки майбутнього вчителя природничих наук.

Ключові слова: *Нова українська школа, майбутні бакалаври природничих наук, компетентність з біології, методологічні підходи професійної підготовки.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Концептуальні засади реформи освіти в Україні відображають її спрямування на утвердження національних пріоритетів у процесі інтеграції до європейського освітнього простору.

Педагогічна освіта у світлі реформ та викликів сьогодення зумовлює оновлення вимог до особистості вчителя, його компетентностей, якісної предметної педагогічної діяльності. А це кардинально змінює орієнтири й методологічні засади професійної підготовки майбутнього фахівця Нової української школи. Адже Концепція реформування шкільної природничої освіти детермінує розвиток предметних компетентностей майбутнього вчителя природничих наук, як складові професійної підготовки.

Принагідно відмітимо, що своєрідність професійної діяльності вчителя природничих наук в умовах Нової української школи полягає у реалізації інтегрованого підходу до проектування освітньої діяльності з вивчення навчальних предметів (інтегрований курс «Пізнаємо природу», «Фізика» «Хімія», «Біологія»,) в основній та (інтегрований курс «Природничі науки») в старшій школі закладу загальної середньої освіти. Відповідно, базовими змістовими компонентами професійної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук є набуття предметних компетенцій у царині природничих наук,

імплементація яких сприятиме синергетичному розвитку не лише педагогічних, а й природничих наук у системі фахової підготовки.

Система знань про природу як багатоаспектне явище, інтерпретується через контекстність міжпредметних зв'язків, що відбуваються в науці та житті суспільства. Це визначає їх провідне місце як невід'ємної складової загальної культури людства. Зокрема, предметні компетентності майбутніх бакалаврів природничих наук як складові професійної і життєвої компетентності, характеризують здатність і готовність розв'язувати соціально-педагогічні та особистісно значущі завдання, що базуються на знаннях, уміннях, ціннісних орієнтаціях, досвіді та особистісному ставленні до змісту і предмету діяльності.

У системі професійної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук компетентності з біології відводиться чільне місце. Перш за все, через те, що саме вона є основою для засвоєння знань про закономірності природи та подальшого опанування дисциплін теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів. Крім того, йдеться й про її значний вплив на формування професійних якостей майбутнього фахівця та рівень його конкурентоздатності на ринку освітніх послуг.

З огляду на це, методологічний підхід до професійної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук має враховувати як особливості процесу формування предметних компетентностей, зокрема біологічної, так і процесу навчання фахівця з погляду соціальної та педагогічної сфери діяльності.

Отже, перехід до компетентнісної педагогічної освіти передбачає не лише трансформацію структури і функцій багатокомпонентних фахових знань, а й зумовлює актуалізацію методологічних підходів предметної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук, що забезпечить успішність їх практико-прикладної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження стали наукові ідеї, представлені в працях Н. Бібік, О. Біляковської, В. Кременя, О. Локшиної, В. Лугового, О. Овчарук, Н. Онищенко, О. Пехоти, О. Пошетун, В. Радула, О. Савченко, О. Семенов, О. Сисоєвої та інших. У ракурсі сучасних вимог до професійної підготовки майбутніх учителів актуальність проблеми представлена в фундаментальних дослідженнях І. Андрощук, М. Гриньової, Т. Калюжною, А. Кузьмінського, В. Кузь, О. Кучай, Н. Ничкало, О. Огієнко, Л. Хомич, Л. Хоружої, В. Чайки та інших. Не обділені увагою дослідників різні аспекти підготовки майбутніх учителів саме природничих дисциплін (М. Бирка, Л. Васильченко, Н. Грицай, Т. Засекіна, Н. Левчук, Є. Костенко, А. Степанюк, М. Тишковець та ін.).

Якщо ж намагатися окреслити специфіку біологічної підготовки майбутнього фахівця природничої освітньої галузі, то це уможлиблюється в результаті аналізу насамперед наукового доробку Л. Барни, О. Воробйова, В. Оніпко, Н. Казанішеної, І. Кореневої, Р. Романюк, В. Танської, Ю. Шапрана, А. Шкурпат та інших. У той же час, аналіз джерельної бази засвідчує наявність цілком природного і підвищеного інтересу науковців до проблематики методологічних орієнтирів щодо моделювання професійної підготовки майбутніх освітян (І. Бех, С. Вітвицька, С. Гончаренко, О. Глузман, Н. Гузій, О. Дубасенюк, Ю. Завалевський, І. Зязюн, В. Лозова, С. Паламар, Л. Рибалко, Т. Сорочан, І. Якиманська, О. Ярошенко та ін.). Проте, методологічну основу професійного розвитку майбутніх учителів природничих наук сучасні вчені розглядають досить різноаспектно.

Зокрема, методологію розвитку складових професійної компетентності майбутнього вчителя біологічних дисциплін представлено в наукових працях Л. Васильченко, С. Вовк, О. Волошиної, Н. Грицай, Т. Коршевнюк, І. Котенева, Т. Логвіної-Бик, Н. Матяш, Л. Міронець, Т. Мостіпаки, А. Степанюк (формування методичної компетентності); А. Гури, К. Мазаєва, І. Шевченко, І. Шмиголя, А. Шкурпат (розвиток ключових компетентностей як передумови професіоналізму та конкурентоздатності); С. Рудишина, І. Кореневої, М. Хроленко, С. Совгіри, В. Танської (формування екологічної компетентності); Л. Горшкової, Н. Москалюк, В. Перерва, О. Пташенчук (формування дослідницько-практичної компетентності студентів); С. Толочко, Г. Турчинової (формування іншомовної компетентності) тощо.

Аналітичний огляд фундаментальних педагогічних досліджень засвідчує, що ще й досі зберігає науковий інтерес феноменологія професійної підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін. Так, активного вивчення у науковому дискурсі набула проблема методологічних підходів до формування методичної компетентності майбутнього фахівця природничої освітньої галузі. Водночас, специфіка формування ключових аспектів предметної компетентності здебільшого осмислено в працях присвячених підготовці майбутніх учителів фізики, хімії, географії. Отже, дослідження методологічних підходів формування саме компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук все ще залишається позауваги дослідників.

Мета статті полягає у проведенні наукового дискурсу, в результаті якого здійснити обґрунтування тих методологічних підходів, реалізація яких у системі є необхідною і достатньою для успішного формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук в умовах закладу вищої освіти ми розглядаємо як цілісний процес, який

відображає особливості сфери професійної діяльності та готовності застосовувати на практиці біологічні знання й інтегрувати їх у систему природничо-наукового світогляду учнів основної школи.

Враховуючи новітні тенденції трансформації шкільної природничої освіти, принципово важливим стає формулювання дієвих методологічних підходів формування предметних компетентностей, зокрема біологічної, у процесі професійного становлення майбутнього вчителя природничих наук.

Щодо сучасного тлумачення поняття «предметна компетентність», то цю наукову категорію здебільшого інтерпретують як сукупність знань, умінь та навичок у межах предмета, що дозволяє особистості виконувати певні дії через власне ставлення. Водночас, вищезазначений конструкт у Державному стандарті базової середньої освіти (2020) набуває певної конкретизації, а саме: набуття учнями у процесі навчання досвіду специфічної для певного предмета діяльності, пов'язаної із засвоєнням, розумінням і застосуванням нових знань, а також виявлення особистісного ставлення до предмета діяльності.

Послугуючись аналізом теоретично-методичних робіт (С. Генкал, І. Родигіна, О. Топузов та ін.), цілком очевидно, що предметна компетентність майбутніх бакалаврів природничих наук з біології спрямована на оволодіння понятійно-термінологічного апарату як складника біологічного знання, що динамічно розвивається, закономірності перебігу природних явищ, наукового стилю мислення, здатності застосовувати інтелектуальні та особистісні якості необхідні для успішного розв'язання професійних завдань (Грамастик, 2020).

Отже, стратегія успішної предметної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук лежить у площині забезпечення не лише теоретичного пізнання, а й водночас здатності до практичного перетворення педагогічної дійсності на методологічних засадах.

З огляду на вищезазначене, та взявши до уваги структурно-компонентний склад поняття «предметна компетентність», педагогічно доцільно площину методологічних орієнтирів дослідження системи формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук вбачати у конструктивності провідних положень системно-інтеграційного, аксіологічного та суб'єктно-діяльнісного наукових підходів.

Результати наукового дискурсу та саморефлексія досвіду переконують у вмотивованості розглядати обрану нами триєдність методологічних підходів, як той каркас, що спроможе забезпечити комплексний характер дослідницької позиції щодо об'єкту та предмету нашого наукового пошуку. До зазначеного додамо: принципово важливим доцільно вважати наукове осмислення будь-якого педагогічного явища за виміром «системи».

Студіювання науково-методичних джерел з означеної проблеми дає підстави зазначити, що поняття «система» належить до числа універсальних дефініцій, яке доволі часто вживається в різних контекстах. Зокрема, у педагогічній лексиці поняття «система» вживається у множині різних смислових варіацій «система навчання», «система виховання», «педагогічна система».

Так, транскрипція цього поняття (грецького *sistema* – ціле, що складається з частин) означає сукупність елементів, які пов'язані між собою взаємним зв'язком частин чого не будь і обумовлюють цілісність (Дубчинський (Ред.), 2008). У філософському аспекті поняття «система» репрезентує цілісну структуру, що становить єдність взаємодіючих компонентів. При цьому природа компонентів і характер структури системи є найрізноманітніші (Шинкарук (Ред.), 2002, с. 583).

Отже, урахування генезису окресленої дефініції дає підстави розуміти освітній процес як цілісну систему, інтегралом якої є оволодіння сучасного наукового знання. До того ж, сутність методологічного аспекту у визначенні поняття «система» полягала у фокусуванні саме на розумінні «педагогічної системи» як упорядкованого алгоритму управління педагогічним процесом професійної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук.

Так, на думку В.П. Беспалька «педагогічна система» характеризується сукупністю засобів і методів управління педагогічним процесом націленим на якісне перетворення майбутніх фахівців. Перш за все, це обумовлено тим, що педагогічна система складається з діалектичної суми взаємозалежних процесів, зокрема дидактичного і виховного (Шинкарук (Ред.), 2002, с. 583).

В аспекті дослідження, важливими є наукові роботи О. Дубасенюк, О. Семеног, Р. Андертона, М. Нейла, Н. Якса щодо важливості бачення цілісності та підпорядкованості усіх частин складної системи професійної підготовки здобувачів вищої освіти загальної меті. Зокрема М. Гриньова у педагогічній систематології вбачає особливе підґрунтя, що дозволяє цілісно формувати професійні компетентності майбутнього фахівця (Гриньова (Ред.), 2021). Суголосною є й думка В. Ковальчук, яка розглядає педагогічну систему як сукупність концептуальних способів, принципів, прийомів розгляду освітнього процесу (Ковальчук, 2006). Наукову цінність системного підходу О. Дубасенюк визначає його значенням для аналізу професійної підготовки майбутнього вчителя, який включає множини взаємопов'язаних елементів світоглядного рівня (Дубасенюк, 2015).

Маємо зауважити, що саме системний підхід дає змогу розглядати проблему професійної підготовки з урахуванням різноманітних чинників, що впливають на нього як на педагогічне явище. Чи не

найпоширенішими у цьому відношенні є дослідницька позиція представників вітчизняної наукової спільноти (В. Бондар, Н. Гузій, А. Кузьмінський, Н. Ничкало, Л. Хомич та ін.). Зокрема йдеться про визначення науковцями сутності професійної підготовки майбутнього педагога, ототожнюючи поняття «педагогічний процес» із поняттям «педагогічна система професійної підготовки вчителя»,

Правомірно припустити, що сутність системного підходу до професійної підготовки майбутнього бакалавра природничих наук полягає в тому, що такі відносно самостійні компоненти, як особистість суб'єкта пізнання та процес його саморозвитку має розглядатися в їхньому взаємозв'язку та динаміці. До того ж, педагогічна система утворює своєрідний простір формування інтелектуально-творчої особистості майбутнього педагога характеризується наявністю структурних та функціональних компонентів, спрямованих на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язку та зведення їх у єдину теоретичну картину. А це, насамперед, є важливою умовою протистояння стихійності, суб'єктивізму й запорукою послідовності та сталості процесу наукового пізнання.

Крім того, особливість системного підходу в контексті нашого дослідження полягає ще й в тому, що він дає змогу конкретизувати проблему наукового пошуку, визначити її компоненти, конкретизувати завдання і водночас зберегти цілісність дослідження. Варто зауважити, що педагогічна система тісно пов'язана із синергетикою – міждисциплінарною галуззю наукових знань, яка вивчає процеси самоорганізації та впорядкування у відкритих складних системах різної природи.

У межах вищерозглянутих загальних наукових уявлень про системи взагалі й педагогічні зокрема, характеризуємо системний підхід у контексті формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук.

Так, нами розумілось, що при створенні педагогічної системи, принципово важливо виходити із наступних положень: по-перше, основою створення нашої педагогічної системи є вихідні суспільні передумови (реформа НУШ) і тенденції сучасного розвитку системи освіти загалом та шкільної природничої зокрема; по-друге, основоположним методологічним напрямом професійної підготовки здобувачів вищої освіти обираємо системно-інтегрований підхід – як основу результативного формування предметних компетентностей особистості майбутнього бакалавра природничих наук; по-третє, у педагогічній системі формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук мають бути компоненти, певна структура, мета, функції, які обумовлені певною логікою цього процесу та відповідають певним критеріям.

Тобто вивчення педагогічних закономірностей професійної підготовки майбутніх бакалаврів природничих наук відбувається на основі розроблення цілісної інтегративної моделі, що включає системи об'єктів з різноманітними функціями, елементи, компоненти, їхні зв'язки й відношення, своєрідні системоутворювальні чинники й провідні умови функціонування педагогічної системи у статичному й динамічному аспектах. Де залучення компонентів системи, сприятиме одержанню інтегрованого загального результату.

З огляду на реалії сьогодення система формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук об'єднує принаймні дві підсистеми, а саме: «освітній процес закладу вищої освіти» і «освітньо-професійну діяльність майбутнього бакалавра природничих наук».

Передусім підкреслимо, що педагогічна система формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук, як і будь-яка освітня система, націлена на забезпечення глибини знань і високий рівень свідомості здобувача освіти щодо опанування навчального матеріалу. Така вимога, перш за все, повинна реалізовуватись через інтеграцію змісту, при відборі та структуруванні якого застосовуватимуться міжпредметні зв'язки. При цьому, інтегроване навчання ґрунтується на комплексному підході, за якого освітній процес стає своєрідною матрицею й частиною загальної картини світу, що забезпечуватиме відповідний рівень опанування майбутніми вчителями компетентності з біології.

Крім того, застосування на системному рівні науково обґрунтованих інтегрованих знань, що відображають об'єктивний процес постійної інтелектуалізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, дає можливість уникнути орієнтацію розвитку особистості на вузько прагматичні цілі й результати професійної діяльності.

Наступним важливим компонентом педагогічної системи формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук педагогічно доцільно розглядати ті технології, які передбачають інтеграцію синергетичного, аксіологічного і системного підходів, з акцентуванням на особистісне ціннісно-смісловне набуття фахових знань, умінь і навичок.

Так, у контексті синергетичного підходу припускається, що підготовленість майбутнього бакалавра природничих наук до предметної діяльності спроможна, як своєрідна «педагогічна система», до самоорганізації та набуття ознак саморозвитку. Відтак, синергетичний підхід дозволяє, з одного боку акцентувати увагу на таку ознаку педагогічної системи як її «відкритість», а з іншого – визначити вагу визначеної сукупності тих педагогічних умов, за яких простежується саме позитивна динаміка

новоутворень особистості майбутнього фахівця. Впровадження аксіологічного підходу – своєрідної педагогічної стратегії – обумовлено необхідністю формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього бакалавра природничих наук. При чому ціннісне наповнення педагогічної системи формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук відбувається як через змістові, так і процесуальні характеристики викладання навчальних дисциплін природничої галузі.

Доведено (І. Бех, І. Зязюн, В. Огнев'юк, О. Савченко та ін.), що інтеграція аксіологічного підходу в педагогічну систему професійної підготовки майбутнього фахівця якраз і дає змогу створити сприятливі умови для розвитку ціннісних ставлень особистості, які виходять «за межі» заданої даності.

Ми поділяємо думку Т. Варенко, що педагогічна освіта має бути спрямована не лише на формування фундаментальних і фахових знань майбутніх учителів, але й разом з тим вчити їх гуманізувати життя вихованців, змінюючи його відповідно до законів краси та соціально-значущих ціннісних орієнтирів (Варенко, 2010, с. 164). У світлі цього, аксіологічно орієнтована педагогічна система формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук, каталізує необхідність організації підготовки фахівців принципово нової генерації, а саме, особистостей, головними визначальними характеристиками яких мають стати особистісні здатності, а не спеціальні знання, уміння і навички. Зокрема, майбутній бакалавр природничих наук повинен бачити в своїй спеціалізації не лише технічний, але й людський сенс, місце і роль предметної діяльності в рамках суспільного цілого. Отже, відпрацьована система наявних особистісних і суто професійних цінностей майбутніх бакалаврів природничих наук, зумовлюють характер організованої ним педагогічної взаємодії зі школярами.

Отже, потенціал системного підходу важко переоцінити, адже він сприяє, розкриттю сутності механізму формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук у процесі освітньої, самостійної, та науково-дослідної діяльності студентів. За судженнями Л. Петришин, системний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів включає систематизацію зв'язків між усіма освітніми компонентами, що викладаються, а також змісту навчання, засобів і способів комунікації всіх учасників освітнього процесу (Петришин, 2013, с. 149). При цьому ми припускаємо, що системний підхід зобов'язує брати до уваги не лише динамічні, а й статистичні характеристики підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр», що дозволить поглибити наукові уявлення про феноменологію формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук.

Як слушно зауважує О. Дубасенюк, сучасна система професійної підготовки майбутнього вчителя, з урахуванням компетентнісного підходу, може бути представлена низкою підсистем, а саме: загальнопедагогічною, практико-орієнтованою, науково-дослідною, які в цілому спрямовані на становлення креативної особистості «вчителя-дослідника» (Дубасенюк, 2015, с. 19).

Отже, осмислення окреслених методологічних підходів як орієнтир щодо змістового наповнення технологічного компоненту структури педагогічної системи формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук робить її максимально наближеною до практичної реалізації на основі чітко визначених етапів, умотивовано підібраних форм, методів, засобів зворотнього зв'язку з об'єктами і суб'єктами педагогічної взаємодії на кожному етапі.

Беззаперечно, невід'ємним компонентом педагогічної системи формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук має бути об'єкт педагогічного впливу – здобувачі вищої освіти та суб'єкти освітньо-виховного процесу – викладачі. Рефлексія у підсистемі «викладач-студент» спроможна відтворювати в середині себе інформаційні процеси та генерувати нові ідеї. Адже, як зауважує О. Діса, свідомість студента, його світогляд, поведінка є виявом не лише індивідуальних властивостей особистості, але й інтегральним продуктом впливу педагогічної системи, в яку він включений (Діса, 2019, с. 16). До того ж окреслений нами такий компонент педагогічної системи як соціоприродне середовище, додає системі ознак відкритості та динамічності. А це, на нашу думку, постає провідним чинником інтенсифікації професійного та інтелектуального розвитку особистості майбутнього педагога.

Саме тому педагогічна система формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук передбачає багатоаспектність, відсутність *жорстких* фіксованих меж, її *відкритість зовнішнім впливам*.

Зосереджуємо увагу на педагогічному потенціалі суб'єктно-діяльнісного підходу у формуванні біологічної компетентності здобувачів вищої освіти, адже вбачаємо його в активній ролі внутрішніх передумов, котрі утворює особистість, по відношенню до оптимального визначення зовнішніх умов діяльності – навчальної, професійної.

Відмітимо, що у зв'язку із зазначеним особливий інтерес становить доробок І. Зязюна. У ракурсі суб'єктно-діяльнісного підходу вчений небезпідставно наголошує на важливості «переведення» змісту освіти у внутрішній світ особистості в контексті взаємовідношень учасників освітньої, зокрема й педагогічної дії (Зязюн, 2000, с. 15). До того ж, ми врахували й дослідницьку позицію В. Ягупова щодо інтегральної мети сучасної системи освіти – становлення суб'єкта навчання, кінцевим результатом якого має бути його системна здатність вчитися упродовж усього життя (Ягупов, 2015, с. 32). Відтак, з огляду на предмет нашої дослідницької уваги, суб'єктність майбутнього бакалавра природничих наук

передбачає його «перетворення» із пасивної особистості в активну – ініціатора власних освітньо-пізнавальних дій і мотивованого учасника їх здійснення.

Поглибленню наукових уявлень про роль вищої школи у становленні суб'єктності майбутнього фахівця слугували праці науковців (В. Рибалка, В. Татенко, С. Шехавцова). Тут ми віднаходимо психологічну позицію відносно того, що в центрі освітнього процесу знаходиться здобувач освіти як особа і суб'єкт ініціювання власної активності. Про суб'єктний вимір професійної підготовки наголошує й О. Капінус. На думку вченого, професійна суб'єктність – важлива інтегративна якість майбутнього фахівця, прояви якої визначаються специфікою професійно зумовлених завдань, характером професійної взаємодії та умовами професійного середовища, реалізується та розвивається за допомогою внутрішньо детермінованої активності щодо вирішення професійних завдань, професійного становлення, вдосконалення, розвитку і саморозвитку (Капінус, 2020, с. 5).

Спираючись на вищезазначене та з огляду на предмет нашої дослідницької уваги, суб'єктність майбутнього бакалавра природничих наук передбачає впливовість розробленої педагогічної системи на його «перетворення» із пасивної особистості в активну, тобто особистість, здатну стати ініціатором власних освітньо-пізнавальних дій і мотивованого учасника їх здійснення. Так, згідно суб'єктно-діяльнісного підходу, майбутні бакалаври природничих наук в результаті включення в процес пізнавальної діяльності та інших видів усвідомленої активності набувають своєрідні властивості і якості самоорганізації, саморегуляції й саморефлексії, узгодження зовнішніх і внутрішніх умов координації всіх внутрішньоособистісних психічних процесів, станів з об'єктивними та суб'єктивними чинниками своєї активності й, зокрема, майбутньою професійною діяльністю.

Відтак, зближення у психологічних джерелах понять «суб'єкт» і «активність» визначило нашу дослідницьку позицію щодо методологічних орієнтирів розробки експериментальної педагогічної стратегії.

Існує позиція (М. Філоненко), що використання положень суб'єктно-діяльнісного підходу в системі вищої освіти має реалізовуватися через структурно-динамічну концепцію, сутність якої полягає в дослідженні процесу професійного становлення майбутнього фахівця на різних етапах його підготовки (Філоненко, 2010, с. 114). Варто зауважити, що професіоналізація суб'єкта праці та його особистісне становлення нерозривно пов'язане з професійним самовизначенням, тобто самоствердженням.

Тому, дбаючи про позитивну динаміку розвитку досліджуваної особистісно-професійної якості, майбутні бакалаври природничих наук, сприймаються нами одночасно як суб'єкти освітньої та майбутньої педагогічної діяльності. При цьому ключовими конструктами, через які здобувач вищої освіти і розкривається як суб'єкт освітньої діяльності, постають такі: «суб'єктна активність», «суб'єктна позиція», «суб'єкт майбутньої предметно-професійної діяльності». Дослідники суб'єктно-діяльнісного підходу (Р. Торчевський) припускають, що реалізація зазначеного уможливується, зокрема шляхом послідовної індивідуалізації всього педагогічного процесу (Торчевський, 2013, с. 160).

Ці міркування вчених спрямували нашу дослідницьку увагу до конструкту суб'єктно-діяльнісного підходу в педагогічній системі формування компетентності з біології майбутніх учителів природничих наук. При цьому маємо підкреслити, що визначені О. Тракалюк (Тракалюк, 2017, с. 272-273) провідні положення суб'єктно-діяльнісного підходу, значно розширюють наукове уявлення про те, яким чином особистість становиться суб'єктом діяльності. Інтерпретуємо означене у контексті нашого дослідження.

Перше положення стосується ціннісно-мотиваційної сфери розвитку фахової компетентності майбутніх бакалаврів природничих наук; йдеться про ідентифікацію себе як «суб'єкта майбутньої освітньо-професійної діяльності». Суб'єкт, керуючись певними цінностями, опановуючи дію в процесі розвитку фахової компетентності, перетворює її в особистісну.

Друге положення полягає у врахуванні доцільності невідмінного у стимулюванні через підтримку активного суб'єктного ставлення майбутніх бакалаврів у процесі опанування ними різновидів та форм професійно-педагогічної діяльності, що дозволяє здобувачеві вищої освіти цілеспрямовано перетворювати власні здібності у професійно важливі особистісні якості.

Третє положення пов'язане зі створенням суб'єктного контенту процесу розвитку професійної компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук; тобто врахування характеру зовнішніх умов, які можуть і гальмувати, і сприяти цьому процесу. Нам імпонує у цьому плані думка С. Шехавцової відносно того, що ефективна суб'єкт-суб'єктна педагогічна взаємодія між здобувачами і викладачем вищої школи передбачає наявність певних ознак, а саме:

- рівноправність та повага між учасниками освітньої взаємодії;
- визнання самостійної діяльності майбутніх фахівців як домінуючої в процесі професійної підготовки;
- усвідомлення здобувачами вищої освіти себе як ключових осіб освітньо-виховного процесу;
- організація професійно-орієнтованого процесу, спрямованого на набуття майбутніми фахівцями суб'єктивного досвіду, простору самореалізації творчих здібностей (Шехавцова, 2016).

Саме така суб'єкт-суб'єктна взаємодія передбачає взаємний вплив учасників освітнього процесу вищої школи, що відкриває широкі можливості розвитку не лише фахових компетентностей майбутніх бакалаврів природничих наук, але й реалізувати власну програму саморозвитку і самовдосконалення.

Четверте положення стосується здатності майбутніх бакалаврів природничих наук «розуміти» власні дії, бути стратегом діяльності, усвідомлювати мотиви, самостійно вибудовувати дії, здійснювати саморефлексію, коригувати цілі, проектувати особистісно-професійну траєкторію. За таких умов, розвиток компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук, як фахової, відбувається поступово під впливом різноманітних суб'єктивних і об'єктивних обставин, організаційних і суто педагогічних умов. Так, процес трансформації професійно-орієнтованого мислення майбутніх бакалаврів природничих наук супроводжується кількісними та якісними змінами у почуттєвій сфері та поведінці, а його результат – їх становлення як суб'єкта педагогічної діяльності та життєтворчості.

Таким чином, суб'єкт-діяльнісний підхід до професійної підготовки орієнтований не лише на розуміння майбутнім бакалавром природничих наук змісту освіти, але і його осмислення, позитивно-активний зміст ставлення як світоглядної його характеристики, вироблення ціннісних орієнтацій. За таких умов, професійно-орієнтовані знання стають суб'єктно-значущими (набувають власного сенсу), а процес формування компетентності з біології – стимулюючим середовищем розвитку та саморозвитку майбутнього фахівця.

Отже, методологічний концепт комплексного дослідження системи формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук репрезентує взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємообумовленість системно-інтеграційного, аксіологічного та суб'єктно-діялісного підходів. Перебуваючи у системі логічних відношень означені наукові підходи довершують методологічні орієнтири відносно педагогічної стратегії і тактики розвитку досліджуваної особистісно-професійної якості здобувачів фахової вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму дослідження вбачаємо у докладному розкритті складників *моделі* формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук, як педагогічної системи.

Список використаних джерел

- Варенко, Т. К. (2010). Аксіологічний підхід та доцільність його реалізації в сучасній системі вищої педагогічної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 11 (64), 161-164.
- Грамадик, Н. В. (2020). Проблема формування предметної компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук: до питання про теоретичний концепт дослідження. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, 48, 71-81.
- Гриньова, М. В. (Ред.). (2021). *Моделі підготовки майбутнього вчителя для Нової української школи*. Полтава: Астрія.
- Державний стандарт базової середньої освіти*. (2020). Взято з <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 01.02.2023)
- Диса, О. В. (2019). Педагогічна система як основа розвитку особистісної зрілості студентів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*, 1 (17), 13-19.
- Дубасенюк, О. А. (2015). Розвиток системних досліджень у науковому знанні: історія, досвід, перспективи. В кн. О. А. Дубасенюк (Ред.), *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження*: монографія (с. 12-28). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Дубчинський, В. В. (Ред.). (2008). *Сучасний тлумачний словник української мови*: 100 000 слів. Харків: ШКОЛА.
- Зязюн, І. А. (2000). Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. В кн. І. А. Зязюн (Ред.), *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія (с. 11-57). Київ: Віпол.
- Капінус, О. С. (2020). *Методологія, теорія і методика формування професійної суб'єктності майбутніх офіцерів Збройних сил України*. Житомир: Вид. О.О. Євенок.
- Ковальчук, В. Ю. (2006). *Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя*. Київ.
- Петришин, Л. Й. (2013). Системний підхід як основа організації процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 26, 147-150.
- Торчевський, Р. В. (2013). Суб'єктно-діялісний підхід як сучасна методологічна основа професійної підготовки офіцерів оперативної-тактичної ланки управління. *Вісник Національного університету оборони України*, 4 (35), 158-161.

- Тракалюк, О. Л. (2017). Суб'єктно-діяльнісний підхід до розвитку фахової компетентності посадових осіб кадрових органів у системі післядипломної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2 (88), 271-275.
- Філоненко, М. (2010). Комплексні концепції особистісного становлення фахівця у вітчизняній та зарубіжній психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 18-19, 113-116.
- Шехавцова, С. О. (2016). *Суб'єктність у педагогічному аспекті: теорія і практика*. Полтава: ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (ПУЕТ).
- Шинкарук В. І. (Ред.). (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.
- Ягупов, В. В. (2015). Суб'єктність учнів як основна детермінанта дистанційного навчання в системі професійно-технічної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*, 11, 29-36.

References

- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]*. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Dysa, O. V. (2019). Pedagogichna systema yak osnova rozvytku osobystisnoi zrilosti studentiv [The pedagogical system as a basis for the development of personal maturity of students]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia [Bulletin of Alfred Nobel University]*, 1 (17), 13-19 [in Ukrainian].
- Dubaseniuk, O. A. (2015). Rozvytok systemnykh doslidzhen u naukovomu znanni: istoriia, dosvid, perspektyvy [Development of systematic research in scientific knowledge: history, experience, perspectives]. In O. A. Dubaseniuk (Ed.), *Profesiina pedahohichna osvita: systemni doslidzhennia [Professional pedagogical education: systematic studies]: monohrafiia* (pp. 12-28). Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Dubchynskiy, V. V. (Ed.). (2008). *Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language]: 100 000 sliv*. Kharkiv: ShKOLA [in Ukrainian].
- Filonenko, M. (2010). Kompleksni kontseptsii osobystisnoho stanovlennia fakhivtsia u vitchyznianiі ta zarubizhnyiі psykhologii [Complex concepts of personal development of a specialist in domestic and foreign psychology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University]*, 18-19, 113-116 [in Ukrainian].
- Hramatyk, N. V. (2020). Problema formuvannia predmetnoi kompetentnosti z biolohii maibutnikh bakalavriv pryrodnychkh nauk: do pytannia pro teoretychnyi kontsept doslidzhennia [The problem of forming the subject competence in biology of future bachelors of natural sciences: to the question of the theoretical research concept]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu [Scientific Bulletin of the Izmail State Humanitarian University]*, 48, 71-81 [in Ukrainian].
- Hrynova, M. V. (Red.). (2021). *Modeli pidhotovky maibutnoho vchytelia dlia Novoi ukrainskoi shkoly [Models of future teacher training for the New Ukrainian School]*. Poltava: Astraia [in Ukrainian].
- Kapinus, O. S. (2020). *Metodolohiia, teoriia i metodyka formuvannia profesiinoi subiektnosti maibutnikh ofitseriv Zbroinykh syl Ukrainy [Methodology, theory and methods of formation of professional subjectivity of future officers of the Armed Forces of Ukraine]*. Zhytomyr: Vyd. O.O. Yevenok [in Ukrainian].
- Kovalchuk, V. Yu. (2006). *Modernizatsiia profesiinoi ta svitohliadno-metodolohichnoi pidhotovky suchasnoho vchytelia [Modernization of professional and philosophical and methodological training of the modern teacher]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Petryshyn, L. Y. (2013). Systemnyi pidkhid yak osnova orhanizatsii protsesu formuvannia kreatyvnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u VNZ [A systematic approach as a basis for organizing the process of forming the creativity of future social pedagogues in higher education institutions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Pedahohika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Pedagogy. Social work]*, 26, 147-150 [in Ukrainian].
- Shekhavtsova, S. O. (2016). *Subiektnist u pedahohichnomu aspekti: teoriia i praktyka [Subjectivity in the pedagogical aspect: theory and practice]*. Poltava: VNZ Ukoopspilky «Poltavskiy universytet ekonomiky i torhivli» (PUET) [in Ukrainian].
- Shynkaruk V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Abris [in Ukrainian].
- Torchevskiy, R. V. (2013). Subiektno-diiialnisnyi pidkhid yak suchasna metodolohichna osnova profesiinoi pidhotovky ofitseriv operativno-taktychnoi lanky upravlinnia [The subject-activity approach as a modern methodological basis for the professional training of officers of the operational-tactical link of management]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy [Bulletin of the National Defense University of Ukraine]*, 4 (35), 158-161 [in Ukrainian].

- Trakaliuk, O. L. (2017). Subiektno-diiialnisnyi pidkhid do rozvytku fakhovoi kompetentnosti posadovykh osib kadrovyykh orhaniv u systemi pislidyplomnoi osvity [Subject-activity approach to the development of professional competence of officials of personnel bodies in the postgraduate education system]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University]*, 2 (88), 271-275 [in Ukrainian].
- Varenko, T. K. (2010). Aksiolohichniy pidkhid ta dotsilnist yoho realizatsii v suchasniy systemi vyshchoi pedahohichnoi osvity [Academic Integrity: Global Context and National Need]. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 11 (64), 161-164 [in Ukrainian].
- Yahupov, V. V. (2015). Subiektnist uchniv yak osnovna determinanta dystantsiinoho navchannia v systemi profesiino-tekhnichnoi osvity [Student subjectivity as the main determinant of distance learning in the vocational education system]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy [Scientific Bulletin of the Institute of Vocational and Technical Education of the National Academy of Sciences of Ukraine]*, 11, 29-36 [in Ukrainian].
- Ziazium, I. A. (2000). Intelktualno-tvorchy rozvytok osobystosti v umovakh neperervnoi osvity [Intellectual and creative development of personality in the conditions of continuous education]. In I. A. Ziazium (Ed.), *Neperervna profesiina osvita: problemy, poshuky, perspektyvy [Continuous professional education: problems, searches, prospects]*: monohrafiia (pp. 11-57). Kyiv: Vipol [in Ukrainian].

GRAMATYK N.

Izmail State University of Humanities, Izmail, Ukraine

FORMATION OF BIOLOGY COMPETENCE OF FUTURE BACHELOR OF NATURAL SCIENCES: A SYSTEM OF CONSTRUCTIVE METHODOLOGICAL APPROACHES

The concept of the New Ukrainian School puts forward new requirements for the professional training of a modern teacher, in particular regarding the quality and range of his competencies. After all, it is the ability to quickly respond to changes, to be ready for the introduction of innovative methods of teaching and education, which ultimately determines his personal and professional relevance to the reform of the New Ukrainian School, the full performance of the role of a decisive factor in the success of the implementation of the concept of paradigmatic changes in higher pedagogical education. In view of the above, it is time to determine the methodological guidelines that ensure the success of becoming a teacher of the New Ukrainian School in the conditions of a higher education institution - the main stage of the formation of a teacher, which Ukrainian society and the children's community are waiting for.

The modern educational practice of constructive implementation of the ideas of integration of the content of school natural science education and its reorientation to the competence model has proven the perspective of just such an approach. In addition, fundamental natural science education is one of the main factors of personality development, and acquired natural and scientific competence is a mandatory component of an individual's general culture and a resource for the development of his creative potential. Thus, the biological component of modern science education is aimed not only at ensuring the integrity of fundamental knowledge, but first of all at the realization of a person's creative and active existence in the surrounding world. In addition, the biological component of natural science training directly affects the formation of a scientific style of thinking as a prerequisite for the socio-cultural self-determination of the subject of knowledge.

In this context, it becomes obvious the need to increase the level of subject biology competence of future bachelors of natural sciences, because they must be ready to work in the conditions of the New Ukrainian School - a modern education platform.

Therefore, qualitatively new methodological approaches to the formation of subject-specific competences, particularly in biology, are the core of the professional training of future bachelors of natural sciences. Shifting the emphasis of higher professional education to the development of a competent and competitive specialist is an important criterion for the quality training of a future teacher of natural sciences.

Keywords: *New Ukrainian School, future bachelors of natural sciences, biology competence, methodological approaches of professional training.*

Стаття надійшла до редакції 23.07.2023 р.

УДК: 37.013:17:378.09.016:373.2

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292627](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292627)

ВАЛЕРІЯ ГРИГОРЕНКО

ORCID: 0000-0002-4520-3712

МАРИНА ДАВИДОВА

ORCID: 0000-0002-0194-7103

НАДІЯ ШЕВЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-6885-8466

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди, м. Харків

ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ НА ПРАКТИКУ НАУКОВОЇ, ОСВІТНЬОЇ ТА ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

У статті репрезентовано системний розгляд академічної доброчесності як основи науково-дослідної, освітньої, творчої діяльності майбутніх вихователів ЗДО у контексті досвіду підготовки бакалаврів за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. На основі аналізу результатів опитування серед здобувачів освіти за розробленим опитувальником «Академічна доброчесність» висвітлено погляд здобувачів і здобувачок освіти на проблеми академічної доброчесності; оприлюднено досвід навчання майбутніх вихователів ЗДО у межах освітніх компонентів, що забезпечують набуття дослідницьких та творчих компетентностей здобувацтва, висвітлено засоби формування в них навичок дотримання доброчесних підходів, зокрема під час огляду й опрацювання наукових джерел, їх вірного цитування, написання наукових текстів з опорою на джерела та створення творчих продуктів тощо.

Ключові слова: *академічна доброчесність, академічний плагіат, наукова, освітня, творча діяльність, здобувачі вищої освіти, дошкільна освіта.*

Постановка проблеми. У наукових й освітнянських реаліях сьогодення, насамперед у сфері педагогічної освіти, питання академічної доброчесності, зокрема запобігання академічному плагіату, стоять доволі гостро. Адже, як наголошує українська дослідниця К. Джеджера: «реалізація ідей гуманістичної педагогіки залежить значною мірою від дієвості морально-правових регуляторів, якими керуються учасники освітнього процесу. Їх значення посилюється у зв'язку з інтеграцією вітчизняної освіти у світовий освітній простір, смисловою квінтесенцією якого є цінності знання та якісної освіти» (Джеджера, 2019).

Наголосимо, що однією з найважливіших умов забезпечення якісної дошкільної освіти є підготовка сучасних висококваліфікованих і творчо спрямованих педагогів. Задля вдосконалення такої підготовки заклади вищої освіти України відпрацьовують в освітньому процесі нові підходи, вивчаючи європейську та вдосконалюючи вітчизняну практику. Перспективні напрями трансформації процесу підготовки майбутніх вихователів, за словами Г. Беленької, знаходяться насамперед у площині посилення етико-естетичної складової фахової підготовки, формування академічної доброчесності та відповідальності (Беленька, 2021).

Для поширення і підтримки ідей доброчесності в освіті на державному рівні були прописані численні законодавчі акти, зокрема: розширений глосарій відповідних термінів та понять містить стаття 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту»; затверджені рекомендації щодо виявлення та запобігання академічного плагіату в наукових роботах (<http://surl.li/dawol>) тощо.

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» відкрила можливості для побудови реальної автономії вищих навчальних закладів в Україні, створення ефективного механізму забезпечення академічної чесності та якості діяльності, звуження поля потенційної корупції та залучення стейкхолдерів до державно-громадського управління сферою вищої освіти (*Академічна чесність як основа ...*, 2016).

У русі реалізації доброчесного підходу в освіті у закладах вищої педагогічної освіти, як-от в ХНПУ імені Г. С. Сковороди, академічна доброчесність стала частиною загальної корпоративної культури й необхідною складовою освітньо-інформаційного супроводу здобувачок і здобувачів освіти, що закарбовано у спеціальних Кодексах академічної доброчесності ЗВО (<http://surl.li/cocbn>). Дотримання такої доброчесності як сукупності етичних принципів і визначених законом правил навчання,

викладання та наукової чи творчої діяльності забезпечує довіру до результатів навчання, як і до наукових та творчих досягнень. Наприклад, кожна кваліфікаційна робота, яку пишуть здобувачі /здобувачки освіти проходить спеціальну перевірку на відсутність не коректних запозичень в тексті. Так само, як і наукові роботи і статті викладачів і викладачок.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Серед численних публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми академічної доброчесності, ми обрали ті, які мають глобальний характер та / або безпосередньо стосуються питань впливу академічної доброчесності на практику наукової, освітньої та творчої діяльності здобувачів вищої педагогічної освіти. Так, ми враховували результати першого в історії широкомасштабного (6930 респондентів п'яти вікових груп – від 17 і молодше, до 50 і старше) дослідження взаємозв'язку між ставленням і поведінкою в школі та подальшою поведінкою дорослих, які оприлюднив Інститут етики Джозефсона (Josephson, 2009). У межах порушеної проблематики суттєво наголосити, що зазначене опитування виявило той факт, що лояльне ставлення до необхідності обманювати та фактичне списування під час отримання освіти є значними провісниками брехні та обману в широкому діапазоні життєвих ситуацій, а загальна «моральна безграмотність» і толерування недоброчесної поведінки є серйозною загрозою для суспільства, що підтверджується збільшенням кількості випадків академічної неналежної поведінки у середовищі ЗДО.

Зарубіжними дослідниками М. Редді та В. Джоунз запропонована соціальна модель плагіату разом із політичним підтекстом визначення плагіату як свідомого копіювання змісту задля проходження певного оцінювання (отримання користі), де очевидною є певна роль суспільства та культурні моделі поведінки. Вченими зафіксовано кореляцію між частотою недоброчесної поведінки й суб'єктивною нездатністю чи неможливістю здобувачів освіти виконати певне освітнє завдання. На думку авторів, подолання таких освітніх прогалин є завданням не тільки для викладачів, а й, насправді, для самих здобувачів освіти (Reddy, Jones, 2014).

Українські вчені А. Артюхова, Т. Фініков наголошують, що визначення власних моральних стандартів, їх постійне співставлення з кращими взірцями глобальної академічної культури, послідовне втілення в життя на кожному напрямі роботи закладу вищої освіти є виявом прагнення вітчизняної освітянської спільноти взяти на себе відповідальність у захисті норм права і базових академічних та етичних цінностей, забезпеченні якості та належних результатів навчання (Фініков, 2016).

Як було справедливо підкреслено вітчизняною дослідницею К. Джеджерою, академічна доброчесність – це моральний орієнтир професійної підготовки майбутніх вихователів (Джеджеро, 2019). Також Я. Василькевич, С. Рик вважають академічну доброчесність складником професійної компетентності педагога (Василькевич, Рик, 2020).

Це, в свою чергу, постійно стимулює зростання наукового і практичного інтересу до порушеної проблематики. Пошукам шляхів затвердження принципів академічної доброчесності та запобігання академічного плагіату серед викладачів та здобувачів педагогічної освіти, зокрема майбутніх вихователів ЗДО, присвячені численні публікації результатів наукових досліджень та матеріали науково-практичних конференцій (А. Колесніков, О. Коробкіна, Д. Сопова, Я. Тицька, Т. Фініков, Т. Яворська та інші). Разом з цим, проблема все ще залишається невирішеною в аспекті практичного впливу на ситуацію у вищій освіті, зокрема у галузі підготовки майбутніх вихователів ЗДО, що надає нашій розвідці **особливої актуальності**.

Зважаючи на це, **мета статті полягає** у системному розгляді академічної доброчесності як основи науково-дослідної, освітньої, творчої діяльності майбутніх вихователів ЗДО у контексті аналізу досвіду підготовки бакалаврів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта». **Завданнями статті є:** висвітлення думки здобувачів освіти на проблеми академічної доброчесності; оприлюднення досвіду навчання майбутніх вихователів ЗДО у межах тих освітніх компонентів, які спрямовані на формування академічних знань, підготовку до науково-дослідної діяльності, як і тих, які містять творчий компонент і забезпечують розвиток креативності здобувачів і здобувачок; висвітлення засобів формування у майбутніх вихователів ЗДО навичок дотримання доброчесних підходів, зокрема під час огляду й опрацювання наукових джерел, їх вірного цитування, написання наукових текстів з опорою на джерела або створення творчих продуктів тощо.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналізуючи багаторічний досвід підготовки майбутніх фахівців, насамперед, здобувачів освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта», ми звернули увагу, що говорячи про академічну доброчесність викладачі часто орієнтують здобувацтво на опанування доброчесними підходами в межах освітніх компонентів, що формують академічні знання й націлюють їх на наукову діяльність (створення наукових текстів, написання рефератів тощо). Разом з цим, за нашим глибоким переконанням, у процесі здобуття освіти майбутні фахівчині і фахівці мають опанувати доброчесністю як наскрізною навичкою, підходом, який вони застосовують в особистому житті і професійній діяльності.

Вчені наголошують на провідному значенні принципу академічної доброчесності як основи організації творчої діяльності майбутніх дошкільних педагогів. Особливе значення такого підходу у

підготовці майбутніх вихователів полягає в тому, що «тільки в процесі педагогічно організованої взаємодії педагога з дитиною, групою, колективом реалізується потреба особистості в спілкуванні, взаєморозумінні, визнанні та самореалізації, що створює сприятливий ґрунт для розвитку творчих здібностей дошкільника» (Григоренко, Доля, 2022). Основою такої взаємодії, з одного боку, є творчість, оскільки завдяки володінню творчими засобами педагог може зацікавити дітей, встановити і підтримати з ними контакт. З іншого боку, вихователь має бути взірцем моральності і доброчесності для своїх вихованців. Відповідно, формування у майбутніх вихователів моральних принципів, що містять доброчесні підходи в освіті, є пріоритетом номер один в освітньому процесі ЗДО.

Якості особистості, необхідні для творчості (уява, емоційна чутливість, оригінальність, образне мислення, потреба в творчості і спілкуванні з мистецтвом), успішно розвиваються лише в процесі творчого пошуку. Як наголошується у наукових джерелах, академічна доброчесність якраз і ґрунтується на етичних принципах творчої діяльності, які не лише забезпечують довіру до результатів творчих досягнень здобувачів освіти, а й значно впливають на духовний світ самих здобувачів освіти, сприяють розвитку їхніх позитивних соціальних і особистісних якостей (Григоренко, Шуть, 2022).

Відповідно, академічна доброчесність має стати основою як наукової і освітньої, так і творчої діяльності здобувацтва під час засвоєння різнопланових освітніх компонентів. Серед таких компонентів освітньої програми бакалаврського рівня «Дошкільна освіта», наприклад: «Основи наукових досліджень», «Педагогіка дошкільна», «Сучасні технології музично-естетичного розвитку дошкільників», «Педагогічне керівництво образотворчою діяльністю у ЗДО», «Методика викладання образотворчого мистецтва в ЗДО та центрах розвитку дитини», «Основи образотворчої грамоти», «Сюжетно-тематична композиція у сучасному живописі», «Театральна діяльність у ЗДО» тощо.

Застосовуючи принцип наскрізності формування доброчесного підходу в освіті, ми інтегрували у зазначені освітні компоненти знання та практичні вправи для формування у здобувачів і здобувачок доброчесних підходів в освіті. Основою для такої діяльності є опитування здобувацтва, яке ми систематично проводимо у межах ОК «Основи наукових досліджень», обговорюючи результати на засіданнях кафедр, свідомо плануючи заходи з подолання наявних проблем і інтегруючи їх у різні освітні компоненти, у тому числі творчого спрямування. Так, посилюючи увагу викладацтва до питань впливу академічної доброчесності на практику наукової, освітньої та творчої діяльності здобувачів спеціальності 012 «Дошкільна освіта», ми два роки поспіль з'ясовуємо ступінь поінформованості майбутніх вихователів ЗДО щодо суті і видів академічної доброчесності в освітньому процесі й виявляємо особисте ставлення до необхідності дотримання етичних принципів задля успішного здобуття професійних компетентностей педагога-вихователя.

Нами здійснено опитування серед здобувачів освіти бакалаврського рівня (освітня програма 012 «Дошкільна освіта»), за розробленим з орієнтацією на чинні законодавчі норми й апробованим у попередніх дослідженнях (Григоренко, Шуть, 2022; Григоренко, Доля, 2023) та вдосконаленим опитувальником «Академічна доброчесність». Дослідження проводилося у 2021-2022 н.р. серед 23 респондентів, у 2022-2023 н.р. в опитуванні взяли участь 57 здобувачок і здобувачів освіти другого року навчання.

Отримані результати насамперед свідчать, що кількість респондентів, певним чином налаштованих щодо окремих позицій у колі питань академічної доброчесності, залишилася стабільною, одночасно спостерігається певна позитивна динаміка щодо опанування здобувацтвом раніше маловідомих аспектів порушеної проблематики. Так, у 2021-2022 н.р., як і у наступному році, більшість опитаних (відповідно 87 % і 87,7 %) добре розуміють, що проявом недоброчесності є академічний плагіат. Разом з цим, лише 56,5 % опитаних минулого і вже 80,7 % – цього року відносять до таких проявів також й купівлю і продаж готових робіт. А кількість респондентів, здатних вірно ідентифікувати як прояви недоброчесності отримання оцінки за хабар і списування, збільшилася за рік з 52,2 % до 82,5 % та з 47,8 % до 82,5 % відповідно.

Варто уточнити, що, разом з цим, здобувачки і здобувачі не достатньо розуміють, що доброчесність є необхідною й важливою складовою реального досвіду освіти й базується на згоді усіх учасників освітнього процесу щодо дотримання загальних правил і виконання своїх обов'язків.

Цікаво, що більш висока обізнаність здобувачок і здобувачів освіти з питаннями академічної доброчесності не гарантує відповідного зростання кількості осіб, які впроваджують зазначені знання у своїй науковій, освітній, творчій діяльності. Так, відповідаючи на питання «Чи доводилося вам особисто протягом навчання списувати, користуватися шпаргалками чи вдаватися до підказок?», більшість опитаних зазначили, що подібні ситуації рідко траплялися з ними (60,9 % опитаних у 2021-2022 н.р. і 59,9 % опитаних у 2022-2023 н.р.); відповідно – 21,7 % й 15,8 % жодного разу не вдавалися до таких заходів у процесі здобуття освіти. Між отриманими даними немає суттєвої статистичної різниці, хоча очевидно, що за рік кількість респондентів, які взагалі не користуються недоброчесними засобами навчання навіть зменшилася, як і кількість тих, хто потрапляв у такі ситуації зрідка. До речі, слід наголосити, що остання категорія осіб становить дещо більше половини опитаних. І це є приводом для

позитивного висновку про загальну оцінку настроїв у здобувацькому середовищі, адже вони розуміють недоброчесний характер списування й намагаються уникати його, хоча їх позиція у цьому питанні ще не стала принциповою. Разом з цим, деякі опитані продемонстрували недостатньо глибоке розуміння того, як такі прояви недоброчесності заважають їм набувати професійні компетентності.

Важливо роз'яснювати здобувачам і здобувачкам, що доброчесність у загальному сенсі тлумачать як бажання чинити щось на користь інших людей, задля суспільства, коли людина керується не міркуваннями про власну вигоду, а підпорядковується принципам людяності, справедливості, порядності, гуманності. Це поняття безперечно належить до кола морально-етичних, адже доброчесна поведінка людини завжди побудована відповідно до норм моралі. Така моральна парадигма робить доброчесну наукову, освітню, творчу діяльність основою успішного опанування компетентностями й базовою умовою побудови довіри між усіма учасниками і учасницями освітнього процесу.

У ході опитування нам було цікаво також дізнатися, чи розуміють здобувачі і здобувачки суть і прояви плагіату й академічного плагіату. Аналізуючи досвід підготовки бакалаврів за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» у ХНПУ імені Г. С. Сковороди, відзначимо, що часто уявлення здобувачів освіти про те, що є, а що не є плагіатом, особливо щодо творчої діяльності, доволі розмиті. Тому серед них панує думка, що уникнути плагіату під час навчання неможливо. Це пов'язано з тим, що не лише у суспільній свідомості, а й у науці, як слушно зазначає вітчизняний вчений І. Кудінов, цілісного, ґрунтового та загальноновизнаного визначення плагіату не існує. Сам вчений визначає плагіат як «привласнення авторства на чужий твір науки, літератури, мистецтва або на чуже відкриття, винахід чи раціоналізаторську пропозицію, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора» (Кудінов, 2019). Разом з цим, в українському нормативно-правовому полі існують чітко окреслені межі плагіату, на які й можна орієнтувати здобувачів і здобувачок, особливо, коли мова йде про академічний плагіат.

Плагіат має різні прояви, у тому числі й академічний плагіат. Тішить, що більшість опитаних здобувачів і здобувачок освіти (77,3 % й 73,7 % за роками відповідно) це розуміють, погоджуючись, що плагіатом є ситуація, коли результати чужих досліджень плагіатор присвоює собі (академічний плагіат). При цьому менш значною є кількість респондентів і респонденток, які відзначили інші, окреслені у державних рекомендаціях (<http://surl.li/dawol>), прояви плагіату. Відзначимо, що особливо часто здобувацтво забуває про необхідність уникати плагіату саме відносно продуктів творчості. В умовах навчання часто трапляються ситуації, коли за браком часу здобувачі освіти на етапі постановки творчого завдання чи формування задуму вдаються до запозичення окремих ідей чи плагіату чужого задуму у цілому (Григоренко, Шуть, 2022).

Маловідомою здобувацтву виявилася інформація, зазначена у статті 10 Закону «Про авторське право та суміжні права», де вказується, що під поняття плагіату не може підпадати самовільне оприлюднення деяких об'єктів, на які не поширюється авторське право, як-от творів народної творчості (фольклору) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>). Очевидно, що здобувачі потребують поглиблення своїх знань у цьому питанні, оскільки розмитість уявлень про плагіат призводить до недоброчесних дій, як-от: здобувачі не розрізняють музичних творів, авторів яких вони мають згадувати, виконуючи чи наводячи їх тексти у рефератах. Це, зокрема, відбувається й тому, що здобувачі і здобувачки не бачать згадування авторства у творах народної творчості (фольклору) і вважають це загальною тенденцією. Також вони можуть відтворити чужий художньо-творчий замисел, роблячи свій продукт, або запозичати іноді доволі відомі картини з мережі, пояснюючи, що «воно ж не чие, просто в інтернеті висіло». Тож викладачі мають пояснити здобувацтву як вірно вказувати автора, цитувати твори й на яких ресурсах можна знайти безкоштовні й дійсно придатні для широкого користування (наприклад створення презентацій) продукти.

Суттєво наголосити, що серед видів порушень академічної доброчесності чи не найпоширенішим є академічний плагіат, що згідно частини 4 статті 42 Закону України «Про освіту» визначається як «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства» (<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>).

Часто здобувачі і здобувачки це поняття плутають із самоплагіатом (часткове або повне оприлюднення власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів) чи фальсифікацією (зміною чи трансформацією здобутих даних під час освітнього процесу чи наукових досліджень), що також є проявами недоброчесності.

Одним з найбільш розповсюджених питань здобувачів освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта», яке хвилює їх під час виконання практичних завдань, пов'язаних з написанням текстів або створення зразків творчої діяльності, – якими бувають види академічного плагіату? Закон України «Про освіту» у частині 7 статті 42 містить чітке роз'яснення щодо цього питання. Так, видами такого плагіату є: буквально запозичення текстових фрагментів належного цитування і покликання на джерело;

наведення фактів, ідей або іншої інформації без покликання на джерело; подання як власних робіт, виконаних на замовлення іншими особами. А, крім цього, ще перефразування текстів із джерела у вигляді, близькому до оригіналу, як і розміщення у своїй роботі чужих узагальнень, інтерпретацій або умовиводів без покликань. До речі, слід роз'яснювати здобувачам, що академічним плагіатом є подання як власних робіт, у тому числі статей, тез, звітів, контрольних, курсових, кваліфікаційних робіт, есе, рефератів, виконаних на замовлення іншими особами, навіть тоді, коли справжні автори надали згоду на використання своїх робіт.

Аналіз результатів опитування та спілкування з майбутніми виховательками і вихователями ЗДО показує, що важливо поширювати серед здобувачів і здобувачок інформацію про те, що академічний плагіат не є помилками цитування, яких інколи припускаються дослідники, зокрема й здобувачки / здобувачі освіти. Як показує аналіз робіт здобувацтва, найчастішими помилками цитування: відсутність лапок при дослівному цитуванні; плутанина у нумерації покликань; помилки в оформленні покликання.

Фінальне питання анкети стосувалося ставлення майбутніх вихователів до впливу недоброчесних дій під час отримання професійної освіти на успішність освоєння професії вихователя ЗДО. Абсолютна більшість респондентів (65,2 % опитаних у 2021-2022 н.р. й 68,4 % - у 2022-2023 н.р.) зазначили, що такі дії дійсно суттєво заважають професійному становленню. Це означає, що опитані нами майбутні фахівчині і фахівці з дошкільної освіти у більшості розуміють значення доброчесного ставлення до навчання як умову успішного опанування професійними компетентностями й подальшої побудови власної кар'єри. Разом з цим, якісний аналіз відповідей демонструє безсистемність й поверховість знань щодо принципів дотримання академічної доброчесності, насамперед, запобігання академічного плагіату, та нестійкий характер переконань майбутніх фахівців щодо виключення певних видів недоброчесної діяльності зі своєї поведінки.

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що на основі здобутих нами результатів дослідження було зроблено висновок, що знання щодо питань академічної доброчесності, а головне стратегії її дотримання, сформовані у здобувачів і здобувачок освіти на попередніх щаблях, є недостатніми й потребують упорядкування і збагачення у процесі професійної підготовки у ЗВО.

На цій основі вдосконалено й посилено освітній контент, що стосується питань академічної доброчесності, запобігання академічному плагіату у межах освітніх компонентів «Основи наукових досліджень», «Сучасні технології музично-естетичного розвитку дошкільників», «Педагогічне керівництво образотворчою діяльністю у ЗДО», «Методика викладання образотворчого мистецтва в ЗДО та центрах розвитку дитини», «Основи образотворчої грамоти», «Сюжетно-тематична композиція у сучасному живописі», «Театральна діяльність у ЗДО», а також запланована і реалізується широка роз'яснювальна робота щодо забезпечення клімату академічної доброчесності у ЗВО, дотримання здобувачами освіти принципів академічної доброчесності з метою посилення рівня їх свідомої включеності у процес отримання надійного результату освітньої діяльності, що полягає у засвоєнні професійних компетентностей майбутнього вихователя ЗДО.

Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблеми, подальші її розвідки можуть здійснюватися у напрямі обґрунтування наскрізного підходу до розробки заходів з поширення ідей академічної доброчесності в освітньому процесі ЗДО, а також перевірки їх результативності.

Список використаних джерел

- Беленька, Г. (2021). Підготовка вихователів дітей дошкільного віку: вектор євроінтеграції. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 35 (1), 30-35. Взято з <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.354>
- Василькевич, Я. З., Рик, С. М. (2020). Академічна доброчесність як складник професійної компетентності педагога. В кн. В. М. Чайка (Ред.), *Професійна компетентність учителя Нової української школи: формування, розвиток та удосконалення: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* (с. 9-11). Тернопіль: ТНПУ.
- Григоренко, В., Шуть, Т. (2022). Організація творчої діяльності здобувачів вищої освіти в умовах хорового класу на засадах академічної доброчесності. *Педагогічні науки*, 98, 34-41.
- Григоренко, В. Л., Доля, Ю. В. (2022). Академічна доброчесність – орієнтир підготовки майбутніх вихователів ЗДО в умовах впровадження компетентнісного підходу в освіті. В кн. *Академічна доброчесність: виклики сучасності: збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян* (с. 48-51). Варшава.
- Григоренко, В. Л., Доля, Ю. В. (2022). Підготовка майбутніх вихователів до організації поліфункціональної музично-педагогічної взаємодії у ЗДО на засадах освітньої інноватики. *Перспективи та інновації науки*, 2 (7). Взято з [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2\(7\)-264-277](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-264-277)
- Джеджеря, К. (2019). Академічна доброчесність як моральний орієнтир професійної підготовки майбутніх вихователів. *Інноватика у вихованні*, 10, 157-164. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_10_21
- Кодекс академічної доброчесності ХНПУ імені Г. С. Сковороди (нова редакція)*. (2022). Взято з <http://surl.li/cocbn>

- Кудінов, І. *Основи наукового цитування*. Взято з <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Kudinov-I.O.-Osnovi-naukovogo-czituvannya.pdf>
- Поняття академічної доброчесності*. Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf>
- Про Освіту*: Закон України № 2145-VIII від .02.07.2023. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Про авторське право та суміжні права*: Закон України. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
- Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо)*: рекомендації МОН України. Взято з <http://surl.li/dawol>
- Фініков, Т. В., Артюхов, А. Є. (Ред.). (2016). *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету*. Київ: Таксон.
- Фініков, Т. (2016). Академічна доброчесність: глобальний контекст та національна потреба. В кн. Фініков, Т. В., Артюхов, А. Є. (Ред.), *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* (с. 9-37). Київ: Таксон.
- Josephson, M. (2009). *Ethics Releases Study On High School Character And Adult Conduct*. Retrieved from <https://josephsoninstitute.org/surveys/>
- Reddy, M., & Jones, V. *Towards a Social Model of Plagiarism*. Retrieved from https://marketing-porg-statamic-assets-us-west-2.s3-us-west-2.amazonaws.com/main/Reddy_paper.pdf

References

- Bielienska, H. (2021). Pidhotovka vykhovateliv ditei doshkilnoho viku: vektor yevrointehratsii [Training of educators of preschool children: a vector of European integration]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika [Pedagogical education: Theory and practice. Psychology. Pedagogy]*, 35 (1), 30-35. Retrieved from <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.354> [in Ukrainian].
- Dzhedzhera, K. (2019). Akademichna dobrochesnist yak moralnyi oriientyr profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv [Academic integrity as a moral guideline for the professional training of future educators]. *Innovatyka u vykhovanni [Innovation in education]*, 10, 157-164. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2019_10_21 [in Ukrainian].
- Finikov, T. V., & Artiukhov, A. Ye. (Eds.). (2016). *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu [Academic honesty as the basis of sustainable development of the university]*. Kyiv: Takson [in Ukrainian].
- Finikov, T. (2016). Akademichna dobrochesnist: hlobalnyi kontekst ta natsionalna potreba [Academic Integrity: Global Context and National Need]. In T. V. Finikov, & A. Ye. Artiukhov (Eds.), *Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu [Academic honesty as the basis of sustainable development of the university]* (pp. 9-37). Kyiv: Takson [in Ukrainian].
- Hryhorenko, V., & Shut, T. (2022). Orhanizatsiia tvorchoi diialnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh khorovoho klasu na zasadakh akademichnoi dobrochesnosti [Organization of creative activity of students of higher education in the conditions of the choir class on the basis of academic integrity]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 98, 34-41 [in Ukrainian].
- Hryhorenko, V. L., & Dolia, Yu. V. (2022). Akademichna dobrochesnist – oriientyr pidhotovky maibutnikh vykhovateliv ZDO v umovakh vprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhodu v osviti [Academic integrity is a guideline for the training of future teachers of special education in the context of the implementation of the competence approach in education]. In *Akademichna dobrochesnist: vyklyky suchasnosti [Academic integrity: contemporary challenges]: zbirnyk naukovykh ese uchasnykiv dystantsiinoho etapu naukovo stazhuvannia dlia osvitan* (pp. 48-51). Varshava [in Ukrainian].
- Hryhorenko, V. L., & Dolia, Yu. V. (2022). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do orhanizatsii polifunktsionalnoi muzychno-pedahohichnoi vzaiemodii u ZDO na zasadakh osvitnoi innovatyky [Preparation of future educators for the organization of multifunctional musical-pedagogical interaction in primary education on the basis of educational innovation]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky [Perspectives and innovations of science]*, 2 (7). Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2\(7\)-264-277](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-2(7)-264-277) [in Ukrainian].
- Josephson, M. (2009). *Ethics Releases Study On High School Character And Adult Conduct*. Retrieved from <https://josephsoninstitute.org/surveys/>
- Kodeks akademichnoi dobrochesnosti KhNPU imeni H. S. Skovorody (nova redaktsiia) [Code of Academic Integrity of H.S. Skovoroda KhnPU (new edition)]*. (2022). Retrieved from <http://surl.li/cocbn> [in Ukrainian].

- Kudinov, I. *Osnovy naukovooho tsytuvannia [Basics of scientific citation]*. Retrieved from <https://www.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/8/2019/08/Kudinov-I.O.-Osnovi-naukovogo-czytuvannya.pdf> [in Ukrainian].
- Poniattia akademichnoi dobrochesnosti [The concept of academic integrity]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2018/10/25/glyusariy.pdf> [in Ukrainian].
- Pro Osvitu [About Education]: Zakon Ukrainy № 2145-VIII vid .02.07.2023.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Pro avtorske pravo ta sumizhni prava [About copyright and related rights]: Zakon Ukrainy.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> [in Ukrainian].
- Reddy, M., & Jones, V. *Towards a Social Model of Plagiarism*. Retrieved from https://marketing-porg-statamic-assets-us-west-2.s3-us-west-2.amazonaws.com/main/Reddy_paper.pdf
- Rekomendatsii shchodo zapobihannia akademichnomu plahiatu ta yoho vyivlennia v naukovykh robotakh (avtoreferatak, dysertatsiiakh, monohrafiakh, naukovykh dopovidiakh, stattiakh toshcho) [Recommendations on preventing academic plagiarism and its detection in scientific works (abstracts, dissertations, monographs, scientific reports, articles, etc.)]: rekomendatsii MON Ukrainy.* Retrieved from <http://surl.li/dawol> [in Ukrainian].

HRYHORENKO V., DAVYDOVA M., SHEVCHENKO N.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

THE INFLUENCE OF ACADEMIC INTEGRITY ON THE PRACTICE OF SCIENTIFIC, EDUCATIONAL AND CREATIVE ACTIVITIES OF PRESCHOOL EDUCATION SPECIALISTS

The article presents a systematic examination of academic integrity as the basis of scientific research, educational, and creative activities of future preschool teachers of preschool educational institutions (PEI) in the context of the experience of preparing bachelors in the specialty 012 Preschool Education. Based on the analysis of the results of the survey among bachelor's degree seekers (educational program 012 Preschool Education), according to the developed questionnaire "Academic integrity", the students' view on the problems of academic integrity has been highlighted; the experience of training future teachers of PEI within the framework of educational components that ensure the acquisition of research and creative competences has been released to the public, the means of forming students' skills of sticking to the integrity approach, in particular during the work with scientific sources, their accurate citation, writing scientific texts based on the sources and producing creative products have been described.

On this basis, the educational content related to issues of academic integrity, prevention of academic plagiarism within the framework of the educational components "Basics of scientific research", "Modern technologies of musical and aesthetic development of preschoolers", "Pedagogical guidance of visual art activities in PEI", "Methodology of teaching visual art in PEI and child development centers", "Fundamentals of visual art literacy", "Plot and thematic composition in modern painting", "Theatrical activity in PEI" has been improved and strengthened. Also, extensive outreach work on ensuring a climate of academic integrity in PEI, students' compliance with the principles of academic integrity in order to increase the level of their conscious involvement in the process of obtaining a reliable result of the educational activity, which consists in mastering the professional competencies of a future teacher PEI, has been planned and is being implemented.

Key words: *academic integrity, academic plagiarism, scientific, educational, creative activity of higher education students, preschool education.*

Стаття надійшла до редакції 24.08.2023 р.

УДК 378.04:[37.07:005.95

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292629](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292629)

МАРИНА ГРИНЬОВА

ORCID: 0000-0003-3912-9023

РУСЛАНА ВЕЛИЧКО

ORCID: 0000-0002-8122-473X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЇ КАЙДЗЕН У ФОРМУВАННІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті представлено технологію кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО та висвітлено етапи її практичної реалізації: мотиваційно-стимулюючий, підготовчо-організаційний, змістово-дослідницький та рефлексійно-підсумковий. Розглянуто зміст кожного з них, обґрунтовано дидактичні заходи, що доцільно застосовувати на кожному з цих етапів, окреслено найбільш ефективні форми занять, проаналізовано, як кожен з цих етапів впливає на формування дослідницької компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти.

Ключові слова: технологія, кайдзен, дослідницька компетентність, магістратура, майбутні керівники, заклад загальної середньої освіти.

Постановка проблеми. Формування дослідницької компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) є ключовим питанням реалізації системи професійної підготовки магістрантів у закладах вищої освіти (ЗВО). Ця підготовка нині виступає ключовим фактором успішності освітніх трансформацій і реформ, оскільки ефективне управління ЗЗСО може забезпечити лише той керівник, який володіє низкою компетентностей, серед яких дослідницька відіграє соціально-економічну, освітньо-професійну й організаційно-управлінську значущість. Сучасний керівник ЗЗСО має бути активним дослідником освітнього середовища, освітніх трендів, технологій удосконалення управлінської діяльності, а відтак, володіти механізмами засвоєння нової наукової інформації та методиками провадження науково-педагогічних досліджень. З огляду на це, актуальності набуває удосконалення процесу професійної підготовки магістрантів у ЗВО у контексті формування їх дослідницької компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти організації процесу формування дослідницької компетентності студентів, магістрантів у вищій школі висвітлено у працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як С. Архипова (2018), С. Білецька (2022), В. Жамардій (2021), Л. Козак (2016), Н. Кононець (2021), С. Нестуля (2021), Ю. Простакова (2022), О. Проскурня (2022), С. Сисоєва (2016), І. Солошич (2021), О. Штонда (2022), А. Амірова (Amirova, 2020), З. Девідсон (Davidson, 2015), К. Палермо (Palermo, 2015) та ін. Імпонує позиція С. Сисоєвої та Л. Козак, котрі визначають дослідницьку компетентність як «інтегровану особистісно-професійну якість фахівця, яка відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією педагогічного дослідження, особистісно-значущими якостями дослідника, зокрема, такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності» (Сисоєва, Козак, 2016, с. 5). Проблематику формування складників професійної компетентності керівників закладів освіти (комунікативної, інформаційної, управлінської тощо) досліджено П. Олешком (2018), І. Саух (2023), І. Чеботарьовою (2016) та ін. Незважаючи на наявну кількість публікацій науковців, констатовано недостатнє приділення уваги процесу формування дослідницького складника професійної компетентності майбутніх керівників ЗЗСО, зокрема, методик та технологій її формування в освітньому середовищі магістратури педагогічних ЗВО.

Мета статті – розробити технологію кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО та висвітлити етапи її практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу. У контексті підготовки магістрантів-майбутніх керівників ЗЗСО, здатних проявити себе у різних складних професійних ситуаціях і умовах постійного мінливого освітнього середовища, діяти ефективно та результативно, важливо актуалізувати процес формування їх дослідницької компетентності під час навчання у ЗВО. Вочевидь, процес формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО під час навчання магістрантів у ЗВО має бути відповідним чином технологізованим та змодельованим.

Домінантним методологічним підходом до формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО визначаємо технологічний підхід (Ю. Дзюбенко (2007), Л. Олійник (2007) та ін.), котрий

спрямовує викладачів, педагогів-науковців на пошук оптимальних технологій навчання, підвищення ефективності процесу формування дослідницької компетентності магістрантів, удосконалення навчальної й дослідницької діяльності, підвищення її якості, інструментальності, результативності, інтенсивності та успішності, розроблення у ЗВО авторських технологій формування дослідницької компетентності магістрантів. З огляду на це, ми звернули дослідницьку увагу на *технологію кайдзен*, яку ґрунтовно вивчають К. Булага (2020), М. Гриньова (2020), С. Єрмакова (2016), Н. Кононец (2015, 2020), С. Нестуля (2018) та інші науковці. Як слушно зазначає С. Єрмакова, застосування кайдзен слугує нині одним із сучасних напрямів педагогіки вищої школи, котрий актуалізує пошуки продуктивних способів і методів оптимізації освітнього процесу в ЗВО й раціонального використання його потенційних можливостей (Єрмакова, 2016). Цілком погоджуємося з Н. Кононец, яка застосовує в освітньому процесі кайдзен-технологію як педагогічну технологію ресурсно-орієнтованого навчання (як комплекс методик побудови дидактичного процесу на засадах гармонійної взаємодії технічних і людських ресурсів закладу освіти, оптимізації форм і засобів навчання, котрі забезпечують досягнення цілей різної складності, розвиток креативності як студентів, так і викладачів та приводить до запланованих результатів) і моделює професійну підготовку студентів як безперервне вдосконалення форм, методів і засобів навчання (Кононец, 2015). Досліджуючи технологію кайдзен у контексті формування лідерських якостей вихованців дитячих хореографічних колективів, К. Булага, М. Гриньова та Н. Кононец визначають мотиваційно-цільовий, раціонально-діяльнісний, контрольо-корекційний та аналітико-рефлексивний етапи технології (Булага, Кононец, Гриньова, 2020), які послідовно вчать кайдзен-питанням, кайдзен-плануванню, кайдзен-результативності.

На підставі аналізу праць вище згаданих учених пропонуємо етапи реалізації технології кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО: *мотиваційно-стимулюючий, підготовчо-організаційний, змістово-дослідницький та рефлексійно-підсумковий* (рис. 1)

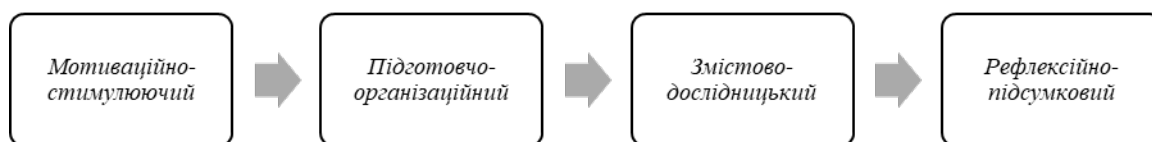

Рис. 1. Етапи технології кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО

1) Мотиваційно-стимулюючий етап технології кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО передбачає проведення низки дидактичних заходів, які спрямовані на підвищення мотивації до дослідницької діяльності та стимулювання інтересу до такого виду діяльності за допомогою кайдзен-запитань. Прикладом таких заходів можуть бути проведені викладачами міні-лекції, лекції-брифінги, інтерактивні семінари, експрес-практикуми, онлайн-зустрічі, які продемонструють, як діє кайдзен у навчанні, житті, плануванні, у тайм-менеджменті, у майбутній роботі, і водночас стимулюватимуть магістрантів до дослідницької діяльності. Орієнтовна тематика таких івентів: «Я і кайдзен», «Кайдзен у навчанні», «Кайдзен у формуванні ефективного керівника закладу освіти», «Як жити з кадзен». Інший дидактичний івент, який доцільно використати на мотиваційно-стимулюючому етапі – підготовка самими магістрантами коротких доповідей-презентацій «Що таке кайдзен?» на матеріалах інтернет-ресурсів (самостійний пошук та дослідження інформації в Інтернеті) з подальшим обговоренням за використанням *методів* Q&A session (питання-відповіді), Buzz session (неформальна бесіда), Incident process (аналіз ситуації), Interactive&collaborative whiteboards (використання інтерактивних спільних дошок) (Indiceducation, 2023).

Приклад використання інтерактивної спільної дошки Padlet зображено на рисунку 2.

Обстоюючи позицію С. Нестулі щодо трактування кайдзен-технології як стратегії, що об'єднує широкий спектр методів оптимізації навчання і підвищення ефективності освітнього процесу в ЗВО, процесу формування професійної компетентності фахівців (Нестуля, 2018), вважаємо цілком доречним проведення для магістрантів-майбутніх керівників ЗЗСО тренінгів з кайдзен, котрі передбачають у змістово-процесуальному контексті реалізацію низки інтерактивних вправ, групової динаміки, візуалізації (шестикутник «Кайдзен», візуалізація «Основні поняття», «А чи знаєте ви, що...», інфографіка алгоритмів та кайдзен-питань тощо), кожен з яких стимулюватиме студентів до мислення, отримання знань і про кайдзен, і про дослідницьку діяльність.

Таким чином, на цьому етапі дидактично доцільними є форми навчання (міні-лекції, лекції-брифінги, інтерактивні семінари, експрес-практикуми, онлайн-зустрічі, тренінги з кайдзен) та методи навчання (Q&A session, Buzz session, Incident process, Interactive&collaborative whiteboards).

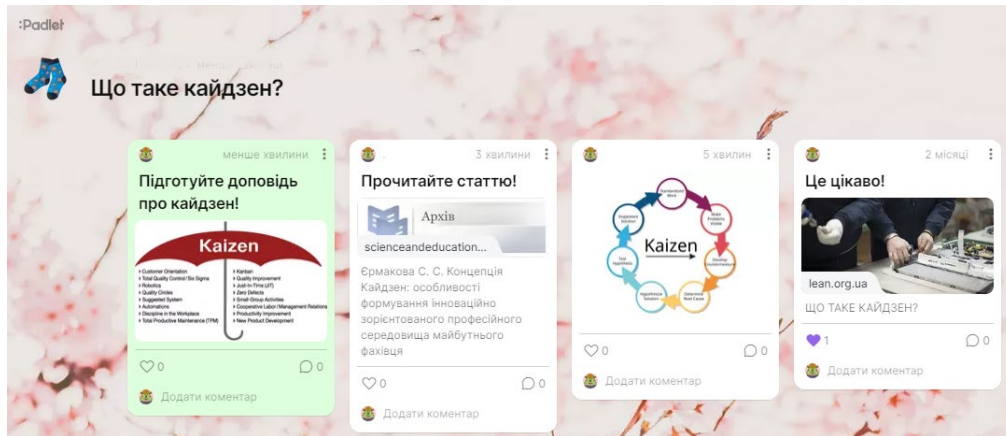

Рис. 2. Мотиваційна інтерактивна спільна дошка Padlet

2) Підготовчо-організаційний етап технології кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО передбачає:

- підготовку дослідницьких завдань для магістрантів, які зорієнтовують на дослідження різних аспектів управлінської діяльності керівника ЗЗСО (розробка проектів, кейсів);
- підготовку інфографіки процесу постановки кайдзен-питань;
- визначення тематики для науково-практичних конференцій випускової кафедри;
- реалізацію індивідуального підходу шляхом складання графіка дослідницької діяльності для кожного магістранта;
- відпрацювання з магістрантами методики постановки цілей (побудова «дерева цілей», візуалізація мети).

Методику постановки цілей, а саме, побудову «дерева цілей» як візуалізації мети дослідницької діяльності магістрантів доцільно відпрацьовувати з використанням комп'ютерно-орієнтованих методів, а саме, з використанням інтернет-сервісів. Так, до прикладу, можна використати сервіс Diagrams.net, інструмент «Decision Tree» (рис. 3).

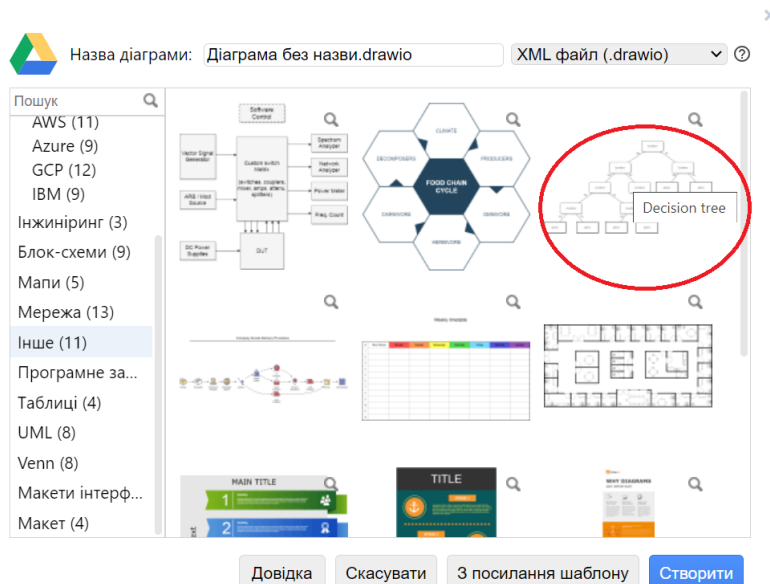

Рис. 3. Побудова дерева цілей за допомогою Diagrams.net

На цьому етапі будуть доцільними проведення вступних лекцій з елементами кайдзен-питань, консультацій щодо реалізації проектної діяльності магістрантів (обрання теми дослідницьких проектів, обговорення етапів проекту, збору інформації, проведення досліджень у межах теми проекту, окреслення взаємозв'язку проекту з магістерським дослідженням тощо).

Отже, організація роботи з магістрантами-майбутніми керівниками ЗЗСО передбачає використання таких форм навчання (лекції, консультації) та методів навчання (метод проектів, кейсів, візуалізації навчальної інформації, комп'ютерно-орієнтовані методи).

3) Змістово-дослідницький етап передбачає безпосередню роботу магістрантів над дослідницькими завданнями, проектами, кейсами та постійне вдосконалення цього процесу. На цьому етапі доцільно проводити для магістрантів *науково-дослідницькі воркшопи* як мікс теоретичних презентацій, практичних дій та дискусій із запропонованої тематики та відібраних питань (Нестуля, 2018). Цілком погоджуємося із ученою, що такі воркшопи вирішують дійсно унікальні завдання, виконання яких передбачає проведення магістрантами дослідницької діяльності, як індивідуальної, так і групової. Відтак, науково-дослідницькі воркшопи сприяють:

- генерації та втіленню нових ідей у ході роботи над дослідницьким проектом (воркшоп є майданчиком для реалізації нових ідей у студентських дослідницьких проектах);
- забезпеченню інтерактиву у межах роботи над дослідницьким проектом та безпосередньо під час воркшопу, організації позитивного спілкування у системі «викладач-науковець – магістрант-майбутній керівник ЗЗСО»;
- активізації командної роботи в групах магістрантів, які сформувалися для роботи над дослідницькими проектами (груповий проект);
- підвищенню мотивації до формування й розвитку дослідницької компетентності як викладачів-тьюторів, так і магістрантів;
- індивідуалізації навчання (воркшоп у навчальній програмі дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» здатний задовольнити специфічні запити й очікування окремих магістрантів);
- інноваційності процесу формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО через застосування нових технологій навчання та дослідницької діяльності (воркшоп як інструмент вдосконалення дидактичного процесу, який дає хороший імпульс в дослідницькій роботі);
- посилення інтересу до дослідницької роботи керівника ЗЗСО;
- реалізація кайдзен-питань, маленьких та великих кроків до досягнення мети (орієнтація на постійне покращення та вдосконалення, розвиток дослідницьких умінь, навичок тощо).

Отже, організація роботи з магістрантами-майбутніми керівниками ЗЗСО на цьому етапі передбачає використання таких форм навчання (науково-дослідницькі воркшопи, самостійна робота, консультації) та методів навчання (метод проектів, кейсів, візуалізації навчальної інформації, комп'ютерно-орієнтовані методи, інтерактивні методи навчання тощо).

Варто зазначити, що технологія кайдзен в університетському процесі навчання магістрантів сприяє створенню атмосфери підтримки та розвитку особистісного потенціалу, творчих здібностей і дослідницьких талантів учасників, через їх активну участь у науково-дослідницьких воркшопах, інноваційних освітніх та наукових ініціативах, а також програмах міжнародного співробітництва і мобільності. На нашу думку, це може вважатися оптимальною методикою досягнення основної мети нашого дослідження – формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО.

4) Рефлексійно-підсумковий етап передбачає підведення підсумків дослідницької роботи, рефлексію магістрантів щодо відповідності отриманих результатів поставленій меті у дослідницьких завданнях і проектах. На цьому етапі доцільним буде проведення круглих столів, семінарів у формі прес-конференції, на яких варто акцентувати на кайдзен-питаннях двох груп:

1) *особистісно-орієнтовані кайдзен-питання*: «Що я зробив успішно при виконанні дослідницьких завдань?», «Що не дуже вдавалося і чому?», «Як можна покращити свою дослідницьку діяльність?», «У який спосіб можна покращити процес аналізу бібліографічних джерел?», «Як покращити власну методику наукових досліджень під час навчання у магістратурі?», «Як удосконалювати свої уміння працювати з науковими джерелами?» тощо;

2) *перспективно-орієнтовані кайдзен-питання*: «Що має дослідити керівник ЗЗСО у свій перший день на посаді?», «Які дослідницькі кроки доцільно робити керівнику ЗЗСО щодня?», «Що потрібно керівникові ЗЗСО для покращення дослідницької діяльності?» тощо.

Таким чином, організація роботи з магістрантами-майбутніми керівниками ЗЗСО на рефлексійно-підсумковому етапі передбачає використання таких форм навчання (круглі столи, семінари у формі прес-конференції) та методів рефлексії (Q&A session, Buzz session, метод «Приріст знань і досягнень», «Сходінки успіху», «Я хочу похвалити себе за те, що...», а також метод візуалізації інформації, комп'ютерно-орієнтовані методи).

Висновки. У підсумку зазначимо, що нами розроблено технологію кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО, реалізація якої здійснюється за такими етапами: *мотиваційно-стимулюючий, підготовчо-організаційний, змістово-дослідницький та рефлексійно-підсумковий*. Практична реалізація *мотиваційно-стимулюючого етапу* передбачає проведення низки дидактичних заходів, які спрямовані на підвищення мотивації до дослідницької діяльності та стимулювання інтересу до такого виду діяльності за допомогою кайдзен-запитань. Визначено форми навчання (міні-лекції, лекції-брифінги, інтерактивні семінари, експрес-практикуми,

онлайн-зустрічі, тренінги з кайдзен) та методи навчання (Q&A session, Buzz session, Incident process, Interactive&collaborative whiteboards), які доцільно застосувати на цьому етапі. *Підготовчо-організаційний етап* передбачає: підготовку дослідницьких завдань для магістрантів, які зорієнтовують на дослідження різних аспектів управлінської діяльності керівника ЗЗСО (розробка проєктів, кейсів); підготовку інфографіки процесу постановки кайдзен-питань; визначення тематики для науково-практичних конференцій випускової кафедри; реалізацію індивідуального підходу шляхом складання графіка дослідницької діяльності для кожного магістранта; відпрацювання з магістрантами методики постановки цілей (побудова «дерева цілей», візуалізація мети). Організація роботи з магістрантами-майбутніми керівниками ЗЗСО передбачає використання таких форм навчання (лекції, консультації) та методів навчання (метод проєктів, кейсів, візуалізації навчальної інформації, комп'ютерно-орієнтовані методи). *Змістово-дослідницький етап* передбачає безпосередню роботу магістрантів над дослідницькими завданнями, проєктами, кейсами та постійне вдосконалення цього процесу. На цьому етапі доцільно проводити для магістрантів науково-дослідницькі воркшопи як мікс теоретичних презентацій, практичних дій та дискусій із запропонованої тематики та відібраних питань. Визначено форми навчання (науково-дослідницькі воркшопи, самостійна робота, консультації) та методи навчання (метод проєктів, кейсів, візуалізації навчальної інформації, комп'ютерно-орієнтовані методи, інтерактивні методи навчання тощо), які доцільно застосувати на цьому етапі. *Рефлексійно-підсумковий етап* передбачає підведення підсумків дослідницької роботи, рефлексію магістрантів щодо відповідності отриманих результатів поставленій меті у дослідницьких завданнях і проєктах. На цьому етапі доцільним буде проведення круглих столів, семінарів у формі прес-конференції, на яких варто акцентувати на кайдзен-питаннях двох груп: 1) особистісно-орієнтовані кайдзен-питання; 2) перспективно-орієнтовані кайдзен-питання. З'ясовано, що організація роботи з магістрантами-майбутніми керівниками ЗЗСО на рефлексійно-підсумковому етапі передбачає використання таких форм навчання (круглі столи, семінари у формі прес-конференції) та методів рефлексії (Q&A session, Buzz session, метод «Приріст знань і досягнень», «Сходинки успіху», «Я хочу похвалити себе за те, що...», а також метод візуалізації інформації, комп'ютерно-орієнтовані методи).

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розширенні інструментів педагогічного супроводу магістрантів під час реалізації кожного з визначених етапів технології кайдзен у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх керівників ЗЗСО.

Список використаних джерел

- Архипова, С. П. (2018). Формування дослідницької компетентності майбутніх магістрів соціальної роботи у процесі професійної підготовки. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*, 15. Взято з <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3043>
- Булага, К., Кононец, Н., Гриньова, М. (2020). Технологія кайдзен у процесі формування лідерських якостей вихованців дитячого хореографічного колективу. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2, 80-93.
- Дзюбенко, Ю. В., Олійник, Л. В. (2007). Особливості технологічного підходу до навчального процесу у вищій школі як провідного засобу його оптимізації. *Вісник НТУУ «КПІ»: Філософія. Психологія. Педагогіка*, 3 (21), 138-147.
- Єрмакова, С. С. (2016). Концепція кайдзен: особливості формування інноваційно зорієнтованого професійного середовища майбутнього фахівця. *Наука і освіта*, 6, 141-147.
- Кононец, Н. В. (2015). Кайдзен-технологія як педагогічна технологія ресурсно-орієнтованого навчання. В кн. *Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний ун-т імені Григорія Сковороди"* (Додаток 1 до Вип. 35, т. IX (60): Темат. вип. "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору", с. 147-154). Київ: Гнозис.
- Нестуля, С. І. (2018). Метод кайдзен у процесі розвитку лідерських якостей студентів. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*, 2, 42-46.
- Олешко, П. С. (2018). Формування професійної компетентності керівника закладу освіти в умовах інноваційного освітнього середовища. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 64, 156-162.
- Саух, І. (2023). Концептуалізація змісту терміну «професійна компетентність керівника ЗЗСО». *The 6th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world"* (pp. 437-442). Cognum Publishing House, London, United Kingdom.
- Сисоєва, С. О., Козак, Л. В. (2016). *Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи: навчальний посібник*. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС».

- Чеботарьова, І. О. (2016). Організаційно-когнітивні аспекти технології формування комунікативної компетентності керівників ЗНЗ в Україні та розвинених країнах світу. В кн. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти: зб. наук. пр.* (№ 52/53, с. 217-226). Харків: УІПА.
- Штонда, О. Г., Білецька, С. А., Простакова, Ю. С., Проскурня, О. І. (2022). Формування дослідницької компетентності магістрів педагогічних університетів у процесі науково-дослідної практики. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 2, 51, 105-112.
- Amirova, A., Iskakovna, J. M., Zakaryanovna, T. G., Nurmakhanovna, Z. T., & Elmira, U. (2020). Creative and research competence as a factor of professional training of future teachers: Perspective of learning technology. *World Journal on Educational Technology*, 12 (4), 278-289.
- Davidson, Zoe E., & Palermo, Claire. (2015). Developing research competence in undergraduate students through hands on learning. *Journal of Biomedical Education*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282538305_Developing_Research_Competence_in_Undergraduate_Students_through_Hands_on_Learning
- Kononets, N., Nestulya, S., Soloshych, I., Zhamardiy, V., & Odokienko, V. (2021). Investigating the Didactic System of Research Competence Formation for Prospective PE Instructors. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 9, 7, 414-418.

References

- Amirova, A., Iskakovna, J. M., Zakaryanovna, T. G., Nurmakhanovna, Z. T., & Elmira, U. (2020). Creative and research competence as a factor of professional training of future teachers: Perspective of learning technology. *World Journal on Educational Technology*, 12 (4), 278-289.
- Arkhypova, S. P. (2018). Formuvannya doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv sotsialnoi roboty u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of research competence of future masters of social work in the process of professional training]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedahohichni nauky [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical sciences]*, 15. Retrieved from <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3043> [in Ukrainian].
- Bulaha, K., Kononets, N., & Hrynova, M. (2020). Tekhnolohiia kaidzen u protsesi formuvannya liderskykh yakostei vykhovantsiv dytiachoho khoreohrafichnoho kolektyvu [Kaizen technology in the process of forming leadership qualities of students of the children's choreographic team]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy [Theory and practice of social systems management]*, 2, 80-93 [in Ukrainian].
- Chebatarova, I. O. (2016). Orhanizatsiino-kohnityvni aspekty tekhnolohii formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti kerivnykiv ZNZ v Ukraini ta rozvynenykh krainakh svitu [Organizational and cognitive aspects of the technology of formation of communicative competence of heads of educational institutions in Ukraine and developed countries of the world]. In *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity [Problems of engineering and pedagogical education]: zb. nauk. pr.* (No. 52/53, pp. 217-226). Kharkiv: UIPA [in Ukrainian].
- Davidson, Zoe E., & Palermo, Claire. (2015). Developing research competence in undergraduate students through hands on learning. *Journal of Biomedical Education*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282538305_Developing_Research_Competence_in_Undergraduate_Students_through_Hands_on_Learning
- Dziubenko, Yu. V., & Oliinyk, L. V. (2007). Osoblyvosti tekhnolohichnoho pidkhodu do navchalnoho protsesu u vyshchii shkoli yak providnoho zasobu yoho optymizatsii [Peculiarities of the technological approach to the educational process in higher education as a leading means of its optimization]. *Visnyk NTUU «KPI»: Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika [Bulletin of NTUU "KPI": Philosophy. Psychology. Pedagogy]*, 3 (21), 138-147 [in Ukrainian].
- Kononets, N., Nestulya, S., Soloshych, I., Zhamardiy, V., & Odokienko, V. (2021). Investigating the Didactic System of Research Competence Formation for Prospective PE Instructors. *Journal of Research in Medical and Dental Science*, 9, 7, 414-418.
- Kononets, N. V. (2015). Kaidzen-tekhnolohiia yak pedahohichna tekhnolohiia resursno-oriietovanoho navchannia [Kaizen technology as a pedagogical technology of resource-oriented learning]. In *Humanitarnyi visnyk DVNZ "Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichniy un-t imeni Hryhoriia Skovorody" [Humanitarian Bulletin of the Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda]* (Dodatok 1 do Is. 35, vol. IX (60): Temat. vyp. "Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru", pp. 147-154). Kyiv: Hnozs [in Ukrainian].
- Nestulia, S. I. (2018). Metod kaidzen u protsesi rozvytku liderskyi yakostei studentiv [The kaizen method in the process of developing students' leadership qualities]. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*, 2, 42-46 [in Ukrainian].

- Oleshko, P. S. (2018). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti kerivnyka zakladu osvity v umovakh innovatsiinoho osvitnoho seredovyshcha [Formation of the professional competence of the head of an educational institution in the conditions of an innovative educational environment]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Pedagogical sciences: realities and prospects]*, 64, 156-162 [in Ukrainian].
- Saukh, I. (2023). Kontseptualizatsiia zmistu terminu «profesiina kompetentnist kerivnyka ZZSO» [Conceptualization of the content of the term "professional competence of the head of PPE"]. In *The 6th International scientific and practical conference "Science and innovation of modern world"* (pp. 437-442). Cognum Publishing House, London, United Kingdom [in Ukrainian].
- Sysoieva, S. O., & Kozak, L. V. (2016). *Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv vyshchoi shkoly [Development of research competence of higher school teachers]: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: TOV «Vydavnyche pidpriemstvo «EDELVEIS» [in Ukrainian].
- Shtonda, O. H., Biletska, S. A., Prostakova, Yu. S., & Proskurnia, O. I. (2022). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti mahistriv pedahohichnykh universytetiv u protsesi naukovo-doslidnoi praktyky [Formation of research competence of masters of pedagogical universities in the process of research practice]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky [Scientific notes of the department of pedagogy]*, 2, 51, 105-112 [in Ukrainian].
- Yermakova, S. S. (2016). Kontseptsiiia kaidzen: osoblyvosti formuvannia innovatsiino zorientovanoho profesiinoho seredovyshcha maibutnoho fakhivtsia [The concept of kaizen: features of the formation of an innovatively oriented professional environment of the future specialist]. *Nauka i osvita [Science and education]*, 6, 141-147 [in Ukrainian].

GRYNOVA M., VELYCHKO R.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PRACTICAL IMPLEMENTATION OF KAIZEN TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF FUTURE MANAGERS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The article presents kaizen technology in the process of forming the research competence of future managers of general secondary education institutions and highlights the stages of its practical implementation: motivational-stimulating, preparatory-organizational, content-research and reflective-conclusive.

The motivational-stimulating stage involves a number of didactic activities aimed at increasing motivation for research activities and stimulating interest in this type of activity with the help of kaizen questions. The forms (mini-lectures, lecture-briefings, interactive seminars, express workshops, online meetings, kaizen trainings) and training methods (Q&A session, Buzz session, Incident process, Interactive&collaborative whiteboards) that are appropriate to apply at this stage have been determined.

The preparatory-organizational stage includes: preparation of research tasks for master's students, which focus on the study of various aspects of the management activity of the head of general secondary education institutions (development of projects, cases); preparation of infographics of the process of asking kaizen questions; definition of topics for scientific and practical conferences of the graduation department; implementation of an individual approach by drawing up a schedule of research activities for each master's student; working out with master's students the method of setting goals (building a "tree of goals", visualization of the goal).

The organization of work with master's students involves the use of forms (lectures, consultations) and teaching methods (methods of projects, cases, visualization of educational information, computer-oriented methods). The content-research stage involves the direct work of master's students on research tasks, projects, cases and constant improvement of this process. At this stage, it is advisable to conduct research workshops for master's students as a mix of theoretical presentations, practical actions and discussions on the proposed topics and selected issues. Forms (scientific-research workshops, independent work, consultations) and teaching methods (method of projects, cases, visualization of educational information, computer-oriented methods, interactive teaching methods, etc.) of this stage have been determined. The reflective-conclusive stage involves summarizing the results of the research work, reflection of the master's students regarding the correspondence of the obtained results to the set goal in research tasks and projects. At this stage, it will be appropriate to hold round tables, seminars in the form of a press conference, at which it is worth emphasizing the kaizen questions of two groups: 1) personal-oriented kaizen questions; 2) perspective-oriented kaizen questions. It was found that the organization of work with master's students at this stage involves the use of forms (round tables, seminars in the form of a press conference) and methods of reflection (Q&A session, Buzz session, the method "Increase in knowledge and achievements", "Steps to success", "I want to praise myself for the fact that...", as well as the method of information visualization, computer-oriented methods).

Key words: *technology, kaizen, research competence, master's degree, future managers, institution of general secondary education.*

Стаття надійшла до редакції 13.10.2023 р.

УДК 37.091.4МАКАРЕНКО

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292633](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292633)

МАРИНА ГРИНЬОВА

ORCID: 0000-0003-3912-9023

АНДРІЙ ТКАЧЕНКО

ORCID: 0000-0003-4408-2653

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ А. МАКАРЕНКА: ПОВЕРНЕННЯ ДО ДИСКУСІЙНОЇ ТЕМИ

Однією із найбільш «заполітизованих» постатей в історії вітчизняної освіти є всесвітньо визнаний педагог і письменник Антон Макаренко. Хоча упродовж багатьох десятиліть стараннями як апологетів, так і опонентів Макаренко все, що пов'язане з ним, було перетворено на доволі переконливий ідеологічний міф, існує достатньо підстав для сумнівів щодо істинності наших уявлень про політичний світогляд цього яскравого представника реформаторської педагогіки. У радянську добу закріпився образ А. Макаренко як майже ідеального з точки зору походження і політичних поглядів педагога-комуніста, проте нові джерела і біографічні дослідження руйнують існуючі стереотипи. Представлений у статті матеріал хоча і не дає вичерпної оцінки сутності ідейно-політичної позиції А. Макаренко, але, безперечно, спростовує всі «сталіністські» і «комуністичні» закиди на його адресу. Педагог не був переконаним адептом комуністичної, тим паче більшовицької ідеології, навпаки, він не лише уперто опирався політизації очолюваних освітніх установ, але у приватному колі різко і однозначно критикував головні атрибути нового політичного ладу.

***Ключові слова:** А. Макаренко, політизація освіти, боротьба з дитячою безпритульністю, дитячі трудові колонії, політизація педагогічної спадщини А. Макаренко, політико-ідеологічні переконання А. Макаренко, фальсифікація авторських текстів А. Макаренко, сталінський терор.*

Постановка проблеми. Політизація освіти як одного із центральних елементів соціального буття є типовою ознакою тоталітарних режимів. Подібна практика зачіпає всі рівні освітньої галузі – від педагогічних доктрин, до змісту діяльності окремих інституцій. Типовою також є реакція прогресивної освітянської спільноти на тотальний контроль держави щодо політико-ідеологічних основ навчання і виховання – відкритий спротив, або прихована опозиційність.

Однією із найбільш «заполітизованих» постатей в історії вітчизняної освіти є всесвітньо визнаний педагог і письменник Антон Макаренко. Хоча упродовж багатьох десятиліть стараннями як апологетів, так і опонентів Макаренко все, що пов'язане з ним, було перетворено на доволі переконливий ідеологічний міф, існує достатньо підстав для сумнівів щодо істинності наших уявлень про політичний світогляд цього яскравого представника реформаторської педагогіки.

В науці давно існує потреба встановити місце видатного педагога в процесі радянської політизації освітніх інститутів: чи був Макаренко лише її інструментом в руках владних структур, чи, навпаки – її ідеологом і активною рушійною силою, як це завжди намагалося представити радянське макаренкознавство. Першим завданням на цьому шляху є аналіз наявних, в тому числі маловідомих, свідчень його політичних і ідеологічних переконань.

Подібна тема важлива для нас, не в останню чергу, з точки зору вивчення особливостей діяльності освітніх менеджерів в умовах політичного тиску – ситуації, яка у всі часи значно ускладнювала досягнення ними професійних цілей. Щодо інформації про істинні політичні уподобання А. Макаренко, то вона, передусім, являє інтерес як засіб протидії експлуатації деякими сучасними діячами ідеологічно міфологізованого образу видатного педагога як для тенденційної заборони впровадження його всесвітньо визнаних педагогічних ідей в освітню практику, так і в процесі перейменування відповідних елементів міського середовища та назв закладів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характер ідейно-політичного світогляду А. Макаренко і, відповідно, міра прихильності педагога-письменника до комуністично-сталінської ідеології вже понад 30 років виступає однією із центральних тем сучасної полеміки навколо його постаті. Початком широкої

дискусії щодо цього можна вважати 1989 рік, коли на хвилі сенсаційних «розвінчань» авторитетів минулих років доволі несподівано для педагогічної громадськості СРСР вийшла окремим виданням художньо-публіцистична повість російського письменника Юрія Азарова «Не піднятися тобі, старий» (Азаров, 1989а), що містить доволі різкі випадки проти А. Макаренка.

Тут варто зауважити, що непослідовність і кон'юнктурність Ю. Азарова яскраво виявилася в тому, що в цей же рік побачила світ його інша книга «Радість вчити і вчитися», у якій А. Макаренко представлений як «зразок педагогічної мужності, моральної безкомпромісності і громадянської сміливості». Говориться, що в його роботі «переміг не голий диктат, як намагаються тлумачити деякі вульгаризатори макаренківського вчення, а його щира довіра до вихованців, його праця і праця самих дітей, перемогла дитяча організація життя» (Азаров, 1989b, с. 273).

Макаренкознавча спільнота прийняла цей виклик і в наступні місяці на сторінках багатьох радянських, українських і російських ЗМІ тривала запекла полеміка, учасники якої, як з одного, так і протилежного боку, часто виявляли необізнаність щодо відповідних фактів життєдіяльності видатного педагога. З огляду на це піднята проблема потребує детального аналізу.

Свого часу багато уваги становленню ідейно-політичного кредо А. Макаренка присвятили закордонні дослідники, і в першу чергу марбурзька лабораторія «Макаренко-Referat». Найцікавішими працями в цьому відношенні вважаємо дві статті, опубліковані у 1987 році: відомого угорського дослідника Ференца Патакі – «Про образ соціалізму в працях А. С. Макаренка» та провідного німецького макаренкознавця Гьотца Хілліга – «Нелегкий шлях до комунізму. Як А. С. Макаренко став “безпартійним більшовиком”» (Хиллиг, 1987).

Авторами даної статті також здійснювалися спроби аналізу головних свідчень ідейно-політичного кредо видатного українського педагога-письменника (Гриньова, Ткаченко, 2023).

Мета статті. У радянську добу закріпився образ А. Макаренка як майже ідеального з точки зору походження і політичних поглядів педагога-комуніста, проте нові джерела і біографічні дослідження руйнують існуючі стереотипи. Вузловими моментами аналізу піднятого питання є система ставлень Макаренка до: а) революційної ідеї як такої, б) ідеї соціалізму, в) більшовизму та сталінізму. Основною для реконструкції цих питань можуть стати численні твори педагога, тексти його публічних висловлювань, приватного листування, щоденникових записів, деякі матеріали ЗМІ та мемуарні джерела.

Виклад основного матеріалу. Хоча майбутній педагог і походив із «пролетарської» сім'ї, але мати його належала до збіднілого дворянського роду, батько ж, як керівник малярного цеху у залізничних майстернях, належав до доволі привілейованої, високооплачуваної і добре соціально захищеної частини робітників та навіть отримав шановане в Російській імперії звання особистого почесного громадянина. Крім того, як свідчить брат А. Макаренка Віталій Семенович, Семен Григорович Макаренко був людиною релігійною, вирізнявся консервативним складом думок та ненавидів революцію і революціонерів (Макаренко, 1985).

Традиційна для радянських життєписів Антона Семеновича інформація про вирішальний вплив на нього революційних подій 1905 року і його надзвичайну політичну активність на більшовицькому боці в цей період не підтверджується жодним документом. В той же час В. Макаренко говорить про певне співчуття свого брата до іншої радикальної партії – соціалістів-революціонерів (есерів), яке, проте, не виходило за межі читання забороненої партійної літератури і пасивної підтримки її програми. Але треба зазначити, що захоплення соціалістичними ідеями в тій чи іншій політичній інтерпретації було характерною рисою прогресивної вітчизняної молоді початку 20-го століття.

Характерний приклад ставлення А. Макаренка до революційної ідеї взагалі міститься в тих же спогадах брата. Там говориться про те, що один із близьких друзів Антона, якийсь собі есер Цалов, твердо вирішив зайнятися революційною діяльністю і умовляв того наслідувати його приклад, але молодий педагог відмовився: «По-перше, я не вірю в оздоровляючу силу кривавих революцій – всі вони розвиваються за однією схемою: спочатку кривава баня, потім анархія і хаос, і як результат – найбільш дика диктатура. Це раз. І по-друге, я зовсім нездатний метати бомби в карети міністрів і ще менше з червоним прапором виспівувати “Марсельезу” на барикадах. Просто нездатний» (Макаренко, 1985, с. 19).

У питаннях симпатій юного і молодого А. Макаренка до соціалістичних ідей в першу чергу також звернемося до мемуарів брата. Віталій Семенович говорить про певне співчуття Антона до такої радикальної партії, як соціалісти-революціонери (есери), яке, проте, не виходило за межі читання забороненої партійної літератури і пасивної підтримки її програми. Але треба зазначити, що захоплення соціалістичними ідеями в їх тій чи іншій політичній інтерпретації було характерною рисою майже всієї прогресивної вітчизняної молоді початку 20-го століття.

Свої політичні переконання більш пізнього періоду педагог доволі ясно і відкрито висловив у 1922 році при вступі до Центрального інституту організаторів народної освіти імені Є. О. Літкенса в документі під назвою «Замість колоквиуму», який ніколи не цитувався повністю в радянському макаренкознавстві: «За політичними переконаннями – безпартійний. Вважаю соціалізм можливим в найпрекрасніших формах людського співжиття, але вважаю, що, поки під соціологію не підведений міцний фундамент

наукової психології, особливо психології колективної, наукова розробка соціалістичних форм неможлива, а без наукового обґрунтування неможливий досконалий соціалізм» (Хиллиг, 2014, с. 386).

Можна припустити, що А. Макаренко як прогресивна і високоосвічена людина підтримував політичні і суспільні перетворення і що він в цілому вітав процес демократизації, який почався в Росії після повалення царизму, що ж стосується його висловлювань щодо прихильності ідеям саме Жовтневої революції, на які посилаються радянські макаренкознавці, то всі вони припадають лише на 1936–1937 роки – тобто пік сталінських політичних репресій.

З 1920 року, тобто після остаточного затвердження в Україні радянської влади, можна помітити деяку стриманість Антона Семеновича – на тлі високої його педагогічної активності – стосовно визнання тих політичних і ідеологічних перетворень, що відбувалися у радянських республіках. Про це говорить, наприклад, небажання педагога створювати політичні організації – комсомольський осередок і піонерський загін – в керованій ним колонії імені М. Горького. Педагог пояснював це так: «колонія живе настільки тісною общиною, що в організації спеціальних суспільних форм потреби не зустрічається» (Хиллиг, 2014, с. 422).

На цю незвичну для того часу обставину навіть звернула увагу місцева преса: у червні 1925 року «Більшовик Полтавщини» у статті «Де треба партійця» нарікав (тут і далі зберігаємо стиль оригіналу – автори): «Коли дехто з колоністів бажає вступити до Ковалівського осередку ЛКСМ, то адміністратори їх одговорюють, кажучи, що це буде зайвою нагрузкою» (Б. Б., 1925).

Свій спротив А. Макаренко вимушений був припинити лише тоді, коли по всій Україні у дитячих інтернатних закладах почали утворюватися комсомольські і піонерські осередки. Проте і після цього він неодноразово підпадав під гостру критику з боку влади за «утиск» прав і керівної ролі комсомольської організації в колонії. Так, в інспекторському акті, написаному за результатами обслідування Харківської трудової колонії імені М. Горького у жовтні 1927 року, ми можемо прочитати: «Осередок ЛКСМУ нараховує до 100 чол. Замість керівництва всім суспільно-політичним внутрішньокolonійським життям, він є культуркою. [...] Переважаючий вплив зав-кол розповсюджується не лише на вихованців, але й на політичну комсомольську організацію, звужує коло її діяльності, все це підтверджує останній факт покарання секретаря осередка ЛКСМУ» (Кривонос, Тарасевич, Ткаченко, (Уклад.), 2008, с. 177).

Ще більш радикально А. Макаренко вчиняв стосовно піонерської організації: у червні 1927 року у висновках комісії, що обслідувала Харківську трудову колонію імені М. Горького буквально зазначено: «було 2 загони піонерів, але їх розпустили, вважаючи організацію недоцільною» (Кривонос, Тарасевич, Ткаченко, (Уклад.), 2008, с. 161). Вердикт жовтневого обслідування колонії взагалі не залишає сумнівів стосовно істинних мотивів А. Макаренка: «Педагогічний персонал в особі зав-кол. категорично заявляє про неможливість існування двох систем виховання – колонійської і піонер-організації» (Кривонос, Тарасевич, Ткаченко, (Уклад.), 2008, с. 177).

Свою підозрілу для влади «аполітичність» А. Макаренко прямолінійно і відверто пояснює в листі до М. Горького: «до вас приводять занедбаного хлопця, який вже і ходити розучився, потрібно з нього зробити Людину. Я піднімаю в ньому віру в себе, виховую у нього почуття обов'язку перед самим собою, перед робочим класом, перед людством, я говорю йому про його людську і робочу честь. Виявляється, це все ересь. Потрібно виховати класову самосвідомість (між нами кажучи, навчити тріпати язиком по тексту підручника політграмоти)» (Хиллиг, (Ред.), 1990, с. 56).

Поряд із повагою, принаймні, в перші пореволюційні роки, до соціалістичної ідеї як такої А. Макаренко демонструє зовсім інше ставлення до головного символу її вітчизняної інтерпретації – «Великої жовтневої соціалістичної революції». В його листуванні з дружиною ми знаходимо такий фрагмент: «Між іншим, я завжди відчуваю, що ми тільки частина якогось загального нещастя, якогось спеціально російського невміння жити, невміння організувати матеріальні цінності. Мені це починає набридати. Жовтень просто окремих випадок нашого національного гармидеру» (Хиллиг, Невская, (Сост.), 1994, с. 32-33).

Можемо припустити, що така «аполітичність» Макаренка не могла довго залишатися непомітною для особливо переконаних комуністів з числа керівництва українського Народного комісаріату освіти. Саме тому найнепримиреннішою і найпослідовнішою опоненткою педагога була головна інспекторка дитячих будинків Управління соціального виховання НКО, більшовичка-підпільниця, соратниця Н. Крупської і О. Коллонтай Валентина Дюшен (Ткаченко, 2020; Hillig, 1999, s. 148-158).

Яскравим прикладом характерної для радянських макаренкознавців тенденції будь що довести симпатії Антона Семеновича до комуністичної ідеології є історія з фальсифікацією тексту його свідчення в коханні майбутній дружині Г. Салько, докладно описана Г. Хіллігом в статті «Метаморфози любовних листів Макаренка». Ще у 1949 році у першому львівському збірнику «А. С. Макаренко» з'явився текст листа педагога-письменника, у якому ми можемо прочитати: «Мій світ – світ організованого творення людини. Світ точної сталінської логіки, але в колонії стільки свого, що – це мій світ...». У 1986 році в останньому томі академічних «Педагогічних творів» А. Макаренка цей самий фрагмент виглядає вже наступним чином: «Мій світ – світ організованого творення людини. Світ точної ленінської логіки,

але тут стільки свого, що це мій світ...». І нарешті навесні 1993 року, коли в макаренківському фонді Російського архіву літератури і мистецтва відкрилися для дослідників документи, що за заповітом Г. Салько тридцять років були їм недоступні, перед нами постав справжній текст двох листів педагога-письменника, які послужили основою для наведених цитат: «Я прогнав останнього охочого використовувати мої педагогічні таланти і самотній вступаю в храм моєї таємниці. У храмі жертвник, на якому я хочу розпластати весь світ. [...] І ось цей світ, ні, звичайно, – СВІТ – мені нестерпно потрібно розтягнути на жертвнику і з люб'язною, навіть трошки банальною посмішкою просити Вас прийняти “цю дрібничку”»; «Я стою перед створеним мною в семирічній напрузі моїм світом, як перед непотрібною іграшкою. Тут стільки свого, що немає сил відкинути її, але вона раптом зламана, і для мене вже не потрібно її поправляти» (Хиллиг, Невская, 2014).

Треба зазначити, що фальсифікація авторських текстів А. Макаренка в радянські часи іноді торкалася і принципових моментів його педагогічних поглядів, що пізніше також провокувало звинувачення в авторитаризмі, антигуманізмі та використанні колективу як інструменту підкорення особистості. Найхарактернішим, очевидно, свідченням останнього є історія з приписуванням Макаренку такої педагогічної формули: виховання в колективі, для колективу і через колектив. Насправді ж конструкція «для колективу» ніколи йому не належала, а виступала головним принципом виховання офіційної педагогіки 1920-х років, в опозиції до якої, як ми знаємо, знаходився Макаренко. Вона, наприклад, прозвучала в 1928 році з вуст головного тодішнього опонента Макаренка, директора Українського науково-дослідного інституту педагогіки Олександра Попова в критиці макаренківської доповіді: «виховання для колективу, через колектив і силами колективу» (Хиллиг, (Сост.), 1991, с. 54).

Як зазначає Г. Хилліг, стримане ставлення А. Макаренка до комуністичної партії і її молодіжних організацій можна вважати характерним для більшості радянських учителів приблизно до кінця 1920-х років (Хиллиг, 2014, с. 422). Відомі принаймні три характерних надзвичайно експресивних висловлювань педагога, що ілюструють його доволі критичне ставлення до більшовицької партії та деяких принципових аспектів радянської дійсності.

Перше із них відноситься до 27 квітня 1928 року, в листі до дружини він говорить: «погано, що я не можу захищати ніяких позицій: у безпартійної людини позицій бути не може. Крім того, де моя партія. Навколо така шпана, що не варто з нею і зв'язуватися» (Хиллиг, Невская, (Сост.), 1994, с. 52). Менш ніж за місяць, також в листі до Галини Стахіївни Макаренко дає своєрідний відгук на передмову Максима Горького до книги про білоемігрантську літературу: «Мені спадає на думку, що ті несимпатичні жалюгідні риси емігрантської інтелігенції, які бичує Горький, вони є в прихованому вигляді і у теперішньої інтелігенції правлячої. Інакше як можна пояснити все наше чудове головоутяпство, наше невміння орудувати точним інструментом розуму, наше постійне забріхування, склочництво, лакейство. Все це загальні риси наші, і я їх однаково ненавиджу, чи за кордоном вони, чи у нас. Я тому ненавиджу всю російську інтелігенцію. І я вважаю, що з нею потрібно боротися на кожному кроці, щодня. [...] Горький, ймовірно, буде дуже розчарований, коли побачить, скільки вузькості, дурості, дешевого егоїзму вносить зараз наша інтелігенція в наше життя. А скільки ліні, базікання. І найжахливіше те, що по цій істеричній тупій бабі рівняється й наша молодь» (Хиллиг, Невская, (Сост.), 1994, с. 81). І вже зовсім «крамольно» звучить одне місце із записників А. Макаренка 1930–1931 років: «я все-таки думаю: що це нісенітниця – змусити десятки мільйонів людей відчувати голод і приниження всіляких черг та пошуків їжі. Через що? Адже це зовсім не матеріалізм, адже це справжній ідеалізм і при цьому дуже дурний».

Чим окупаються наші страждання. Для чого, на догоду кому? Тільки для майбутнього споживання. Адже справа йде тут не про будь-який інший ідеал, а тільки про те, щоб майбутній споживач мав досить матерії собі на штани, щоб він міг жертви до відвалу. Для цього? Так? Чи вартий цей ідеал мого життя. І все-таки це просто ідеал і при цьому дуже дурний» (Лебедева, (Сост.), 1987).

Однак всі ці висловлювання лунають дисонансом деяким статтям А. Макаренка 1936–1939 років. Політичні події 1930-х років, безмежний терор, жертвами якого стали, в тому числі, багато педагогів і письменників, не могли кардинально не обтяжити його існування. Становище педагога-письменника ще ускладнювалося й тою обставиною, що його рідний брат, колишній офіцер Російської імператорської армії і учасник білого руху, з 1920 року перебував в еміграції, доньку ж «брата-білогвардійця» Олімпіаду Антон Семенович виховував у власній родині. Невипадково перші його політично заангажовані вислови припадають на час перших показових політичних судових процесів в Москві і смертних вироків їх фігурантам (серпень 1936 р.).

У цих украй критичних для себе умовах, у жовтні 1937 року А. Макаренко отримав серйозне громадське доручення від Спілки письменників Радянського Союзу: долучитися до підготовки виборів до Верховної Ради СРСР і виступити в ході передвиборчої кампанії в Москві і Горькому. Таким чином він отримав виключно зручну і, як він, очевидно, вважав, рятівну можливість продемонструвати свою політичну лояльність. В цей час в роботах А. Макаренка з'являється особливо багато відповідних посилок. До речі, саме на їх підставі склалася пізніше думка у деяких, передусім західнонімецьких, вчених, що А. Макаренко став «адептом більшовицької і сталінської ідеології». Але, як зазначає Г. Хилліг,

логічніше припустити інше: всі ці газетні «визнання», уникнути яких, мабуть, було майже неможливо, зроблені А. Макаренком із почуття самозбереження.

Оцінку реального ставлення А. Макаренка до Й. Сталіна озвучила його дружина Галина Стахіївна в бесіді з В. Кумаріним: «відраза до Сталіна було у Макаренка така велика, що одного разу він і партію порівняв з колгоспом, який не ремствуєчи підкоряється найбільшому з терористів, «одностайно схвалює» всі його дії. Він висловився так: «Сонечко, якщо ти повернешся в цей колгосп, я повішуся». [...] Макаренко чітко уявляв собі, що тоді відбувалося в країні, яку роль грав Сталін в цій трагедії» (Хиллиг, Кумарин, 1989, с. XLIII–XLIV).

Незважаючи на всі намагання А. Макаренка довести свою політичну благонадійність, він весь час балансував на межі втрати свободи, а, можливо, і життя. На літо 1938 року припадає повідомлення про реальну небезпеку, що нависла над головою А. Макаренка. Як розповіла його дружина, в той час вона через свої зв'язки отримала інформацію, про те, що з Києва на А. Макаренка прийшли документи як на «ворога народу» і незабаром готується його арешт. Йдучи однією з московських вулиць недалеко від Кремля, вона зустріла двох тодішніх найвпливовіших радянських письменників М. Шолохова і О. Фадєєва, які в цей момент прямували на прийом до Сталіна, і розповіла їм про своє нещастя. Письменники запевнили Галину Стахіївну, що все владнуть, і А. Макаренко тоді дійсно залишився на свободі (Хиллиг, Кумарин, 1989, с. XLI–XLII).

Але важким в долі А. Макаренка видався також кінець 1938 – початок 1939 років, оскільки тоді мова йшла, як зазначає Г. Хилліг, не лише про ствердження певних позицій та свого місця серед письменників і педагогів, але й про створення своєрідної захисної оболонки для фізичного виживання в умовах жорстокого терору і переслідування будь-якого інакодумства. У грудні 1938 року почалися масовані атаки літературної критики на останні твори педагога-письменника – повість «Прапори на баштах» та статтю «Стиль дитячої літератури».

Особливо різкими були зауваження О. Бойма в газеті «Комсомольська правда». В статті «Одкровення А. Макаренка» він писав: «Після вдалого виступу з «Педагогічною поемою» і невдалої «Книги для батьків» А. Макаренко остаточно вирішив, що він є монополістом в тлумаченні основ марксистської педагогіки» (Хиллиг, 2014, с. 214). Від цього удару А. Макаренко так і не встиг оговтатися, його суто письменницька діяльність різко перервалася, хоча по договорах з видавництвами він упродовж 1938 року мав підготувати не менш восьми великих художніх творів.

Саме в цей час, як свідчать дружина А. Макаренка і академік АПН СРСР Е. Монозон, питання щодо арешту педагога було остаточно вирішено, він тоді «щодня чекав арешту. І щоразу, коли лунав стукіт за дверима навіть сухої гілки, здригався і думав про те, що за ним прийшли» (Хиллиг, 2014, с. 215).

Для сьогоднішніх опонентів Антона Семеновича вирішальною і достатньою (!) підставою заперечення всієї макаренківської педагогіки є й той факт, що у 1927 році він, як ми знаємо, потрапив у певні стосунки з органами НКВС УСРР. Спочатку педагог був запрошений керувати створеною на гроші працівників цієї організації Дитячої комуни імені Ф. Е. Дзержинського.

Тут варто зауважити, що боротьба з дитячою безпритульністю, як це не парадоксально, також була одним із напрямів діяльності цієї каральної структури. Однак у всьому численному архівному спадку комуни нами не було виявлено жодних документів, які хоча б опосередковано доводили її причетність до будь-яких репресивних заходів, якими увійшли в історію органи НКВС. 1932 року керівництво НКВС, зацікавлене тепер уже не педагогічними, а промисловими досягненнями комуни, замінює Макаренка на посаді її очільника одним із офіцерів НКВС і призначає його завідувачем лише навчально-виховної частини.

У 1935 році чекістському керівництву комуни випала можливість і зовсім усунути Макаренка, який не припиняв доводити, що «ми тут не фотоапарати робимо, а людей». В цей час більшовицька партія і радянський уряд були змушені визнати власну безпорадність у боротьбі з дитячою злочинністю та видати указ «Про ліквідацію дитячої безпритульності і бездоглядності». Одним із наслідків цієї постанови було створення при центральному і республіканських апаратах НКВС відділів трудових колоній для неповнолітніх, у підпорядкування яким від органів народної освіти передавалися приймальники-розподільники і трудові колонії. 1 липня 1935 року А. Макаренка без якого-небудь попереднього узгодження з ним самим було призначено на посаду помічника начальника щойно створеного Відділу трудових колоній НКВС України і в терміновому порядку переведено до Києва. У згаданому відділі він мав завідувати відділенням навчально-виховної роботи (Абарінов, Хиллиг, 2000).

Із епістолярної спадщини педагога ми знаємо, наскільки він був невдоволений своєю новою посадою і з якою наполегливістю намагався якомога швидше залишити її (Абарінов, Хиллиг, 2000). Попри те, що змістом нової діяльності А. Макаренка було лише написання звітів і доповідей своєму керівництву, участь в організації олімпіади художньої самодіяльності вихованців трудових колоній та короткотермінове завідування Броварською трудовою колонією №5, це 19-тимісячне перебування в органах НКВС сьогодні стало достатньою підставою для «демакаренкізації» вітчизняних топонімів і назв закладів освіти.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Весь наведений фактичний матеріал хоча і не дає вичерпної оцінки сутності ідейно-політичної позиції А. Макаренка, але, безперечно, спростовує всі «сталіністські» і «комуністичні» закиди на його адресу. Педагог не був переконаним адептом комуністичної, тим паче більшовицької ідеології, навпаки, він не лише уперто опирався політизації очолюваних освітніх установ, але у приватному колі різко і однозначно критикував головні атрибути нового політичного ладу. А всі його ідеологічні висловлювання в останні роки життя були лише вимушеною і доволі типовою для років сталінської диктатури захисною тактикою. До подібної «політичної мімікрії» вдавалися майже всі відомі діячі Радянського Союзу епохи «великого терору». І якщо про реальні політичні погляди багатьох сучасників А. Макаренка ми можемо лише здогадуватися, то істинні переконання його самого тепер постають більш або менш зрозумілими.

Не викликає сумнівів, що сьгоднішні критики А. Макаренка не мають фактичних підстав беззастережно звинувачувати людину, яка у вкрай небезпечних умовах тоталітарного режиму намагалася захистити свою справу, родину, безцінну педагогічну спадщину і, зрештою, фізичне існування.

Список використаних джерел

- Абаринов, А., Хиллиг, Г. (2000). *Испытание властью. Киевский период жизни Макаренко (1935–1937 гг.)*. Марбург.
- Азаров, Ю. П. (1989а). *Не подниматься тебе, старик*: роман-исследование. Москва: Молодая гвардия.
- Азаров, Ю. П. (1989б). *Радость учить и учиться: Педагогика гармонического развития*. Москва: Политиздат.
- Б., Б. (1925). Де треба партійця. (Колонія імені Горького). *Більшовик Полтавщини*, 26 червня.
- Гриньова, М. В., Ткаченко, А. В. (2023). Політизація педагогічної спадщини А. Макаренка. В кн. М. В. Гриньова (Ред.), *Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти*: матеріали XXII Міжнар. наук.-практ. конф. «Управлінська майстерність керівника закладу освіти», «Управління проектами у сфері науки, освіти, інновацій та інформатизації», «Управління інноваційною діяльністю в освіті та у виробництві»: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінарів (с. 7-15). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Кривонос, І. Ф., Тарасевич, Н. М., Ткаченко, А. В. (Уклад.). (2008). *Антон Макаренко: Харківська трудова колонія ім. М. Горького (в документах і матеріалах 1926–1928 рр.)*. Київ: Педагогічна думка.
- Лебедева, Т. (Сост.). (1987). Из записных книжек А. С. Макаренко 1930–1931 гг. *Учительская газета*, 14 февраля.
- Макаренко, В. (1985). *Мой брат Антон Семенович. Воспоминания, письма*. Marburg.
- Патаки, Ф. (1987). Об образе социализма в трудах А. С. Макаренко. В кн. Патаки Ф., Хиллиг Г. *Самоутверждение или конформизм? К вопросу идейно-политического становления А. С. Макаренко* (с. 1-21). Marburg.
- Ткаченко, А. В., Жданова-Неділько, О. Г. (2020). Два образи головної опонентки Макаренка: мінливості життєвої дороги Валентини Дюшен. В кн. *Естетика і етика педагогічної дії*: зб. наук. пр. (Вип. 22, с. 55-67). Полтава; Київ.
- Хиллиг, Г., Кумарин, В. В. (1989). *Дополнительные штрихи к портрету А. С. Макаренко*. Марбург.
- Хиллиг, Г. (Сост.). (1991). *На вершине «Олимпа». Подборка документов о конфликте Макаренко с представителями украинского «соцвоса» (февраль – март 1928 г.)*. Marburg.
- Хиллиг, Г. (Ред.). (1990). *Переписка А. С. Макаренко с М. Горьким*. Марбург.
- Хиллиг, Г., Невская, С. (Сост.). (1994). «Ты научила меня плакать...» (*Переписка А. С. Макаренко с женой. 1927–1939*) (Т. 1). Москва: Витязь.
- Хиллиг, Г. (2014). *В поисках истинного Макаренко. Русскоязычные публикации (1976–2014)*. Полтава.
- Хиллиг, Г. (1987). Нелегкий путь к коммунизму. Как А. С. Макаренко стал «беспартийным большевиком». В кн. Патаки Ф., Хиллиг Г. *Самоутверждение или конформизм? К вопросу идейно-политического становления А. С. Макаренко* (с. 23-74). Marburg. (Opuscula Makarenkiana Nr 6).
- Хиллиг, Г., Невская, С. (2014). *Метаморфозы любовных писем Макаренко*. В кн. *В поисках истинного Макаренко. Русскоязычные публикации (1976–2014)* (с. 198-199). Полтава.
- Hillig, G. (1999). *Verbläste Gesichter, vergessene Menschen: 28 Porträts von «Freunden» und «Feinden» A. S. Makarenkos*. Bremen: Temmen.

References

- Abarinov, A., & Khillig, G. (2000). *Ispytanie vlasti. Kievskii period zhizni Makarenko (1935–1937 gg.)* [Power test. Kiev period of Makarenko's life (1935–1937)]. Marburg [in Russian].
- Azarov, Iu. P. (1989a). *Ne podniatsia tebe, starik* [Don't get up, old man]: roman-issledovanie. Moskva: Molodaia gvardiia [in Russian].

- Azarov, Iu. P. (1989b). *Radost učit i uchitsia: Pedagogika garmonicheskogo razvitiia [The Joy of Teaching and Learning: Pedagogy of Harmonious Development]*. Moskva: Politizdat [in Russian].
- B., B. (1925). De treba partiitsia. (Koloniia imeny Horkoho) [Where a party member is needed. (Colony named after Gorky)]. *Bilshovyk Poltavshchyny [Bolshevik of Poltava region]*, 26 chervnia [in Ukrainian].
- Hillig, G., & Kumarin, V. V. (1989). *Dopolnitelnye shtrikhi k portretu A. S. Makarenko [Additional touches to the portrait of A. S. Makarenko]*. Marburg [in Russian].
- Hillig, G. (Comp.). (1991). *Na vershine «Olimpa». Podboroka dokumentov o konflikte Makarenko s predstaviteliami ukrainskogo «sotcvosa» (fevral – mart 1928 g.) [At the top of Olympus. A selection of documents on Makarenko's conflict with representatives of the Ukrainian "Socialist Vos" (February - March 1928)]*. Marburg [in Russian].
- Hillig, G. (Ed.). (1990). *Perepiska A. S. Makarenko s M. Gorkim [Correspondence of A. S. Makarenko with M. Gorky]*. Marburg [in Russian].
- Hillig, G., & Nevskaiia, S. (Comps.). (1994). «Ty nauchila menia plakat...» (Perepiska A. S. Makarenko s zhenoi. 1927–1939) [“You taught me to cry...” (Correspondence of A. S. Makarenko with his wife. 1927–1939)] (Vol. 1). Moskva: Vitiaz [in Russian].
- Hillig, G. (2014). *V poiskakh istinnogo Makarenko. Russkoiazychnye publikatsii (1976–2014) [In search of the true Makarenko. Russian language publications (1976–2014)]*. Poltava [in Russian].
- Hillig, G. (1987). Nelegkii put k kommunizmu. Kak A. S. Makarenko stal «becpartiinyim bolshevikom» [The hard road to communism. How A. S. Makarenko became a “non-party Bolshevik”]. In Pataki F., Khillig G. *Samoutverzhdenie ili konformizm? K voprosu ideino-politicheskogo stanovleniia A. S. Makarenko [Self-affirmation or conformism? To the question of the ideological and political formation of A. S. Makarenko]* (pp. 23-74). Marburg [in Russian].
- Hillig, G., & Nevskaiia, S. (2014). Metamorfozy liubovnykh pisem Makarenko [Metamorphoses of Makarenko's Love Letters]. In *V poiskakh istinnogo Makarenko. Russkoiazychnye publikatsii (1976–2014) [In search of the true Makarenko. Russian language publications (1976–2014)]* (pp. 198-199). Poltava [in Russian].
- Hillig, G. (1999). *Verblaßte Gesichter, vergessene Menschen: 28 Porträts von «Freunden» und «Feinden» A. S. Makarenkos*. Bremen: Temmen.
- Hrynova, M. V., & Tkachenko, A. V. (2023). Polityzatsiia pedahohichnoi spadshchyny A. Makarenka [Politicization of A. Makarenko's pedagogical heritage]. In M. V. Hrynova (Ed.), *Slovo i sprava Antona Makarenka: ukrainskyi ta yevropeiskyi konteksty [The words and deeds of Anton Makarenko: Ukrainian and European contexts]*: materialy XXII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Upravlinska maisternist kerivnyka zakladu osvity», «Upravlinnia proiektamy u sferi nauky, osvity, innovatsii ta informatyzatsii», «Upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu v osviti ta u vyrobnytstvi»: materialy Vseukr. nauk.-prakt. seminariv (pp. 7-15). Poltava: PNU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Kryvonos, I. F., Tarasevych, N. M., & Tkachenko, A. V. (Comps.). (2008). *Anton Makarenko: Kharkivska trudova koloniia im. M. Horkoho (v dokumentakh i materialakh 1926–1928 rr.) [Anton Makarenko: Kharkiv labor colony named after M. Gorky (in documents and materials of 1926–1928)]*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
- Lebedeva, T. (Comp.). (1987). Iz zapisnykh knizhek A. S. Makarenko 1930–1931 gg. [From the notebooks of A.S. Makarenko 1930–1931]. *Uchitelskaia gazeta [Teacher's newspaper]*, 14 fevralia [in Russian].
- Makarenko, V. (1985). *Moi brat Anton Semenovich. Vospominaniia, pisma [My brother is Anton Semyonovich. Memories, letters]*. Marburg [in Russian].
- Pataki, F. (1987). Ob obraze sotcializma v trudakh A. S. Makarenko [On the image of socialism in the works of A. S. Makarenko]. In Pataki F., & Hillig G. *Samoutverzhdenie ili konformizm? K voprosu ideino-politicheskogo stanovleniia A. S. Makarenko [Self-affirmation or conformism? To the question of the ideological and political formation of A. S. Makarenko]* (pp. 1-21). Marburg [in Russian].
- Tkachenko, A. V., & Zhdanova-Nedilko, O. H. (2020). Dva obrazy holovnoi oponentky Makarenka: minlyvosti zhyttievoi dorohy Valentyny Diushen [Two images of Makarenko's main opponent: the vicissitudes of Valentina Duchesne's life path]. In *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*: zb. nauk. pr. (Is. 22, pp. 55-67). Poltava; Kyiv [in Ukrainian].

GRYNOVA M., TKACHENKO A.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

POLITICAL AND IDEOLOGICAL DOMINANTS OF A. MAKARENKO: RETURN TO THE DISCUSSION TOPIC

One of the most “politicized” figures in the history of national education is the internationally recognized educator and writer Anton Makarenko. Although over many decades everything related to Makarenko has been turned into a rather convincing ideological myth by the efforts of both apologists and opponents of Makarenko, there are enough reasons to doubt the truth of our ideas about the political worldview of this bright representative of reformist pedagogy. During the Soviet era, the image of A. Makarenko was established as an almost ideal communist educator from the point of view of origin and political views, but new sources and biographical research destroy existing stereotypes. The key points of the analysis of the raised question is Makarenko's system of attitudes towards: a) the

revolutionary idea as such, b) the idea of socialism, c) Bolshevism and Stalinism. The basis for the reconstruction of these questions became numerous works of the educator, the texts of his public statements, private correspondence, diary entries, some media materials and memoir sources. Although the material presented in the article does not provide a comprehensive assessment of the essence of A. Makarenko's ideological and political position, it certainly refutes all "Stalinist" and "communist" accusations against him. The educator was not a convinced adept of communist, let alone Bolshevik ideology, on the contrary, he not only stubbornly resisted the politicization of the educational institutions headed by him, but in a private circle sharply and unequivocally criticized the main attributes of the new political system. And all his ideological statements in the last years of his life were only forced and quite typical defensive tactics for the years of the Stalin's dictatorship. And if we can only guess about the real political views of many of A. Makarenko's contemporaries, then his true beliefs are now becoming more or less clear. There is no doubt that today's critics of A. Makarenko have no factual grounds to unconditionally accuse a person who, in the extremely dangerous conditions of a Totalitarianism, tried to protect his thing, his family, his priceless pedagogical heritage and, ultimately, his physical existence.

Key words: *A. Makarenko, politicization of education, fight against child homelessness, children's labour colonies, politicization of pedagogical heritage of A. Makarenko, political and ideological beliefs of A. Makarenko, falsification of author's texts of A. Makarenko, Stalinist terror.*

Стаття надійшла до редакції 19.05.2023 р.

УДК 378.014.25.61

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292637](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292637)

НАТАЛІЯ ДОРОХОВА

ORCID: 0000-0003-2831-8451

ТАМАРА КОСТИРЕНКО

ORCID: 0000-0002-3139-6672

Полтавський державний медичний університет

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

У статті схарактеризовано міжнародну академічну мобільність науково-педагогічних працівників як засіб забезпечення якості освітніх програм на основі аналізу практичного досвіду Полтавського державного медичного університету. Окреслено відповідні локальні нормативні акти; переваги та форми академічної мобільності для учасників освітнього процесу; наведено приклади закордонних закладів вищої освіти, міжнародні проекти та програми, за якими здійснюється співпраця; висвітлено відповіді респондентів на питання щодо можливості академічної мобільності.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, освітньо-професійна програма, академічна мобільність, учасники академічної мобільності, заклади-партнери, якість освіти.

Постановка проблеми. Академічна мобільність є дієвою формою інтернаціоналізації вищої освіти, що забезпечує її учасникам із України безпосередній доступ до наукових досягнень іноземних держав, сприяє розвитку їх загальних і фахових компетентностей, які впливають на успішність подальшої професійної та соціальної діяльності. Укладення договорів про співробітництво між закладами-партнерами для взаємного обміну досвідом та передовими практиками відповідає одному з принципів Болонської декларації – розширення академічної мобільності здобувачів освіти і науково-педагогічних працівників із метою розбудови єдиного європейського освітнього й наукового простору.

Аналіз останніх досліджень. Основним тенденціям, етапам розвитку академічної мобільності, проблемам реалізації міжнародних програм обміну присвячені праці таких дослідників: В. Астахової та К. Астахової, С. Вербицької, А. Мокія та І. Лапшиної, А. Татарнікової й К. Магрламової та ін. Зважаючи на вагомий внесок вказаних авторів у дослідженні питань, пов'язаних з темою цієї статті, варто зауважити, що недостатньо публікацій про реалізацію права на академічну мобільність викладачів у закладах вищої освіти.

Мета статті – схарактеризувати міжнародну академічну мобільність науково-педагогічних працівників як засіб забезпечення якості освітніх програм на основі аналізу практичного досвіду Полтавського державного медичного університету (далі – ПДМУ).

Виклад основного матеріалу.

Функціонування інституційної структури внутрішньої системи забезпечення якості освіти полягає в створенні та реалізації умов для підготовки висококваліфікованих фахівців відповідних спеціальностей, конкурентоспроможних на ринку праці, здатних до ефективної професійної діяльності на рівні світових стандартів, готових до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності (*Методичні рекомендації...*, 2018).

Варто зазначити, що інтернаціоналізація – це процес досягнення вищою освітою рівня міжнаціонального, міжкультурного та глобального масштабу, що має освітні завдання й функції (Попій, 2017, с. 49). Відповідно навчання, викладання та наукові дослідження в межах освітніх програм мають бути пов'язаними з інтернаціоналізацією діяльності закладів вищої освіти. Одним із таких є ПДМУ, до пріоритетних напрямів розвитку якого належать інтеграція у міжнародний освітньо-науковий простір, провадження міжнародної діяльності. Основними завданнями цієї діяльності визначено: активізувати підготовку обдарованої молоді шляхом її залучення до програм освітньої і наукової мобільності з метою підготовки майбутніх конкурентоспроможних вчених, здатних впроваджувати європейські дослідницькі і освітні технології, а також інновації; активізувати укладення й реалізацію двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів про співробітництво з провідними європейськими і світовими університетами, дослідними центрами, медичними установами й науковими центрами (*Стратегія ПДМУ на 2022-2027 рр.*, 2021).

Варто зазначити, що цілі, завдання, порядок організації та виконання програм академічної мобільності, визнання й зарахування її результатів для здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників та інших працівників регламентуються такими локальними нормативними актами: «Положенням щодо врегулювання питань академічної мобільності учасників освітнього процесу Полтавського державного медичного університету», «Положенням про внутрішню академічну мобільність учасників освітнього процесу в Полтавському державному медичному університеті».

У цих положеннях термін «академічна мобільність» вживається відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, він означає можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами (Антонов, 2015, с. 52). Проведений аналіз засвідчив, що визначення цього поняття варіюється в теоретичній літературі. Наприклад А. Мокій, І. Лапшина розтлумачили «академічну мобільність» як здатність людей до навчання, підвищення рівня знань, умінь та компетентностей упродовж життя для відповідності міжнародному ринку праці (Мокій, Лапшина, 2009, с. 14). Учені Т. Фініков та О. Шаров вважають академічну мобільність дієвим інструментом трансферу нових знань, передових наукових, дидактичних та управлінських технологій, який дозволяє наближувати вітчизняну науково-освітню сферу до світового рівня (Фініков, Шаров, 2014, с. 117).

Важливість впливу й переваг академічної мобільності відображено в цілях, визначених у ПДМУ: підвищення якості освіти та ефективності наукових досліджень; підвищення конкурентоспроможності освітньо-наукової спільноти ПДМУ; розвиток професійних навичок та особистісних якостей учасників академічної мобільності; поглиблення співробітництва з міжнародними партнерами у сферах освіти і науки. Учасниками академічної мобільності можуть бути здобувачі усіх рівнів освіти, а також науково-педагогічні, наукові, інші працівники з ПДМУ. Для реалізації права на академічну мобільність ПДМУ та іноземний заклад освіти (наукова установа) або інший український заклад освіти (наукова установа) укладають у письмовій або електронній формі договір між закладами-партнерами про виконання програми академічної мобільності. Особа, яку відібрано відповідно до вимог положення для участі у програмі академічної мобільності, укладає з ПДМУ договір академічної мобільності. Право на академічну мобільність може бути реалізоване за власною ініціативою за умови позитивного рішення ректора ПДМУ, прийнятого на підставі подання та індивідуального запрошення від іноземного закладу освіти (наукової установи) (Положення щодо врегулювання..., 2022).

Ця форма інтернаціоналізації освіти надає такі переваги для учасників освітнього процесу: досвід перебування в інших освітніх закладах/наукових установах; розвиток міжкультурної компетентності; опанування сучасних методів, підходів навчання та наукових досліджень, які використовують провідні країни світу; забезпечення можливостей для кар'єрного розвитку в Україні та за кордоном (Бака, 2017, с. 126).

Відповідно для учасників академічної мобільності з ПДМУ окреслено завдання: підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки, професійної майстерності; отримання міжнародного досвіду провадження викладацької, наукової, науково-технічної діяльності й доступу до європейської та світової дослідницької інфраструктури; реалізація спільних наукових, науково-технічних та/або освітніх проєктів тощо (Положення щодо врегулювання..., 2022).

Академічна мобільність для тих, хто здобувають освітньо-науковий ступінь доктора філософії, науковий ступінь доктора наук або є науково-педагогічними, іншими працівниками може здійснюватись за такими формами: участь у програмах кредитної академічної мобільності учасників академічної мобільності, які здобувають ступінь доктора філософії; участь у спільних освітніх та/або наукових проєктах; викладання; стажування; наукове дослідження; наукове стажування; мовне стажування; підвищення кваліфікації. Передбачено також інші форми, наприклад, участь у семінарах, конференціях, виступи та публікації в межах певної спеціальності/галузі знань тощо), що не суперечать законодавству (Положення щодо врегулювання..., 2022).

Відділ з міжнародних зв'язків проводить моніторинг можливої участі здобувачів освіти та науково-педагогічних у міжнародних грантах, стипендіях, конгресах тощо. Відповідно до основних напрямів діяльності цього структурного підрозділу належать: підготовка проєктів угод, договорів, робочих програм про співробітництво з зарубіжними закладами вищої освіти і організаціями та контроль за їх виконанням; організація навчання, стажування, обміну досвідом науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти в зарубіжних закладах вищої освіти; організація та координація роботи з реалізації міжнародних науково-освітніх проєктів та програм тощо (Відділ з міжнародних зв'язків ПДМУ, 2023).

Для реалізації права на академічну мобільність науково-педагогічні працівники ПДМУ можуть проходити: планове наукове стажування, у т.ч. за кордоном (Horizon, Erasmus+); стажування в іншому закладі вищої освіти або науковій установі; стажування професійного спрямування. Участь викладачів у програмах академічної мобільності може бути визнано як підвищення кваліфікації. Після отримання відповідних сертифікатів науково-педагогічним працівникам в особисті освітні портфоліо

зараховуються кредити ЄКТС відповідно до визначених умов і процедур у ПДМУ (*Положення про підвищення кваліфікації ...*, 2023).

На прикладі трьох освітньо-професійних програм продемонструємо, яким чином навчання, викладання та наукові дослідження, пов'язані з інтернаціоналізацією діяльності ПДМУ.

У межах ОПП Стоматологія другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 221 Стоматологія відбувається співпраця з Magna Charta Universitatum, Європейською та Міжнародною асоціаціями університетів, завдяки якій науково-педагогічні працівники беруть участь у вебінарах, круглих столах і інших заходах щодо розвитку вищої освіти в сучасному світі. У 2019 р. за ініціативи адміністрації УМСА (нині – ПДМУ) створено міжнародний консорціум університетів «Developing complex systems Approach In methodology of medical and dental education (MAIDAN)» («Розвиток комплексного підходу у методології медичної і стоматологічної освіти»), до якого увійшли: Університет Сантьяго-де-Компостела (Іспанія), Університет Перуджи (Італія), Вільнюський університет (Литва), Кутаїський державний університет ім. Акакі Церетелі (Грузія), Батумський державний університет імені Шота Руставелі (Грузія), Буковинський державний медичний університет, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького. На основі цієї співпраці було розроблено проєкт, який взяв участь у конкурсі програми Еразмус+ КА2.

У 2020 році УМСА (нині – ПДМУ) як заклад приєднався до міжнародного консорціуму, у складі якого 16 університетів і закладів охорони здоров'я Бельгії, Великобританії, Ірландії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Німеччини. У його межах розроблено проєкт «Kids Involved in Nutrition Decisions», який подано на конкурс до Європейської комісії Horizon 2020 (Research and Innovations Actions). Згідно з двосторонніми договорами між УМСА (нині – ПДМУ) й Університетом Арістотеля (м. Салоніки, Греція), Університетом Поля Сабатьє (м. Тулуза, Франція) та Університетом Сантьяго-де-Компостела (Іспанія) здійснюється міжнародна академічна мобільність науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти за програмою Erasmus+. Крім того, у межах Erasmus+ створено консорціум за напрямом Capacity Building in the Field of Higher Education (*Відомості про самооцінювання ОПП Стоматологія...*, 2021).

Науково-педагогічні працівники та здобувачі вищої освіти за ОПП Медицина другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 222 Медицина здійснюють міжнародну академічну мобільність як на підставі договорів про співпрацю із закордонними університетами, так і згідно з двосторонніми угодами між ПДМУ та Університетом Арістотеля (м. Салоніки, Греція), Університетом Поля Сабатьє (м. Тулуза, Франція) та Університетом Сантьяго-де-Компостела (Іспанія) за програмою Erasmus+. Викладачі за ОПП Медицина є активними учасниками міжнародної освітньої медичної програми «OMI Seminars» (м. Зальцбург, Австрія). У межах міжнародних проєктів створено консорціуми “Developing Complex Systems Approach in Methodology of Medical and Dental Education” (MAIDAN), “Kids Involved in Nutrition Decisions” (KiNDhealth) та “From BIG data to personalized medicine: multi-omics sigNATURE in age-associated heart and lung fibrosis (BIGNATURE)”, за якими триває активна співпраця за програмами Capacity Building та Horizon Europe. ПДМУ є членом Magna Charta Universitatum, Європейської асоціації університетів і Міжнародної асоціації університетів. Здобувачі вищої освіти за ОПП Медицина та науково-педагогічні представляють свої здобутки на міжнародних наукових форумах за кордоном, мають публікації у закордонних наукових виданнях. (*Відомості про самооцінювання ОПП Медицина...*, 2021)

Науково-педагогічні працівники за ОПП Педіатрія другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 228 Педіатрія є активними учасниками міжнародної освітньої медичної програми «OMI Seminars» (Австрія). У межах міжнародної програми Євросоюзу «Horizon 2020» та «Horizon Europe 2021-2027» створено шість консорціумів (*Участь ПДМУ в проєктах...*, 2023)

Попри воєнний стан, ПДМУ реалізує програми академічної мобільності з міжнародними установами на підставі договорів про співпрацю. У 2023 року на основі меморандуму між ПДМУ й Вільнюським університетом науково-педагогічні працівники кафедр педіатрії №1 з неонатологією та педіатрії №2 пройшли онлайн-стажування «Невідкладні стани в педіатрії», за результатами якого учасники отримали по 1 кредиту ЄКТС (*Відомості про самооцінювання ОПП Педіатрія...*, 2023).

Крім того, упродовж 2022–2023 років науково-педагогічні працівники пройшли підвищення кваліфікації та стажування в таких містах як: Білосток, Варшава, Краків, Лодзь, Люблін, (Польща); Вільнюс (Литва); Рига (Латвія); Варна, Созополь (Болгарія); Копище, Ружомберк, Подгайська (Словаччина); Логроньо, Сантьяго-де-Компастела (Іспанія); Тулуза (Франція); Гамбург (Німеччина); Брешія, Мілан (Італія); Вашингтон (США).

Протягом 2022-2023 н.р. навчально-методичним відділом забезпечення якості освіти спільно з деканатами стоматологічного та міжнародного факультетів, медичних факультетів №1, №2, проведено онлайн-анкетування в ПДМУ. У ньому взяли участь науково-педагогічні працівники, що реалізують вищезазначені ОПП Стоматологія, Медицина, Педіатрія. Мета цих анкетувань – вивчення думки респондентів щодо якості ресурсного забезпечення освітнього процесу і педагогічної діяльності. Одне з питань анкети стосувалося можливості брати участь у програмах академічної мобільності, відповіді респондентів опрацьовано та сформовано таблицю (табл. 1).

Чи маєте Ви можливість брати участь у програмах академічної мобільності?	ОПП Стоматологія	ОПП Медицина	ОПП Педіатрія
	Так – 74,8%	Так – 74,2%	Так – 76,9%
Частково – 18,9%	Частково – 24,2%	Частково – 12,3%	
Ні – 6,3%	Ні – 1,6%	Ні – 10,8%	

Табл. 1. Результати анкетування науково-педагогічних працівників в 2022-2023 н.р.

Висновки. Отже, важливо, щоб заклади вищої освіти в Україні активно підтримували науково-педагогічних працівників, які бажають реалізувати право на міжнародну академічну мобільність. Це вимагає забезпечення належних умов, зокрема укладання договорів і використання відповідних ресурсів. Такий підхід вдосконалює якість реалізації освітніх програм та сприяє інтеграції України в європейський освітньо-науковий простір.

Список використаних джерел

- Антонов, А. В. (2015). Державне регулювання процесу активізації академічної мобільності. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Державне управління*, 2, 50-60. Взято з <http://surl.li/mkwth> (дата звернення: 12.10.2023).
- Бака, С. (2017). Основні елементи академічної мобільності в країнах ЄС та інших країнах. *Освітня аналітика України*, 1, 117-127. Взято з https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/117_127_Baka.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
- Відділ з міжнародних зв'язків ПДМУ. Взято з <https://www.pdmu.edu.ua/sections/mz> (дата звернення: 15.10.2023).
- Відомості про самооцінювання ОПП Медицина за другим (магістерським) рівнем вищої освіти зі спеціальності 222 Медицина. (2021). Взято з <http://surl.li/mkwvu> (дата звернення: 11.10.2023).
- Відомості про самооцінювання ОПП Педіатрія за другим (магістерським) рівнем вищої освіти із спеціальності 228 Педіатрія. (2023). Взято з <http://surl.li/mkwvu> (дата звернення: 11.10.2023).
- Відомості про самооцінювання ОПП Стоматологія за другим (магістерським) рівнем вищої освіти із спеціальності 221 Стоматологія. (2021). Взято з <http://surl.li/mkwvh> (дата звернення: 11.10.2023).
- Методичні рекомендації щодо побудови інституційної структури внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти у закладах вищої освіти. Взято з <http://surl.li/mkwtc> (дата звернення: 14.10.2023).
- Мокий, А., Лапшина, І. (2009). Академічна мобільність: виклики і загрози для людського капіталу України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 11, 14-17.
- Положення про підвищення кваліфікації та стажування науково-педагогічних працівників Полтавського державного медичного університету. (2023). Взято з https://www.pdmu.edu.ua/storage/n_process_vimo/docs_links/lxuSCL57BO0g8dFPaA0rtsxwLGrEPmkEwrSgtMFI.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
- Положення щодо врегулювання питань академічної мобільності учасників освітнього процесу Полтавського державного медичного університету. (2022). Взято з <http://surl.li/fxoqr> (дата звернення: 19.10.2023).
- Попій, І. В. (2017). Політика академічної мобільності: спроба концептуалізації. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Питання політології*, 31, 47-54.
- Стратегія Полтавського державного медичного університету на 2022-2027 рр. (2021) Взято з <https://www.pdmu.edu.ua/misiya-viziya-ta-klyuchovi-cinnosti> (дата звернення: 12.10.2023).
- Участь ПДМУ в проектах «Horizon 2020» та «Horizon Europe 2021-2027». Взято з <https://www.pdmu.edu.ua/horizon-2020> (дата звернення: 12.10.2023).
- Фініков, Т. В., Шаров, О. І. (Ред.). (2014). *Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: аналіт. звіт міжнарод. благод. фонду «Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики»*. Київ: Таксон. Взято з <http://surl.li/maqmg> (дата звернення: 10.10.2023).

References

- Antonov, A. V. (2015). Derzhavne rehulivannia protsesu aktyvizatsii akademichnoi mobilnosti [State regulation of the process of activation of academic mobility]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu tsyvilnoho zakhystu Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnia [Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine. Series: Public administration]*, 2, 50-60. Retrieved from <http://surl.li/mkwth> [in Ukrainian].

- Baka, S. (2017). Osnovni elementy akademichnoyi mobilnosti v krayinakh YES ta inshykh krayinakh [The main elements of academic mobility in EU countries and other countries]. *Osvitnia analityka Ukrainy [Educational analytics of Ukraine]*, 1, 117-127. Retrieved from https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/117_127_Baka.pdf [in Ukrainian].
- Finikov, T. V., & Sharov, O. I. (Eds.). (2014). *Monitorynh intehtratsii ukrainskoi systemy vyshchoi osvity v Yevropeyskyi prostir vyshchoi osvity ta naukovoho doslidzhennia [Monitoring the integration of the Ukrainian system of higher education into the European area of higher education and scientific research]: analit. zvit mizhnarod. blahod. fondu «Mizhnarod. fond doslidzh. osvit. polityky»*. Kyiv: Takson. Retrieved from: <http://surl.li/maqmg> [in Ukrainian].
- Metodychni rekomendatsii shchodo pobudovy instytutsiinoi struktury vnutrishnoi systemy zabezpechennia yakosti osvitnoi diialnosti ta yakosti vyshchoi osvity u zakladakh vyshchoi osvity [Methodological recommendations for creation the institutional structure of the internal system of ensuring the quality of educational activities and the quality of higher education in higher education institutions]*. Retrieved from <http://surl.li/mkwtc> [in Ukrainian].
- Mokii, A., & Lapshyna, I. (2009). Akademichna mobilnist: vyklyky i zahrozy dlia liudskoho kapitalu Ukrainy [Academic mobility: challenges and threats to the human capital of Ukraine]. *Naukovi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky [Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University]*, 11, 14-17 [in Ukrainian].
- Polozhennia pro pidvyshchennia kvalifikatsii ta stazhuvannia naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv Poltavskoho derzhavnogo medychnoho universytetu [Regulations on advanced training and internship of scientific and pedagogical workers of the Poltava State Medical University]*. (2023). Retrieved from https://www.pdmu.edu.ua/storage/n_process_vimo/docs_links/lxuSCL57B0Og8dFPaA0rtsxwLGrEPmkEwrSgtMFI.pdf [in Ukrainian].
- Polozhennia shchodo vrehuliuvannia pytan akademichnoi mobilnosti uchasykiv osvitnoho protsesu Poltavskoho derzhavnogo medychnoho universytetu [Regulations regarding the settlement of issues of academic mobility of participants in the educational process of the Poltava State Medical University]*. (2022). Retrieved from <http://surl.li/foqqp> [in Ukrainian].
- Popii, I. V. (2017). Polityka akademichnoi mobilnosti: sprobа kontseptualizatsii [Academic mobility policy: an attempt at conceptualization]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Pytannia politolohii [Bulletin of the KhNU named after V.N. Karazina. Questions of political science]*, 31, 47-54 [in Ukrainian].
- Stratehiia Poltavskoho derzhavnogo medychnoho universytetu na 2022-2027 rr. [Strategy of Poltava State Medical University for 2022-2027]*. (2021). Retrieved from <https://www.pdmu.edu.ua/misiya-viziya-ta-klyuchovinnosti> [in Ukrainian].
- Uchast PDMU v proiektakh «Horizon 2020» ta «Horizon Europe 2021-2027» [Participation of PSMU in the "Horizon 2020" and "Horizon Europe 2021-2027" projects]*. Retrieved from: <https://www.pdmu.edu.ua/horizon-2020> [in Ukrainian].
- Viddil z mizhnarodnykh zviazkiv PDMU [Department of International Relations of the PSMU]*. Retrieved from <https://www.pdmu.edu.ua/sections/mz> [in Ukrainian].
- Vidomosti pro samootsiniuvannia OPP Medytsyna za druhym (mahisterskym) rivnem vyshchoi osvity zi spetsialnosti 222 Medytsyna [Information on self-assessment of the EPP Medicine at the second (master's) level of higher education in the specialty 222 Medicine]*. (2021). Retrieved from <http://surl.li/mkwv> [in Ukrainian].
- Vidomosti pro samootsiniuvannia OPP Pediatriia za druhym (mahisterskym) rivnem vyshchoi osvity iz spetsialnosti 228 Pediatriia [Information on self-assessment of the EPP Pediatrics at the second (master's) level of higher education in specialty 228 Pediatrics]*. (2023). Retrieved from <http://surl.li/mkwvy> [in Ukrainian].
- Vidomosti pro samootsiniuvannia OPP Stomatolohiia za druhym (mahisterskym) rivnem vyshchoi osvity iz spetsialnosti 221 Stomatolohiia [Information on self-assessment of EPP Stomatology at the second (master's) level of higher education in specialty 221 Dentistry]*. (2021). Retrieved from: <http://surl.li/mkwvh> [in Ukrainian].

DOROKHOVA N., KOSTYRENKO T.

Poltava State Medical University, Ukraine

ACADEMIC MOBILITY OF SCIENTIFIC AND TEACHING EMPLOYEES AS A MEANS OF ENSURING THE QUALITY OF EDUCATIONAL PROGRAMS

The article characterizes the international academic mobility of scientific and pedagogical workers as a means of ensuring the quality of educational programs based on the analysis of the practical experience at the Poltava State Medical University. Relevant local regulations are outlined; advantages and forms of academic mobility for participants in the educational process; examples of foreign institutions of higher education, international projects and programs under which cooperation is carried out are given; respondents' answers to questions about the possibility of academic mobility are highlighted. Academic mobility has the following advantages for the participants of the educational process: experience of staying in other educational institutions/scientific institutions; development of intercultural competence; mastering modern methods, teaching approaches and scientific research used by the world's leading countries; providing opportunities for career development in Ukraine and abroad.

Key words: *scientific and pedagogical employees, educational and professional program, academic mobility, participants of academic mobility, partner institutions, quality of education.*

Стаття надійшла до редакції 23.10.2023 р.

УДК: 78.01

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292639](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292639)

ЄВГЕН ДУДНИК

ORCID: 0009-0004-3264-1125

Потавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВПЛИВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ЕМОЦІЙНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВО

Стаття є комплексним дослідженням ролі, яку відіграє музика в формуванні емоційного стану і соціокультурного оточення. Автором висвітлюється значущість музики як ключового елемента культури, спроможного не лише трансформувати емоції на особистому рівні, а й впливати на колективні емоційні досвіди у суспільстві. Особлива увага приділяється ролі музичного мистецтва у формуванні соціокультурних норм і стереотипів.

Аналізуються сучасні наукові підходи до вивчення впливу музичного мистецтва на психічне здоров'я. Автор розглядає можливості використання музичної терапії в клінічній практиці для лікування різних психічних порушень та зміцнення емоційного стану пацієнтів. Як висновок, зазначається, що розуміння впливу музичного мистецтва може мати важливі наслідки для розвитку суспільства. Автор підкреслює значущість інтеграції музичного мистецтва в освітні та терапевтичні практики з метою створення більш збалансованого та емоційно насиченого суспільства.

Ключові слова: *музичне мистецтво, емоційний світ, вплив музики, соціокультурне середовище, емоційні реакції, стилі музики, культура, спілкування, соціальна кооперація, музична терапія, психічне здоров'я, культурний діалог, соціокультурні норми, емоційне вираження, соціальні проблеми.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасному суспільстві виникає важлива проблема, пов'язана з розумінням та оцінкою впливу музичного мистецтва на емоційний стан і соціокультурний контекст людини. Не зважаючи на широкий розмаїття музичних жанрів і стилів, а також їхню загальну популярність, науковий висновок про те, як саме музика впливає на емоційний світ і взаємодію в суспільстві, залишається неоднозначним.

Зокрема, виникають питання про те, чи може музика викликати конкретні емоції, як цей вплив залежить від індивідуальних особливостей слухача та його культурного контексту. Крім того, важливо вивчити вплив музичного мистецтва на соціокультурні норми, стереотипи та сприйняття соціальних проблем. Ця проблема стає особливо актуальною в контексті розвитку сучасних технологій, які змінюють способи сприйняття та споживання музики.

Дослідження впливу музичного мистецтва на емоційний світ та суспільство має важливе значення для розуміння ролі музики в формуванні культурних, соціальних та психологічних аспектів життя людини. Вирішення цієї проблеми може внести вагомий вклад у розробку ефективних методів використання музичного мистецтва в освітніх, терапевтичних та соціальних контекстах, сприяючи створенню більш емоційно насиченого та гармонійного суспільства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує значна кількість досліджень та публікацій, що вивчають вплив музичного мистецтва на емоційний світ людини та суспільство. Зокрема, ряд визначних наукових робіт висвітлює різні аспекти цієї проблематики, надаючи унікальний погляд на цей питання. Одним із ключових досліджень в даній області є робота "Музика та емоції: від теорії до практики", яка ретельно аналізує взаємозв'язок музики та емоцій, враховуючи психофізіологічні та культурні аспекти. Дослідження виявляє різноманітні емоційні реакції на різні музичні параметри, а також висвітлює важливість контексту та індивідуальних відмінностей слухача. Ще однією важливою роботою є "Вплив музики на соціальне спілкування", де дослідники розглядають, як музика може впливати на міжособові відносини та соціальну кооперацію. Робота вказує на потенціал музичного мистецтва у створенні спільного емоційного досвіду та підвищенні взаєморозуміння. Також слід відзначити дослідження в галузі музичної терапії, зокрема роботу "Музика в психічному здоров'ї: перспективи та застосування". Вона розглядає роль музики в лікуванні різних психічних порушень та підкреслює ефективність музичної терапії у поліпшенні емоційного стану пацієнтів. Ці наукові праці утворюють важливу частину досліджень у галузі впливу музичного мистецтва на емоційний світ і суспільство, сприяючи глибшому розумінню цього явища та виокремлюючи перспективи для його практичного використання в освіті, терапії та соціокультурному контексті.

Мета та завдання. докладне вивчення впливу музичного мистецтва на емоційний світ і соціокультурне середовище, а також висвітлення його значущості у формуванні емоційного стану та взаємодії в сучасному суспільстві.

Вклад основного матеріалу дослідження. Всесвіт музики, який здавна є невід'ємною частиною людської культури, не тільки задовольняє наші сенсорні апетити, але й глибоко проникає в психологію та фізіологію нашого організму. Музика, що омиває наші відчуття та витворює атмосферу навколишнього середовища, залишає сліди в емоційному ландшафті і формує неповторний експеримент для нашого внутрішнього світу. У цьому контексті, психофізіологічні аспекти впливу музики стають передовим напрямом наукових досліджень, спрямованих на розкриття та розуміння того, як музичні стимули моделюють наше емоційне та фізіологічне відгукове сприйняття. Ця стаття присвячена розгляду психофізіологічних аспектів взаємодії музики із людським організмом, вивчаючи зміни в серцево-судинній активності, електрографічних показниках мозку та гормональному стані, та розкриваючи їхній вплив на сприйняття різних музичних жанрів та композицій. Здійснюючи це дослідження, ми прагнемо глибше зануритися в унікальний світ музичного взаємодії та розширити наше розуміння того, як звучання може стати могутнім інструментом для трансформації емоційного стану та фізіології людського сприйняття.

Психофізіологічні аспекти впливу музики на людський організм становлять складний об'єкт дослідження, оскільки включають в себе взаємодію різних систем тіла відповідно до аудіальних стимулів. Дослідження цього аспекту включає аналіз психофізіологічних реакцій, таких як зміни в серцево-судинній активності, електрографічні показники мозку та гормональний стан.

Серцево-судинна система відіграє ключову роль у відповіді організму на музичні стимули. Дослідження показують, що різні музичні ритми, темп та гучність можуть впливати на частоту пульсу та артеріальний тиск. Наприклад, швидкі темпи та ритми можуть стимулювати підвищення серцевої активності, тоді як спокійна музика може викликати зниження артеріального тиску. Це свідчить про те, що музика може мати вплив на фізіологічний стан серцево-судинної системи та, отже, регулювати рівень активності організму.

Електрографічні показники мозку, зокрема електроенцефалограма (ЕЕГ), є ще одним важливим аспектом у вивченні впливу музики на психічні процеси. Різні музичні стилі можуть породжувати характеристичні електричні активності в різних ділянках мозку. Наприклад, ритмічна та енергійна музика може викликати активізацію фронтальних ділянок мозку, пов'язаних із емоційним відгуком та моторною активністю. Такий аналіз дозволяє краще розуміти взаємозв'язок між музичними стимулами та активністю різних частин мозку.

Гормональний стан є ще однією ключовою складовою психофізіологічних реакцій на музику. Слухання музики може впливати на виділення різних гормонів, таких як ендорфіни та кортизол.

Ендорфіни, гормони щастя, можуть виділятися при приємному музичному досвіді, сприяючи підвищенню настрою. З іншого боку, кортизол, гормон стресу, може знижуватися під час слухання релаксуючої музики, сприяючи розслабленню.

Зв'язок між психофізіологічними реакціями та сприйняттям різних музичних жанрів та композицій є надзвичайно важливим для розуміння того, як музика може впливати на емоційний стан і психічне здоров'я людини. Дані цього дослідження можуть бути використані для розробки індивідуальних підходів у музичній терапії, а також для оптимізації музичного відбору у різних сферах життя, включаючи медицину, освіту та розваги.

Аналіз різних музичних стилів у науковому дослідженні є ключовим етапом для розуміння того, як звуковий ландшафт може впливати на емоційний стан та сприйняття слухача. Це комплексне дослідження включає в себе різноманітні аспекти, такі як темп, ритм, гармонія, та звукова інтенсивність, для визначення того, як різні музичні жанри можуть викликати різні емоційні реакції та враження.

Одним з ключових аспектів аналізу є вивчення темпу музичних композицій. Швидкі темпи, характерні для жанрів, таких як техно чи панк-рок, можуть викликати високий рівень енергії та збудливості, стимулюючи активність слухача. Навпаки, спокійні темпи, притаманні жанрам, наприклад, класичної або амбієнтної музики, можуть сприяти розслабленню та викликати спокійні емоції.

Ритмічна структура також має велике значення у формуванні емоційної реакції на музику. Жанри, які базуються на виразній ритміці, такі як латиноамериканська музика чи електроніка, можуть викликати танцювальні рухи та підвищити настрій. З іншого боку, більш складна ритміка у джазі або фанку може викликати відчуття інтелектуального задоволення.

Гармонічні структури в музиці важливі для створення атмосфери та настрою. Мажорні та мінорні акорди можуть викликати відчуття радості чи туги відповідно, впливаючи на емоційний стан слухача. Музичні стилі, такі як рок чи метал, можуть використовувати важкі та агресивні гармонії, щоб створити енергійну та потужну атмосферу.

Звукова інтенсивність та динаміка грають ключову роль у формуванні вражень від музичних творів. Сприйняття гучності може впливати на емоційні реакції слухача: від враження могутності та потужності до відчуття інтимності при менших гучностях.

Результати аналізу різних музичних стилів показують, що вони можуть викликати широкий спектр емоцій та вражень. Такий різноманітний емоційний вплив може бути використаний у музичній терапії, культурному контексті, та навіть у сфері розваг для створення різноманітних емоційних досвідів для слухачів.

Вплив музики на соціокультурне середовище є явищем, що охоплює розмаїття аспектів суспільного життя, культурних стереотипів та формування ідентичності. Дослідження цього впливу включає аналіз того, як музичне мистецтво взаємодіє із соціокультурним оточенням, впливаючи на формування соціокультурних норм та сприйняття суспільства.

Музика, як відображення соціокультурних реалій, є суттєвим чинником у формуванні і утриманні культурних стандартів та традицій. Різноманітні музичні жанри та стилі відображають унікальні аспекти різних соціокультурних груп, вказуючи на їхні цінності, погляди та ідентичність. Наприклад, хіп-хоп може стати голосом молодіжної культури, висловлюючи соціально-політичні погляди та проблеми, тоді як класична музика може віддзеркалювати історичні та культурні традиції.

Музика також впливає на сприйняття та взаємодію між різними соціокультурними групами. Спільне сприйняття певного музичного твору або стилю може сприяти формуванню спільної культурної ідентичності, зближуючи різні соціокультурні спільноти. Звукова мова музики може стати платформою для спільної експресії та взаєморозуміння, а отже, музика може допомагати зменшувати культурні розбіжності.

Сучасні музичні течії і технології також впливають на соціокультурне середовище. Цифрові платформи, стрімінгові сервіси та соціальні мережі створюють нові можливості для поширення музичних творів та зближення аудиторії. Це відкриває двері для глобального обміну культурними враженнями і сприяє виникненню світового музичного співтовариства.

Окрім того, музика може використовуватися для висловлення соціальних та політичних позицій. Протестні пісні, гімни рухів за права людини чи гендерні рухи стають невід'ємною частиною соціокультурної агітації. Музика може висвітлювати соціальні проблеми, привертати увагу до нерівностей та сприяти соціальним змінам.

Завдяки своїй унікальній можливості спілкувати через емоції, музика стає ключовим аспектом культурного обміну і взаємодії. Вона об'єднує людей, надає голос та виражає ідентичність соціокультурних груп. Таким чином, дослідження впливу музики на соціокультурне середовище визначається як важлива ділянка наукових досліджень, що розкриває багатогранність і значущість музичного мистецтва для формування культурного пейзажу та соціального порядку.

Музика, як мова, яка проникає крізь слова та дотикається до найглибших струн емоцій, відіграє невід'ємну роль у галузі спілкування. Досліджується, як це мистецтво сприяє встановленню емоційного зв'язку між людьми та впливає на динаміку міжособистісних відносин.

Музика, як каталізатор емоцій, стає ефективним засобом комунікації, що дозволяє виражати почуття, які важко передати словами. Взаємодія з музикою може викликати широкий спектр емоцій — від радості та щастя до туги та меланхолії. Ця емоційна інтенсивність робить музику потужним інструментом для вираження та розуміння почуттів у спілкуванні.

В контексті соціальної взаємодії музика може виступати як спільний зв'язок, який об'єднує людей. Спільне слухання та обговорення музичних творів може створити платформу для обміну емоціями, враженнями та думками. Цей процес не лише сприяє розкриттю особистостей, але і формує відчуття спільноти та взаєморозуміння.

Музика може діяти як медіатор у складних відносинах між людьми. У випадках, коли слова не вистачають для вираження почуттів чи розв'язання конфліктів, музика може стати засобом спілкування, що проливає світло на емоції та допомагає знайти спільну мову.

Емпатія, або співпереживання, грає ключову роль у спілкуванні, і музика може стати могутнім засобом сприяння цьому явищу. Здатність музики викликати в нас схожі емоції дозволяє людям легше розуміти почуття інших та створює базу для глибшого емоційного зв'язку.

У контексті міжособистісних відносин музика може впливати на динаміку та якість взаємодії. Вона може стати основою для створення спільних спогадів, ритуалів та традицій, що зміцнюють соціальні зв'язки. За допомогою музики можна виражати пристрасні, вибачення, любов, що робить її невід'ємним елементом комунікації в парах та родинних відносинах.

Необхідно також враховувати роль музики у віртуальному просторі. Сучасні технології дозволяють людям обмінюватися музичними враженнями, навіть якщо вони знаходяться на великій відстані. Спільні плейлисти, онлайн-концерти та віртуальні музичні події дозволяють створювати спільні моменти, незважаючи на географічні різниці.

Усі ці аспекти підтверджують, що музика виступає не лише розважальним чинником, але й потужним інструментом для встановлення та збереження емоційного зв'язку між людьми. Її вплив на спілкування виявляється в здатності мобілізувати емоційну сферу, створювати спільні платформи для вираження та розуміння почуттів, а також у спроможності стати засобом вирішення конфліктів та формування глибших зв'язків між людьми.

Музична терапія, яка використовує музику та музичні вправи як засіб взаємодії та впливу на психічне здоров'я, є предметом інтенсивних досліджень, спрямованих на розкриття її ефективності у лікуванні психічних порушень та поліпшенні емоційного стану.

Музична терапія стає об'єктом дослідження через свою здатність взаємодіяти з різними аспектами психіки та впливати на психічне здоров'я. Одним із ключових напрямів досліджень є вивчення впливу музичної терапії на різні психічні порушення. Здійснені експерименти та клінічні дослідження демонструють, що музична терапія може бути ефективною у лікуванні депресії, тривожності, посттравматичного стресового розладу, аутизму та інших психічних станів.

Ефективність музичної терапії у лікуванні депресії, наприклад, полягає в її здатності стимулювати виділення ендорфінів, гормонів щастя. Музика допомагає підняти настрій, знизити рівень стресу та створює позитивний емоційний фон. Такий підхід активно використовується в практиці для полегшення симптомів депресії та покращення загального психічного стану.

У випадках тривожності, музична терапія виявляється дієвим методом для зниження рівня тривоги та відновлення емоційного балансу. Звукові впливи та ритмічні структури можуть створювати ефект релаксації, сприяючи зняттю напруги та стресових станів.

Музична терапія також виявляється корисною для осіб, які стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Музика допомагає обробляти та виражати емоції, які можуть бути важко висловити словами, сприяючи процесу емоційного відновлення та саморегуляції.

У випадках аутизму, музична терапія проявляє себе як засіб для покращення соціальних навичок та комунікації. Звукові стимули можуть стимулювати розвиток мови та сприяти соціальній адаптації.

Окрім лікування конкретних психічних станів, музична терапія також досліджується як засіб для поліпшення загального емоційного стану та якості життя. У випадках паліативної допомоги чи лікування термінальних станів, музика може стати важливим елементом підтримки та релаксації, сприяючи психологічному комфорту пацієнта.

Загалом, дослідження впливу музичної терапії на психічне здоров'я підтверджується численними прикладами успішного використання цього методу у клінічній практиці. Музика виявляється потужним засобом взаємодії з психікою людини, відкриваючи нові можливості для лікування та розвитку особистості.

В сучасному світі технології визначають нові стандарти в споживанні музики, революціонізуючи способи, якими люди сприймають та взаємодіють з музичним контентом. Дослідження цього феномену

дозволяє зрозуміти, як сучасні технології, такі як стрімінг та віртуальна реальність, впливають на споживання музики та емоційний досвід слухача.

Зараз стрімінгові платформи виступають ключовим фактором у зміні парадигми споживання музики. Завдяки послугам, таким як Spotify, Apple Music, або YouTube Music, музика стала легкою доступною за будь-яких умов і для широкого спектру аудиторії. Це вплинуло на сприйняття музики як невід'ємної частини повсякденного життя.

Однією з ключових переваг стрімінгу є індивідуалізація контенту. Алгоритми рекомендацій, вбудовані у платформи, аналізують музичні вподобання користувачів та пропонують персоналізовані плейлисти. Це не лише зручно, а й стимулює розширення музичного горизонту, дозволяючи відкривати нових виконавців та жанри.

Вплив віртуальної реальності (VR) також не може бути недооцінений у контексті споживання музики. VR створює можливість поглибленого взаємодії із музичним контентом. Наприклад, віртуальні концерти або музичні виставки дозволяють слухачеві пережити виступ артиста чи взаємодіяти із віртуальним оточенням. Це не тільки перетворює споживання музики в більш іммерсивний досвід, але також розширює можливості для творчої експресії та спільної взаємодії.

З іншого боку, цифрові технології можуть ставити певні виклики. Наприклад, надмірне використання стрімінгових платформ може призвести до відчуття перенасичення і вибору занадто великої кількості варіантів, що ускладнює процес прийняття рішень. Також, проблеми авторських прав та низька винагорода для виконавців є предметом обговорення в контексті цифрового споживання музики.

У підсумку, дослідження впливу технологій на споживання музики визначає сучасну ландшафт аудіо-досвіду. Ці технології не лише роблять музику більш доступною, але і змінюють сам спосіб, яким ми сприймаємо та взаємодіємо з нею. Вони створюють нові можливості для творчого вираження та спілкування, одночасно породжуючи нові виклики та питання, які потребують уважного розгляду в контексті розвитку музичної культури та індустрії.

Отримані результати дослідження впливу музичного мистецтва на емоційний світ людини та суспільства становлять основу для розробки конкретних рекомендацій, спрямованих на оптимальне використання цього виду мистецтва в різних сферах життя. Ці рекомендації націлені на підвищення якості освіти, покращення ефективності терапевтичних підходів та стимулювання соціокультурного розвитку.

У сфері освіти важливо розглядати музичне мистецтво як інтегровану частину навчального процесу. Рекомендації мають включати розробку програм, які акцентують роль музики у розвитку креативності, критичного мислення та соціальних навичок. Введення музичних елементів у навчальні програми сприяє всебічному розвитку учнів та створює стимулююче навколишнє середовище для їхнього освітнього зростання.

У сфері терапії важливо надати рекомендації щодо використання музичного мистецтва як ефективного інструменту у реабілітаційних програмах. Розробка індивідуалізованих підходів, враховуючи музичні вподобання пацієнтів, може сприяти поліпшенню їхнього емоційного стану та загального самопочуття. Рекомендації також можуть включати в себе створення спеціалізованих музичних терапевтичних програм для різних груп пацієнтів, враховуючи їхні потреби та характер хвороби.

У сфері соціокультурного розвитку важливо акцентувати на важливості музичного мистецтва у формуванні соціокультурних норм та цінностей. Рекомендації можуть включати розвиток ініціатив, спрямованих на популяризацію музичної культури в різних соціальних групах. Сприяння доступності музичних заходів для широкої аудиторії та розвиток музично-освітніх програм сприяють розширенню аудиторії та поглибленню розуміння ролі музики у сучасному суспільстві.

Крім того, важливо створювати платформи для обміну досвідом та знаннями в галузі використання музичного мистецтва. Організація конференцій, семінарів та інших подій може сприяти об'єднанню фахівців з різних сфер, а також сприяти виникненню нових ідей та методик використання музики в освіті, терапії та соціокультурному розвитку.

Отже, розробка конкретних рекомендацій для використання музичного мистецтва в різних сферах життя є кроком до максимального використання потенціалу цього мистецтва для збагачення нашого емоційного, культурного та соціального досвіду.

Висновки. Дана стаття відкриває світло на важливий аспект музичного мистецтва - його вплив на емоційний світ людини та суспільство в цілому. Засвоєні дослідження підкреслюють значущість музики в різних аспектах нашого життя, починаючи від освіти і закінчуючи терапією та соціокультурним розвитком.

Перше, що варто відзначити, це важливість використання музики у системі освіти. Дослідження показують, що впровадження музичних елементів в навчальні програми сприяє розвитку креативності та критичного мислення учнів. Освіта, яка враховує цей аспект музики, може формувати не лише раціональний, а й емоційно насичений інтелект.

Далі, музична терапія виявляється потужним інструментом у відновленні емоційного стану та лікуванні різних психічних порушень. Ефективність її застосування вже підтверджена в рамках досліджень, що розглядають вплив музики на депресію, тривожність, посттравматичний стресовий розлад та аутизм. Отже, музична терапія не лише допомагає виражати емоції, але і стає ефективним засобом для розвитку психічного здоров'я.

У соціокультурному контексті важливо розглядати музику як не лише розважальний чинник, але і потужний культурний вплив. Музичне мистецтво впливає на формування соціокультурних норм та цінностей, а його популяризація допомагає розширити розуміння його ролі у суспільстві. Сприяння доступності музичних подій та розвиток музично-освітніх програм можуть сприяти збагаченню культурного середовища та створенню сприятливого клімату для розвитку музичної апетачії в суспільстві.

Сучасні технології, зокрема стрімінг та віртуальна реальність, виявляють значущий вплив на споживання музики та емоційний досвід слухача. Вони розширюють можливості доступу до музичного контенту та забезпечують нові формати взаємодії із музикою, такі як віртуальні концерти. Однак, разом із тим, виникають етичні та авторські питання, які потребують уваги.

На основі вищезазначених висновків можна сформулювати рекомендації для використання музичного мистецтва у всіх аспектах життя. Для освіти - акцент на інтеграції музики в навчальні програми. В сфері терапії - активне використання музичної терапії та розвиток індивідуальних підходів. У соціокультурному розвитку - підтримка культурних ініціатив та створення платформ для обміну досвідом. Щодо технологій - розгляд етичних питань та підтримка авторських прав.

У цілому, музичне мистецтво демонструє свою унікальну здатність до глибокого впливу на емоційний стан та соціокультурний розвиток. Основні висновки цієї статті можуть служити основою для подальших досліджень та розробки програм, спрямованих на максимальне використання потенціалу музичного мистецтва у різних сферах нашого життя.

Список використаних джерел

- Баженов, І. (2019). Вплив музики на емоційний стан людини. *Наукові записки Національного університету «Львівська політехніка»*, 236, 128-132.
- Барт, Р. (2017). *Музика як мова*. Київ: Вид-во імені Олени Теліги.
- Бергер, П., Лукман, Т. (1995). *Соціальне конструювання реальності*. Київ: Основи.
- Бондаренко, О. (2020). Музика як фактор соціалізації. *Науковий вісник НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологія*, 2 (1), 11-19.
- Гнатенко, О. (2018). Музика як засіб психотерапії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Педагогіка і психологія*, 4(2), 22-28.
- Дьячков, Г. (2016). Музика як форма емоційного вираження. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Філософія*, 181, 65-72.
- Мельник, О. (2019). Музика як засіб формування особистості. *Науковий вісник Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Філософія*, 4(1), 16-22.
- Міллер, Р. (2017). *Музика і мозок*. Київ: Вид-во імені Олени Теліги.
- Петров, Ю. (2004). *Музика і душа*. Київ: АртЕк.
- Сагат, М. (2015). *Музика та психіка*. Київ: Знання.

References

- Bart, R. (2017). *Muzyka yak mova [Music as a language]*. Kyiv: Vyd-vo imeni Oleny Telihiy [in Ukrainian].
- Bazhenov, I. (2019). Vplyv muzyky na emotsiinyi stan liudyny [The influence of music on the emotional state of a person]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik» [Scientific Notes of Lviv Polytechnic National University]*, 236, 128-132 [in Ukrainian].
- Berher, P., Lukman, T. (1995). *Sotsialne konstruiuvannia realnosti [The social construction of reality]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Bondarenko, O. (2020). Muzyka yak faktor sotsializatsii [Music as a factor of socialisation]. *Naukovyi visnyk NPU imeni M. P. Drahomanova. Psykholohiia [Scientific Bulletin of the Drahomanov National Pedagogical University. Psychology]*, 2 (1), 11-19 [in Ukrainian].
- Diachkov, H. (2016). Muzyka yak forma emotsiinoho vyrazhennia [Music as a form of emotional expression]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Filosofiiia [Scientific Notes of the National University of Kyiv-Mohyla Academy. Philosophy]*, 181, 65-72 [in Ukrainian].
- Hnatenko, O. (2018). Muzyka yak zasib psykhoterapii [Music as a means of psychotherapy]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohika i psykholohiia [Scientific Bulletin of Kherson State University. Pedagogy and Psychology]*, 4(2), 22-28 [in Ukrainian].

- Melnyk, O. (2019). Muzyka yak zasib formuvannia osobystosti [Music as a means of personality formation]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Filosofiia* [Scientific Bulletin of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Philosophy], 4(1), 16-22 [in Ukrainian].
- Miller, R. (2017). *Muzyka i mozok* [Music and the brain]. Kyiv: Vyd-vo imeni Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Petrov, Yu. (2004). *Muzyka i dusha* [Music and the soul]. Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].
- Sahat, M. (2015). *Muzyka ta psykhyka* [Music and the psyche]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

DUDNYK YE.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

THE IMPACT OF MUSICAL ART ON THE EMOTIONAL WORLD OF A PERSON AND SOCIETY

The article "The Influence of Musical Art on the Emotional World of a Person and Society" is a comprehensive study of the role that music plays in shaping the emotional state and socio-cultural environment. The author has carefully analysed the impact of music on the emotional spectrum of an individual, exploring various styles of music and their impact on the psyche and emotional state of the listener.

The article highlights the significance of music as a key element of culture that can not only transform emotions on a personal level, but also influence collective emotional experiences in society. The author examines the interaction of music with the human mental state, identifying how different genres and compositions can evoke different emotional reactions and influence cognitive processes.

Particular attention is paid to the role of music in shaping socio-cultural norms and stereotypes. The article explores how music affects the perception of various social situations, as well as how it promotes social cooperation and mutual understanding among individuals. The role of musical art as an element of cultural dialogue and a means of expressing social problems is defined.

At the same time, the article analyses current scientific approaches to the study of the impact of music on mental health. The author considers the possibilities of using music therapy in clinical practice to treat various mental disorders and strengthen the emotional state of patients.

The general conclusion of the article indicates that understanding the impact of music can have important consequences for the development of society. The author emphasises the importance of integrating music into educational and therapeutic practices in order to create a more balanced and emotionally rich society.

Key words: *musical art, emotional world, influence of music, socio-cultural environment, emotional reactions, music styles, culture, communication, social cooperation, music therapy, mental health, cultural dialogue, socio-cultural norms, emotional expression, social problems.*

Стаття надійшла до редакції 10.10. 2023 р.

УДК 378.147:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292642](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292642)

МАРІЯ ДЯЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-7250-1371

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ТЕТЯНА РОЖНОВА

ORCID: 0000-0002-3608-8943

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»

ІРИНА ДЯЧЕНКО

ORCID: 0000-0003-1240-3918

Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

АНАСТАСІЯ КУШНЕРИК

ORCID: 0009-0001-8492-116X

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ПРОБЛЕМА МЕДІАОСВІТИ ТА МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЯК ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Обґрунтовано теоретичні засади медіаосвіти та формування медіаграмотності майбутніх педагогів у контексті їхнього професійно-творчого розвитку й готовності до медіаосвітньої діяльності; охарактеризовано особливості підготовки майбутніх учителів до організації медіаосвіти та формування медіаграмотності учнів.

***Ключові слова:** інформація, інформаційне суспільство, майбутній педагог, медіа, медіаграмотність, медіаосвіта, професійно-творчий розвиток, учень, формування.*

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України в європейський комунікаційний і освітній простір зростає роль засобів масової інформації. Характерними ознаками сучасного соціокультурного й інформаційно-медійного простору є перманентність і швидкість змін у всіх сферах суспільного життя, мозаїчність і візуалізація інформації.

У будь-якій демократичній державі медіа не лише впливають на громадську думку, але й певним чином формують культуру, моральні й духовні цінності та етичні норми читачів, слухачів, глядачів. Від рівня сучасної медіаосвіти багато в чому залежить майбутнє держави. У сучасних умовах різкого загострення інформаційного протистояння та потужної інформаційної війни актуалізується проблема медіаосвіти особистості вже з раннього віку, з початкових класів загальноосвітньої школи. Тому надзвичайно важливу роль наразі відіграє питання підготовки майбутніх учителів до організації медіаосвітньої діяльності, висвітлення якого становить мету нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток громадянського суспільства, реалізація нових ідей, формування й удосконалення системи ціннісних орієнтацій значною мірою залежать від громадянської активності кожної людини, у зв'язку з чим особливої актуальності набирає проблема правильних акцентів у підготовці студентів з метою розвитку в них не лише важливих професійних рис, але й готовності до організації медіаосвіти в школі.

Сьогодні медіаосвіта – один з головних пріоритетів освітньої політики в Україні, оскільки вона: сприяє надійному використанню інтернет та медіаресурсів у навчанні, професійній діяльності, саморозвитку особистості людини будь-якого віку; забезпечує повсякденне оперування різними медіа- та інформаційно-комунікаційними прикладними технологіями тощо.

Науково-теоретична значущість проблеми та її актуальність визначили тему статті, метою якої стало: обґрунтувати теоретичні засади медіаосвіти та формування медіаграмотності майбутніх педагогів у контексті їхнього професійно-творчого розвитку й готовності до медіаосвітньої діяльності. Реалізація мети передбачала постановку й виконання завдань: висвітлити теоретико-методологічні аспекти медіаосвіти та медіаграмотності; окреслити концептуальні засади підготовки майбутніх учителів до організації медіаосвіти учнів; охарактеризувати особливості підготовки майбутніх педагогів до формування медіаграмотності школярів.

Наразі продовжують виникати новітні медіа, що використовують технології, які ще вчора здавалися казковими (Мак-Люен, 2015). Поняття «медіа» (від англ. – «media») охоплює засоби передавання, зберігання та відтворення інформації. Вперше термін «медіа» було використано ученим Г. Маклуеном, але тоді дослідник застосував його на означення засобів комунікації, до яких було віднесено все, впливає на життя світогляд, комунікацію людини (книги, одяг, світлина, реклама) (там само).

У загальному значенні медіа розуміють як усі канали комунікації (радіо, телебачення, інтернет, електронні медіа, що «послугуються комп'ютерними та мережними технологіями, – «нові медіа» (Eisner, 1985).

Як зазначено в «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні», медіаосвіта – це частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до взаємодії з сучасною системою мас-медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (*Концепція впровадження медіаосвіти в Україні*, 2016).

Усі медіа впливають на освітній процес у цілому, на формування громадської думки та поглядів, на поведінку особистості та її свідомість, на реакцію на відповідну інформацію тощо. Медіа поступово стають джерелом не лише нової інформації, але і прикладів соціальної поведінки, зразків міжособистісної комунікації тощо. Це, звичайно, не може не впливати на розвиток та саморозвиток особистості, на її соціалізацію на різних вікових етапах, оскільки інформація з медіа проникає у свідомість особистості, формуючи її світогляд, громадянську позицію тощо.

Загальновідомо, наразі більшість учнів і студентів віддають перевагу інтернет-медіа, що стала їхньою віртуальною реальністю з передовими прогресивними технологіями.

Медіаосвіта – це частина базових прав кожного громадянина в кожній країні світу на свободу висловлювання та на доступ до інформації; інструмент розбудови та дотримання демократії (Іванов, Волошенюк, 2012, с. 8); це – педагогічний процес, метою якого є навчити особистість шляхом застосування медіазасобів брати участь у медіакультурному середовищі, сприймати, аналізувати, оцінювати інформацію тощо (Петрик, 2014, с. 51); це – невід'ємна складова освітнього процесу, спрямована на підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні медіа (комп'ютерно спілкування, інтернет, мобільна телефонія) (Курліщук, 2013).

Майбутні вчителі здобувають необхідну інформацію та збагачують свій кругозір завдяки мас-медіа. Слід пам'ятати, що медіаосвіта є ключовим складником інформаційної безпеки країни, одним з важливих чинників формування почуття патріотизму, національної свідомості, історичної пам'яті тощо.

Функцією медіаосвіти є підготовка учнів та студентів до життя в інформаційному суспільстві, а саме формування у них умінь: аналізувати, критично осмислювати медіа-тексти; оцінювати зміст медіаконтексту з позиції його політичних, соціальних, культурних, навіть комерційних інтересів; інтерпретувати інформацію медіа та розуміти, які цінності чи небезпеку вона в собі має; добирати відповідні медіа та медіапродукти для організації медіаосвіти молодших школярів.

Основні завдання медіаосвіти: підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття різноманітної інформації, навчити учнів розуміти її, усвідомлювати наслідки її впливу на психіку, оволодівати засобами спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів.

В умовах інформаційного суспільства широкого розвитку та вжитку набули інформаційно-комунікаційні технології, зокрема: хмарні обчислення, web-технології, впровадження штучного інтелекту, використання смартфонів та різних гаджетів, що, без сумніву, чинить неоднозначний вплив загалом на освіту, зокрема і на професійну підготовку майбутніх учителів початкових класів, стаючи потужним чинником соціалізації учнів та молоді. Завдання медіаосвіти – навчити учнів та молодь правильно користуватися медійною інформацією, усвідомлювати наслідки її впливу на свідомість її споживачів.

Медіаосвіта сприяє вирішенню певних суперечностей, що існують в освітньому процесі учнів та студентської молоді:

1) між реальними вимогами та викликами інформаційного суспільства та фактичним рівнем медіапідготовки учнів і студентів;

2) між потребою в інтеграції медіаосвіти та недостатністю науково-інформаційного підходу до сучасного освітнього процесу;

3) між широким застосуванням медійних ресурсів учнями та студентами – з одного боку й відсутністю обґрунтованої стратегії використання ЗМІ в освітньому процесі загальноосвітньої та вищої школи.

У цьому контексті виокремлюються ключові завдання, що полягають у таких положеннях:

- формування медіакомпетентності та медіаграмотності усіх суб'єктів освітнього процесу;
- розвиток критичного мислення усіх, хто навчається;
- застосування в освітньому процесі закладів вищої освіти, в яких відбувається професійна підготовка фахівців педагогічних спеціальностей, медіаматеріалів різних жанрів і видів;
- розроблення методичного інструментарію з медіаосвіти та медіаграмотності;
- дидактичне забезпечення для використання медіаресурсів;
- визначення механізмів інтеграції медіаосвіти з вищою та загальною середньою освітою;
- розроблення стимулів і мотивів підвищення ефективності медіаосвіти учнів та студентів;
- забезпечення матеріальної складової процесу медіаосвіти;

- розроблення методичних рекомендацій щодо формування медіаграмотності та медіакомпетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки;
- передбачення очікуваних результатів ефективної організації медіаосвіти учнів.

До поняття «медіаосвіченість» як синонім часто вживають термін «медіаграмотність», що трактується переважно таким чином: система медіазнань та ціннісного ставлення до медіаосвіти, а також уміння в цілому, які сприяють формуванню в учнів медіаграмотності.

Медіаграмотність можна тлумачити як здатність особистості самостійно знаходити інформацію, критично її осмислювати, оцінювати, використовувати, транслювати тощо. Формування медіаграмотності в процесі медіаосвіти – це результат розвитку навичок роботи з інформацією (збору, аналізу, оцінки, обробки, передачі).

У цьому контексті, як стверджують В. Іванов, О. Волошенко (Іванов, Волошенко, 2012), слід звернути увагу на ключові принципи медіаграмотності: моделювання уявлення про світ засобами медіапродуктів; формування реальної засобами медіа; відображення суб'єктивних уявлень про світ через медіапродукти; особистісна інтерпретація медіаповідомлень споживачами інформації (читачами, слухачами) через кризу призму власних інтересів, життєвого досвіду поточних уявлень про реальність; віддзеркалення через медіаресурси певних ідеологічних засад та ціннісних орієнтацій; формування громадської думки та суспільної свідомості, певної життєвої філософії; аналіз під впливом медіаповідомлень подій у країні та на світовій арені; вплив виду та форми медіа на зміст і спрямування інформації, що породжує різні способи її інтерпретації, а відтак спонукає реципієнтів до її аналізу та до формування власних поглядів на надану інформацію тощо.

Медіаграмотність формується засобами медіатехнологій, які розширюють можливості освітнього процесу та сприяють збагаченню знань, розширенню системи ціннісних орієнтацій та розвитку критичного мислення особистості школяра, щоб свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, вміти користуватися ІКТ, спілкуватися за допомогою медіазасобів.

Медіаграмотність набувається поступово й перманентно, при цьому здобуваються знання, формуються вміння та навички застосування контенту медіапростору. У цьому контексті необхідно критично сприймати інформацію від різних інформаційних ресурсів, вміти аналізувати інформацію, перевіряти її. Медіаграмотність – суттєва потреба сучасного інформаційного суспільства, оскільки інформацію, що знаходиться в медійному просторі і споживається користувачами, повинна ретельно аналізуватися та відстежуватися.

Критеріями медіаграмотності сучасного майбутнього вчителя вважаємо:

- обізнаність із закономірностями освітнього процесу в реаліях інформаційного суспільства;
- застосування ІКТ в освітньому процесі;
- вміння критично сприймати, аналізувати, оцінювати, навчальну інформацію; сформованість практичних і технічних навичок щодо застосування цифрових ресурсів і програмних засобів;
- використання різних застосунків та додатків;
- вміння підготувати графічні ілюстрації щодо медіаосвіти;
- здатність до розробки методичних матеріалів, призначених для формування медіаграмотності та медіакомпетентності учнів;
- уміння самостійно розробляти інтернет-ресурси;
- здатність адаптувати готові навчально-методичні розробки, використані та інтернет-ресурсів; вміння моделювати уроки та виховні заходи з медіаосвіти;
- прагнення до постійного самовдосконалення власної медіаграмотності.

Способи педагогічної діяльності майбутніх учителів, спрямованої на організацію медіаосвіти учнів, на наш погляд, такі: вміння бачити проблему і нестандартно вирішувати її; здатність генерувати ідеї; вміння створювати оригінальні медіатексти; вміння знаходити нові засоби, способи, шляхи розв'язання освітніх завдань (в тому числі – професійно орієнтованих); здатність працювати над створенням групового медіапроєкту.+

Завдяки медіаграмотності формується:

1) здатність розрізняти відмінності між реальним світом та засобами масової інформації, що, зокрема відбувається під час комп'ютерних ігор, коли діти вчать перемогати зло, боротися за добро, тримати під контролем ситуацію, що сприяє розвитку впевненості та самодостатності;

2) готовність до навчання учнів диференціювати можливі позитивні та негативні наслідки (серед негативних можна виокремити так зване кліпове мислення як мислення одномоментного сприйняття, що виникає в результаті довготривалого користування поверхневою інформацією з інтернет-ресурсів чи телевізійних програм, яку необхідно сприйняти, осмислити, оцінити всього впродовж 2–3-х хвилин, щоб швидко її й забути через нову інформацію, яка відразу ж надходить до учня, що, звичайно, послаблює відповідальність, емпатійність, цілісність мислення тощо;

3) здатність до встановлення зв'язків між реальною дійсністю та емоційним іміджем особистості – з одного боку, й образами успішних і безтурботних зірок або героїв з віртуальної реальності, що також впливає на формування світогляду;

4) певний медійний досвід учнів через комп'ютерні ігри, улюблені мультфільми, фільми і телепрограми, журнали тощо.

У процесі медіаосвіти як компоненті професійно-творчого розвитку майбутніх педагогів надзвичайно важливим є використання електронних освітніх ресурсів в освітньому процесі, що зумовлена широким

діапазоном інформаційно-комунікаційних і технологічних засобів у вищій освіті. є створення інформаційного освітнього середовища, оскільки ІКТ в освітньому процесі активізують та інтегрують навчальні ресурси, що сприяє використанню програмного забезпечення для виконання практичних (лабораторних) робіт, створення студентами творчих проєктів тощо. Цьому сприяє упровадження інноваційних освітніх технологій, потужна інформаційна й електронна підтримка аудиторної та самостійної роботи студентів у віртуальному інформаційному просторі закладу вищої освіти.

З огляду на те, що третє тисячоліття називають епохою інформаційного прогресу, можна стверджувати, що від учительського професіоналізму, педагогічної майстерності в медіаосвіті залежить майбутнє українського суспільства, його стабільність, інформаційна безпека й авторитет у світі. Адже в демократичній державі медіаосвіта суттєво впливає на формування громадської думки й культури суспільства, цінностей та етичних норм.

На думку Г. Онкович, надання здобувачам вищої освіти знань з медіаінформаційної грамотності уможливорює формування медіакомпетентності майбутніх учителів з проєкцією на високий рівень майбутньої педагогічної діяльності в школі (Онкович, 2007).

Підготовка майбутніх учителів до організації медіаосвіти школярів – це збагачення їх: професійно значущими рисами; умінням доводити знання до творчого, перетворюючого рівня шляхом розвитку загальних творчих сил (мислення, уяви, здатності творчо реагувати на зміни в усіх сферах життя); здібностями компетентно виконувати організаційні функції з медіаосвіти та свою соціальну роль у суспільстві.

Висновки. Отже, вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх педагогів є особливо актуальним завданням вищої освіти. Постає необхідність пошуку нових шляхів, змісту, науково-методичного забезпечення підготовки педагогів до організації медіаосвіти учнів в умовах глобалізаційного інформаційного суспільства. Те, якою Україна буде завтра, багато в чому залежить від сучасного рівня професійної підготовки майбутніх майбутніх учителів та їхньої готовності до організації медіаосвіти учнів з використанням сучасних навчальних технологій на основі особистісно-орієнтованого підходу в умовах педагогічно комфортного освітнього середовища, що сприятиме інтелектуальному розвитку та саморозвитку особистості майбутнього медіаграмотного вчителя.

Професійно-творча самореалізація медіаосвіченої особистості педагога – важливий показник її життєдіяльності та успішності у професійній сфері. Самореалізація передбачає його активну життєву позицію, яка може ефективно формуватися лише у взаємозв'язку самовиховання з постійним прагненням особистості до швидкого досягнення високих рівнів самореалізації в процесі творчого саморозвитку, що допомагає особистості піднятися на вищий рівень й зуміти компетентно і творчо вирішувати життєво необхідні завдання та педагогічні проблеми.

Список використаних джерел

- Іванов, В. Ф., Волошенюк, О. В. (Упоряд.). Різун, В. В. (Ред.). (2012). *Медіаосвіта та медіаграмотність*: підручник. Київ: Центр вільної преси.
- Курлішук, І. І. (2013). Медіаосвіта студентства у сучасних соціально-педагогічних тенденціях і проблемах. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 3 (262), 113-120.
- Левківський, К. М., Іванов, В. Ф., Даниленко, В. І., Мележик, В. П., Волошенюк, О. В., Мороз В. О. (2011). *Медіаосвіта (медіаграмотність)*: навчальна програма (для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників). Київ.
- Мак-Люен, Маршалл. (2015). *Галактика Гутенберга: становлення людини друкованої книги*. Київ: Ніка-Центр.
- Найдьона, Л. А., Слюсаревський, М. М. (Ред.). (2016). *Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова р*
- Онкович, Ї. В. (2007). Медіапедагогіка. Медіаосвіта. Медіадидактика. *Вища освіта України*, 2, 63-69.
- Петрик, Л. (2014). Можливості застосування медіазасобів на уроках іноземних мов. *Проблеми підготовки аучасного вчителя*, 10, 2, 8-54.
- Eisner, W. (1985). *Comics and Sequential Art / Will Eisner*. Tamarac (FL): Poorhouse Press.

ч
і

References

- Eisner, W. (1985). *Comics and Sequential Art / Will Eisner*. Tamarac (FL): Poorhouse Press.
- Ivanov, V. F., & Volosheniuk, O. V. (Comps.). Rizun, V. V. (Ed.). (2012). *Mediaosvita ta mediahromotnist [Media education and media literacy]*: pidruchnyk. Kyiv: Tsentr vilnoi presy [in Ukrainian].
- Kurlishchuk, I. I. (2013). Mediaosvita studentstva u suchasnykh sotsialno-pedahohichnykh tendentsiakh i problemakh [Media education of students in modern socio-pedagogical trends and problems]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka [Bulletin of Taras Shevchenko LNU]*, 3 (262), 113-120 [in Ukrainian].
- Levkivskiy, K. M., Ivanov, V. F., Danylenko, V. I., Melezhyk, V. P., Volosheniuk, O. V., & Moroz V. O. (2011). *Mediaosvita (mediahromotnist) [Media education (media literacy)]*: navchalna prohrama (dlia slukhachiv kursiv pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovopedahohichnykh pratsivnykiv). Kyiv [in Ukrainian].
- Mak-Liuen, Marshall. (2015). *Halaktyka Gutenberga: stanovlennia liudyny drukovanoi knyhy [Gutenberg's Galaxy: The Making of the Printed Book Man]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

я

т

о

з

н

- Naidona, L. A., & Sliusarevskiy, M. M. (Eds.). (2016). *Kontsepsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) [Concept of implementation of media education in Ukraine (new edition)]*. Kyiv. Retrieved from <https://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016> [in Ukrainian].
- Onkovych, H. V. (2007). Mediapedahohika. Mediaosvita. Mediadydaktyka [Media pedagogy. Media education. Media didactics]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 2, 63-69 [in Ukrainian].
- Petryk, L. (2014). Mozhyvosti zastosuvannia mediazasobiv na urokakh inozemnykh mov [Possibilities of using media in foreign language lessons]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]*, 10, 2, 8-54 [in Ukrainian].

DIACHENKO M.

Classical Private University, Zaporizhzhia, Ukraine

ROZHNOVA T.

University of Education Management, Kyiv, Ukraine

DIACHENKO I.

Classical Private University, Zaporizhzhia, Ukraine

KUSHNERYK A.

Zaporizhzhia National University, Ukraine

THE PROBLEM OF MEDIA EDUCATION AND MEDIA LITERACY AS AN EDUCATIONAL COMPONENT OF THE PROFESSIONAL AND CREATIVE DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS

The article substantiates the theoretical principles of media education and the formation of media literacy of future teachers in the context of their professional and creative development and readiness for media education activities. The theoretical and methodological aspects of media education and media literacy are highlighted and the conceptual principles of training future teachers for the organization of media education of students are outlined. The peculiarities of training future teachers for the formation of media literacy of schoolchildren are characterized.

It is noted that in modern conditions, all media influence the educational process as a whole, the formation of public opinion and views, the behavior of an individual and his consciousness, the reaction to relevant information, etc. The media is gradually becoming a source not only of new information, but also of examples of social behavior, examples of interpersonal communication, etc. It is emphasized that media education is a key component of the country's information security, one of the important factors in the formation of a sense of patriotism, national consciousness, historical memory, etc. Emphasis is placed on the need to find new ways, content, and scientific and methodological support for teacher training for the organization of media education of students in the conditions of a globalized information society. It is noted: what Ukraine will be like tomorrow depends largely on the modern level of professional training of future future teachers and their readiness to organize media education of students using modern educational technologies based on a person-oriented approach in a pedagogically comfortable educational environment that will promote intellectual development and self-development personalities of the future media literate teacher. Professional and creative self-realization of a media-educated personality of a teacher is an important indicator of her life activity and success in the professional sphere.

Key words: *information, information society, future teacher, media, media literacy, media education, professional and creative development, student, formation.*

Стаття надійшла до редакції 01.09. 2023

УДК 378.147:5

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292646](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292646)

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID: 0000-0002-1209-2120

ЛЮДМИЛА ГОМЛЯ

ORCID: 0000-0002-0462-9338

ТЕТЯНА ШКУРА

ORCID: 0000-0002-5087-369X

ВІКТОРІЯ РОКОТЯНСЬКА

ORCID: 0000-0002-7608-0989

ОЛЕКСІЙ ОРЛОВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0001-7488-2024

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

У статті розкривається значення міждисциплінарного підходу у навчанні природничих наук. Автори стверджують, що міждисциплінарний підхід дозволяє забезпечити більш глибоке розуміння предметів і залучення учнів до активної роботи з більшою кількістю джерел інформації. Стаття зосереджується на тому, як міждисциплінарність може бути застосована у викладанні природничих наук, таких як фізика, хімія та біологія. Автори надають конкретні приклади того, як можна інтегрувати ці різні науки, щоб створити цілісний підхід до навчання. Наприклад, можна вивчати фізичні закони, застосовуючи їх у хімічних експериментах або вивчати біологічні процеси, використовуючи фізичні принципи.

Автори досліджують виклики, які виникають при застосуванні міждисциплінарного підходу у викладанні природничих наук, зокрема необхідність забезпечити достатню кількість часу для глибокого вивчення кожної з дисциплін. Однак, за допомогою інноваційних методів навчання, таких як використання інтерактивних матеріалів та комп'ютерних програм, можна зменшити цей виклик і забезпечити ефективне навчання.

***Ключові слова:** міждисциплінарність, природничі науки, викладання, інноваційність, критичне мислення, інтерактивні матеріали.*

Природничі науки – це ключ до розуміння світу навколо нас, тому що вони допомагають нам розгадувати природні закономірності та визначати взаємозв'язки між різними явищами. Викладання природничих наук може бути викликом, оскільки вони часто вимагають глибокого розуміння багатьох різних тем.

Одним із інноваційних підходів до викладання природничих наук є міждисциплінарність. Це підхід, який об'єднує різні дисципліни з метою розуміння проблеми або явища з більш глибокої та комплексної перспективи.

Актуальність дослідження полягає у тому, що в сучасних умовах розвитку науки та технологій має велике значення міждисциплінарний підхід в навчанні природничих наук. Це дозволяє студентам розширити свій кругозір та охопити більш широкий спектр знань, що сприяє їх подальшому професійному розвитку та успіху в кар'єрі.

Метою цієї статті є дослідження поняття міждисциплінарності та визначення її ролі в навчанні природничих наук. Також стаття має на меті висвітлити особливості застосування міждисциплінарного підходу у викладанні природничих наук та надати рекомендації щодо вдосконалення цього підходу.

Наукова новизна цієї статті полягає у тому, що вона детально розглядає концепцію міждисциплінарності та досліджує її застосування в навчанні природничих наук. Крім того, стаття пропонує нові підходи та методи навчання, які можуть бути корисними для викладачів природничих наук. Практична цінність статті полягає в тому, що вона надає рекомендації щодо застосування міждисциплінарного підходу в навчанні природничих наук, що допоможе викладачам створити більш цікаві та ефективні заняття для студентів. Крім того, стаття може бути корисна для студентів, які хочуть розширити свій кругозір та збільшити свої знання у природничих науках.

Міждисциплінарний підхід в науці та освіті зростає в популярності, оскільки дозволяє сполучати знання з різних галузей і застосовувати їх у різних контекстах. Одним з головних факторів, що сприяє розвитку міждисциплінарності, є зростання складності проблем, які ставляться перед сучасною наукою і технологією. Розв'язання цих проблем вимагає залучення спеціалістів з різних галузей, а також використання різних методів і підходів.

Ось деякі з головних тенденцій розвитку міждисциплінарного підходу в науці та освіті:

- Зростання кількості міждисциплінарних наукових досліджень і програм вищої освіти.
- Розвиток нових методів інтеграції знань з різних галузей, таких як системний підхід, мережева наука, міждисциплінарні команди тощо.
- Поширення міждисциплінарних наукових журналів, конференцій і веб-платформ, які забезпечують зручний доступ до інформації та сприяють обміну досвідом між науковцями.
- Зростання популярності трансдисциплінарного підходу, який включає співпрацю між дисциплінами, що не пов'язані між собою, але мають спільні проблеми.
- Розвиток міжкультурної міждисциплінарності, яка враховує культурні особливості і різноманітність підходів у науці та освіті в різних країнах і регіонах (Бардадим, 2022).

Зараз у науці та освіті спостерігається зростаючий інтерес до міждисциплінарного підходу. Це пов'язано з тим, що проблеми сучасного світу вимагають комплексного підходу, який не може бути забезпечений за допомогою традиційного монодисциплінарного підходу. У зв'язку з цим, міждисциплінарність стає важливою складовою наукового прогресу.

Однією з головних тенденцій розвитку міждисциплінарного підходу є зростання кількості дисциплін, які поєднують різні наукові напрямки. Наприклад, в останні роки відбувається активний розвиток таких дисциплін, як біомедична інженерія, нанотехнології, біоінформатика, які поєднують знання з різних наукових галузей, таких як біологія, фізика, хімія, математика тощо. Такі дисципліни мають великий потенціал у розв'язанні складних проблем, які виникають в сучасному світі, наприклад, у біомедицині, енергетиці, екології.

Іншою тенденцією є зростання ролі міждисциплінарних центрів та програм, які сприяють співпраці між вченими різних наукових напрямів. Такі центри та програми забезпечують створення міждисциплінарних команд, які працюють над розв'язанням складних проблем та здійснюють співпрацю з промисловими та громадськими організаціями. Завдяки такій співпраці досягається більш повне розуміння проблеми та забезпечується ефективність дій у розв'язанні поставлених завдань (Крамаренко, Рябець, 2021).

Таким чином ми можемо стверджувати, що міждисциплінарність стає все більш актуальною в сучасній науці та освіті. Її використання дає можливість розв'язувати складні проблеми, що вимагають поєднання різних знань та підходів. Завдяки міждисциплінарному підходу, вчені можуть поєднувати свої знання та дослідження, що сприяє розвитку нових наукових напрямів та інноваційних технологій. Отже, можна зробити висновок, що міждисциплінарний підхід є важливою складовою сучасної науки та освіти, яка дозволяє ефективно розв'язувати складні проблеми та розвивати нові наукові напрямки. Продовження досліджень у цьому напрямку дозволить розширити знання та зробити нові відкриття, що в свою чергу внесуть вагому частку в науковий прогрес та розвиток людства.

Міждисциплінарність – це термін, який активно використовується в наукових та освітніх контекстах останнім часом. Проте, наразі немає єдиного погляду на його визначення та застосування. Існують різні підходи та трактування цього терміну, що викликає певні складнощі при його використанні в навчальному процесі (Гулай, Шемет, 2017).

Один із підходів полягає в тому, що міждисциплінарність – це поєднання двох чи більше дисциплін, які взаємодіють між собою та доповнюють одна одну з метою досягнення більш глибокого розуміння певної проблеми. Цей підхід часто використовується в дослідницькій діяльності та може бути ефективним у навчанні.

Інший підхід полягає в тому, що міждисциплінарність – це не просто поєднання декількох дисциплін, але створення нової, яка включає в себе елементи кожної з них. Цей підхід може виявитись складнішим у застосуванні, проте може призвести до створення нових та більш ефективних підходів у різних галузях науки та освіти.

Крім того, існують підходи, які визначають міждисциплінарність через орієнтацію на певну проблему або завдання, яке потребує залучення знань з різних наукових галузей. Наприклад, за підходом Є.Д. Вольфганга, міждисциплінарність полягає в поєднанні різних методів та підходів для вирішення певної проблеми.

У навчальному процесі міждисциплінарність може бути застосована в різних форматах. Одним із найпоширеніших є міждисциплінарні курси, які об'єднують в собі елементи декількох наукових галузей та сприяють розумінню взаємозв'язків між ними. Крім того, міждисциплінарність може бути застосована у вигляді спільного викладання окремих тем або модулів, а також у вигляді проектної діяльності, де студенти з різних спеціальностей працюють над спільними проектами (Козолуп, 2014).

Отже, аналіз підходів до визначення міждисциплінарності та їх застосування в навчальному процесі є важливим кроком у розумінні цього інноваційного методу викладання. Це дозволить зрозуміти, які підходи до міждисциплінарного навчання можуть бути найбільш ефективними та відповідати сучасним вимогам науки та освіти.

Міждисциплінарний підхід в навчанні природничих наук є одним із інноваційних підходів, який знайшов широке застосування в сучасному вищому навчанні. Цей підхід передбачає поєднання різних наукових дисциплін у процесі навчання, з метою розширення знань студентів та підвищення їх рівня професійної підготовки.

Однією з теоретичних засад міждисциплінарного підходу в навчанні природничих дисциплін є інтеграція знань. Це означає поєднання знань з різних наукових дисциплін з метою розв'язання конкретних проблем. Наприклад, при вивченні біології можна поєднати знання з хімії та фізики для кращого розуміння процесів, які відбуваються в клітинах живих організмів (Устінова, 2016).

Ще однією з теоретичних засад міждисциплінарного підходу є формування у студентів універсальних компетенцій. Ці компетенції включають здатність до мислення критично, проблемного, творчого та логічного мислення, комунікативної та інформаційної компетентності. За допомогою міждисциплінарного підходу можна формувати такі компетенції у студентів, що сприятиме їх подальшій успішній кар'єрі.

Також важливим елементом міждисциплінарного підходу в навчанні природничих наук є створення міждисциплінарних курсів. Це може бути курс з екології та біології, з фізики та математики, або з хімії та біології. Такі курси дозволяють студентам отримати комплексні знання з декількох наук одночасно, що допомагає краще зрозуміти зв'язки між ними та їх застосування у реальному житті (Жарких, Лисоченко, Сусь, Третяк, 2013).

Застосування міждисциплінарного підходу в навчанні природничих наук має безліч переваг. *По-перше*, це дозволяє студентам більше знати про те, як зв'язані різні наукові дисципліни, що дає можливість краще розуміти природу світу та використовувати ці знання для вирішення складних проблем. *По-друге*, міждисциплінарний підхід дозволяє підвищити якість навчання та рівень професійної підготовки студентів, оскільки вони отримують комплексні знання та вміння. *По-третє*, такий підхід сприяє формуванню у студентів різноманітних компетенцій, що є важливим у сучасному світі.

Міждисциплінарність як інноваційний підхід у викладанні природничих наук має великий потенціал у розвитку науки та освіти. Його засади базуються на ідеї взаємодії різних наук, які дозволяють отримати комплексне розуміння складних проблем та використовувати ці знання для вирішення практичних завдань. Однією з головних переваг міждисциплінарного підходу є збагачення навчального процесу студентами різноманітними знаннями та вміннями. Для досягнення цієї мети викладачі мають використовувати різні методи та форми роботи, такі як інтерактивні лекції, практичні заняття, проекти, дослідження та інше (Шукатка, 2019).

Сучасна наука постійно розвивається і ми стикаємося з різноманітними проблемами, що потребують комплексного підходу. Це стосується і навчання природничих дисциплін. Міждисциплінарність є одним з найбільш інноваційних підходів у навчанні, оскільки дозволяє поєднувати знання з різних галузей і створювати нові можливості для розвитку науки і технологій.

Міждисциплінарний підхід передбачає використання знань і методів з різних галузей науки з метою вирішення складних проблем. В навчанні природничих дисциплін це означає поєднання знань з фізики, хімії, біології та інших наукових галузей, що дозволяє отримати глибше розуміння явищ природи і створити нові можливості для дослідження.

Основні засади міждисциплінарного підходу в навчанні природничих дисциплін:

1. Поєднання знань з різних галузей науки з метою досягнення цілей навчання.
2. Використання різних методів і підходів з різних галузей науки для розв'язання складних проблем.
3. Співпраця між викладачами різних дисциплін, що дозволяє створити спільний підхід до вивчення природничих явищ.

З технологічним прогресом сьогодення навколо нас з'являється все більше нових наукових дисциплін та технологій. Тому освіта не може залишатися на місці та повинна постійно розвиватися. Щоб стати успішним у майбутньому, студентам необхідно засвоїти навички та знання з різних галузей науки, зокрема з природничих дисциплін. Це дозволить їм легше зрозуміти та вирішувати різноманітні проблеми, які можуть виникнути в їхньому професійному житті (Жозолуп, 2014).

Основна мета міждисциплінарного підходу - це сприяти розвитку у студентів критичного мислення та здатності до аналізу, а також вихованню у них зацікавленості до більш широкого спектру тем. В результаті, студенти отримують більш глибоке та комплексне розуміння різних наукових питань.

Отже, основні теоретичні засади міждисциплінарного підходу полягають у поєднанні знань та практик з різних галузей науки, застосуванні цих знань для розв'язання конкретних проблем, сприянні розвитку критичного мислення у студентів та створенні зацікавленості до більш широкого спектру тем.

В сучасному світі навчання, міждисциплінарний підхід стає все більш популярним, особливо в галузі природничих наук. Традиційні методи навчання, які спираються на вивчення окремих наукових дисциплін в ізоляції від інших, вже не можуть задовольнити сучасні вимоги до освіти. Тому міждисциплінарний підхід є важливим інноваційним рішенням для навчання природничих наук.

Основним перевагам міждисциплінарного підходу є:

- Більш глибоке розуміння складних проблем, що виникають в галузі природничих наук.
- Збільшення зацікавленості студентів у навчанні, а також розвиток критичного мислення та творчого підходу.
- Розширення можливостей для розвитку міжособистісної комунікації та співпраці між студентами, викладачами та науковцями різних наукових дисциплін.

У результаті використання міждисциплінарного підходу в навчанні природничих наук можуть бути досягнуті вагомі результати. На моєму досвіді студенти, які брали участь у міждисциплінарних проектах, показали кращі результати в іспитах та тестах, порівняно з традиційними методами навчання. А ось чому:

1. Студенти, які працюють у міждисциплінарних проектах, мають змогу зануритися в різні галузі знань та відчути себе частинкою більш широкої спільноти дослідників. Це може збільшити їх мотивацію та зацікавленість в навчанні.
2. Міждисциплінарні проекти можуть стимулювати студентів до розвитку навичок самостійної роботи та пошуку нових знань. Участь у проекті може дати студентам можливість розвивати навички комунікації, співпраці та презентації.
3. Викладачі, які використовують міждисциплінарний підхід, змушені розширювати свої знання та підходити до навчання з більш комплексної перспективи. Це може допомогти їм краще зрозуміти, як різні дисципліни взаємодіють одна з іншою, та стимулювати їх до пошуку нових методів навчання.

Отже, міждисциплінарний підхід може бути ефективним інструментом для навчання природничих наук. Досягнення кращих результатів у навчанні, розвиток навичок самостійної роботи та пошуку нових знань, а також змушення викладачів до постійного розширення своїх знань - це тільки кілька з переконливих аргументів на користь міждисциплінарного підходу. Такий підхід дозволяє студентам зрозуміти взаємозв'язок різних дисциплін та їхній вплив на реальний світ. Крім того, це сприяє виробленню системного мислення, що важливо для подальшої кар'єри в науці та техніці. Міждисциплінарний підхід може також допомогти залучити студентів до досліджень та інновацій, які потребують співпраці різних наук. В цілому, міждисциплінарний підхід є перспективним напрямом у навчанні природничих наук, який може допомогти студентам стати більш компетентними та креативними в наукових та технічних питаннях (Гулай, Шемет, 2017).

Впровадження міждисциплінарного підходу в навчання природничих наук може бути корисним, але як оцінити його ефективність? Це питання вимагає серйозного підходу та залучення багатьох факторів.

Оцінка ефективності міждисциплінарного підходу може бути проведена за допомогою різних методів, таких як тестування, оцінка робіт, анкетування студентів і викладачів. Також важливо враховувати фактори, такі як мотивація студентів, якість підготовки викладачів, доступність необхідного обладнання та матеріалів.

Ось кілька факторів, які можуть впливати на ефективність впровадження міждисциплінарного підходу в навчальний процес:

1. Мотивація студентів: Якщо студенти зацікавлені у темі та мають змогу займатися самостійною роботою, то вони будуть більш успішними.
2. Якість підготовки викладачів: Викладачі повинні бути добре підготовлені та мати достатні знання по всіх дисциплінах, що стосуються проекту.
3. Доступність обладнання та матеріалів: Якщо студенти та викладачі мають необхідне обладнання та матеріали, то вони можуть більш ефективно працювати над проектом (Жукова, 2018).

Таким чином, оцінка ефективності міждисциплінарного підходу в навчанні природничих наук - це складне завдання, яке вимагає залучення багатьох факторів. Незважаючи на це, впровадження міждисциплінарного підходу може бути корисним, якщо враховані всі важливі фактори.

Міждисциплінарний підхід в навчанні природничих наук має свої переваги та недоліки. Розглянемо їх детальніше. Переваги:

1. Збільшення мотивації студентів до навчання, адже вони бачать, як знання з різних наук можуть бути застосовані в реальному житті.
2. Розвиток критичного мислення, оскільки студенти навчаються зв'язувати знання з різних наук та визначати їх взаємозв'язки.
3. Збільшення глибини знань, оскільки студенти отримують можливість розглядати одну проблему з різних поглядів та засвоювати знання з декількох наук одночасно.

4. Підвищення ефективності навчання, оскільки міждисциплінарні проекти зазвичай передбачають більш практичну форму навчання та можуть допомогти студентам легше засвоювати складну теорію.

Недоліки:

1. Незручності у плануванні та організації навчального процесу.
2. Велика кількість матеріалу, який потрібно опрацювати.
3. Складність організації та координації міждисциплінарних проектів.
4. Ризик зниження ефективності навчання, якщо міждисциплінарний підхід не буде правильно організований та проведений.
5. Ризик втратити глибину знань з окремих дисциплін, оскільки студенти зосереджуються на тих аспектах, які пов'язані з проектом.
6. Велике навантаження на викладачів та студентів, які повинні мати достатні знання у різних галузях.
7. Необхідність наявності викладачів, які мають достатні знання в декількох дисциплінах та можуть керувати міждисциплінарними проектами.

Міждисциплінарний підхід у навчанні природничих наук є новим та перспективним напрямком, який може принести багато позитивних результатів. Розглянемо основні перспективи використання міждисциплінарного підходу в навчанні природничих наук.

1. Розвиток креативності та критичного мислення у студентів. Міждисциплінарний підхід може стимулювати студентів до розширення своїх знань, їх поєднання та застосування в нових нестандартних задачах, що дозволяє розвивати креативні та критичні навички.
2. Підготовка студентів до міжнародної співпраці та роботи в глобальному світі. Відмінності в освітніх системах та культурах країн можуть бути зменшені за допомогою міждисциплінарного підходу, який може допомогти зрозуміти спільні проблеми та знаходити спільні рішення.
3. Сприяння розвитку науки та технологій. Міждисциплінарний підхід дозволяє поєднувати різні наукові напрями, що може призвести до нових відкриттів та розробок у галузі природничих наук та технологій.

Проте, відмінною рисою міждисциплінарного підходу є можливість розвивати у студентів креативність та навички роботи в команді, що є дуже важливим у сучасному світі. Крім того, міждисциплінарні проекти можуть збільшити зацікавленість студентів до навчання та стимулювати їх до вивчення нових дисциплін.

Щодо перспектив використання міждисциплінарного підходу в навчанні природничих наук, можна зазначити, що цей підхід може стати більш популярним у майбутньому. Завдяки розвитку технологій та збільшенню кількості досліджень у різних галузях науки, міждисциплінарний підхід може стати ще більш актуальним та ефективним.

Отже, можна зробити висновок, що міждисциплінарний підхід в навчанні природничих наук має багато переваг, однак, його впровадження також може мати свої складнощі. Необхідно враховувати специфіку кожного курсу та викладача, щоб відповідно підібрати підходи та методи навчання. Проте, ми вважаємо, що міждисциплінарний підхід варто розглядати як можливість для поліпшення якості навчання та розвитку компетентностей у студентів.

Узагальнюючи, стаття робить висновок, що міждисциплінарний підхід є важливим інноваційним методом у викладанні природничих наук. Він дозволяє створити цілісний підхід до навчання, залучивши учнів до більш глибокого розуміння матеріалу та активної роботи з більшою кількістю джерел інформації. Крім того, стаття зазначає, що інтегрування різних дисциплін дозволяє учням бачити зв'язок між ними та розвивати критичне мислення.

Однак, автори також звертають увагу на виклики, що виникають при застосуванні міждисциплінарного підходу, зокрема необхідність забезпечення достатнього часу для глибокого вивчення кожної наукової дисципліни. Тому, використання інноваційних методів, таких як інтерактивні матеріали та комп'ютерні програми, може стати ефективним рішенням для зменшення цього виклику та забезпечення якісного навчання.

Отже, міждисциплінарний підхід є важливим інструментом для викладання природничих наук, який дозволяє забезпечити більш глибоке розуміння та залучення учнів до активної роботи. Такий підхід може сприяти розвитку критичного мислення та допомогти учням бачити зв'язок між різними дисциплінами. Однак, необхідно вирішувати виклики, що виникають при застосуванні міждисциплінарного підходу, для того, щоб забезпечити ефективне навчання.

Список використаних джерел

- Бардадим, О. В. (2022). Формування інформаційно-цифрової компетентності викладачів природничих наук: інтегрований підхід. *Молодь і ринок*, 7 (205), 138-144. Взято з <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.264031>
- Гулай, О. І., Шемет, В. Я. (2016). Інноваційні педагогічні технології у ступеневому навчанні природничо-наукових дисциплін. *Наукові записки. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*, 1, 10, 3-8.
- Жарких, Ю. С., Лисоченко, С. В., Сусь, Б. Б., Третяк, О. В. (2013). Міждисциплінарний підхід до створення віртуальних лабораторних практикумів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформатизація вищого навчального закладу*, 775, 29-35.
- Жукова, В. М. (2018). *Впровадження steam-технології в освітній процес*. Взято з https://fitu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/kitmd/Internet_conf_17.05.18/s1/1_Zhukova.pdf
- Козолуп, М. С. (2014). Міждисциплінарний підхід до формування академічної комунікативної компетенції у студентів природничих спеціальностей в університетах США. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка соціальна робота*, 30, 60-63.
- Крамаренко, Н. М., & Рябець, С. І. (2021). Про один з підходів визначення міжпредметних зв'язків як засобу формування у студентів компетентності в галузі природничих наук, техніці і технологіях. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 30, 251-261.
- Синекоп, О. С. (2018). Міждисциплінарний підхід до диференційованого навчання майбутніх ІТ-фахівців професійно орієнтованого англомовного спілкування. *Педагогічні науки*, 1 (85), 155-161.
- Терентьєва, Н. (2017). Дослідження університетської освіти як феномену: міждисциплінарний підхід. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*, 32. Взято з <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/view/8118>
- Устінова, В. О. (2016). Міждисциплінарний підхід при структуруванні змісту гуманітарних дисциплін. *Educational Dimension*, 48, 89-92.
- Шукатка, О. В. (2019). *Теорія і практика формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей на засадах міждисциплінарної інтеграції*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Хмельницький.

References

- Bardadym, O. V. (2022). Formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti vykladachiv pryrodnychkh nauk: intehrovanyi pidkhid [Formation of information and digital competence of teachers of natural sciences: an integrated approach]. *Molod i rynok [Youth and the market]*, 7 (205), 138-144. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.264031> [in Ukrainian].
- Hulai, O. I., & Shemet, V. Ya. (2016). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii u stupenevomu navchanni pryrodnycho-naukovykh dystsyplin [Innovative pedagogical technologies in graduate education of natural and scientific disciplines]. *Naukovi zapysky. Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity [Proceedings. Problems of the methodology of physical, mathematical and technological education]*, 1, 10, 3-8 [in Ukrainian].
- Kozolup, M. S. (2014). Mizhdystyplinarnyi pidkhid do formuvannia akademichnoi komunikativnoi kompetentsii u studentiv pryrodnychkh spetsialnostei v universytetakh SSHA [An interdisciplinary approach to the formation of academic communicative competence in students of natural sciences at US universities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedahohika sotsialna robota [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Pedagogy and social work]*, 30, 60-63 [in Ukrainian].
- Kramarenko, N. M., & Riabets, S. I. (2021). Pro ody z pidkhodiv vyznachennia mizhpredmetnykh zviazkiv yak zasobu formuvannia u studentiv kompetentnosti v haluzi pryrodnychkh nauk, tekhnitsi i tekhnolohiiakh [About one of the approaches to defining interdisciplinary connections as a means of forming students' competence in the field of natural sciences, engineering and technologies]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka [Pedagogical education: theory and practice]*, 30, 251-261 [in Ukrainian].
- Shukatka, O. V. (2019). *Teoriia i praktyka formuvannia indyvidualnykh stratehii zdoroviazberezhenia maibutnikh bakalavriv pryrodnychkh spetsialnostei na zasadakh mizhdystyplinarnoi intehratsii [Theory and practice of formation of individual health care strategies of future bachelors of natural sciences on the basis of interdisciplinary integration]*. (Extended avstract of D diss.). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Synekop, O. S. (2018). Mizhdystyplinarnyi pidkhid do dyferentsiiovanoho navchannia maibutnikh IT-fakhivtsiv profesiino oriientovanoho anhломovnoho spilkuvannia [An interdisciplinary approach to differentiated training of future IT specialists in professionally oriented English communication]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical Sciences]*, 1 (85), 155-161 [in Ukrainian].
- Terentieva, N. (2017). Doslidzhennia universytetskoi osvity yak fenomenu: mizhdystyplinarnyi pidkhid [Researching university education as a phenomenon: an interdisciplinary approach]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii*

pedagogichna [Bulletin of Lviv University. Pedagogical series], 32. Retrieved from <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/view/8118> [in Ukrainian].

Ustinova, V. O. (2016). Mizhdystsyplinarnyi pidkhid pry strukturuvanni zmistu humanitarnykh dystsyplin [An interdisciplinary approach in structuring the content of humanitarian disciplines]. *Educational Dimension*, 48, 89-92 [in Ukrainian].

Zharkyykh, Yu. S., Lysochenko, S. V., Sus, B. B., & Tretiak, O. V. (2013). Mizhdystsyplinarnyi pidkhid do stvorennia virtualnykh laboratornykh praktykumiv [An interdisciplinary approach to creating virtual laboratory workshops]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Informatyzatsiia vyshchoho navchalnoho zakladu [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Informatization of a higher educational institution]*, 775, 29-35 [in Ukrainian].

Zhukova, V. M. (2018). *Vprovadzhennia steam-tekhnologii v osvittii protses [Implementation of steam technology in the educational process]*. Retrieved from https://fitu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/kitmd/Internet_conf_17.05.18/s1/1_Zhukova.pdf [in Ukrainian].

DIACHENKO-BOHUN M., HOMLIA L., SHKURA T., ROKOTIANSKA V., ORLOVSKYI O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

INTERDISCIPLINARITY AS AN INNOVATIVE APPROACH TO TEACHING NATURAL SCIENCES

The article "Interdisciplinarity as an Innovative Approach to Teaching Natural Sciences" explores the importance of an interdisciplinary approach in teaching natural sciences. The authors argue that the interdisciplinary approach allows for a deeper understanding of the subjects and involvement of students in active work with more sources of information. The article focuses on how interdisciplinarity can be applied in the teaching of science subjects such as physics, chemistry, and biology. The authors provide specific examples of how these different disciplines can be integrated to create a holistic approach to learning. For example, you can learn physical laws by applying them to chemical experiments or study biological processes using physical principles.

The authors also explore the challenges that arise when applying an interdisciplinary approach to teaching science, including the need to ensure sufficient time for in-depth study of each discipline. However, with the help of innovative teaching methods, such as the use of interactive materials and computer programs, it is possible to reduce this challenge and ensure effective learning. Natural sciences are the key to understanding the world around us, because they help us unravel natural laws and determine the relationships between various phenomena. Teaching science can be challenging because it often requires a deep understanding of many different topics.

One of the innovative approaches to teaching natural sciences is interdisciplinarity. It is an approach that combines different disciplines in order to understand a problem or phenomenon from a deeper and more complex perspective. The relevance of the research lies in the fact that in the modern conditions of the development of science and technology, an interdisciplinary approach in the teaching of natural sciences is of great importance. This allows students to expand their horizons and cover a wider range of knowledge, which contributes to their further professional development and career success.

In addition, the article suggests new approaches and teaching methods that may be useful for science teachers. The practical value of the article lies in the fact that it provides recommendations for the application of an interdisciplinary approach in teaching natural sciences, which will help teachers create more interesting and effective lessons for students. In addition, the article can be useful for students who want to broaden their horizons and increase their knowledge in natural sciences.

Key words: *interdisciplinarity, natural sciences, teaching, innovation, critical thinking, interactive materials.*

Стаття надійшла до редакції 27.06.2023 р.

УДК 378.016:[574:316

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292649](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292649)

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН
ORCID: 0000-0002-1209-2120

ОЛЬГА КОНОНЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЇ ТА ЇЇ ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Соціальна екологія виявляє закономірності взаємовідносин природи та суспільства, вона покликана усвідомити і допомогти подолати розрив між гуманітарними та природничими знаннями. Вона є порівняно молодого науковою дисципліною, її офіційно було визнано лише в першій чверті ХХ століття. Історію її становлення умовно поділено на три періоди, які демонструють поступовий прогрес творення цього вчення. (Початковий етап – емпіричний; Другий етап – "модельний"; Третій етап – глобально-політичний).

Проблема взаємовідносин «людина-природа» з кожним роком стає все більш актуальною. У цій системі кожна із сторін, в тій чи іншій мірі, впливає одна на одну. Тому в статті ми обговорюємо взаємовплив людини і біосфери, дослідження антропогенної діяльності та завдання, що постають перед суспільством задля вирішення екологічних проблем. Також обґрунтовано важливість курсу «Соціальна екологія» для студентів педагогічних ЗВО.

***Ключові слова:** соціальна екологія, становлення науки, практичне значення, біосфера, соціосфера.*

Вступ. Розвиток населення досить сильно залежить від освіченості суспільства про нагальні проблеми людства. Враховуючи це вивчення соціальної екології є необхідним для того щоб сформувати та виховати в людей дбайливе ставлення до природи, навчити їх раціонально використовувати природні ресурси та зменшити негативний вплив на довкілля.

Соціальна екологія — це наука, що емпірично досліджує і теоретично узагальнює специфічні зв'язки між природою та людиною у контексті глобальних проблем людства з метою не тільки збереження, а й удосконалення навколишнього середовища (Назарук, 1998).

В зв'язку з тим, що людина не лише біологічна істота, а й соціальна, на розвиток цієї науки вплинули не лише біологія та екологія. Вагомим зусиллям у формування соціальної екології доклали також вчені з різних галузей, таких як: соціологія, філософія, політологія, географія, геологія і тд., з кожною з яких вона тісно взаємодіє. Ця наука виявляє закономірності взаємовідносин природи та суспільства, вона покликана усвідомити і допомогти подолати розрив між гуманітарними та природничими знаннями. Отже, можна дійти висновку, що соціальна екологія виникла тоді, коли екологічні проблеми починали вивчатися із соціального погляду і коли стало очевидним, що вони є результатом неузгодженості людської, природної та промислової систем, тобто неузгодженості біосфери, техносфери та соціосфери.

Насамперед, варто зазначити, що розвиток соціальної екології сприяє збереженню екосистеми Землі, тому ця дисципліна є досить важливою для вивчення майбутніми вчителями, особливо під час підготовки студентів педагогічних спеціальностей. Дослідимо становлення цього вчення та його практичну цінність.

Матеріали та методика дослідження. Матеріалом для нашої роботи слугували літературні джерела зарубіжних та українських видавництв з історії становлення соціальної екології як науки.

Результати та їх обговорення. Виділяють декілька чинників, які вплинули на виникнення та розвиток соціальної екології:

- З'явилися нові поняття у вивченні людини як суспільної істоти.
- Із запровадженням нових понять в екології таких як: біоценоз, екосистема, біосфера стала очевидною необхідність дослідження закономірностей у природі з урахуванням даних не лише природничих, а й суспільних наук.
- Дослідження вчених показали, що людина може існувати в умовах стану навколишнього середовища, яке погіршується, та причиною цього є порушення екологічної рівноваги.

- На виникнення та формування соціальної екології вплинула також і загроза екологічній рівновазі та розуміння того, що її порушення виникають не лише як конфлікт індивіда або групи з його природним середовищем, а й як результат складних взаємовідносин трьох складових: природної, технічної та соціальної. Прагнення вчених пізнати ці системи призвело до виникнення та розвитку соціальної екології з метою їх координації задля захисту та охорони навколишнього середовища людини (Адаменко, 1999).

Соціальна екологія є порівняно молодого науковою дисципліною. По суті, виникнення та подальший розвиток соціальної екології стали природним наслідком все більшого інтересу представників різних гуманітарних дисциплін – соціології, економічної науки, політології, психології та ін., – до проблем взаємодії людини та навколишнього середовища. Звідси стає зрозумілим, чому термін «соціальна екологія» виник завдяки не біологам-екологам, а соціальним психологам – американським дослідникам Р. Парку і Є. Берджесу. Вони вперше використали цей термін у 1921 р. у своїй роботі з теорії поведінки населення у міському середовищі. Використовуючи поняття «соціальна екологія», вони хотіли наголосити, що в даному контексті йдеться не про біологічне, а про соціальне явище, що має, втім, і біологічні характеристики. Таким чином, в Америці спочатку соціальна екологія була скоріше соціологією міста чи урбосоціологією.

У нашій країні під «соціальною екологією» спочатку розуміли дещо іншу сферу знань, яка покликана займатися вирішенням проблеми гармонізації взаємин між суспільством та природою. І це можливо лише тоді, коли основою соціально-економічного розвитку суспільства стане раціональне природокористування (Назарук, 2000).

Соціальну екологію було офіційно визнано в першій чверті ХХ століття. У 1922 р. Х. Берроуз звернувся до американської асоціації географів зі зверненням, яке називалося «Географія як екологія людини». Основна думка цього листа: наблизити екологію до людини. Всесвітню популярність здобула чиказька школа екології людини: вивчення взаємовідносин людини як цілісного організму з її оточенням. Тоді екологія і соціологія вперше прийшли в тісну взаємодію. Екологічні методики стали застосовуватись для аналізу соціальної системи (Салтовський, 1997).

Істотний прогрес у розвитку соціальної екології та її відокремлення від біоекології стався у 60-ті роки двадцятого століття. Особливу роль у цьому відіграв Всесвітній конгрес соціологів у 1966 р.. Швидкий розвиток соціальної екології в наступні роки призвів до того, що на черговому конгресі соціологів, що пройшов у Варні в 1970 р., було прийнято рішення створити Дослідницький комітет Всесвітнього об'єднання соціологів з питань соціальної екології (Василенко, Трус, Півоваров, Фролова, 2017).

У цей період істотно розширився перелік завдань, які була покликана вирішувати ця галузь знань, що поступово набуває самостійності. З другої половини 60-х років науковці почали працювати над питанням визначення місця і ролі людини в біосфері. Створення способів визначення оптимальних умов його життя та розвитку, гармонізації взаємовідносин з іншими компонентами біосфери. Процес гуманітаризації соціальної екології, що охопив її в останні два десятиліття, привів до того, що крім названих завдань до кола питань, що розробляються, були включені проблеми виявлення загальних законів функціонування та розвитку суспільних систем, вивчення впливу природних факторів на процеси соціально-економічного розвитку та пошуку способів управління дією цих факторів.

Можна виділити три основні етапи розвитку цієї науки.

Початковий етап – емпіричний, пов'язаний із накопиченням різноманітних даних про негативні екологічні наслідки науково-технічної революції. Результатом цього напряму екологічних досліджень стало створення мережі глобального екологічного моніторингу всіх компонентів біосфери.

Другий етап – "модельний". У 1972 р. світ побачила книга Д. Медоуза «Межі зростання». Вона мала величезний успіх. Вперше дані про різні сторони людської діяльності були включені до математичної моделі та досліджені за допомогою електронно-обчислюваних машин (ЕОМ). Вперше на глобальному рівні було досліджено складну динамічну модель взаємодії суспільства та природи.

Початком третього – глобально-політичного – етапу соціальної екології вважається 1992 рік, коли відбулася Міжнародна конференція з навколишнього середовища та розвитку у Ріо-де-Жанейро. Керівники 179 держав ухвалили узгоджену стратегію з урахуванням концепції сталого розвитку (Салтовський, 2004).

Вивчаючи історичний процес становлення соціальної екології, слід врахувати і різні смислові забарвлення терміна "соціальна екологія", що з'явилися в різні періоди її розвитку, що дає можливість скласти правильне уявлення про науку.

Загалом, одне з перших визначень соціальної екології дав у своїй роботі **Р. Маккензі** (1927 р.), який охарактеризував її як науку про територіальні та тимчасові відносини людей, на які впливають селективні (виборчі), дистрибутивні (розподільні) та акомодативні (приспосувальні) сили. Таке визначення предмета соціальної екології мало стати основою для дослідження територіального поділу населення всередині міських агломерацій (Василенко, Трус, Півоваров, Фролова, 2017).

Мюррей Букчин був засновником соціальної екології в рамках лібертарного соціалізму та екологічної думки. Він є автором більш ніж двох десятків книг з питань політики, філософії, історії, питань урбанізації а також з питань екології. В есе «Що таке соціальна екологія?» Букчин підсумовує сенс соціальної екології так: «Соціальна екологія базується на переконанні, що майже всі наші сучасні екологічні проблеми походять з укорінених соціальних проблем».

Е.В. Гірусов (1981) вважає, що закони які складають предмет вивчення соціальної екології, не можна визначити лише як природні чи суспільні, оскільки це закони взаємодії суспільства та природи, що й дозволяє застосувати до них нове поняття «соціально-екологічні закони». Основою соціально-екологічного закону, на думку Е. В. Гірусова, є оптимальна відповідність характеру суспільного розвитку та стан природного середовища.

С. Н. Солоніна (1982) вказує на те, що предметом соціальної екології є вивчення глобальних проблем загального розвитку людства, як-от: проблеми енергетичних ресурсів, захист навколишнього середовища, проблеми ліквідації масового голоду та небезпечних хвороб, освоєння багатства океану.

Н. М. Мамедов (1983) зазначає, що соціальна екологія вивчає взаємодію суспільства та природного середовища.

Ю. Ф. Марков (1987), простежуючи зв'язок соціальної екології з вченням про ноосферу В. І. Вернадського, дає наступне визначення соціальної екології: об'єктом соціальної екології виступає система соціоприродних відносин, що формується і функціонує в результаті свідомої, цілеспрямованої діяльності людей.

Особливу роль у становленні та розвитку соціальної екології відіграв **Володимир Іванович Вернадський** – творець вчення про біосферу, який набагато випередив свій час. Ввів термін ноосфера – сфера розуму; сфера взаємодії нашого суспільства та природи, у межах якої розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку. Ноосфера – імовірно нова, вища стадія еволюції біосфери, становлення якої пов'язані з розвитком суспільства, глибоко впливає на природні процеси. Відповідно до В. І. Вернадського, «в біосфері існує велика геологічна, можливо, космічна сила. Ця сила є розум людини, спрямована та організована воля його як істоти суспільної» (Єрмоленко, 2010).

Н. Ф. Реймерс сформулював п'ять законів соціальної екології. Він розташував їх у такій послідовності.

1. Правила соціально-екологічної рівноваги.
2. Принцип культурного управління розвитком.
3. Правила соціально-екологічного заміщення.
4. Закон історичної (соціально-екологічної) незворотності.
5. Закон ноосфери В. І. Вернадського.

1-й закон говорить про те, що суспільство розвивається тоді і настільки, наскільки зберігається рівновага між його «тиском» на середовище та можливістю відновлення цього середовища природним чи штучним шляхом.

2-й закон (принцип) говорить про обмеженість економічного розвитку екологічними рамками і вказує на необхідність керувати розвитком з урахуванням глибоких процесів взаємодії, що відбуваються між суспільством, природою та людиною та тими групами, в яких людина живе.

3-й закон (правило) говорить про необхідність розуміння можливої зміни соціально-екологічних потреб людини різними способами, які обумовлені природним середовищем та які на неї впливають.

4-й закон говорить про те, що процес розвитку суспільства через певні фази не може походити від пізніших фаз у напрямку до попередніх.

5-й закон — закон Вернадського, яким біосфера неминуче перетворюється на ноосферу, тобто у таку сферу, у якій людський розум грає домінуючу роль розвитку системи «людина-природа» (Назарук, 1999).

Проблема взаємовідносин «людина-природа» з кожним роком стає все більш актуальною. У цій системі кожна із сторін, в тій чи іншій мірі, впливає одна на одну. Але ця взаємодія не є однозначною. На початковій стадії розвитку суспільство привласнювало готові продукти природи. Потім воно навчилося перетворювати природу й використовувати родючість землі, вугілля, нафту, метали як засоби праці.

В свою чергу, природні умови можуть прискорювати або уповільнювати розвиток суспільства, впливаючи на його продуктивні сили, їх розміщення, розселення людей, на форми трудової діяльності, зумовлюючи певні цикли в житті людини (зміна дня й ночі, пори року). Але вони можуть впливати на людей і негативно, знищуючи плоди цивілізації (землетруси, повені, засухи тощо). В результаті взаємодії суспільства і природи на сучасному етапі виникли гострі суперечності, які призвели до екологічних проблем.

З метою збереження здоров'я людини та захисту навколишнього середовища необхідно вирішувати безліч важливих завдань. Насамперед для розробки природоохоронних заходів необхідні наукові наробітки. Учені не лише здійснюють дослідження у галузі охорони природного середовища, але і взагалі виступають у ролі основного джерела наукової інформації органам, відповідальним за прийняття конкретних рішень у цій області. При цьому вчений може займати різну позицію, він може просто

інформувати про стан досліджуваного їм питання, тобто пасивно висвітлювати ту або іншу ситуацію, або ж може брати активну участь у формуванні політики у галузі охорони навколишнього середовища відповідно до тем, як підказує йому призначення ученого і громадянина своєї країни (Залеський, 2005).

Також важливим завданням є проведення різноманітних наукових досліджень гігієнічного нормування припустимого вмісту хімічних, фізичних і біологічних факторів у різних об'єктах навколишнього середовища для попередження їх несприятливого впливу на здоров'я людей.

Для вирішення поставлених завдань, суспільству вкрай необхідні екологічно свідомі спеціалісти здатні подолати або зменшити негативний антропогенний вплив на довкілля. Тому, сучасна освіта, одночасно з виконанням основної функції – підготовкою фахівців, здатних ефективно працювати в новому постіндустріальному суспільстві, покликана формувати особистість, яка відповідально й свідомо ставиться до проблеми цілісності довкілля. Зазначене вимагає принципових змін в організації та управлінні освітнім процесом, зокрема його екологізації (Лук'янова, 2016).

Курс «Соціальна екологія» направлений саме на формування знань про основні теорії, особливості, переваги методи та принципи природничих наук стосовно соціосфери та соціоекосистем. Під час опанування цієї дисципліни у студентів відбувається формування екологічної свідомості та закріпленні знань і вмінь стосовно соціосфери (сфери суцільної виробничої діяльності, охопленої людською працею) та соціоекосистем (соціально-екологічної системи) та ролі екологічної свідомості у вирішенні екологічних проблем довкілля та їх запобіганні.

Висновок. Отже, соціальна екологія є досить новою наукою, яку офіційно визнали лише в 1922 році. Основним поштовхом до створення та розвитку цієї науки стала швидка індустріалізація та урбанізація нашої планети. Також вагомим чинником є посилення різноманітних видів антропогенного тиску на природу, які порушують кругообіг речовин та природні обмінні енергетичні процеси в біосфері. Над розвитком соціальної екології працюють різноманітні вчені: біологи, екологи, соціологи, політологи, філософи та ін., адже це наука про людину не лише як біологічну, а як і про соціальну істоту. Саме тому слід вивчати всі сторони системи «людина-природа». Курс «Соціальна екологія» є досить важливим для здобувачів освіти педагогічних спеціальностей. Отримавши знання про антропогенний вплив на довкілля та його наслідки для життя та здоров'я людини та про особливості соціосфери загалом, майбутні вчителі можуть нести цю інформацію в соціум. Викладання цієї дисципліни в університеті призводить до екологізації навчального процесу не лише у ВНЗ, а і в школах, адже вчителі які є екологічно свідомими будуть вчити цьому і своїх вихованців.

Список використаних джерел

- Адаменко, О. М. (1999). *Соціальна екологія: підручник для студ. екол. спец. вищ. навч. закладів*. Івано-Франківськ.
- Василенко, І. А., Трус, І. М., Півоваров, О. А., Фролова, Л. А. (2017). *Екологія людини*. Дніпро: Акцент ПП.
- Єрмоленко, А. М. (2010). *Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи*: монографія. Київ: Лібра.
- Залеський, І. І., Клименко, М. О. (2005). *Екологія людини: підручник*. Київ: Академія.
- Назарук, М. М. (1998). *Соціоекотологія: словник-довідник*. Львів: Афіша.
- Назарук, М. М. (1999). *Основи екології та соціоекотології*. Львів: Афіша.
- Назарук, М. М. (2000). *Основи екології та соціоекотології: навч. посіб.* Львів: Афіша.
- Лук'янова Л. Б. (2016). *Основи екології, методика екологізації фахових дисциплін: навч.-метод. посіб. для викладачів*. Київ: ТОВ «ДСК–Центр».
- Салтовський, О. І. (1997). *Основи соціальної екології*. Київ: Вид-во МАУП.
- Салтовський, О. І. (2004). *Основи соціальної екології: навч. посіб.* Київ: Центр навчальної літератури.

References

- Adamenko, O. M. (1999). *Sotsialna ekolohiia [Social ecology]: pidruchnyk dlia stud. ekol. spets. vyshch. navch. zakladiv*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Lukianova L. B. (2016). *Osnovy ekolohii, metodyka ekolohizatsii fakhovykh dystsyplin [Basics of ecology, methods of environmentalization of professional disciplines]: navch.-metod. posib. dlia vykladachiv*. Kyiv: TOV «DSK–Tsentr» [in Ukrainian].
- Nazaruk, M. M. (1998). *Sotsioekolohiia [Socioecology]: slovnyk-dovidnyk*. Lviv: Afisha [in Ukrainian].
- Nazaruk, M. M. (1999). *Osnovy ekolohii ta sotsioekolohii [Basics of ecology and socioecology]*. Lviv: Afisha [in Ukrainian].
- Nazaruk, M. M. (2000). *Osnovy ekolohii ta sotsioekolohii [Basics of ecology and socioecology]: navch. posib.* Lviv: Afisha[in Ukrainian].

- Saltovskiy, O. I. (1997). *Osnovy sotsialnoi ekolohii [Basics of social ecology]*. Kyiv: Vyd-vo MAUP [in Ukrainian].
- Saltovskiy, O. I. (2004). *Osnovy sotsialnoi ekolohii [Basics of social ecology]: navch. posib.* Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
- Vasylenko, I. A., Trus, I. M., Pivovarov, O. A., & Frolova, L. A. (2017). *Ekolohiia liudyny [Human ecology]*. Dnipro: Aktsent PP [in Ukrainian].
- Yermolenko, A. M. (2010). *Sotsialna etyka ta ekolohiia. Hidnist liudyny – shanuvannia pryrody [Social ethics and ecology. Human dignity – respect for nature]: monohrafiia.* Kyiv: Libra [in Ukrainian].
- Zaleskyi, I. I., Klymenko, M. O. (2005). *Ekolohiia liudyny [Human ecology]: pidruchnyk.* Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

DIACHENKO-BOHUN M., KONONENKO O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

HISTORICAL AND THEORETICAL ASPECTS OF THE ESTABLISHMENT OF SCIENCE "SOCIAL ECOLOGY" AND ITS PRACTICAL SIGNIFICANCE IN THE TRAINING OF STUDENTS IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Social ecology is a relatively young scientific discipline, it was officially recognized only in the first quarter of the 20th century. The article provides the prerequisites for the formation and formation of the science "Social Ecology". The history of development is conditionally divided into three periods, which demonstrate the gradual progress of the creation of this teaching. (Initial stage – empirical; Second stage – “model”; Third stage – global-political). This science reveals the regularities of the relationship between nature and society, it is designed to understand and help bridge the gap between humanitarian and natural knowledge.

In connection with the fact that a person is not only a biological being, but also a social one, this paper examines the definition of the concept of "social ecology" from various scientists and the five laws of social ecology by N.F. Reimers. The problem of the relationship between "man and nature" is becoming more and more relevant every year. In this system, each of the parties, to one degree or another, influences each other. Therefore, in the article we discuss the interaction of man and the biosphere, the study of anthropogenic activity and the tasks facing society to solve environmental problems.

The importance of the "Social Ecology" course for students of pedagogical universities is substantiated. So, we can conclude that social ecology arose when environmental problems began to be studied from a social point of view and when it became obvious that they are the result of the incoherence of human, natural and industrial systems, that is, the incoherence of the biosphere, the technosphere and the sociosphere. First of all, it should be noted that the development of social ecology contributes to the preservation of the Earth's ecosystem, so this discipline is quite important for future teachers to study, especially during the training of students of pedagogical specialties. Let's examine the formation of this doctrine and its practical value.

Key words: *social ecology, development of science, practical significance, biosphere, sociosphere.*

Стаття надійшла до редакції 06.09.2023 р.

УДК 502-047.36+378.04:502/504

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292650](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292650)

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID: 0000-0002-1209-2120

ВІТАЛІНА СОСНОВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-ПРАКТИЧНИХ АСПЕКТІВ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ ПРИ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ 101 ЕКОЛОГІЯ

У статті розглядається історія розвитку моніторингу довкілля від перших спостережень до сучасних технологій та використання історико-практичних аспектів дослідження моніторингу довкілля при підготовці студентів напряму підготовки 101 Екологія. Інформація, зібрана завдяки моніторингу довкілля, допомагає ухвалювати рішення про заходи з охорони навколишнього середовища та зменшення впливу людської діяльності на природу. Збір інформації про стан довкілля дозволяє відстежувати ризики, пов'язані з певними видами діяльності, такими як виробництво, транспорт, будівництво тощо. Це допомагає зменшити ризики для здоров'я людей та навколишнього середовища.

Студенти можуть використовувати дані моніторингу довкілля для проведення досліджень та проєктів з екології та природоохорони.

***Ключові слова:** моніторинг довкілля, забруднення довкілля, екосистема, кліматичні зміни, підтримка біорізноманіття, екологічний моніторинг.*

Вступ. Науково-технічна діяльність людства в кінці ХХ століття стала відчутним фактором впливу на навколишнє середовище. Теплове, хімічне, радіоактивне та інші забруднення навколишнього середовища в останні десятиліття знаходяться під пильною увагою фахівців і викликають справедливу заклопотаність, а іноді – і тривогу громадськості. За багатьма прогнозами, проблема захисту навколишнього середовища в ХХІ столітті стане найбільш значущою для більшості промислово розвинених країн. У подібній ситуації налагоджена широкомасштабна і ефективна мережа контролю стану навколишнього середовища, особливо у великих містах і навколо екологічно небезпечних об'єктів, може стати важливим елементом забезпечення екологічної безпеки та запорукою сталого розвитку суспільства.

В останні десятиліття суспільство усе ширше використовує у своїй діяльності відомості про стан природного середовища. Ця інформація потрібна в повсякденному житті людей, при веденні господарства, у будівництві, при надзвичайних обставинах – для оповіщення про небезпеку, що насувається від природних явищ. Але зміни в стані навколишнього середовища відбуваються і під впливом біосферних процесів, пов'язаних з діяльністю людини. Визначення внеску антропогенних змін являє собою специфічне завдання. Вже понад 100 років за зміною погоди, кліматом ведуться регулярні спостереження в цивілізованому світі. Це всім нам знайомі метеорологічні, сейсмологічні і деякі інші види спостережень і вимірювань стану навколишнього середовища. Тепер вже нікого не треба переконувати, що за станом природного середовища треба постійно спостерігати. Все ширше стає коло спостережень, кількість вимірювальних параметрів, все густіше мережа станцій спостереження. Все більшу складність мають проблеми, пов'язані з моніторингом навколишнього середовища.

Результати дослідження. З розвитком цивілізації зростає навантаження на природне середовище. Забруднення повітря, води та ґрунту, вирубка лісів, забудова природних територій - це лише деякі з проблем, які потрібно вирішувати з метою збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь. Один із ефективних інструментів для контролю за станом навколишнього середовища є моніторинг довкілля.

Моніторинг довкілля - це систематичне спостереження та вимірювання різних параметрів навколишнього середовища, зокрема повітря, води, ґрунту, клімату та біологічного різноманіття. Моніторинг дозволяє збирати дані про стан навколишнього середовища на різних рівнях, від місцевого до глобального, та визначати динаміку змін цих параметрів з часом (Клименко, Прищеп, Вознюк, 2002, с. 12).

Моніторинг довкілля є першим інструментом для вивчення та розуміння екологічного стану навколишнього середовища. Для студентів екологічних спеціальностей, це може бути кілька кроків на шляху до розуміння складних екологічних проблем та пошуку їх розв'язання.

Найдавніші письмові пам'ятки, які свідчать, що спостереження за довкіллям були важливою умовою розвитку суспільства, залишили єгиптяни, греки та, практично, всі народи, які мали писемність. Так, Гіппократ (прибл. 460—370 до н. е.) у своєму трактаті «Про повітря, воду і місцевість» (прибл. 390 р. до н.е.) розглядав вплив навколишнього середовища на здоров'я людини. Деякі факти і трактування екологічного спрямування висвітлено у праці Арістотеля (384—322 рр. до н.е.) «Про виникнення тварин» (прибл. 340 р. до н.е.). Теофраст Ерезійський (371—280 рр. до н.е.) наводить відомості про своєрідність рослин, що зростають у різних умовах, залежність їх форм та особливостей від ґрунту і клімату. З розвитком суспільства накопичувалася інформація екологічного спрямування, систематизувалися дані, аналізувалися зміни стану навколишнього природного середовища, зумовлені впливом природних факторів і діяльності людини.

Історія моніторингу довкілля починається з початку ХХ століття, коли відбувалися перші зусилля зі збору даних про стан довкілля. У цей час з'явилася потреба в зборі та аналізі інформації про вплив промисловості та інших джерел забруднення на навколишнє середовище та здоров'я людей.

У 1960-х роках, після того, як було зроблено декілька великих екологічних катастроф, таких як отруєння риби в Мінаматі (Японія), стало очевидним, що потрібно більше зусиль для оцінки та контролювання стану довкілля.

У 1970-х роках було створено кілька організацій, таких як Агентство з охорони довкілля США та Європейська агенція з охорони довкілля, які займалися збором та аналізом даних про забруднення повітря, води та ґрунту. Ці організації також здійснювали моніторинг природних ресурсів та біорізноманіття.

З появою комп'ютерних технологій в 1980-х та 1990-х роках стало можливим автоматизувати процес збору та аналізу даних про стан довкілля, що значно полегшило роботу моніторингових організацій. Основні задачі курсу «Моніторинг довкілля» полягають у вивченні основних елементів моніторингу довкілля, включаючи і автоматичний дистанційний моніторинг (як наземний, так і аерокосмічний).

Термін «моніторинг» виник перед проведенням Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища (Стокгольм, 5-16 червня 1972 р.). Перші пропозиції з нагоди такої системи були розроблені експертами спеціальної комісії SCOPE у 1971 р. Основні елементи моніторингу як системи, вперше описані у роботі Р. Манна (R. Mann, 1973).

Формуванню наукових основ сучасного моніторингу навколишнього середовища були присвячені роботи академіка І. П. Герасимова (Герасимов, 1975, 1976) і професора Ю. А. Ізраєля (Ізраель, 1984), в яких розроблені основні принципи формування системи екологічного моніторингу, а також частково відображені міжнародні аспекти глобальної системи моніторингу.

Обговорення системи моніторингу активізувалось перед першою міжурядовою нарадою з моніторингу, скликаною в Найробі (Кенія, лютий 1974 р.) Радою керуючих Програми ООН з навколишнього середовища (UNEP – United Nation Environment Program). В матеріалах наради були викладені основні положення та цілі програми глобальної системи моніторингу навколишнього середовища, в яких приділялась особлива увага формуванню попереджень про зміни стану природного середовища, пов'язані з забрудненнями, а з другого боку – попередженню про загрозу здоров'ю людини, про загрозу стихійних лих, а також про виникнення інших екологічних проблем. Більшість рішень цієї наради були схвалені на другій сесії Ради керуючих UNEP і отримали визнання (R. Mann, 1973).

Детальне обговорення основних завдань моніторингу, а також різноманітних аспектів, пов'язаних з обґрунтуванням та реалізацією систем моніторингу, відбулось на міжнародному симпозіумі з комплексного глобального моніторингу забруднення навколишнього природного середовища в Ризі у грудні 1978 р.

Професор Ю. А. Ізраєль вважав, що термін «моніторинг» з'явився на противагу терміну «контроль», який включав не лише спостереження і одержання інформації, але й елементи активних дій, тобто елементи управління. В нашій науково-технічній літературі термін «контроль» передбачає тільки одержання та аналіз інформації і не передбачає активних дій (Боголюбов, Клименко, Мокін, 2018, с. 326).

За переконаннями географа-ґрунтознавця І. Герасимова, моніторинг довкілля – це організована на різних рівнях система спостережень, контролювання і управління його станом. Налагодження моніторингу довкілля відповідно до цієї концепції сприяє виявленню екологічних небезпек. Відповідно до завдань і масштабів об'єктів спостереження І. Герасимов розрізняє такі рівні моніторингу довкілля:

– біоекологічний (санітарно-гігієнічний) моніторинг. Його сутність полягає у спостереженні за станом і впливом довкілля на здоров'я людини з метою захисту її від негативних чинників. Головне завдання біоекологічного моніторингу — наукове обґрунтування зв'язку між явищами в навколишньому середовищі і станом здоров'я людини;

– геоекологічний (геосистемний, природно-господарський) моніторинг. Передумовами його реалізації є спостереження за змінами природних екосистем і перетворенням їх на природно-технічні, прогнозування стихійних змін навколишнього середовища і явищ, які погіршують життєве середовище людей;

– біосферний моніторинг. Здійснюють його шляхом спостереження за природними процесами і явищами на рівні біосфери, а також через з'ясування глобальних змін фонових показників у природі.

Важливими елементами обґрунтованої І. Герасимовим управлінської концепції моніторингу довкілля є виявлення і контролювання екологічних небезпек. М. Голубець – український вчений, спеціаліст у галузях ботаніки й екології, розглядає моніторинг довкілля як багаторівневу систему спостереження, оцінювання і прогнозування стану навколишнього природного середовища, розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних природоохоронних управлінських рішень. Він поділяє моніторинг на ієрархічні рівні. Найвищий рівень – класифікація моніторингу за територіально-просторовими параметрами контролюваних процесів, тобто масштабами спостережень. За цим критерієм вчений виділяє глобальний, материковий, океанічний, міжнародний, національний, регіональний, локальний типи моніторингу довкілля. Дослідження реакцій абіотичної (неживої матерії) і біотичної (живих організмів) складових біосфери на дію природних і антропогенних факторів М. Голубець об'єднує у групи моніторингу довкілля, які він розрізняє залежно від складових довкілля (біологічна, гідрометеорологічна, біоенергетична, біогеохімічна тощо). До найнижчого рівня належать види моніторингу довкілля (ботанічний, зоологічний, гідробіологічний, мікробіологічний), сутність яких полягає у спостереженні за реакцією організмів на зміни, що відбуваються у біосфері. Ієрархічність побудови моніторингу дає змогу оцінити всі складові біосфери, виявити і проаналізувати характерні зміни кожного функціонального рівня і виробити рекомендації для управління станом досліджуваного об'єкта (Рома, Степова, 2016, с.12).

У 1986 р. Секретаріат ООН з навколишнього середовища, послуговуючись розробками Р. Мунна, видав «Довідник з екологічного моніторингу», який містить методики і програми моніторингу для країн, що розвиваються. Запропоновані у Довіднику системи моніторингу ґрунтуються на природничо-наукових дослідженнях і передбачають:

– виявлення і дослідження природних ресурсів, які забезпечують виробництво продуктів харчування (моніторинг клімату, рельєфу, ґрунтів, рослинності, популяцій);

– дослідження природних умов (моніторинг ерозії ґрунтів, твердого стоку).

Розвинуті країни запровадили моніторинг довкілля у 60–70-ті роки ХХ ст. В усіх розвинутих країнах моніторинг довкілля здійснюється на основі рекомендацій ООН з урахуванням національних особливостей. В Україні моніторинг здійснювала служба спостереження і контролю за забрудненням природного середовища (формувався з підсистем спостереження і контролювання забруднення атмосферного повітря, вод суші, морів, ґрунту, фонових забруднень певних середовищ). Розроблення і впровадження системи екологічного моніторингу розпочалося у 1992 р. відповідно до закону «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Положення про державний моніторинг навколишнього середовища». Ця система передбачає спостереження за довкіллям, збирання, обробку і оцінювання отриманих даних та прогнозування його стану, формування відповідних баз інформації, розробку на їх основі науково обґрунтованих природоохоронних заходів, передбачення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, створення безпечних умов життєдіяльності людини. Історико-практичні аспекти дослідження моніторингу довкілля включають розвиток технологій, які дозволяють здійснювати збір даних про довкілля, а також розвиток технік і методів обробки та аналізу цих даних.

Історичні аспекти дослідження моніторингу довкілля пов'язані з розвитком наукових дисциплін, що досліджують довкілля, таких як екологія, географія, геологія та інші. За останні десятиліття в нашій країні було створено багато лабораторій та науково-дослідних центрів, які займаються моніторингом довкілля. Це дозволило проводити більш точні дослідження та збирати більш повну інформацію про стан довкілля. Практичні аспекти дослідження моніторингу довкілля полягають у зборі та аналізі даних, які використовуються для прийняття рішень щодо охорони довкілля. Інформація, яку збирають у ході моніторингу, допомагає визначити, які види рослин і тварин є на межі вимирання, які забруднюючі речовини присутні в атмосфері та водоймах, які регіони є найбільш забрудненими та потребують термінових заходів з охорони довкілля.

Використання історико-практичних аспектів дослідження моніторингу довкілля може бути корисним при підготовці студентів, оскільки це дозволяє зрозуміти, як змінювалась практика моніторингу довкілля протягом часу і які фактори сприяли цим змінам. Історичний аналіз може надати студентам контекстуальну перспективу, а також допомогти зрозуміти, які проблеми і виклики пов'язані з моніторингом довкілля в різний час. Прикладом може бути аналіз екологічної кризи в 1960-х роках, коли було виявлено серйозні проблеми з забрудненням повітря і води, які вимагали систематичного моніторингу. Цей аналіз може надати студентам можливість розуміти, які методи і інструменти були

використані для моніторингу довкілля в цей період, які результати були отримані, і як вони були використані для поліпшення стану довкілля.

Крім того, практичний аспект дослідження моніторингу довкілля може допомогти студентам зрозуміти, які виклики пов'язані з моніторингом довкілля в сучасному світі. Студентам можна запропонувати проведення дослідження моніторингу довкілля в їхньому місці проживання, що дозволить їм збирати реальні дані та отримати практичний досвід. Вони можуть вивчити, які методи моніторингу довкілля використовуються в сучасному світі, як збирати та аналізувати дані, які проблеми виникають при зборі даних та як їх можна вирішити. Таким чином, історико-практичний підхід дослідження моніторингу довкілля може допомогти студентам зрозуміти, як змінювалися методи та підходи до моніторингу довкілля протягом часу, які технології були використані для збору та аналізу даних та як це впливає на зміну стану довкілля. Крім того, це дослідження може допомогти студентам зрозуміти, які проблеми і виклики пов'язані з моніторингом довкілля в сучасному світі і які методи можуть бути використані для їх вирішення. Застосування історико-практичних аспектів дослідження моніторингу довкілля може також сприяти розвитку критичного мислення студентів. Вони будуть здатні аналізувати інформацію з різних джерел, розуміти, як різні чинники впливають на моніторинг довкілля, і здатні оцінювати ефективність різних методів моніторингу.

Використання історико-практичних аспектів дослідження моніторингу довкілля може бути корисним при підготовці студентів, оскільки це дозволяє їм отримати контекстуальну перспективу, практичний досвід та розвинути критичне мислення. Моніторинг довкілля є важливою складовою професійної діяльності екологів, тому студенти екологічних спеціальностей повинні мати достатні знання та навички для проведення такого моніторингу. Основним завданням моніторингу довкілля є збір та аналіз інформації про стан навколишнього середовища, що дозволяє визначати рівень забруднення, виявляти джерела забруднення та розробляти заходи з їх усунення.

Метою викладання дисципліни «Моніторинг довкілля» є формування у майбутніх фахівців теоретичних знань, умінь та практичних навичок спрямованих на засвоєння основних сучасних концепцій здійснення моніторингу навколишнього природного середовища на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. (Коваленко, 2020, с. 4)

Для студентів екологічних спеціальностей, моніторинг довкілля може включати наступні етапи:

1. Визначення мети моніторингу та обрання методів збору та аналізу даних.
2. Вивчення літературних джерел, що описують методи та протоколи моніторингу довкілля, в тому числі законодавчі норми, які регулюють моніторинг.
3. Проведення теренових досліджень, збір проб навколишнього середовища та аналіз їх хімічного складу.
4. Обробка та аналіз отриманих даних за допомогою статистичних програм.
5. Висновки та рекомендації з приводу поліпшення стану довкілля на основі отриманих даних.

Для успішного моніторингу довкілля студенти екологічних спеціальностей повинні мати розуміння процесів, що відбуваються в природних та антропогенних екосистемах, знати основні методи та техніки моніторингу довкілля та мати вміння працювати з інструментами та обладнанням, необхідним для проведення моніторингу. Для студентів екологічних спеціальностей, моніторинг довкілля може стати частиною практичної підготовки, наприклад, в рамках лабораторних робіт, курсових проектів та наукових досліджень. Такі дослідження можуть бути спрямовані на вивчення екологічного стану конкретного об'єкту довкілля, наприклад, водойм, лісів, степів, або на вивчення впливу техногенного фактору на навколишнє середовище.

Для підвищення ефективності моніторингу довкілля, студенти можуть використовувати сучасні інформаційні технології, такі як системи геоінформаційного картографування, спектрометри, дистанційного зондування та інші. Окрім того, для студентів екологічних спеціальностей, моніторинг довкілля може стати частиною діяльності студентських екологічних організацій та проектів, які займаються захистом довкілля та пропагуванням екологічних цінностей. У цілому, моніторинг довкілля для студентів екологічних спеціальностей є важливою складовою професійної підготовки, що дозволяє студентам набути необхідних знань та навичок для розв'язання реальних екологічних проблем та збереження навколишнього середовища. Крім того, моніторинг довкілля дозволяє студентам екологічних спеціальностей збільшити свій досвід у роботі з широкими типами обладнання та інструментів, а також збільшити свої навички в зборі та аналізі даних.

Студенти можуть займатися моніторингом довкілля як на місцевому, так і на національному рівнях. На місцевому рівні вони можуть розвивати довкілля свого міста або регіону, здійснюючи моніторинг водних джерел, повітря, підставу тощо. На національному рівні студенти можуть досліджувати екологічний стан країни в цілому, зокрема, контролювати забруднення великих річок, зони радіаційного зараження, кількість викидів шкідливих речовин у повітрі тощо.

Моніторинг довкілля в сучасному розумінні можна розглядати як аналітично-інформаційну систему, яка охоплює такі основні напрями:

- 1) спостереження за станом довкілля і за факторами, які впливають на окремі елементи довкілля;
- 2) оцінювання та аналіз фактичного стану всіх складових довкілля;
- 3) прогнозування стану довкілля і оцінювання цього стану;
- 4) забезпечення науково-інформаційної підтримки прийняття управлінських рішень (Боголюбов, Клименко, Мокін, 2018, с. 326).

Таким чином, система моніторингу довкілля – це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

У сучасному світі моніторинг довкілля є необхідною складовою діяльності усіх держав, що мають на меті забезпечення збереження природних ресурсів та здоров'я населення. Моніторинг довкілля забезпечує інформацію для прийняття рішень щодо охорони навколишнього середовища, встановлення нормативних документів щодо забруднювання, контролю за дотриманням встановлених норм та оцінки ефективності заходів з покращення стану довкілля.

У дослідженні моніторингу довкілля велику роль відіграють історичні дані. Архівні дані, отримані в результаті раніше проведеного моніторингу довкілля, можуть бути використані для розуміння тенденцій зміни стану довкілля, а також для порівняння з поточними даними та оцінки ефективності заходів з покращення стану довкілля (Кубланов, Шпаківський, 1998, с. 57).

Також важливим аспектом дослідження моніторингу довкілля є розробка нових методів та технологій для збору та аналізу даних. Наприклад, з'явилися нові технології збору даних про рівень забруднення повітря та води, такі як датчики забруднення, дрони та супутники.

Дослідження моніторингу довкілля також включає в себе аналіз впливу різних факторів на довкілля, таких як зміна клімату, екологічні катастрофи, промислова діяльність та інші. Відомості, отримані в результаті дослідження моніторингу довкілля, можуть допомогти в розробці стратегій зменшення впливу цих факторів на довкілля та забезпечення стійкого розвитку. Моніторинг довкілля є важливим елементом охорони навколишнього середовища та став невід'ємною складовою екологічної науки. Історія розвитку моніторингу довкілля свідчить про поступове підвищення рівня технологій та зменшення впливу людської діяльності на навколишнє середовище. Сучасні технології дозволяють збирати дані про стан природних ресурсів та клімату з більшою точністю та частотою, що допомагає приймати ефективні рішення щодо охорони довкілля та зменшення його впливу на людей та природу.

Проте, необхідно зазначити, що моніторинг довкілля - це складний та коштовний процес, який потребує великих фінансових та технічних зусиль. Тому, незважаючи на успіхи в цій галузі, багато країн світу зіткнулися з проблемою недостатньої фінансової підтримки та технічних ресурсів для проведення повноцінного моніторингу довкілля.

Висновок. Отже, забезпечення моніторингу довкілля та його результатів є важливим завданням для всіх країн світу. Для цього необхідно забезпечити необхідні технічні та фінансові ресурси, а також залучити міжнародну співпрацю та обмін досвідом. Тільки таким чином можна зберегти природні ресурси та забезпечити сталий розвиток людства.

Також важливим елементом моніторингу довкілля є залучення громадськості до збору та аналізу даних. Це сприяє не лише збільшенню обсягу інформації, але й дозволяє залучити громадськість до процесу прийняття рішень щодо охорони довкілля. Багато країн світу вже успішно реалізують програми залучення громадськості до моніторингу довкілля, що підвищує ефективність та довіру до результатів моніторингу. У сучасних умовах важливим елементом моніторингу довкілля є визначення ефектів змін клімату на природні та людські системи. Зокрема, важливим напрямом є встановлення зв'язку між змінами клімату та здоров'ям людей. Для цього проводяться дослідження екологічної епідеміології, які дозволяють встановити взаємозв'язок між забрудненням довкілля та захворюваннями.

Таким чином, моніторинг довкілля є важливим інструментом для забезпечення сталого розвитку та охорони довкілля. Забезпечення його ефективності та розвитку є завданням не лише окремих країн, але й міжнародної спільноти, що має на меті збереження природних ресурсів та забезпечення благополуччя людей. Розвиток нових технологій та інформаційних систем дозволяє збільшувати точність та обсяг моніторингу, а залучення громадськості підвищує довіру до результатів та забезпечує залучення громадських ресурсів до охорони довкілля.

Моніторинг довкілля є дуже важливою темою для студентів. Студенти мають право на здорове і безпечне середовище навчання, тому їм потрібно знати про те, які екологічні проблеми існують в їхньому регіоні та як вони можуть впливати на їхнє здоров'я та довкілля.

Моніторинг довкілля дозволяє відстежувати якість повітря, води та ґрунту, а також виявляти забруднюючі речовини та інші небезпечні впливи на довкілля. Ці дані можуть бути корисними для студентів, щоб зрозуміти, які проблеми є найбільш серйозними та як їх можна вирішити.

Список використаних джерел

- Боголюбов, В. М., Клименко, М. О., Мокін, В. Б. (2018). *Моніторинг довкілля*. Вид. 2-ге, переробл. і доповн. Київ: НУБіПУ.
- Клименко, М. О., Прищеп, А. М., Вознюк, Н. М. (2002). *Моніторинг довкілля*. Рівне: УДУВГП.
- Коваленко, Ю. Л. (2020). *Моніторинг довкілля: конспект лекцій для студентів 2 і 3 курсів денної та 3 курсу заочної форм навчання за спеціальностями 183 – Технології захисту навколишнього середовища та 101 – Екологія*. Харків: Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова.
- Кубланов, С. Х., Шпаківський, Р. В. (1998). *Моніторинг довкілля*. Київ: Мінекобезпеки.
- Рома, В. В., Степова, О. В. (2016). *Навчальний посібник для вивчення дисципліни «Моніторинг довкілля» для студентів напряму підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр»*. Полтава: ПолтНТУ.
- Шевченко, Р. Ю., Доценко, К. О. (2019). Диференційність рівнів екологічної освіти та екосвідомості при оцінці впливу сучасного ресурсо-природокористування на довкілля. *Екологічні науки*, 4 (27), 215-221.

References

- Boholiubov, V. M., Klymenko, M. O., & Mokin, V. B. (2018). *Monitorynh dovkillia [Environmental monitoring]*. Kyiv: NUBiPU [in Ukrainian].
- Klymenko, M. O., Pryshchepa, A. M., & Vozniuk, N. M. (2002). *Monitorynh dovkillia [Environmental monitoring]*. Rivne: UDUVHP [in Ukrainian].
- Kovalenko, Yu. L. (2020). *Monitorynh dovkillia [Environmental monitoring]: konspekt lektsii dlia studentiv 2 i 3 kursiv dennoi ta 3 kursu zaочноi form navchannia za spetsialnostiamy 183 – Tekhnologii zakhystu navkolyshnoho seredovyshcha ta 101 – Ekologhiia*. Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova [in Ukrainian].
- Kublanov, S. Kh., & Shpakivskiy, R. V. (1998). *Monitorynh dovkillia [Environmental monitoring]*. Kyiv: Minekobebezpeky [in Ukrainian].
- Roma, V. V., & Stepova, O. V. (2016). *Navchalnyi posibnyk dlia vyvchennia dystsypliny «Monitorynh dovkillia» dlia studentiv napriamu pidhotovky 6.040106 «Ekologhiia, okhorona navkolyshnoho seredovyshcha ta zbalansovane pryrodokorystuvannia» osvitno-kvalifikatsiinoho rivnia «bakalavr» [Study guide for studying the discipline "Environmental Monitoring" for students of the 6.040106 "Ecology, Environmental Protection and Balanced Nature Management" educational qualification level "Bachelor"]*. Poltava: PoltNTU [in Ukrainian].
- Shevchenko, R. Yu., & Dotsenko, K. O. (2019). Dyferentsiinist rivniv ekolohichnoi osvity ta ekosvidomosti pry otsintsi vplyvu suchasnoho resurso-pryrodokorystuvannia na dovkillia [Differential levels of environmental education and eco-awareness when assessing the impact of modern resource and nature use on the environment]. *Ekolohichni nauky [Environmental sciences]*, 4 (27), 215-221 [in Ukrainian].

DIACHENKO-BOHUN M., SOSNOVA V.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

USE OF HISTORICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ENVIRONMENTAL MONITORING RESEARCH IN THE TRAINING OF STUDENTS FOR 101 ECOLOGY

Environmental monitoring is an important component of environmental science and helps to collect information about environmental pollution, the state of natural resources and climate. This article examines the history of the development of environmental monitoring from the first observations to modern technologies and the use of historical and practical aspects of environmental monitoring research in the preparation of students in the field of ecology 101.

Today, environmental monitoring has become more accurate and extensive thanks to modern technologies such as drones, satellites, sensors and other means of data collection. This allows collecting data on air, water, soil and climate pollution with greater accuracy and frequency. The information collected from environmental monitoring helps to make decisions about measures to protect the environment and reduce the impact of human activities on nature. Collecting information about the state of the environment allows you to monitor the risks associated with certain types of activities, such as production, transport, construction, etc. This helps reduce risks to human health and the environment. Information collected from environmental monitoring can be used for planning and management of natural environment resources. This may include determining optimal locations for installing wind farms, solar panels, and other types of energy devices. It can also be used to teach and educate people about the state of the environment and its impact on human health and nature.

Information gathered from environmental monitoring can help students understand human impact on the environment and develop strategies to reduce that impact. Also, this data can help in identifying problems related to air, water and soil pollution and in developing plans to solve them.

Students can use information from environmental monitoring to conduct research and projects on ecology and nature conservation. For example, they can investigate the effectiveness of different water treatment methods or study the effects of certain types of pollution on human health and the natural environment.

In addition, information from environmental monitoring can be used for education and conscious consumption. For example, students can learn which products are more environmentally friendly and cost-effective, and make informed decisions when purchasing products.

Key words: *environmental monitoring, environmental pollution, ecosystem, climate change, biodiversity support.*

Стаття надійшла до редакції 27.06.2023 р.

УДК 91(072.3):556.5

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292653](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292653)

ВЯЧЕСЛАВ ЄРМАКОВ

ORCID: 0000-0003-3997-4788

СЕРГІЙ САРНАВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0002-5855-4319

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ВОД СУХОДОЛУ

У публікації показано шляхи формування географічних компетентностей учнів при вивченні вод суходолу з використанням краєзнавчого підходу та застосуванням елементів дослідницької роботи. Наведено загальну схему комплексного дослідження малих річок Полтавщини із застосуванням новітніх засобів навчання з основною увагою до її ретроспективно-географічної складової, яка може бути реалізована у позакласній і гуртковій роботі.

Ключові слова: *краєзнавчий підхід, дослідницька робота, географічні компетентності, малі річки, порядок річки, річкова сітка, трансформація річкової мережі.*

Постановка проблеми. Сучасний етап вивчення географії у школі супроводжується все ширшим впровадженням новітніх методів та різноманітних методик навчання предмету. Підвищення ефективності навчання, засвоєння програмного матеріалу передбачає удосконалення наявних та вироблення нових методичних підходів та алгоритмів, що виражається в тому числі у розширенні можливостей застосування краєзнавчого та дослідницького підходів як у класній, так і у позакласній роботі. Ключовим аспектом у цьому процесі є формування географічних компетентностей учнів. При цьому вивчення малих річок Полтавщини є актуальним питанням з багатьох точок зору. Це і питання розвитку туризму і рекреації, побутового і промислового водопостачання, охорони природи і раціонального використання природних ресурсів, збереження басейнів малих річок. Все визначає **актуальність** такого дослідження.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти методики вивчення вод суходолу аналізувалися у тому числі у загальних працях з вивчення географії. При цьому слід відмітити праці з аналізу впровадження сучасних технологій навчання географії у школі, обґрунтування краєзнавчого та компетентнісного підходів (Василюк, Непша, 2017; *Компетентнісне навчання ...*, 2022; *Впровадження сучасних технологій ...*, 2006; Копилець, 2019).

Змістова частина матеріалу стосується безпосередньо проблем вивчення малих річок, ретроспекції досліджень яких присвячено багато праць, у яких наведена методика та результати роботи науковців-гідрологів (В. Гребінь, І. Ковальчук, К. Мірониченко, В. Смирнова, П. Штойко, А. Яцик та ін.) (Гребінь, 2016; Ковальчук, 2013; Мірошниченко, Чорноморець, 2016; Штойко, 1989; Яцик А., Бишовець Л., Богатов Є., Хільчевський В., 1991 та ін.). У зв'язку з цим становить як теоретичний, так і практичний інтерес не лише дослідження динаміки гідрографічної мережі Полтавської області за попередні часові періоди в розрізі

окремих річкових басейнів, але й шляхів формування географічних компетентностей учнів під час дослідницької краєзнавчої роботи.

Тому **метою** даної статті є показ шляхів формування географічних компетентностей учнів при вивченні вод суходолу з використанням краєзнавчого підходу та застосуванням елементів дослідницької роботи.

Викладення основного матеріалу. Малі річки – це надзвичайно пізнавальний об'єкт для географічного та екологічного вивчення, але при цьому головною суттю існування будь-якої річки є власне русловий процес, тобто взаємодія між водним потоком та наносами, що переміщуються річкою. Тому першими етапами вивчення малих річок є річкове русло. До того ж малі річки та річкові долини виступають як фрагменти культурного ландшафту території, який має тривалу історію. Зсування даного положення є необхідною передумовою для розуміння можливих шляхів охорони і раціонального використання ресурсів малих річок.

Тобто, дослідницька робота учнів з вивчення малих річок рідного краю включає широкий спектр формування географічних (у розрізі окремих природних компонентів) та екологічних компетентностей.

Наведемо далі загальну схему комплексного дослідження малих річок (Рис. 1).

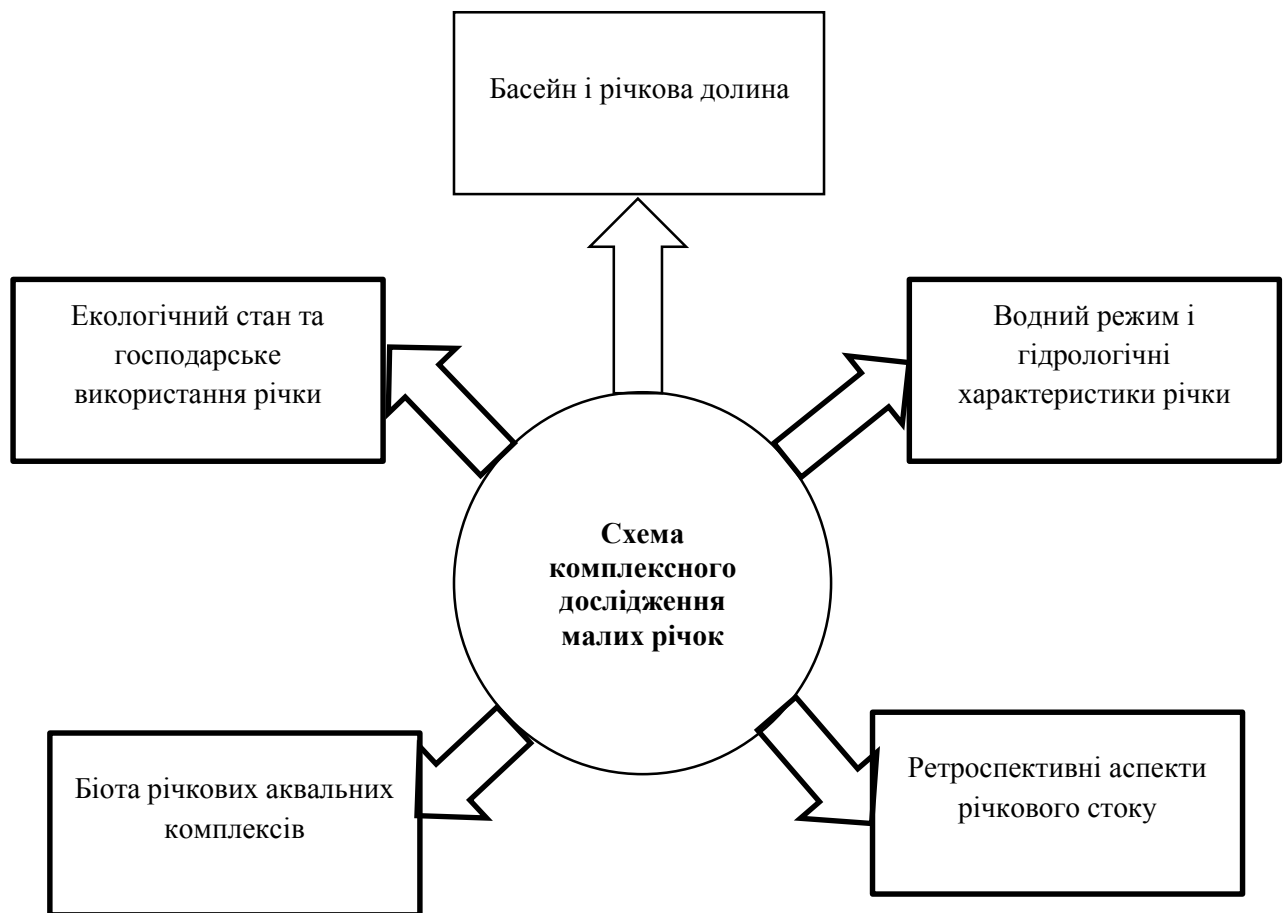

Рис. 1. Схема комплексного дослідження малих річок

Реалізація краєзнавчого підходу під час вивчення теми «Води суходолу і водні ресурси» передбачає знайомлю учнів з інформацією про найбільші річки Полтавської області та водойми, що протікають територією їхнього району, про рівень забезпечення своєї місцевості водними ресурсами, оскільки з цими об'єктами вони постійно контактують і мають певне уявлення про них. У подальшому ці знання учні можуть застосувати під час характеристики інших водних об'єктів на території України.

Компетентнісна складова розглядуваної теми зумовлена як загальнопредметними компетентностями, сформульованими у новій шкільній програмі з географії, так і конкретними компетентностями, що стосуються засвоєння саме даної теми. При вивченні внутрішніх вод України перш за все вирішуються питання по удосконаленню таких вмій: складати фізико-географічну характеристику річок; давати господарську оцінку значення річок.

Вивчення теми «Води суходолу і водні ресурси» у курсі географії 8 класу сприятиме формуванню та подальшому розвитку в учнів навчально-пізнавальної, ціннісно-сислової та соціально-професійної компетенцій, які реалізуються як у ході класного навчання, так і виконання практичних і творчих робіт, у тому числі практичних робіт на місцевості, на прикладі конкретних водних об'єктів.

Крім цього, у процесі вивчення даної теми відбувається формування знань з наскрізних змістових ліній, передбачених програмою: «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність» (Географія. Програма для 6-9-х класів ЗНЗ).

При вивченні внутрішніх вод України перш за все вирішуються питання по удосконаленню таких вмінь, як складання фізико-географічної характеристики річок, господарської оцінки їх значення.

При вивченні даної теми доцільним є використання краєзнавчого підходу, що підвищить ефективність засвоєння матеріалу на прикладі фізико-географічної характеристики річок своєї місцевості. Здійснюючи краєзнавчий підхід до вивчення теми, вчитель застосовує різні джерела інформації – ілюстрації, відеофрагменти, систему контрольних запитань, хрестоматійні уривки з описів та інші матеріали.

Місце теми «Води суходолу і водні ресурси» у системі географічної освіти учнів визначається її положенням у структурі курсу «Фізичної географії України» як одного з базових географічних курсів. Тема є складовою частиною курсу географії України, яка розкриває закономірності географії внутрішніх вод та проблеми охорони та раціонального використання водних ресурсів.

При вивченні даної теми застосовуються різні методичні прийоми класної та позакласної роботи учнів, спрямовані на більш ефективне засвоєння матеріалу, і передбачають у тому числі широке застосування самостійних робіт учнів. Такі заняття можуть проводитися як у формі традиційних уроків географії у класі, так і формі уроків на місцевості, уроків та позаурочних заходів у вигляді природничих екскурсій, які проводяться безпосередньо на водних об'єктах. При цьому такі типи уроків можуть доцільно супроводжувати використанням сучасних новітніх, у тому числі дистанційних вимірювальних приладів основних гідрологічних показників. Оточуюче довкілля за таких умов може виступати в якості повноцінного географічного майданчика.

Покажемо далі етапність роботи учнів з вивчення малих річок, зв'язок даної теми із досягненням програмних результатів навчання та реалізацією знаннєвого, діяльнісного і ціннісного компонентів формування навчальних компетентностей.

Річкові басейни Полтавщини знаходяться в межах територій давнього сільськогосподарського освоєння та інтенсивного промислового видобутку корисних копалин (нафти і газу), що вплинуло на їх екологічний стан.

Для з'ясування характеру і напрямів змін річкової сітки обраних басейнів далі здійснюється ретроспективний аналіз її динаміки шляхом зіставлення гідрографічної мережі цих річок у певних часових межах. Основою для порівняння слугував період, який хронологічно відноситься до початку XIX ст. і відображав стан гідрографічної мережі на той час та сучасний період (1990-2020 рр.). В якості вихідного джерела для нашого аналізу можуть слугувати французькі військово-топографічні карти в частині, що відноситься до ділянок басейнів досліджуваних річок, створених на основі даних тодішніх топографо-геодезичних зйомок місцевості та схеми сучасної гідрографічної сітки Полтавської області, що розміщується на сайті Державного агентства водних ресурсів України (Carte de la Russie Européenne LXXVII feuilles exécutée au Dépôt general de la France. Dépôt de la guerre. Auteurdutexte, 1812-1814; Державне агентство водних ресурсів України, 2020). Додатковими джерелами для зіставлення слугують гугл-карти у системі Google Earth, а також додаткові видання (Яцик, Бишовець, Богатов, Хільчевський, 1991; Швець, Левченко, Мокляк, 1957 та ін.), які дозволяють оцінити сучасне становище на місці зниклих ділянок колишніх дрібних приток.

На наступному етапі дослідження гідрографічної сітки в межах обраних басейнів відбувається групування їх приток у групи за сучасним гідрологічним станом: (наприклад: а) річки, що повноводні протягом року; б) річки повноводні протягом року, але зарегульовані системою дамб (загат); в) річки, що пересихають (зберігається лише сезонний водотік) та зарегульовані дамбою (загатою); г) річки, що повністю пересихають, на їхньому місці сформувались сухі річища). При цьому дві останні групи річок не мають постійного водотоку, а отже на сучасному етапі не існують або зазнали істотної трансформації у живленні та водному режимі. Також річки груп В і Г нашої класифікації, не знайшли відображення на карті Державного агентства водних ресурсів України, а отже можуть рахуватися такими, що вже зникли.

Кожна річка, яка позначена на французькій військово-топографічній карті початку XIX ст, врахована і відображується на картосхемі, кожній річці надається відповідний порядковий номер, який внесений до узагальнюючої таблиці з інформацією про сучасний стан цих постійних чи тимчасових водотоків. Структура цієї таблиці має наступні ключові елементи: назву річки, яка була застосована у каталозі річок України за 1957 р. (Швець, Дрозд, Левченко, Мокляк, 1957), дані Державного агентства водних ресурсів України та місцевий краєзнавчий матеріал.

У випадках відсутності назв річки, визначався найближчий населений пункт, розташований у долині річки з використанням онлайн сервісу гугл планета Земля (Google Earth) та даних Державного агентства водних ресурсів (Google Earth, 2020; *Державне агентство водних ...*, 2020). За допомогою цих же ресурсів та топографічних карт масштабу 1:100000, які відповідали басейнам досліджуваних річок визначається їх сучасний гідрологічний стан, місце впадіння річки та адміністративний район, де протікає річка.

На основі зібраних даних далі здійснюються розрахунки ступеня трансформації структури річкової системи річок у межах обраних басейнів за визначений проміжок часу.

Для визначення трансформації річкової мережі басейнів досліджуваних малих річок доцільно використовувати коефіцієнт трансформації річкової мережі за методикою Хортон-Стралера (Ковальчук, 2013, с. 187). Для обрахунку коефіцієнту трансформації кількісного складу малих річок в межах певного річкового басейну береться два значення кількісного складу двох часових рамок – на початкову та кінцеву дату аналізу. Наприклад, для початку XIX ст. можна використати матеріали французьких топографічних карт, для визначення сучасної кількості річок та їх стану використовують дані каталогу річок України, сервісу гугл планета Земля та Державного агентства водних ресурсів України.

Порівнюючи зміни гідрографічної сітки басейнів досліджуваних річок, ми віднімали різницю довжин зниклих річок, або таких, що пересихають, які мали такі характеристики на кінцеву дату та відсутні в базі Державного агентства водних ресурсів України. Відповідні дані обраховуються за формулою трансформації довжини річок в межах басейнів. Результати досліджень по Полтавщині дають скорочення протяжності постійних водотоків за останні 200 років

На основі порівняння даних, отриманих унаслідок опрацювання різночасових карт, можна констатувати скорочення довжин та кількісного складу приток басейнів досліджуваних річок, що тягне за собою зменшення значення поверхневого стоку, зменшення швидкості течії, скорочення площі водозбору, зменшення густоти та збіднення річкової сітки. Робиться висновок про те, що природний стан даних регіонів дослідження погіршується, що в першу чергу відбивається на зміні природних ландшафтів. Через зниження рівня води в річках їх течія уповільнюється, вони швидше піддаються процесам замулення, заростання долин річок болотною рослинністю, спостерігається розпад в минулому суцільних повноводних русел на плесові озера, а у випадках повної відсутності води долини річок поступово переходять у категорію сухих річищ чи балок. Останні наповнюються водою лише при рясному таненні снігу чи зливових атмосферних опадах.

На основі отриманих даних по трансформації річкових систем краю розробляється картографічна модель динаміки гідрографічної сітки, на якій відповідними кольорами позначаються існуючі та зниклі ділянки річок. Вони показують, яка частка площі басейнів цих річок втратила водність і з яких площ практично припинився стік до головної річки. Все це показує негативний вплив на гідрологічні характеристики у плані загального зменшення водності.

Факторами, які вплинули на цю трансформацію є антропогенна діяльність, оскільки значна кількість русел річок третього та другого порядків зарегульовані системою дамб та перетворенні фактично на систему водосховищ та ставків. Значна довжина ділянок русел таких річок не отримує постійного надходження поверхневого стоку, а отже, залишається у вигляді сухих річкових долин, які поступово залучаються для використання у сільському господарстві, як території для випасання худоби, сіножатей або розорення для вирощування сільськогосподарських культур.

Значний вплив на річковий стік та утримання рівня води у річках мають також зміни клімату. Так у весняний період відбувається незначне надходження води від сніготанення через підвищену температуру повітря взимку, скорочується тривалість періоду із стійким сніговим покривом. Таким чином тривалість весняного водопілля скоротилось у часі та навпаки розширився період межени на ріках із скороченням атмосферних опадів та зростанням випаровуваності води із поверхні водойм через підвищення температури повітря на 1,4⁰ С для літнього періоду на Полтавщині (Мірошніченко, Чорноморець, 2016, с. 62-63). Тому малі та середні ріки, які навіть не зарегульовані штучними загатями та дамбами відчувають брак надходження необхідного об'єму поверхневого стоку із власних басейнів стоку і в більшій мірі вже починають пересихати пізньою весною та протягом літнього періоду.

Скорочення об'єму поверхневого стоку впливає на надходження води у ґрунт, що має вплив на зменшення об'єму верховодки та ґрунтових вод, а отже знижується рівень залягання підземних вод із скороченням підземного живлення річок. Ймовірним фактором впливу на рівень залягання підземних вод є видобуток вуглеводнів – нафти та газу в регіоні досліджуваних річкових басейнів.

Крім того, як показав аналіз даних із сервісу гугл планета Земля (Google Earth), в більшості випадків на місці колишніх приток, позначених на вихідній карті початку XIX ст. як постійні водотоки, в сучасний період знаходяться або зарегульовані невеликими дамбами річища із системою ставків без стоку до головної річки, або повністю сухі балки без постійного водотоку (або які мають нетривалий водотік після весняного водопілля та випадіння рясних опадів). В цьому полягають загальні проблеми малих річок, які формують гідрологічний потенціал території.

Висновок. Отже, шляхи формування географічних компетентностей учнів при вивченні вод суходолу полягають у використанні краєзнавчого підходу та застосуванні елементів дослідницької роботи.

Загальна схему комплексного дослідження малих річок з основною увагою до її ретроспективно-географічної складової може бути реалізована у позакласній і гуртковій роботі. Остання включає в себе вивчення басейну, форму річкової долини, водний режим та роботу річок, ретроспективні аспекти динаміки водотоків, річкові аквальні комплекси, їх екологічний стан та господарське використання. Етапність роботи учнів з вивчення малих річок, зв'язок даної теми із досягненням програмних результатів навчання визначається логікою дослідницької діяльності та умовами реалізації знаннєвого, діяльнісного та ціннісного компонентів формування навчальних компетентностей, екологічної, валеологічної, громадянської та правової грамотності.

Список використаних джерел

- Географія. Програма для 6-9-х класів ЗНЗ.* Взято з: <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/>
- Гребінь, В. (2016). Ретроспективний аналіз досліджень річкової мережі України та застосування типології річок Водної рамкової директиви ЄС на сучасному етапі. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*, 2, 41, 32-47.
- Василюк, Л. А., Непша, О. В. (2107). *Дослідницька робота в процесі вивчення географії (з досвіду роботи в Любимівській ЗОШ Каховського району Херсонської області)*. Взято з http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2094/1/%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8E%D0%BA_%D0%9D%D0%B5%D0%BF%D1%88%D0%B0_%20%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%202017.pdf
- Вішнікіна, Л. П. (Ред.). (2022). *Компетентнісне навчання географії у системі неперервної педагогічної освіти*: кол. монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Впровадження сучасних технологій навчання географії у шкільній, вищій, післядипломній освіті.* (2006). Матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару. Полтава: ПОІППО.
- Гугл Земля (Google Earth)*. Взято з <https://earth.google.com/web/>
- Державне агентство водних ресурсів України.* Взято з <http://geoportal.davr.gov.ua:81/#waterSidebar>
- Ковальчук, І. (2013). Трансформація структури річкової мережі басейнової геосистеми р. Бережниця. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, 46, 186-194.
- Копилець, Є. (2019). Географічне краєзнавство у чинних навчальних програмах із позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку. В кн. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 293-299). Кропивницький: ЛА НАУ.
- Мірошніченко, К., Чорноморець, Ю. (2016). Вплив змін клімату на водний баланс та динаміку стоку води річки Ворскла. *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*, 2, 41, 58-68. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/ghge_2016_2_6
- Смирнова, В. (2013). Трансформація річок та річкових русел (на прикладі річкових об'єктів Полтавської області). *Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія*, 1, 28, 109-116.
- Швець, Г. І., Дрозд, Н. І., Левченко, С. П., Мокляк, В. І. (Ред.). (1957). *Каталог річок України*. Київ: АН УРСР.
- Штойко, П. (1989). *Вивчення і охорона малих річок*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Яцик, А., Бишовець, Л., Богатов, Є., Хільчевський, В. (1991). *Малі річки України*. Київ: Урожай.
- Carte de la Russie Européenne en LXXVII feuilles exécutée au Dépôt general de la France. Dépôt de la guerre. Auteurdutexte.* Взято з <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b5970618b>

References

- Carte de la Russie Européenne en LXXVII feuilles exécutée au Dépôt general de la France. Dépôt de la guerre. Auteurdutexte.* Retrieved from <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b5970618b>
- Derzhavne ahent-stvo vodnykh resursiv Ukrainy [State Water Resources Agency of Ukraine]*. Retrieved from <http://geoportal.davr.gov.ua:81/#waterSidebar> [in Ukrainian].
- Heohrafiya. Prohrama dlya 6-9-kh klasiv ZNZ [Geography. Program for 6th-9th grades of ZNZ]*. Retrieved from <https://ru.osvita.ua/school/program/program-5-9/56127/> [in Ukrainian].
- Hrebina, V. (2016). Retrospektyvnyy analiz doslidzhen richkovoyi merezhi Ukrainy ta zastosuvannya typolohiyi richok Vodnoyi ramkovoyi dyrektyvy YES na suchasnomu etapi [Retrospective analysis of river network studies in Ukraine and the application of the river typology of the EU Water Framework Directive at the present stage]. *Hidrolohiya, hidrokhiimiya i hidroekolohiya [Hydrology, hydrochemistry and hydroecology]*, 2, 41, 32-47 [in Ukrainian].
- Huhl Zemlya [Google Earth]*. Retrieved from <https://earth.google.com/web/> [in Ukrainian].

- Kovalchuk, I. (2013). Transformatsiya struktury richkovoyi merezhi baseynovoyi heosystemy r. Berezhnytsya [Transformation of the structure of the river network of the Berezhnytsya basin geosystem]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya heohrafichna [Bulletin of the University of Lviv. Geographic Series]*, 46, 186-194 [in Ukrainian].
- Kopylets, Ye. (2019). Heohrafichne krayeznavstvo u chynnykh navchalnykh prohramakh iz pozashkilnoyi osvity turystsko-krayeznavchoho napryamu [Geographical local studies in current educational programs of extracurricular education in the field of tourism and local studies]. In *Teoretychni i prykladni napryamky rozvytku turyzmu ta rekreatsiyi v rehionakh Ukrayiny [Theoretical and applied directions of development of tourism and recreation in the regions of Ukraine]: materialy V Mizhnarodnoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi* (pp. 293-299). Kropyvnytsky: LA NAU [in Ukrainian].
- Miroshnichenko, K., & Chornomorets, Yu. (2016). Vplyv zmin klimatu na vodnyy balans ta dynamiku stoku vody richky Vorskla [Impact of climate change on water balance and water runoff dynamics of the Vorskla River]. *Hidrolohiya, hidrokimiya i hidroekolohiya [Hydrology, hydrochemistry and hydroecology]*, 2, 41, 58-68. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/glghge_2016_2_6 [in Ukrainian].
- Shvets, H. I., Drozd, N. I., Levchenko, S. P., & Moklyak, V. I. (Eds.). (1957). *Kataloh richok Ukrayiny [Catalog of rivers of Ukraine]*. Kyiv: AN URSR [in Ukrainian].
- Smyrnova, V. (2013). Transformatsiya richok ta richkovykh rusel (na prykladi richkovykh obyektiv Poltavskoyi oblasti) [Transformation of rivers and river beds (for example, river objects of Poltava region)]. *Hidrolohiya, hidrokimiya i hidroekolohiya [Hydrology, hydrochemistry and hydroecology]*, 1, 28, 109-116 [in Ukrainian].
- Shtoyko, P. (1989). *Vyvchennya i okhorona malykh richok [Study and protection of small rivers]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Vasylyuk, L. A., & Nepsha, O. V. (2017). *Doslidnytska robota v protsesi vyvchennya heohrafiyi (z dosvidu roboty v Lyubymivskiy ZOSH Kakhovskoho rayonu Khersonskoyi oblasti) [Research work in the process of studying geography (based on the experience of working in the Lyubimiv secondary school of the Kakhovsky district of the Kherson region)]*. Retrieved from http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/2094/1/%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8E%D0%BA_%D0%9D%D0%B5%D0%BF%D1%88%D0%B0_%20%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%202017.pdf [in Ukrainian].
- Vishnikina, L. P. (Ed.). (2022). *Kometentnisne havchannya heohrafiyi u systemi neperervnoyi pedahohichnoyi osvity [Competence of geography in the system of continuous pedagogical education: monograph collection]: kol. monohrafiya*. Poltava: PNPi imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].
- Vprovadzhennya suchasnykh tekhnolohiy navchannya heohrafiyi u shkilniy, vyshchiy, pilyadyplomniy osvity [Implementation of modern technologies of teaching geography in school, higher, postgraduate education]*. (2006). Materialy Vseukrayinskoho naukovy-praktychnoho seminaru. Poltava: POIPPO [in Ukrainian].
- Yatsyk, A., Byshovets, L., Bohatov, Y. E., & Khilchevskiy, V. (1991). *Mali richky Ukrayiny [Small rivers of Ukraine]*. Kyiv: Urozhay [in Ukrainian].

YERMAKOV V., SARNAVSKY S.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

FORMATION OF GEOGRAPHIC COMPETENCIES OF STUDENTS IN THE STUDY OF LAND WATER

This publication shows the ways of forming students' geographical competences when studying the waters of the land with the use of a local history approach and the application of elements of research work. The important educational and ecological educational role of students' research work in the study of inland waters using the example of the network of local small rivers is clarified.

The general scheme of the complex study of small rivers is presented with the main attention to its retrospective and geographical component, which can be implemented in extracurricular and group work. The latter includes the study of the basin, the shape of the river valley, the water regime and the operation of rivers, retrospective aspects of the dynamics of watercourses, river aquatic complexes, their ecological status and economic use. The phasing of students' work on the study of small rivers is shown, the connection of this topic with the achievement of program learning outcomes and the implementation of knowledge, activity and value components of the formation of educational competences, ecological, valeological, civic and legal literacy.

The application of the latest means of teaching geography is shown on the example of the analysis of the historical change in the structure of small rivers of the Khorol and Govtva basins of the Poltava region from the beginning of the 19th to the beginning of the 21st century. with the analysis of natural and anthropogenic factors that affected the morphometric parameters of the river network within the given river basins. The algorithm of students' research work using the online service Google Earth (Google Earth), stock and historical cartographic material, the calculation method of transforming the length and number of rivers of each order in the Horton-Strahler river system is shown.

Key words: regional studies approach, research work, geographical competences, small rivers, river order, river network, river network transformation.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2023 р.

УДК 378.016:793.3

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292654](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292654)

ОЛЕНА ЄФІМОВА

ORCID: 0000-0001-5532-7324

ОЛЬГА БАРАБАШ

ORCID: 0000-0001-6999-788X

ЄВГЕНІЯ ПОДКОПАЙ

ORCID: 0000-0002-7332-3979

ВІКТОРІЯ СИДОРЕНКО

ORCID: 0000-0002-3233-8123

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ХОРЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті проаналізовано процес дистанційного навчання здобувачів кафедри хореографії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Розглянуто фактори, що впливають на формування професійних здібностей здобувачів при традиційній та дистанційній формах навчання. Встановлено причинно-наслідкові зв'язки між методами навчання та формуванням педагогічних компетенцій здобувачів-хореографів. На підставі вивчених фактів зроблено висновки та надані рекомендації щодо покращення якості навчального процесу здобувачів хореографічних спеціальностей під час онлайн навчання.

***Ключові слова:** хореографія, танець, хореографічна спеціальність, дистанційне навчання, професійні компетенції.*

Постановка проблеми. Хореографічна освіта України опинилась у складній ситуації у зв'язку з повномасштабною війною, яка внесла суттєві корективи в освітній процес. Війна змусила учасників освітнього процесу масово залишити місце свого проживання. Таке масштабне переміщення (у межах України та за кордон) вимагало нових зусиль із забезпечення рівного доступу до навчання, створення передумов для утримання здобувачів і викладачів в українській системі освіти та їх повернення у разі виїзду за кордон. Окрім того, зауважимо, що творчі спеціальності можуть втратити свою актуальність, оскільки здобувачі мистецької освіти, перш за все, прагнуть отримати практичні уміння та навички. Перед викладачами мистецьких напрямів, які вже мали досвід дистанційного навчання в період пандемії, нагально зросла потреба пошуку нових форм та методів роботи.

Актуальність дослідження. Зараз дистанційне навчання стало невід'ємною складовою будь-якої освіти. Навчання, яке розглядається має достатньо переваг: дає можливість навчання здобувачам незалежно від їхнього місця проживання, що є актуальним умовах російської агресії; відкриває доступ до навчальних матеріалів, онлайн-бібліотек, відвідування лекцій світових хореографів, балетмейстерів та педагогів; надає можливість організації процесу самоосвіти найбільш ефективним для себе таким чином, плануючи свій графік та навантаження. Незважаючи на явні позитивні аспекти дистанційного навчання, підготовка фахівців у хореографічному мистецтві з використанням нових форм навчання потребує уважного вивчення та осмислення. Це значною мірою пов'язано із специфікою мови хореографії та методологічними засадами навчання, які склалися протягом багатьох років. І все це додає цій науковій розвідці особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукових розвідок і публікацій останніх років, а також вивчення реалій практики навчання у вишах, більшість ЗВО активно використовує дистанційні форми навчання, що базуються на залученні новітніх освітніх технологій. Безумовно, зміни у перебігу в освіті мають бути гнучкими, стрімко відгукуватися на становище в державі, про що й мовиться в листі Міністерства освіти і науки України «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій» від 06.03.2022 №1/3371-22, та регламентовано низкою освітніх законів (*Закон України «Про вищу освіту» (2017), «Про Національну програму інфор-матизації», України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»*). Так, питання дистанційної освіти при підготовці здобувачів хореографічних спеціальностей розглянуто у наукових працях Л. Гаврілової (2017), О. Мерлянової (2021), О. Пастухова (2022), Ю. Тараненко (2020) та інші. Однак, питання викладання хореографічних дисциплін в умовах дистанційного навчання потребують більш детального опрацювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Перед професорсько-викладацьким складом кафедри хореографії ХНПУ імені Г.С. Сковороди постало нагальне питання освоєння нових форм навчання, пристосування традиційних технологій у вивченні хореографії до нових умов сьогодення.

Викладачі та здобувачі кафедри освоїли роботу на освітніх платформах Moodle та у месенджерах Meet, Zoom, Telegram тощо.

Робота викладачів професійних дисциплін кафедри хореографії у період дистанційного навчання полягає в наступному:

- проведення онлайн занять із використанням сервера Zoom;
- розміщення на освітній платформі Moodle навчально-методичних, теоретичних та практичних матеріалів (танцювальних елементів, комбінацій, хореографічних композицій, етюдів тощо), навчальної літератури, музичних зразків, тестів, завдань, календарних планів тощо;
- робота у месенджері Telegram, Viber, WhatsApp. З метою налагодження зворотного зв'язку з кожного предмета для кожної академічної групи було створено канали, де здобувачі попередньо виставляли виконані завдання у вигляді мультимедійних файлів для консультації та перевірки викладачем, з подальшим розміщенням їх на платформі Moodle у розділі «Завдання».

Робота здобувачів у період дистанційного навчання включає такі види та форми роботи:

- участь в онлайн-заняттях, що проводяться викладачами у режимі відеоконференцій;
- вивчення, конспектування навчальних теоретичних, методичних матеріалів, розміщених на платформі Moodle;
- практичне вивчення методики виконання програмних рухів, опрацювання комбінацій та етюдів, розміщених на сайтах YouTube тощо;
- пошук навчальної інформації на сайтах міжнародного інтернет-сервісу;
- виконання самостійної роботи (відпрацювання вивчених елементів, складання комбінацій та етюдів);
- онлайн-консультації з викладачами кафедри хореографії;
- розміщення виконаних завдань на освітній платформі Moodle.

У часи трагічних подій в Україні, незважаючи на нескінченні повітряні тривоги, періодичні обстріли, відсутність комунальних послуг через пошкодження критичної інфраструктури, навчально-виховний процес у ХНПУ імені Г.С. Сковороди продовжується. Однак, у зв'язку з цим мало місце недотримання графіка виконання здобувачами самостійної роботи. Виконане практичне завдання з кожної нової теми (комбінація, етюд) у формі відео файлу здобувачі надсилають викладачеві на перевірку один раз на тиждень відповідно до розкладу занять.

Щодо теоретичних дисциплін із професійного циклу («Основи композиції та постановки танцю», «Методика роботи з хореографічним колективом», «Історія хореографічного мистецтва» тощо), які вивчаються на основі базових знань з хореографічного мистецтва, можливість при проведенні пари через Skype, Google Meet, Zoom та інші синхронні технології збільшується. Тобто здебільшого навчання можливо розширити за допомогою цифрових технологій, щоб створити дієві навчальні проекти для занять зі здобувачами-хореографами.

Як свідчить практичний досвід викладачів кафедри хореографії, форми організації навчального процесу в режимі онлайн, виявилися неефективними для практичного освоєння хореографічного матеріалу саме студентами молодших курсів. При поясненні педагогом нового матеріалу та виконанні здобувачами самостійної роботи виникали певні труднощі, зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, виявленню яких присвячено названу статтю.

До несуттєвих проблем із якими зіткнулися здобувачі-хореографи відносно й відсутністю в телефоні функції одночасного програвання музики та відеозапису. Для відеозапису танцювальних фрагментів використовується, як правило, телефон. Для відтворення музики необхідно було знайти інший записуючий пристрій – телефон, планшет, ноутбук, що в деяких випадках проблематично.

Однією з причин помилок можна вважати труднощі розуміння здобувачів теоретичного опису методики виконання рухів. Рух – це безперервна зміна положень тіла, гармонійної, координованої роботи всіх його частин. Методика виконання руху є опис динаміки положення кожної частини тіла, що виконується на кожну частку музичного такту: траєкторія руху руки або ноги, їх початкове і кінцеве положення, положення і переміщення корпусу, голови в кожний момент руху. При цьому опис частин рук та ніг деталізується: верх ноги – від стегна до коліна, низ ноги – від коліна до стопи, підйом, п'ята, пальці, напівпальці. Те саме щодо рук: кисть, лікоть, угруповання пальців тощо. Багато нюансів у положенні голови: нахил, кут повороту, напрямок погляду. Деколи неможливо підібрати потрібні слова для точного опису траєкторії руху рук, ніг, положень корпусу, характеру виконання танцювального елемента, настрою, манери, стилю.

Описати рух мовою, зрозумілою кожному, хто читає, досить складно, а розібрати рух по запису здобувачу, які не мають практичного досвіду, ще складніше. Читаючи текст, здобувач повинен по черзі надати своїм частинам тіла описане положення, потім, дотримуючись траєкторії та напряму, переводити

їх в інше, а потім у третє і так далі. При цьому часом важко візуально і практично уявити, що під описом мав на увазі автор. Як визначити висоту ноги, підняту на 350, 1000? І таких моментів у хореографії досить багато. Для розуміння описаного руху потрібні предметні знання та хореографічна практика, яких у здобувачів перших двох років навчання ще немає.

Тому, викладацький склад кафедри хореографії ХНПУ імені Г.С. Сковороди розробив практичні уроки за професійними дисциплінами («Теорія та методика викладання сучасного, класичного, бального, українського танцю», «Практикум з ансамблю», «Гімнастика» тощо). Розміщені на сайтах каналу YouTube, танцювальні відео ролики є навчальними, методичними розробками які доповнюють викладання професійних дисциплін.

Створювали труднощі для здійснення практичного виду навчання непридатні для «танцювання» побутові умови. Виконання танцювальних рухів у «повну ногу», з необхідною широтою, амплітудою та динамікою, вимагає певного простору – вільного майданчика розміром не менше 6-7 м². Окрім того, відсутність побутових умов збільшує недотримання техніки безпеки. Відсутній необхідний для здобувачів хореографів атрибут – опора (станок) та дзеркало, за яку має триматися танцівник під час виконання вправ екзерсису; спеціалізованої підлоги, яка необхідна для тренування усіх видів танцю (Мерлянова, 2021).

Розглянемо чинники, що зумовлюють успішний результат під час роботи над творчим практичним завданням. Найважливішою умовою для самостійного твору будь-якої хореографічної форми є наявність спеціальних знань. В ідеалі, до кінця періоду навчання здобувач повинен мати уявлення про формотворчі принципи танцю, про взаємозв'язок хореографічного тексту, музики та малюнка; знати прийоми розвитку та ускладнення базових рухів, закони драматургії та глядацького сприйняття, правила та прийоми використання перспективи та контрастної побудови. Здобувач повинен володіти мистецтвом ракурсу, розумітися на танцювальній лексиці різних народів, вміти пов'язувати розвиток хореографічних образів із розвитком музичної форми тощо.

Зауважимо, що ті здобувачі які вивчали спеціальні предмети протягом традиційної форми навчання і мали певний досвід хореографічної практики вирішували самостійні завдання більш успішно.

Висновки. Таким чином, розглянувши позитивні і негативні аспекти дистанційної освіти здобувачів кафедри хореографії Харківського національного університету, повинні зазначити, що така форма навчання є ефективною, однак тільки у змішаному форматі разом з традиційною освітою, у ряду з отриманням фахових практичних знань, умінь та навичок. Окрім того, хотілося також надати рекомендації щодо покращення якості навчального процесу в режимі онлайн: створення повного відео курсу навчальних уроків із докладним поясненням та практичним показом матеріалу для кожного року навчання відповідно до навчальної програми на платформі YouTube; уміння подавати матеріал цікаво, стимулюючи активність та самоосвіту здобувачів з використанням інформаційних технологій, пропонуємо використовувати дошки Padlet, Canva; постійний зв'язок, особливо із здобувачами молодших курсів, консультації та індивідуальна робота з викладачами та концертмейстерами кафедри.

Необхідно зауважити, що у даній роботі висвітлені далеко не всі питання з проблеми вивчення хореографічних дисциплін в умовах дистанційного навчання. Це дослідження потребує подальшого вивчення та визначення впливу дистанційної освіти на формування компетенцій здобувачів хореографічних спеціальностей.

Список використаних джерел

- Вишнівський, В. В., Гніденко, М. П., Гайдур, Г. І., Ільїн, О. О. (2014). *Організація дистанційного навчання. Створення електронних навчальних курсів та електронних тестів*: навч. посіб. Київ: ДУТ.
- Гаврілова, Л. Г. (2017). Специфіка розроблення дистанційних курсів з музично-історичних дисциплін. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 58, 2, 26-37.
- Закон України «Про вищу освіту». (2017). Взято з <https://osvita.ua/legislation/law/2235/>
- Закон України «Про Національну програму інформатизації». (2022). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>
- Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 19.07.2022. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
- Мерлянова, О. А. (2021). Роль дистанційного навчання в системі підготовки хореографів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 1, 183-188.
- Пастухов, О. А. (2022). Хореографічна освіта онлайн: за і проти. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 4, 55-60.
- Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Взято з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> REFERENCES
- Тараненко, Ю. П. (2020) Практика дистанційного навчання студентів-хореографів у ЗВО. В кн. Андрощук Л. М. (Ред.), *Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 138-143). Умань: ВІЗАВІ.

References

- Havrilova, L. H. (2017). Spetsyfika rozroblennia dystantsiinykh kursiv z muzychno-istorychnykh dystsyplin [The specifics of the development of distance courses in music-historical disciplines]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 58, 2, 26-37 [in Ukrainian].
- Merlianova, O. A. (2021). Rol dystantsiinoho navchannia v systemi pidhotovky khoreohrafiv [The role of distant learning in the system of choreographers' training]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskooho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University]*, 1, 183-188 [in Ukrainian].
- Pastukhov, O. A. (2022). Khoreohrafichna osvita onlain: za i proty [Online choreographic education: pros and cons]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv [National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald]*, 4, 55-60 [in Ukrainian].
- Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031]*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> REFERENCES [in Ukrainian].
- Taranenko, Yu. P. (2020) Praktyka dystantsiinoho navchannia studentiv-khoreohrafiv u ZVO [The practice of distance learning of choreographer students in higher educational institutions]. In L. M. Androshchuk (Ed.), *Estetychni zasady rozvytku pedahohichnoi maisternosti vykladachiv mystetskykh dystsyplin [Aesthetic principles of the development of pedagogical skills of art teachers]: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 138-143)*. Uman: VIZAVI [in Ukrainian].
- Vyshnivskiy, V. V., Hnidenko, M. P., Haidur, H. I., & Ilin, O. O. (2014). *Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia. Stvorennia elektronnykh navchalnykh kursiv ta elektronnykh testiv [Organization of distance learning. Creation of electronic training courses and electronic tests]: navch. posib*. Kyiv: DUT [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [Law of Ukraine “On Higher Education”]*. (2017). Retrieved from <https://osvita.ua/legislation/law/2235/> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii» [Law of Ukraine “On the National Information Program”]*. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy «Pro orhanizatsiiu trudovykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu» [Law of Ukraine “On the Organisation of Labour Relations under Martial Law”]*. (2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> [in Ukrainian].

YEFIMOVA O, BARABASH O, PODKOPAI Y, SYDORENKO V.

H.S. Skovoroda National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine

PROBLEMS OF STUDYING CHOREOGRAPHIC DISCIPLINES IN THE CONDITIONS OF DISTANCE EDUCATION

The article analyzes the process of distance learning of graduates of the Department of Choreography of Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda. Factors affecting the formation of professional abilities of students with traditional and distance forms of education are considered. Introduction of distant education in Ukraine has been stipulated by objective demands of modern Society. Cause-and-effect relationships between teaching methods and the formation of pedagogical competences of choreographers-apprentices have been established. On the basis of the studied facts, conclusions were drawn and recommendations were made regarding the improvement of the quality of the educational process of students of choreographic specialties during distance learning. Having considered the positive and negative aspects of distance education of students of the Department of Choreography of the Kharkiv National University, it should be noted that this form of education is effective, but only in a mixed format together with traditional education, along with the acquisition of professional practical knowledge, skills and abilities. There must be specially equipped rooms, but, unfortunately, most of the students do not have any. Moreover, there is a lack of motivation, self-discipline, and a lack of system as for gained knowledge. It is proved that the effectiveness of the distance format of professional training of future teachers of choreography during martial law depends on the level of students' motivation for learning and their self-organization. Self-organization ensures the student's ability to plan and carry out their own learning activities in accordance with the priorities of professional training. It is motivation that is the driving force behind the student's acquisition of the necessary professional knowledge and professional skills.

It should be noted that this work does not cover all the issues related to the study of choreographic disciplines in the conditions of distance learning. This study requires further study and determination of the impact of distance education on the formation of competencies of students of choreographic specialties.

Key words: *choreography, dance, choreographic specialty, distance learning, professional competencies.*

Стаття надійшла до редакції 25.09.2023 р.

УДК: 81:658. 8:378.147

DOI HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292656

ОЛЕНА КАЗАКЕВИЧ

ORCID: 0000-0002-22-24-0860

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

ЛІНГВІСТИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ МАРКЕТОЛОГІВ ЗАСОБАМИ КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЇ

Статтю присвячено застосуванню кейс-технології під час занять з дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» зі здобувачами спеціальності 075 «Маркетинг» ДДАЕУ. Запропоновано визначення кейс-технології, доведено переваги використання кейсів під час практичних занять, оскільки кейс-технологія дозволяє наблизити мовленнєву діяльність до реальної комунікації, дає студентам можливість творчого застосування вивченого мовленнєвого матеріалу на основі своїх професійних знань. Розглянуто види кейсів, наведено приклад кейсу, опрацьованого майбутніми маркетологами на практичному занятті з іноземної мови, визначено певні труднощі, що спостерігаються при використанні кейсів у підготовці майбутніх маркетологів. Окреслено підготовчу роботу, яку викладач проводить при доборі кейсів.

***Ключові слова:** кейс-технологія, кейс-метод, інтерактивна технологія, іноземна мова за професійним спрямуванням, мовна підготовка.*

Постановка проблеми. З розвитком глобалізації виникла нагальна потреба у розробці нових навчальних програм, за яких здобувачі можуть отримати освіту на міжнародному рівні. Разом з цим, в Україні в 2023 офіційно закріплено статус англійської мови як однієї із мов міжнародного спілкування в країні. Виходячи з цього іноземна мова є важливим складником професійної компетентності майбутнього маркетолога для підтримання міжнародних контактів, що дозволить майбутньому маркетологу оволодіти не тільки українським досвідом, алетакж європейським або американським. До уваги береться значний розвиваючий потенціал цього предмету, його роль у вирішенні багатьох освітніх та виховних завдань. У сучасних умовах життя навчання іноземній мові як засобу спілкування не може обмежуватися лише прикладною та вузькоспеціалізованою метою. Більш того, в освіті в цілому та особливо навчанні іноземної мови більше уваги стали приділяти індивідуальному підходу, що полягає у самопізнанні і пошуку правильного рішення власними зусиллями. Інноваційність такого підходу базується на методиці, яка наділяє здобувача свободою дій у пошуку рішення і дає змогу виявити власні сильні сторони, які допоможуть в майбутньому вирішити більш складні завдання (Баша, Манойло, 2017).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день проблему розглядали чимало науковців. Дослідники Р. Кубанов, А. Путінцев, Н. Прищеп, Ю. Огерчук та О. Качановецька, І. Чорна акцентують увагу на використанні методів активного навчання як одному із шляхів вирішення проблеми формування професійних компетенцій у майбутніх маркетологів, одним зі яких є кейс-технологія. Використання кейс технологій в освітньому процесі досліджено у працях Ю. Сурміна, О. Козлової, Д. Поспелова, І. Дегтярьової, М. Разу, Н. Волкової, Р.К. Jin, Л.Е. Lynn. Кейс-технології у викладанні іноземної мови стали предметом наукового пошуку І. Романова, І. Форостюка, Л. Байдак, В. Воскобойник.

Метою статті є висвітлити, що являє собою кейс-технологія, визначити особливості цієї технології в контексті лінгвістичної підготовки майбутніх маркетологів та довести ефективність її використання на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ще Сократ висловлював думку про те, що знання, які людина отримала у чистому вигляді, менш цінне для неї, ніж знання як продукт власного мислення (Волкова, 2011). Але, уперше кейс-метод (від «case» – ситуація) як техніка використання реальних ситуацій для навчання було застосовано у Гарвардській школі бізнесу у 1924 році. Кейс-технологія (кейс-метод) (від англ. case – випадок) – метод навчання, який використовує опис реальних професійних, економічних, соціальних ситуацій, при яких здобувачі повинні проаналізувати ситуацію, розібратися в суті проблем, запропонувати можливі рішення й обрати краще з них. Педагогічна сутність методу конкретних ситуацій полягає у визначенні та вирішенні реальних, актуальних проблем у ситуаціях невизначеності, причому досить часто суперечливих. Перевагами застосування кейс-методу у викладанні є: 1) демонстрування академічної теорії з погляду реальних подій; 2) мотивування студента

на вивчення конкретної дисципліни; 3) сприяння активному засвоєнню знань і вмінь збору, обробки та аналізу інформації; 4) формування аналітичних, практичних, творчих і комунікативних навичок. Кейс-метод дозволяє розвивати у здобувачів необхідні навички, а саме чітке виконання поставленого завдання, вміння сформулювати протилежну думку, аргументувати і захищати власну точку зору, мислити критично і вирішувати завдання в умовах обмеженого часу (Воскобійник, 2022).

Ю. Дегтярьова стверджує, що у контексті лінгвістичної підготовки метод кейс-технології дає можливість здобувачам творчо застосувати мовний матеріал на базі фахових знань. Цей метод сприяє підготовці висококваліфікованих спеціалістів, інтегруючи мовну та професійну сфери (Дегтярьова, 2010). Використання кейс-технології мотивує здобувачів говорити іноземною мовою під час вирішення проблем, які їм цікаві, або пов'язані із майбутньою професією (Форостюк, 2021). Н. Волкова підкреслює, що застосування кейс-методу буде максимально ефективним, якщо при доборі матеріалу враховувати спеціальні, професійні, вікові та інші інтереси студентів (Волкова, 2011). Кейс-метод чудово адаптується до використання на заняттях вивчення іноземної мови, адже цей вид роботи поєднує у собі усі види мовленнєвої діяльності: читання, говоріння, письмо, аудіювання.

Ю. Сурмін вважає, що в процесі роботи з кейс-методом спостерігається єдність основних функцій діяльності викладача: виховної, навчальної, організуючої, дослідницької (Романов, 2017). До того ж, викладач, що використовує даний метод, повинен проводити певну складну підготовчу роботу, яка визначається необхідністю залучати суто професійний матеріал інших спеціальностей, але виводить роботу на суміжні професійні грані, які потрібні здобувачу у його майбутній професії. Спочатку надається необхідний лексичний матеріал та проводиться ознайомлення з проблемою в цілому, виділяється головне питання та формуються пропозиції, що висуваються групами здобувачів. Запропоновані рішення аналізуються та вибирається найбільш оптимальне. Наприкінці діяльність оцінюється здобувачами і викладачем.

Існують наступні види кейс-методів:

1. Практичні кейси. **Кейс-випадок** – короткий кейс, що розповідає про окремий випадок. Використовується під час заняття, щоб проілюструвати певну ідею або підняти питання для обговорення.

2. Навчальні кейси. **Кейс-вправа** – надає здобувачу можливість застосувати на практиці здобуті знання.

3. Науково-дослідчі кейси. Орієнтовані на залучення студентів у дослідницьку діяльність. **Кейс-ситуація** – класичний кейс, що вимагає від здобувача аналізу ситуації. Відповідь на питання «Чому ситуація набула такого розвитку і як її можна вирішити?» (Поліщук, 2021).

Кейс може бути коротким чи довгим, може викладатися конкретно або узагальнено. Слід утримуватися від надмірно насиченої інформації та інформації, що не має відношення до теми. У цілому кейс має містити дозовану інформацію, яка дозволяла б здобувачам швидко зрозуміти суть проблеми та надавала б усі необхідні дані для її вирішення. Кейс може містити не лише текстову інформацію, але й графіки, таблиці, діаграми, ілюстрації, фільми, аудіо- та відеоматеріали (Воскобійник, 2022).

Мовленнєві навички здобувачі набувають уже на підготовчому етапі кейсу, тож на цьому етапі варто виконувати фонетичні, лексичні та граматичні вправи в цікавій для студентів формі. Досвід роботи підтверджує найбільшу ефективність застосування цього методу на завершальному етапі вивчення певної теми (Байдак, 2019).

Заняття з використанням кейс-технології найбільш ефективні зі здобувачами з середнім та високим рівнем володіння іноземною мовою. Однак, оскільки є можливість використовувати підготовлений матеріал, то у роботі можуть брати участь здобувачі різних рівнів.

Загалом спеціальність «маркетолог» багата на різноманітні теми, які можна використовувати у кейс-технології. Ми наведемо приклад використання кейс-методу у роботі з майбутніми фахівцями у сфері маркетингу.

Case

(communicative skills)

Aim: to train communicative skills.

Time of the activity: 10 minutes.

Procedure: the trainer pairs the participants. Role 1 – an employee of the HR department conducting an interview. Role 2 – a candidate for a marketing position.

Instructions for Role 1: Today you have interviewed 8 candidates for the position of marketing manager. At this point, you have almost decided on the best candidate for the job, but you need to hear from all of them. The candidate sitting in front of you has a significant disadvantage – a complete lack of practical experience.

Your tasks: 1) clarify the candidate's practical skills; 2) complete the interview in 10 minutes.

Role 2: You are interviewing for a marketing position. This position is perfect for you. Your education, knowledge, and interests fully meet the requirements of the position. Your only drawback is your lack of practical experience required by the position.

Your tasks: 1) establish a rapport with the human resources officer; 2) convince the interviewing officer that you are a qualified employee.

Questions for discussion:

- What emotions did the exercise evoke?
- Did your pair manage to achieve the communication goal?
- What qualities of the participants contributed to this? What hindered it?

Серед недоліків можна зазначити наступне: здобувачі освіти немовних спеціальностей мають недостатню професійну підготовку, немає готових завдань, доводиться розглядати малознайомі професійні ситуації, оскільки іноземна мова викладається переважно на перших курсах вишів, коли предмети професійного циклу ще викладались. Така ситуація, на жаль, негативно впливає на практику використання методу кейсів і на результат опанування іноземної мови професійного спрямування у закладах вищої освіти. У даній ситуації підходить навчальний тип кейс завдань. Такий тип занять допомагає опанувати як лінгвістичну компетенцію, а саме лексичну – знання і здатність використовувати мовний словниковий запас, так і прагматичну – функціональне використання опанованої лексики.

Висновок. Отже, використання кейс-методу на заняттях з іноземної мови є захоплюючою інтерактивною технологією, яка дозволяє зробити заняття більш різноманітним та ефективним. Кейси дають змогу здобувачам проявити мовленнєву самостійність, реалізувати та удосконалити свої комунікативні вміння, покращити лексико-граматичну компетенцію. Але питання використання кейс-технології та розробки кейсів для майбутніх маркетологів та здобувачів інших спеціальностей потребує подальших дослідницьких пошуків.

Список використаних джерел

- Баша, І., Манойло, В. (2017). Застосування інноваційних методів навчання в формуванні компетентностей майбутніх маркетологів. *Маркетинг в Україні*, 2, 62-68.
- Байдак, Л. І. (2019). Використання кейс-методу у навчанні іноземній мові студентів нефілологічних спеціальностей. *Матеріали наук.-практ. конф. викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ* (с. 135). Суми: СНАУ.
- Волкова, Н. П. (2011). Ситуаційна технологія як засіб підготовки фахівців у вищому закладі освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 20 (73), 347-355.
- Воскобійник, В. І. (2022). Використання кейс-методу на заняттях з іноземної мови в умовах дистанційного навчання. В кн. *Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних технологій у здійсненні освітнього процесу*: матеріали IV Всеукр. наук.-метод. конф. (с. 26-28). Одеса: Одеська національна академія харчових технологій.
- Дегтярєва, Ю. В. (2010). Підвищення ефективності навчання іноземних мов з використанням кейс-методів. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*, 17, 40-47.
- Поліщук, М. І. (2021). Застосування кейс-методу у проведенні практичного заняття з іноземної мови студентам-юристам. В кн. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Т. 1, с. 673-674). Одеса: ВД «Гельветика».
- Романов, І. Р. (2017). Метод кейсів: перспективи використання у навчанні майбутніх правознавців англійській мові. *Молодий вчений*, 10 (50), 529-534.
- Форостюк, І. В. (2021). Кейс-метод як сучасна технологія іноземної мови професійного спрямування. В кн. *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні*: матеріали III Всеукр. наук.-метод. Інтернет-конф. (с. 86-88). Луцьк.

References

- Basha, I., & Manoilo, V. (2017). Zastosuvannya innovatsiinykh metodiv navchannia v formuvanni kompetentnosti maibutnix marketolohiv [Application of innovative teaching methods in the formation of competences of future marketers]. *Marketynh v Ukraini [Marketing in Ukraine]*, 2, 62-68 [in Ukrainian].
- Baidak, L. I. (2019). Vykorystannia keis-metodu u navchanni inozemniy movi studentiv nefilolohichnykh spetsialnosti [The use of the case method in teaching foreign language to students of non-philological specialties]. In *Materialy naukovy-praktychnoi konferentsii vykladachiv, aspirantiv ta studentiv Sumskoho NAU [Materials of the scientific and practical conference of teachers, postgraduate students and students of Sumy NAU]* (p. 135). Sumy: SNAU [in Ukrainian].
- Dehtiarova, Yu. V. (2010). Pidvyshchennia efektyvnosti navchannia inozemnykh mov z vykorystanniam keis-metodiv

- [Improving the effectiveness of foreign language teaching using case studies]. *Vykladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity [Teaching languages in higher education institutions]*, 17, 40-47 [in Ukrainian].
- Forostiuk, I. V. (2021). Keis-metod yak suchasna tekhnolohiia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia [The case method as a modern technology of a foreign language for professional purposes]. In *Aktualni problemy inshomovnoi komunikatsii: linhvistychni, metodychni ta sotsialno-psykholohichni [Current issues of foreign language communication: linguistic, methodological and socio-psychological]: materialy III Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi Internet-konferentsii* (pp. 86-88). Lutsk [in Ukrainian].
- Polishchuk, M. I. (2021). Zastosuvannia keis-metodu u provedenni praktychnoho zaniattia z inozemnoi movy studentam-yurystam [Application of the Case Method in Conducting Practical Foreign Language Classes for Law Students]. In *Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru" (z nahody 30-richchiaproholoshennia nezalezhnosti Ukrainy ta 25-richchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy) [Science and public life of Ukraine in the era of global challenges of humanity in the digital era (on the occasion of the 30th anniversary of the declaration of independence of Ukraine and the 25th anniversary of the adoption of the Constitution of Ukraine): materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Vol. 1, pp. 673-674). Odesa: VD «Helvetyka» [in Ukrainian].
- Romanov, I. R. (2017). Metod keisiv: perspektyvy vykorystannia u navchanni maibutnikh pravoznavtsiv anhliiskii movi [The Case Study Method: Prospects for Using it in Teaching English to Future Lawyers]. *Molodyi vchenyi [Young researcher]*, 10 (50), 529-534 [in Ukrainian].
- Volkova, N. P. (2011). Sytuatsiina tekhnolohiia yak zasib pidhotovky fakhivtsiv u vyshchomu zakladi osvity [Situational technology as a means of training specialists in a higher education institution]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 20 (73), 347-355 [in Ukrainian].
- Voskobiinyk, V. I. (2022). Vykorystannia keis-metodu na zaniattiakh z inozemnoi movy v umovakh dystantsiinoho navchannia [Using the case method in foreign language classes in the context of distance learning]. In *Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity: pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u zdiisnenni osvitnoho protsesu [Ensuring the quality of higher education: increasing the efficiency of the use of information technologies in the implementation of the educational process]: materialy IV-yi Vseukrainskoi naukovo-metodychnoi konferentsii* (pp. 26-28). Odesa: Odeska natsionalna akademiia kharchovykh tekhnolohii [in Ukrainian].

KAZAKEVYCH O.

Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine

LINGUISTIC TRAINING OF FUTURE MARKETOLOGISTS BY THE MEANS OF CASE-TECHNOLOGY

The article is devoted to the use of case technology in the course of the discipline "Foreign Language (for Specific Purposes)" with students of speciality 075 "Marketing" DSAU. The significant developmental potential of this subject and its role in solving many educational and upbringing problems has been proved. The importance of an individual approach to education in general and especially to learning a foreign language, which is about self-discovery and finding the right solution on your own is highlighted. The definition of case technology is proposed, the advantages of using cases in practical classes are proved, since case technology allows bringing speech activity closer to real communication, gives students the opportunity to creatively apply the studied language material on the basis of their professional knowledge, motivates students to speak a foreign language while solving problems. The use of the case method will be most effective if the selection of material takes into account the special, professional, age and other interests of students. The case method is perfectly adapted for use in foreign language classes, as this type of work combines all types of language activities: reading, speaking, writing, and listening. It is noted that case technology is an effective means of motivation to learn a foreign language, allows you to quickly and effectively model situations of intercultural communication, develops such skills as cooperation and mutual understanding, helps to prepare a creative personality capable of thinking creatively and making decisions independently. The cases allow students to demonstrate linguistic independence, implement and improve their communication skills, and improve lexical and grammatical competence. The types of cases are considered, certain difficulties observed in the use of cases in the training of future marketologists are identified. The preparatory work that a teacher does when selecting cases is outlined. Examples of the case that was considered in a practical foreign language class is given.

Key words: case technology, case method, interactive technology, foreign language for professional purposes, language training.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2023 р.

УДК 378.014.6:005.642.4

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292657](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292657)

ІРИНА КАРАПУЗОВА

ORCID 0000-0003-3552-080X

ОЛЕНА ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО

ORCID 0000-0002-1414-2355

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГОВИХ ЗАХОДІВ З ЯКОСТІ ОСВІТИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Розкривається сутність явища моніторингу якості освіти, простежуються особливості його здійснення у ЗВО на прикладі внутрішнього та зовнішнього моніторингу в ПНПУ імені В.Г. Короленка згідно з загальними цілями стратегічних пріоритетів розвитку закладу.

Акцентується увага на принципах моніторингу якості освіти, обґрунтовується необхідність розробки для ЗВО, наряду із загальними, локальних принципів, що відображають специфіку цих закладів і професійних компетентностей, які ними формуються.

***Ключові слова:** якість освіти, моніторинг якості освіти, об'єктивність моніторингу, принципи здійснення моніторингових заходів, заклад вищої педагогічної освіти, освітнє середовище ЗВО*

Постановка проблеми. Одним із найважливіших кроків у реформуванні української вищої освіти є сьогодні створення системи внутрішнього забезпечення її якості, що передбачає з'ясування відповідності освітніх послуг затвердженим освітнім нормам та стандартам, а також потребам та цілям суспільства, які пов'язані з результатами функціонування освітніх закладів. Безумовно, висновки дослідників, згідно з якими «для багатьох освітніх систем одним з основних чинників розвитку якісної освіти є володіння об'єктивною інформацією про результати навчання відповідно до освітніх стандартів. Саме ця інформація сприяє розвитку освітньої політики та впливає на процес прийняття рішень в управлінській сфері, мета яких – оновлення та удосконалення роботи галузі» (Бобак та ін.), є в Україні повністю визнаними і прийнятими до виконання.

Згідно з п. 2 статті 16 Закону України «Про вищу освіту», система забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає здійснення процедур і заходів, серед яких здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярне оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб (*Закон «Про вищу...»*)

Значну увагу педагогічної громадськості привертає явище моніторингу, оскільки його результати вже сьогодні мають істотну вагу при оцінці діяльності закладу освіти загалом, вивчення певних освітніх програм, а також професійної діяльності науково-педагогічних працівників. З огляду на це, його об'єктивність має бути належним чином забезпечена, що стосується як повноти охоплення досліджуваних явищ і глибини аналізу отриманих даних, так і організації продуктивної взаємодії між всіма суб'єктами здійснення моніторингових досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Загалом проблемі моніторингу як системи постійного спостереження за визначеними явищами і процесами присвячено чимало праць зарубіжних і вітчизняних учених. Так, теоретико-методологічні засади моніторингу описані в роботах І. Бестужева-Лади, Т. Заславської, О. Касьянкової, О. Майорова, Н. Пішулина, А. Савельєва та ін. Особливості організації педагогічного моніторингу, його сутність, закономірності та різні шляхи забезпечення його здійснення розглядаються в дослідженнях В. Беспалька, Б. Бітінас, Е. Зеєра, В. Зубко, В. Кальней, А. Майорова, І. Підласого, Г. Цехмістрової, В. Циби та ін.

Стосовно моніторингу якості освіти в його сучасному розумінні таких досліджень дещо менше через інноваційність самого явища. Видана в 2021 році НПАН України «Енциклопедія освіти» вміщує розлогу статтю щодо нього, де позиціонує його як спеціальну систему «збору, обробки, зберігання і розповсюдження інформації про досягнутий стан якості освіти, прогнозування на підставі об'єктивних даних динаміки і основних тенденцій її розвитку та розробка науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень стосовно підвищення ефективності функціонування освітньої галузі»

(Лукіна, 2021, с. 588), а вітчизняні науковці (І. Анненкова, І. Булах, Г. Єльнікова, В. Зінченко, І. Козубовська, О. Локшина, В. Приходько, З. Рябова, М. Швардак та ін.) досить детально висвітлюють як дослідницькі, так і управлінські та організаційно-методичні аспекти моніторингу якості освіти з урахуванням умов його застосування.

Моніторингові дослідження як такі, що потребують достатньої регламентованості не лише у загальному, а й у локальному контексті, мають спиратися на систему принципів, здатних окреслити основні вимоги до цього процесу, що на сьогодні перебуває у стані формування. Тому **мета** нашої статті – проаналізувати процес моніторингу якості освіти в університеті і з'ясувати зміст актуальних принципів його здійснення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні, моніторинг – це система спостережень, аналізу та інших процесів і явищ з метою виявлення характеру, тенденцій і закономірностей у їхньому розвитку, їхній відповідності бажаному результату, а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям (Словник...).

Моніторинг у освіті є дослідницьким процесом, що вимагає постійного й стандартизованого спостереження за різними аспектами надання освітніх послуг; аналізу отриманої інформації для виявлення змін і попередження виникнення негативних явищ; регулярного оцінювання та прогнозування подальшого розвитку системи вищої освіти. Нам імponує думка І. Анненкової, яка наголошує на взаємозв'язку моніторингу якості освіти та управління і під моніторингом якості освіти у вищому навчальному закладі розуміє «інформаційну систему, яка постійно оновлюється і поповнюється на основі безперервного стеження за станом і динамікою розвитку основних складових якості освіти за сукупністю визначених критеріїв з метою вироблення управлінських рішень по коригуванню небажаних диспропорцій на основі аналізу зібраної інформації і прогнозування подальшого розвитку досліджуваних процесів» (Анненкова, 2010).

Метою моніторингу якості освіти, що описується в нашому дослідженні, є виявлення та відстеження тенденцій у розвитку якості освіти в країні, на окремих територіях, у закладах освіти, встановлення відповідності фактичних результатів освітньої діяльності її заявленим цілям, оцінювання причин відхилень від цілей. Саме так позиціонує це явище Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, що діє у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (*Положення...*, 2022). На основі цього Положення, що відображає положення чинного законодавства, та затвердженого наказом ректора Календаря моніторингових заходів у Полтавському національному педагогічному університеті ім. В. Г. Короленка на навчальний рік здійснюється в закладі зазначений процес.

Моніторинг якості освіти поділяється на внутрішній та зовнішній моніторинг (Мал. 1), що здійснюється в ПНПУ імені В. Г. Короленка прозоро й відповідно до затверджених процедур, згідно з загальними цілями стратегічних пріоритетів розвитку закладу. Внутрішній моніторинг реалізується через:

- систематичний аналіз успішності та навчальних досягнень здобувачів;
- ректорський контроль рівня і якості залишкових результатів навчання та сформованості фахових компетентностей у здобувачів вищої освіти;
- моніторинг якості інформаційного та навчально-методичного забезпечення освітніх компонентів;
- вивчення рівня задоволеності здобувачів вищої освіти (усіх рівнів) освітніми програмами та якістю їхньої реалізації;
- вивчення думки викладачів про освітні програми, аналіз їхніх зауважень та пропозицій;
- вивчення думки роботодавців (зовнішніх стейкхолдерів) про освітні програми, рівень підготовки фахівців, аналіз їхніх зауважень та пропозицій (*Положення...*, 2022).

Таким чином, об'єктами моніторингу виступають: освітні програми всіх рівнів вищої освіти (бакалаврський, магістерський, освітньо-науковий); результати навчання здобувачів вищої освіти; якість викладання; навчальні ресурси; інформаційні ресурси тощо.

Мал. 1. Система моніторингу в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка

Оптимальна реалізація освітніх програм забезпечується взаємодією усіх структурних підрозділів ПНПУ імені В. Г. Короленка через виконання їх функційних обов'язків:

- наглядова рада, ректор, проректори, Вчена рада (формування й реалізація політики забезпечення якості освіти, затвердження і уведення в дію нормативних документів, стратегічний менеджмент процесів і процедур забезпечення якості освіти, затвердження, відкриття та закриття освітніх програм);
- ректорат, навчально-методичний відділ, інформаційно-обчислювальний центр, відділ міжнародних зв'язків та інноваційної діяльності, науково-методична комісія Вченої ради, комісія із забезпечення якості освіти, комісія з питань академічної доброчесності, студентська рада, приймальна комісія, бібліотека (розроблення, експертиза, апробація, моніторинг політики університету, рішень, документів, проектів щодо забезпечення якості освіти);
- декани і деканати факультетів, вчені ради факультетів, методичні ради факультетів, студентські ради факультетів, зовнішні стейкхолдери (упровадження та адміністрування освітніх програм, щорічний моніторинг освітніх програм);
- кафедри, гаранті освітніх програм, викладачі, роботодавці, здобувачі вищої освіти, випускники (реалізація освітніх програм, поточний перегляд та моніторинг освітніх програм).

Аналізуючи процес моніторингу якості освіти у окремому університеті у взаємозв'язку його структурних компонентів, важливо також зупинитися на тому, наскільки він слугує створенню інформаційних умов для формування цілісного уявлення про стан освітнього процесу, про якісні й кількісні зміни в ньому, що є основною метою моніторингу якості освіти у ЗВО. Доречно процитувати думку з цього приводу І. Анненкової: «Ця мета природньо виникає на певному етапі еволюції освітньої системи. Її здійснення неможливе без становлення необхідних умов, наявності інтелектуальних, фінансових і матеріально-технічних можливостей самої системи освіти і її структурних компонентів. Величезне значення має усвідомлення суб'єктами цієї системи доцільності розробки реалістичної моделі моніторингу» (Анненкова, 2010).

Для успішного здійснення такої розробки доцільно спиратися на принципи моніторингу якості освіти як спрямовуючі положення, нормативні вимоги, що слугують зміцненню системних зв'язків між його компонентами, сприяють оптимальному виконанню ним своїх функцій. На сьогодні ми ще не бачимо в наукових та методичних джерелах усталеного, достатньо вичерпного науково обґрунтованого переліку

таких принципів, зокрема, не лише в їхньому загальному, а і в локальному (по відношенню до освітніх закладів різного рівня) представленні.

Базовий перелік принципів моніторингу якості освіти наводиться у Порядку проведення моніторингу якості освіти і включає наступні:

- систематичності та системності;
- доцільності;
- прозорості моніторингових процедур та відкритості;
- безпеки персональних даних;
- об'єктивності одержання та аналізу інформації під час моніторингу;
- відповідального ставлення до своєї діяльності суб'єктів, які беруть участь у підготовці та проведенні моніторингу (*Про затвердження Порядку...*, 2020).

Очевидно, що, при всій важливості регламентованих ними питань, ці принципи не окреслюють проблем здійснення об'єктивного моніторингу якості освіти достатньо повно. Тож педагогічна спільнота, для якої об'єктивність цього процесу є питанням значної ваги, всебічно аналізуючи нормативно-правову базу освіти, вивчаючи вітчизняні та зарубіжні джерела, намагається сьогодні віднайти оптимальний перелік зазначених принципів.

Так, дослідники намагаються сформулювати локальні системи принципів моніторингу якості освіти, що відповідали б цілям і умовам діяльності освітніх закладів певного типу. Це стосується, насамперед, закладів дошкільної та загальної середньої освіти. Проте цілком закономірно, що останнім часом оприлюднюються відповідні дослідження, пов'язані з моніторингом якості освіти в закладах, що готують працівників для різних галузей – це свідчить про активний пошук науковцями і практиками шляхів удосконалення цього процесу. Прикладом є, зокрема, думка І. Гириловської, яка, вивчаючи процес професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, вважає, що моніторинг якості освіти у цих закладах повинен функціонувати на підставі принципів взаємодії, послідовності, валідності, об'єктивності, систематичності, гуманізму, учнецентризму (Гириловська, 2021).

Загальними для закладів освіти різних рівнів, тобто такими, що стосуються всієї системи освітнього моніторингу, пропонується, зокрема, визначити принципи (*Моніторинг...*, 2019, с. 42):

– *узгодженості нормативно-правового, організаційного та науково-методичного забезпечення його складових частин*, що дозволяє розглядати результати моніторингу якості освіти конкретного закладу як достатньо вичерпні, порівнювані з аналогічними результатами інших закладів та відповідають вимогам, що сформульовані в освітніх стандартах;

– *об'єктивності одержання та опрацювання інформації*, яка досягається завдяки застосуванню адекватних критеріїв та визначенню необхідних і достатніх показників їхнього прояву;

– *комплексності дослідження різноманітних аспектів освітнього процесу, опрацювання та аналізу здобутих результатів*, що дозволяє робити висновки про переваги і недоліки освітнього середовища в цілому, а не лише його окремих складників та підструктур, і водночас – робити висновки не тільки в рамках досліджуваного періоду, а й прогнозувати подальший розвиток досліджуваних явищ та планувати необхідні зміни;

– *безперервності та тривалості спостережень* за станом якості освіти, коли отримані результати моніторингових заходів розглядаються не лише в контексті «планового» часового проміжку, а як черговий етап динаміки досліджуваних явищ, свідчення поступу згідно запланованого вектору їхнього розвитку чи відхилення від нього, підвищення чи зниження темпу і якості позитивних змін тощо, що дає важливі дані для аналізу сучасного періоду розвитку ЗВО;

– *своєчасності одержання, опрацювання та використання об'єктивної інформації* про якість освіти, оскільки динамічність процесів у освітньому середовищі, в їхньому об'єктивному і суб'єктивному вимірі, є дуже високою, і вдоволення запиту на згадану інформацію є необхідною умовою того, що допущені недоліки будуть вчасно виправлятися, а актуальні запити – вдовольнятися саме в час їхньої значної актуальності;

– *перспективності запланованих моніторингових досліджень*, що відповідає іманентній для освітнього процесу планованості, дозволяє уникнути хаотичності в зборі даних, визначаючи для нього саме ті моменти, коли можна отримати найбільш повну інформацію за сформованими відповідно до прийнятих критеріїв запити;

– *рефлексивності*, завдяки якій покращується робота окремих НПП та всієї освітньої організації у майбутньому;

– *гуманістичної спрямованості* моніторингу якості освіти, визначення такого способу використання його результатів, який задовольняє інтереси держави без невинного зниження психоемоційного комфорту суб'єктів освітнього процесу, слугує узгодженню суб'єктивних запитів з об'єктивними вимогами і приписами, що лежать а основі освітнього процесу;

– *відкритості та оперативності доведення результатів досліджень* до відповідних органів управління, громадськості, зацікавлених міжнародних установ, відповідно до сучасного бачення

контексту діяльності закладу освіти як відкритого освітнього простору та згідно з тими широкими суспільними зв'язками, які відображають сенс його існування.

У ПНПУ імені В. Г. Короленка моніторинг якості освіти базується на системі принципів, характерних для освітньої діяльності в Україні загалом та функціонування її окремих складників. До них належать принципи *науковості* (моніторингові заходи мають наукове підґрунтя); *систематичності та системності* (постійний моніторинг освітнього процесу із використанням оптимальних форм, методів і засобів); *об'єктивності* (в ЗВО створюються рівноправні умов для всіх учасників моніторингу); *послідовності* (усі етапи моніторингових заходів здійснюються у визначеній послідовності, логічно сформовані та змістовно взаємообумовлені); *мобільності* (оперативно модифікуються завдання, форми та методи освітньої діяльності залежно від умов); *гуманізму* (під час проведення моніторингу дотримуються умов доброзичливості, довіри, поваги до особистості, позитивної емоційної атмосфери. Використані в ході проведення моніторингу використані методи, прийоми, технології не шкодять гідності і правам учасників моніторингового процесу) (Осередчук, 2022).

На наш погляд, для педагогічних ЗВО моніторингові заходи слугують не лише своїм загальним цілям, про які згадувалося вище, а й виступають засобом формування професійних компетентностей. Ми виходимо з того, що майбутні педагоги, беручи участь у моніторингових заходах як їхні учасники, отримують досвід, важливий для організації таких заходів під час майбутньої професійної діяльності, що полягає у ознайомленні як із організацією процесу моніторингу, так і з особливостями вивчення та використання його результатів, а також є дотичним до питань професійної етики, освітнього менеджменту тощо. Тому як локальний принцип моніторингу якості освіти в педагогічних ЗВО вважаємо доречним увести принцип його професійно детермінованої організації, що означає орієнтацію на підвищення суб'єктності здобувачів педагогічної освіти в ході моніторингу, розширення форм їхньої участі у ньому. Таким чином моніторинг якості освіти, окрім свого безпосереднього призначення, набуває сутності ще одного ресурсу формування професійної компетентності майбутнього вчителя в практичній особистісно і професійно значущій діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, стратегія закладів вищої освіти щодо досягнення інноваційних освітніх результатів спричиняє перехід до управління освітнім процесом, основою якого є моніторинг якості освіти. Аналіз результатів моніторингу дозволяє відстежувати реальну ситуацію освітньої діяльності в закладі вищої освіти, прогнозувати її вдосконалення, приймати управлінські рішення щодо виправлення обраних стратегій забезпечення якості освітнього процесу. Проте для цього він повинен бути достатньо об'єктивним, що забезпечується, в тому числі, застосуванням при його здійсненні, достатньо вичерпної і обґрунтованої системи принципів моніторингу якості освіти. Їхня розробка відповідно до змінних умов сучасного освітнього процесу, деталізація стосовно рівня закладу освіти, більш чітке урахування в їхньому змісті цільових орієнтирів освіти, яку надає той чи інший заклад бачаться нами орієнтирами для подальшого наукового пошуку.

Список використаних джерел

- Анненкова, І. А. (2010). *Моніторинг якості освіти у ВНЗ*. Взято з <http://e-learning.onu.edu.ua/stati/pedagog-ka-visho-shkoli/an-nkova-p-mon-toring-jakost-osv-ti-u-vnz.html>
- Бобак, Н. В., Мартинюк, О. В., Марочко, Н. М. *Моніторинг якості освіти: міжнародний досвід*. Взято з <https://www.ipro.if.ua/files/%D0%86%D0%9C/MON/Bobak.pdf>
- Гириловська, І. В. (2021) *Теоретичні і методичні основи моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників*. (Дис. ... д-ра пед. наук). Київ.
- Закон про вищу освіту*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Лукіна, Т. О. (2021). Моніторинг якості освіти. В кн. В. Г. Кремень (Ред.), *Енциклопедія освіти* (с. 588-589). 2-ге вид, допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер.
- Осередчук, О. *Принципи моніторингу якості вищої освіти*. Взято з <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/19-2.pdf>
- Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти ПНПУ імені В. Г. Короленка*. Взято з <http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/polozhennya-pro-sistemu-vnutrishnogo-zabezpechennya-yakosti-vishho%D1%97-osviti.pdf.pdf>
- Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20#Text>
- Соловей, Ю. О. (Уклад.). (2019). *Моніторинг якості дошкільної освіти: навчально-методичний посібник*. Черкаси.
- Словник*. Взято з <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3>

References

- Annikenkova, I. A. (2010). *Monitorynh yakosti osvity u VNZ [Monitoring the quality of education in universities]*. Retrieved from <http://e-learning.onu.edu.ua/stati/pedagog-ka-visho-shkoli/an-nkova-p-mon-toring-jakost-osv-ti-u-vnz.html> [in Ukrainian].
- Bobak, N. V., Martyniuk, O. V., & Marochko, N. M. *Monitorynh yakosti osvity: mizhnarodnyi dosvid [Monitoring the quality of education: international experience]*. Retrieved from <https://www.ippo.if.ua/files/%D0%86%D0%9C/MON/Bobak.pdf> [in Ukrainian].
- Hrylovska, I. V. (2021). *Teoretychni i metodychni osnovy monitorynhu yakosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv [Theoretical and methodical bases of monitoring the quality of professional training of future skilled workers]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Lukina, T. O. (2021). *Monitorynh yakosti osvity [Monitoring the quality of education]*. In V. H. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]* (pp. 588-589). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Oseredchuk, O. *Pryntsypy monitorynhu yakosti vyshchoi osvity [Principles of monitoring the quality of higher education]*. Retrieved from <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/19-2.pdf> [in Ukrainian].
- Polozhennia pro systemu vnutrishnoho zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity PNPU imeni V. H. Korolenka [Regulations on the system of internal quality assurance of higher education of V.G. Korolenko PNPU]*. Retrieved from <http://pnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/polozhennya-pro-sistemu-vnutrishnogo-zabezpechennya-yakosti-vishho%D1%97-osviti.pdf.pdf> [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia monitorynhu yakosti osvity [About the approval of the Procedure for monitoring the quality of education]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0154-20#Text> [in Ukrainian].
- Solovei, Yu. O. (Comp.). (2019). *Monitorynh yakosti doshkilnoi osvity [Monitoring the quality of preschool education]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Cherkasy [in Ukrainian].
- Slovyk [Dictionary]*. Retrieved from <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3> [in Ukrainian].
- Zakon pro vyshchu osvitu [Law on higher education]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

KARAPUZOVA I., ZHDANOVA-NEDILKO O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

CURRENT PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF MONITORING MEASURES ON THE QUALITY OF EDUCATION IN A TEACHING UNIVERSITY

The essence of the phenomenon of monitoring the quality of education is revealed, which is considered as a research process that requires constant and standardized monitoring of various aspects of the provision of educational services; analysis of received information to identify changes and prevent the occurrence of negative phenomena; regular evaluation and forecasting of the further development of the higher education system. The peculiarities of monitoring the quality of education in institutions of higher education are traced using the example of internal and external monitoring at the Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko in accordance with the general goals of the strategic priorities of the institution's development. It is noted that the analysis of monitoring results allows to monitor the real situation of educational activity in the institution of higher education, to forecast its improvement, to make managerial decisions regarding the correction of selected strategies for ensuring the quality of the educational process.

Attention is focused on the principles of monitoring the quality of education. The need to develop for higher education institutions, along with general, local principles that reflect the specifics of these institutions and the professional competencies that are formed by them, is substantiated. The authors propose to introduce as a local principle of monitoring the quality of education in pedagogical higher education institutions the principle of its professionally determined organization, which means an orientation towards increasing the subjectivity of the students of pedagogical education in the course of monitoring, expanding the forms of their participation in it. In this way, monitoring the quality of education, in addition to its direct purpose, acquires the essence of another resource for the formation of the professional competence of the future teacher in practical personally and professionally significant activities.

Key words: quality of education, monitoring of the quality of education, objectivity of monitoring, principles of implementation of monitoring measures, institution of higher pedagogical education, educational environment of higher education institutions

Стаття надійшла до редакції 17.09.2023 р.

УДК 378.046.4

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292658](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292658)

НАТАЛІЯ КОНОНЕЦ

ORCID: 0000-0002-4384-1198

ЖАННА КОНОНЕНКО

ORCID: 0000-0003-0074-8249

Полтавський університет економіки і торгівлі

РЕСУРСНО-ОРІЄНТОВАНА МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЙТИНГІВ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З БІЗНЕС-ЕКОНОМІКИ

У статті автори презентують ресурсно-орієнтовану методику вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки, яка складається з 5 етапів: теоретичного, пошукового, аналітичного, узагальнюючого та прогнозного. Схарактеризовано кожен з етапів авторської методики: теоретичний етап (виклад студентам теоретичного матеріалу: понятійно-категоріальний апарат дисципліни «Глобальне бізнес-середовище», її мета, предмет та завдання, методики розрахунку глобальних індексів); пошуковий етап (використання інтернет-ресурсів для пошуку інформації відповідно поставлених завдань); аналітичний етап (виконання орієнтовних завдань, спрямованих на вибір необхідної інформації, виконання послідовних узагальнень знайденої інформації та аналітичних розрахунків); узагальнюючий етап (виконання завдань на узагальнення знайденої інформації та застосування студентами розрахунково-аналітичних методів для визначення місця окремих складових в загальній сукупності); прогнозний етап (виконання завдань у табличному процесорі Microsoft Excel із застосуванням інструментів аналізу, пошуку рішень та прогнозу). Визначено методи навчання до кожного з етапів та ресурси для їх реалізації.

***Ключові слова:** ресурсно-орієнтоване навчання, методика, бізнес-економіка, майбутні фахівці з бізнес-економіки, глобальні економічні рейтинги, бізнес-середовище.*

Постановка проблеми. Дослідженням позицій України у різноманітних міжнародних рейтингах здійснювали багато вчених та різних установ. Світові економічні кризові явища стали повсякденням для сучасної світової економіки. Але для одних суб'єктів господарювання вони стали каталізатором подальшого економічного зростання, для інших падінням результатів господарювання, збитковості та банкрутств. Отож, як результат, кризові процеси неодмінно позначилися на місці в міжнародних економічних рейтингах. Треба зазначити, що Україна, незважаючи на війну з росією, є активним учасником економічних відносин на міжнародному рівні та вибудовує конкурентоспроможну модель економіки. Аналітичне осмислення майбутніми фахівцями з бізнес-економіки міжнародних рейтингових позицій України у міжнародних рейтингах є надзвичайно важливим завданням дисципліни «Глобальне бізнес-середовище» в освітній програмі «Бізнес-економіка». Відтак, майбутні фахівці з бізнес-економіки мають розуміти поняття «рейтинг» у контексті глобальних економічних рейтингів, етапи процесу утворення рейтингів, досліджувати класифікацію істотних чинників і визначати кількісні оцінки чинників ризику, властивих оцінюваному емітенту або випуску боргових зобов'язань, знаходити та аналізувати показники міжнародних економічних рейтингів, знаходити індекси глобалізації, індекс сприйняття корупції тощо. Задля вирішення цих завдань доцільно акцентувати увагу на методиці викладання дисципліни «Глобальне бізнес-середовище», яка би урахувала можливість формування у студентів цілеспрямованого уявлення про економічні проблеми, аналітичного мислення та дослідницької компетентності, умінь орієнтуватися у насичених потоках інформації та здатності до її пошуку за допомогою різних джерел з подальшим ґрунтовним аналізом глобальних економічних рейтингів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика професійної підготовки майбутніх фахівців-економістів та різні аспекти бізнес-освіти висвітлювалася у працях таких науковців, як О. Вагонова (2017), О. Горпинич (2017), А. Загородня (2018), Т. Коваль (2008), Г. Ковальчук (2003), С. Опацька (2002), В. Шаповал (2017) та ін. Теоретико-практичні засади ресурсно-орієнтованого

навчання у вищій школі досліджують М. Гриньова (2019, 2020), М. Дяченко-Богун (2019), В. Жамардїй (2020), О. Льченко (2020), Н. Кононец (2019, 2020), В. Мокляк (2020), С. Новописьменний (2020), Л. Рибалко (2019) та інші науковці. Разом із тим, питання методики викладання дисципліни «Глобальне бізнес-середовище» у контексті ресурсно-орієнтованого навчання не було предметом цілісних наукових досліджень, а отже, потребує дослідницької уваги тих педагогів, які забезпечують реалізацію професійної підготовки фахівців з бізнес-економіки. З огляду на це, авторами поставлено **мету** – розробити ресурсно-орієнтовану методику вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки.

Виклад основного матеріалу. Ресурсно-орієнтоване навчання розглядається як цілісний динамічний процес формування у здобувачів вищої освіти самостійності, дослідницької, цифрової та освітньо-орієнтованої компетентностей та мотиваційної спрямованості на освіту упродовж усього життя (Гриньова, Кононец, Дяченко-Богун, Рибалко, 2019; Кононец, Новописьменний, 2020; Kononets, Grynova, Zhamardi, Mamon, Liulka, 2020). У системі професійної підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки ресурсно-орієнтоване навчання позиціонується як неперервний процес організації самостійного навчання (насамперед, здійснення пошуку інформації серед великої кількості інформаційних ресурсів, її аналізу, обробки та прийняття рішень) з використанням різноманітних онлайн-навчальних ресурсів, Інтернет-сервісів та цифрових технологій (Кононец, 2012; Kononets, Pchenko, Mokliak, 2020).

Обстоюючи позицію Н. Кононец та С. Новописьменного, що ресурсно-орієнтоване навчання «є науково обґрунтованою системною моделлю діяльності викладача-тьютора у сучасних реаліях, яка забезпечує студентів-дослідників інформаційного середовища можливості побудови індивідуальної освітньої траєкторії, свободи вибору інформаційних ресурсів для навчання, а також навчає сучасним способом пошуку та аналізу знайденої інформації з метою її подальшого прикладного використання» (Кононец, Новописьменний, 2020, с. 106), пропонуємо ресурсно-орієнтовану методику вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки, яка уміщує 5 етапів: *теоретичний, пошуковий, аналітичний, узагальнюючий та прогнозний* (рис. 1).

Теоретичний етап передбачає виклад студентам теоретичного матеріалу: понятійно-категоріальний апарат дисципліни «Глобальне бізнес-середовище», її мета, предмет та завдання, методики розрахунку глобальних індексів (Zhamardi, Shkola, Denysovets, Broslavska, Kononets, 2021). Під час цього етапу студенти мають усвідомити, що формуванням рейтингів, як особливим видом діяльності, займаються спеціалізовані рейтингові агентства. Їх завданням є інформаційне посередництво шляхом підтримки системи рейтингів. Важливим чинником є те, що ринок віддає перевагу стандартизованим рейтингам і агентствам зі сталою репутацією. Основними принципами міжнародних рейтингових агентств є незалежність оцінок, публічність та доступність, колегіальність, інтерактивність. У методологію проведення рейтингового дослідження покладена класифікація істотних чинників і визначення кількісних оцінок чинників ризику, властивих оцінюваному емітенту або випуску боргових зобов'язань (Вагонова, Горпинич, Шаповал, 2017).

Також слід звернути увагу студентів на те, що серед рейтингів стану економік країн важливо й актуально визначати міжнародний економічний рейтинг, котрий віддзеркалює позиції у світі стосовно загального економічного потенціалу, інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності, інноваційності тощо. Доцільно візуально продемонструвати студентам, що показники міжнародних економічних рейтингів та їх динаміка ґрунтовно досліджується, відстежується та складаються міжнародними економічними організаціями, групами експертів в тій чи іншій сфері, певними провідними біржами, консалтинговими структурами тощо, котрі віддзеркалюють зовнішнє бачення економічних змін в країні з погляду незалежного оцінювання (Загородня, 2018).

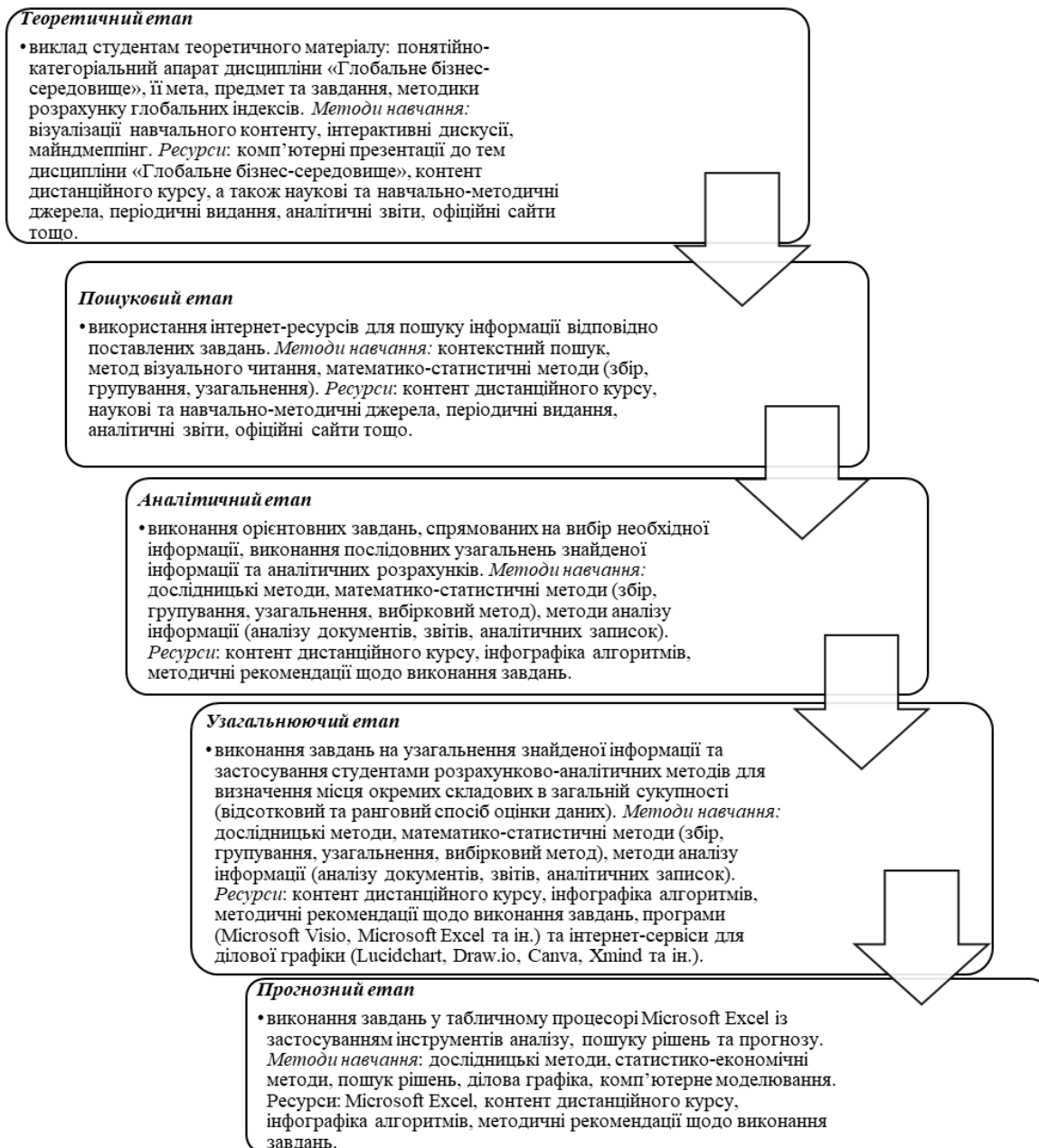

Рис. 1. Ресурсно-орієнтована методика вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки

Методи навчання на теоретичному етапі: візуалізації навчального контенту, інтерактивні дискусії, майндмепінг. *Ресурси:* комп'ютерні презентації до тем дисципліни «Глобальне бізнес-середовище», контент дистанційного курсу, а також наукові та навчально-методичні джерела, періодичні видання, аналітичні звіти, офіційні сайти тощо.

Пошуковий етап передбачає використання інтернет-ресурсів для пошуку інформації відповідно поставлених завдань. На цьому етапі студенти мають знайти потрібну для подальшого аналізу інформацію та візуалізувати її за допомогою таблиць чи схем.

Методи навчання на пошуковому етапі: контекстний пошук, метод візуального читання, математико-статистичні методи (збір, групування, узагальнення). *Ресурси:* контент дистанційного курсу, наукові та навчально-методичні джерела, періодичні видання, аналітичні звіти, офіційні сайти тощо.

Приклад завдання для пошукового етапу.

Завдання. Завдання для здобувачів вищої школи полягає у пошуку та вивченні особливостей міжнародних організацій, що оцінюють економічний та соціальний рівень країн. Результатом такої роботи є збір, групування інформації та побудова узагальнюючої таблиці. У таблиці 1 наведений приклад побудови та заповнення таблиці за деякими міжнародними організаціями, що оцінюють економічний та соціальний рівень країн.

Таблиця 1

Деякі міжнародні організації, що оцінюють економічний та соціальний рівень країн

Організація	Основний рейтинг (індекс)
Світовий банк	Індекс ведення бізнесу
Всесвітній економічний форум у Давосі	Індекс конкурентоспроможності економічного зростання
	Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю.
ЮНЕСКО	Індекс витрат на дослідження та розвиток
Конференція ООН з торгівлі та розвитку	Індекс торгівлі та розвитку
Міжнародний валютний фонд	Макроекономічні індикатори
Європейський банк реконструкції та розвитку	Макроекономічні індикатори

Аналітичний етап передбачає виконання орієнтовних завдань, спрямованих на вибір необхідної інформації, виконання послідовних узагальнень знайденої інформації та аналітичних розрахунків.

Завдання. Завдання для студентів полягає у дослідженні названих показників і передбачає поступове виконання послідовних узагальнень та аналітичних розрахунків. Результатом такої роботи є отримання висновків і можливість надання прогнозів та рекомендацій. За допомогою таблиці 2 та таблиці 3 студентам потрібно прослідити динаміку позиції України в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності за останні роки та її місце відносно деяких країн світу. Ці таблиці студенти мають заповнити самостійно, використовуючи ресурси: The Global Competitiveness Report та The WorldBank. Databank.

Таблиця 2

Позиції України в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності за останні роки

Назва рейтингу	Місце України у рейтингу									
	2010-2011р.р	2011-2012р.р	2012-2013р.р	2013-2014р.р	2014-2015р.р	2015-2016р.р	2016-2017р.р	2017-2018р.р	2018-2019р.р	2019-2020р.р
Індекс конкурентоспроможності	89	82	73	84	76	79	85	81	85	82

Таблиця 3

Порівняння рейтингових позицій України за Індексом глобальної конкурентоспроможності відносно деяких країн світу

Показник	Грузія	Польща	Казахстан	Молдова	Україна
Індекс конкурентоспроможності – 2015-2016р.р. (140 країн)	66	41	42	84	79
Індекс конкурентоспроможності – 2016-2017р.р. (138 країн)	59	36	53	100	85
Індекс конкурентоспроможності – 2017-2018р.р. (137 країн)	67	39	57	89	81
Індекс конкурентоспроможності – 2018-2019р.р. (140 країн)	...	...	...	...	85
Індекс конкурентоспроможності – 2019-2020р.р. (141 країн)	...	...	...	...	82

Підкреслимо, що у таблицях 2-3 для зразка подано дані з ресурсів The Global Competitiveness Report та The WorldBank. Databank.

Для поглибленого аналізу та розуміння алгоритму розрахунку глобального індексу студентам слід враховувати його складники (дослідження ресурсу The Global Competitiveness Report), а саме: для подальшої роботи вони мають вивчити питання складу та змісту глобального індексу на прикладі індексу глобальної конкурентоспроможності (рис. 2):

Інноваційний потенціал	Інфраструктура	Макроекономічне середовище	Технологічна готовність
Вища освіта і професійна підготовка	Охорона здоров'я та початкова освіта	Ефективність ринку товарів	Інституції
Ефективність ринку праці	Розвиток фінансового ринку	Розмір ринку	Відповідність бізнесу сучасним вимогам

Рис. 2. Глобальний індекс конкурентоспроможності

Завдання. За допомогою таблиці 4 дослідити динаміку контрольних показників України в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності. Дані у таблицю 4 студенти мають внести самостійно на підставі використання звітів міжнародних рейтингів (використання даних The Global Competitiveness Report).

Таблиця 4

Контрольні показники України в рейтингу за Індексом глобальної конкурентоспроможності

Індекс глобальної конкурентоспроможності України	Місце в рейтингу 2015-2016рр. (140 країн)	Місце в рейтингу 2016-2017рр. (138 країн)	Місце в рейтингу 2017-2018рр. (137 країн)	Місце в рейтингу 2018-2019рр. (140 країн)	Місце в рейтингу 2019-2020рр. (141 країн)
Інноваційний потенціал	54	52	61	64	63
Інфраструктура	69	75	78	80	77
Макроекономічне середовище	134	128	121	109	105
Технологічна готовність	86	85	81	85	82
Вища освіта і професійна підготовка	34	33	35	33	32
Охорона здоров'я та початкова освіта	45	54	53	50	49
Ефективність ринку товарів	106	108	101	104	102
Інституції	130	129	118	118	120
Ефективність ринку праці	56	73	86	92	90
Розвиток фінансового ринку	121	130	120	118	114
Розмір ринку	45	47	47	46	46
Відповідність бізнесу сучасним вимогам	91	98	90	88	86

Методи навчання на аналітичному етапі: дослідницькі методи, математико-статистичні методи (збір, групування, узагальнення, вибірковий метод), методи аналізу інформації (аналізу документів, звітів, аналітичних записок). *Ресурси:* контент дистанційного курсу, інфографіка алгоритмів, методичні рекомендації щодо виконання завдань.

Узагальнюючий етап ресурсно-орієнтованої методики вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки передбачає виконання завдань на узагальнення знайденої інформації та застосування студентами розрахунково-аналітичних методів для визначення місця окремих складових в загальній сукупності (відсотковий та ранговий спосіб оцінки даних).

Застосування спеціальних програм (Microsoft Visio, Microsoft Excel та ін.) та інтернет-сервісів для ділової графіки (Lucidchart, Draw.io, Canva, Xmind та ін.) під час узагальнюючого етапу сприяє організації навчального процесу, який характеризується підвищеною ефективністю, надійністю, візуалізацією та інтерактивністю, а також гарантує отримання й презентацію результатів роботи студентів. Це досягається завдяки використанню відкритих, безкоштовних та доступних в Інтернеті ресурсів, які уможливають створення власного навчального контенту в середовищі інтернет-сервісів (наприклад,

схем, таблиць, діаграм). У такий спосіб майбутні фахівці з бізнес-економіки можуть не лише представити результати власних досліджень та узагальнень з високим ступенем візуалізації, але й працювати над документами спільно з іншими студентами.

Завдання. Використовуючи можливість доступу до інформації щодо використання цифрових технологій у світі дати відповідь на питання, як оцінюють (за допомогою яких показників) ступінь їх реалізації в Україні та у світі. Студентам запропоновано самостійно побудувати таблицю та візуалізувати результати її заповнення даними за допомогою ділової графіки за прикладом, наведеним нижче (рис. 3).

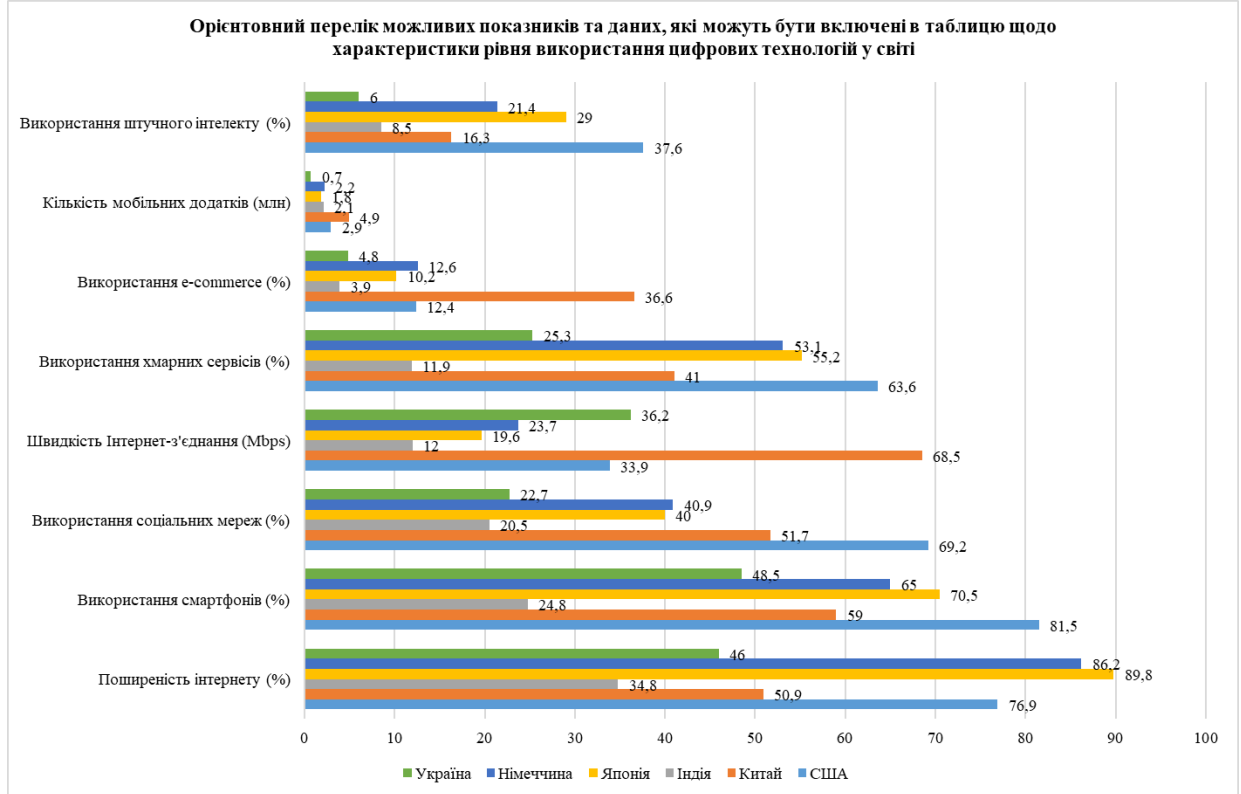

Рис. 3. Візуалізація табличних даних за допомогою ділової графіки Microsoft Excel

Студентам слід наголосити, що показники доцільно брати з міжнародних аналітичних звітів (використання ресурсів Economic freedom та The WorldBank. Databank).

Методи навчання на узагальнюючому етапі: дослідницькі методи, математико-статистичні методи (збір, групування, узагальнення, вибірковий метод), методи аналізу інформації (аналізу документів, звітів, аналітичних записок). **Ресурси:** контент дистанційного курсу, інфографіка алгоритмів, методичні рекомендації щодо виконання завдань, спеціальні програми (Microsoft Visio, Microsoft Excel та ін.) та інтернет-сервіси для ділової графіки (Lucidchart, Draw.io, Canva, Xmind та ін.).

Прогнозний етап передбачає виконання завдань у табличному процесорі Microsoft Excel із застосуванням інструментів аналізу, пошуку рішень та прогнозу.

Завдання. Проаналізувавши наведені дані, вибрати модель, яка забезпечує найбільшу точність прогнозу (лінійний, експоненціальний, логарифмічний, степеневий, поліноміальний (поліном 2 ступеню) тренди). За допомогою параметричних методів аналізу точності моделі провести порівняльну характеристику використаних методів прогнозування. Зразок розрахунково-аналітичного прогнозу у контексті виконаного завдання наведено на рисунку 4.

Методи навчання на прогнозному етапі: дослідницькі методи, статистико-економічні методи, пошук рішень, ділова графіка, комп'ютерне моделювання. **Ресурси:** контент дистанційного курсу, інфографіка алгоритмів, методичні рекомендації щодо виконання завдань.

Слід наголосити, що кожне виконане завдання потребує від студентів формулювання відповідних висновків, які засвідчать не лише правильність його виконання та досягнення дидактичної мети, але й глибоке розуміння майбутніми фахівцями з бізнес-економіки усіх етапів проведення пошуково-аналітичних досліджень у контексті глобального бізнес-середовища, а також здатність використовувати спеціальне програмне забезпечення й інтернет-сервіси для розв'язування економічних задач.

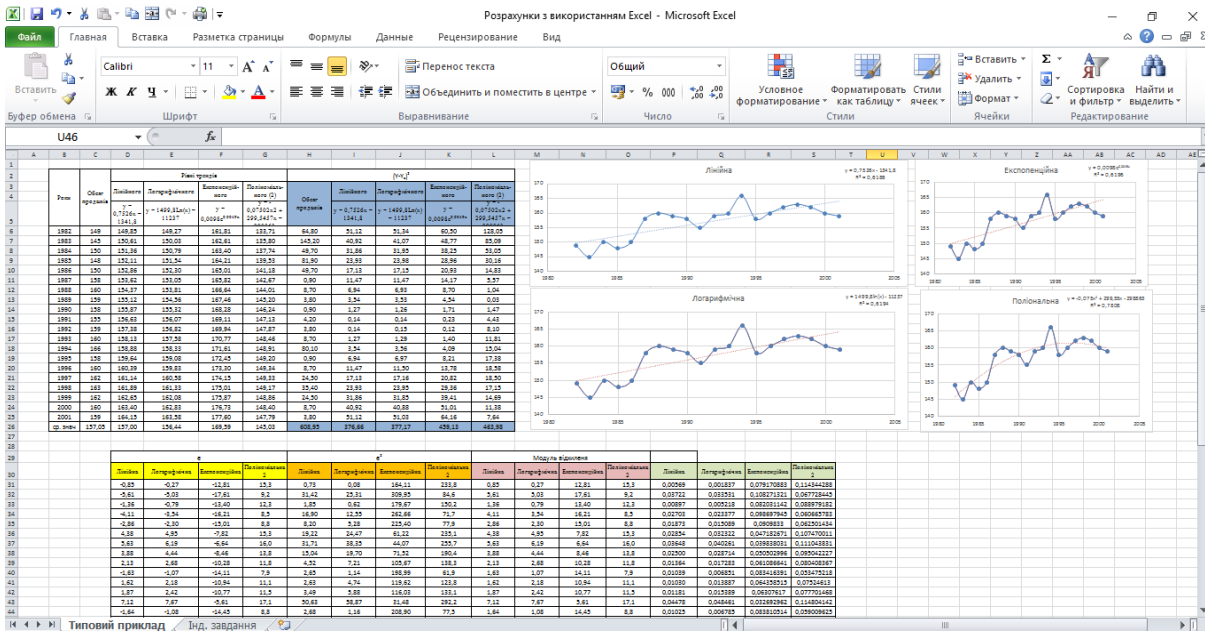

Рис. 4. Розрахунково-аналітичний прогноз засобами Microsoft Excel

Висновки. Таким чином, розроблено ресурсно-орієнтовану методіку вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки, яка складається з 5 етапів: теоретичного, пошукового, аналітичного, узагальнюючого та прогнозного. *Теоретичний етап* передбачає виклад студентам теоретичного матеріалу: понятійно-категоріальний апарат дисципліни «Глобальне бізнес-середовище», її мета, предмет та завдання, методики розрахунку глобальних індексів. *Методи навчання:* візуалізації навчального контенту, інтерактивні дискусії, майндмеппінг. *Пошуковий етап* спрямовує студентів на використання інтернет-ресурсів для пошуку інформації відповідно поставлених завдань. *Методи навчання:* контекстний пошук, метод візуального читання, математико-статистичні методи (збір, групування, узагальнення). *Аналітичний етап* націлює на виконання орієнтованих завдань, спрямованих на вибір необхідної інформації, виконання послідовних узагальнень знайденої інформації та аналітичних розрахунків. *Методи навчання:* дослідницькі методи, математико-статистичні методи (збір, групування, узагальнення, вибірковий метод), методи аналізу інформації (аналізу документів, звітів, аналітичних записок). *Узагальнюючий етап* орієнтує на виконання завдань на узагальнення знайденої інформації та застосування студентами розрахунково-аналітичних методів для визначення місця окремих складових в загальній сукупності (відсотковий та ранговий спосіб оцінки даних). *Методи навчання:* дослідницькі методи, математико-статистичні методи (збір, групування, узагальнення, вибірковий метод), методи аналізу інформації (аналізу документів, звітів, аналітичних записок). *Прогнозний етап* передбачає виконання завдань у табличному процесорі Microsoft Excel із застосуванням інструментів аналізу, пошуку рішень та прогнозу. *Методи навчання:* дослідницькі методи, статистико-економічні методи, пошук рішень, ділова графіка, комп'ютерне моделювання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в інтеграційних процесах різних методів ресурсно-орієнтованого навчання майбутніх фахівців з бізнес-економіки, розширенні спектру ресурсів, які забезпечать реалізацію дидактичної мети на кожному з етапів ресурсно-орієнтованої методіки вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки, а також побудові цілісної дидактичної системи ресурсно-орієнтованого навчання майбутніх фахівців з бізнес-економіки в освітньому середовищі університету.

Список використаних джерел

Вагонова, О. Г., Горпинич, О. В., Шаповал, В. А. (2017). Бізнес-освіта як чинник імплементації економіки знань. *Економічний вісник Національного гірничого університету*, 3, 142-154.

Гриньова, М. В., Кононец, Н. В., Дяченко-Богун, М. М., Рибалко, Л. М. (2019). Ресурсно-орієнтоване навчання студентів в умовах здоров'язбережувального освітнього середовища. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 72, 4, 182-193.

Загородня, А. А. (2018). *Професійна підготовка фахівців економічної галузі у закладах вищої освіти Республіки Польщі та України*: монографія. Київ: ВП «Едельвейс».

Коваль, Т. І. (2008). *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки з інформаційних технологій майбутніх менеджерів-економістів*. (Автореф. дис. д-ра пед. наук). Київ.

Ковальчук, Г. О. (2003). *Активізація навчання в економічній освіті*: навч. посібник. 2-ге вид., доп. Київ: КНЕУ.

- Кононец, Н. В. (2012). Педагогічні інновації вищої школи: ресурсно-орієнтоване навчання. *Педагогічні науки*, 54, 76-80.
- Кононец, Н. В., Новописьменний, С. А. (2020). Ресурсно-орієнтоване навчання дисципліни «Педагогіка вищої школи» в умовах дистанційної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 26, 106-113.
- Опацька, С. В. (2002). *Розвиток бізнес-освіти в Україні в умовах трансформації економіки*. (Автореф. дис. канд. екон. наук). Львів.
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220.
- Kononets, N., Grynova, M., Zhamardiy, V., Mamon, O., & Liulka, H. (2020). Problems of Implementation of The System of Resource-Based Learning of Future Teachers of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*, 9 (12), 50-60.
- Zhamardiy, V., Shkola, O., Denysovets, I., Broslavska, H., & Kononets, N. (2021). Translation Analysis of Ways of Financial and Economic Discourse English Terms Reproduction in Ukrainian. *ALRJournal*, 5 (8), 80-86.
- The Global Competitiveness Report*. 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020. Retrieved from <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index>
- Economic freedom. Country Rankings*. Retrieved from <http://www.heritage.org/index/ranking>
- The WorldBank. Databank*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/africa-development-indicators/series/GCI.INDEX.XQ>

References

- Hrynova, M. V., Kononets, N. V., Diachenko-Bohun, M. M., & Rybalko, L. M. (2019). Resursno-orientovane navchannia studentiv v umovakh zdoroviazberezhualnoho osvitnoho seredovyshcha [Resource-oriented education of students in the conditions of a health-preserving educational environment]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 72, 4, 182-193 [in Ukrainian].
- Economic freedom. Country Rankings*. Retrieved from <http://www.heritage.org/index/ranking>
- Koval, T. I. (2008). *Teoretychni ta metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky z informatsiinykh tekhnologii maibutnikh menedzheriv-ekonomistiv [Theoretical and methodical foundations of professional training in information technologies of future managers-economists]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Kovalchuk, H. O. (2003). *Aktyvizatsiia navchannia v ekonomichnii osviti [Activation of training in economic education]: navch. posibnyk*. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
- Kononets, N. V. (2012). Pedagogichni innovatsii vyshchoi shkoly: resursno-orientovane navchannia [Pedagogical innovations of higher education: resource-oriented learning]. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 54, 76-80 [in Ukrainian].
- Kononets, N. V., & Novopysmenyi, S. A. (2020). Resursno-orientovane navchannia dystsypliny «Pedagogika vyshchoi shkoly» v umovakh dystantsiinoi osvity [Resource-oriented teaching of the discipline "Pedagogy of the higher school" in the conditions of distance education]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 26, 106-113 [in Ukrainian].
- Kononets, N., Ilchenko, O., & Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21, 3, 14, 199-220.
- Kononets, N., Grynova, M., Zhamardiy, V., Mamon, O., & Liulka, H. (2020). Problems of Implementation of The System of Resource-Based Learning of Future Teachers of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*, 9 (12), 50-60.
- Opatska, S. V. (2002). *Rozvytok biznes-osvity v Ukraini v umovakh transformatcii ekonomiky [Development of business education in Ukraine in conditions of economic transformation]*. (Extended abstract of PhD diss.) Lviv [in Ukrainian].
- The Global Competitiveness Report*. 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020. Retrieved from <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index>
- The WorldBank. Databank*. Retrieved from <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/africa-development-indicators/series/GCI.INDEX.XQ>
- Vahonova, O. H., Horpynych, O. V., & Shapoval, V. A. (2017). Biznes-osvita yak chynnyk implementatsii ekonomiky znan [Business education as a factor in the implementation of the knowledge economy]. *Ekonomichniy visnyk*

Natsionalnoho hirnychoho universytetu [Economic Bulletin of the National Mining University], 3, 142-154 [in Ukrainian].

Zahorodnia, A. A. (2018). *Profesiina pidhotovka fakhivtsiv ekonomichnoi haluzi u zakladakh vyshchoi osvity Respubliki Polshchi ta Ukrainy [Professional training of specialists in the economic field in institutions of higher education of the Republic of Poland and Ukraine]: monohrafiia*. Kyiv: VP «Edelweis» [in Ukrainian].

Zhamardiy, V., Shkola, O., Denysovets, I., Broslavska, H., & Kononets, N. (2021). Translation Analysis of Ways of Financial and Economic Discourse English Terms Reproduction in Ukrainian. *ALRJournal*, 5 (8), 80-86.

KONONETS N., KONONENKO Zh.

Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

RESOURCE-ORIENTED METHODOLOGY OF STUDYING GLOBAL ECONOMIC RATINGS IN THE TRAINING SYSTEM OF FUTURE SPECIALISTS IN BUSINESS ECONOMICS

In the article, the authors present a resource-oriented methodology of studying global economic ratings in the system of training future specialists in business economics, which consists of 5 stages: theoretical, search, analytical, summarizing and predictive. The theoretical stage involves the presentation of theoretical material to students: the conceptual and categorical apparatus of the discipline "Global Business Environment", its purpose, subject and tasks, methods of calculating global indices. Teaching methods: visualization of educational content, interactive discussions, mind mapping. The search stage directs students to use Internet resources to search for information on the assigned tasks. Teaching methods: contextual search, visual reading method, mathematical and statistical methods (collection, grouping, generalization). The analytical stage aims to perform indicative tasks aimed at selecting the necessary information, performing successive generalizations of the found information and analytical calculations. Teaching methods: research methods, mathematical and statistical methods (collection, grouping, generalization, sampling method), methods of information analysis (analysis of documents, reports, analytical notes). The summarizing stage focuses on the performance of tasks to generalize the information found and the students' application of calculation and analytical methods to determine the place of individual components in the total population (percentage and rank method of data evaluation). Teaching methods: research methods, mathematical and statistical methods (collection, grouping, generalization, sampling method), methods of information analysis (analysis of documents, reports, analytical notes). The predictive stage involves the execution of tasks in the Microsoft Excel spreadsheet using analysis, decision-making and forecasting tools. Teaching methods: research methods, statistical and economic methods, search for solutions, business graphics, computer modeling.

Key words: *resource-based learning, methodology, business economics, future specialists in business economics, global economic ratings, business environment.*

Стаття надійшла до редакції 03.10.2023 р.

УДК 37.07:005.95]:004.8

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292660](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292660)

ОКСАНА КОНОНОВА

НІНА ПИВОВАР

ORCID: 0000-0002-7047-782X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

АІ ЯК НОВІТНІЙ ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЯКІСТЬ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Автори статті розглядають давно визрілу в новітніх вітчизняних умовах нагальну необхідність нових підходів до прийняття управлінських рішень в освіті, доповнюючи, зокрема, людський – фактором АІ (штучного інтелекту), у тому рахунку – й у ЗДО, що матиме опосередкований вплив і на виховання дошкільників у творчому, креативному ключі. Підкреслюється роль освітнього менеджера в осучасненні процесу прийняття управлінських рішень в українських реаліях, пропонується авторська проектна робота щодо цього з урахуванням західного аналогового досвіду. Автори наголошують: не на стереотипних підходах до освіти дошкільників, а на абсолютно нових – застосування у щоденній практиці ЗДО штучного інтелекту – можливості успішного формування креативної компетентності дошкільників, яка у майбутньому може стати основою їхньої самореалізації як високоталановитих особистостей, що актуально для розвитку нової України.

***Ключові слова:** управлінські рішення, вплив на прийняття рішень, людський фактор, АІ, дошкільники, менеджмент у ЗДО, сервіси, програмне забезпечення, комп'ютерне обладнання.*

Постановка проблеми, актуальність. Все нові й нові історичні виклики щодо подальшого розвитку української держави яскраво дотичні й до застосунків найсучасніших освітніх технологій, що, природно, виставляє значно зрості у порівнянні з недавнім часом вимоги й до рівня опанування такими технологіями у закладах і в ЗДО: як перед менеджерами, так і тими, заради кого працюють ці заклади. Український соціум прагне перш за все – високих фахових компетентностей педагогів, котрі мають формувати такі ж високі компетентності наступних поколінь. Один зі складників високого професіоналізму – вміння застосовувати у щоденній практиці чи не найбільше надбання сучасної формації людства: штучний інтелект (далі – АІ). Але аби й він втілювався у буденне життя кожного ЗДО, потрібен певний час, адже головний бар'єр на шляху до будь-якої новітньої цілі – стереотипність, інертність мислення, особливо природна жіноцтва, і зокрема – його старшого покоління (Бабенко, Большая, Пивовар, 2023; Сартан), а воно, як відомо, сьогодні – мало не превалююча константа в складниках педагогічних колективів цих закладів (*Статистика освіти ...*). Те на сьогодні є великою проблемою, над якою необхідно працювати науковцям, і все це робить статтю актуальною.

Мета статті: Ознайомити зацікавлених у даній темі науковий загал зі станом справ з означеної проблеми, а також з деякими шляхами її практичного вирішення щодо формування сучасної компетентності освітнього менеджера в аспекті прийняття управлінських рішень спільно з АІ.

Наукова новизна полягає у розробці конкретного проекту щодо реалізації у діяльності вітчизняних ЗДО в плані співдружності людського та машинного інтелекту.

Виклад основного змісту. Дослідження наукових першоджерел наочно демонструють нам: у сучасному світі теорія та практика менеджменту позиціонується у ряду найважливіших наук, оскільки менеджмент – особлива діяльність щодо мобілізації, перш за все, інтелектуальних і тільки за тим – матеріальних можливостей колективів з ціллю зокрема найефективнішої їхньої роботи (у тому рахунку – педагогічних) (Крижко, Павлуктенков, 1998; Стефанська; *AI for Business Management...*), хоча у нашому соціумі це й досі сприймається з далеко не повним розумінням суті справи. Але саме у педагогічній організації надзвичайно органічно й міцно проростають і сплітаються один з одним два начебто дуже різних напрямки менеджменту: „...комерційно-економічний (або організаційно-технічний) і психолого-педагогічний, що є: управлінням людьми, їхньою організацією, колективом задля досягнення кінцевої цілі” (*Менеджмент освіти...*, с. 22). Недарма педагогічний менеджмент у працях науковців демонструється „...комплексом принципів, методів, організаційних форм, технологічних прийомів управління освітніми системами, тобто як комплекс, спрямований на підвищення ефективності тих систем” (Омелянченко). У цього виду менеджменту – власна специфіка й властиві тільки йому закономірності.

Звертаючись до зарубіжного досвіду в аспекті компетентності менеджерів, помічаємо наступне. Так, на Заході менеджмент в освіті визначають як найголовніший вид менеджменту, адже він з усіх боків має реально стратегічне значення. Темі професійної компетентності педагогів присвятили свої дослідження безліч як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. А от навіть наукових розвідок стосовно новітньої високотехнологічної освітньої компетентності, особливо що стосується AI і жінок-педагогів, тим більш – педагогинь ЗДО, – особливо в Україні, практично немає. Навіть на молодіжних сайтах просторів „всесвітньої павутини” їх обмаль, і ті, що є, – острівні й епізодичні, переслідують рекламні цілі для молодіжної аудиторії, хоча вітчизняне чинне законодавство, нормативні підзаконні акти останніми роками присвятили цій темі достатньо пильну увагу. Але, однак, саме ця тема у нас стосовно управлінців (а якщо точно – виключно управлінок) у наукових розвідках голосно не звучить, а якщо дослідити уважніше – сором’язливо замовчується.

Оскільки педагогічний вид менеджменту демонструється цілісним комплексом принципів, методів, оргформ, технологічних прийомів управління, надзвичайно складними психолого-педагогічними освітніми системами, то в ідеалі він може слугувати взірцем для розвою менеджменту будь-якого виробництва, оргструктури, котра прагне стратегічно врахованого розвою, бо новітній менеджмент має чітку людино-центристську орієнтацію: як „для людини” – так і „від людини”. І лиш у цьому факторі існує неймовірно загадковий складник: інтуїція, що допомагає у кейсах невизначеності (Карпов, 2010), крайньої невизначеності (Карпов, 2010), жорсткої невизначеності (Кардаш, Пивовар, 2023). Та й інтуїція почасти підводить. Так що при прийнятті управлінських рішень необхідно використовувати функціональний принцип підходу, удосконалюючи менеджмент на підвалинах модернізації. Інструкції, правила вже не повинні бути законсервованими, бо інноваційна відсталість, шаблонування роботи, старезні, вже заскорузлі стереотипи – то причини так званого жорсткого формалізму, які стоять на перепонах прийняттю правильних управлінських рішень.

Сучасні вчені акцентують увагу на двох угруповуваннях факторів, що мають безпосередній вплив на цей процес в освіті: середовищних, тобто зовнішніх, і внутрішніх. До перших, зокрема, відносяться: загальна політика державних органів, їхня політика стосовно освіти; законодавчі акти, підзаконні регуляторні; мас-медіа, ринок; потужність конкурентів; зміни в економстановищі споживачів освітніх послуг; можливість ЗО придбавати матеріали, мати новітні технології. До внутрішніх: інтелектуальні менеджерські можливості, досвід; використання власної інтуїції та AI; матеріальні ресурси; сервісно-програмно-алгоритмічне забезпечення; стан комп’ютерного обладнання, його мереж.

Зокрема, різноманітність психотипів та стилей роботи управлінок ЗДО, як на те вказує окреме наше конкретне дослідження в ЗДО „Пролісок” села Токарі Токарівської сільради Миргородського району Полтавської області (Кардаш, 2022), явно потребує паралельного застосування задля допомоги прийняття єдино правильного, виваженого управлінського рішення. Отож, для якісного посилення таких факторів впливу як людський і технологізації процесів прийняття рішень, раціонально використовувати AI: беззастережно об’єктивний аналізатор різноманітних кейсів ба навіть у мовах крайньої та жорсткої невизначеності. Менеджерські рішення при такому варіанті обставин виявляються машинно-вивіреними, а значить, убезпеченими від різноманітних негативних об’єктивних, суб’єктивних і суб’єктивістських неочікуваних, непрогнозованих впливів, на які щедрі вище означені умови.

Рішення ж, одержані за допомоги AI, – цілком реальні щодо втілення у життя, але тільки у співдружності з людським фактором (*Tom Gilb The Ten Most ...; Tom Gilb Competitive Engineering...*) Недарма уряд України конкретно займається організацією і керівництвом упровадження AI в українські реалії сьогодення, спецпостановою кабміну відзначивши наступне: „...штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань” (*Про схвалення Концепції розвитку ...*)

Завдяки AI освітні проблеми можуть стати легше вирішуваними, зокрема, й для споживачів освітніх послуг, а паралельно – й одним з методів оптимізації, полегшення роботи менеджера, педагогів. Сьогодні вони можуть використати задля того вже аж одинадцять сервісів AI. Вони дозволять піднятися на високий технологічний рівень розвитку професійних компетентностей (як власних, так і вихованців). Старші педагоги зіронізують: „Діти і – AI... у крихітному сільському дитсадочку...” Та, по-перше, треба мати на увазі, що будь-який дитсадок є найпершою т. зв. атмосферою школою, де дошкільник повинен „бути приреченим” технологічно перерости свого педагога; по-друге, ніхто, ніде й ніколи не знає, де підрастає геній. Український вчений В. Л. Омеляненко принагідно зауважив: „Цікавим у контексті формування соціальної зрілості людської особистості є аналіз життєдіяльності відомих і значимих у суспільстві постатей: політичних, державних діячів, учених, письменників, поетів, працівників мистецтва. Переважна їх більшість (понад 70%) – вихідці з села. Мабуть, це не випадковість, а швидше закономірність. Підтверджується теза: „Генії народжуються у провінції, а приречені померати в Парижі”

(відоме французьке прислів'я). У 2006 р. вийшла у світ книга „500 персоналій України”, в якій подані характеристики відомих людей нашої країни. Навіть побіжне ознайомлення з життєвими шляхами духовної еліти України підтверджує, що надзвичайно сильні люди народжуються в селі. Така закономірність може бути зумовлена низкою різних чинників. По-перше (і це головне), життя в сільській місцевості об'єктивно зумовлює створення соціально-педагогічних ситуацій, коли дитина з раннього віку поставлена перед необхідністю вияву самостійності в різноманітних видах діяльності (повинна багато рухатися, брати участь у розв'язанні побутових завдань, доглядати за домашніми тваринами, рослинами, виконувати інші господарські роботи, доглядати менших братиків і сестричок тощо). По-друге, життя серед живої природи формує у людини з раннього віку філософію ноосферного буття (В. І. Вернадський), а саму її – цілеспрямованою, наполегливою, здатною до активної самостійної діяльності” (Омеляненко). До того ж, педагогам, що виховують дошкільників, потрібно пам'ятати: згідно з науковими дослідженнями, генії народжуються з частотою 1 : 100 000. Але „відпад” йде швидко й невимовно у зв'язку з неготовністю виховати генія: сім'ї, суспільства, його самого тощо. В енциклопедіях США, Європи згадується всього-на-всього до 500 геніїв людської цивілізації за всю історію її існування по сьогодні включно.

Тож стосовно надійної інтелектуальної підтримки правильності вибору альтернативних рішень в освіті: що може бути кращою підмогою у цій справі, аніж використання найновіших досягнень науки і техніки, зокрема, AI. Те ж стосується і розвитку дитячих здібностей: він активно посприяє сформувати майбутнього першого лауреата Нобелівської премії в Україні, врешті-решт.

До речі: молоді вчені України (*Штучний інтелект в Україні...; Штучний інтелект для якісної освіти...*) якраз у педагогіці сьогодні й намагаються опанувати новітні сервіси AI для менеджерів і для дітей. І це, наприклад: DeepAI, Talk to Books, Paintbytext, Kaiber, Bedtimestory-AI, MakeMyTale, Mubert, Pictory, ChatGPT, Microsoft Designer з аналогом Scribble Diffusion. За нашою темою найбільшу цікавість являє Pictory, ChatGPT, а також (на україномовній царині Інтернету) спеціальний чат „На урок”, де можливе „цілком реальне й приватне” інтерв'ю з одіозними постатями авторів мега-менеджерських, тобто далеко введучих стратегічних рішень, котрі змінювали не один соціум, а – глобальний світ.

Прогресивний педменеджринг почав використовувати й новітній курс з Google: „Основи AI” (практика використання AI/ML: штучного інтелекту/машинного навчання) (*Google Україна спільно...*) Його вибудовано за класичним принципом: від простого до складного. На лекціях, воркшопах вивчатиметься: що є AI, для чого потрібен, про управлінські рішення на його підвалинах тощо. Завершення – поглиблений розгляд головних стратегій упровадження ML в заклади, створення техкоманд, про концепцію AI, ефективне використання AI, ML для розвитку закладу та особистого. Менеджери вчаться застосовувати готові ML-рішення у різних сферах: од маркетингу до управління закладами освіти навіть без знань у сфері кодування; розумово будувати стратегічні трансформації свого освітнього бізнесу із ML та формувати ML-команду. Все це корисно зрозуміти менеджерам, навіть коли не вони – розробники цивілізаційних новинок. А також управлінці мають чітко усвідомити: а чи потрібен AI їм, їхній справі.

Google в Україні реалізує цю програму в співпраці з Мінцифри, Офісом з розвитку підприємництва та експорту і такими інституціями як Дія.Бізнес та Projector Institute (*All of your projects...*) Організатори зазначають: навчальний курс корисний українцям як із досвідом у технічному фахові, так і без нього. Вітчизняних стартаперів запрошують на участь у безкоштовній програмі „1991 Acceleration”. Слухачі одержать навички застосування AI/ML для тих, хто не має досвіду роботи за технічним фахом, лекції од Google, інших компаній про те, як розібратися у даній темі; воркшопи із покроковими інструкціями використання AI-рішень; індивідуальні консультації з упровадження в освіту AI/ML; відзнаки за правильні відповіді у квізах; програма „Social Impact Award” дає грантову підтримку юним на створення соціалізаційних підприємств: „...стартавав конкурс для фінтех-стартапів Visa Everywhere Initiative, його переможці зможуть отримати до 50 000 доларів” (*AI for Business Management ...; All of your projects ...; Google Україна спільно...*)

Задля AI-застосунку в українських ЗДО ми розробили спеціальний авторський проєкт (Кононова, 2023), а саме: „Використання можливостей штучного інтелекту (AI) у ЗДО „Пролісок села Токарів Токарівської сільради Миргородського району Полтавської області”. До нього ввели: „План втілення у діяльність ЗДО „Пролісок” методів партнерської роботи з AI”, який має 3 етапи: I – організація і проведення семінару менеджерів-освітян за підтемами: „Підготовка, реалізація менеджерських рішень. Контроль за виконанням”; „Вплив на управлінські рішення основних сучасних факторів ефективності: людино-центристського та фактору AI”; II – навчання менеджера, педагогів ЗДО „Пролісок” на спеціальних підготовчих курсах типу AI for Business онлайн для роботи зі штучним інтелектом; III – проведення тренінгів застосування штучного інтелекту в процесі прийняття менеджерських рішень стосовно загальної діяльності ЗДО та інтелектуального розвою дошкільників, зокрема.

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок сказаному, мусимо зазначити: на сьогодні, в українських реаліях жорсткої невизначеності, лише у співдружності інтелекту людини та машинного можливі справді об'єктивно вивірені управлінські рішення.

Список використаних джерел

- Бабенко, І. В., Большая, О. В., Пивовар, Н. М. (2023). Майстерність менеджменту освітнього закладу у взаємодії з жіночим педагогічним колективом. *Витоки педагогічної майстерності*, 31, 10-16.
- Кардаш, Н. Г., Пивовар, Н. М. (2023). Сучасний менеджмент як продовження макаренківських традицій в умовах жорсткої невизначеності. *Витоки педагогічної майстерності*, 31, 86-91.
- Кардаш, Н. Г. (2022). *Розробка і прийняття управлінських рішень у педагогічному менеджменті*. (Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня „Магістр”). Полтава.
- Карпов, А. В. (2010). *Психологія менеджменту*. Київ: Просвіта.
- Кононова, О. В. (2023). *Фактори впливу на прийняття управлінських рішень*. (Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня „Магістр”). Полтава.
- Крижко, В. В., Павлютенков, Є. М. (1998). *Менеджмент в освіті*. Київ.
- Менеджмент освіти*. Взято з <https://dspu.edu.ua/ifmeit/wp-content/uploads/sites/2/2021/01/nmk-menedzhment-osviti.pdf> (дата звернення: 12.05.2023).
- Омеляненко, В. Л. *Педагогіка Теорія і методика виховання. Єдність і взаємозумовленість біологічних і соціальних чинників у процесі розв'язання завдань всебічного гармонійного розвитку особистості*. Взято з <https://westudents.com.ua/glavy/51274-dnst-vzamozumovlenst-bologchnih-sotsalnih-chinnikvu-protses-rozvyazannya-zavdan-vsebchnogo-garmonynogo-rozvitku-osobistost.html> (дата звернення: 19.07.2023).
- Сартан, Г. *Випробування жінкою: чоловіки уходять у тінь*. Взято з <https://osvita.ua/school/method/psychology/255/> (дата звернення: 12.02.2023).
- Статистика освіти*. Взято з <https://oplatforma.com.ua/article/1316-sklki-direktorv-shkl-hnh-zastupnikv-parahuvai-minulogo-navchalnogo-roku> (дата звернення: 17.09.2022).
- Стасюк, К. *Чому менеджерам потрібно використовувати AI в роботі вже зараз. Якщо ви менеджер – не потрібно боятися Data Science. Єдине, чого дійсно потрібно боятися, – запізнитися з впровадженням технологій та програвати через це своїм конкурентам: PROGEKTOR MAG*. Взято з <https://prjctr.com/mag/ai-for-managers> (дата звернення: 07.09.2023).
- Стефанська, І. *Як навчати дітей в еру штучного інтелекту Які навички потрібні дітям*. Взято з <https://www.youtube.com/watch?v=WpALiFZJH24> (дата звернення: 17.08.2023).
- Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р*. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-r#Text> (дата звернення: 14.07.2023).
- Штучний інтелект (AI) у навчанні: DeepAI, Paintbytext, Bedtimestory, MakeMyTale, ChatGPT Онлайн-ресурси зі штучним інтелектом для педагогів*. Взято з <https://educationpakhomova.blogspot.com/2023/04/ai-deepai-paintbytext-bedtimestory.html> (дата звернення: 13.08.2023).
- Штучний інтелект в Україні: в яких галузях планують застосовувати ШІ: Слово і діло*. Аналітичний портал. Взято з <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/06/infografika/suspilstvo/shtuchnyj-intelekt-ukrayini-yakux-haluzuax-planuyut-zastosovuvaty-shi> (дата звернення: 13.07.2023).
- Штучний інтелект для якісної освіти: УКРІНТЕІ запрошує до он-лайн-дискусії за круглим столом*. Кафедра дошкільної освіти, Факультет дошкільної і технологічної освіти. Взято з <https://kdpu.edu.ua/doshkilnoi-osvity/zahalna-informatsiia/893-prestsentr/novynu/hromadske-zhyttia/22618-shtuchnyu-intelekt-dlya-yakisnoyi-osvity-ukrintei-zaproshuye-do-onlayn-diskusiyi-zakruhlym-stolom.html> (дата звернення: 13.07.2023).
- AI for Business Management Dev & Data Science. Вивчаємо можливості впровадження AI в різні сфери діяльності. Будуємо AI стратегії та процеси*. Retrieved from <https://prjctr.com/course/ai-for-managers> (дата звернення: 11.07.2023).
- All of your projects, all in one place. ClickUp brings your teams together to plan, track, and collaborate on any project – all in one place*. Retrieved from https://clickup.com/teams/projectmanagement?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=gs_src_em_nnc_nb_trial_all-devices_troas_lp_x_all (дата звернення: 27.07.2023).
- Google Україна спільно з Мінцифри запускає новий курс „Основи AI”*. Взято з <https://shotam.info/google-ukraina-spilno-z-mintsyfri-zapuskaie-novuyu-kurs-osnovy-ai/> (дата звернення: 14.08.2023).
- Tom Gilb The Ten Most Powerful Systems Engineering Heuristics*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=qULLaPD9h4> (дата звернення: 19.07.2023).

Tom Gilb Competitive Engineering: A Handbook for Systems Engineering, Requirements Engineering, and... Retrieved from <https://www.livelib.ru/author/732887/series-tom-gilb> (дата звернення: 19.08. 2023).

References

- AI for Business Management Dev & Data Science. Vychaiemo mozhlyvosti vprovadzhennia AI v rizni sfery diialnosti. Buduiemo AI stratehii ta protsesy.* Retrieved from <https://prjctr.com/course/ai-for-managers>.
- All of your projects, all in one place. ClickUp brings your teams together to plan, track, and collaborate on any project – all in one place.* Retrieved from https://clickup.com/teams/projectmanagement?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=gs_cpc_em_nnc_nb_trial_all-devices_troas_lp_x_all
- Babenko, I. V., Bolshaia, O. V., & Pyvovar, N. M. (2023). Maisternist menedzherynhu osvitnoho zakladu u vzaiemodii z zhinochym pedahohichnym kolektyvom [Mastery of managing an educational institution in interaction with a female teaching staff]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 31, 10-16 [in Ukrainian].
- Cartan, H. *Vyprobuvannia zhinkoiu: choloviky ukhodiat u tin [Tested by a woman: men go into the shadows]*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/psychology/255/> [in Ukrainian].
- Google Ukraina spilno z Mintsyfry zapuskaie novyi kurs „Osnovy AI” [Google Ukraine together with the Ministry of Digitization is launching a new course "Basics of AI"]*. Retrieved from <https://shotam.info/google-ukraina-spilno-z-mintsyfry-zapuskaie-novy-kurs-osnovy-ai/> [in Ukrainian].
- Kardash, N. H., & Pyvovar, N. M. (2023). Suchasnyi menedzhment yak prodovzhennia makarenkivskykh tradytsii v umovakh zhorstkoj nevyznachenosti [Modern management as a continuation of Makarenko's traditions in conditions of severe uncertainty]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 31, 86-91 [in Ukrainian].
- Kardash, N. H. (2022). *Rozrobka i pryiniattia upravlinskykh rishen u pedahohichnomu menedzhmenti [Development and adoption of management decisions in pedagogical management]*. (Master's thesis). Poltava [in Ukrainian].
- Karpov, A. V. (2010). *Psykhologhiia menedzhmentu [Psychology of management]*. Kyiv: Prosvita [in Ukrainian].
- Kononova, O. V. (2023). *Faktory vplyvu na pryiniattia upravlinskykh rishen [Factors influencing management decision-making]*. (Master's thesis). Poltava [in Ukrainian].
- Kryzhko, V. V., & Pavliutenkov, Ye. M. (1998). *Menedzhment v osviti [Management in education]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Menedzhment osvity [Management of education]*. Retrieved from <https://dspu.edu.ua/ifmeit/wp-content/uploads/sites/2/2021/01/nmk-menedzhment-osviti.pdf> [in Ukrainian].
- Omelianenko, V. L. *Pedahohika Teoriia i metodyka vykhovannia. Yednist i vzaiemozuvolenist biolohichnykh i sotsialnykh chynnykiv u protsesi rozviazannia zavdan vsebichnoho harmoniinoho rozvytku osobystosti [Pedagogy Theory and methods of education. The unity and interdependence of biological and social factors in the process of solving the tasks of comprehensive harmonious development of the personality]*. Retrieved from <https://westudents.com.ua/glavy/51274-dnst-vzamozumovenst-bologchnih-sotsalnih-chinnikv-u-protses-rozvyazannya-zavdan-vsebchnogo-garmonynogo-rozvitku-osobistost.html> [in Ukrainian].
- Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On the approval of the Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine]: rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy vid 2 hrudnia 2020 r. № 1556-r.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-p#Text> [in Ukrainian].
- Statystyka osvity [Statistics of education]*. Retrieved from <https://oplatforma.com.ua/article/1316-sklki-direktorv-shkl-hnh-zastupnikv-narahuvali-minulogo-navchalnogo-roku> [in Ukrainian].
- Stasiuk, K. *Chomu menedzheram potribno vykorystovuvaty AI v roboti vzhe zaraz. Yakshcho vy menedzher – ne potribno boiatysia Data Science. Yedyne, choho diisno potribno boiatysia, – zapiznytysia z vprovadzhenniam tekhnolohii ta prohravaty cherez tse svoim konkurentam [Why managers need to use AI at work now. If you are a manager, you don't need to be afraid of Data Science. The only thing you really need to fear is being late to the technology adoption and losing out to your competitors because of it]: PROGEKTOR MAG.* Retrieved from <https://prjctr.com/mag/ai-for-managers> [in Ukrainian].
- Stefanska, I. *Yak navchaty ditei v eru shtuchnoho intelektu Yaki navychky potribni ditiam [How to teach children in the era of artificial intelligence. What skills do children need?]*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=WpALiFZJHZ4> [in Ukrainian].
- Shtuchnyi intelekt (AI) u navchanni: DeepAI, Paintbytext, Bedtimestory, MakeMyTale, ChatGPT Onlain-resursy zi shtuchnym intelektom dlia pedahohiv [Artificial intelligence (AI) in education: DeepAI, Paintbytext,*

Bedtimestory, MakeMyTale, ChatGPT Online AI resources for educators]. Retrieved from <https://educationpakhomova.blogspot.com/2023/04/ai-deepai-paintbytext-bedtimestory.html> [in Ukrainian].

Shtuchnyi intelekt v Ukraini: v yakykh haluziakh planuiut zastosovuvaty ShI: Slovo i dilo [Artificial intelligence in Ukraine: in which industries are they planning to use AI: Word and deed]. Analitychnyi portal. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2021/05/06/infografika/suspilstvo/shtuchnyj-intelekt-ukrayini-yakyyx-haluzyax-planuyut-zastosovuvaty-shi> [in Ukrainian].

Shtuchnyi intelekt dlia yakisnoi osvity: UKRINTEI zaproshuie do on lain-diskusii za kruhlym stolom [Artificial intelligence for quality education: UKRINTEI invites to an online round table discussion]. Kafedra doshkilnoi osvity, Fakultet doshkilnoi i tekhnolohichnoi osvity. Retrieved from <https://kdpu.edu.ua/doshkilnoi-osvity/zahalna-informatsiia/893-prestsentr/novyny/hromadske-zhyttia/22618-shtuchnyy-intelekt-dlya-yakisnoyi-osvity-ukrintei-zaproshuye-do-onlayn-diskusiyi-za-kruhlym-stolom.html> [in Ukrainian].

Tom Gilb The Ten Most Powerful Systems Engineering Heuristics. Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=qU_LLAPD9h4 (data zvernennia: 19.07.2023).

Tom Gilb Competitive Engineering: A Handbook for Systems Engineering, Requirements Engineering, and... Retrieved from <https://www.livelib.ru/author/732887/series-tom-gilb>

KONONOVA O., PYVOVAR N.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

AI AS THE NEWEST FACTOR OF INFLUENCE ON THE QUALITY OF MANAGEMENT DECISIONS

The authors of the article consider the urgent need for new approaches to management decision-making in education, which has long matured in the modern domestic conditions, supplementing, in particular, the human factor with the factor of AI (artificial intelligence), in that regard - also in the educational system, which will have an indirect effect on the education of preschoolers in creative, creative key. The role of the educational manager in modernizing the process of making management decisions in Ukrainian realities is emphasized, the author's project work on this is proposed, taking into account the Western analog experience. The authors emphasize: not on stereotypical approaches to the education of preschoolers, but on completely new ones - the use of artificial intelligence in the daily practice of preschool education - the possibility of successfully forming the creative competence of preschoolers, which in the future can become the basis of their self-realization as highly talented individuals, which is relevant for the development of the new Ukraine.

Key words: *management decisions, influence on decision-making, human factor, AI, preschoolers, management in educational institutions, services, software, computer equipment.*

Стаття надійшла до редакції 06.10.2023 р.

УДК 271.2-76:177.72](477)(092)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292661](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292661)

ВСЕВОЛОД ЛАНІН

ORCID: 0009-0004-5896-3237

ОЛЕНА ІЛЬЧЕНКО

ORCID: 0000-0003-4869-274X

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ПРОСВІТНИЦЬКО-БЛАГОДІЙНА І МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ІОАННА МАКСИМОВИЧА (1711-1715 РР.)

Дослідження присвячене діяльності Іоанна Максимовича – талановитого українського педагога, просвітника, культурного та церковного діяча, місіонера і благодійника. У статті розглянуто останні роки життєвого шляху Іоанна Максимовича, які припадають на період 1711-1715 рр. У статті висвітлено досвід місіонерської та просвітницько-благодійної діяльності Іоанна Максимовича. В дослідженні акцентовано увагу на важливості його зусиль у розвитку освіти, просвітництва (підтримка та опікування слов'янськими школами; фінансування та утримання бібліотек і єпархіальної типографії та ін.) та місіонерської діяльності (церковно-дипломатичні місії для збереження й поширення православної віри серед населення).

***Ключові слова:** Іоанн Максимович, історико-педагогічний досвід, просвітницько-благодійна діяльність, місіонерська діяльність, духовно-моральне виховання, освіта, 1711-1715 рр.*

Постановка проблеми. У статті висвітлено досвід просвітницько-благодійної та місіонерської діяльності Іоанна Максимовича в становленні освіти Тобольської єпархії, її духовному та культурному розвитку на початку XVIII століття.

Аналіз досліджень. Вивчення окремої особистості в історії нерозривно пов'язане з історичним процесом, адже персоналія акумулює у собі ідеї, настрої, думки, які пов'язані з епохою, оточенням, близькими та знайомими з одного боку, й універсальними цінностями, – з іншого. Іоанн Максимович займає особливе місце серед відомих українських педагогів кінця XVII – початку XVIII століття. Іоанн Максимович – талановитий педагог, місіонер, просвітник, активний громадський та церковний діяч, літератор. Персоналія Іоанна Максимовича, його біографія, творча спадщина привертають увагу багатьох дослідників. Висвітленню його життєвого і творчого шляху присвятили свої праці М. Абрамов, А. Карпінський, М. Скосирев, та ін. Просвітницька діяльність Іоанна Максимовича стала об'єктом наукових пошуків О. Кивлюка, С. Мащенко, С. Павленка та ін.; церковна і культурна діяльність просвітника привертала увагу М. Денисова, Є. Поселяніна, С. Фоміна.

Мета дослідження – розкрити досвід просвітницько-благодійної та місіонерської діяльності Іоанна Максимовича в період 1711-1715 рр.

Викладення основного матеріалу дослідження. Іоанн Максимович митрополит Тобольський, церковний діяч, духовний письменник, богослов – народився 1651 р. в місті Ніжин у сім'ї шляхтича Максима Васильківського, який пізніше переїхав до Києва, де орендував млини Києво-Печерської лаври та був відомим своїми пожертвуваннями на будівництво Київських храмів. Із 1668 по 1675 рр. юнак навчався в Києво-Могилянській колегії, після її закінчення почав викладати латинську мову. У тому ж 1675 р. в Києво-Печерській лаврі прийняв постриг. Далі було намісництво Свенського монастиря (1681 р.), Єлецького Успенського монастиря (1685 р.), висвячення у сан архімандрита (1696 р.) та хіротонізація на єпископа Чернігівського з возведенням у сан архієпископа (1697 р.). Іоанн Максимович є засновником першого навчального закладу вищого рівня на Лівобережній Україні – Чернігівського колегіуму (1700 р.). Українець за походженням, більшу частину свого життя творив та прожив на Чернігівщині, лише останні 4 роки свого життя очолював Тобольську кафедру в Сибіру. На момент переїзду йому було 60 років. Церковний переказ оповідає, що коли йому стало відомо про причину свого переведення до Сибіру, він пророчо сказав наступне: «Так, далеко мені їхати, але він буде ще далі від мене» (Денисов, 2007, с. 4). Дане пророцтво пов'язують із вигнанням Меншикова в місто Березово, північніше Тобольська. Заслання,

якому передував конфлікт та наклеп з боку Меншикова на митрополита, формально виглядало як підвищення по службі, однак всі розуміли, що назад Чернігівський настоятель вже не повернеться.

Період дослідження припадає на екватор Північної війни (1700-1721 рр.), в яку були втягнуті українські землі. 1711-1715 рр. в українській історії можна охарактеризувати як період ослаблення українського державотворення та збільшення російського впливу на всі сфери життя. Невдале повстання Івана Мазепи проти політичного центру лише посилює ці заходи. В цей час з'явилася чергова можливість отримати незалежність українським землям як від Московії, так і від Речі Посполитої, яка була союзником першої у війні проти Швеції. Однак і цей шанс було втрачено, що в результаті призвело до ліквідації козацтва на Правобережній Україні у 1713 р.

Отримавши у січні 1711 р. грамоту від Петра I, архієпископ відправляється у Москву. У цей час з під пера виходить автобіографічний твір «Подорожній», в якому Максимович описує свій від'їзд з Чернігова до Тобольська, включаючи тимчасове перебування та зведення в сан митрополита в Москві. Максимович починає шлях у лютому, подолавши більше 3000 кілометрів, добирається до Тобольська за півроку (Посохова, 2016). Сибір зустріла Максимовича 11 серпня 1711 року, візит був спланований місцевим воєводою Бібіковим з великою урочистістю. Митрополит Іоанн прибув до Тобольська на двох плотах і зупинився навпроти Знам'янського монастиря. Наступного дня відбулася зустріч із місцевим духовенством, владою та городянами. Тобольська єпархія кінця XVII-початку XVIII століття – надзвичайно велика за площею територія. Вона простягалася із заходу на схід від Ачітської фортеці (на захід від Уральських гір) до Камчатського півострову, а із півдня на північ від річки Бухтарма (територія сучасного Казахстану) до Колими. До того ж, в той час єпархія відчувала брак кадрів серед духовенства. Дослідник П. Остроухов описав умови, в яких довелося працювати Іоанну Максимовичу так: «Розумовий та моральний стан сибірської пастви цього часу був не самий кращий; відчувався брак на освічених пастирів; ідолопоклонство ще міцно тримало свої позиції за межами міст. Ось у яких важких умовах доводилося Іоанну Максимовичу брати на себе тягар архіпастирського служіння» (Шильникова, 2012). Особливо, тяжко було митрополиту Іоанну керувати єпархією, коли його помічника єпископа Єрофея (Варлаама) Косовського, перевели до іншого місця служби (сталося це у 1714 р.).

Окрім виконання своїх прямих обов'язків Іоанн Максимович, як і в Чернігові, активно переймався навчанням духовного юнацтва у Слов'янських школах, які започаткував його попередник митрополит Філофей у 1704 р. На утримання цих шкіл витрачалися власні кошти просвітителя, оскільки фінансування з боку держави не передбачалося. Предметами вивчення були: читання, катехізис, граматики, латина, іконописання. Діяльність слов'янських шкіл в Сибіру за часів Іоанна Максимовича була важливою складовою його служіння, яка мала вплив на розвиток освіти та культури в регіоні. Ці школи були, насамперед, спрямовані на просвіту серед дітей та молоді, де їх навчали читанню та письму, відігравали важливу роль у формуванні релігійного образу життя місцевих жителів, допомагали поширювати православну віру та сприяли її зміцненню в цьому регіоні. Окрім освіти та духовного навчання, слов'янські школи сприяли розвитку культури. Вони поширювали літературні твори, молитвенники й інші писемні матеріали, що, в свою чергу, сприяло розквіту писемності та культури. Майбутні священики і духовні лідери отримували базову освіту в цих школах. Іоанн Максимович, не обмежувався лише просвітницькою діяльністю, він також займався перекладом та написанням повчальних творів. Сучасники свідчили: «Єдина у нього розвага була – писати корисні для душі твори» (Сулоцький). Духовенство вбачало в ньому доброго і волелюбного наставника, який допомагав повчати паству словом і ділом таким чином, щоб у самому житті духовенства ця паства вбачала для себе взірць.

Під час свого перебування в Тобольську, як і в Чернігові, просвітитель продовжував займатися благодійною діяльністю. Керуючись словами Святого письма: «Ти ж, як подаєш милостиню, то нехай ліва рука твоя не знає, що робить права» (Матвія, 6:3), – найчастіше робив це потай від усіх. Там, де були горе та злидні, з'являвся він. Відвідуючи в'язниці, яких було вдосталь у Тобольську, утішав, повчав та допомагав тим, хто цього потребував. Не залишав осторонь богадільні, яких на той час лише в Тобольську було більше 20, а також будинки нужденних та сиріт, що залишалися без притулку та піклування. Залишаючи біля вікна гроші чи речі, преосвященний стукався і в ту ж саму хвилину віддалявся. Ця людина глибоко сприйняла євангельське слово: «Але як справляєш гостину, клич убогих, калік, кривих та сліпих, і будеш блаженний, що вони не можуть віддати тобі, віддається тобі за воскресіння праведних» (Луки, 14:1, 7-14). У святкові дні після літургії він запрошував до себе місцевих. Частування його завжди було дуже скромним, і справжньою окрасою таких трапез були бесіди святителя, який мав дар слова. За спогадами його сучасників, для пастви своєї Іоанн був не начальником, а духовним отцем, наставником. Двері його будинку завжди були відчинені для всіх, зустрічав з ласкою, любов'ю, завжди міг дати добру пораду та втішити (Просвірин, 1965, с. 77).

Поряд із просвітницькою та благодійницькою діяльністю Іоанн, подорожуючи краєм, займався й місіонерською діяльністю, зокрема дбав про відкриття нових храмів. Під час місіонерських походів проповідники зустрічалися із різними етнічними групами, зокрема з юкагирами, хантами, вогульчями та іншими. Щоб краще їх зрозуміти, Максимович вивчав їхні традиції, культуру та мову, задля того, аби

зробити християнство доступним для них, а також щоб вони не вбачали в ньому свого ворога. Однією із таких стала організація православної місії до Китаю, яка розпочала свою діяльність 16 січня 1715 р. Завдання, поставлені перед місією, несли контекст, насамперед, державно-політичного рівня. До появи в Китаї православних місіонерів, християнство займало незначні позиції та не було поширене. Значну роль в діяльності китайської місії відіграло розташування гарнізону в містах Албазин та Нерчинськ, які були фортецями, в яких проживали колишні військовополонені, які згодом пішли на службу до китайського імператора. Останній, розуміючи дану ситуацію, яка склалася в регіоні, прохав послати православне духовенство на місію до Пекіну. Слід особливо підкреслити, що в ході цього візиту митрополит Іоанн Максимович передав в дар для священнослужіння Пекінській церкві архієрейську митру, про що згадував пізніше в донесенні Синоду місіонер Антоній Платковський. Тож успішність і китайської місії можна з повним правом віднести до старань та досвіду святителя-українця, який хоч і не особисто, але через своїх представників, – зумів досягти бажаних церковно-дипломатичних цілей: сприяння поширенню православ'я на території Китаю (Лозовицький).

Висновок. У ході дослідження розкрито та проаналізовано, досвід просвітницько-благодійної та місіонерської діяльності Іоанна Максимовича в останні роки його життя, який вплинув на розвиток життя Тобольської єпархії на початку XVIII століття. Під час своєї служби на Тобольській кафедрі він продемонстрував відданість своїй справі, був не лише архієпископом, але й активним меценатом. Висвітлено досвід місіонерської діяльності, що сприяла збереженню та поширенню православної віри серед населення не лише своєї юрисдикції, а й за кордоном (місії поширення християнства) та просвітницько-благодійної (підтримка та опікування слов'янськими школами, які започаткував його предтеча (єпископ Філофей), в яких навчали дітей та молодь читанню та письму, фінансування та утримання бібліотек і єпархіальної типографії та ін.). У висновку слід підкреслити, що діяльність Іоанна Максимовича на Тобольській кафедрі була надзвичайно важливою для тогочасного церковного та культурного життя регіону.

Список використаних джерел

- Денисов, М. (2007). Святитель Иоанн Тобольский и история его прославления. *Сибирь православная*, 1, 2-8.
- Лозовицький, В. *Церковно-дипломатична діяльність митрополита Іоана (Максимовича) Тобольського (1651-1715)*. Взято с http://vb.vpba.edu.ua/public/pdf/7_17.pdf
- Максимович, Іоанн. (1975). *Словарь русских писателей XVIII века*. Взято с https://imwerden.de/pdf/slovar_russkikh_pisatelej_xviii_veka_slovník_1975_text.pdf
- Посохова, Л. (2016). *Митрополит Іоан (Максимович) про «своє» та «чуже» в автобіографічному творі «Подорожній» (1711 р.)*. Взято з: <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/9458/8980>
- Просвирнин, А. (1965). Святитель Иоанн, митрополит Тобольский и всея Сибири (К 250-летию со дня кончины). *Журнал Московской Патриархии*, 6, 77.
- Сулоцкий, А. *Жизнь Иоанна Максимовича, митрополита Тобольского и всея Сибири*. Взято з: <https://fex.net/ru/s/bytxzxm>
- Шильникова, Т. (2012). *Исследования сибирских историков-краеведов об Иоанне Максимовиче*. Взято з: <https://fex.net/uk/s/dcbo7od>

References

- Denysov, M. (2007). Sviatytel Ioann Tobolskyi i istoriya eho proslavlennya [Saint John of Tobolsk and the history of his glorification]. *Sybyr pravoslavnaia [Siberia Orthodox]*, 1, 2-8 [in Russian].
- Lozovytskyi, V. *Tserkovno-dyplomatychna diialnist mytropolyta Ioana (Maxymovycha) Tobolskoho (1651-1715) [Church-diplomatic activity of Metropolitan John (Maximovich) of Tobolsk (1651-1715)]*. Retrieved from http://vb.vpba.edu.ua/public/pdf/7_17.pdf [in Russian].
- Maximovych, Ioann (1975). *Slovar russkykh pysatelei XVIII-th. [Dictionary of Russian writers of the 18th century]*. Retrieved from https://imwerden.de/pdf/slovar_russkikh_pisatelej_18_veka_vyp1_1988_text.pdf [in Russian].
- Posokhova, L. (2016). *Mytropolyt Ioan (Maxymovych) pro «svoie» ta «chuzhe» v avtobiohrafichnomu tvori «Podorozhnii» (1711) [Metropolitan Ioan (Maksimovich) about "own" and "others" in the autobiographical work "Travelling" (1711)]*. Retrieved from <https://periodicals.karazin.ua/historiography/article/view/9458/8980> [in Ukrainian].
- Prosvyrnyn, A. (1965). Sviatytel Ioann, mytropolyt Tobolskyi i vseia Sibyri (K 250-letyiu so dnia konchiny) [Saint John, Metropolitan of Tobolsk and All Siberia (On the 250th anniversary of his death)]. *Zhurnal Moskovskoi Patryarkhyi [Journal of the Moscow Patriarchate]*, 6, 77 [in Russian].
- Shylnikova, T. (2012). *Isledovanyia sibirskyykh istorikov-kraevedov ob Ioanne Maximovychе [Research by Siberian local historians about Ivan Maksimovich]*. Retrieved from <https://fex.net/uk/s/dcbo7od> [in Russian].
- Sulotskyi, A. *Zhyzn Ioanna Maxymovycha, mytropolyta Tobolskoho i vseia Sibyri [Life of John Maksimovich, Metropolitan of Tobolsk and All Siberia]*. Retrieved from <https://fex.net/ru/s/bytxzxm> [in Russian].

LANIN V., ILCHENKO O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

EDUCATIONAL, CHARITY AND MISSIONARY ACTIVITIES OF IOANN MAXYMOVYCH (1711-1715)

The life and activities of Ioann Maxymovych (1651-1715), a prominent church figure and writer, have repeatedly attracted the attention of researchers. A significant number of investigations are dedicated to his biography and creative works. Almost his entire life was associated with Ukraine. Ioann Maxymovych – educator, church figure, missionary, spiritual writer, Archbishop of Chernihiv and Novgorod-Siversky, Metropolitan of Tobolsk, belongs to the ranks of saints, enlightener of the peoples of Siberia, founder of the first higher education institution on the Left-Bank of Ukraine – Chernihiv Collegium. Spent the majority of his life working and living in Ukraine, only heading the Tobolsk diocese in Siberia during the last years of his life.

The research is dedicated to the activities of Ioann Maxymovych, a talented ukrainian educator, enlightener, cultural and religious figure, missionary, and philanthropist. The article examines the last years of Ioann Maxymovych's life, which correspond to the period of 1711-1715. The study highlights the experience of his missionary and enlightening-philanthropic activities. The research emphasizes the importance of his efforts in the development of education and enlightenment (support and care for Slavic schools, financing and maintenance of libraries and the diocesan printing house, etc.) and missionary activities (ecclesiastical-diplomatic missions to preserve and spread the orthodox faith among the population).

Key words: *Ioann Maxymovych, historical and pedagogical experience, educational and charitable activity, missionary activity, spiritual and moral education, education, 1711-1715.*

Стаття надійшла до редакції 02.10.2023 р.

УДК 37.02:57

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292663](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292663)

ТЕТЯНА ЛЕГОСТАЄВА

ORCID: 0000-0002-6179-8584

ЄВГЕНІЯ ХРИСТЯН

НАТАЛІЯ ЧОКАЛЬ

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ УСПІШНОСТІ УЧНІВ

У статті розглядається питання використання інтерактивних технологій навчання у закладах середньої освіти, їх значення у процесі вивчення матеріалу біологічного змісту на уроках біології. Застосування інтерактивних методів сприяє формуванню комунікативних умінь, уміння чітко і послідовно висловлювати свою думку, аналізувати, формулювати висновки, працювати в команді, підвищує інтерес до навчального матеріалу, що в результаті сприяє підвищенню успішності учнів.

Ключові слова: *інтерактивне навчання, інтерактивні методи, успішність учнів, уроки біології.*

Постановка проблеми. У сучасній школі педагогічні інновації пов'язані із застосуванням інтерактивних методів викладання навчального матеріалу. Під час переходу до інтерактивного навчання змінилося ставлення учнів до предмету, їх мотивація до навчальної діяльності, від чого залежить рівень засвоєння ними знань. Цьому сприяє використання інтерактивних форм навчання при викладанні біології.

Аналіз основних досліджень і публікацій. О. Пометун та Л. Пироженко, дали найбільш точне визначення інтерактивному навчанню: «Це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність» (Пометун, Пироженко, 2003, с. 135-180).

Інтерактивні методи навчання мають значні переваги та сприяють формуванню ключових компетентностей. Вони дозволяють виконувати багато завдань, а саме: розвивати комунікативні навички, покращувати командну роботу, уміти чітко і послідовно висловлювати свою думку. Практика показала, що використання інтерактивних технологій може покращити нервовий стан учнів і дати їм можливість змінити форму своєї діяльності та звернути увагу на основні питання курсу (Богданова, 2003).

Якщо при використанні інтерактивної технології вчитель фіксує погіршення успішності учнів, то слід переглянути план роботи і з обережністю підходити до його виконання (Гаврилюк, 2012, с. 7-11).

Саме тому, **мета статті** – висвітлити результати оцінки рівня ефективності застосування інтерактивних методів навчання на уроках біології в школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментальна частина роботи проводилась студентками другого курсу магістратури спеціальності 014.05 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), в КЗО «Навчально-виховний комплекс №27 «школа I-III ступенів – дошкільний навчальний заклад (дитячий садок)» Дніпровської міської ради. Відповідно до мети перед дослідженням поставлено такі **завдання**: ознайомитися із суттю інтерактивного навчання; підібрати інтерактивні вправи для учнів 6-х і 8-х класів; проаналізувати та порівняти рівень засвоєння навчального матеріалу до та після використання інтерактивних вправ.

У теперішній час вважаємо доречним використання нових підходів щодо організації навчання, а саме застосування інтерактивних вправ, які набувають популярності серед вчителів та учнів. При правильному їх використанні можна легко змінювати форми навчальної діяльності, активізувати дітей, знімати нервову напругу, покращувати рівень навчального процесу, що збільшить навчальну мотивацію школярів.

Інтерактивне навчання – це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу з метою взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей учнів. Ефективність засвоєння знань залежить від активності учасників освітнього процесу, адже, важливо коли учень не просто прослуховує матеріал, а й сам активно працює – намагається знайти логічне пояснення того чи іншого явища, передати іншому учневі свою точку зору, в чому і полягає головна мета інтерактивного навчання.

Зараз існує велика кількість інтерактивних методик, але для того, щоб вони принесли якомога більше користі їх потрібно підбирати для кожної вікової групи школярів окремо. Так, для того, щоб перевірити ефективність застосування та правильний підбір інтерактивних вправ, здобувачки вищої освіти проводили уроки біології у 6-х і 8-х класах. Експеримент проводили у чотирьох класах, два з яких – експериментальні, де застосовували інтерактивні вправи, а два інших – контрольні, де уроки проводились без використання інтерактивів.

Перед підготовкою до занять, студентки мали можливість поспілкуватися з шкільним психологом, яка розповіла про вікові та психологічні особливості дітей середнього шкільного віку. На основі цієї інформації й підбирались інтерактивні вправи, які б позитивно вплинули на успішність школярів та їх загальний емоційний стан. З урахуванням вищевказаних особливостей дітей, було підбрано та проведено 22 інтерактивні вправи. Вік учнів 6-го класу 11-12 років. За нашими спостереженнями, у них відзначається різке зростання пізнавальної активності, вони стають більш допитливими. З метою формування комунікативних умінь, уміння чітко і послідовно висловлювати свою думку, аналізувати, формулювати висновки, студентками були проведені уроки біології із застосуванням інтерактивних методів.

У 6-му класі проводились уроки з тем: 1. «Суцвіття», 2. «Запилення. Запліднення», 3. «Плід, поширення плодів». На уроці за темою №1 студенткою були використані такі інтерактивні вправи: при колективному обговоренні – «мозковий штурм», мета якого – отримати протягом короткого проміжку часу якомога більше ідей щодо вирішення проблеми від усіх школярів. Вони не зазнають критики, а обговорення здійснюється після закінчення висловлювань. Цей метод пробуджує у школярів творчу уяву та полегшує вільне висловлення власних думок; «хто визначить раніше». Суть вправи: спочатку учні розподіляються на команди, кожна з яких отримує аркуш з рисунком, який потрібно підписати. Перемогу отримує та команда, яка швидше впорається із завданням; «навчаючи – вчуся». Метод заснований на можливості передачі учнем своїх знань іншим школярам та отриманні нової для себе інформації під час спілкування, підвищує інтерес до навчального процесу та надає необхідний матеріал для обов'язкового засвоєння на уроці. Прийом виявився особливо ефективним на етапі узагальнення та закріплення знань; при проведенні рефлексії настрою – «мій настрій на уроці» – вчитель надавала можливість учням обрати смайлик, який характеризував їх настрій на уроці, описати його одним словом та намалювати його у зошиті.

На уроці за темою №2 студентка застосувала наступні інтерактивні вправи:

«незакінчене речення», де надала бланк у якому потрібно було заповнити пропуски у реченні, завдання могло бути як групове так і індивідуальне. Вправа дала змогу за короткий час перевірити

рівень володіння учнями навчальним матеріалом, а за отриманими результатами скорегувати хід уроку; метод «асоціативний куш» вчитель застосувала на етапі актуалізації знань або для того, щоб сформулювати проблемне питання. Спочатку оголошувалась тема, сформульована одним словом, а потім учні підбирали до неї асоціації. Відповіді фіксувались вчителем на дошці у вигляді «куща», спочатку записувались більш точні та доречні асоціації, потім – другорядні. Таким чином, куш поступово збільшувався в розмірі і учні бачили перед собою вже справжній «куш ідей», який вони створили власноруч; технологія «мікрофон» займає короткий проміжок часу, але дає можливість відповісти всім бажаним і активізувати більш пасивних учнів. Спочатку студентка ставила перед класом питання, далі надавала уявний мікрофон і той хто тримав його в руках міг висловлюватися щодо обговорюваної теми; методика «інтелектуальна карта» покращує в учнів уяву, пам'ять, допомагає у візуалізації мислення, полегшує обробку інформації. Весь процес мислення зображували у вигляді схем, кожен учень створював свою карту знань, яка стала йому в нагоді вже під час виконання домашнього завдання; у ході методу рефлексії «дерево знань» на дошці студентка розмістила плакат «дерева знань», на який школярі після уроку прикріплювали зображення яблука, квітки або листка, кожен з яких має своє значення: яблуко – урок був корисний; квітка – на уроці не все вдалося, але він сподобався; зелений листок – після уроку залишились вправи, які не вдалося розв'язати; помаранчевий листок – урок виявився непродуктивним.

На уроці за темою №3 вчитель використала такі інтерактивні вправи: «так - ні» – це одна з найулюбленіших ігор учнів, на якій вони завжди активні та максимально залучаються до навчального процесу. Є багато варіантів проведення цієї вправи. На своїх уроках студентка роздавала учням карти червоного та зеленого кольорів (зелений колір картки означав, що вони погоджувались із твердженням, червоний колір – ні). Після гри завжди обговорювались питання, якщо щось було не зрозуміло займалися повторенням; «мозковий штурм»; «асоціативний куш»; «ажурна пилка». Переваги цієї вправи в тому, що вона стимулює дітей допомагати один одному в навчальному процесі, покращує взаємовідносини, за рахунок спільної роботи, значний обсяг інформації вивчається з легкістю і задоволенням. Цей метод на уроці було організовано таким чином: вчитель надала індивідуальні картки з інформацією для кожного учня, розподілила їх на домашню та експертну групи, після того, як всі експертні групи вислухали представників домашніх груп, експерти повертаються до своїх домашніх груп і діляться з ними інформацією; вправа «анкета-рефлексія» була застосована на етапі рефлексії, де учні отримали аркуші з таблицею на якій їм пропонувалося підкреслити необхідне, що стосувалося їх роботи на уроці, настрою, рівню засвоєння інформації.

У 8-му класі навчаються діти 13-14 років. Їм характерне абстрактне мислення, вони узагальнюють власний досвід, роблять висновки та передбачають наслідки. У дітей цієї вікової групи спостерігають різкі зміни у настрої та поведінці, найбільш яскраво проявляється індивідуалізм. Важливо посприяти дітям у розвитку їх здорової самооцінки, навчивши розбудовувати її на основі власних досягнень. Особливо цінним в цьому віці є розвиток критичного мислення. Школярі цього віку особливо цінують власну думку, тому, щоб навчальний процес був якомога продуктивним слід підбирати відповідні методики.

У 8 класі студентка проводила уроки з наступних тем: 1. «Перша допомога при термічних пошкодженнях шкіри (опіки, обмороження). Захворювання шкіри та їх профілактика», 2. «Будова нервової системи. Центральна і периферична нервова система людини», 3. «Головний мозок людини». На уроці за темою №1 вчителем були використані такі інтерактивні вправи: «точка опори» і підбрано запитання та завдання, які актуалізували опорні знання учнів та підвищували інтерес до вивчення нової теми; «мікрофон»; «навчаючи – вчуся»; «шпаргалка». Учням було надано матеріал для ознайомлення, після чого їм потрібно було передати його зміст, використовуючи схеми, рисунки, умовні позначення. Потім збирались ці «шпаргалки» і учні за бажанням витягували одну з них і відтворювали зашифрований текст; рольова гра «консультує лікар» – навчальний процес був побудований на залученні учнів до моделювання явищ, що вивчаються. Ігрова модель допомогла досягти комплексу наступних цілей: забезпечити контроль емоцій, можливість самовизначення, розвиток творчої уяви, підвищення рівня співробітництва, можливість вільно висловлювати власні думки; у ході вправи рефлексії «закінчи фразу» учні мали можливість висловити власну думку щодо уроку, обираючи початок фрази і продовжуючи його.

На уроці за темою №2 вчителем були використані такі інтерактивні вправи:

«незакінчені речення», за допомогою якої учні отримували можливість визначити свої очікування від уроку. Для цього вчитель роздавала кожному учневі аркуш паперу, на якому написані незакінчені речення, що потрібно доповнити. До вправи поверталися в кінці уроку. За бажанням учнів їх відповіді були озвучені; вправу «пригадай» використовували на етапі актуалізації знань, для того, щоб разом з учнями простежити рівень володіння раніше засвоєним матеріалом; «мозковий штурм»; «навчаючи-вчуся»; «шпаргалка»; «інтелектуальна карта»; «ажурна пилка»; у ході вправи «лови помилку» студентка зачитувала твердження і, якщо воно правильне, то учні піднімали зелені картки, якщо ні – червоні; у вправі рефлексія «мій настрій на уроці» учні обирали смайлик, який відповідав настрою на уроці

(замальовували його в зошиті або на окремій картці) та характеризували його одним словом; при виконанні вправи «ти – мені, я – тобі» школярі ставили один одному запитання з вивченої теми. Учень, який давав правильну відповідь, запитував того, хто поставив запитання.

На уроці за темою №3 вчителем були використані такі інтерактивні вправи:

«точка опори»; «хто визначить раніше»; «коло ідей». Дану вправу застосовано для обговорення проблемного питання, коли учні навчалися, як висловлювати власні думки так і вислуховувати погляди інших. Учні навчалися навичкам переговорів та вибору правильних рішень; «навчаючи – вчуся»; «мозковий штурм»; метод «хмара слів» допоміг покращити візуалізацію учнів, зосередив їх увагу на матеріалі уроку та був доречним на будь-якому етапі навчального процесу. При цьому, ключові слова найкраще робити різнокольоровими та різного розміру, таким чином виділяючи їх важливість; «анкета-рефлексія».

Для перевірки рівня засвоєння навчальної інформації школярами вчителями (студентками) здійснено розподіл класів на експериментальні та контрольні (6-А – контрольний клас, 27 учнів; 6-Б – експериментальний клас, 28 учнів; 8-А – контрольний клас, 25 учнів; 8-Б – експериментальний клас, 23 учні).

В експериментальних класах застосовувалися вправи та методики інтерактивного навчання, а в контрольних – ні. В обох класах на паралелях в кінці кожного уроку проводився експрес-тест, який дав змогу простежити, чи ефективними виявилися інтерактивні вправи, та у якому класі успішність учнів вища. Також, було розраховано середній бал учнів, що вони наразі мали (до застосування інтерактивних технологій навчання). На основі отриманих даних і проведено аналіз рівня засвоєння знань, умінь та навичок.

За нашими даними, середній бал учнів до застосування інтерактивних методик був такий: 6-А – 8,2; 6-Б – 7,8; 8-А – 8,6; 8-Б – 8,2. Середній бал учнів після застосування інтерактивних методик: 6-А (контрольний) – 8,2; 6-Б (експериментальний) – 8,6; 8-А (контрольний) – 8,6; 8-Б (експериментальний) – 8,6. Початковий якісний показник успішності: 6-А – 92,6; 6-Б – 89,3; 8-А – 96; 8-Б – 91,3 % відповідно. Якісний показник успішності після експерименту: 6-А (контрольний) – 92,6; 6-Б (експериментальний) – 96,4; 8-А (контрольний) – 96; 8-Б (експериментальний) – 95,6 % відповідно.

Отже, в результаті педагогічного експерименту нами виявлено зацікавленість і високу активність учнів при застосуванні інтерактивних методів навчання. Також, з аналізу рівня засвоєння знань, умінь та навичок, за допомогою розрахунку середнього балу та якісного показника успішності, ми можемо зробити висновок про правильний підбір вправ та методик інтерактивного навчання. При порівнянні показників успішності в експериментальному класі, в якому застосовувалися інтерактивні вправи, та в контрольному, де проводилось традиційне навчання, встановлено, що у першого – середній бал та якісний показник успішності підвищились відносно до початкових значень: середній бал у 6-му класі – на 8%; у 8-му класі – на 4%; якісний показник успішності у 6-му класі – на 7,1%; у 8-му – на 4,3%.

Отже, інтерактивні технології стають невідомою частиною сучасного навчання. Активність учня створює передумови для активізації когнітивних процесів та сприяє кращому запам'ятовуванню необхідної інформації, що допомагає розширити світогляд учня. Також, крім навчальної, інтерактивні методи мають і соціальну мету, оскільки сприяють співіснуванню учнів у класному колективі.

Висновки.

Отже, ми охарактеризували суть інтерактивних методів навчання, правильно підбрали інтерактивні вправи для учнів 6-х і 8-х класів, проаналізували та порівняли рівень засвоєння навчального матеріалу до та після використання інтерактивних вправ.

Отримані нами результати свідчать про те, що використання інтерактивних методів на уроках біології сприяє концентруванню уваги, підвищує інтерес до навчання, що в результаті сприяє підвищенню успішності учнів.

Згідно аналізу літературних джерел та завдяки застосуванню на практиці інтерактивних вправ, дійшли висновку, що вони дають можливість творчій особистості учня реалізувати себе і підвищити рівень своїх знань, створює комфортні умови в процесі навчання, покращує розвиток критичного мислення учнів, сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу, формує та розвиває загальнонавчальні компетентності учнів із біології.

Список використаних джерел

- Богданова, О. К. (2003). *Сучасні форми і методи викладання біології в школі*. Харків: Основа.
- Гаврилюк, О. О. (2012). Формування екологічного мислення і свідомості учнів шляхом застосування інтерактивних форм і методів навчання. *Біологія*, 7, 7-11.
- Пометун, О. І., Пироженко, Л. В. (2003). *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання*. Київ: А.С.К.

References

- Bohdanova, O. K. (2003). *Suchasny formy i metody vykladannya biologiyi v shkoli [Modern forms and methods of teaching biology at school]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
- Gavrylyuk, O. O. (2012). Formuvannya ekologichnogo myslennya i svidomosti uchniv shlyahom zastosuvannya interaktyvnykh form i metodiv navchannya [Formation of students' ecological thinking and consciousness through the use of interactive forms and teaching methods]. *Biology [Biology]*, 7, 7-11 [in Ukrainian].
- Pometun O.I., & Pyrozhenko L.V. (2003). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnologii navchannia [A modern lesson. Interactive learning technologies]*. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].

LEGOSTAYEVA T., KHRYSYAN Y., CHOKAL N.

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

APPLICATION OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN BIOLOGY LESSONS AS A MEANS OF IMPROVING STUDENT ACHIEVEMENT

The article examines the issue of the use of interactive learning technologies in secondary education institutions, their importance in the process of studying the material of biological content in biology lessons. The use of interactive methods contributes to the formation of communication skills, the ability to clearly and consistently express one's opinion, analyze, formulate conclusions, work in a team, increases interest in the educational material, which, as a result, contributes to the improvement of student success. The use of interactive exercises in biology lessons at school enables students to realize themselves, increase the level of their knowledge, creates comfortable conditions in the learning process, improves the development of critical thinking of students, contributes to better memorization of educational material, forms and develops general educational competences of students in biology.

Examples of the use of such methods as "who will determine first", "my mood in the lesson", "teaching-learning", "openwork saw", "brainstorming", "incomplete sentence", "associative bush", "microphone", "intellectual map", "tree of knowledge", "yes - no", "questionnaire-reflection", "point of support", "cheat sheet", "doctor consults", "incomplete sentences", "recall", "catch a mistake", "my mood in class", "you - me, I - you", "circle of ideas", "word cloud" in the process of studying the material of the biological direction in biology lessons.

Biology lessons were held for the 6th and 8th grades of the secondary school. Exercises and interactive learning methods were used in the experimental classes, but not in the control classes. In both classes, at the end of each lesson, an express test was conducted on the parallels, which made it possible to trace whether the interactive exercises were effective, and in which class the students' success rate was higher. The average score of students before the use of interactive learning technologies was calculated. On the basis of the received data, an analysis of the level of assimilation of knowledge, abilities and skills of students was carried out.

As a result of the pedagogical experiment, the interest and high activity of students in the application of interactive teaching methods was revealed. From the analysis of the level of assimilation of knowledge, abilities and skills, with the help of calculating the average score and the indicator of qualitative success, it is possible to draw a conclusion about the correct selection of exercises and methods. When comparing the performance indicators in the experimental classes, in which interactive exercises were used, and in the control classes, where traditional training was conducted, it was established that in the former, the average score and the qualitative performance indicator of students increased relative to the initial values.

Key words: *interactive learning, interactive methods, student success, modern biology lesson.*

Стаття надійшла до редакції 14.10.2023 р.

УДК 378.6.091.3:[006::615.2/.3]:004.67(043)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292664](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292664)

ОКСАНА МАНЧЕНКО

ORCID: 0000-0002-5461-6586

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПЛАТФОРМИ LIKAR_NMU У НАВЧАННІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ МАЙБУТНІХ ФАРМАЦЕВТІВ

У статті схарактеризовано продуктивний досвід Національного медичного університету імені О. О. Богомольця з використання дистанційної платформи LIKAR_NMU у навчанні стандартизації лікарських засобів майбутніх фармацевтів. З'ясовано, що платформа дистанційного навчання LIKAR_NMU максимально відповідає головним вимогам до її впровадження й застосування у освітньому процесі закладів вищої медичної (фармацевтичної) освіти: вона є надійною в експлуатації, зручною у використанні та управлінні, характеризується сумісністю, модульністю, безпечністю.

Практичний досвід використання дистанційної платформи LIKAR_NMU як корпоративної версії open-source системи Moodle дав змогу виявити, що під час навчання стандартизації лікарських засобів найбільшу затребуваність у викладачів й здобувачів вищої фармацевтичної освіти мають такі ресурси LIKAR_NMU: «Книга»; «Напис»; «Сторінка»; «Тека»; «Файл»; «IMS-контент пакет»; «URL (вебпокликання)» та успішно зарекомендували види діяльності, що є у меню дистанційної платформи LIKAR_NMU, зокрема: «H5S»; «База даних»; «Вибір»; «Вікі»; «Глосарій»; «Завдання»; «Чат».

***Ключові слова:** вища фармацевтична освіта; заклади вищої медичної (фармацевтичної) освіти; навчання стандартизації лікарських засобів; майбутні фармацевти; платформа дистанційного навчання LIKAR_NMU.*

Постановка проблеми. Фармацевтична галузь України є важливим сегментом національної економіки й значною мірою визначає стратегію й оборонну безпеку країни. Сучасні виклики, які постають у сфері фармацевтичних послуг, зумовлюють доцільність пошуку й застосування нових підходів до підготовки майбутніх фахівців-фармацевтів у закладах вищої медичної (фармацевтичної) освіти (далі – ЗВМ(Ф)О) в Україні. Так, у «Стратегії розвитку медичної освіти в Україні» (*Про схвалення Стратегії ...*, 2019) нагальною проблемою визначено потребу у синхронізації процесів, пов'язаних з проведенням багатьох реформ у сфері охорони здоров'я в Україні, та змінах в системі підготовки фахівців (*Про схвалення Стратегії...*, 2019).

Невід'ємним складником поліпшення якості надання громадянам України послуг з охорони здоров'я є інформатизація вищої фармацевтичної освіти (далі – ВФО), що потребує застосування сучасних технологій дистанційного навчання (далі – ДН) у навчанні фахових дисциплін, зокрема таких як «Стандартизація лікарських засобів».

Актуальність дослідження. На думку вчених, з кожним роком у всьому світі зростає кількість студентів, які навчаються за дистанційними технологіями, збільшується кількість ЗВМ(Ф)О, які використовують ДН в освітньому процесі (Кваско, Кондаурова, 2021, с. 57). З огляду на особливості перебігу освітнього процесу у ЗВМ(Ф)О, які пов'язані із дотриманням безпекової ситуації в умовах воєнного стану в країні, науковий й прикладний інтерес становить аналіз практики підготовки майбутніх фахівців-фармацевтів, зокрема щодо використання технологій ДН у навчанні стандартизації лікарських засобів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій дав змогу з'ясувати, що особливості застосування сучасних технологій ДН обґрунтовано О. Кучай, А. Дем'янюк (Кучай, Дем'янюк, 2021); практичні аспекти організації тренінгів з вивчення методів та засобів ДН для викладачів університету схарактеризовано такими ученими як В. Болілий, В. Матяш, О. Резіна О. (Болілий, Матяш, Резіна, 2020); теоретичні й прикладні питання використання сучасних технологій та вебінструментів для організації ДН у медичних університетах досліджено С. Блахун, О. Науменко, Н. Стучинська, Н. Литвиненко (Blahun, Naumenko, Stuchynska, Lytvinenko, 2021); проблеми дистанційного навчання студентів фармацевтичних факультетів визначено К. Александровою, Н. Крісановою, Н. Рудько (Александрова, Крісанова, Рудько, 2016); досвід застосування сучасних новітніх методик навчання в освітньому процесі Національного медичного

університету імені О. О. Богомольця проаналізовано О. Кваско, А. Кондауровою (Кваско, Кондаурова, 2021) та іншими. Авторкою цієї статті висвітлено специфіку інтеграції ресурсів освітньо-інформаційного середовища закладу вищої медичної освіти у навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх фармацевтів (Манченко, 2022). Тож, результати дослідної діяльності українських учених, а також авторські напрацювання склали наукове підґрунтя для здійснення цієї наукової розвідки.

Мета статті – схарактеризувати продуктивний досвід Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (далі – НМУ імені О. О. Богомольця) з використання дистанційної платформи LİKAR_NMU у навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх фармацевтів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Передусім зазначимо, що згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 (*Про затвердження...*, 2015) було затверджено перелік галузей і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, зокрема й у ЗВМ(Ф)О. Так, з 01.01.2016 року до галузі знань 22 Охорона здоров'я було включено спеціальність 226 Фармація, підготовку за якою розпочато за освітніми програмами «Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія фармацевтичних препаратів», «Технології парфумерно-косметологічних засобів». Із 2017–2018 н.р. спеціальність 226 Фармація було замінено на спеціальність 226 Фармація, промислова фармація, що має код і найменування відповідної деталізованої галузі за Міжнародною стандартною класифікацією освіти, а саме: 0588 Inter-disciplinary programmes and qualifications involving natural sciences, mathematics and statistics; 0711 Chemical engineering and processes; 0916 Pharmacy (Про затвердження, 2015). Натепер в Україні підготовка майбутніх магістрів фармації здійснюється за Стандартом вищої освіти України Галузі знань 22 Охорона здоров'я спеціальності 226 Фармація, промислова фармація спеціалізаціями 226.01 Фармація; 226.02 Промислова фармація (*Стандарт...*, 2022).

Відповідно до Робочого навчального плану на 2022-2023 н.р. підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація» вивчення навчальної дисципліни «Стандартизація лікарських засобів» у НМУ імені О. О. Богомольця передбачено на п'ятому курсі в обсязі трьох кредитів ЄКТС – відповідно всього 90 год., з яких 10 год. лекції; 40 год. практичні заняття, 40 год. самостійна робота студентів. Слід зазначити, що ця норма була визначена й у Робочих навчальних планах закладу за 2020-2021 н.р. та 2021-2022 н.р.

З 18 січня 2021 року навчання здобувачів вищої освіти у НМУ імені О. О. Богомольця, зокрема й вивчення дисципліни «Стандартизація лікарських засобів», здійснюється на платформі ДН LİKAR_NMU. Стисло її схарактеризуємо.

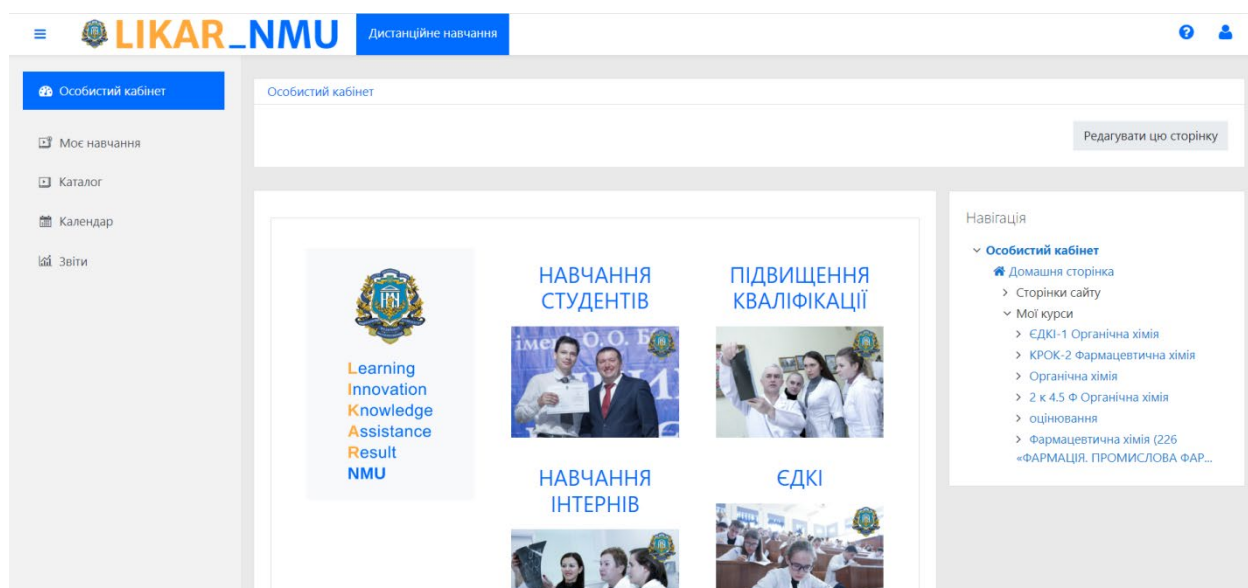
Передусім зазначимо, що у цьому дослідженні будемо тлумачити поняття «платформа дистанційного навчання у ЗВМ(Ф)О» як віртуальне навчальне середовище, в якому викладачі та здобувачі ВФО отримують широкі можливості щодо застосування сучасних технологій ДН під час опанування майбутньою професією, зокрема й у процесі навчання стандартизації лікарських засобів. Уточнімо, що межах цієї локальної наукової розвідки будемо використовувати поняття «платформа дистанційного навчання» і «дистанційна платформа» як синонімічні.

У потрактуванні фахівців НМУ імені О. О. Богомольця платформа ДН LİKAR_NMU побудована на базі електронної системи ДН Мосо як корпоративної версії open-source системи Moodle, що включає в себе всі можливості Moodle та додає до них нові можливості, що є важливими для закладів освіти (*Методичні рекомендації...*, 2021).

На платформі ДН LİKAR_NMU створено новий каталог навчального контенту, де представлено такі сторінки: 1) Каталог; 2) Призначене навчання; 3) Історія навчання. До послуг викладачів та здобувачів вищої освіти є гнучке налаштування відображення каталогу навчального контенту – категорії; класифікація типів; форматів сортування, а також відображення стислих та розширених карток або панелей навчальних дисциплін з інформацією про їх статус; бали за види навчальної діяльності; теги; зображення; отримані студентами оцінки; академічні дані про викладачів тощо (Методичні рекомендації, 2021). Рис. 1 ілюструє інтерфейс Платформи ДН LİKAR_NMU.

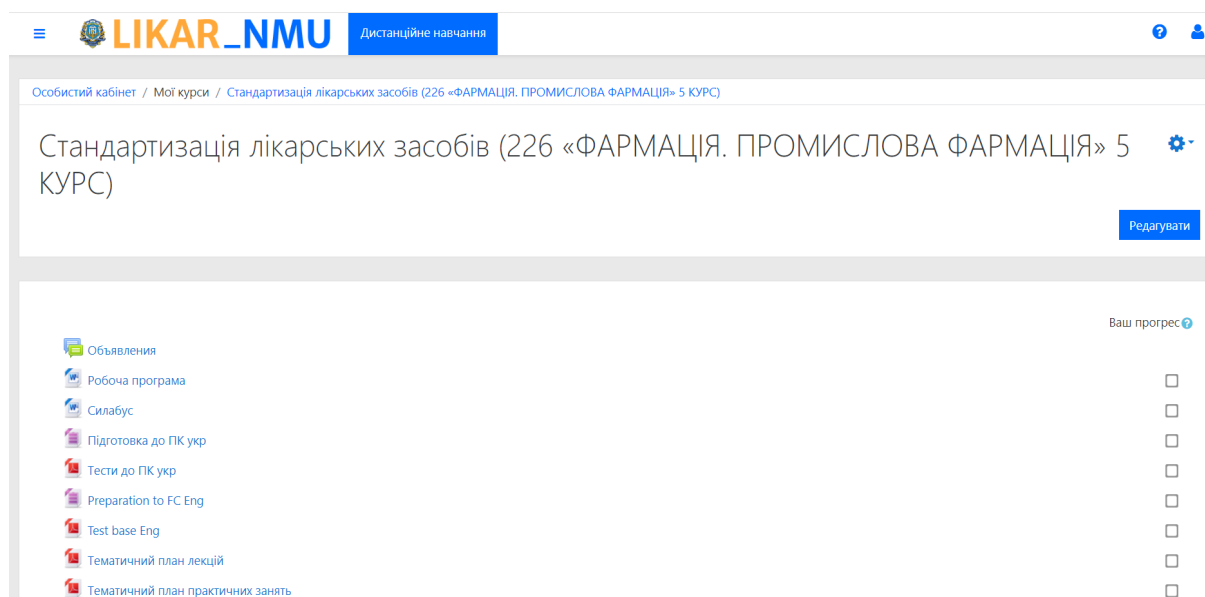
Досвід показує, що для здобувачів ВФО й викладачів НМУ імені О. О. Богомольця зручним на практиці виявилось те, що всі повідомлення від системи шаблонізовані та зібрані у спеціальному модулі управління повідомленнями. Це досягається завдяки тому, що адміністратори системи мають можливість гнучко налаштовувати ці шаблони, а також відстежувати відправлення повідомлень будь-якими користувачами системи.

Зазначимо, що на платформі ДН LİKAR_NMU вбудовано конструктор та програвач інтерактивних сумісних з мобільними пристроями H5P. Він дає змогу розробникам курсів легко й швидко створювати більш ніж 49 типів інтерактивних завдань.

Рис. 1. Інтерфейс дистанційної платформи LIKAR_NMU Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (особистий кабінет)

Додамо, що інтерактивні завдання уможливають використання мультимедіа та відеоконтенту. Так, викладачами кафедри хімії ліків та лікарської токсикології фармацевтичного факультету НМУ імені О. О. Богомольця розроблено й успішно упроваджується електронний навчальний курс (далі – ЕНК) «Стандартизація лікарських засобів» (рис. 2).

Рис. 2. Титульна сторінка ЕНК «Стандартизація лікарських засобів» дистанційної платформи LIKAR_NMU НМУ імені О. О. Богомольця

Слід додати, що викладачами й майбутніми магістрами фармації НМУ імені О.О. Богомольця як успішну новацію оцінено можливість у LIKAR_NMU інтеракції з різними платформами проведення вебінарів та інтерактивного навчання, а саме: Zoom, Teams, BigBlueButton, WebEx тощо. Така інтеракція дає змогу: 1) автоматично додавати до аудиторії (в кімнату) вебінара викладачів та здобувачів вищої освіти; 2) надсилати нові зображення та нагадування учасникам вебінару з покликанням для переходу у вебінарну кімнату; 3) використовувати прозору автентифікацію учасників вебінару (їм достатньо авторизуватися в LIKAR_NMU). Наприклад, під час навчання стандартизації лікарських засобів можна додати вид діяльності або ресурс. Тож, у процесі редагування ЕНК «Стандартизація лікарських засобів»

викладачами було ухвалено рішення додати ресурс BigBlueButton, що уможливило створення всередині Moodle покликання на онлайн-класи в режимі реального часу за допомогою платформи BigBlueButton, відкритої системи вебконференцій та ДН.

Аналіз досвіду навчання стандартизації лікарських засобів майбутніх магістрів фармації у НМУ імені О.О. Богомольця дав змогу виявити, що найбільш загальноживаними є низка ресурсів, які у вигляді модулів представлені на дистанційній платформі LİKAR_NMU. Це такі як:

- «Книга» – уможливує створення багатосторінкових ресурсів у вигляді книги з розділами та підрозділами; книги можуть містити мультимедійні файли, а також текст і корисні для тривалого зберігання навчальні матеріали;

- «Напис» – дає змогу додавати текстові написи на сторінку курсу між покликанням на інші ресурси і види діяльності. Написи дуже універсальні і можуть допомогти поліпшити зовнішній вигляд означеного ЕНК, якщо використовувати їх належним чином;

- «Сторінка» – надає можливість створити вебсторінку, використовуючи вбудований текстовий редактор. На сторінці може відображатись: текст, зображення, аудіо, відео, веб-посилання та вбудований код (iframe). Перевагою використання модуля «Сторінка» у порівнянні з модулем «Файл» є те, що ресурс ЕНК «Стандартизація лікарських засобів» стає більш доступними (наприклад, для користувачів мобільних пристроїв) та його простіше оновлювати;

- «Тека» – дає змогу надавати доступ до групи файлів, розміщених в одній теці. Запаковану в архів теку можна завантажити на ЕНК «Стандартизація лікарських засобів» та розархівувати, або ж створити порожню теку та завантажувати файли по одному;

- «Файл» – уможливує додавання файлу у вигляді ресурсу ЕНК «Стандартизація лікарських засобів». В залежності від налаштувань та формату файла, він буде відображатися в інтерфейсі означеного ЕНК або може бути завантаженим на персональному комп'ютері. Користувачу необхідно мати відповідне програмне забезпечення на своєму персональному комп'ютері для того, щоб відкрити відповідний файл (.doc .pdf .djvu);

- «IMS-контент пакет» – це набір файлів, які скомплектовані відповідно до узгодженого стандарту для того, щоб їх було зручно використовувати в різних системах. Використання модуля IMS дає змогу завантажувати такі пакети контенту, як zip-архіви, і додавати їх до ЕНК «Стандартизація лікарських засобів» як ресурси. Вміст IMS-контент пакету зазвичай відображається на декількох сторінках з навігацією між цими сторінками;

- «URL (вебпокликання)» – дає змогу створити вебпокликання як ресурс ЕНК «Стандартизація лікарських засобів». URL (Universal Resource Locator – універсальний локатор ресурсу) певної вебсторінки можна копіювати та додавати до ресурсу. Також можна використовувати вікно вибору файла та обрати посилання з репозитаріїв (сховищ), таких як YouTube або Вікімедіа (в залежності від того, які репозитарії дозволені для сайту). Є декілька варіантів відображення URL: вбудований (у рамці на сторінці) або у новому вікні.

Додамо, що у процесі навчання дисципліни «Стандартизація лікарських засобів» успішно зарекомендувати види діяльності, що є у меню дистанційної платформи LİKAR_NMU, зокрема:

- 1) H5S – використання цього модулю дає змогу додавати інтерактивний контент, такий як презентації, відео та інші мультимедіа, запитання, вікторини, ігри тощо;

- 2) База даних – використання цього модулю дає змогу створювати, підтримувати та здійснювати пошук наборів однотипних записів. Структура запису визначається викладачем, як сукупність полів. Типи полів налічують: прапорець, радіо-кнопки, виринаюче меню, текстове поле, URL-адреса, зображення та файл. Якщо фільтр автоматичного зв'язування бази даних ввімкнений, то будь-які записи в базі даних будуть автоматично пов'язані зі словами або фразами, що з'являються в ЕНК «Стандартизація лікарських засобів»;

- 3) Вибір – використання цього модулю дає змогу викладачу створити одне запитання і запропонувати широкий вибір можливих відповідей. Результати вибору можуть бути опубліковані після того, як студенти відповіли, після певної дати, або не публікуватися взагалі чи бути опубліковані анонімно;

- 4) Вікі – використання цього модулю уможливує додавання та редагування набору вебсторінок;

- 5) Глосарій – використання цього модулю дає змогу створювати список визначень на кшталт словника, збирати та систематизувати ресурси або відомості ЕНК «Стандартизація лікарських засобів»; записи можуть бути структуровані за алфавітом або по категоріях, даті або автору;

- 6) Завдання – використання цього модулю дає змогу створювати завдання, збирати роботи, оцінювати їх та залишати відгуки на ці роботи. Студенти можуть завантажувати будь-який цифровий контент (файли): а) текстові документи; б) електронні таблиці; в) зображення; г) аудіо та відео файли. Крім того можна запропонувати студентам вводити відповідь безпосередньо в редакторі на сайті. При оцінюванні завдання викладачі можуть залишати текстові відгуки або файли з детальним роз'ясненням. Завдання можуть бути оцінені в числовому виразі або буквенною шкалою. Також доступний розширений метод оцінювання у вигляді рубрик. Остаточна оцінка за роботу буде записуватися до журналу оцінок;

7) Чат – використання цього модулю дає змогу організувати режим синхронного онлайн обговорення в текстовому форматі тощо

Аналіз практики застосування платформи ДН LIKAR_NMU у навчанні здобувачів ВФО НМУ імені О. О. Богомольця свідчить, що ЕНК «Стандартизація лікарських засобів» може містити різні елементи: лекції, практичні завдання, методичні рекомендації, вказівки для самостійної роботи студентів, список рекомендованих джерел, форум тощо. При цьому використовуються тексти, презентації, таблиці, схеми, відеоматеріали, графіки, вебпосилання в мережі Інтернет, допоміжні файли тощо. Окрім того, дистанційна платформа LIKAR_NMU надає зручні засоби комунікації, серед яких – управління контентом, різні форми організації занять тощо. Це уможливує у процесі навчання стандартизації лікарських засобів застосування комп'ютерних навчальних програм, електронних підручників тощо, доступних студентам за допомогою глобальної – Інтернет і локальних (внутрішніх) комп'ютерних мереж – Інтранет. Окрім того, викладач може не лише розробляти й використовувати ЕНК «Стандартизація лікарських засобів», але й за рахунок гнучкості ресурсів дистанційної платформи LIKAR_NMU редагувати та оперативно наповнювати його контент.

Серед функцій платформи ДН LIKAR_NMU є ті, що полегшують процес оцінювання знань студентів. Так, контроль навчальних досягнень студентів здійснюється за допомогою окремого модуля, де пропонується багато видів тестів, надається можливість повторного тестування з дозволу викладача, забезпечується дотримання норм академічної доброчесності, зокрема захист від списування шляхом рандомізації питань в тестових завданнях, організації бази різновидів питань для використання їх у тестах тощо. За результатами виконання студентами завдань викладач може виставляти оцінки в електронному журналі та давати коментарі, користуючись корпоративною поштою.

Висновки. Викладене створює підґрунтя для формулювання низки теоретичних узагальнень.

Дистанційна платформа LIKAR_NMU максимально відповідає головним вимогам до її впровадження й застосування у освітньому процесі ЗВМ(Ф)О: вона є надійною в експлуатації, зручною у використанні та управлінні освітнім процесом, характеризується сумісністю, модульністю, безпечністю.

Платформа ДН LIKAR_NMU як корпоративна версія open-source системи Moodle надає суб'єктам навчання стандартизації лікарських засобів можливість проектувати, створювати та управляти інформаційно-освітніми ресурсами НМУ імені О.О. Богомольця.

За рахунок гнучкості ресурсів дистанційної платформи LIKAR_NMU викладач може створювати й керувати ЕНК «Стандартизація лікарських засобів»: по-перше, особисто контролювати доступ до нього; по-друге, створювати авторські системи оцінювання навчальних досягнень студентів; по-третє, використовувати часові обмеження для виконання різних видів завдань; по-четверте, визначати терміни надсилання виконаних студентами завдань, вебкейсів, тестів, фіксуючи при цьому своєчасність / несвоечасність їх надходження на перевірку тощо. Окрім функції оцінювання знань майбутніх магістрів фармації дистанційна платформа LIKAR_NMU має механізми зберігання поточних оцінок кожного студента за всіма ЕНК, встановлення шкали оцінок, напівавтоматичного перерахунку результатів тестування тощо.

Перспективними є дослідження організаційно-педагогічних умов застосування дистанційної платформи LIKAR_NMU для проведення спеціальних занять з викладачами щодо розроблення й впровадження дистанційних курсів з навчальних дисциплін, що має ураховувати потижневе планування навчально-пізнавальної роботи усіх суб'єктів навчання, принципи ергономіки.

Список використаних джерел

- Александрова, К. В., Крісанова, Н. В., Рудько, Н. П. (2016). Проблеми дистанційного навчання студентів фармацевтичних факультетів при вивченні дисципліни «Біологічна хімія». В кн. *Фармація XXI століття: тенденції та перспективи*: матеріали VIII Національного з'їзду фармацевтів України (Т. 2, с. 321). Харків.
- Болілий, В., Матяш, В., Резіна, О. (2020). Організація тренінгу з вивчення методів та засобів дистанційного навчання для викладачів університету. *Information Technologies in Education* (ITE), 42, 7-19. Взято з <https://doi.org/10.14308/ite000711> (дата звернення: 31.08.2023)
- Кваско, О. Ю., Кондаурова, А. Ю. (2021). Досвід застосування сучасних новітніх методик навчання в освітньому процесі Національного медичного університету імені О. О. Богомольця. В кн. *Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (с. 83-84). Харків: ХНМУ.
- Кучай, О., Дем'янюк, А. (2021). Сучасні технології дистанційного навчання. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*, 2, 77-85.
- Манченко, О. В. (2022). Інтеграція ресурсів освітньо-інформаційного середовища закладу вищої медичної освіти у навчанні стандартизації лікарських засобів майбутніх фармацевтів. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта*, 11, 177-185.

- Методичні рекомендації щодо роботи на платформі дистанційного навчання LIKAR_NMU.* (2021). Взято з https://drive.google.com/file/d/1oXk0iK1AHTmlwqn7sWcuoKyDce5iBZX_/view (дата звернення: 04.09.2023).
- Про затвердження переліку галузей і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.* (2015). Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.09.2023)
- Стандарт вищої освіти України.* (2022). Галузь знань 22 Охорона здоров'я спеціальності 226 Фармація, промислова фармація спеціалізації 226.01 Фармація; 226.02 Промислова фармація. Взято з https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha_osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/11/11/226-Farmatsiya.promyslova.farmatsiya.mahistr-981-04.11.2022.pdf (дата звернення: 04.09.2023).
- Blahun, S., Naumenko, O., Stuchynska, N., & Lytvinenko, N. (2021). The use of modern technologies and Web toots for organizing distance Learning at medical universities. *Педагогічні науки*, 151, 205-213.

References

- Aleksandrova, K. V., Krisanova, N. V., & Rudko, N. P. (2016). Problemy dystantsiinoho navchannia studentiv farmatsevtichnykh fakultetiv pry vyvchenni dystsypliny «Biologichna khimii» [Problems of distance learning of students of pharmaceutical faculties when studying the discipline "Biological Chemistry"]. In *Farmatsiia XXI stolittia: tendentsii ta perspektyvy [Pharmacy of the 21st century: trends and prospects]: materialy VIII Natsionalnoho zizdu farmatsevtiv Ukrainy* (Vol. 2, p. 321). Kharkiv [in Ukrainian].
- Blahun, S., Naumenko, O., Stuchynska, N., & Lytvinenko, N. (2021). The use of modern technologies and Web toots for organizing distance Learning at medical universities. *Pedahohichni nauky [Pedagogical sciences]*, 151, 205-213.
- Bolilyi, V., Matiash, V., & Riezina, O. (2020). Orhanizatsiia treninhu z vyvchennia metodiv ta zasobiv dystantsiinoho navchannia dlia vykladachiv universytetu [Organization of a training course on the study of distance learning methods and tools for university teachers]. *Information Technologies in Education " (ITE)*, 42, 7-19. Retrieved from <https://doi.org/10.14308/ite000711> [in Ukrainian].
- Kvasko, O. Yu., & Kondaurova, A. Yu. (2021). Dosvid zastosuvannia suchasnykh novitnykh metodyk navchannia v osvitnomu protsesi Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O. O. Bohomoletsia [The experience of applying the latest modern teaching methods in the educational process of the National Medical University named after O. O. Bogomolets]. In *Aktualni problemy vyshchoi medychnoi osvity i nauky [Actual problems of higher medical education and science]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu* (pp. 83-84). Kharkiv: KhNMU [in Ukrainian].
- Kuchai, O., & Demianiuk, A. (2021). Suchasni tekhnologii dystantsiinoho navchannia [Modern technologies of distance learning]. *Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika [Humanities studies: history and pedagogy]*, 2, 77-85 [in Ukrainian].
- Manchenko, O. V. (2022). Intehratsiia resursiv osvitno-informatsiinoho seredovishcha zakladu vyshchoi medychnoi osvity u navchanni standartyzatsii likarskykh zasobiv maibutnykh farmatsevtiv [Integration of the resources of the educational and informational environment of the institution of higher medical education in the training of drug standardization of future pharmacists]. *Ukrainian professional education = Ukrainska profesiina osvita*, 11, 177-185 [in Ukrainian].
- Metodychni rekomendatsii shchodo roboty na platformi dystantsiinoho navchannia LIKAR_NMU [Methodical recommendations for working on the LIKAR_NMU distance learning platform].* (2021). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1oXk0iK1AHTmlwqn7sWcuoKyDce5iBZX_/view [in Ukrainian].
- Pro zatverdzhennia pereliku haluzei i spetsialnostei, za yakymy zdiisnuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity [On approval of the list of branches and specialties for which higher education applicants are trained].* (2015). Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Standart vyshchoi osvity Ukrainy [Standard of higher education of Ukraine].* (2022). Haluz znan 22 Okhorona zdorovia spetsialnosti 226 Farmatsiia, promyslova farmatsiia spetsializatsii 226.01 Farmatsiia; 226.02 Promyslova farmatsiia. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha_osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/11/11/226-Farmatsiya.promyslova.farmatsiya.mahistr-981-04.11.2022.pdf [in Ukrainian].

MANCHENKO O.

Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

EXPERIENCE OF USING THE LIKAR_NMU DISTANCE PLATFORM IN TEACHING STANDARDISATION OF MEDICINES TO FUTURE PHARMACISTS

The article highlights the productive experience of the Bogomolets National Medical University in using the LIKAR_NMU distance learning platform in teaching the standardisation of medicines to future pharmacists. It has been found that the LIKAR_NMU distance learning platform meets the main requirements for its implementation and application in the educational process of higher medical (pharmaceutical) education institutions: it is reliable in operation, easy to use and manage, characterised by compatibility, modularity, and safety.

The practical experience of using the LIKAR_NMU distance platform as a corporate version of the open-source Moodle system has revealed that the following LIKAR_NMU resources are most in demand among teachers and students of higher pharmaceutical education when teaching medicines standardisation: «Book»; «Inscription/Title»; «Page»; «Folder/Directory»; «File»; «IMS-content package»; «URL (web link)» and successfully proved the activities available in the menu of the LIKAR_NMU distance platform, in particular: «H5S»; «Database»; «Selection»; «Wiki»; «Glossary»; «Tasks & Assignments»; «Chat».

It has been established that due to the flexibility of the resources of the LIKAR_NMU distance platform, the teacher can create and manage the e-learning course «Standardisation of Medicines», namely, personally control access to it; create author's systems for assessing students' learning achievements; use time limits for completing various types of tasks; determine the timing of sending assignments, webcases, tests completed by students, while recording the timeliness / untimeliness of their receipt for verification, etc. In addition to the function of assessing the knowledge of future masters of pharmacy, the LIKAR_NMU distance platform has mechanisms for storing current grades of each student, setting up a grading scale, semi-automatic recalculation of test results, etc.

Key words: *higher pharmaceutical education; institutions of higher medical (pharmaceutical) education; training in medicines standardisation; future pharmacists; LIKAR_NMU distance learning platform.*

Стаття надійшла до редакції 09.10.2023 р.

УДК 37.09:005.963

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292665](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292665)

LILIIA MARTYNEC

ORCID: 0000-0002-4736-5467

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Kyiv

METHODOLOGICAL APPROACHES TO MANAGEMENT OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

The article considers the main methodological approaches to the management of the educational environment for the professional development of teachers. The results of the study made it possible to single out those methodological approaches that most closely correspond to the process of managing the educational environment of the professional development of teachers in the institution of general secondary education. Among them are systemic, person-oriented, competence, activity, environmental, cultural, synergistic, acmeological, androgogical, axiological, technological, qualitative and diagnostic. The mentioned approaches do not contradict each other, but, on the contrary, complement each other, which ensures the choice of the tactics of scientific research, which is related to the development of a system of management of the educational environment for the professional development of teachers in an institution of general secondary education.

Key words: *methodology, approach, professional development, teacher, educational environment.*

The urgency of the problem. The methodological basis of any scientific and pedagogical research is the categorical apparatus of philosophy. It is quite obvious that the development of such a fundamental problem as ensuring comprehensive conditions for the development of a teacher's professional activity inevitably appeals to the methodological potential of this science and the application of its heuristic capabilities in the context of the study of the given problem.

Analysis of recent research and publications. Scientists have made many attempts to define the concept of a methodological approach. At the same time, there is a lack of unequivocal interpretations, and accordingly, an understanding of what a methodological approach is. The concept of "methodological approach" is commonly used in scientific circulation, however, its meaning and place in the system of other definitions remains uncertain until now. In the scientific literature on the methodology of pedagogy, there are different views on the interpretation of the concept of "approach". O. Halus (Halus, 2010, p. 13) notes that the approach should be understood as a certain view of the object, a special procedure for building a research cycle. Methodological

approach, according to V. Frytsiuk (Frytsiuk, 2016, p. 19), is the starting point for the implementation of activities aimed at continuous professional self-development of teachers.

As we can see, the theoretical and methodological analysis of scientific sources allows us to formulate the definition of this concept. By the methodological approach, we understand the set of principles that underlie the strategy of research activities on the management of the educational environment for the professional development of teachers, as well as the methods, techniques, and procedures that ensure the implementation of the chosen strategy in practical activities.

The purpose of the article is to substantiate the integrity of methodological approaches to managing the educational environment for the professional development of teachers.

Presentation of the main research material. In the methodology of pedagogical research, different approaches are distinguished, which make it possible to consider certain phenomena from different angles based on a separate aspect. In this connection, O. Otych (Otych, 2010, p. 41) notes that in modern pedagogical science, along with traditional methodological approaches, which are firmly established in scientific research on the problems of humanistic pedagogy (personal, individual, differentiated, activity, axiological, anthropological, existential, acmeological, contextual, competence), an increasingly important place possess new methodological approaches (polysubject, creative, mediaological, semiotic, holistic, hermeneutic, civilizational, phenomenological), which, in the scientist's opinion, are more consistent with modern social and educational realities.

V. Sharko (Sharko, 2006, p. 85) singles out the following approaches to teacher training: humanistic, acmeological, praxeological, competence-based, systemic, synergistic, axiological, hermeneutic, cultural, activity-based, reflective, technological, personally oriented, integrative, andragogical, adaptive, contextual. Such diversity allows scientists to choose one or another approach. However, considering the fact that it is difficult to understand the essence of the subject of research from the standpoint of only one approach, scientists often rely on a combination of several approaches.

In our study, the process of managing the educational environment of professional development of teachers is based on several interrelated scientific approaches, in particular, systemic, person-oriented, competence, activity, environmental, cultural, synergistic, acmeological, androgogical, axiological, technological, qualitative, diagnostic. Let's dwell in more detail on their characteristics.

One of the leading methodological approaches is the systemic approach, the essence of which is that the object is studied as a whole set of elements in a set of relations and connections between them, that is, as a system. The systemic approach is one of the fundamental classic approaches of modern scientific knowledge, which involves the study of phenomena not in isolation, as an autonomous unit, but as the interaction and connections of various components of the whole, finding the leading trends and basic patterns in the system of these relationships.

The systematic approach is connected with the need to study the concepts of "professional development" and "management of the educational environment for the professional development of teachers", which we characterized from the point of view of philosophy, psychology, and pedagogy. In addition, the process of managing the educational environment of professional development of teachers has a clear structure, which includes a number of components, and is characterized as a holistic concept. Therefore, in relation to the investigated problem, the systematic approach provides a comprehensive study of the problem of managing the educational environment of the professional development of teachers at all stages of the research, the organization of purposeful systemic actions aimed at the management process.

On the basis of the above, it can be concluded that the systemic approach provides a holistic view of the problem of managing the educational environment of professional development of teachers and makes it possible to consider it, firstly, as a continuous process of professional development of the teacher; secondly, to ensure the unity and integrity of all components of the management system of the educational environment for the professional development of teachers in the institution of general secondary education, namely: conceptual-target, organizational-management, content-technological and evaluation-resultative; thirdly, we understand the model of management of the educational environment for the professional development of teachers as a system whose effectiveness is tested experimentally.

The system approach is closely related to the person-oriented approach, which is widespread in modern education. According to the person-oriented approach, in the process of managing the educational environment of the professional development of teachers in the institution of general secondary education, the central subject is the person who is the subject of improvement in the context of her professional development through own activities.

Management of the educational environment for the professional development of teachers will be more effective if the individual characteristics, interests and needs of teachers are taken into account in the educational environment. According to the person-oriented approach, the teacher is recognized as the main person in the educational environment, such conditions are created in which he can be in the role of a full participant, a subject of activity. A personally oriented approach involves the creation of appropriate conditions for the self-development of a person's aptitudes, abilities, and creative potential. During professional development, the

structure of professional motives is formed and the individual realizes them, as a result of which the personal meaning of the activity is established, which leads to the transformation of both the activity itself and the motivational sphere of the individual.

We emphasize that the personally-oriented approach is a methodological basis for managing the educational environment for the professional development of teachers in a comprehensive educational institution, in particular, aimed at preparing teachers for professional development, which makes it possible to support and support a system of interrelated concepts, ideas and methods the processes of self-discovery, self-building and self-realization of the individual, the development of his unique individuality, to form the readiness of teachers for professional development.

At the current stage of educational development, a personally oriented approach appears within the limits of the competence approach, concretizes, deepens, and supplements it. The main idea of the competence approach boils down to the fact that the result of education is not separate knowledge, abilities and skills, but competences. According to this approach, the essence of the training of pedagogical personnel is not to enrich the individual with a certain amount of information, but to develop the ability to operate with it, design and model one's activity, the ability to creatively apply the acquired knowledge and experience in practical activities.

The competence approach is radically different from the traditional - "knowledge" approach - in terms of the functions of the one who teaches and the one who learns in this process, the purpose of educational activity and learning outcomes; at the same time, it shares many features with person-oriented and action-oriented approaches. The competency-based approach focuses on educational outcomes; at the same time, the result of education is not the sum of learned information, but the ability of a person to act in various life and professional situations.

According to the competence-based approach to the management of the educational environment, the professional development of teachers in an institution of general secondary education should be focused on the professional training of a competent specialist, in which the formation of professional competence is an important aspect. In this context, the importance of self-education of teachers, their performance of individual research tasks, the use of innovative educational technologies, in particular the method of projects, trainings, role-playing and business games, as well as solving methodical problems and situations, creating a teacher's portfolio, is effective.

The activity approach to learning is generally accepted in pedagogy and psychology. If the competence approach is focused, first of all, on achieving results, which are competencies, then the vector of the activity approach is aimed at organizing the learning process, which acquires an activity character. Since the mastery of competence is impossible without gaining experience of activity, it can be argued that competences and activity are interconnected and complement each other.

According to this approach, activity is defined as the basis, means and decisive condition for personality development, as a form of active purposeful interaction of a person with the surrounding world. Personality is considered as a subject of activity, which itself is formed in activity and communication with other people and determines the nature of this activity and communication. From the point of view of psychology, the content of education is learned not through the transfer of information to a person, but in the process of his own active, directed activity. The generalized result of professional education should be the teacher's readiness for social and professional activity, because only through his own active activity a person can develop.

In the context of our research, the activity approach can be defined as the organization of the process of managing the educational environment, in which the teacher acts from the position of an active subject of knowledge, who purposefully develops skills related to professional development, analysis and evaluation of the results of his activity. It is through activity and in the process of activity that the teacher becomes himself, self-actualization of his personality and professional development takes place.

Another new approach to teacher training is the environmental approach. Since at the end of the 20th century there is a need to change the stable, traditional "knowledge" paradigm and transition to a humanistic, personally oriented one, then in the process of reforming the problem of methodological substantiation and methodological support of professional education as a system that allows a specialist to choose and model his own educational trajectory arises. It is the environmental approach that plays a decisive role in this.

In view of the above, we note that the emergence of an environmental approach requires specially organized activity, in particular managerial activity, the effectiveness of which is only conditional on its design. Therefore, there is a need for a purposeful, conscious approach to the study of the strategy of managing the educational environment for the professional development of teachers based on the development of a target program in a secondary school. Management design will make it possible to ensure the transition of the existing state of the teacher's professional development to a qualitatively new level, to optimize its content, organization and management.

The implementation of the above-mentioned approaches to the management of the educational environment of the professional development of the teacher in a general educational institution is carried out in interaction with the cultural approach. At the same time, culture is understood as a specific way of human activity. Being a

universal characteristic of activity, it, in turn, seems to set a socio-humanistic program and determines the direction of this or that type of activity, its valuable typological features and results.

The professional development of teachers takes place in the space of a certain culture and its mandatory interaction with other cultures, requiring entry into it and mastering it. Therefore, there is undoubtedly a need for a cultural approach, its methodology, appropriate regulation when solving all pedagogical tasks. Its methodology is especially valuable because it determines the main regulations for building the content of education, including the requirements to reflect in it the main achievements of the human mind and human activity, all the wealth of human cultures, their interconnection and interaction. These representations should not be fragmentary, but systemic, complete, necessary and sufficient for the successful entry of the subject of education into the world of culture in all its manifestations - scientific sphere, social production, everyday life, development and self-development (Ziaziun, 2011).

In this connection, O. Kucheriavyi (Kucheriavyi, 2015, p. 10) emphasizes that the core of the cultural approach is the professional culture of the individual, the presence of which in a professional is a leading sign of his maturity, his achievement of "acme".

A fundamentally new vision of the world, a new image of the world and man, a new understanding of development processes is introduced by synergetics as a theory or paradigm of self-organization, the science of general self-organizing regularities. From the point of view of the synergistic approach, professional development is considered as an internal ability to form new qualities in oneself, which are necessary for effective functioning in radically new or changed conditions of the educational environment ( ).

According to V. Kremen, "pedagogical synergy provides an opportunity to approach the development of pedagogical systems and the pedagogical process in a new way, considering them, first of all, from the position of openness, co-creation and self-development orientation" (Kremen, 2006, p. 5).

A synergistic approach, as noted by O. Kucheriavyi (Kucheriavyi, 2015, p. 11), aims at the design and implementation of theoretical provisions regarding career growth from the angle of self-organization of this process by the personality of a specialist.

It should be emphasized that synergistic knowledge in general and understanding of nonlinearity in particular open up new directions in the search for ways to control complex systems. According to the researchers, the synergistic approach to management is based on the phenomenon of adaptation. Its meaning consists in adapting the system to functioning in a state of uncertainty. The task of management is to help adaptation, which defines the concept of "adaptive management".

The acmeological approach to managing the educational environment of the teacher's professional development is one of the most important modern approaches, which involves the study of a person as a whole personality. The relevance of the acmeological approach in adult education (from the Greek – peak, flowering season – the highest point, the period of personal flourishing, its highest achievements, when a person shows his maturity in all spheres of life, primarily in professional activity), is determined by the fact that pedagogical acmeology (B. Ananiev) is the science of regularities of higher achievements in the holistic development of a person at each age stage in the process of continuous education (Ohiienko, 2015).

Based on the analysis of scientific literature, researchers consider the acmeological approach as a basic generalized concept of acmeology, which accumulates a set of principles, methods, techniques, means of organization and construction of theoretical and practical activities, which are focused on quality results in adult education, a high level of productivity and professional maturity (Ohiienko, 2015). At the same time, the acmeological approach makes it possible to find out the subjective and objective factors that contribute to reaching the heights of professionalism; the first of these are the level and quality of education acquired by an adult, and the second are his aptitudes, abilities, and competences.

The urgent need for development, the desire for self-development, self-improvement and self-realization are a significant value in themselves. They are an indicator of personal maturity and at the same time a condition for its achievement. Therefore, the application of the acmeological approach in the management of the educational environment will contribute to teachers' awareness of the personal meaning and significance of professional development. Professional development of a teacher, according to the position of scientists, is a process of personality formation, which is focused on the highest professional achievements.

O. Kucheriavyi (Kucheriavyi, 2015, p. 10) notes in his research that the function of the acmeological approach is to actualize the need to reach the peaks of career growth as a process of personal development to the level of a mature professional.

We emphasize that the application of the acmeological approach in the management of the educational environment for the professional development of teachers in a general educational institution will contribute to their awareness of the need to achieve acme, the formation of pedagogical mastery, professionalism, which are based on professional development.

Leading scientists consider the andragogic approach (according to the theory of andragogic organization of the learning process (J. Dewey, E. Lindemann, M. Knowles, P. Jarvis)) as the most optimal and promising basis for

the education and development of an adult, in particular a teacher, about the need to educate adults with taking into account their experience and focus on achieving practical goals.

The andragogic approach is a directional process of stimulation, education, training and improvement of an adult during professional activity, which integrates the acquisition of individual, creative, personally oriented approaches (Vashchenko, 2005, p. 8).

Taking into account the andragogic approach, the leading role in the organization of education belongs to the student, that is, he is an active participant, one of the equal subjects of the educational process. The atmosphere during training is friendly, informal, based on mutual respect, joint work with the support and responsibility of all participants in educational activities, and creates the necessary conditions for the development and self-realization of the teacher's personality. Therefore, the andragogical approach allows us to single out those functions and methods of managing the educational environment, which to the greatest extent increase the teacher's motivation to study, contribute to his professional development, and overcome negative trends in the educational environment. The quality of a teacher's professional development is directly dependent on the level of implementation of the andragogic approach (Nikolenko, 2009, p. 284–287).

The significance of the axiological approach to the management of the educational environment of the professional development of the teacher lies in the orientation of professional education to the development of the system of general human and professional values in teachers, which determine their attitude to the world, to their activities, to themselves as a person and a professional.

The central concept in axiology is the concept of values, which is important not only in themselves, but also how they are reproduced and realized in the culture of the individual (hierarchy of life and professional values, their influence on the process of development and self-development of the individual). As a basis, we will consider the authors' definition of values as specific formations in the structure of individual consciousness, which are ideal models and guidelines for the activity of individuals and societies.

In our opinion, the axiological approach in managing the educational environment for the professional development of teachers determines the value orientation and motivation of the teacher's personality, his activities and actions, accommodates the internal motivational forces of the teacher's personality, ensures the assimilation of knowledge and self-improvement in the professional sphere; reflects the teacher's value orientations, a positive attitude towards various types of morally significant activity, the need for self-actualization, self-affirmation, self-expression, self-development; involves the teacher's desire for moral self-improvement, clarification of personal perspectives; covers motivation for professional development, self-development, self-affirmation, self-realization, organization. Therefore, it is necessary to carry out the process of managing the educational environment of the professional development of school teachers based on the system of values.

One of the means of solving the mentioned problem is a technological approach, which is characterized by the application of the concept of "technology" to the educational field, to pedagogical processes. The essence of the technological approach in education has been the subject of discussions and scientific disputes for many centuries, as "any conscientious teacher" tries to find a learning mechanism that would lead to a certain and guaranteed result. The technological approach appears as a concentrated expression of the achieved level of development, the implementation of scientific achievements in practice, as an important indicator of high professionalism of activity.

The development of educational technologies and the desire to objectify the system of evaluating qualitative concepts allows researchers to highlight a qualitative approach based on measuring and evaluating the effectiveness of the management process and the individual-personal level of the teacher's professional development, taking into account real achievements.

The essence of the qualitative approach is the evaluation of the effectiveness of phenomena and processes that are not always subject to quantitative evaluation by selecting individual elements of the system. Regarding the management of the educational environment of the professional development of the teacher, the purpose of the qualitative approach is to measure the "effectiveness" of the management of the educational environment of the professional development as a measure of quality. The use of a system of factors and criteria, level scales, allows, subject to compliance with certain principles, to fairly accurately assess the studied phenomena. We believe that the qualitative approach is indeed an effective means of assessing the level of management of the educational environment of the teacher's professional development due to its objectivity and validity.

Attempts to solve the problem of managing the educational environment of the teacher's professional development in the institution of general secondary education at the technological level are also considered from the point of view of the diagnostic approach. The diagnostic approach involves the study of processes and objects from the point of view of identifying the norm and deviation from the norm. The purpose of the diagnostic approach is to make a diagnosis of the researched object based on a developed system of factors and criteria, that is, to formulate a justified conclusion about the subject of consideration.

The essence of the diagnostic approach to managing the educational environment of the teacher's professional development consists in researching and identifying both strengths and difficulties in the

professional activity of the manager and teacher, developing recommendations for further activities. A difficult point in the diagnostic process is the choice of a system of criteria that allow to form a more or less objective idea about the level of management of the educational environment of the teacher's professional development.

The analysis of means of managing the educational environment of the professional development of the teacher in the institution of general secondary education from the standpoint of the diagnostic approach allows us to make a conclusion about the objective nature of these means and the possibility of their wide application in various situations. The use of tools of the diagnostic approach, in our opinion, as in the qualitative approach, to a greater extent performs the functions of evaluation and control, while the diagnostic approach does not include the organization of further work on the application of diagnostic data, for example, planning and adjustment. Therefore, the diagnostic approach is also not exhaustive in the management of the educational environment of the teacher's professional development, although it is widely used at all stages of management precisely as a tool for tracking its dynamics.

Conclusions and prospects for further research. During the analysis of the theoretical literature, we tentatively identified two groups of methodological approaches to the problem of managing the educational environment of the teacher's professional development. The first group is based on content aspects, that is, the process of managing the educational environment of professional development is determined by the content, and the second group is based on instrumental aspects, in which the tool is a tool for achieving management of the educational environment of professional development. The selected approaches determine the theoretical positions of the organization and implementation of the process of managing the educational environment of the teacher's professional development in various subsystems (training of personnel, professional development and methodical work). The mentioned approaches do not contradict each other, but, on the contrary, complement each other, which ensures the choice of the tactics of scientific research, which is related to the development of a system of management of the educational environment for the professional development of teachers in a general educational institution.

References

- Bielikova, Yu. A. (2013). Naukova katehoriia «profesiyni samorozvytok»: aspekty analizu v istorychnii retrospektyvi [Scientific category "professional self-development": aspects of analysis in historical retrospect]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedagogichni nauky [Bulletin of Zaporizhzhya National University. Pedagogical sciences]*, 3, 15-19 [in Ukrainian].
- Halus, O. M. (2010). Naukovi pidkhody shchodo profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv u stupenevomu vyshchomu navchalnomu zakladi [Scientific approaches to the professional training of future teachers in a graduate higher educational institution]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedagogichni ta psykholohichni nauky [Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical and psychological sciences]*, 54, 13-17 [in Ukrainian].
- Frytsiuk, V. A. (2016). *Teoretychni ta metodychni zasady pidhotovky maibutnikh pedahohiv do bezperervnogo profesiinoho samorozvytku [Theoretical and methodological principles of training future teachers for continuous professional self-development]*. (D diss.). Vinnytsia [in Ukrainian].
- Kremen, V. H. (2006). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti i formuvannia informatsiinoho suspilstva [Information and communication technologies in education and the formation of an information society]. *Informatyka ta informatsiini tekhnolohii v navchalnykh zakladakh [Informatics and information technologies in educational institutions]*, 6, 5-9 [in Ukrainian].
- Kucheriavyi, O. H. (2015). *Kar'ierne zrostannia: osobystisnyi vymir [Career growth: personal dimension]: monohrafiia*. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].
- Nikolenko, L. (2009). Andrahohichnyi pidkhid do navchannia pedahohiv u systemi pisliadyplomnoi osvity [Andragogical approach to teaching teachers in the postgraduate education system]. In *Stan i perspektyvy aprobatsii shkilnoi navchalnoi literatury [Status and prospects of approbation of school educational literature]: materialy Vseukr. nauk.-metod. konf. (pp. 284-287)*. Kirovohrad: KOIPPO im. V. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].
- Ohienko, O. I. (2015). Akmeolohichnyi pidkhid u konteksti osvity doroslykh [Acmeological approach in the context of adult education]. *Filosofski, psykholohichni, aksiolohichni konteksty pedahohichnoi maisternosti [Philosophical, psychological, axiological contexts of pedagogical mastery]*. Retrieved from <http://lib.iitta.gov.ua/6043/1.pdf> [in Ukrainian].
- Otych, O. M. (2010). Metodolohichni pryntsyipy naukovoho doslidzhennia [Methodological principles of scientific research]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Pedagogichni nauky [Bulletin of the Chernihiv State Pedagogical University. Pedagogical sciences]*, 76, 41-43 [in Ukrainian].

- Sharko, V. D. (2006). *Teoretychni zasady metodychnoi pidhotovky vchytelia fizyky v umovakh neperervnoi osvity [Theoretical principles of methodical training of physics teachers in conditions of continuous education]*. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Vashchenko, L. M. (2005). *Upravlinnia innovatsiinymy protsesamy v zahalnoi serednii osviti rehionu [Management of innovative processes in the general secondary education of the region]: monohrafiia*. Kyiv [in Ukrainian].
- Ziazium, I. A. (2011). Pedagogichne naukove doslidzhennia u konteksti tsilnoho pidkhodu [Pedagogical scientific research in the context of a holistic approach]. *Porivnialna profesiina pedahohika [Comparative professional pedagogy]*, 1, 19-30 [in Ukrainian].

МАРТИНЕЦЬ Л.

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Київ, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ

У статті підкреслюється, що методологічною основою будь-якого науково-педагогічного дослідження є категоріальний апарат філософії. Цілком очевидно, що розробка такої фундаментальної проблеми, як забезпечення комплексних умов розвитку професійної діяльності вчителя, неминуче звертається до методологічного потенціалу цієї науки та застосування її евристичних можливостей у контексті дослідження даної проблеми, які ми розглядали в попередніх підрозділах.

Визначено, що науковці робили багато спроб визначити поняття методологічного підходу. Водночас бракує однозначних трактувань, а відповідно й розуміння того, що таке методологічний підхід. Поняття «методологічний підхід» є загальноживаним у науковому обігу, однак його зміст і місце в системі інших визначень досі залишається невизначеним. Підкреслено, що в науковій літературі з методики педагогіки існують різні погляди на тлумачення поняття «підхід». У статті дається визначення поняття «методологічний підхід».

У статті розглядаються основні методологічні підходи до управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів. Результати дослідження дали змогу виокремити ті методологічні підходи, які найбільше відповідають процесу управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів у закладі загальної середньої освіти. Серед них – системний, особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, середовищний, культурологічний, синергетичний, акмеологічний, андрогогічний, аксіологічний, технологічний, кваліметричний, діагностичний. Названі підходи не суперечать один одному, а, навпаки, узаємодоповнюють один одного, що забезпечує вибір тактики наукового дослідження, яка пов'язана з розробленням системи управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів у закладі загальної середньої освіти.

Ключові слова: методологія, підхід, професійний розвиток, вчитель, освітнє середовище.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2023 р.

УДК 378.011.3-051:51+378.147.091.39:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292666](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292666)

ОЛЕКСАНДР МОСКАЛЕНКО

ORCID: 0000-0002-2750-3295

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЦИФРОВА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО КОНТЕНТУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ

У статті автор розкриває суть поняття цифрової візуалізації навчального контенту як навчального продукту, створеного за допомогою цифрових інструментів і збереженого у цифровому форматі. З'ясовано, що цифровий навчальний контент може бути збережений як на локальному пристрої, так і доступний в мережі через комп'ютерні засоби. Цифрова візуалізація навчального контенту у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики позиціонується як технологія, котра забезпечує умови для створення й використання студентами цифрових візуальних матеріалів з математики, базується на принципі мультимедійності та проектному підході. Визначено та схарактеризовано етапи технології: мотиваційно-підготовчий, проектно-дослідницький, змістово-технологічний та презентаційно-результативний.

***Ключові слова:** візуалізація, технологія, цифрова освіта, цифрова компетентність, майбутній учитель математики, навчальний контент.*

Постановка проблеми. Нині цифровізація суспільства та освітнього простору актуалізує проблематику впровадження технологій цифрової візуалізації навчального контенту в освітній процес закладів освіти та дослідження їх впливу на результативність навчання, розвиток когнітивних процесів у студентів, їхнє мислення і пізнавальну активність. З огляду на це, роль сучасного вчителя, включаючи його здатність здійснювати цифровізований освітній процес, стає критично важливою в контексті впровадження цінностей Нової української школи (НУШ). У змісті НУШ зазначено, що широке та постійне використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітньому процесі, управлінні освітніми закладами і системою освіти має стати ключовим інструментом успішної реалізації концепції НУШ. Перехід від окремих ІКТ-проектів до системного впровадження ІКТ в освітній сектор означає їхню інтеграцію в усі аспекти освітньої діяльності. Використання ІКТ та засобів цифрової візуалізації навчального матеріалу розширює можливості педагога, зокрема, вчителя математики, та оптимізує дидактичні та організаційно-управлінські процеси, сприяючи розвитку в учнів ключових технологічних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблематики цифрової візуалізації навчального контенту висвітлено у працях Л. Білоусової, М. Друшляк, В. Жамардія, Н. Житеньової, О. Ільченко, О. Кашинської, Н. Кононец, Ю. Лавриш, М. Лещенко, В. Логвіненка, О. Семеніхіної, О. Школи та інших науковців. Разом із тим, потребують подальшого вивчення проблеми відбору методів, прийомів, способів цифрової візуалізації навчального контенту як інструменту формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики.

Метою статті є схарактеризувати технологію цифрової візуалізації навчального контенту у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики.

Виклад основного матеріалу. Термін «візуалізація» походить від латинського «visualis», що означає «призначений для сприйняття за допомогою зору» або «наочний». У словнику сучасної української мови (Бусел, 2005), візуалізація описується як процес створення видимого зображення предметів, явищ або процесів, які не доступні для безпосереднього спостереження. У дослідженнях науковців (Н. Житеньова, О. Семеніхіна, А. Юрченко та ін.) візуалізація розглядається як спосіб забезпечення спостережуваності реальності, за якого вибудовується «візуальна модель» як конструкція, котра сприймається візуально та імітує сутність об'єкта пізнання. Разом із тим учені зазначають, що термін «візуалізація» включає в себе процес створення візуального зображення, тоді як термін «наочність» вже вказує на готовий навчальний об'єкт. Відтак, у сучасних визначеннях цих термінів неможливо вважати їх ідентичними. Це дозволяє дійти висновку, що концепція візуалізації навчального матеріалу виходить за межі, визначені терміном «наочність».

У дослідженнях О. Семеніхіної та М. Друшляк візуалізація позиціонується як процес унаочнення навчального матеріалу, який вимагає не лише відтворення зорового образу, але й його конструювання (Семеніхіна, Друшляк, 2013).

Імпонує позиція О. Кашинської, яка тлумачить візуалізацію як «процес подання даних у вигляді зображення з метою максимальної зручності їх розуміння; надання зримої форми будь-якому мислимому об'єкту, суб'єкту, процесу тощо; механічне викликання образу; створення чітких, стійких та яскравих образів будь-якої складності і специфіки (як реально існуючих, так і створених у свідомості автора) за допомогою технічних пристроїв або мислеобразів безпосередньо у власній уяві» (Кашинська, 2018, с. 95).

При дослідженні питання візуалізації інформації в контексті цифрової освіти, неможливо обійтися без терміну «контент» (з англійської мови - "зміст"). Контент вказує на інформаційне наповнення, таке як текст, відео, аудіо, інфографіка, фотографії чи інші візуальні матеріали, які можуть бути частиною вебсайту, блогу, електронної книги тощо.

У вітчизняному освітньому контексті, термін «навчальний контент» використовується для позначення засобу передачі інформації, культурної та історичної спадщини, а також обміну життєвим досвідом і знаннями. У дослідженнях В. Логвіненка, що стосуються технологій візуалізації в навчально-педагогічній діяльності, термін «навчальний контент» використовується для опису інформації будь-якого формату, зміст якої має освітній характер (Логвіненко, 2018). Питання теоретичного обґрунтування використання технологій візуалізації навчального контенту в освітньому процесі також ґрунтовно вивчаються в дослідженнях Л. Білоусової та Н. Житеньової, які відзначають когнітивні аспекти використання візуалізації для навчання (Білоусова, Житеньова, 2017).

Під терміносполученням «цифровий навчальний контент» Н. Кононець розглядає «навчально-методичні комплекси, цифрові конспекти лекцій, підручники й посібники, методичні рекомендації цифрового формату, дистанційні курси й інші цифрові освітні ресурси» (Кононець, 2021, с. 144).

Поняття цифрової візуалізації навчального контенту в нашому розуміння означає навчальний продукт, створений за допомогою цифрових інструментів і збережений у цифровому форматі. Цифровий навчальний контент може бути збережений як на локальному пристрої, так і доступний в мережі через комп'ютерні засоби.

У майбутній професійній діяльності вчителя математики використання технології цифрової візуалізації навчального контенту відкриває широкий спектр можливостей у сфері математичної освіти:

полегшує розуміння учнями навчальної інформації з математики, адаптуючи її до їхніх когнітивних особливостей;

сприяє створенню правильних уявлень про предмет вивчення з різних тем шкільного курсу математики, уникаючи потреби в подальших корекціях неправильних уявлень;

дозволяє акцентувати увагу учнів на головних поняттях навчального матеріалу з математики, відсіюючи надмірні деталі та вторинну інформацію;

сприяє ефективнішому процесу вивчення математики, зменшуючи час та зусилля на подачу інформації;

стимулює розвиток різних типів мислення та пам'яті учнів;

сприяє зв'язку нових знань з уже наявними, а також їхньому кращому засвоєнню та запам'ятовуванню;

розвиває у учнів інтерес до математики, створює позитивну емоційну атмосферу на уроці;

сприяє реалізації міжпредметних зв'язків у процесі навчання математики.

Дослідниці Л. Білоусова та Н. Житеньова визначили функції цифрової візуалізації навчального контенту, що спрямовані на підвищення ефективності навчального процесу (Білоусова, Житеньова, 2017):

1) Подання навчального матеріалу у компактній формі, що сприяє підвищенню інформаційної насиченості навчання.

2) Подання навчального матеріалу у формі, яку можна легко сприймати та зберігати, при цьому зберігаючи його семантичну повноту.

3) Врахування психофізіологічних особливостей студентів, що дозволяє надати адекватне представлення навчального матеріалу.

4) Зменшення витрат часу та енергії студентів на сприйняття та розуміння великого обсягу навчального матеріалу завдяки "видимому" представленню знань через візуалізацію.

5) Збереження високого темпу навчання, скорочуючи неефективні або менш продуктивні етапи навчання.

6) Підтримка раціональної організації навчально-пізнавальної діяльності студентів шляхом створення алгоритмів для їх вивчення.

Цифрова візуалізація навчального контенту у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики позиціонується нами як технологія, котра забезпечує умови для створення й використання студентами цифрових візуальних матеріалів з математики.

Цілком погоджуємося з Н. Кононец, що технологія створення цифрового навчального контенту в умовах цифровізації освітнього процесу й онлайн-навчання базується на принципі мультимедійності – одночасного використання декількох каналів інформації (зображення, колір, рух, звук, відео) у середовищі цифрових освітніх ресурсів (Кононец, 2021).

Також важливо звернути увагу студентів на майбутню роботу вчителя математики в школі: використання візуалізації навчального матеріалу з математики дозволяє впорядковувати та структурувати інформацію, а також може розкривати її більш детально. З одного боку, вона допомагає виділити основні аспекти та зробити на них акцент, спрямовуючи увагу учнів на ці ключові пункти. З іншого боку, використання візуальних засобів може обмежити інформацію лише до певних схем, а деталі та зв'язки між ними стають завданням для учнів, які повинні визначити їх самостійно.

На підставі вивчення праць учених (Л. Білоусова, М. Друшляк, В. Жамардй, Н. Житеньова, О. Ільченко, Н. Кононец, Ю. Лавриш, М. Лещенко, В. Логвіненка, О. Семеніхіна, О. Школа та ін.) визначено етапи технології цифрової візуалізації навчального контенту у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики: *мотиваційно-підготовчий, проектно-дослідницький, змістово-технологічний та презентаційно-результативний* (рис. 1).

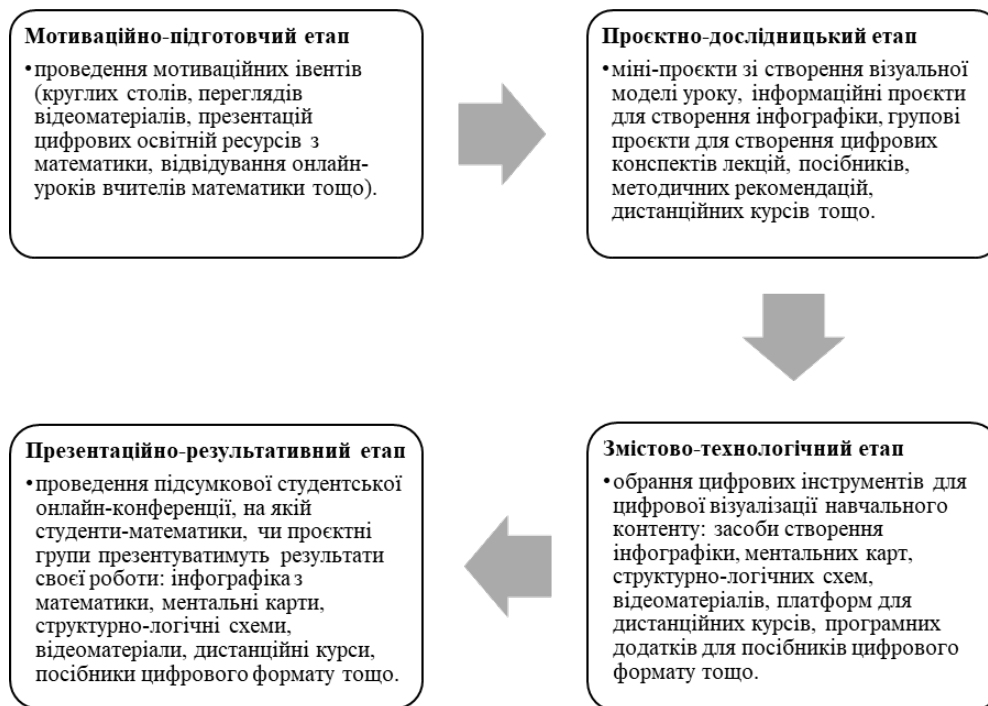

Рис. 1. Технологія цифрової візуалізації навчального контенту у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики

Мотиваційно-підготовчий етап передбачає мотивацію студентів-математиків до створення цифрового навчального контенту шляхом проведення мотиваційних івентів (круглих столів, переглядів відеоматеріалів, презентацій цифрових освітніх ресурсів з математики, відвідування онлайн-уроків вчителів математики тощо). Під час цього етапу доцільно залучити студентів до авторського курсу «Мотивація до навчання математики засобами цифрових технологій» (рис. 2).

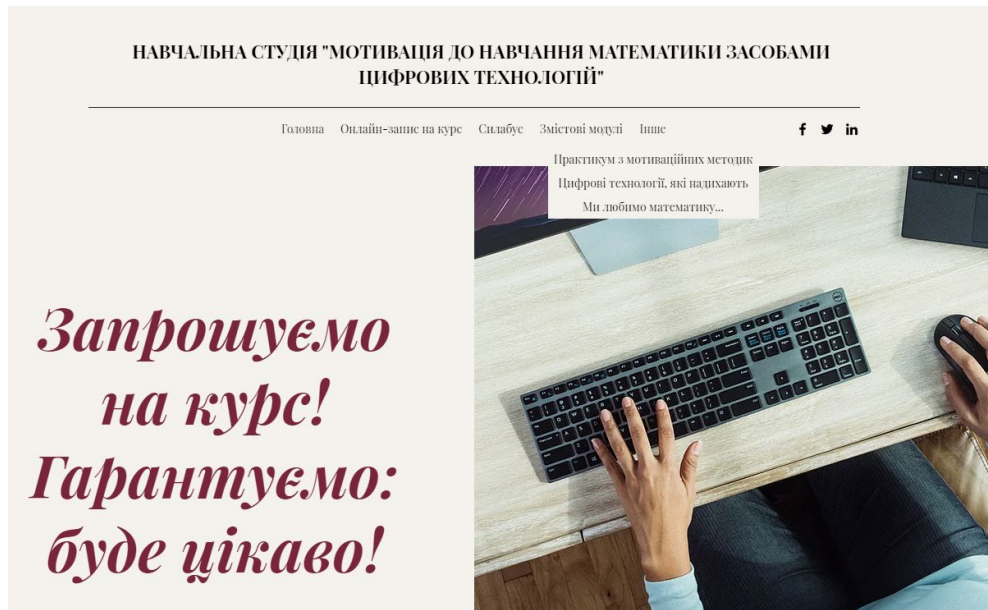

Рис. 2. Платформа для авторського курсу

Проектно-дослідницький етап зумовлює дослідження можливостей візуалізувати різні теми зі шкільного курсу математики, а також застосування проектного підходу до цифрової візуалізації навчального контенту з математики (міні-проекти зі створення візуальної моделі уроку, інформаційні проекти для створення інфографіки, групові проекти для створення цифрових конспектів лекцій, посібників, методичних рекомендацій, дистанційних курсів тощо). Задля цього студентам пропонується обрати тип проекту, визначитися, чи буде він індивідуальним, чи груповим (доцільно об'єднатися в групи), обрати тематику проекту, сформулювати головну ідею та розробити план його реалізації.

Змістово-технологічний етап передбачає обрання цифрових інструментів для цифрової візуалізації навчального контенту: засоби створення інфографіки, ментальних карт, структурно-логічних схем, відеоматеріалів, платформ для дистанційних курсів, програмних додатків для посібників цифрового формату тощо. Наприклад, зі студентами доцільно проаналізувати і обговорити інформаційні, методичні та навчальні матеріали, які можуть бути візуалізовані через Google Документи, Малюнки, Презентації тощо.

Приклад найпростішої візуалізації в Google Документі зображено на рисунку 3.

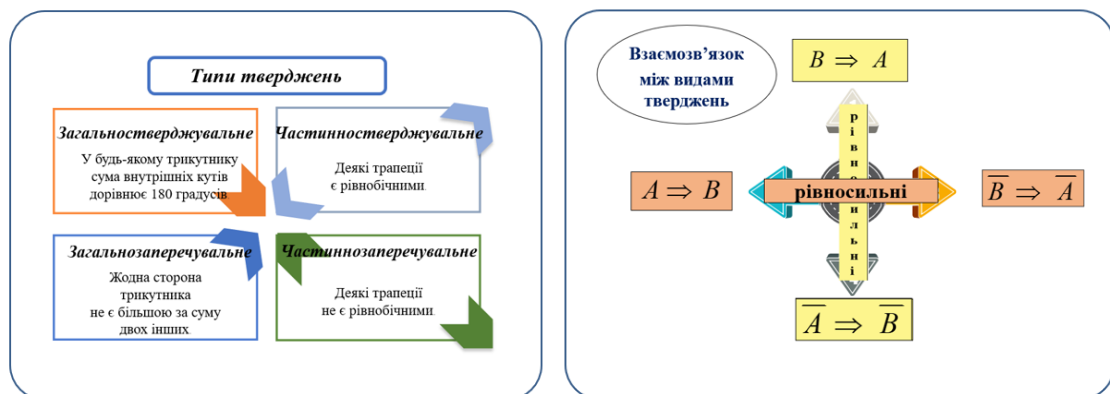

Рис. 3. Цифрова візуалізація навчального контенту з математики в Google Документі

Також з метою створення ефективних цифрових матеріалів для візуалізації навчальної інформації з математики, спочатку слід розглянути паперову версію ментальної карти. Це допоможе студентам зосередитися на основних зв'язках понять у межах теми перед переходом до використання цифрових інструментів для створення майндмепінгу: Coggle.it, Bubbl.us, MindMeister, Mindomo та інші.

Варто звернути увагу на засоби для інфографіки: Infogram, Venngage, Piktochart, StatPlanet Cloud тощо. Підкреслимо, що інфографіка як метод графічного подання даних, інформації та побудови знань класифікована за 4 видами: інструкційна (пояснення процесу або послідовності виконання дії); динамічна (відображення змін та розвитку конкретного процесу або діяльності); статична (подання

числових даних та фактів); відеоінфографіка. Використання інфографіки допомагає систематизувати інформацію з математичних дисциплін (насамперед ту, що складно сприймається), відобразити статичні дані та показувати взаємозв'язки між об'єктами. Щодо освітньо-розвивального потенціалу інфографіки, вона є ефективним візуальним інструментом для представлення навчального матеріалу з математики. Вона сприяє засвоєнню цього матеріалу, тренує зорову пам'ять, розвиває уяву та мислення. Крім того, інфографіка допомагає викладачам структурувати навчальний контент у зручній формі для сприйняття студентів, дозволяє швидко оглянути і узагальнити ключові поняття вивченої теми. Використання інфографіки сприяє розвитку візуального мислення студентів та допомагає викладачам адаптувати навчальний процес до вимог сучасного візуально-комунікаційного простору.

Також варто відзначити, що використання цифрових інструментів для цифрової візуалізації навчального контенту з математики включає не лише технічний аспект формування цифрової компетентності студентів. Також варто враховувати методичний аспект: викладачі мають запропонувати методичні рекомендації щодо використання цифрових інструментів для цифрової візуалізації навчального контенту та допомогу у розробці змісту навчальних матеріалів, які пропонуються для візуалізації. Змістовий аспект передбачає не просто використання цифрового засобу, але і органічне поєднання змісту інформаційно-дидактичних матеріалів, які подаються за допомогою комп'ютера, із змістом та логікою самого уроку з математики. Головна перевага комплексного використання цифрових інструментів для цифрової візуалізації навчального контенту з математики полягає в їхній здатності активізувати мислення студентів і надавати навчально-пізнавальній діяльності проблемно-дослідницький характер.

Презентаційно-результативний етап актуалізує проведення підсумкової студентської онлайн-конференції, на якій студенти-математики, чи проєктні групи презентуватимуть результати своєї роботи: інфографіка з математики, ментальні карти, структурно-логічні схеми, відеоматеріали, дистанційні курси, посібники цифрового формату тощо. Також цей етап передбачає перевірку ефективності цифрових навчальних матеріалів, які можуть бути апробовані під час педагогічної практики в школі.

Під час цього етапу студенти переконуються, що сучасні технології цифрової візуалізації навчального матеріалу з математики виявляються дієвим засобом сприяння активізації пізнавального процесу школярів, коли вони вивчають теми цієї дисципліни. Використання таких технологій в навчальному процесі з математики в першу чергу сприяє розвитку зорової пам'яті, уяви, логічного та аналітичного мислення учнів. Вони надають можливість вчителю уявно подати навчальний матеріал у сучасному ключі та цікавому форматі для школярів.

Наприкінці зазначимо, що застосування у процесі підготовки майбутніх вчителів математики технології цифрової візуалізації навчального матеріалу з математики сприятиме не лише формуванню їх цифрової компетентності, але й підвищить якість дистанційного навчання, а в майбутньому – продуктивних можливостей школи у контексті математичної освіти, що у підсумку розширить шкільне інформаційно-освітнє середовище, збільшить можливості комунікації учнів і вчителів, атрактивність цифрового освітнього процесу. Глибина розуміння математичної інформації повинна стати індикатором ступеня її опрацювання й засвоєння учнями, а це неможливо без комплексного поєднання традиційних видів навчання з дистанційними технологіями на основі високого ступеня візуалізації навчального контенту.

Висновки. Таким чином, цифрова візуалізація навчального контенту у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики як технологія, котра забезпечує умови для створення й використання студентами цифрових візуальних матеріалів з математики, базується на принципі мультимедійності та проєктному підході. Визначено та схарактеризовано етапи технології: *мотиваційно-підготовчий*, який передбачає мотивацію студентів-математиків до створення цифрового навчального контенту шляхом проведення мотиваційних івентів (круглих столів, переглядів відеоматеріалів, презентацій цифрових освітніх ресурсів з математики, відвідування онлайн-уроків вчителів математики тощо); *проєктно-дослідницький*, що зумовлює дослідження можливостей візуалізувати різні теми зі шкільного курсу математики, а також застосування проєктного підходу до цифрової візуалізації навчального контенту з математики (міні-проєкти зі створення візуальної моделі уроку, інформаційні проєкти для створення інфографіки, групові проєкти для створення цифрових конспектів лекцій, посібників, методичних рекомендацій, дистанційних курсів тощо); *змістово-технологічний*, який передбачає обрання цифрових інструментів для цифрової візуалізації навчального контенту: засоби створення інфографіки, ментальних карт, структурно-логічних схем, відеоматеріалів, платформ для дистанційних курсів, програмних додатків для посібників цифрового формату тощо; *презентаційно-результативний*, що актуалізує проведення підсумкової студентської онлайн-конференції, на якій студенти-математики, чи проєктні групи презентуватимуть результати своєї роботи: інфографіка з математики, ментальні карти, структурно-логічні схеми, відеоматеріали, дистанційні курси, посібники цифрового формату тощо.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком дидактичних та організаційно-методичних умов, які б сприяли ефективній реалізації кожного з етапів запропонованої технології.

Список використаних джерел

- Білоусова, Л. І., Житеньова, Н. В. (2017). Функціональний підхід до використання технологій візуалізації для інтенсифікації навчального процесу. *Інформаційні технології й засоби навчання*, 57, 1. Взято з <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1525/1132>
- Бусел, В. Т. (Уклад.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун».
- Житеньова, Н. В. (2013). Сутність візуалізації в навчальному процесі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*, 19, 18-21.
- Житеньова, Н. В. (2016). Технології візуалізації в сучасних освітніх трендах. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*, 2, 170-177.
- Кашинська, О. (2018). Використання візуалізації навчального матеріалу під час викладання фахової дисципліни "Організація готельного господарства". *Молодь і ринок*, 5, 94-99.
- Кононець, Н. В. (2021). Сценарна реалізація принципу мультимедійності при створенні цифрового навчального контенту. В кн. *Scientific Collection «InterConf», (85): with the Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century»* (с. 144-147). Ottawa, Canada.
- Логвіненко, В. Г. (2018). Використання технології інфографіки для візуалізації навчального контенту. *Фізико-математична освіта*, 2, 79-85.
- Семеніхіна, О., Юрченко, А. (2014). Уміння візуалізувати навчальний матеріал засобами мультимедіа як фахова компетентність учителя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*, 33, 176-179.
- Семеніхіна, О. В., Друшляк, М. Г. (2013). *Використання інформаційних технологій при вивченні математики: методичні вказівки до спецкурсу*. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка.
- Kononets, N., Grynova, M., Zhamardiy, V., Mamon, O., & Liulka, H. (2020). Problems of Implementation of The System of Resource-Based Learning of Future Teachers of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*, 9 (12), 50-60.
- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. *Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.
- Leshchenko, M., Lavrysh, Yu., & Kononets, N. (2021). Framework for Assessment the Quality of Digital Learning Resources for Personalized Learning Intensification. *The New Educational Review*, 64, 2, 148-160.

References

- Bilousova, L. I., & Zhytienova, N. V. (2017). Funktsionalnyi pidkhyd do vykorystannia tekhnolohii vizualizatsii dlia intensyfikatsii navchalnoho protsesu [A functional approach to the use of visualization technologies for the intensification of the educational process]. *Informatsiini tekhnolohii y zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 57, 1. Retrieved from <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1525/1132> [in Ukrainian].
- Busel, V. T. (Comp.). (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
- Kashynska, O. (2018). Vykorystannia vizualizatsii navchalnoho materialu pid chas vykladannia fakhovoi dystsypliny "Orhanizatsiia hotelnoho hospodarstva" [The use of visualization of educational material during the teaching of the professional discipline "Organization of the hotel economy"]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 5, 94-99 [in Ukrainian].
- Kononets, N. V. (2021). Stsenarna realizatsiia pryntsyphu multymediinosti pry stvorenni tsyfrovoho navchalnoho kontentu [Scenario implementation of the principle of multimedia when creating digital educational content]. In *Scientific Collection «InterConf», (85): with the Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century»* (pp. 144-147). Ottawa, Canada [in Ukrainian].
- Kononets, N., Grynova, M., Zhamardiy, V., Mamon, O., & Liulka, H. (2020). Problems of Implementation of The System of Resource-Based Learning of Future Teachers of Physical Culture. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*, 9 (12), 50-60.
- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. *Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.
- Leshchenko, M., Lavrysh, Yu., & Kononets, N. (2021). Framework for Assessment the Quality of Digital Learning Resources for Personalized Learning Intensification. *The New Educational Review*, 64, 2, 148-160.

- Lohvinenko, V. H. (2018). Vykorystannia tekhnolohii infohrafiky dlia vizualizatsii navchalnoho kontentu [Using infographic technology to visualize educational content]. *Fizyko-matematychna osvita [Physical and mathematical education]*, 2, 79-85 [in Ukrainian].
- Semenikhina, O., & Yurchenko, A. (2014). Uminnia vizualizuvaty navchalnyi material zasobamy multimedia yak fakhova kompetentnist uchytelia [The ability to visualize educational material by means of multimedia as a teacher's professional competence]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Pedagogika. Sotsialna robota [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Pedagogy. Social work]*, 33, 176-179 [in Ukrainian].
- Semenikhina, O. V., & Drushliak, M. H. (2013). *Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii pry vyvchenni matematyky [The use of information technologies in the study of mathematics]: metodychni vkazivky do spetskursu*. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
- Zhytienova, N. V. (2013). Sutnist vizualizatsii v navchalnomu protsesi [The essence of visualization in the educational process]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Ohienka [Collection of scientific works of the Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko]*, 19, 18-21 [in Ukrainian].
- Zhytienova, N. V. (2016). Tekhnolohii vizualizatsii v suchasnykh osvitnikh trendakh [Visualization technologies in modern educational trends]. *Vidkryte osvittie e-seredovyshche suchasnoho universytetu [Open educational e-environment of a modern university]*, 2, 170-177 [in Ukrainian].

MOSKALENKO O.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

DIGITAL VISUALIZATION OF EDUCATIONAL CONTENT IN THE PROCESS OF FORMING DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE MATHEMATICS TEACHERS

In the article, the author reveals the essence of the concept of digital visualization of educational content as an educational product created with the help of digital tools and stored in digital format. It was found that digital educational content can be saved both on a local device and accessible on the network through computer tools. Digital visualization of educational content in the process of forming the digital competence of future mathematics teachers is positioned as a technology that provides conditions for students to create and use digital visual materials in mathematics, based on the principle of multimedia and a project approach. The stages of the technology are defined and characterized: motivational and preparatory, which involves motivating mathematics students to create digital educational content by holding motivational events (round tables, watching video materials, presentations of digital educational resources in mathematics, attending online lessons of mathematics teachers, etc.); project-research, which leads to the study of possibilities to visualize various topics from the school mathematics course, as well as the application of a project approach to the digital visualization of educational content in mathematics (mini-projects to create a visual model of the lesson, information projects to create infographics, group projects to create digital notes lectures, manuals, methodical recommendations, distance courses, etc.); content-technological, which involves the selection of digital tools for digital visualization of educational content: tools for creating infographics, mind maps, structural and logical diagrams, video materials, platforms for distance courses, software applications for digital format manuals, etc.; presentation-resultative, which actualizes the final student online conference, at which mathematics students or project groups will present the results of their work: mathematics infographics, mind maps, structural-logical schemes, video materials, distance courses, digital format manuals, etc.

Key words: *visualization, technology, digital education, digital competence, future mathematics teacher, educational content.*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2023 р.

УДК 374.72:316.612(477.53)"2021"

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292668](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292668)

КСЕНІЯ ПИВОВАРСЬКА

ORCID: 0000-0003-1831-2929

ОЛЬГА СТЕФАНЮК

ORCID: 0000-0001-7362-6096

Полтавський університет економіки і торгівлі

ЦЕНТР ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ОСОБИСТІСНОГО Й ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ РОБОТИ ЦЕНТРУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ М. ПОЛТАВА У 2021 РОЦІ)

У статті розглянута діяльність Центру освіти дорослих м. Полтава у 2021 році як середовища особистісного та професійного розвитку. Цей період був вибраний як останній рік перед повномасштабним вторгненням, яке внесло свої корективи у роботу Центру. Розглянуто кількісні та якісні показники, особливості роботи, цільові групи, напрями діяльності. За результатами аналізу цих даних сформовано умови, за яких Центр дійсно може сприяти не лише професійному, але і особистісному розвитку своїх слухачів.

***Ключові слова:** освіта дорослих, центр освіти дорослих.*

Актуальність теми. У наш час винятково важливого значення набуває орієнтація освіти дорослих на забезпечення соціально-культурного прогресу, довготривале підтримання особистісного, інноваційного потенціалу кожного дорослого члена суспільства. Соціальне значення освіти дорослих посилюється сучасною демографічною ситуацією, характерною для європейських країн; складним соціально-політичним середовищем, де повноцінний розвиток особистості стає неможливим без активної участі в мінливих суспільних процесах й адаптації в умовах зростаючої мобільності до культурної, етнічної та мовної різноманітності.

Центри освіти дорослих можуть стати тим середовищем професійного та особистісного розвитку, у якому громадяни зможуть не лише отримувати нові знання, але і вибудовувати нові соціальні зв'язки, покращувати особисту стійкість, винаходити нові сенси у житті. Особливо це актуально для людей, які належать до вразливих верств населення, передовсім внутрішньо переміщених осіб, а також людей з інвалідністю, малозабезпечених тощо. Це підкреслюється ще й тим, що робота Центру освіти дорослих м. Полтава безкоштовна, що робить послуги особливо привабливими саме для цих категорій.

Стан розробки проблеми: Проблема розвитку освіти дорослих в Україні присвячено науковій праці О. Аніщенко, Л. Лук'янової, Н. Косик, О. Пехоти, М. Багринець, Е. Богів, О. Василенко, О. Волярської, Р. Дрозда, С. Зінченко, Н. Косик, Г. Красильникової, Л. Лук'янової, В. Молодиченка, О. Огієнко, Н. Павлик, О. Пастушок, Ю. Петрушенка, С. Прийми тощо. Також питання освіти дорослих розглядається у публіцистичній пресі, адже воно стає все більш актуальним.

Мета – розглянути діяльність Центру освіти дорослих м. Полтави як середовища особистісного й професійного розвитку протягом 2021 року як останнього перед повномасштабним вторгненням.

Широке коло завдань, які стоять перед центрами освіти дорослих узагалом, детермінують і різноманіття їх завдань. Серед ключових завдань діяльності центрів освіти дорослих можна виокремити:

1) аналіз сучасних тенденцій розвитку освіти дорослих, узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду з цієї проблеми, узагальнення інформації;

2) вивчення культурно-освітніх потреб різних категорій дорослого населення для подальшої розробки відповідного організаційно-навчального забезпечення освітнього процесу;

3) впровадження інноваційних навчальних технологій, спрямованих на підвищення якості та ефективності навчання дорослих;

4) висвітлення результатів соціалізації різних груп дорослого населення шляхом організації та проведення в громаді семінарів, форумів, круглих столів тощо;

5) взаємодія з регіональними органами Державної служби зайнятості України, територіальними центрами соціального обслуговування громадян, підприємствами, установами, організаціями щодо організації додаткової освіти для різних категорій дорослого населення (Волярська, 2019, с. 325-326). Усі ці завдання реалізуються у рамках діяльності Центру освіти дорослих м. Полтава.

Центр освіти дорослих м. Полтава створений у 2018 році на базі громадської організації «Центр освіти дорослих Полтавщини». Протягом 2021 р. основне фінансування було отримане у рамках співпраці з DVV International. Основною метою Центру освіти дорослих в м. Полтава (ЦОД) є створення сприятливого освітнього середовища для особистісного та професійного розвитку дорослих осіб, що прагнуть опанувати нові компетентності, удосконалити існуючі професійні навички. Головною цільовою групою, як і було сказано, є саме вразливі категорії, передовсім ВПО та безробітні.

Населення м. Полтава на 1 вересня 2021 р. становило 280825 тис. осіб (56% жінок та 44% чоловіків). З них, потенційними бенефіціарами послуг Центру освіти дорослих є: 65% населення (44% – працездатне населення, 21% – особи старшого за працездатний вік), які шукають можливостей особистісного та професійного розвитку, прагнуть опанувати нові компетентності, удосконалити існуючі професійні навички.

Враховуємо, що за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб в області станом на 01.11.2021 року перебувало на обліку 22644 осіб (16581 сім'я, у тому числі: 7,9 тис. - працездатних осіб, 3,4 тис. – дітей, 1,3 тис. – осіб з інвалідністю, 9,0 тис. – пенсіонерів).

Згідно статистичних даних в Полтавській області на вересень 2021 р. було зареєстровано 12 495 осіб-учасники бойових дій АТО/ООС, 552 особи з інвалідністю внаслідок війни з-поміж згаданої категорії, 50 учасників війни та 381 член сімей загиблих (померлих) ветеранів російсько-української війни. Офіційно зареєстрованих безробітних на жовтень 2021 р. було 75 461 осіб, що так само є потенційними бенефіціарами ЦОД.

Це створює значний попит на задоволення потреб соціально вразливих груп населення. Перед владою, неурядовими організаціями та громадянським сектором постає завдання забезпечення реалізації конституційних прав та свобод соціально вразливих категорій населення, створення можливостей для особистісного, професійного та громадянського функціонування представників цих соціальних груп населення.

У ході роботи ЦОД, протягом січня-листопада, було проведено 1152 години навчального навантаження. Після кожного курсу була використана анкета зворотного зв'язку учасника, на основі яких проведена аналітична оцінка відгуків про освітній продукт та роботу викладача-тренера. Менеджери проекту формували звітну таблицю, в якій відображена кількість респондентів, відгуки за тематикою та тренерами. Отримані дані постійно аналізувалися та створювалися рекомендації для тренерів на основі пропозицій та зауваження слухачів для покращення роботи в майбутньому. Також на основі отриманих даних навчальні курси та тренінги корегувалися у відповідності до потреб конкретних аудиторій. Були і курси з найбільшим запитом, які проводились по декілька раз. До найбільш затребуваних відносяться тренінги з саморозвитку та вивчення мов.

Протягом роботи ЦОД була сформована загальна база слухачів, яким проводиться розсилка – запрошень до тренінгів. Для зручності різновікових слухачів, співробітники ЦОД вели сторінки в різних соціальних мережах та месенджерах (Facebook, Instagram) та Viber.

У 2021 році ЦОД розширив свої горизонти охоплення завдяки ситуації, що склалась у зв'язку із карантинними обмеженнями: переведено багато курсів в онлайн-формат, були залучені слухачі з інших регіонів нашої держави, а саме, окрім м. Полтава та області, з Сумської, Київської, Львівської, Дніпропетровської, Харківської, Херсонської, Запорізької областей. Цей факт є безперечним успіхом ЦОД, інформація про якість його освітнього контенту в неформальній освіті поширилась далеко за межі Полтавського регіону.

Особлива увага приділялася навчальним продуктам для соціально-вразливих категорій: внутрішньо-переміщені особи; люди похилого віку; жінки, що перебувають у кризових життєвих обставинах; безробітні; звільнені з місць позбавлення волі; учасники АТО. Для найбільшого розголосу про створений Центр освіти дорослих наповненість груп формувалась з різних верств населення як по соціальному статусу так і віковій категорії.

Важливим елементом на шляху аналізу ЦОД як середовища особистісного та професійного розвитку є виокремлення певних моделей центрів освіти, які існують для різних категорій дорослих в Україні. Так, О.В. Аніщенко поділяє їх на такі:

- 1) Самостійні інституції – заклади неформальної освіти дорослих
- 2) Підрозділи закладів освіти (загальноосвітніх, проф.- технічних (проф.), вищих та ін.)
- 3) ЦОДи на базі громадських організацій
- 4) ЦОДи на базі закладів культури (бібліотек, музеїв, народних домів)
- 5) Соціальні підприємства
- 6) Університети третього віку, центри активного довголіття (Аніщенко, 2018, с. 26).

Ми можемо віднести ЦОД до установи на базі громадської організації. Але важливу підтримкою є допомога та співпраця з іншими інституціями. Так, наприкінці 2021 р. у співробітництві з КО «Інститут розвитку міста», ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» тренерами та співробітниками ЦОД були проведені тренінгові заняття за прийнятою у місті Полтава Програмою

«Розвиток освіти дорослих у Полтавській міській територіальній громаді на 2021 – 2025 рр.» та за фінансування з Полтавського міського бюджету. Ці заходи добре показали, що партнерства є необхідною умовою розвитку ЦОД, як з огляду на організаційну підтримку, так і фінансову.

Так, під розвиток ЦОД на базі ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» було надано приміщення для офісу (аудиторія 316). Для проведення занять надавалися тренінгові аудиторії, а також комп'ютерні класи для проведення тренінгів з ІТ-компетентностей. При проведенні декількох тренінгів паралельно надавалися аудиторії на весь час проведення тренінгу. Всі аудиторії, в яких проводяться тренінги, обладнані мультимедійними проекторами, дошками або фліпчартами. Було обладнано 2 аудиторії (512 та 512а) для проведення освітніх програм у онлайн-форматі. Аудиторія 317 обладнана мультимедійним обладнанням та мультимедійною дошкою для проведення занять у форматі офлайн.

Зверталася також увага на гендерні питання. Але протягом січня - листопада 2021р. у ЦОД навчалось 741 жінок та 148 чоловіків, усього 889 слухачів. Це можна пояснити різними причинами, але «вирівнювання» гендерного балансу могло би сприяти появі нових напрямів роботи. Серед тренерів є як жінки так і чоловіки.

Щоб оцінити ту роботу, яку провели співробітники та тренери ЦОД, варто проаналізувати ті заходи, які відбулися у зазначений період, і які зведені у таблицю 1:

Таблиця 1

Заходи, проведені у ЦОД протягом січня-листопада 2021 року

Назва заходу, кількість годин	Місце проведення	Дата	Кількість учасників
Англійська мова – перші кроки	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб.512	25,28 січня	10
Англійська мова – перші кроки	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	1,4,8,11,15,18,22 ,25 лютого	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	10 лютого	8
Німецька мова – перші кроки	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	1,5,8,12, 19,23,26 лютого	10
Інформаційно – комунікативні технології	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 132	23,26 лютого	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	24 лютого	8
Англійська мова – перші кроки	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	1,4,11,15,18,22 березня	13
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	10 березня	8
Німецька мова – перші кроки	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	2, 5, 9, 12, 16, 19, 23, 26, 30 березня	10
Інформаційно – комунікативні технології	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 132	2, 4, 9, 11, 16, 18 березня	10
Віддалена робота для усіх: копірайтинг, контент - менеджер	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	20 березня	10
Англійська мова: спілкуватись просто	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	5, 8, 12, 15, 19, 22, 26, 29 квітня	13
Німецька мова: спілкуватись просто	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	1,16,20,23,27,30 квітня	10
Великодні Паски	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб.107	16,19,21,23,26 квітня	10
Великодні писанки	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512 а	28,29 квітня	10
Англійська мова: спілкуватись просто	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб.512а	6,13,17,20,24,27, 31 травня	13
Німецька мова: спілкуватись просто	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб.512а	4,7,11,14,18,21,2 5,28 травня	8
Українська мова: шлях до успіху	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб.512а	17,20,24,27 травня	10

Інформаційно – комунікативні технології	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.120	13,18,20,25,27 травня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	19 травня	10
Інформаційно – комунікативні технології	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.512а	14, 21,28 травня	10
Розвиток навичок креативного мислення	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	26 травня	15
Англійська мова: спілкуватись просто	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	3 червня	13
Німецька мова: спілкуватись просто	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	1,4 червня	10
Українська мова: шлях до успіху	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	3,7,10,14,17,21, 24,28 червня	10
Інформаційно – комунікативні технології	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	3,8,10,15 червня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	9 червня	8
Інформаційно – комунікативні технології	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	4,11,18,22,25,29 червня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	16 червня	8
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	2, 23, 30 червня	8
Німецька мова для бізнесу	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	15, 18,22,25,29 червня	10
Секрети ефективності в бізнес комунікаціях	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	26 червня	10
Українська мова: шлях до успіху	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	1, 5, 8, 12 липня	10
Креативне підприємництво	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	2,3 липня	16
Креативне підприємництво	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 223б	4-5 липня	12
Німецька мова для бізнесу	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	2,6,9,13,16,20,23 ,30 липня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб.317	14 липня	8
Віддалена робота для всіх: копірайтер, контент-менеджер	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	12, 13 липня	12
Інстаграм: з нуля до інтернет-магазину	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	16, 20, 23, 27 липня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 317	28 липня	8
Еко хенд-мейд	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 317	8,22,29 липня	10
Самозайнятість	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512	21 липня	10
Німецька мова для бізнесу	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	2,6,9 серпня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 317	11 серпня	10
Додаток Instagram для комп'ютерів і планшетів – практичний курс	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512	3,6,10,13,18,20, 25,27 серпня	10
Нове життя старим речам	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	14,15 серпня	10
Особистісний розвиток	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512	4,5 серпня	13

ІКТ	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	17,24,31 серпня	10
Ділова українська мова	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	23,26,30 серпня	10
Англійська мова для бізнесу	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	23,26,30 серпня	15
ІКТ	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 220	29 вересня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	29 вересня	10
Месенджери Viber, Telegram, WhatsApp та додаток ДІЯ для смартфонів, планшетів та ПК	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	15, 17, 22, 24, 29 вересня	10
ІКТ	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512 а	3,7,10,14,17 вересня	10
Ділова українська мова	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512 а	2,6,9,13,16,20,23,27,30 вересня	10
Англійська мова для бізнесу	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	2,6,9,13,16,20,23,27,30 вересня	15
Фото і відеоредагування: основи роботи	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512 а	21, 28 вересня	10
Health school: дієтолог – нутріціолог	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	25 вересня	12
Практичний майстер – клас: ділова українська мова в геології	м. Полтава, вул. Михайла Грушевського, 2А, музей	10 вересня	10
ІКТ	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 220	6,13,20 жовтня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	13 жовтня	10
Головні навички успішного користувача: соціальні мережі, месенджери, сервіси Google	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512 а	6,8,13,15, 20, 22 жовтня	10
Особистісний розвиток	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	10,17,24,31 жовтня	12
Ділова українська мова	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	4,7,11,14 жовтня	10
Англійська мова для бізнесу	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	4,7,11,14 жовтня	15
Фото і відеоредагування: основи роботи	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	1,5,12,,15,19,22, 26,29 жовтня	14
Health school: дієтолог – нутріціолог	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	1,8,15,22,29 жовтня	12
Самозайнятість	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	6, 8, 13, 15 жовтня	10
Інтеграційно – адаптаційний курс для людей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	27 жовтня	10
Китайська мова	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 317	9,16,23,30 жовтня	10
Арт - терапія	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	10,17,24,31 жовтня	10
Інтенсив з англійської мови	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	2,9,16,23 жовтня	10
Креативне народознавство	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512а	2,9,16,23 жовтня	10
Фото і відеоредагування: основи роботи	м. Полтава, вул. Коваля 3, каб. 512	10,17,24,31 жовтня	10

Особливе батьківство	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512	7, 14, 21, 28 жовтня	12
Основи лідерства. Соціально – емоційне навчання для батьків дітей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Горького, 56, актовий зал	6,13,20,27 жовтня	12
Головні навички успішного користувача: соціальні мережі, месенджери, сервіси Google	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	3, 5 листопада	10
Фото і відеоредагування: основи роботи	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512 а	2,5,9 листопада	14
Health school: дієтолог – нутріціолог	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512	5,12 листопада	12
Ділова українська мова. Інтенсив.	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	6,13 листопада	10
Китайська мова.	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 317	6,13,20,27 листопада	10
Німецька мова. Інтенсив	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512	7,14,21,28 листопада	10
Англійська мова. Інтенсив	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	7,14,21,28 листопада	10
Інформаційно - комунікативні технології	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512а	7,14,21,28 листопада	10
Особливе батьківство	м. Полтава, вул. Ковалю 3, каб. 512	6,13,20,27 листопада	12
Основи лідерства. Соціально – емоційне навчання для батьків дітей з особливими потребами	м. Полтава, вул. Горького, 56, актовий зал	3,10,17,24 листопада	12

Як бачимо, курси ЦОД відрізняються максимальною різноманітністю, причому включають як професійні компетентності (робота з відео, текстами, копірайтинг, робота з соцмережами), так і особистісні (саморозвиток, здоровий спосіб життя, інформаційно-комп'ютерні технології, лідерство), мовні (українська, німецька, англійська, китайська мови), копінг-стратегії (особливе батьківство, інтеграція, інклюзія). Це дає можливість слухачам вибрати серед великої кількості напрямків.

ЦОД здійснює освітню, наукову, культурну, просвітницьку діяльність та культивує демократичні, громадянські цінності у сучасному соціумі. Усвідомлюючи важливість неформальної освіти, ми твердо переконані у необхідності реалізації кращих практик освіти дорослих в місті Полтава та Полтавському регіоні.

Однією з особливих історій успіху ЦОД є історія розширення географії роботи Центру. Так, у 2021 році на заняттях у форматі онлайн були присутні слухачі з м. Полтава та області, Сумської, Київської, Львівської, Дніпропетровської, Харківської, Херсонської, Запорізької областей.

Отже, у рамках аналізу роботи ЦОД можна виокремити основні особливості його роботи, які і дозволяють забезпечувати особистісний і професійний розвиток слухачів:

- 1) Специфікація та сегментування цільової аудиторії та бенефіціарів відповідно до моделі центрів освіти.
- 2) Активний зворотний зв'язок зі слухачами увесь час роботи ЦОД.
- 3) Різноступінь курсів, які направлені на різні сфери та компетентності слухачів.
- 4) Включення не лише професійних курсів, але і направлених на саморозвиток, психологічну стійкість, боротьбу зі стресом.
- 5) Змішаний онлайн- і офлайн-формат, який дозволяє гнучко підходити до потреб слухачів.
- 6) Залучення професійних тренерів, які не лише можуть викладати певні курси, але і мають soft skills для підтримки слухачів, які часто знаходяться у складній життєвій ситуації.
- 7) Створення проактивного середовища, у якому слухачі можуть спілкуватися та взаємодіяти, залучення різних каналів інформування бенефіціарів.
- 8) Постійний пошук партнерів, у тому числі для додаткового фінансування, для збереження безкоштовних курсів для слухачів.
- 9) Намагання дотримуватися гендерного балансу для максимально повного функціонування ЦОД.

Як **висновок**, можна сказати, що центри освіти дорослих можуть стати центрами розвитку міста та громади, і проаналізований вище досвід роботи Центру освіти дорослих м. Полтава за 2021 рік є прикладом того, яким чином можливо будувати роботу аналогічних установ.

Список використаних джерел

- Аніщенко, О. В. (2018). Моделі центрів освіти дорослих в Україні. В кн. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи* (Вип. 1 (14), с. 22-35) Київ; Ніжин: ПП Лисенко М.М.
- Волярська, О. С. (2019). Особливості діяльності центрів освіти дорослих в Україні. *Професійна і неперервна освіта*, 4, 324-331.

References

- Anishchenko, O. V. (2018). Modeli tsestriv osvity doroslykh v Ukraini [Models of adult education centers in Ukraine]. In *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektvy* [Adult education: theory, experience, perspectives] (Is. 1 (14), pp. 22-35) Kyiv; Nizhyn: PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].
- Voliarska, O. S. (2019). Osoblyvosti diialnosti tsestriv osvity doroslykh v Ukraini [Peculiarities of adult education centers in Ukraine]. *Profesiina i neperervna osvita* [Professional and continuing education], 4, 324-331 [in Ukrainian].

ПУВОВАРСКА К., СТЕФАНІУК О.

Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

THE ADULT EDUCATION CENTER AS AN ENVIRONMENT FOR PERSONAL AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT (ACCORDING TO THE RESULTS OF THE WORK OF THE POLTAVA ADULT EDUCATION CENTER IN 2021)

This article examines the activities of the Poltava Adult Education Center in 2021 as an environment for personal and professional development. The adult education center of Poltava was created in 2018 on the basis of the public organization "Adult Education Center of Poltava Region". This period was chosen as the last year before the full-scale invasion, which made adjustments to the work of the Center. Quantitative and qualitative indicators, features of work, target groups, areas of activity were considered. Based on the results of the analysis of these data, conditions were formed under which the Center can really contribute not only to the professional, but also to the personal development of its students:

- 1) Specification and segmentation of the target audience and beneficiaries according to the model of education centers
- 2) Active feedback with listeners throughout the time of operation of the data center
- 3) Diversification of courses aimed at different areas and competences of students
- 4) Inclusion of not only professional courses, but also aimed at self-development, psychological stability, and stress management
- 5) A mixed online and offline format that allows for a flexible approach to the needs of listeners
- 6) Engagement of professional trainers who can not only teach certain courses, but also have soft skills to support listeners who are often in a difficult life situation
- 7) Creation of a proactive environment in which listeners can communicate and interact, involvement of various channels of informing beneficiaries
- 8) Continuous search for partners, including for additional funding, to maintain free courses for students
- 9) Efforts to maintain a gender balance for the maximum possible functioning of the data center.

In this way, adult education centers can become centers of city and community development, and the experience of the adult education center in Poltava in 2021 can indicate how it is possible to build the work of similar institutions.

Key words: *adult education, adult education center.*

Стаття надійшла до редакції 27.06.2023 р.

УДК 37:001.895

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292669](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292669)

МИКОЛА ПІДДЯЧИЙ

ORCID: 0000-0001-6571-1450

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м.Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ STEM-ОСВІТИ

Обґрунтовано перспективність соціально-трудового розвитку учнів засобом STEM-освіти у гармонізації психологічної сфери та формуванні здатності до продуктивної взаємодії. Запропонований алгоритм сприятиме формуванню свідомості на новому рівні розвитку, що обумовлено уміннями до самоаналізу і нагромадженням багатогранного психологічного досвіду.

***Ключові слова:** STEM-освіта; ключові діяльності; продуктивна діяльність; психологічний досвід; свідомість; соціально-трудова розвиток; технології.*

Постановка проблеми. Розроблення стратегії і теоретико-методичних засад проектування і реалізації STEM-освіти учнів знаходиться у контексті соціально-трудового розвитку і потребує гармонізації психологічної сфери та формування здатності до продуктивної взаємодії. У процесі співпраці маємо розробити алгоритм, з певними формами, методами та засобами навчання для формування свідомості на новому рівні розвитку обумовленого уміннями до самоаналізу і нагромадженням багатогранного психологічного досвіду (Зязюн, 2015, с. 10-14). Результатом має стати здатність до продуктивної діяльності, що відповідає інтересам, можливостям і схильностям у контексті адаптованості до запитів ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі розробки проблеми теоретико-методичних засад проектування і реалізації STEM-освіти узагальнені наукові теорії і положення, які відображені у працях Бега І. Д., Бикова В. Ю., Бурова О. Ю., Гончаренка С.У., Гуржія А. М., Жалдака М. І., Зязюна І.А., Лещенка М. П., Литвинова С. Г., Лугового В. І., Олійника В. В., Піддячого В.М., Піддячого М.І., Самодрина А. П., Спіріна О. М., Шишкіна М. П.

Дослідження спрямоване на розкриття досі не вирішених аспектів стратегії і теоретико-методичних засад STEM-освіти учнів у контексті соціально-трудового розвитку, а також окреслення умов гармонізації психологічної сфери та формування здатності до продуктивної взаємодії.

Метою дослідження є розроблення теоретико-методичних засад проектування і реалізації STEM-освіти учнів у контексті перспектив соціально-професійного розвитку, а також умови гармонізації їхньої психологічної сфери та формування здатності до продуктивної взаємодії впродовж діяльності.

Завданнями розроблення STEM-освіти є: 1) виокремлення її основних аспектів; 2) забезпечення формування рівнів компетентностей учнів, здатних аналізувати продуктивну діяльність і розв'язувати проблеми; 3) розроблення основних принципів і підходів; 4) визначення та розроблення навчально-методичного забезпечення; 5) розроблення алгоритму апробації й оцінки ефективності організаційних форм, методів і засобів її реалізації.

Виклад основного матеріалу. STEM-освіта (Science-Наука, Technology-Технологія, Engineering-Інженерія and Mathematics-Математика) широке і комплексне поняття, що включає в себе як міжпредметний зміст, так і освітні підходи та цінності. Це інтегрований і міждисциплінарний підхід до навчання, який спрямований на розвиток учнівських навичок у галузях науки, технології, інженерії та математики. Вона покликана виховувати критичне мислення, розвивати практичні вміння та формувати компетентності, стимулювати творчість і сприяти готовності учнів до міжособистісної продуктивної взаємодії (Биков, 2019, с. 88-92) на шляху вирішення поставлених завдань для забезпечення особистісного та галузевого розвитку.

STEM-освіта – низка курсів (програм навчання) з метою підготовки учнів до розробленої соціально-професійної траєкторія та освіти шляхом формування рівнів компетентностей в обраній сфері продуктивної діяльності (Піддячий, 2015, с. 141-142; Піддячий, 2011, с. 80-82). Її освоєння дозволить успішно функціонувати в умовах використання новітніх технологій, що створюватиме підґрунтя для

підвищення ВВП України на засадах високої доданої вартості у продукті праці (Піддячий, 2023, с. 390-394).

Основними аспектами STEM-освіти для учнів основної і старшої школи є:

1. Інтегрований підхід – сприяння інтеграції науки, технології, інженерії та математики;
2. Міждисциплінарність – усвідомлення міждисциплінарних зв'язків освітніх галузей та застосування їх у продуктивній діяльності з метою вирішення проблем;
3. Практичний підхід – практичне застосування знань у процесі розроблення проектів і проведення досліджень, а також вирішення реальних завдань;
4. Розвиток навичок – сприяння розвитку критичного мислення, проблемного навчання, комунікаційних навичок у процесі продуктивної міжособистісної співпраці та заємодії (Бех, 2020, с. 68-69);
5. Еволюційність та революційність сучасного світу – підготовка учнів до життя та продуктивної роботи в сучасному інноваційному світі, де технологія та наука є провідниками у формуванні рівнів валового внутрішнього продукту;
6. Рівний доступ – забезпечення рівного доступу до STEM-освіти для усіх учнів, незалежно від їхньої гендерної чи соціальної приналежності.

Сучасна STEM-освіта має забезпечити формування рівнів компетентностей учнів, здатних аналізувати продуктивна діяльність і розв'язувати проблеми, бути готовими до постійного навчання і розвитку (Піддячий, 2016, с. 65-67; Піддячий, 2016, с. 77-79) в умовах техніко-технологічного середовища і швидкозмінного світу. Вона має чисельні тенденції і правила (Гончаренко, 2012, с. 175-187), оскільки динамічно розвивається і адаптується до вимог сучасного світу та швидкозмінних технологій. Зазначимо деякі з ключових тенденцій:

1. Визнання світовою спільнотою важливості для розвитку суспільств та економік системного вдосконалення STEM-програм шляхом інвестування в них;
2. Інтеграція технологій штучного інтелекту, віртуальної реальності, та інтернет-ресурсу в інтерактивні навчальні середовища;
3. Збільшення STEM-професій: зростання попиту на фахівців у галузях STEM, що веде до появи нових освітніх програм, спрямованих на підготовку кваліфікованих кадрів для ринку праці;
4. Підвищення інтересу дівчат у STEM-галузях та подолання гендерних стереотипів;
5. Зростання уваги та рівного доступу до STEM-освіти для учнів з різних соціальних, етнічних і економічних груп;
6. Активне використання проблемного і проектного навчання з метою сприяння розвитку критичного мислення та практичних навичок;
7. Спрямування на розв'язання глобальних проблем (зміна клімату, здоров'ярозвиваючі, здоров'ястабілізуючі та здоров'язберігаючі технології (Піддячий, 2020, с. 315-319), забезпечення доступу до чистої води);
8. Неперервне навчання – визнання важливості неперервної освіти та формування навичок самонавчання в умовах швидкозмінних технологій;
9. Зростання співпраці між освітніми установами, компаніями та науковими організаціями з метою забезпечення практичного навчання та вирішення поставлених завдань;
10. Необхідність розвитку аналітичних і дослідницьких навичок, що сприяє усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків і розв'язанню проблем різних рівнів складності.

Означені тенденції свідчать про системний розвиток STEM-освіти як важливого компонента сучасного освітнього процесу, спрямованого на підготовку учнів до життя та праці у сучасному інноваційному просторі (Піддячий, 2018, с. 98-101).

Розроблення і реалізація STEM-освіти базуються на теоретико-методичних засадах, які визначають основні принципи та підходи до її освоєння. Зазначимо деякі з них:

1. Інтердисциплінарність – сприяє інтеграції науки, технології, інженерії та математики, що допомагає їм зрозуміти зв'язки між різними дисциплінами і вирішувати комплексні завдання;
2. Проблемне навчання – навчання засобом розв'язання проблем, що стимулює критичне мислення та формує аналітичні навички;
3. Проектне навчання – виконання проектів, які вимагають застосування знань та навичок для створення продукту праці або розв'язання завдань, що сприяє практичному застосуванню знань і створенню можливостей для творчого самовираження;
4. Активне навчання – підтримання активного залучення учнів у навчальний процес, шляхом використання різноманітних методів, (дослідження, лабораторні роботи, вирішення завдань, інтерактивні уроки тощо).
5. Колаборація – співпраця між учнями у групах на шляху досягнення спільної мети, шляхом обміну ідеями та розвитку навичок комунікації. Основні аспекти колаборації: спільна робота;

взаємодопомога; обмін ідеями; розвиток соціальних навичок; загальний успіх; різноманітність поглядів; підтримка і регулювання тощо.

6. Застосовність – підготовка учнів до використання отриманих знань та навичок у реальному житті, шляхом розв'язувати завдань, які мають практичне застосування;

7. Інноваційність – розвиток системного мислення впродовж психофізіологічної підготовки молоді до викликів сучасного техніко-технологічного світу;

8. Автентичність – достовірність навчальних матеріалів та завдань, а також їх відповідність сучасним вимогам і реаліям галузей науки і технологій;

9. Системне вдосконалення – аналіз, оцінка, вдосконалення навчальних програм та методик, їх розроблення й актуалізація відповідно до потреб сучасного суспільства;

10. Забезпечення підготовки та підтримки вчителів у впровадженні цієї освітньої технології.

Означені теоретико-методичні засади допомагають створити базу для продуктивної реалізації STEM-освіти, сприяючи розвитку рівнів ключових компетентностей учнів та підготовці їх до продуктивної взаємодії в умовах сучасного світу. Разом з тим розроблення навчально-методичного забезпечення (НМЗ) для STEM-освіти включає в себе кілька ключових етапів та вимагає співпраці різних фахівців із галузей науки, технології, інженерії та математики.

Узагальнюючий опис процесу розроблення навчально-методичного забезпечення для STEM-освіти:

1. Аналіз потреб освітньої системи у навчально-методичному та техніко-технологічному плані для продуктивної взаємодії з цільовою учнівською аудиторією;

2. Визначення цільової аудиторії за віковими ознаками та рівнем освіти;

3. Формулювання основних цілей і завдань для досягнення успіху засобом застосування навчальних матеріалів та наявних ресурсів;

4. Вибір необхідних освітніх підходів та методик, які забезпечать процес продуктивної взаємодії;

5. Розробка систематизованого та послідовного змісту, який включає в себе теоретичні знання, практичні завдання з метою розвитку операційно-технологічної складової психологічної сфери;

6. Розроблення різноманітних та доступних навчальних матеріалів – підручники, робочі зошити, презентації, відеоуроки, інтерактивні завдання тощо;

7. Розроблення та добір методів оцінювання – самостійна робота (тести та контрольні роботи), портфоліо, дослідження та проекти, за результатами участі, за виконанням завдань та лабораторних робіт, письмові реферати, спостереження, за професійними стандартами, різнорівневе оцінювання;

8. Апробування навчальних матеріалів з метою тестування та збору відгуків із подальшим удосконалення на основі отриманих відгуків;

9. Забезпечення підготовки вчителів для роботи з новими навчальними матеріалами, включаючи навчання методикам викладання;

10. Забезпечення механізмів підтримки вчителів із використання STEM-матеріалів та планування їх регулярного оновлення відповідно до змін у галузі науки і технологій.

Апробація й оцінка ефективності організаційних форм, методів і засобів реалізації STEM-освіти у процесі формування якостей, цінностей та компетентностей (Піддячий, 2019, с. 69-70) є важливими для забезпечення якості освіти та подальшого вдосконалення навчального процесу. Алгоритм, який можна виконати для цього:

1. Визначення компетентностей, які розвиватимуться засобом STEM-освіти;

2. Розроблення плану навчального курсу (програми) STEM-освіти, включаючи організаційну структуру, графік занять, структурування завдань тощо;

3. Розроблення навчальних матеріалів, визначення методів навчання, інструменти та ресурси, які спрямовані на розвиток компетентностей із врахуванням інтерактивності та рівня інтенсивності залучення учнів до взаємодії;

4. Поетапне модульне впровадження STEM-програми;

5. Збір даних про розвиток визначених для розвитку та аналізу компетентностей в результаті застосування STEM-програми із використанням різних методів аналізу та оцінки, включаючи спостереження, тестування тощо.

6. Проведення опитування вчителів та учнів з метою з'ясування їхніх вражень від STEM-програми, а також збір і аналіз фідбеків щодо ефективності методів, засобів, форм навчання;

7. Оцінка результатів пілотного впровадження та внесення необхідних коригувань у програму із подальшим розвитком та вдосконаленням форм, методів та засобів навчання на основі отриманих даних і фідбеку;

8. Після успішного пілотного впровадження і виправлення недоліків здійснити повномасштабне розгортання STEM-програми у навчальному закладі;

9. Продовження вимірювання і оцінювання ефективності STEM-освіти із залученням вчителів і учнів у процес рецензування та вдосконалення програми на основі врахування потреб і вимог освітньої системи та учасників освітнього процесу.

Зроблено висновок, що розроблення і реалізація STEM-освіти базуються на теоретико-методичних засадах, які визначають основні принципи та підходи до її освоєння. Означені теоретико-методичні засади допомагають створити базу для продуктивної реалізації STEM-освіти, сприяючи розвитку рівнів компетентностей учнів та підготовці їх до продуктивної взаємодії в умовах сучасного світу. Разом з тим розроблення навчально-методичного забезпечення (НМЗ) для STEM-освіти включає в себе кілька ключових етапів та вимагає співпраці різних фахівців із галузей науки, технології, інженерії та математики.

Апробація й оцінка ефективності організаційних форм, методів і засобів реалізації STEM-освіти у процесі формування компетентностей є важливими для забезпечення якості освіти та подальшого вдосконалення навчального процесу. Наступним етапом подальших розвідок у зазначеному напрямі є розроблення змісту STEM-освіти й вимог до рівнів підготовки учнів де мають систематизуватися зв'язки між метою, засобами та результатами сформованих якостей, цінностей і компетентностей та умовами їх продуктивного застосування.

Список використаних джерел

- Бех, І. Д. (2020). Міжвікові перетворення і ціннісні градації особистості, що зростає. *Методист*, 11/12, 64-77.
- Биков, В. Ю., Литвиненко, С. Г., Луговий, В. І. (Ред.). (2019). *Теоретико-методологічні засади інформатизації освіти та практична реалізація інформаційно-комунікаційних технологій в освітній сфері України*: монографія. Київ: Компринт.
- Гончаренко, С. У. (2012). *Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення*. Рівне: Волинські обереги.
- Зязюн, І. А. (2015). Сугелостологічна природа психологічного досвіду особистості. *Психологія і особистість*, 1 (7), 10-28.
- Піддячий, В. М. (2016). Методика саморозвитку англомовної компетентності майбутнього педагога в контексті європейських орієнтирів. *Молодь і ринок*, 10 (141), 65-69. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/706073/>
- Піддячий, В. М. (2019). Психологічні умови формування громадянської компетентності майбутніх педагогів. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 1 (15), 77-86. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/718177/>
- Піддячий, М. І. (2011). Соціально-професійна орієнтація учнів як напрям у підручникотворенні. *Проблеми сучасного підручника*, 11, 80-89. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/5143/>
- Піддячий, М. І. (2018). Соціально-професійний розвиток старшокласників: праця як основа життєдіяльності та поступу. В кн. *Технології інтеграції змісту освіти*: зб. наук. праць Всеукр. круглого столу, 12 берез. 2018 р. (№ 10, с. 98-108). Полтава. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/711857/>
- Піддячий, М. І. (2015). Навчально-виховний комплект старшокласників: соціально-професійна орієнтація. *Проблеми сучасного підручника*, 15, 141-149. Взято з https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=PZvfSOUAAAAJ&citation_for_view=PZvfSOUAAAAJ:Zph67rFs4hoC
- Піддячий, М. І. (2020). Ключові компетентності старшокласників: організація здорового способу життя. *НПУ імені М. П. Драгоманова*, 3 (123), 315-319. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/719944/>
- Піддячий, М. І. (2019). Сутність формування компетентностей старшокласників. В кн. О. М. Топузов, О. М. Горошкіна (Ред.), *Реалізація компетентнісного орієнтованого навчання в освіті*: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (с. 269-272). Київ: Пед. думка. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/718737/>
- Самодрин, А. П. (Ред.). (2023). *Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука*: колективна монографія (Т. 3). Київ; Кременчук: НОВАБУК. Взято з <https://lib.iitta.gov.ua/736477/>

References

- Bekh, I. D. (2020). Mizhvikovi peretvorennia i tsinnisni hradatsii osobystosti, shcho zrostaie [Inter-age transformations and value gradations of the growing personality]. *Methodyst [Methodist]*, 11/12, 64-77 [in Ukrainian].
- Vukov, V. Yu., Lytvynenko, S. H., & Luhovyi, V. I. (Eds.). (2019). *Teoretyko-metodolohichni zasady informatyzatsii osvity ta praktychna realizatsiia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v osvitnii sferi Ukrainy [Theoretical and methodological principles of informatization of education and practical implementation of information and communication technologies in the educational sphere of Ukraine]*: monohrafiia. Kyiv: Komprynt [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (2012). *Pedahohichni zakony, zakonomirnosti, pryntsyppu. Suchasne tлумachennia [Pedagogical laws, regularities, principles. Modern interpretation]*. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
- Piddiachyi, V. M. (2016). *Metodyka samorozvytku anhlomovnoi kompetentnosti maibutnoho pedahoha v konteksti*

- yevropeiskykh oriientyriv [The method of self-development of the future teacher's English language competence in the context of European guidelines]. *Molod i rynek [Youth and the market]*, 10 (141), 65-69. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/706073/> [in Ukrainian].
- Piddiachyi, V. M. (2019). Psykholohichni umovy formuvannia hromadianskoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv [Psychological conditions of formation of civic competence of future teachers]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy [Adult education: theory, experience, perspectives]*, 1 (15), 77-86. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/718177/> [in Ukrainian].
- Piddiachyi, M. I. (2011). Sotsialno-profesiina oriientatsiia uchniv yak napriam u pidruchnykotvorenni [Socio-professional orientation of students as a direction in textbook creation]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka [Problems of the modern textbook]*, 11, 80-89. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/5143/> [in Ukrainian].
- Piddiachyi, M. I. (2018). Sotsialno-profesiinyi rozvytok starshoklasnykiv: pratsia yak osnova zhyttiediialnosti ta postupu [Social and professional development of high school students: work as the basis of life and progress]. In *Tekhnologii intehtratsii zmistu osvity [Technologies of integration of educational content]: zb. nauk. prats Vseukr. kruhloho stolu (No. 10, pp. 98-108)*. Poltava. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/711857/> [in Ukrainian].
- Piddiachyi, M. I. (2015). Navchalno-vykhovnyi komplet starshoklasnykiv: sotsialno-profesiina oriientatsiia [Educational set of high school students: socio-professional orientation]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka [Problems of the modern textbook]*, 15, 141-149. Retrieved from https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=en&user=PZvfSOUAAAAJ&citation_for_view=PZvfSOUAAAAJ:Zph67rFs4hoC [in Ukrainian].
- Piddiachyi, M. I. (2020). Kliuchovi kompetentnosti starshoklasnykiv: orhanizatsiia zdorovoho sposobu zhyttia [Key competencies of high school students: organization of a healthy lifestyle]. *NPU imeni M. P. Drahomanova [NPU named after M. P. Drahomanov]*, 3 (123), 315-319. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/719944/> [in Ukrainian].
- Piddiachyi, M. I. (2019). Sutnist formuvannia kompetentnostei starshoklasnykiv [The essence of the formation of competences of high school students]. In O. M. Topuzov, O. M. Horoshkina (Eds.), *Realizatsiia kompetentnisnoho oriientovanoho navchannia v osviti [Implementation of competency-based learning in education]: zb. nauk. prats za materialamy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 269-272)*. Kyiv: Ped. dumka. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/718737/> [in Ukrainian].
- Samodryn, A. P. (Ed.). (2023). *Noosfera Vernadskoho, suchasna osvita i nauka [Vernadsky's noosphere, modern education and science]: kolektyvna monohrafiia (Vol. 3)*. Kyiv; Kremenchuk: NOVABUK. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/736477/> [in Ukrainian].
- Ziaziun, I. A. (2015). Suhelostolohichna pryroda psykholohichnoho dosvidu osobystosti [Sugelostological nature of the psychological experience of the individual]. *Psykholohiia i osobystist [Psychology and personality]*, 1 (7), 10-28 [in Ukrainian].

PIDDIACHYI M.

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF DESIGNING AND IMPLEMENTING STEM EDUCATION

In the course of developing the strategy and theoretical and methodological foundations for designing and implementing STEM education of students, in the context of the prospects for social and labor development, it is necessary to harmonize their psychological sphere and form the ability to interact productively through education in the context of the general secondary education system. In the process of interaction, according to the proposed algorithm, with certain forms, methods and means of education, consciousness is formed at a new level of development, which is due to the ability to introspect and the accumulation of multifaceted psychological experience. The result is the ability to engage in productive activities that meet the interests, capabilities and aptitudes in the context of adaptability to employers' needs. The student's perspectives are considered as a dynamic characteristic of professional self-determination and a forecast of changes in the labor market, which allows to project the success of adaptation to existing conditions and to identify the compliance of their own capabilities with the requirements of productive activity through STEM education.

Modern STEM education should ensure the formation of competence levels of students who are able to analyze productive activities and solve problems, be ready for continuous learning and development in a rapidly changing technical and technological environment. It has numerous trends, as it is dynamically developing and adapting to the requirements of the modern world and rapidly changing technologies. The trends outlined in the report indicate the systemic development of STEM education as an important component of the modern educational process aimed at preparing students for life and work in the modern innovation space.

The development and implementation of STEM education is based on theoretical and methodological principles that define the basic principles and approaches to its development. These theoretical and methodological foundations

help to create a basis for the productive implementation of STEM education, contributing to the development of students' competence levels and preparing them for productive interaction in the modern world. At the same time, the development of educational and methodological support (EMS) for STEM education includes several key stages and requires the cooperation of various specialists in the fields of science, technology, engineering and mathematics.

Testing and evaluating the effectiveness of organizational forms, methods and means of implementing STEM education in the process of competence formation are important for ensuring the quality of education and further improving the educational process. The next stage of further research in this area is to develop the content of STEM education and requirements for student training, which should systematize the links between the purpose, means and results of the formed qualities, values and competencies and the conditions for their productive application.

Key words: *STEM education; key activities; productive activities; psychological experience; consciousness; social and labor development; technologies.*

Стаття надійшла до редакції 17.10.2023 р.

УДК 37.02:001.895]:37.091.4МАКАРЕНКО

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292678](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292678)

ДАР'Я ПОЛОВИНКА

МАРИНА ДЯЧЕНКО-БОГУН

ORCID: 0000-0002-1209-2120

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ А.С. МАКАРЕНКА У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Стаття несе в собі інформацію про реалізацію ідей А.С.Макаренка стосовно реалізації стратегії інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. Інноваційні навчальні заклади виступають авангардом освітніх реформ й експериментальними центрами реалізації нових педагогічних ідей, теорій, концепцій, технологій. Все більше педагогічних колективів визнають інноваційність як єдино можливий шлях свого розвитку й умову конкурентноздатності на ринку освітніх послуг. Інноваційний навчальний заклад характеризується як відкрита соціально-педагогічна система, яка постійно оновлюється структурно й функціонально, реагуючи не тільки на наявні зміни в суспільстві, а прогнозуючи їх, стратегічно плануючи розвиток своїх можливостей для випереджувального вирішення завдань, які будуть виникати перед освітою в процесі соціальних перетворень.

Ключові слова: *інноваційність, інноваційна стратегія, цілісна педагогічна система, демократичні принципи, трудове виховання.*

Постановка проблеми : Інноваційність є сутнісною ознакою й основним механізмом динамічного саморозвитку навчального закладу, показником його готовності до змін, можливості освоєння й реалізації інновацій. Як свідчить практика, більшість інноваційних навчальних закладів у процесі свого становлення пішли шляхом застосування найбільш прогресивних освітніх моделей, розроблених раніше. На нашу думку, вдалий підхід до вибору моделі й визначає рівень інноваційної компетентності педагогічного колективу, сформованості його потреб у реалізації нововведень як способу інтенсивного розвитку навчального закладу.

Однією з таких моделей є педагогічна система А. С. Макаренка, яка уособлює цілісність методологічних, теоретичних, технологічних та організаційно-методичних принципів створення та організації діяльності закладу освіти нового типу. Його теоретичні ідеї й успішний досвід їх реалізації можуть слугувати прикладом при розробці стратегії інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. Термін "стратегія" походить від грецького *stratos* – військо і *ago* -веду й означає мистецтво розгортання військ у бою. У наш час стратегія розглядається або як програма, або як план, або як набір правил для досягнення цілей. Стратегія визначає "що змінити", "як змінити" і "навіщо змінити". Відповіді на ці питання дають можливість проектувати механізм інноваційного розвитку навчального закладу як цілісної педагогічної системи.

Методи: Основи методики Макаренка – виховний колектив, у якому діти охоплюють загальні потреби, побутові, ділові навантаження, і це сприяє комфортному середовищу у розвиток особистості.

Колектив допомагає йому адаптуватися в соціумі, відчуті його частиною, прийняти нові соціальні ролі. Розвиток взаємин дітей, конфлікти та їх вирішення, переплетення інтересів стоять у центрі системи Макаренка.

При цьому колектив має розвиватися, ставити нові цілі та поетапно йти до них, а кожна дитина – усвідомлювати свій внесок у цей загальний процес.

Таке виховання, орієнтоване на природні задатки, готує дитину до життя у реальному світі, де вона більше не буде винятковою і єдиною, де їй доведеться завоювати свій статус.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічну систему А. С. Макаренка цінують сьогодні в усьому світі. Особливий інтерес до спадщини видатного педагога виявляють педагоги Німеччини, Японії, США, Великобританії та багатьох інших країн. Загальнотеоретичне обґрунтування даного питання знайшло своє відображення в педагогічних, філософських, економічних і соціологічних працях видатних зарубіжних і вітчизняних науковців: П. Мортимера, Д. Хопкінса, Д. Рейнольдза, М. Фуллана, В. Бочарової, Л. Буєвої, Г. Бутенка, В. Максимова, А. Кочетова, А. Сбруєвої й інших.

Педагогічні ідеї А.С. Макаренка стали предметом дослідження таких відомих зарубіжних науковців, як Б. Бейкера (США), Дж. Данстена (Великобританія), Г. Хілліга (Німеччина) та ін. Вони підтримували актуальність і світове значення його педагогічних надбань. Серед низки досліджень ми виокремили питання щодо аналізу спадщини А.С. Макаренка з позицій сучасності в умовах демократичної освіти в Україні.

Серед педагогічного колективу Полтавського національного педагогічного університету цю тему найбільш послідовно розкриває Ткаченко Андрій Володимирович («Історико-педагогічні аспекти проєктної форми організації освітнього середовища (аналіз макаренківського досвіду)» та інші праці). Вчений є віце-президентом Міжнародної макаренківської асоціації, входить до редколегії наукового фахового видання України з педагогічних наук. Є лауреатом обласної премії імені А. С. Макаренка (2012).

Метою даного дослідження є спроба розглянути педагогічну спадщину А. С. Макаренка як джерело для розв'язання актуальних проблем сучасної педагогіки, а саме: виховання ініціативних і всебічно розвинених людей, здатних з часом стати активними діячами в різних сферах державного та громадського життя (Сбруєва, (Ред.), 2008).

Виклад основного матеріалу. Як відомо, освітні цілі повинні збігатися із цілями економічного і соціального розвитку країни. І в ідеалі освіта повинна бути ефективною, такою ж повинна бути й сучасна школа. Невід'ємною складовою навчально-виховного процесу є виховання всебічно та гармонійно розвиненої особистості, формування наукового світогляду, ознайомлення та опанування на відповідному рівні скарбниці світової та національної культур, розвитку творчих здібностей учнів. Виховання, як відзначав А.С. Макаренко, завжди змінюється „уже тільки тому, що росте і дитина, входить у нові стадії суспільного й особистого розвитку” (Макаренко, 1954).

Традиційна педагогіка завжди на перший план висувала навчання, а виховання розглядала як щось супровідне. А.С. Макаренко ж виховання поставив на перше місце, а навчання сприймав як складову виховного процесу. Педагог вважав, що завдання школи полягає у вихованні демократичних поглядів і вміння жити за демократичними принципами. Дослідники наукової спадщини А. С. Макаренка цілком справедливо зауважують, що проблема загального формування особистісних якостей була центральною у практично-пошуковій діяльності Макаренка-педагога.

Основоположним принципом педагогічної системи А.С. Макаренка є принцип виховання в колективі, який розглядався як універсальний метод виховання, що є загальним і єдиним, а водночас дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти вперед лініями своїх нахилів (Гончар, 2009, с. 450).

Розглядаючи підходи до колективного виховання А.С. Макаренка у світлі вимог сьогодення, можна зробити висновок, що його вчення про дитячий колектив має багато спільного з сучасним баченням розвитку української школи.

Мета сучасної школи – підготовка людини, здатної сприймати зміни, творити їх; формування самодостатньої особистості, без якої неможливе ні стабільне демократичне суспільство, ні ефективна ринкова економіка, яка вимагає дієвого, активного, відповідального громадянина.

Педагог підкреслював: „Колектив – це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище” (Дічек, 2008, 213).

Модель учнівського колективу, створена А.С. Макаренко, є неперевершеною. Це колектив, який виникає на основі спільної діяльності і спільних цілей, чіткої демократії життя дітей. «Колектив учителів і колектив дітей, – писав Макаренко, – це не два колективи, а один колектив, і перш за все колектив педагогічний”.

Педагог вважав, що члени колективу повинні регулювати товариські взаємини, привчати дітей розв'язувати конфлікти без сварок і бійок, рішуче боротися з найменшими спробами насильства старших або більш сильних над молодшими і слабшими. Він відзначав, що кожний член колективу щоденно повинен проявляти себе в праці, а тому особливим завданням активу є виховання у кожного поваги до праці, до відпочинку і занять інших.

Це виховання передбачає не лише засвоєння правильних уявлень, а й вироблення правильних звичок. Зазначених вимог обов'язково потрібно дотримуватись і в сучасному навчально-виховному процесі.

Формою суспільного благополуччя людей, на думку А.С. Макаренка, є дисципліна. Такою вона може бути тільки в тому випадку, якщо будується за системою активізації особистості в найрізноманітніших галузях трудового і громадського життя, і тому у кожному колективі дітей слід пояснювати її необхідність, забезпечувати отримання доцільного, точного режиму. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні головним чином впливати на колектив і мати форму морального осуду (Макаренко, 1954).

Видатний педагог відзначав, що громадська думка – регулятор поведінки учнів. Тому предметом обговорення будуть щоденні справи і перспективні лінії розвитку закладу, які зв'язують інтереси вихованців із загальнонародними інтересами. А.С. Макаренко вважав, що в кожному дитячому закладі повинні бути життєрадісність, спокійна ділова атмосфера, що виключає постійну галасливу бурхливість. Мажор, бадьорість колективу забезпечуються його злагодженістю й організованістю, крім того, єдністю, активністю людей, головною рисою яких є ввічливість, яку потрібно всіляко рекомендувати вихованцям (Будаєвський, 2008).

Особливе місце в педагогічній теорії і практиці А. Макаренка посідає трудове виховання дітей і молоді. У його системі виховання трудова діяльність була стрижневою. Праця матиме виховне значення лише за умови, якщо вона органічно пов'язана з моральним, естетичним, політехнічним, фізичним та іншими аспектами виховання. Виховний вплив праці можливий тільки тоді, коли вона посилює, результативна, має творчий характер, осмислена, колективна, педагогічно доцільна. На першому місці повинні стояти завдання — виховати здорове покоління. „Дохлі виробники і будівельники нам не потрібні, невростеніки лише зіпсують нашу справу”, – писав педагог /т. I, с.190/. А.С. Макаренко вважав, що прагнення до прекрасного закладено в людині від природи. Тому засобами естетичного виховання, на його думку, є краса природи, пісні, образотворче мистецтво, художня література, кіно, театр, чистота й охайність у всьому, розкішна шкільна садиба, приємне навколишнє оточення, естетичне оформлення класних кімнат, гарний одяг, естетика взаємовідносин у колективі тощо (Будаєвський, 2008).

Одним із ефективних умов фізичного виховання у всебічному розвитку особистості є створення відповідних санітарно-гігієнічних умов, дотримання правильного режиму життя, використання природних чинників, правильний режим харчування, добра організація відпочинку, широка програма фізичного виховання (гімнастика, акробатика, теніс, волейбол, футбол, верхова їзда, парашутний спорт, стрілецька справа, лижний і водний спорт тощо).

Сучасними є погляди А.С. Макаренка щодо вимог до педагога-вихователя: він повинен бути патріотом своєї батьківщини; мати гарну загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку; бути ініціативним, активним, енергійним і життєрадісним, гуманним і чуйним товаришем і другом, вимогливим до себе й вихованців; працювати творчо; уміти аналізувати свою роботу і вивчати досвід роботи товаришів; мати педагогічний такт. Для того, щоб стати хорошим педагогом, потрібно багато працювати над собою (Макаренко, 1954).

Думка А.С. Макаренка про важливість родинного виховання не втратила актуальності й на початку XXI століття. Вона ще більш загострилась у час, коли сімейне виховання часто замінюється громадським. „Виховання дітей, – стверджував він, – найважливіша галузь нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Вони творитимуть історію ... Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це – наші сльози, це – наша провина перед іншими людьми, перед усією країною” (Макаренко, 1983, с. 335).

„Книга для батьків” є своєрідною енциклопедією сімейного виховання. На його думку, необхідними умовами правильного виховання дітей є „повна сім'я”, добрі взаємини між батьком і матір'ю, приклад в усьому батьків для дітей, правильні взаємини між батьками і дітьми, чіткий і строгий режим життя і правильно організована діяльність членів сім'ї.

Соціологічні дослідження ціннісних орієнтацій шкільної та студентської молоді останнього десятиріччя переконують, що у свідомості сучасної молоді формується тип особистості, характерний для західного суспільства, – особистості, яка насамперед цінує себе і вважає, що її діяльність, успіх у житті і т. п. залежать саме від неї. З одного боку, це непогано, адже орієнтація на власні сили, розум, здібності при досягненні життєвих цілей вимагає роботи над собою, наполегливого оволодіння знаннями тощо. Утім найголовніше, щоб при виконанні цих завдань не формувалась людина-егоїст, яка зможе переступити через усе заради досягнення своєї мети.

Тому педагогічні колективи Полтавського району звертаються до педагогічної спадщини А.С. Макаренка з метою пошуку шляхів розв'язання сучасних освітніх проблем.

У виховній роботі педагога Тростянецької ЗОШ І-ІІІ ступенів широко використовують педагогічну технологію А.С. Макаренка, в основі якої лежить концепція колективу. Традиційно планування виховної діяльності в школі здійснюється у вигляді колективних справ. Для проведення колективних творчих справ створюються тимчасові ради справ.

Організація виховної роботи у вигляді колективних творчих справ дозволяє кожній дитині виявляти та розвивати свої здібності, ініціативу, бути самостійними, робити свій внесок у шкільну справу. Крім загальношкільних колективних творчих справ у школі проводяться класні справи, такі як „Зробимо село чистішим”, „Ми – творчі та талановиті”, „Моя професія – крок у майбутнє”, „Турбота і милосердя” та інші. Організація дозвілля учнів – це екскурсії, турпоходи, підготовка та проведення шкільних свят і вечорів відпочинку, участь у художній самодіяльності та інших заходах, що допомагає об'єднати їх у повноцінний колектив. У школі діє дитячо-юнацька організація „Співдружність”, що позитивно впливає на розвиток особистості учнів. Рада учнівського самоврядування організовує і спрямовує роботу шести центрів: „Інтелект”, „Турбота і милосердя”, „Дисципліна і порядок”, „Моя земля”, „Здоров'я”, „Дозвілля”. Члени дитячої організації мають можливості розвивати лідерські якості та свої таланти (Ткаченко, 2022).

Виховними центрами школи є музеї Хліба та Бойової слави, які сприяють формуванню активної життєвої позиції школярів, їх патріотизму, розвитку комунікативних та лідерських якостей, створюють умови для розкриття природних здібностей школярів.

А.С. Макаренко, як видатний український педагог, дбав про те, щоб виховати справжнього громадянина своєї Вітчизни, людину морально стійку, працьовиту, творчу, колективістську та всебічно розвинену. Його система виховання не втрачає своєї актуальності і на сьогодні, а творча спадщина є справжньою енциклопедією виховання для учнів, батьків та педагогів. Колектив творчо впроваджує елементи його спадщини в питанні профілактики правопорушень, завдяки чому в школі протягом останніх років немає правопорушень і злочинності серед учнівської молоді.

Українська народна педагогіка заकुмулювала тисячолітній досвід народу щодо місця й ролі колективу у вихованні людини. До вивчення цього питання долучилися й вітчизняні педагоги, зокрема А.С. Макаренко. У своїх працях великий педагог визначив принципи розвитку колективу: 1) відповідальності залежності; 2) гласності; 3) перспективних ліній; 4) паралельної дії, сформулював основний закон його життя: рух – форма життя колективу, зупинка – форма смерті. Розроблена ним технологія формування колективу охоплює чотири стадії. Ці стадії ми можемо прослідкувати на прикладі розвитку органів самоврядування Супрунівського НВК, де виховання відбувається в колективі й через колектив. Виховна сила учнівського колективу полягає перш за все в тому, що він об'єднує всіх своїх членів спільною діяльністю, формує в них найкращі риси характеру, необхідні для цілеспрямованої та ефективної колективної справи. У школі діють дитячі юнацькі організації „Віртуал” та „Країна Барвіноква”. Кожен клас – це колектив, який є складовою загальношкільного колективу. Щороку відбуваються вибори класного активу та розподіл обов'язків між учнями. Кожні три роки на загальношкільних виборах обирається адміністратор школи - член дитячого об'єднання „Віртуал”.

Погляди Макаренка на мету і основні завдання виховання співзвучні з вимогами Закону України „Про освіту”, Державної національної програми „Освіта”, Концепції національного виховання, в яких наголошується, що метою виховання в сучасній школі є формування громадянина, здатного до свідомого суспільного вибору.

Одним із напрямків роботи Терешківської ЗОШ І-ІІІ ступенів є залучення школярів до соціально корисної діяльності, основою якої є праця. Вирішується це завдання в комплексі: на уроках (трудового навчання, декоративно-прикладного мистецтва, креслення), а також під час активної позакласної та позашкільної роботи (шкільне лісництво, профільний табір юних лісівників „Конвалія” – керівник Йосипенко О.М., гурток виготовлення сувенірів – керівник Кгаєвська І.А., робота в пришкільному таборі праці та відпочинку „Старшокласник”).

З 2009 року цей навчальний заклад є учасником програми „Школа як осередок розвитку громади” Міжнародного фонду „Крок за кроком”. В рамках цього проекту з'явилися нові, більш широкі можливості побудови ефективної системи виховання через суспільно корисну працю, через партнерство школи і сільської громади та волонтерство (участь в екологічних довготривалих колективних проєктах „За життя у чистому довкіллі”, „Чисте село – чисте сумління”; участь в соціальній акції „Від серця до серця”, в ході якої були зібрані кошти для лікування за кордоном хворої дівчинки – учениці школи).

Висновки: Отже, внесок А.С. Макаренка в сучасну педагогічну науку неможливо переоцінити, його система пройшла через вогонь життєвого експерименту. Справи та ідеї видатного педагога вивчають і розповсюджують у всьому світі. Педагогічна діяльність А.С. Макаренка ввібрала в себе кращі досягнення класичної та нової педагогіки. Його спадщина — досягнення всього прогресивного людства, яке прагне до гуманної освіти. Він вирішував складні педагогічні проблеми, які хвилюють нас і зараз. Його розробки в педагогіці не втратили свого значення і сьогодні.

Антон Макаренко збагатив вітчизняну педагогіку новими ідеями, які практично реалізовував у власній виховній роботі. Його педагогічна спадщина пронизана почуттям відповідальності за майбутнє молодого покоління. Вона має принципове значення для розвитку теорії і практики світової та вітчизняної педагогіки.

Сучасними є погляди А.С. Макаренка щодо вимог до педагога-вихователя: він повинен бути патріотом своєї батьківщини; мати гарну загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку; бути ініціативним, активним, енергійним і життєрадісним, гуманним і чуйним товаришем і другом, вимогливим до себе й вихованців; працювати творчо; уміти аналізувати свою роботу і вивчати досвід роботи товаришів; мати педагогічний такт. Для того, щоб стати хорошим педагогом, потрібно багато працювати над собою

Відкриття А.С. Макаренка в педагогіці випередили свій час. Його ідеї та рекомендації в галузі виховання мали чималу цінність в період становлення педагогіки як науки та розвитку практики суспільного виховання. Вони не втратили свого значення й нині.

Саме тому педагогічні колективи Полтавського району з метою пошуку шляхів розв'язання сучасних освітніх проблем звертаються до педагогічної спадщини А.С. Макаренка. Адже глибоке вивчення педагогічної спадщини видатного педагога, творче використання його цілісних ідей дає неабияку користь для вдосконалення навчально-виховного процесу сучасної школи.

А. С. Макаренко – видатний теоретик і практик, вдумливий науковець і вихователь залишив неоціненний спадок для нащадків, для сучасних педагогів, батьків і громадськості. Його спадщина є актуальною на етапі розбудови незалежної демократичної держави і потребує глибокого аналізу та впровадження основних ідей у виховних процесах як навчальних закладів, так і у сімейному, родинному вихованні.

Отже, за ступенем значущості нововведення А. С. Макаренка є революційними, за масштабом поширення – міжнародними, за інноваційним потенціалом – глобальними, історико-педагогічними.

Список використаних джерел

- Будаєвський, О. К. (2008). А. С. Макаренко – постать професіонала. В кн. М. В. Гриньова (Ред.), *Спадщина А. С. Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (с. 82-84). Полтава: Астроя.
- Галузяк, В. М., Сметанский, Н. И. (2002). Две личности – две парадигмы воспитания: [А. С. Макаренко и В. А. Сухомлинский]. *Педагогика*, 3, 83-87.
- Гончар, О. (2009). Гордість вітчизняної педагогіки. Антон Макаренко (1(13).03.1888–1.04.1939). *Історія України*, 11, 5-8.
- Дічек, Н. П. (2008). Спадщина А.С. Макаренка – феномен світового освітньо-виховного процесу. *Педагогіка і психологія*, 3/4, 5-14.
- Макаренко, А. С. (1983). Проблемы школьного советского воспитания. В кн. *Педагогические сочинения* (Т. 4). Москва.
- Макаренко, А. С. (1954). *Твори* (Т. 4). Київ: Рад. школа.
- Пістрюга, С. (2006). А. С. Макаренко – новатор педагогіки. *Позакласний час*, 5/6, 11-12.
- Сбруєва, А. А. (Ред.). (2008). *Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка* (Ч. 2). Суми.
- Ткаченко, А. В. (2022). Історико-педагогічні аспекти проєктної форми організації освітнього середовища (аналіз макаренківського досвіду). *Витоки педагогічної майстерності*, 30, 174-183.

References

- Budaievskiy, O. K. (2008). A. S. Makarenko – postat profesionala [A. S. Makarenko – the figure of a professional]. In M. V. Hrynova (Ed.), *Spadshchyna A. S. Makarenka i pedahohichni priorytety suchasnosti [Heritage of A. S. Makarenko and Pedagogical Priorities of Modernity]: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (pp. 82-84). Poltava: Astraia [in Ukrainian].
- Galuziak, V. M., & Smetanskii, N. I. (2002). Two personalities – two paradigms of education: [A. S. Makarenko and V. A. Sukhomlynsky]. [Dve lichnosti – dve paradigmy vospitaniia: [A. S. Makarenko i V. A. Sukhomlinskii]. *Pedagogika [Pedagogy]*, 3, 83-87 [in Russian].
- Honchar, O. (2009). Hordist vitchyznianoї pedahohiky. Anton Makarenko (1(13).03.1888–1.04.1939) [The pride of national pedagogy. Anton Makarenko (1(13).03.1888–1.04.1939)]. *Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]*, 11, 5-8 [in Ukrainian].
- Dichek, N. P. (2008). Spadshchyna A.S. Makarenka – fenomen svitovoho osvitno-vykhovnoho protsesu [The legacy of A.S. Makarenko is a phenomenon of the world educational process]. *Pedahohika i psykholohiia [Pedagogy and psychology]*, 3/4, 5-14 [in Ukrainian].
- Makarenko, A. S. (1983). Problemy shkolnogo sovetskogo vospitaniia [Problems of school Soviet education]. In *Pedagogicheskie sochineniia [Pedagogical essays]* (Vol. 4). Moskva [in Russian].
- Makarenko, A. S. (1954). *Tvory [Works]* (Vol. 4). Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].
- Pistriuha, S. (2006). A. S. Makarenko – novator pedahohiky [A. S. Makarenko – an innovator of pedagogy]. *Pozaklasnyi chas [Zazaklasnyi chas]*, 5/6, 11-12 [in Ukrainian].

- Sbruieva, A. A. (Ed.). (2008). *Zbirnyk naukovykh prats Sumskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. A. S. Makarenka [Collection of science practices of the Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenka]* (P. 2). Sumy [in Ukrainian].
- Tkachenko, A. V. (2022). Istoryko-pedahohichni aspekty proiektnoi formy orhanizatsii osvithnoho seredovyshcha (analiz makarenkivskoho dosvidu) [Historical and pedagogical aspects of the project form of the organization of the educational environment (analysis of the Makarenko experience)]. *Vytyky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skill]*, 30, 174-183 [in Ukrainian].

POLOVYNKA D., DIACHENKO-BOHUN M.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

IMPLEMENTATION OF IDEAS A.S. MACARENKA IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE STRATEGY DEVELOPMENT OF GENERAL EDUCATION EDUCATIONAL INSTITUTION

Pedagogical activity of A. S. Makarenko absorbed the best achievements of classical and new pedagogy. His legacy is the achievement of all progressive humanity, which strives for humane education. He solved complex pedagogical problems that concern us even now. That is why we confidently say "A.S. Makarenko is our contemporary", "With A.S. Makarenko - in the 21st century." His developments in pedagogy have not lost their significance even today.

The first strategic line of his worldview is faith in pedagogy, its anticipatory function in the development of a child, teenager, and young man. He constantly emphasized that real pedagogy is fed by life itself. Speaking about the results of his work, he says: "... not I create it and not a handful of teachers, the whole atmosphere of life creates this "miracle". Educates every square of the earth. The unity of education and life is a red thread running through all the work of the teacher. The great importance of the works of A.S. Makarenko in the development of educational goals. For each era and for each generation, A. S. Makarenko believed, the goal of education should be determined dialectically, that is, it should be found in the demands of society at the present time. A. S. Makarenko defined the goals of education with extreme precision, fulfilled the task of forming a man-fighter, patriot, worker, collectivist with a high sense of social responsibility and discipline.

The theory of the pedagogical team, developed and put into practice by A.S. Makarenko, still helps to update educational work in educational institutions today. The model of the student body, created by A.S. Makarenko, is unsurpassed. This is a team that arises on the basis of joint activities and common goals, a clear democracy of children's lives. "The team of teachers and the team of children," wrote Makarenko, "are not two teams, but one team, and above all, the pedagogical team." High dynamism of collective life, close ties between its members, open, democratic discussion of all issues at general meetings and other bodies student self-government gradually become a guarantee of healthy public opinion; periodic replacement of the asset, equal requirements for everyone and a mandatory report on the work before the team become a barrier for swagger, inquisitiveness, and bureaucracy.

It is clear that the specific forms of self-government organization that existed in the colony named after M. Gorky, in the commune named after F.E. Dzerzhinsky, not all and not always can be transferred to the practice of the modern school. But the spirit of discussion, collective decision-making and conscious discipline, the atmosphere that formed the feeling of a master in his team and country — all this should be carefully studied by our school, children's organizations in new conditions. According to Makarenko, "discipline is first of all not a means of education, but a result, and only then it becomes a means." Discipline is formed by respect for the team, enthusiasm for learning, and work. A.Makarenka's contribution to the development of the technique of *vihovanni mi bachimo* and in the fact that he did not just show that the work of the *vihovatel* is to blame, *ale* and *rozkriv*, as a consequence of work: healthy, calm, normal, sensible and cheerful life." /T. VII, p.157/.

/ A. Makarenka's contribution to today's pedagogical science cannot be overestimated, this system has gone through the fire of a life experiment. Let those ideas of Anton Semyonovich spin and blossom in the whole world. Makarenko gave a lot of respect to the nutrition of the physical and aesthetic development of children and young people. On the first mission, the task is to let a healthy generation out. "We don't need dead *virobniki* and alarm clocks, neurasthenics are less likely to call our right," wrote Anton Semenovich / vol. I, p.190/.

Key words: *innovation, innovation strategy, whole pedagogical system, democratic principles, labor development.*

Стаття надійшла до редакції 05.05.2023 р.

УДК 613.86-044.372

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292680](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292680)

ОЛЕНА РИБАЛКА

ORCID: 0009-0000-8884-407X

СВІТЛАНА ЯЛАНСЬКА

ORCID: 0000-0003-3289-5331

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті акцентується увага на сутності психічного здоров'я, основних причинах порушення психічного здоров'я, значенні його для повноцінної реалізації життя людини, шляхах його збереження та зміцнення. Розкрито результати опитування практичних психологів Полтавщини, учасників освітнього процесу Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (142 особи) щодо засобів забезпечення психічного здоров'я в умовах кризи. Визначено причини порушення психічного здоров'я людини в умовах сьогодення та з'ясовано шляхи профілактики.

***Ключові слова:** психічне здоров'я, психологічне здоров'я, психоемоційна напруга, стрес, хвороба, культура здоров'я, механізми здоров'я, система.*

Постановка проблеми. Стан здоров'я населення характеризує сьогодні соціально-економічний, екологічний, духовний, та культурний розвиток суспільства. В останні десятиріччя проблема здоров'я людини набула нового осмислення. Якщо раніше її вирішення пов'язувалося переважно з медико-біологічними або санітарно-гігієнічними факторами, то сьогодні доведено, що здоров'я людини – це цілісне, системне явище, природа якого обумовлена як зовнішніми (природними та соціальними), так і внутрішніми (ті, що визначають ставлення людини до себе і до тих обставин, у яких вона реалізує власне життя) чинниками.

Основними факторами ризику, які впливають на стан здоров'я населення на сьогодні є війна, еколого-економічна криза, психоемоційна напруга, забруднення довкілля, гіподинамія, травматизм, поширення шкідливих звичок, нераціональне харчування, низька культура здоров'я.

Збереження та зміцнення здоров'я, формування його культури у населення набуває нині особливої ваги, тому що нехтування здоров'ям досить швидко обертається важкими хворобами, скороченням тривалості життя, втратою працездатності, що згубно впливає на економічний, політичний, духовний стан суспільства, загрожує національній безпеці держави.

Здоров'я людини тісно пов'язано з її безпекою. До неї відноситься особиста та громадська безпека, безпека життя, безпека сфери життєдіяльності людини. Особливо гостро постала на сьогодні проблема збереження і зміцнення психічного здоров'я населення України. Постійна психоемоційна напруга, стреси, невпевненість в майбутньому призводять до виникнення ряду психосоматичних захворювань.

Воєнні події на Україні обумовили необхідність психологічної підтримки багатьом групам людей. Допомога практичного психолога є надзвичайно важливою у зв'язку з проблемами з психічним здоров'ям населення в умовах воєнного часу. Робота з гармонізації психоемоційного стану особистості потребує відповідного підбору ефективного методичного психологічного інструментарію.

Мета статті. Проаналізувати і узагальнити причини порушення психічного здоров'я людини в умовах сьогодення та з'ясувати шляхи профілактики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженнями психічного здоров'я займались Корсаков С.С., який відзначав чим гармонійніше об'єднані всі істотні властивості людини, тим вона більш стійка, урівноважена і здатна протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища. Попова Л.А – визначила валеологічні аспекти психічного здоров'я людини. Володарська Н.Д., яка обґрунтувала принцип презумпції психічного здоров'я в застосуванні гештальт-технологій. Малейчук Г.І. на його думку психічне здоров'я визначається ціннісно-смысловим розвитком особистості. Карамушка Л. М. – з'ясувала основні методи збереження та підтримки психічного здоров'я населення під час війни. Вознесенська О. Л. до засобів психосоціального відновлення особистості віднесла арт-терапію. Кокурн О. М. – психологічна профілактика психотравматизації військовослужбовців Збройних Сил України. Бацилева О.В., Пузь І.В. – відновлення психологічного благополуччя особистості в складних життєвих умовах за допомогою методів арт-терапії, Атаманчук Н.М. яка визначила основні засоби психологічної допомоги студентській молоді у подоланні стресу, який викликано воєнною агресією.

За результатами опитування практичних психологів Полтавщини, учасників освітнього процесу Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (142 особи) щодо серед ефективних засобів забезпечення психічного здоров'я в умовах кризи визначено: 78,0% – музикотерапія, 96,0% – еко-терапія, 88,0% – фототерапія.

Методи. Статтю підготовлено на основі теоретичних (теоретичного аналізу, синтезу, узагальнення літературних джерел), та емпіричних (опитування практичних психологів, учасників освітнього процесу) методів дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасна наука сприймає людину як біоенергоінформаційну систему пірамідального типу, відкриту, яка має певні просторово-часові аспекти функціонування. Людина складається із таких же видів матерії як і оточуюче навколишнє середовище і за рахунок цього може здійснювати зв'язок з оточуючим світом.

Зрозуміти феномен здоров'я можна тільки з позицій цілісного підходу до людини. Будь-яка система, в тому числі й людина, передбачає триєдність інформації, енергії і речовини. Енергетична і речовинна структури будуються на основі інформації, яка проявляє себе через них, керує ними. Завдяки механізмам самоорганізації, що називаються механізмами здоров'я, система постійно створює і підтримує всередині себе порядок. Цей порядок створюється інформацією закладеною у системі. Але інформацією, яка робить людину цілісною системою, є цілі її життя, закладені у вищих аспектах свідомості. Усвідомлення високого смислу життя, постановка благородних цілей оптимізує структуру людини, гармонізує її.

Причина будь-яких патологій людини знаходиться не у фізичному, а в тонкому тілі. Від порушень у поведінці, напрямі думок і вчинків починають страждати дух людини, її кармічна оболонка, її інформаційно-польовий рівень здоров'я. Потім зміни передаються на інтелектуальний рівень, що виявляється в абсолютизації бездуховності, аморальності. Згодом починає страждати психоемоційний рівень, потім астральна енергетична оболонка, що виявляється у вигляді почуття роздратованості, агресивності, депресії. Внаслідок цього деформація польових структур передається на ефірну оболонку, і порушення, що відбулися впродовж тривалого часу в польових структурах тонкого тіла людини, починають виявлятися у фізичному тілі у вигляді хвороб. Тобто причинами захворювань і старіння людей є порушення ними морально-етичних заповідей. Хвороби – це попередження про неправильний спосіб життя, сигнал про те, що в нашій багатовимірній тонкій структурі виникла аномалія, відбулося накопичення негативної інформації, і настав час задуматися про свої вчинки та сенс життя.

Саме тому все істотніше відчувається гостра потреба у створенні системи формування здорового способу життя з орієнтацією на нове розуміння взаємозв'язків Людини та Природи, сенсу життя, долі людства (Гончаренко, Бойчук, 2005).

На сьогодні, за кордоном і в нашій країні формується новий науковий напрям «Психологія здоров'я». Цей термін був запропонований в 70-х роках минулого століття. Відбулося перенесення акценту з хвороби на збереження здоров'я і профілактику захворювань. Психічне здоров'я людини забезпечується на біологічному, психологічному і соціальному рівнях функціонування організму людини. На нього впливають різноманітні стосунки в колі родини, з друзями, колегами, дозволя, приналежності до різних суспільних чи релігійних організацій. Людина реалізує себе в суспільстві маючи достатній рівень психічної енергії, яка визначає його працездатність, достатню пластичність, гармонічність психіки, яка сприяє адаптації в суспільстві, адекватній його вимогам. Для здорової особистості характерна стійка «Я-концепція» - позитивна, адекватна, стабільна самооцінка. Але несприятливі емоційні стани, нездатність усвідомлювати і виражати свої емоції, невміння керувати своїм психологічним станом, вирішувати психологічні проблеми і конструктивно розв'язувати конфлікти, малорухливий спосіб життя, недостатній відпочинок призводить до порушень у стані психічного здоров'я. Негативно впливають на стан психічного здоров'я, призводячи до виникнення неврозів та невротичних станів протиріччя між домінуючими потребами людини в саморозвитку, самопізнанні, самовизначенні і відсутністю необхідних засобів в їх задоволенні, протиріччя між свободою в суспільстві і фактично її обмеженням, протиріччя між ідеалами закладеними в дитинстві і суворими реаліями життя. Основою здоров'я людини і всебічного розвитку людини є психологічне здоров'я. Поняття психологічного здоров'я введено В.І Дубровіною тривалий час входило в зміст психічного здоров'я як його частина. Однак сучасна наука розмежовує психічне і психологічне здоров'я. Психологічні зміни в організмі людини носять зворотній характер, їх своєчасна діагностика і професійна корекція допомагає справлятися з внутрішніми проблемами самостійно, до того як ці проблеми набудуть незворотного характеру (Жоцан, Ложкін, Мушкевич, 2011).

Значно впливає на збереження і зміцнення психічного здоров'я стан психологічного благополуччя. Психологічне благополуччя характеризує комфортність життя людини в суспільстві. Його фізіологічною основою є нервово-гуморальні процеси в організмі. До індивідуальних фізіологічних і психічних показників особистості відноситься віра, вольові якості, поведінка, реакції, емоції та ін. Впливають на психологічний стан людини також сприйняття суспільних і природних процесів, спілкування, відносини з оточуючими, установки, життєві цінності, які впливають на поведінку людини, формують її характер,

особисті якості, мораль і ставлення до світу. Серед життєвих цінностей особливе місце посідають здоров'я своє і близьких, родина, любов, цікава робота, свобода, можливість самореалізації.

Результати дослідження. Важливість психологічного благополуччя полягає в тому, що за рахунок зміни психологічних показників можливо свідомо зміцнювати своє здоров'я за допомогою таких рекомендацій: вивчити і зрозуміти свої психічні особливості; бути оптимістом; встановити і підтримувати доброзичливі стосунки з рідними, друзями, в колективі; займатись улюбленою справою; вести здоровий спосіб життя.

Людина як істота біологічна тривалий час існувала у близькому родинному оточенні. Можна й зараз побачити, що люди, що перебувають у близьких, емоційно позитивних відносинах, прагнуть перебувати близько один до одного. Це впливає, викликає відчуття комфорту. І навпаки, якщо якийсь простір навколо людини порушується чужими людьми (у транспорті, наприклад), людина починає почувати себе дискомфортно. У такому випадку стає зрозумілим, що для гарного психологічного стану, а значить і здоров'я, людина повинна мати право на власну територію психологічного комфорту, втручання в яку має означати неповагу до людини, її бажанням, звичкам, її особливостям, всьому тому що характеризує її як особистість. Природно, що, порушуючи психологічний мікроклімат людини, таке втручання закономірно позначається на її самопочутті, здоров'ї та працездатності. Для збереження психологічного благополуччя і психічного здоров'я важливе значення мають доброзичливі відносини в сім'ї, колективі, які досягаються з допомогою таких людських якостей як уміння вислухати і зрозуміти співбесідника, спокій, позитивне сприйняття людей, уміння пробачати і ін. Джерелом психологічного благополуччя є успішна реалізація людини в сім'ї, на роботі, в суспільстві (Лабскір, Любиев, Юшко, 2007). Для збереження і зміцнення психічного здоров'я необхідно вести здоровий спосіб життя, який включає в себе такі аспекти: усвідомлення соціальної значущості здоров'я для людини; активний і оптимістичний психологічний настрій, уміння керувати своїм емоційним станом; раціональне харчування; відмова від шкідливих звичок; оптимальний руховий режим; систематичне загартування; дотримання правил особистої гігієни.

Спосіб життя має основу – життя в межах однієї доби. Людина ніби народжується вранці, і це весна дня. День – літо, вечір – осінь, ніч – зима. І доба повинна бути спланована, організована, як рік життя. В ній повинно бути все: праця і відпочинок, потрібне і бажане («потрібно» і «хочу»); повсякденне і святкове, гнів і любов. У ній не повинно бути лише нудьги, втрат часу. Втрачаючи добу або навіть її невелику частинку, ми втрачаємо частинку життя.

Плануючи свій спосіб життя, намагаючись зробити його здоровотворчим, людина повинна узгоджувати його зі своєю натурою, з природними ритмами, усвідомленим відношенням до всього, що відбувається у ній самій і навколо неї (Бобрицька, Гриньова, 1999).

Для підвищення стійкості психіки до несприятливих впливів, розширення кордонів своїх психічних і інтелектуальних можливостей, оволодіння способами та методами керування собою та зняття несприятливих наслідків стресу, необхідні повсякденні регулярні дії, спрямовані на рішення цих завдань. Однак домогтися мети за допомогою одного якого-небудь засобу важко, тому необхідно використання системи взаємодоповнюючих засобів, що включає аутотренінг, самоаналіз, арт-терапію, масаж і інші підходи, які можуть допомогти досягненню корисного результату. При цьому в кожній людині можуть бути свої оптимальні засоби забезпечення психічного здоров'я, хоча не менше значення має та правильність їхнього використання.

Фізіологічним і ефективним методом регуляції психіки варто вважати рухову активність. Можливості останньої щодо цього практично безмежні. Зокрема, за допомогою певного рівня рухової активності можна знижувати нервово-психічну напругу на структури головного мозку. У цьому випадку м'язова активність створює домінуюче вогнище порушення в сенсомоторній зоні, що придушує (це особливість домінуючого вогнища) порушення інших зон - у результаті цього процесу стан напруги знижується. Крім того, оптимальне фізичне навантаження сприяє сприятливому, природному ходу біохімічних процесів, які йдуть під впливом гормонів стресу (кортикоїдних і катехоламінів), тобто відбувається їхнє своєрідне перемикавання з механізмів стресу на забезпечення рухової активності.

В організації тренування психічних можливостей людини варто враховувати та виконувати певні умови:

- чітко сформулювати мету та прагнути її досягти;
- процес вироблення потрібної навички повинен бути як можна інтенсивнішим, послідовнішим та цілеспрямованішим;
- необхідно прикласти досить зусиль, особливо на початковому етапі тренування;
- урізноманітнювати зміст роботи, зберігши послідовність операцій і їхній хронологічний порядок для того, щоб перебороти одноманітність і рутину, що виникають при повторенні тих самих дій; якщо ж зміст роботи не міняється, то міняти навколишні умови (висвітлення, музику, місце роботи, положення й т.д.).

Досить важливими для забезпечення психічного здоров'я людини є її саморегулятивні процеси. За М. Гриньовою, саморегуляція притаманна всім природним об'єктам і проявляється в стабільності стану при

дії зовнішніх факторів і забезпечує функціонування природних живих і неживих систем. Саморегуляція – це здатність індивіда створити програму діяльності і на цій основі керувати своїми діями і станом. Компоненти саморегуляції є оптимально-послідовними віхами, що призводять до одержання кінцевого результату (Гриньова, 2008).

Досліджуючи зміст психологічного інструментарію та його ефективність для забезпечення психічного здоров'я варто звернутися до результатів досліджень науковців. Зокрема, доцільно акцентувати увагу на основних завданнях арт-практик, за Тараріною О.В.: розширення горизонтів особистості; підтримка цілісності життя; досягнення справжньої індивідуальності; рух від автономності до близькості в міжособистісних зв'язках; формування базових життєвих цілей; вироблення справжніх перспектив у житті; адекватне прийняття внутрішніх життєвих криз; використання емпатії та інтуїції у розвитку більш глибоких рівнів символічної комунікації (Тараріна, 2019).

У монографії «Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку» один із розділів присвячений розгляду арт-інструментарію як ресурсу у діагностиці глибинно-психологічних характеристик психіки та розвитку творчості особистості (Максименко, Яланська, 2021). У навчальному посібнику «Психологія творчості» розкрито можливості забезпечення психічного здоров'я, розвитку креативності, активізації творчої діяльності особистості завдяки тренінговим вправам та арт-практикам (Яланська, 2018; Яланська, Атаманчук, 2017).

Під час засідань психологічної студії «Шлях до успіху» факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка розглядаються актуальні питання забезпечення психічного здоров'я

Результати нашої роботи мають загальнонаукове та практичне значення, оскільки розраховані на використання науковцями і практиками з психодіагностичною, корекційно-розвивальною метою, сприяю психічному здоров'ю особистості.

Висновки. Важливою умовою, що сприяє забезпеченню психологічного здоров'я особистості, є формування ціннісного ставлення до власного здоров'я. Це врешті-решт призведе до виховання творчої людини з новим світоглядом і профілактичною спрямованістю мислення, здатної вирішувати проблеми сьогодення. Перспективами досліджень є подальше вивчення проблеми.

Список використаних джерел

- Бобрицька, В. І., Гриньова, М. В. (1999). *Валеологія*: навч. посіб. Полтава: ПДП ім. В. Г. Короленка.
- Гончаренко, М. С., Бойчук, Ю. Д. (2005). *Екологія людини*: навч. посіб. Суми; Київ: ВТД «Університетська книга»: ВД «Княгиня Ольга».
- Гриньова, М. В. (2008). *Саморегуляція*: навч.-метод. посіб. Полтава: АСМІ.
- Коцан, І. Я., Ложкін, В. Г., Мушкевич, М. І. (2011). *Психологія здоров'я людини*. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки.
- Лабскір, В. М., Любیهв, А. І., Юшко, А. В. (2007). *Поддержание здоровья: условия, факторы риска и благополучия*: учеб. пособ. Харьков: НТУ «ХПИ».
- Максименко, С. Д., Яланська, С. П. (2021). *Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку*: монографія. Київ: Вид-во «Людмила».
- Тараріна, Є. (2019). *Практикум по арт-терапії: шкатулка майстра*: навч.-метод. посіб. Київ: АСТАМІР-В.
- Яланська, С. П. (2018). *Психологія творчості*: навч. посіб. 2-ге вид. випр., доп. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Яланська, С. П., Атаманчук, Н. М. (2017). Психологія формування толерантного середовища в умовах нової української школи. *Наука і освіта. Психологія*, 1, 71-75. Взято з <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-1-12>

References

- Bobrytska, V. I., & Hrynova, M. V. (1999). *Valeolohiia [Valeology]*: navch. posib. Poltava: PDPI im. V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Honcharenko, M. S., & Boichuk, Yu. D. (2005). *Ekolohiia liudyny [Human ecology]*: navch. posib. Sumy; Kyiv: VTD «Universytetska knyha»: VD «Kniahynia Olha» [in Ukrainian].
- Hrynova, M. V. (2008). *Samorehuliatytsiia [Self-regulation]*: navch.-metod. posib. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Kotsan, I. Ya., Lozhkin, V. H., & Mushkevych, M. I. (2011). *Psykholohiia zdorovia liudyny [Psychology of human health]*. Lutsk: RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. L. Ukrainky [in Ukrainian].
- Labskyr, V. M., Liubiyev, A. Y., & Yushko, A. V. (2007). *Podderzhanye zdorovia: uslovyia, faktoru ryska y blahopoluchyia [Maintaining health: conditions, risk factors and well-being]*: ucheb. posob. Kharkov: NTU «KhPY» [in Russian].
- Maksymenko, S. D., & Yalanska, S. P. (2021). *Henetyko-kreatyvnyi pidkhid: diialnisne oposeredkuvannia osobystisnoho*

rozvytku [Genetic-creative approach: activity mediation of personal development]: monohrafiia. Kyiv: Vyd-vo «Liudmyla» [in Ukrainian].

Tararina, Ye. (2019). *Praktykum po art-terapii: shkatulka maistra [Workshop on art therapy: the casket of the master]. Kyiv: ASTAMIR-V [in Ukrainian].*

Yalanska, S. P. (2018). *Psykhologhiia tvorchosti [Psychology of creativity]: navch. posib. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].*

Yalanska, S. P., & Atamanchuk, N. M. (2017). *Psykhologhiia formuvannia tolerantnoho seredovyshcha v umovakh novoi ukrainskoi shkoly [Psychology of forming a tolerant environment in the conditions of the new Ukrainian school]. Nauka i osvita. Psykhologhiia [Science and education. Psychology], 1, 71-75. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-1-12 [in Ukrainian].*

RYBALKO O., YALANSKA S.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

ENSURING PERSONAL MENTAL HEALTH IN CRISIS CONDITIONS

The article focuses on the essence of mental health, the main causes of mental health disorders, its importance for the full realization of a person's life, ways of preserving and strengthening it. The results of the survey of practical psychologists of the Poltava Region, participants in the educational process of the Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko (142 persons) regarding means of mental health support in crisis conditions. The causes of human mental health disorders in today's conditions were determined and the ways of prevention were clarified.

When organizing the training of a person's mental abilities, certain conditions should be taken into account and fulfilled:

- clearly formulate a goal and strive to achieve it;
- the process of developing the required skill should be as intense, consistent and purposeful as possible;
- it is necessary to make enough effort, especially at the initial stage of training;
- to diversify the content of the work, preserving the sequence of operations and their chronological order in order to overcome the monotony and routine arising from the repetition of the same actions; if the content of the work does not change, then change the surrounding conditions (lighting, music, place of work, position, etc.).

During the meetings of the psychological studio "Path to success" of the Faculty of Psychology and Social Work of the Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, topical issues of mental health care are considered

The results of our work are of general scientific and practical importance, as they are intended for use by scientists and practitioners for psychodiagnostic, corrective and developmental purposes, and promotion of mental health of the individual.

An important condition that contributes to ensuring the psychological health of an individual is the formation of a valuable attitude towards one's own health. This will eventually lead to the education of a creative person with a new worldview and preventive thinking, capable of solving today's problems. Prospects for research are further study of the problem.

Key words: *mental health, psychological health, psycho-emotional stress, stress, illness, health culture, health mechanisms, system.*

Стаття надійшла до редакції 30.09.2023 р.

УДК 355.01:002.1]:316.32

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292689](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292689)

OKSANA RUDYCH

ORCID: 0000-0001-9203-7262

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

MIREIA CANALS-BOTINES

ORCID: 0000-0003-4481-4447

University of Vic-Central University of Catalonia, Spain

IRYNA KOHUT

ORCID: 0000-0002-0856-7074

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

WAR-FOCUSED SOCIAL DOCUMENTARY AS A TOOL FOR GLOBAL CHANGE

The article observes the war-focused social documentary use while calling for global change. It considers a form of documentary photography within the idea to draw the wide public's attention to vital ongoing war-caused social problems and issues.

We also characterize social documentary as a critical genre of photography, dedicated to reflection of the life of different people, underprivileged or disadvantaged as a result of the war. The terms "war", and "war of aggression" are concretized. It is also stated, that while conversations, political speeches, press reports or publications, the word "war" may be used to express any serious struggle, strife or campaign. Thus, references are frequently made to "war on corruption", "war against drug dillers", "war of worlds" or "war of genders": the metaphor of war usually serves to convey the stressfulness of the situation, and such a metaphor must not be taken literally.

Also, the difference between Social Documentary and Photojournalism is characterized: photos are usually taken for the future reference, whereas photojournalism images are predominantly meant for the short-term public involvement. Social Documentary images definitely may be stored for the long-term study, enabling better understanding of the modern world we live in, making sense of our living, discovering the way other people live.

Article characterizes the main thematic motives of social documentary, such as: child labor, child neglect, homelessness, poverty, impoverished children and the elderly, and hazardous working conditions, and outlines the peculiarities of their interpretation in the context of war.

Social documentary is to preserve the most important events or parts of the history – some details or archival footage that would rather be buried. This gives not only a better understanding of current events, but also a prospective of what we might face in the future.

Social documentary can be an effective tool to influence our preconceptions, and develop empathy towards human beings or any creature suffering. By bringing personal stories to light, documentaries can aim much-needed wider audience's awareness on to war-caused social problems, and facilitate the search for solution.

The article also deals with the difference between Social Documentary and Pictorial Manipulation, which are often used to shape public opinion within global digitalized informational space.

Key words: social documentary, pictorial manipulation, war issues, global change, photojournalism.

Social documentary can is usually used to influence our preconceptions, and develop empathy towards human beings or any creature suffering. By bringing personal stories to light, documentaries can aim much-needed wider audience's awareness on to different social problems.

Rapid technical progress, the availability of the equipment needed, the improvement of the ways of transmitting and gaining information have made this genre more popular and in demand during the last decades.

We consider a form of documentary photography within the idea to draw the wide public's attention to vital ongoing war-caused social issues (on the photo examples, taken during the War in Ukraine).

The goal is - to characterize social documentary as a critical genre of photography, dedicated to reflection of the life of different people, underprivileged or disadvantaged as a result of the war.

Due to the goal we have determined the following **tasks**:

- to define the concepts of "social documentary photo", "aggressive war";
- to outline the features of the use of social documentary photography in the course of covering the consequences of war in Ukraine.

Social documentary photography developed in to a separate field of documentation at the turn of the 19th century due to the legacy of Henry Mayhew, Jacob Riis, Lewis Hine Roy Stryker, Walker Evans, Dorothea Lange

and many other photographers who documented the consequences of unemployment, famine, poverty and other social problems.

Social documentary is considered a subset of documentary photography and a form of photojournalism or reportage photography. It may also refer to a socially critical genre of photography dedicated to showing the life of underprivileged or disadvantaged people (https://en.wikipedia.org/wiki/Social_documentary_photograph).

Highly respected and well-known scholars Marshal McLUEN, Gabriel Tarde, Hustav Lebon, Erik Fromm, Karl Jung, John McDougal) researched the impact of electronic communication on the development of a person and society, and Alla Chernova, Boris Grushin, Volodymyr Lysenko, Hrygorii Pocheptsov, Jose Ortega-i-Gasset, Dmytriy Olshanskyi, Ihor Panarin, Martsin Libicki, Serhii Kara-Murza, Peter Linebarger, Mykola Senchenko and others studied the impact of social documentary on mass consciousness through the prism of information wars.

The term “war” is constantly used while conferences, political speeches, press reports or publications to express any serious struggle, strive or campaign. Thus, references are frequently made to “war on corruption”, “war against drug dealers”, “war of worlds” or “war of genders”: the metaphor of war usually serves to convey the stressfulness of the situation, and such a metaphor must not be taken literally (https://en.wikipedia.org/wiki/War_of_aggression).

We consider not conflict, but the war of aggression, or war of conquest, a violation waged without the justification of self-defense, usually for territorial gain and subjugation.

In this case social documentary is to preserve the most important events or parts of the war history – some details or archival footage that would rather be buried. This gives not only a better understanding of current events, but also a perspective of what we might face in the future.

War focused social documentary reflects main thematic motives such as: child labor, child neglect, homelessness, poverty, impoverished children and the elderly, and hazardous working conditions, and outlines the peculiarities of their interpretation in context of the war.

The analyses of a wide range of social documentary photographs allows to presume that the greatest concerns of Ukrainian society and the world’s community are:

1. The children’s suffering (homeless, kidnapped, wounded, raped, made orphans, refugees, dislocated, traumatized;

2. Displaced and dislocated people;

3. Environmental threats;

4. Homeless and destitute people;

5. Killed and wounded people;

3. Hazardous and dangerous serving conditions of the mobilized people (both men and women). The number caters to 1.7 mln., most of them are ex. professionals like engineers, teachers, businessmen, or scientists.

Behind each photograph there is the story of a real person, this visualization of a grief appeals to the emotional sphere of a viewer alongside with providing detailed information of the war.

Social documentary can be an effective tool to influence our preconceptions, and develop empathy towards human beings or any creature suffering. By bringing personal stories to light, documentaries can aim much-needed wider audience’s awareness on to war-caused social problems, and facilitate the search for solution.

Ukrainian media space and social networks nowadays are saturated with social documentaries, used to raise money for charity, donate Ukrainian army, show support to the war -victims, and maintain a sense of unity and solidarity.

Any war of this terror scale provides broad field for the artistic search (not only for photographers, but also writers, musicians, film-directors) in context of depicting behavior and reaction of both society and an individual to excessive pain and resulting sufferings.

On the other hand, contemplation of this pain, empathy, also causes stress with all collateral consequences for someone’s physical and mental health. The dissemination of supersensual content with the aim of mental destabilization of an individual or an entire community can be considered informational terror and aggression. Thus, during the war, real photos of the executions of Ukrainian soldiers by beheading, castration, rape of children, cruelty to animals, etc. are constantly posted from Russian accounts and circulate in Ukrainian publics, multiplying stress, rage and despair.

Dozens of Pictorial Manipulations are also used daily to influence mass consciousness across the Globe to shape public opinion via digitalized informational space. Space, where every social documentary photography can be transformed into a tool of the changes needed.

The most common examples of pictorial manipulations include retouching photographs using ink or paint, airbrushing, double exposure, piecing photos or negatives together in the darkroom, scratching instant films, or through the use of software-based manipulation tools applied to digital images.

Nowadays everyone has easy access to editing photos they post online. Social media filters have become a major part of photo manipulation. Through apps like Snapchat, Instagram, and TikTok, users are able to manipulate photos using the back or front camera, applying pre-made filters to possibly enhance the quality of

the picture, distort themselves, or even add creative elements such as text, coloring or stickers (Pravda, chujka y fejk).

Under the influence of manipulation, existing attitudes and perceptions of events can be weakened or changed. Any information can be covered from different points of view, with different accents, in different contexts.

Examples of media manipulation with the photograph:

- providing incomplete information;
- deliberate concealment of a certain aspect of information;
- shift of emphasis in the message;
- manipulation of symbols, use of slogans;
- taking out of context;
- manipulation of emotions, values, generalizations;
- manipulation of numbers (sociology).

Mass media can artificially hide certain events and focus attention on certain aspects of it, silencing others, which creates an opportunity to manipulate the audience. The example of manipulation often is the presentation of news. News is an operational informational message that contains socially important and relevant information relating to a certain area of society's life.

Manipulative techniques are ways of performing certain actions and presenting information in media texts to achieve manipulative influence on the recipient or group.

Techniques of media news manipulation:

1. Control of information flows, dosage of truth: coverage of only that reliable information that the manipulator needs. Deliberate public silencing significant information, ignoring facts, filtering them.

2. Fabrication of facts. Fabricate means to make, artificially create "facts" and not reflect the real state of affairs. To denote false, falsified information.

3. Absence of alternative (other than official) information in mass media. Information like that can enable the audience to make their own choices.

4. Hanging (gluing) labels: unjustifiably accusing someone of something, attribute negative qualities, socially unacceptable actions, shameful behavior for discrediting a person etc.

5. Delusion (illusion) of pluralism in coverage of social and political events. It is created by submitting the same information in different ways. That is the absence of different views on the problem. This also includes ignoring dialogue and public debate (exchange of opinions on a certain issue).

6. References to authorities on whose behalf beneficial manipulators are distributed information (comments, opinions, evaluative statements) to approve or condemn some facts. Variations of this technique include references to an anonymous authority (a famous scientist, writer, politician, etc.).

7. Distraction of attention from the main to secondary. For example, filing publicly important information among insignificant. As a result, attention is distracted and the meaning is lost preconceived.

8. Contrasting presentation of information in the media message according to the principle "about yourself - good, about others - bad" (Informacijna vijna: propaganda rosijs'kyh ZMI pro podii' na Shodi Ukrai'ny).

9. Covering with universal (win-win) concepts that have a positive reaction in the audience, those phenomena that really have nothing to do with democracy, freedom, legality, patriotism, victory, success, etc.

10. Changing the content of information due to the loss of its true context. It happens when a quote, a fragment of a video is specially extracted from a complete text or when media messages are constructed from different fragments.

11. Repetition of the same information, in the end, settles not only in the memory, but also in the subconscious of the recipients.

12. Submission of contradictory messages, quick change of messages, fast rate of sending messages, inconsistency of the message header with its content.

13. Use of stereotypes - simplified, primitive, schematic images, clichés, slogans or, conversely, specific, complex terminology (Informacijna vijna: propaganda rosijs'kyh ZMI pro podii' na Shodi Ukrai'ny).

In conclusion I would like to say, that social documentary can influence the way of life, thinking, actions, beliefs, can change moods, desires and behavior of people by ultimate depiction of reality.

However, finding means to minimize manipulative information and a balanced amount of sensitive content remains a challenge for modern researchers. After all, on the one hand, society should not abstract from the vital problems, not to get infantile, but on the other hand, society should take care of mental health as a guarantee of a proper and timely response to up-to-date challenges.

Thank you very much for your attention. If there are any questions, you are very welcome to ask.

References

- Vydannja, shho publikujut' nepravdyvu informaciju [Editings, that print disinformation]*. Wikipedia. Retrieved from <http://uk.wikipedia.org/wiki/> [Вікіпедія: Видання, що публікують_неправдиву_інформацію].
- Informacijna vijna: propaganda rosijs'kyh ZMI pro podii' na Shodi Ukraïny [Information warfare against Ukraine: agenda of Russian mass media about the East of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.korupciya.com/?p=18255>.
- Pravda, chujka y fejk. [The truth, the think and the fake]*. Retrieved from https://medium.com/@SoF_-68f7b0a8c25.
- Psevo-aktivist "Pravogo sektora" v Slov'jans'ku vyjavvysja fitnes-trenerom iz Kyjeva – ZMI [Pseudo-activist of the Right Sector in Sloviansk is on real a fitness-trainer from Kyiv]*. Unian (2014). Retrieved from <http://www.unian.ua/politics/910251-psevo-aktivist-pravogo-sektora-v-slovjansku-viyavivysya-fitness-trenerom-iz-kieva-zmi.html>
- www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=social+documentary
- https://en.wikipedia.org/wiki/Social_documentary_photograph
- https://en.wikipedia.org/wiki/War_of_aggression
- <http://nkkep.com/wp-content/uploads/2020/04/13.04-0OPTBD11-GO.pdf>

РУДИЧ О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

КАНАЛС-БОТІНЕС М.

Університет Вік - Центральний університет Каталонії, Іспанія

КОГУТ І.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ФІЛЬМ ПРО ВІЙНУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

У статті розглядається використання соціальних документальних фільмів, присвячених війні, водночас закликаючи до глобальних змін. Він розглядає форму документальної фотографії в рамках ідеї привернення увагу широкої громадськості до життєво важливих суспільних проблем і проблем, які виникли під час війни.

Ми також характеризуємо соціальну документалістику, як критичний жанр фотографії, присвячений відображенню життя різних людей, знедолених чи знедолених внаслідок війни. Конкретизовано терміни «війна», «загарбницька війна». Також зазначено, що під час розмов, політичних промов, звітів у пресі чи публікацій слово «війна» може використовуватися для вираження будь-якої серйозної боротьби, розбрату чи кампанії. Таким чином, часто згадуються «війна з корупцією», «війна з наркоторговцями», «війна світів» або «війна гендерів»: метафора війни зазвичай служить для передачі напруженості ситуації, і таку метафору не слід розуміти буквально.

Крім того, охарактеризовано різницю між соціальною документацією та фотожурналістикою: фотографії зазвичай робляться для використання в майбутньому, тоді як фотожурналістичні зображення переважно призначені для короткострокового залучення громадськості. Соціально-документальні зображення, безперечно, можна зберігати для довготривалого вивчення, дозволяючи краще зрозуміти сучасний світ, у якому ми живемо, осмислити наше життя, дізнатися, як живуть інші люди.

У статті охарактеризовано основні тематичні мотиви соціальної документації, такі як: дитяча праця, дитяча бездоглядність, безпритульність, злидні та люди похилого віку, шкідливі умови праці та окреслено особливості їх інтерпретації в контексті війни.

Соціальна документалістика полягає в тому, щоб зберегти найважливіші події чи фрагменти історії – деякі деталі чи архівні кадри, які краще зберегти. Це дає не тільки краще розуміння поточних подій, але й перспективу того, з чим ми можемо зіткнутися в майбутньому.

Соціальний документальний фільм може бути ефективним інструментом впливу на наші упередження та розвитку емпатії до людей чи будь-яких істот, які страждають. Висвітлюючи особисті історії, документальні фільми можуть привернути увагу широкої аудиторії до соціальних проблем, спричинених війною, і сприяти пошуку рішень.

У статті також розглядається різниця між соціальною документацією та графічною маніпуляцією, які часто використовуються для формування громадської думки в глобальному цифровому інформаційному просторі.

Ключові слова: соціальна документалістика, графічна маніпуляція, проблематика війни, глобальні зміни, фотожурналізм.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2023 р.

УДК 378.04:34+378.018.43:004

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292681](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292681)

АННА СОКІЛ

ORCID: 0000-0001-5965-3506

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

НАТАЛІЯ КОНОНЕЦ

ORCID: 0000-0002-4384-1198

Полтавський університет економіки і торгівлі

ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТІВ-ЮРИСТІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

У статті схарактеризовано етапи організації та реалізації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів, котрі забезпечують їх рух від одного рівня до іншого: *пропедевтичний, початково-методологічний, дослідницько-практичний етап*. Визначено дидактичні умови організації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів у фахових коледжах під час змішаного навчання: створення в коледжі студентських наукових товариств чи наукових гуртків (проблемних груп); активізація самостійної пошуково-дослідницької роботи за допомогою циклу інтерактивних лекцій «Юрист-науковець»; впровадження елементів творчості під час практичних занять з юридичних дисциплін; залучення студентів до вебінарів Ліга:Закон.

Ключові слова: *змішане навчання, майбутні юристи, студенти, фахова передвища освіта, самостійна робота, пошуково-дослідницька робота, дидактичні умови.*

Постановка проблеми. У ході практичної реалізації змішаного навчання студентів спеціальності 081 Право, яке активно упроваджувалося під час пандемії та воєнного стану, важливе місце займає пошуково-дослідницька робота студентів, спрямована на вдосконалення дидактичного процесу та на вирішення професійно орієнтованих завдань. Виконання таких завдань забезпечує формування професійної компетентності майбутніх правників, а також дослідницької, що у своїй сукупності розширює межі загальної культури юриста. Інтеграція загальних, фахових компетентностей, загальної професійної культури юриста характеризується наявністю глибоких знань у сфері права, усвідомленням та чіткою впевненістю в соціальній цінності правових норм і відповідної поведінці. Організація пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів в умовах змішаного навчання є необхідною та важливою частиною їх професійної підготовки, яка виокремлюється у процесі освітньої діяльності у коледжі. Це явище має важливі характеристики та властивості, що роблять його предметом об'єктивного наукового аналізу. Безперечно, для ефективної організації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів в умовах змішаного навчання необхідно створити відповідні педагогічні умови в освітньому процесі юридичної школи, що включають комплекс можливостей, технологій та засобів для організації навчання, які забезпечать ефективність та результативність цього процесу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблематику організації пошуково-дослідницької роботи студентів активно досліджують О.Браславська (2018), О.Глушак (2018), Н.Мазур (2018), І.Макаревич (2018), В.Онiпко (2013), В.Прошкін (2018), В.Собкова (2021), К.Собкова (2021), О.Чорновол-Ткаченко (2009), А.Яновський (2009), П.Янченко (2019) та ін. Аналіз праць учених свідчить про доцільність активізації пошуково-дослідницької роботи студентів, у межах якої відбувається творче дослідження теми, що визначається самостійно студентом. Така форма роботи є проявом вищої форми самостійного навчання студентів, оскільки вона приймає форму наукового передбачення, де студент сам встановлює мету та шукає способи її вирішення. Імпонує позиція П.Янченка, який переконливо доводить, що наукова, пошуково-дослідницька робота студентів, спрямована на правові питання, в процесі фахової підготовки студентів вирішує ряд завдань, таких як формування наукового світогляду, освоєння методології і методів наукового дослідження, надання допомоги у поглибленому вивченні спеціальності та досягненні високого професіоналізму. Також вона сприяє розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів для вирішення практичних завдань, формує навички самостійної науково-дослідницької діяльності, розвиває ініціативу та здатність застосовувати теоретичні знання у практичній роботі (Янченко, 2019). Водночас, О.Чорновол-Ткаченко відмічає, що такий формат дидактичного процесу сприяє залученню найбільш обдарованих студентів до пошуку, розв'язання наукових проблем, значущих для юридичної науки та практики. Важливими аспектами є постійне оновлення і вдосконалення юридичних знань, розширення теоретичного кругозору та наукової ерудиції майбутніх юристів, а також наукова, пошуково-дослідна робота сприяє створенню і розвитку наукових

шкіл та творчих колективів, вихованню резерву вчених, дослідників та майбутніх викладачів юридичних дисциплін (Чорновол-Ткаченко, 2009).

Мета статті: визначити та схарактеризувати дидактичні умови організації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів у фахових коледжах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активність у проведенні досліджень, зокрема, на правову тематику, представляє собою вищий рівень самоосвіти для студентів-юристів під час реалізації різних моделей змішаного навчання (Kononets, Zhamardi, Nestulya, Denysenko, Ostashova, Sokil, 2022). Процес формування науково-дослідницьких навичок є складним та тривалим і не виникає автоматично. Викладач, крок за кроком, систематично сприяє розвитку дослідницьких умінь студентів, надає контроль за виконанням ними дослідницьких завдань та здійснює консультування, а також інтегрує у цей процес сучасні інтернет-сервіси та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

На підставі аналізу праць О. Браславської та І. Макаревич визначено сукупність елементів пошуково-дослідницької роботи студентів: мотив, мета, об'єкт, предмет, процес та продукт (Браславська, Макаревич, 2018). Відтак, структурні компоненти пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів у фахових коледжах зображено на рисунку 1:

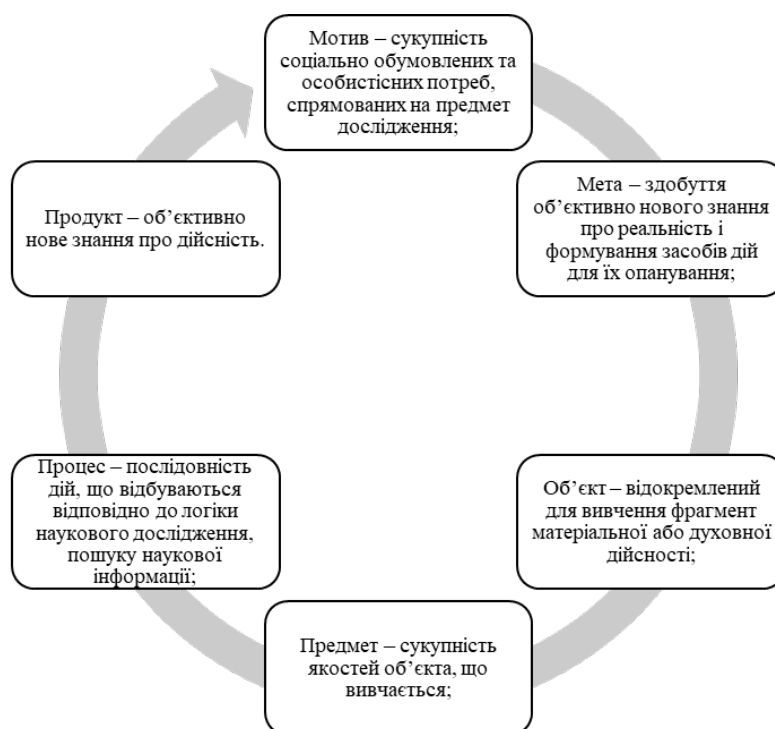

Рис. 1. Структурні компоненти пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів у фахових коледжах

Практика організації освітнього процесу в коледжі дає підстави зафіксувати етапи організації та реалізації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів, котрі забезпечують їх рух від одного рівня до іншого: *пропедевтичний, початково-методологічний, дослідницько-практичний етап* (рис. 2).

Рис. 2. Етапи організації та реалізації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів

Пропедевтичний етап (1-2 курс). Цей етап починається з 1 курсу. Студенти знайомляться з таким поняттям, як пошуково-дослідницька діяльність, вчать знаходити інформацію для доповідей,

рефератів, досліджують різні цікаві теми, створюють проекти-презентації, знайомляться з науковим підходом до організації навчальної діяльності, поглиблюються знання про план (простий, складний, цитатний, питальний). На 2 курсі студенти вчать скласти конспекти різних видів, на заняттях викладачі активно формують уміння працювати з довідковою, науковою літературою, нормативно-законодавчими документами (Оніпко, 2013).

Початково-методологічний етап (3-4 курс). На цьому етапі студенти-юристи поповнюють свій понятійно-категоріальний апарат науковими термінами з галузі права; активно включаються у процес підготовки рефератів, доповідей, беруть участь у студентських конференціях, дебатах, проводять дослідження на правову тематику разом із викладачами юридичних дисциплін, пишуть курсові роботи; вчать визначати об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методи й засоби дослідження тощо.

Дослідницько-практичний етап охоплює 3-4 курси, але повна його реалізація відбувається саме на 4 курсі, коли студент-юрист самостійно вибирає й формулює тему в галузі права (наприклад, для курсової, правопросвітницького проекту, доповіді на конференції, участі у конкурсі студентських наукових робіт та ін.), визначає напрями дослідження, планує і реалізує методи дослідження, описує хід проведеної пошуково-дослідницької роботи, формулює самостійні висновки, актуалізує практичне значення роботи.

На підставі аналізу праць вище згаданих учених визначено дидактичні умови організації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів у фахових коледжах:

- 1) створення в коледжі студентських наукових товариств чи наукових гуртків (проблемних груп);
- 2) активізація самостійної пошуково-дослідницької роботи за допомогою циклу інтерактивних лекцій «Юрист-науковець»;
- 3) впровадження елементів творчості під час практичних занять з юридичних дисциплін;
- 4) залучення студентів до вебінарів Ліга: Закон.

Перша дидактична умова – створення в коледжі студентських наукових товариств чи наукових гуртків (проблемних груп)

Для сприяння актуалізації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів з правових питань може бути ефективним створення студентських наукових товариств чи наукових гуртків (проблемних груп) у коледжі. Керівництво цими об'єднаннями відбувається викладачами циклових комісій, або стейкгольдерами (практикуючими фахівцями-юристами, юристами-науковцями) та співробітниками наукових структурних підрозділів, а також аспірантами ЗВО. Для організаційного забезпечення діяльності наукових товариств чи проблемних груп може бути визначено координатора серед студентів, зазвичай представника старших та випускних курсів. Основні завдання координатора включають участь у розробці плану роботи наукового товариства, контроль за його виконанням та ведення необхідної документації. Форми роботи включають безпосередню реалізацію пошукових та дослідницьких завдань, пошук та реферування наукової літератури (з активною участю бібліотекарів закладу вищої освіти), участь у студентських олімпіадах, конкурсах та виставках наукових робіт (включаючи всеукраїнські та міжнародні), апробацію результатів досліджень через доповіді, тези та статті, а також активну участь у створенні та організації студентських наукових конференцій, семінарів, Інтернет-конференцій, онлайн-семінарів і т.д. (Прошкін, Глушак, Мазур, 2018). Учасники наукового гуртка готують доповіді та реферати на різноманітні теми, після чого представляють їх на гурткових засіданнях чи на наукових конференціях. Члени гуртка можуть включати студентів з різних груп, курсів та відділень навчального закладу, які виявили високий рівень освоєння спеціальності, розширюють теоретичний кругозір та наукову ерудицію, і мають знання про стан розвитку наукових проблем у різних галузях науки.

Друга дидактична умова – активізація самостійної пошуково-дослідницької роботи за допомогою циклу інтерактивних лекцій «Юрист-науковець»

Під час змішаного навчання дидактично доцільно активізувати самостійну пошуково-дослідницьку роботу студентів за допомогою циклу інтерактивних лекцій «Юрист-науковець», під час яких у студентів формується: розуміння мети поставленого пошуково-дослідницького завдання, формування власної позиції відповідно до завдання, пошук необхідної навчальної та наукової інформації, освоєння та логічна обробка отриманої інформації, чітке та систематичне планування самостійної роботи, використання методів науково-дослідницької діяльності для розв'язання завдань, обґрунтування та захист прийнятого рішення, а також проведення аналізу та самоконтролю. Очевидно, ці компоненти представляють собою різні дії учбового характеру майбутніх фахівців, що підтверджує різноплановість самостійної роботи студентів. Послідовність та комбінація цих компонентів визначає її як окремий навчальний процес.

- Для циклу інтерактивних лекцій «Юрист-науковець» створюється онлайн-платформа (наприклад, Google Клас, у середовищі якого для студентів презентовано:
- загальний перелік тем інтерактивних лекцій «Юрист-науковець»;
- кожна тема лекції, яка вміщує коротку презентацію, відеолекцію від лектора у записі, додаткову інформацію до відеолекції;

- додатковий матеріал для завантаження, наприклад, електронні посібники чи підручники, методичні рекомендації, тематичну інфографіку (Kononets, Ilchenko, Zhamardiy, Shkola, Broslavska, Kolhan, Padalka, Kolgan, 2021).
- підсумкове тестування;
- онлайн-консультант (консультації зі студентами, робота над помилками, поради тощо).

Під час проведення інтерактивних лекцій «Юрист-науковець» дидактично доцільно застосовувати словесні (пояснення, розповідь, демонстрація власного досвіду, візуальні та практичні методи), а також застосовувати хмаро орієнтовані технології (Прошкін, Глушак, Мазур, 2018). Слід відмітити, що мета дослідницької активності студентів полягає в досягненні високого рівня дослідницьких навичок кожним майбутнім юристом. Студентам варто пояснити, що виконання пошуково-дослідницької роботи потрібне не лише для успішної оцінки, але й для проведення цікавих досліджень, спрямованих на розв'язання конкретних правових проблем у майбутній роботі. Основна мета полягає в тому, щоб майбутнійсфакхівець-юрист міг самостійно здійснювати пошук літератури, працювати з різноманітними джерелами інформації, створювати власну картотеку, конспектувати матеріали, виступати з науковими повідомленнями, складати анкети та проводити різноманітні дослідження у галузі права. Разом із тим, залучення майбутніх юристів до пошукової, навчально-дослідницької діяльності розглядається у межах цієї дидактичної умови як ефективний спосіб ознайомлення їх з вимогами до оформлення юридичної документації.

Наскрізною лінією циклу інтерактивних лекцій «Юрист-науковець» виступає алгоритм наукового дослідження (рис. 4).

Третя дидактична умова – впровадження елементів творчості під час практичних занять з юридичних дисциплін

Однією з важливих форм пошуково-дослідницької роботи студентів, включеною до навчальних програм, є впровадження елементів творчості під час практичних занять. Розвитку навичок колективної творчості сприяють застосування діалогової форми навчання, проведення проблемних лекцій, організація круглих столів, використання ділових ігор та викладання у дистанційних курсах з юридичних дисциплін індивідуальних домашніх завдань із включенням елементів наукового пошуку. Щоб поєднати дослідницьку та навчальну роботу студентів, можна використовувати форму практичного семінару (зокрема, онлайн-семінару), організовану так, що кожен студент має можливість виступити з доповіддю або повідомленням, присвяченим результатам виконання наукового дослідження (Оніпко, 2013; Собкова В., Собкова К., 2021).

Ми переконані, що творча дослідницька діяльність під час практичних занять з юридичних дисциплін вимагає не лише освоєння змісту дисциплін, методів дослідження, але й стимулює когнітивну сферу особистості майбутнього юриста. Її унікальність визначається функціями, такими як: організація творчого процесу набуття знань; забезпечення високого рівня володіння методами наукового пізнання; формування потреб у пошуковій діяльності. З іншого боку, така діяльність сприяє розвитку навичок самостійного пошуку інформації, що розвиває інформаційну компетентність студентів. Крім того, такий пізнавальний процес впливає на світогляд студентів, навчаючи їх узагальнювати досягнення передового досвіду, формує логічне та алгоритмічне мислення, розвиває системне уявлення та розуміння проблеми у галузі права. Він також сприяє стимулюванню інтелектуально-пізнавальних мотивів через пошуковий характер дослідження, приносить радість відкриття нового, задоволення від індивідуального самостійного характеру роботи. Це вдосконалює не лише творчий, але й ціннісно-смісловий і рефлексійний складники професійної компетентності, а також інформаційну й правову культуру майбутнього юриста, готуючи його до професійної діяльності.

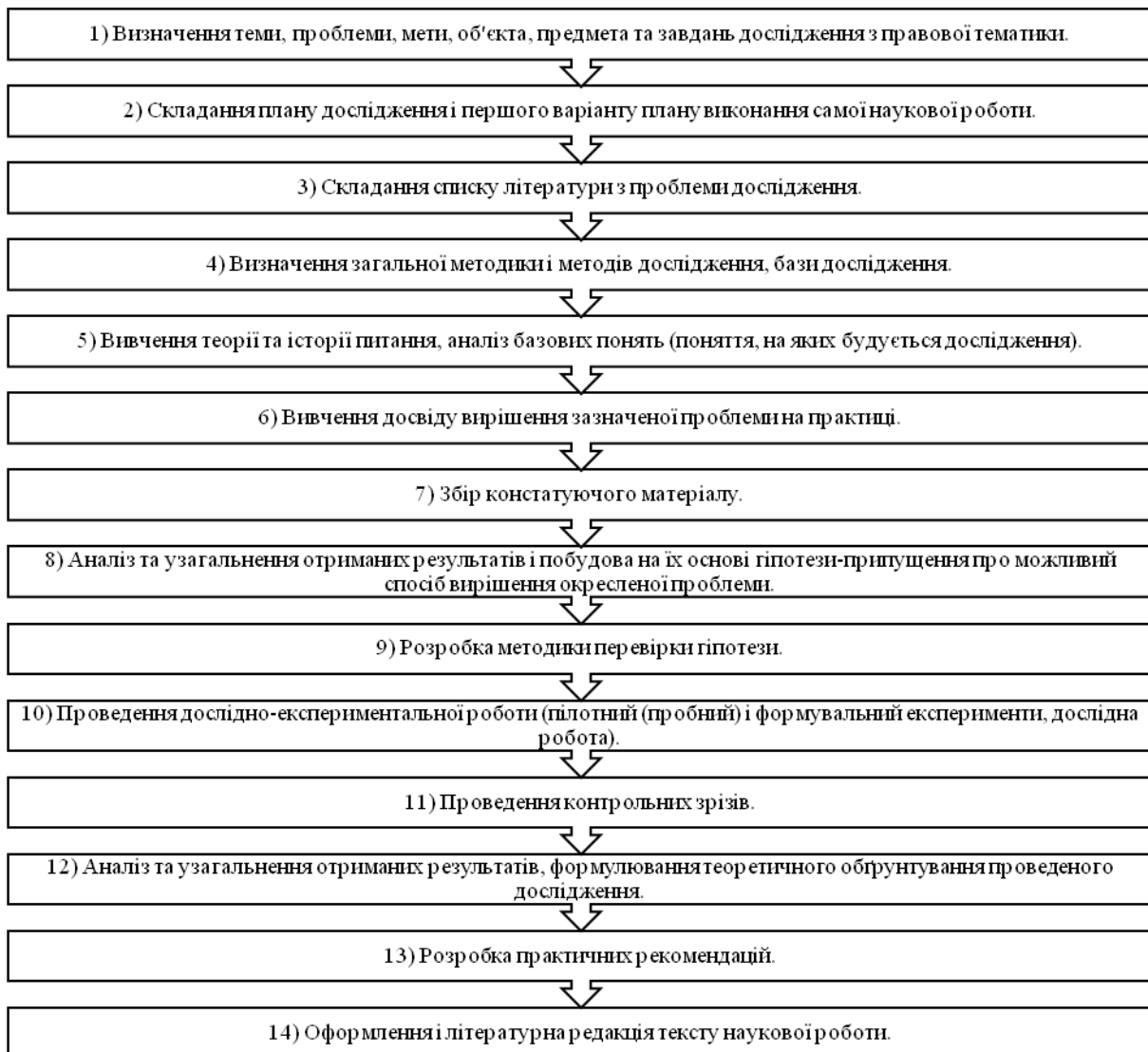

Рис. 4. Алгоритм наукового дослідження під час інтерактивних лекцій «Юрист-науковець»

Четверта дидактична умова – залучення студентів до вебінарів Ліга: Закон

Доцільно використовувати активне залучення студентів юридичних спеціальностей до участі у вебінарах від Ліга:Закон як специфічному форматі онлайн-спілкування, яке обмежене за часом та фокусується на наперед визначених питаннях у межах певної теми. Слід відмітити, що одним із завдань для студентів, які відвідали такі вебінари, є підготовка тез доповідей на конференції, у яких вони мають зазначити змістову значущість тематики для формування професійної компетентності, а також висловити свої враження від такого формату юридичної освіти (Кононець, Хомутовська, Сотник, 2019). Вочевидь, використання вебінарів від Ліга:Закон має очевидні переваги, оскільки студенти активно взаємодіють у процесі отримання юридичних знань, мають можливість візуально та «на слух» сприймати лектора, ставити питання та отримувати пояснення для уточнення невідомих аспектів. Додатково, після закінчення вебінару, студенти отримують запис, який можна використовувати для закріплення отриманої інформації на визначену тему. Приклади таких вебінарів доступні на ресурсі Ліга:Закон <https://academy.ligazakon.net/events/webinars> (рис. 3).

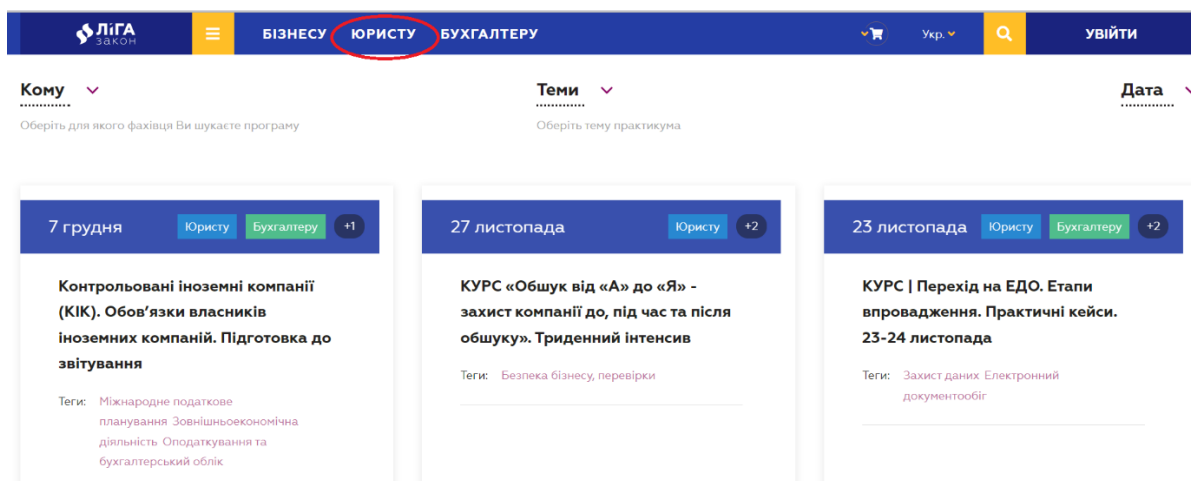

Рис. 3. Вебінари від Ліга:Закон

Висновки. Таким чином, визначені дидактичні умови організації пошуково-дослідницької роботи студентів-юристів у фахових коледжах (1) створення в коледжі студентських наукових товариств чи наукових гуртків (проблемних груп); 2) активізація самостійної пошуково-дослідницької роботи за допомогою циклу інтерактивних лекцій «Юрист-науковець»; 3) впровадження елементів творчості під час практичних занять з юридичних дисциплін; 4) залучення студентів до вебінарів Ліга: Закон), на нашу думку, складають суть освітньої інноваційної діяльності під час змішаного навчання, котра полягає в забезпеченні умов для внесення системних змін у діяльність коледжу, спрямованих на формування у майбутніх правників їх професійної компетентності. Реалізація цих дидактичних умов включає три ключові аспекти: впровадження системних змін у процес змішаного навчання (яких ми також прагнемо на етапі впровадження різних моделей змішаного навчання та технологій управління самостійною, пошуково-дослідницькою роботою студентів) (Кононець, 2021, Сокіл, Нестуля, Нестуля, Кононець, 2022); розвиток професіоналізму педагогічного колективу, що передбачає підвищення відповідальності та усвідомлення морального обов'язку за результати підготовки майбутніх юристів, а також за якість самостійної, пошуково-дослідницької роботи; поліпшення колективної роботи, зокрема, в онлайн-форматі, що є основною метою у контексті організаційної, мотиваційної, навчальної, стимулюючої та контрольної діяльності як студентів, так і педагогів під час змішаного навчання.

Список використаних джерел

- Браславська, О. В., Макаревич, І. М. (2018). Активізація пошуково-дослідницької діяльності студентів як елемент розвитку їх компетентності. *Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ*, 21, 146-149.
- Кононець, Н. В. (2021). Модель змішаного навчання (Flex Model Blended Learning) у підготовці магістрантів освітньої програми «Педагогіка вищої школи». В кн. *Світові виклики сучасній освіті: матеріали Першої Міжнар. наук.-практ. конф.* (Вип. 1, ч. 1, с. 18-22). Умань.
- Кононець, Н. В., Хомутовська, Т. С., Сотник, В. В. (2019). Правовий портал України «ЛІГА:ЗАКОН» у підготовці майбутніх юристів. В кн. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка: матеріали III Всеукр.наук.-практ. Інтернет-конф.* (с. 399-404). Полтава: КУЕП ПДАА.
- Оніпко, В. (2013). Організація дослідницько-пошукової діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін у підготовці до професійної діяльності у профільній школі. *Витоки педагогічної майстерності*, 11, 246-250.
- Прошкін, В. В., Глушак, О. М., Мазур, Н. П. (2018). Організація науково-дослідної роботи студентів гуманітарних спеціальностей засобами хмаро орієнтованих технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 63, 1, 186-200.
- Собкова, В. В., Собкова, К. Б. (2021). Удосконалення науково-дослідної роботи майбутніх юристів. В кн. *Сучасне право в епоху соціальних змін: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф.* (Т. 1, с. 48-50). Тернопіль: Вектор.
- Сокіл, А., Нестуля, О., Нестуля, С., Кононець, Н. (2022). Модель формування готовності майбутніх юристів до професійної діяльності під час змішаного навчання у фахових коледжах. *Вища школа*, 3/4, 106-118.
- Чорновол-Ткаченко, О. О. (2009). Науково-дослідницька діяльність студентів у ВНЗ України: зміст та завдання. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. №866. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов*, 59. Взято з <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/4930>
- Яновський, А. О. (2009). Зміст пошуково-дослідної діяльності. *Наукові записки. Педагогічні науки*, 83, 234-238.
- Янченко, П. В. (2019). Педагогічні умови формування правової культури майбутніх юристів (експериментальна перевірка). *Рідна школа*, 1, 45-52.

- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. *Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.
- Kononets, N., Zhamardiy, V., Nestulya, S., Denysenko, Ye., Ostashova, V., & Sokil, A. (2022). Didactic Conditions For The Formation Of The Readiness Of Future Lawyers For Professional Activity During Blended Learning. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 13 (5), 380-391.

References

- Braslavska, O. V., & Makarevych, I. M. (2018). Aktyvizatsiia poshukovo-doslidnytskoi diialnosti studentiv yak element rozvytku yikh kompetentnosti [Activation of research activities of students as an element of development of their competence]. *Naukovi zapysky ekolohichnoi laboratorii UDPU [Scientific notes of the ecological laboratory of UDPU]*, 21, 146-149 [in Ukrainian].
- Chornovol-Tkachenko, O. O. (2009). Naukovo-doslidnytska diialnist studentiv u VNZ Ukrainy: zmist ta zavdannia [Scientific research activity of students in universities of Ukraine: content and tasks]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. №866. Romano-hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov [Bulletin of Kharkiv National University named after V.N. Karazina. #866. Romano-Germanic philology. Methods of teaching foreign languages]*, 59. Retrieved from <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/4930> [in Ukrainian].
- Kononets, N. V. (2021). Model zmishanoho navchannia (Flex Model Blended Learning) u pidhotovtsi mahistrantiv osvitnoi prohramy «Pedahohika vyshchoi shkoly» [Flex Model Blended Learning in the preparation of master's students of the educational program "Pedagogy of the Higher School"]. In *Svitovi vyklyky suchasnoi osviti [Global challenges to modern education]: materialy Pershoi Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Is. 1, p. 1, pp. 18-22)*. Uman [in Ukrainian].
- Kononets, N. V., Khomutovska, T. S., & Sotnyk, V. V. (2019). Pravovyi portal Ukrainy «LIHA:ZAKON» u pidhotovtsi maibutnikh yurystiv [The legal portal of Ukraine "LIHA:LAW" in the training of future lawyers]. In *Resursno-orientovane navchannia v «3D»: dostupnist, dialoh, dynamika [Resource-oriented learning in "3D": accessibility, dialogue, dynamics]: materialy III Vseukr.nauk.-prakt. Internet-konf. (pp. 399-404)*. Poltava: KUEP PDAA [in Ukrainian].
- Kononets, N., Ilchenko, O., Zhamardiy, V., Shkola, O., Broslavska, H., Kolhan, O., Padalka, R., & Kolgan, T. (2021). Software tools for creating electronic educational resources in the resource-based learning process. *Journal for Educators, Teachers and Trainers JETT*, 12 (3), 165-175.
- Kononets, N., Zhamardiy, V., Nestulya, S., Denysenko, Ye., Ostashova, V., & Sokil, A. (2022). Didactic Conditions For The Formation Of The Readiness Of Future Lawyers For Professional Activity During Blended Learning. *Journal for Educators, Teachers and Trainers*, 13 (5), 380-391.
- Onipko, V. (2013). Orhanizatsiia doslidnytsko-poshukovoi diialnosti maibutnikh uchyteliv pryrodnychikh dystsyplin u pidhotovtsi do profesiinoi diialnosti u profilnii shkoli [Organization of research and research activities of future teachers of natural sciences in preparation for professional activities in a specialized school]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 11, 246-250 [in Ukrainian].
- Proshkin, V. V., Hlushak, O. M., & Mazur, N. P. (2018). Orhanizatsiia naukovo-doslidnoi roboty studentiv humanitarnykh spetsialnostei zasobamy khmaro orientovanykh tekhnolohii [Organization of scientific and research work of students of humanitarian specialties by means of cloud-oriented technologies]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia [Information technologies and teaching aids]*, 63, 1, 186-200 [in Ukrainian].
- Sobkova, V. V., & Sobkova, K. B. (2021). Udoskonalennia naukovo-doslidnoi roboty maibutnikh yurystiv [Improving the research work of future lawyers]. In *Suchasne pravo v epokhu sotsialnykh zmin [Modern law in the era of social changes]: materialy XI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Vol. 1, pp. 48-50)*. Ternopil: Vektor [in Ukrainian].
- Sokil, A., Nestulya, O., Nestulya, S., & Kononets, N. (2022). Model formuvannia hotovnosti maibutnikh yurystiv do profesiinoi diialnosti pid chas zmishanoho navchannia u fakhovykh koledzhakh [A model of formation of the readiness of future lawyers for professional activity during mixed education in professional colleges]. *Vyshcha shkola [High school]*, 3/4, 106-118 [in Ukrainian].
- Yanovskyi, A. O. (2009). Zmist poshukovo-doslidnoi diialnosti [Content of research activities]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky [Proceedings. Pedagogical sciences]*, 83, 234-238 [in Ukrainian].
- Yanchenko, P. V. (2019). Pedahohichni umovy formuvannia pravovoi kultury maibutnikh yurystiv (eksperymentalna perevirka) [Pedagogical conditions for the formation of the legal culture of future lawyers (experimental verification)]. *Ridna shkola [Native school]*, 1, 45-52 [in Ukrainian].

SOKIL A.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

KONONETS N.

Poltava University of Economics and Trade, Ukraine

RESEARCH WORK OF LAW STUDENTS IN CONDITIONS OF BLENDED LEARNING

The article characterizes the stages of organization and implementation of search and research work of law students, which ensure their movement from one level to another: propaedeutic, initial-methodological, research-practical stage. The didactic conditions for the organization of search and research work of law students in professional colleges during mixed education are defined: creation of student scientific societies or scientific circles (problem groups) in the college; activation of independent search and research work with the help of the series of interactive lectures "Lawyer-scientist"; introduction of elements of creativity during practical classes in legal disciplines; involvement of students in webinars League: Law. It was found that the implementation of didactic conditions includes three key aspects: introduction of systemic changes in the process of mixed education of law students at the college; development of the professionalism of the teaching staff, which involves increasing the responsibility and awareness of the moral obligation for the results of the training of future lawyers, as well as for the quality of independent, search and research work; improvement of collective work, in particular, in the online format, which is the main goal in the context of organizational, motivational, educational, stimulating and control activities of both students and teachers during blended learning.

Key words: *blended learning, future lawyers, students, vocational higher education, independent work, search and research work, didactic conditions.*

Стаття надійшла до редакції 13.09.2023 р.

UDC 378.016:391(=161.2)(091)

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292682](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292682)

YULIIA SRIBNA

ORCID: 0000-0003-3846-3871

LIDIYA OKHRIMENKO

ORCID: 0000-0002-8032-1730

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN COSTUME AND ITS REGIONAL FEATURES

The article investigates the history of Ukrainian costume development in accordance with different regions of Ukraine, namely: the Middle Dnieper, Podillya, Polissya and Volyn, Slobozhanshchyna and Poltava regions, Carpathians, South. Particular attention is paid to the artistic features of the Ukrainian costume. The aesthetic properties and features of clothing decoration are investigated. The regional complexes of the Ukrainian traditional dress are analyzed. Characterized features of cutting and sewing of men's and women's clothing.

The author presented not only general information about the costumes of various historical epochs, its various components at each stage of its development, but also characterized the breastplate, satin, outerwear, hats, hairstyles, ornaments.

Key words: *Ukrainian costume, region, traditions.*

Introduction. The history of the costume reaches the depths of the ages, intertwining with the history of society, scientific and technical progress, national traditions, and the natural human desire for convenience and beauty. Of course, fashion is also related to this. Much has changed in the world in the 21st century. Including the appearance of the inhabitants of our planet. Today, humanity dresses differently than our ancestors. Although, something in the costume has remained unchanged over the centuries.

An important place in the history of the development of the costume is occupied by the Ukrainian national costume, whose traditions are protected by the people.

The term "suit" is broad. It kills everything that can change a person's appearance. A costume is clothes, hairstyle, and jewelry. Clothes, of course, are the main part of the Ukrainian costume.

The history of the development of Ukrainian women's and men's costumes had its own peculiarities. After all, based on fundamental studies of the history of the development of the costume, it highlights the culture, traditions and customs of the Ukrainian people.

The analysis of the history of the development of traditional clothing plays an important role not only in the national culture of the Ukrainian people, but also in the world culture. Characterizing the features of men's and women's costumes of different regions of Ukraine, expressiveness, variety, cut, proportions, decoration, and compositional techniques in the manufacture of clothes are noticeable.

Presenting main material. In order to analyze in more detail the history of the development of Ukrainian costume and its regional features, the works of F. Vovka, who in the late 19th and early 20th centuries, were studied. researched Ukrainian clothing, comparing it with the clothing of other nations.

A. Sinytska, V. Myronenko, considered the historical prerequisites of the Ukrainian costume and analyzed certain of its features.

Such researchers as: V. Boyko, V. Tytarenko, V. Shchybrya, K. Slidzevska, M. Bilan, M. Oliinyk, N. Alik, O. Kulchynska made a great contribution to the history of the development of Ukrainian costume.

V. Tytarenko in his work "Embroidery Art of Poltava Region" reveals the peculiarities of Ukrainian embroidered clothing, namely: women's and men's shirts, corsets (Tytarenko, 2015).

The beauty of the Ukrainian national costume was admired by many writers, poets, artists who reflected all this beauty in their works. So, for example, I. Kotlyarevskiy in his poem "Aeneid" (Koliarevskiy, 1989) mentions sets of not only women's, but also men's clothing of the 18th century Ukrainians. He names types of outerwear, belt, chest and body, hats, jewelry, as well as types of shoes.

Today, there is a large number of works devoted to the peculiarities of the Ukrainian costume, its components, decoration. These are the yarns of A. Moran, V. Rydin, G. Dudnikova, E. Tyl, Z. Vasina, K. Mateyko, K. Stamerov, L. Minenko, M. Mertsalova, M. Starovoit, M. Tilke, N. Kaminska, O. Kireeva, O. Slinchak, O. Shevnyuk, T. Kara-Vasilyeva, T. Nikolaeva, F. Komisarzhovsky.

So, for example, T. Nikolayeva in her work "The History of Ukrainian Costume" presents the variety of folk clothing according to the historical and ethnographic regions of Ukraine, reveals in detail its numerous components and methods of decoration. Illustrations to the book by Z. Vasina, L. Minenko, O. Slinchak, M. Starova, as well as T. Nikolayeva herself (Nikolaieva, 1996).

V. Suprunenko's book "We are Ukrainians" presented the national heritage, traditions, and culture of the Ukrainian people. Chapter 7 "Clothes" contains information about clothes, shoes, hats, trousers, belts, hairstyles of Ukrainians (Suprunenko, 1999).

From ancient times and throughout its existence, the Ukrainian national costume satisfied not only the material and spiritual needs of every person, but also performed important household, social, and ritual functions. It reflects the worldview and aesthetic preferences of the Ukrainian people. Few people pay attention to the study of the history of the development of Ukrainian costume. Although this is an important stage of learning about the development of the Ukrainian people not only in national, but also in world culture.

The purpose of the article is to research and analyze the history of the development of the Ukrainian costume, taking into account its regional differences.

The historical development of the Ukrainian costume of different regions of Ukraine is connected with the culture of different peoples of the world.

According to historical data, during the period of the existence of Kievan Rus (IX-XII centuries), Ukrainian national clothing had its own characteristics, depending on certain criteria, namely: a set of Ukrainian costume showed its belonging to certain groups of the population, to its nation, nobility, regional features. Relying on the countries that at that time bordered Ukraine, namely Byzantium, the countries of the Ancient World, the peoples of the East, and later Western Europe, led to the creation of various cultural centers, as well as the trade routes that ran through Ukraine, the exchange of goods - it played a big role in the development of Kyivan Rus.

During the existence of the Galicia-Volyn state (end of the 12th - first half of the 14th century), various clothing complexes formed during the existence of Kyivan Rus were enriched not only with new types and forms, but also diversified with new names.

In particular, the final reflection of the peculiarities of the Ukrainian costume is noticeable during the times of Zaporizhzhya Sich (XVI - XVIII centuries). It was then, in different regions of Ukraine, that certain differences in the Ukrainian costume became noticeable.

According to archaeological findings, a wide development of weaving and various crafts, which are closely related to the peculiarities of the creation of the Ukrainian costume, can be seen. It is based on these data that it can be argued that the peculiarities of the costume of different regions of the country are one of the most

important sources of studying the history of the population of Ukraine, its social culture, ethnic views and its ideas.

Ukrainian folk dress is the national dress of Ukrainians, which was created at all stages of the history of Ukraine (*Ukrainian national dress...*). It differed among itself according to the seasons of the year, social status, climatic and regional features. The clothes were both festive and everyday.

The harmonious combination of the components of the Ukrainian costume is characterized in the all-Slavic context, while combining some elements of clothing of the countries of the East. But despite the influence of the Ukrainian costume of other regions that bordered Ukraine, the Ukrainian outfit has retained its uniqueness.

Ukrainian clothing is best represented in the clothes of the peasants, due to which the name "folk costume" appeared (Kosmina, 2017, p. 4).

The Ukrainian costume was divided into body, breast, thigh (waist). Clothes were also upper and lower. Depending on the climatic conditions, the population on the territory of Ukraine wore a certain type of clothing both indoors and outdoors.

The Ukrainian folk costume had to include the following mandatory components of clothing, for example, a women's costume: an embroidered shirt, which, depending on the region, could be of different types of cut: tunic-like, a shirt with shoulder inserts, with a full-length sleeve, a shirt with a yoke; sheet "with wings", or a straight cut. a spare apron that was attached to the waist, a corset that was sewn from factory fabric. In the cold season, women wore a skirt made of cloth with a lining. The waist was girded with a belt. The most important girl's headdress was a wreath, and for women - a cap, a hat.

The Ukrainian folk costume had to include the following mandatory components of clothing, for example, a women's costume: an embroidered shirt, which, depending on the region, could be of different types of cut: tunic-like, a shirt with shoulder inserts, with a full-length sleeve, a shirt with a yoke; sheet "with wings", or a straight cut. a spare apron that was attached to the waist, a corset that was sewn from factory fabric. In the cold season, women wore a skirt made of cloth with a lining. The waist was girded with a belt. The most important girl's headdress was a wreath, and for women - a cap, a hat.

Since various types of expensive fabrics were brought to Russia, such as silk, velvet, Frisian and Flemish fabrics, they were used for sewing clothes mainly by princes and boyars. Church clothes were also made from them. In addition to fabrics, necklaces made of precious glass came from the Arab East.

In the 14th–17th centuries. the clothes of the Slavic peoples became very prosperous. Despite the fact that part of the Ukrainian lands was seized by Lithuanian, Polish and Hungarian feudal lords, the Ukrainian people still preserved their culture, which was manifested in clothing (Zakharchuk-Chuhai, 2012, p. 74).

In Prykarpattia in the 16th century. women's peasant clothing consisted of a shirt made of homemade cloth, a skirt with an apron, and a sleeveless top. They put a cap on their head and wore leather shoes (walkers).

Clothes of the Zaporizhzhya Cossacks in the second half of the 16th century. had its own peculiarity. Since the peasants and the urban poor fled from Volhynia, Polissia, Halychyna to the Dnieper region, social inequality was reflected in Cossack clothes, and therefore their clothes became similar to peasant clothes.

Ukrainian clothing of the 17th–19th centuries. among social groups of the population (artisans, feudal lords, Cossack elders, poor peasants, burghers, merchants, etc.) differed among themselves, according to which a person's belonging to a certain social stratum was determined.

Ukrainian clothes of wealthy people, such as feudal lords, rich merchants, were made from expensive fabrics that were brought from abroad. The women's costume consisted of a long shirt, on top of which they wore shoulder clothes made of expensive fabric. It was sewn so that, when worn, it left the embroidered hem and bottom of the sleeves open. A korzno (cloak) was worn on top, which was fastened with a fibula (*Fibula...*), which was a metal fastener, and at the same time served as an ornament. As for shoes, they wore colored boots. Headdresses were towel-shaped, which covered the cap, and were decorated with precious stones and embroidery. The headdress also had a ritual meaning and was used in various ceremonies.

Fabrics from which clothes were made for wealthy classes of the population were decorated with elements of floral ornament, and also alternated with other ornament motifs in the Renaissance and Baroque styles. In Brody and other cities of Galicia in the 17th century. goldsmithing flourished.

The costume of the wealthy Cossacks, the Cossack foreman had its own peculiarity. Cossacks of this social group of the population wore shirts made of thin cloth, which was embroidered with silk, gold and silver threads, which was tucked into wide, cloth pants or fleece harem pants. An expensive zhupan, which was girded with a Persian or Slutsk belt. A fur coat was worn only during solemn events. On their heads they wore fleece hats decorated with expensive stones.

Everyday Cossack clothes consisted of a zhupan, a Circassian coat, colorful harem pants, a shawl belt, a trench coat, and a woolen burka.

A characteristic feature of the Ukrainian costume is the peculiarities of cut, picturesqueness, sewing technology and techniques of decorating clothes, and therefore clothes have always been distinguished by considerable variability.

The biggest differences in Ukrainian clothing are visible on the Left Bank and Right Bank, Slobozhan Oblast, as well as partly in Podillya, the Carpathians, Polissia, and Volhynia.

National dress of the imperial period of the end of the 18th - beginning of 20th century changed his appearance. After all, during the reign of Peter I, clothing became similar to German, Hungarian, and Dutch. He forcibly forced the boyars to shave their beards, forced them to wear curly wigs. Women began to wear corsets, which tightened their figure, wore frame skirts and began to expose their cleavage. But despite that, the Ukrainian costume has preserved its traditions, its style, which was formed over the course of a century on the basis of Slavic paganism, Orthodox ancient Russian culture, as well as the age of the Cossacks (Vasina, 2006, p. 180-181).

Ukrainian national costume of the 18th century - beginning 20th century of different regions of Ukraine has developed as a cultural phenomenon that reproduces the agricultural traditions of our people. It was in the 18th - 19th centuries. not only the decoration of the shirts, but also the structural details become more noticeable.

From the end of the 19th century. shirts that were embroidered with colored threads, namely: black and red, became very popular, although the masters continued to give preference to "white" embroidery. As the people said that in black and red shirts "it's like a slaughtered man" (Leshchenko, 2015, p. 98).

Women's clothing has retained its uniqueness since the 17th century. to the beginning of the 20th century.

in the 19th century women who lived in Myrhorod wore sheets on weekdays. In turn, women from Luben wore black and dark blue spare parts.

For example, in Bukovina in kin. XIX - beginning In the 20th century, a girl's costume consisted of a shirt with continuous wide sleeves, which was decorated with polychrome embroidery (Myronov, 1977). Wrapped around the thighs was a wrap made of home-spun woolen fabric, into which threads of yellow and yellow-hot colors were woven. The headdress was made of cardboard called "koda". It was lined with fabric, decorated with ribbons, beads, and flowers. They wore leather shoes with buttons, and also decorated with the appropriate ornament. In particular, the main sets of the parubot costume were also a shirt that had a tunic-like cut and was made of home-spun cloth. She was dressed over pants, which were then fastened with a belt. Captar and "heart" were decorated with leather and cloth appliqué. Ukrainian parubkas wore narrow "holoshes", which were made of white cloth, the bottom of which was embroidered (*Ukrainian national dress...*).

In Volyn, women's and men's shirts had a pointed collar and were made of homespun cloth. Kusan, that is, women's clothing with sleeves, was made of woolen fabric and had folds from the waist line. It was decorated with colored threads and an appliqué made of green cloth. On her head, women wore a white scarf with tassels. As in Bukovina, men wore narrow trousers. Lichaks put on canvas "curves". They were worn by women and men (*Regional differences ...*).

Based on the peculiarities of women's and men's Ukrainian costumes, depending on the different regions of Ukraine, they differed among themselves in terms of color scheme, cut features, and sewing technology.

Conclusions and prospects for further research. So, researching the history of Ukrainian costume and the methodology of its training, it was analyzed that this problem remains in demand and popular not only on the territory of Ukraine, but also beyond its borders. After all, elements of Ukrainian clothing are very often used in the everyday life of both men and women.

The method of teaching the history of the development of the Ukrainian costume of different regions of Ukraine contributes to the aesthetic education of youth, which preserves the features of different cultural eras, therefore it is one of the most important historical sources for studying the cultural features of the Ukrainian people.

References

- Fibula*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Fibula> [in Ukrainian].
- Koliarevskiy, I. P. (1989). *Eneyida [Aeneid]: poema*. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
- Kosmina, Oksana. (2017). *Ukrayinskyi natsionalnyi kostyum [Ukrainian national costume]*. Kyiv: Baltiia-Druk [in Ukrainian].
- Leshchenko, N., & Pavliuk, R. (2015). *Ukrayinska kultura. Svyatkovi tradytsiyi. Tseremoniyi [Ukrainian culture. Holidays Traditions. Ceremonies]*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].
- Myronov, V., & Perepylytsia, A. (1977). *Ukrainskyi kostium. Bukovyna [Ukrainian costume. Bukovyna]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Nikolaieva, T. (1996). *Istoriya ukrayinskoho kostyuma [History of Ukrainian costume]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Rehionalni vidminnosti zahalnoho natsionalnoho styliu ukrayinskoho odiahu [Regional differences in the general national style of Ukrainian clothing]*. Retrieved from <https://etnoxata.com.ua/statti/traditsiji/regionalni-vidminnosti-v-zagalnomu-natsionalnomu-stili-ukrajinskogo-odjagu/> [in Ukrainian].
- Suprunenko V. P. (1999). *Odyah. My ukrayintsi. Entsyklopediya ukrayinoznavstva [Clothes. We are Ukrainians. Encyclopedia of Ukrainian Studies] (Vol. 1)*. Dnipropetrovsk: VAT «Dniprokyha» [in Ukrainian]

Tytarenko, V. P. (2015). *Mystetstvo vyshyvky Poltavshchyny [Embroidery art of the Poltava region]: navch.posib*. Poltava: PNPУ imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].

Ukrayinskyi natsionalnyi odyah [Ukrainian national dress]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%B2%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F [in Ukrainian].

Ukrayinskyi natsionalnyi odyah [Ukrainian national dress]. Retrieved from http://240.admin.totalcan.com/uk/Ukrajinskij_natsionalnij_odjag.bXxHs/ [in Ukrainian].

Vasina, Z. O. (2006). *Ukrayinskyi odyahovyi litopys [Ukrainian clothing chronicle]: knyha-albom (Vol. 2: XIII-early XX century.)*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].

Zakharchuk-Chuhai, R. V., & Antonovych, A. (2012). *Ukrayinske narodne dekoratyvne mystetstvo [Ukrainian folk decorative art]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

СРІБНА Ю., ОХРИМЕНКО Л.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КОСТЮМА І ЙОГО РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті досліджено історію розвитку українського костюма відповідно до різних регіонів України, а саме: середня Наддніпрянина, Поділля, Полісся та Волинь, Слобожанщина й Полтавщина, Карпати, Південь.

Особливу увагу приділено художнім особливостям українського костюма. Досліджено естетичні властивості та особливості оздоблення одягу. Проаналізовано регіональні комплекси українського традиційного вбрання.

Автор подав не лише загальні відомості про костюми різних історичних епох, його різноманітні складові на кожному етапі його розвитку, а й охарактеризував натільний, нагрудний, стеговий, верхній одяг, головні убори, зачіски, прикраси, взуття у різних регіонах України.

Досліджено основні складові жіночого та чоловічого українського костюма, його особливості крою, технологія шиття, техніки декорування одягу та кольорова гама.

Робота містить огляд прикрас, їх характеристику, а також особливість головних уборів, матеріали з яких вони були виготовлені, з урахуванням їх регіональних особливостей.

Обгрунтовано особливості українського вбрання, яке найкраще представлене у одязі селян, за рахунок якого і з'явилася назва «народний костюм».

Публікація містить роботу над дослідженням українського одягу заможних людей, таких як феодалів, багатих купців, який виготовлявся із дорогих тканин, що були привезені із закордону. Також охарактеризовано костюм заможних козаків, козацької старшини, а також повсякденний козацький одяг.

У роботі автор досліджує види взуття, що характерне для різних регіонів України та його гармонійне поєднання до компонентів українського костюма.

Велика увага приділена відмінностям в українському одязі, які помітні на Лівобережжі та Правобережжі, Слобожанщині, а також частково на Поділлі, Карпат, Поліссі, Волинь.

Проаналізовано основні елементи українського костюма, які сьогодні дуже часто використовуються в повсякденному житті як в чоловічому, так і в жіночому одязі.

Ключові слова: український костюм, регіон, традиції.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2023 р.

УДК 378.091.39

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292684](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292684)

ГАЛИНА ТИМЧЕНКО

ORCID: 0000-0001-6399-1321

ГЕЛЕНА НЕУСТРОЄВА

ORCID: 0000-0001-9183-7225

НАТАЛІЯ ПОНОМАРЕНКО

ORCID: 0000-0001-6399-1321

Національний Технічний Університет «ХПІ», м. Харків

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ У СЛУХАЧІВ ПРИ ВИВЧЕННІ МАТЕМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Мотивація це спонукання до дії, бо усі вчинки людини мотивовані. Мотивація розглядається як один з вирішальних факторів, який впливає на залученість студентів, результати їх навчання та загальну академічну успішність. Стаття присвячена питанню формування мотивації слухачів при вивченні математики. Це багатогранна концепція, на яку можуть впливати різноманітні зовнішні та внутрішні фактори. У роботі наведено опис та аналіз проведених наукових досліджень, які стосуються мотивації.

Мотивація розглядається як найважливіший компонент навчальної діяльності, через реалізацію і за допомогою якого здійснюється активізація навчальної діяльності та розвиток творчого потенціалу майбутніх спеціалістів. Тому важливий елемент навчання – виховання мотивації до здобуття знань. Мотивація це спонукання до дії необхідної для вирішення низки професійних завдань. Обґрунтовано важливі умови формування навчальної мотивації студентів вузів у процесі вивчення дисциплін математичного циклу: визначення цілей навчальної діяльності, відбір та конструювання засобів формування навчальної мотивації, які сприяють активізації навчальної діяльності студента, й аналіз процесу та результатів.

На підставі низки методик виявлено рівень сформованості мотивації студентів у процесі вивчення математики. Вихованню позитивної мотивації вчення сприяють загальна атмосфера у вузі, відносини співпраці викладача та студента. Очевидна необхідність допомоги викладача не у вигляді прямого втручання у виконання завдання, а у вигляді порад, які настановлюють самого студента на правильне рішення; залучення студента до оціночної діяльності та формування у нього адекватної самої оцінки. Подібна діяльність потребує розробки програм, курсів лекцій, семінарів, методичних посібників, дидактичних матеріалів, завдань тощо.

***Ключові слова:** рівень математичної підготовки, педагогічна модель, діагностика, мотивація, контроль.*

Постановка проблеми. Мотивація – найважливіший компонент структури навчальної діяльності, проблема якої досліджується досить широко. Але, незважаючи на велику кількість досліджень у цій галузі, а також звернення низки авторів до вивчення особливостей мотивації навчання у студентів, цю проблему можна вважати вирішеною лише частково внаслідок впровадження активних методів навчання.

Вивчення математики є критично важливим компонентом всебічної освіти, що має далекосяжні наслідки для академічного та професійного успіху. Проте спонукання учнів та студентів до занять математикою залишається постійною проблемою для педагогів. Зараз є актуальним пошук і розробка різноманітних стратегій, щоб надихнути та розширити можливості студентів не лише вивчати, але й поглиблювати знання з математичних дисциплін. Досліджуючи це питання треба заглибитися в психологічні та педагогічні аспекти мотивації: роблячи акцент на важливості розвитку мислення слухачів; відповідності навчального середовища, його позитивного впливу на засвоєння знань. Крім того, окрема увага надається ролі технологій, реальних програм та інтерактивності в тому, щоб зробити математику більш привабливою для учнів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідження на тему мотивації до вивчення математики протягом багатьох років дали багато ідей. Наведений аналіз містить огляд деяких ключових

висновків і тенденцій з попередніх досліджень і публікацій, бо цьому питанню присвятили свої роботи як закордонні, так і вітчизняні науковці. У статтях (Hulleman, Godes, Hendricks, Harackiewicz, 2010; Lee, Ji Lee, Song, Bong, 2021) досліджується вплив втручань, спрямованих на розвиток мислення, на мотивацію учнів до вивчення математики. Автори обговорюють, як сприяння вірі в те, що математичні навички можна розвинути шляхом зусиль, може позитивно вплинути на залученість і успішність учнів. Дослідження пропонує практичні стратегії для педагогів, які прагнуть запровадити принципи мислення, спрямовані на зростання зацікавленості до вивчення математики. У публікаціях (Schukajlow, Rakoczy, Pekrun, 2023; Beres, 2011) розкривається роль реальних програм мотивації студентів займатися математикою; застосування математичних концепцій до повсякденного життя та в різних професіях, що може підвищити мотивацію та розуміння учнів. Автори пропонують зрозуміти, як створити більш значущий досвід в навчанні математики. У роботах (Hendel, Davis, 1978; Balt, Börnert-Ringleb, Orbach, 2022; Sparks, 2011) розглядається поширена проблема математичної тривоги та обговорюються стратегії та втручання, щоб зменшити її вплив на мотивацію учнів. Автори наголошують на важливості вирішення проблеми математичної тривоги в аудиторії та пропонують практичні методи, які допоможуть учням розвинути впевненість і зменшити тривожність, пов'язану з математикою. Дослідження, які поведені у роботах (Chao, Chen, Star, Dede, 2016; Kaplar, Radović, Veljković, Simić-Muller, Marić, 2022; Na, Im, 2020) спрямовані на використання інтерактивних засобів навчання, таких як освітні ігри та онлайн-платформи, для підвищення мотивації учнів до вивчення математики. У статтях обговорюються переваги цих інструментів у тому, щоб зробити математику більш захоплюючою та інтерактивною, застосовуючи різноманітні стилі навчання та сприяючи більш приємному навчанню математики. В публікаціях (Patac, Patac, Aguilo, Gales, 2022; Agustyaningrum, Sari, Abadi, Mahmudi, 2021; Hossein-Mohand, Hossein-Mohand, 2022) розкривається ключова роль стосунків учитель-учень у формуванні мотивації учнів до вивчення математики. У статтях розглянуто, як сприятливе та заохочувальне навчальне середовище разом з ефективним спілкуванням та індивідуальним навчанням може позитивно вплинути на мотивацію та залученість студентів. У статті (Rodríguez, Regueiro, Piñeiro, Estévez, Valle, 2019) розглядається вплив гендерних і культурних факторів на мотивацію учнів до вивчення математики. Автор обговорює, як стереотипи та суспільні очікування можуть вплинути на мотивацію, і пропонує ідеї щодо сприяння інклюзивності та різноманітності в математичній освіті, гарантуючи, що всі учні мають можливість досягти успіху в математиці. У дослідженні (Subheesh, Sundar Sethy, 2020) розглядається роль оцінювання та зворотного зв'язку в підвищенні мотивації слухачів до математики. У статті обговорюється, як оцінювання, своєчасний і конструктивний зворотній зв'язок, а також зосередженість на прогресі навчання можуть сприяти створенню позитивного навчального середовища, яке мотивує учнів досягати успіху в математиці. Автори статей (Danner, 2012; Hill, Tyson, 2009; Hernández-Padilla, Bazán-Ramírez, Bazán-Ramírez, Solano-Gutierrez, 2023) досліджують вплив участі батьків у мотивації учнів до вивчення математики. Автори обговорюють роль батьків у вихованні позитивного ставлення до математики, наданні підтримки та залученні до математичних занять вдома. Вони дають уявлення про життєво важливе партнерство між навчальними закладами та сім'ями для підвищення математичної мотивації. Стаття (Tabler, 2022) присвячена науковому обґрунтуванню і впровадженню методики використання комп'ютерних засобів навчання з метою розвитку мотивації до вивчення математики.

Викладення основного матеріалу дослідження. Питання мотивації в освіті обширне та багатовимірне, і для його розкриття треба розглядати багато факторів, які мають вплив на його формування: середовище, батьки, оцінювання, самоефективність тощо. Дослідження мотивації студентів до вивчення математики підкреслюють важливість розвитку внутрішньої мотивації, сприянню зростання мислення, привертають увагу до актуальності у реальному світі та створюють захоплюючий досвід навчання. Ці аспекти враховують педагогічні підходи та освітню політику, спрямовану на покращення математичної освіти та підвищення мотивації учнів у цьому важливому предметі. Сама по собі математика здається неактуальною і нудною, і не надихає.

Мотивацію поділяють на внутрішню (справжній інтерес до математики) та зовнішню (мотивація, що обумовлена зовнішніми факторами, такими як оцінки чи винагороди). Також дослідження показують, що розвиток внутрішньої мотивації має важливе значення для тривалого заняття математикою. Діяльність, яка робить математику приємною та актуальною для реального життя, може посилити внутрішню мотивацію.

Визначають три рівні сформованості навчальної мотивації студентів. Які мають наступні характеристики:

- *низький* (характеризується спрямованістю на теоретичні знання, на репродуктивні види розумової діяльності);
- *середній* (спрямованість на теоретичні та прикладні знання, на продуктивні види розумової діяльності);

– *високий* (спрямованість на прикладні знання, продуктивні види розумової діяльності, способи застосування знань та способи практичних дій).

Демографічні, соціальні, економічні чинники, що надали вплив на ЗВО та суспільство в цілому в останні роки, суттєво змінили контингент інститутів, умови навчання та, як слідство, мотиваційні аспекти навчальної діяльності студентів та учнів у більшості закладів освіти.

На ринку праці з'явилися вакансії, де роботодавець вимагає від співробітника наявність диплома про вищу освіту, але йому, фактично, потрібен лише певний рівень загальної культури, а професійні знання, отримані у ЗВО, фахівець на практиці не застосовує. (Наприклад: продавці-консультанти, касири, адміністратори тощо). Тому мотивація вивчення курсу математики у деяких студентів має характер формальний і найчастіше не пов'язується з майбутнім професійним зростанням, тому вони вдаються до сторонньої допомоги під час виконання розрахункових завдань. Сьогодні студентам мало опанувати сумою знань, саме тому дуже важливо навчити їх вчитися, а психологічно це означає – навчити їх хотіти вчитися.

В закордонних закладах освіти велику увагу приділяють анкетуванню студентів та учнів стосовно мотивації до вивчення математики. Опитування проводилось у рамках дослідження різних факторів, які мотивують студентів до вивчення математики. В роботі приймали участь спеціалісти з коледжу Триніті Крисчен (Trinity Christian College), Кальвінського університету (Calvin University), Університету штату Мичиган (Michigan State University), середньої школи Остіна (Regents School of Austin) а також університету Тейлора (Taylor University) (Klanderman, D., Klanderman, Gliemann, Wilkerson, Eggleton, 2019). Всього було проведено 645 опитувань та проаналізовані результати. На рисунку 1 показано результат анкетування.

наведених результатів найбільш часто згадуваним фактором, який мотивував студентів та учнів виявився викладач, але не менш важливою також є категорія пов'язана з родиною та друзями, яка згадується у відповідях ще частіше. Можна зауважити, що «Моє майбутнє/робота» також було присутнє як фактор впливу. Інші специфічні категорії, такі як «музика» або «спорт», зустрічаються рідше та їх небагато. Відповіді, класифіковані як «друзі чи родина» складають 25% від загальної кількості відповідей, 23% становлять відповіді «робота або майбутнє», а приблизно 20% відповідей визначили вчителя як найважливіший мотиваційний фактор.

Педагоги та заклади освіти можуть використовувати педагогічну модель формування освітньої мотивації, яка є основою для створення середовища, що сприяє та підтримує мотивацію учнів. Ця модель поєднує практичні стратегії та освітню теорію, щоб залучити студентів до навчання та посилити їх бажання вчитися. Існують різні представлення та теорії педагогічної моделі, але одним із загальних та ефективних підходів можна вважати теорію самовизначення (SDT), яка була розроблена Едвардом Деці та Річардом Раяном (Deci, Ryan, 1985). Наведемо огляд моделі формування навчальної мотивації:

1. Підтримка самостійності. Заохочування студентів брати на себе відповідальність за своє навчання, надаючи можливості вибору для самостійного спрямування. Дозвіл (у розумних межах) для прийняття рішення щодо навчального шляху, виконання завдань і проектів.

2. Розвиток компетенції. Створення завдань та доручень, які викликають труднощі у студентів, але при докладанні зусиль досяжні. Забезпечення конструктивного зворотного зв'язку, для допомоги учням розвинути компетентність та відчуття почуття успіху в навчанні.

3. Спорідненість та зв'язок. Розвиток позитивних стосунків викладач-учень та заохочення взаємодії з однолітками. Також підвищує мотивацію та сприяє почуттю причетності та спорідненості, підтримує та споріднене середовище в колективі

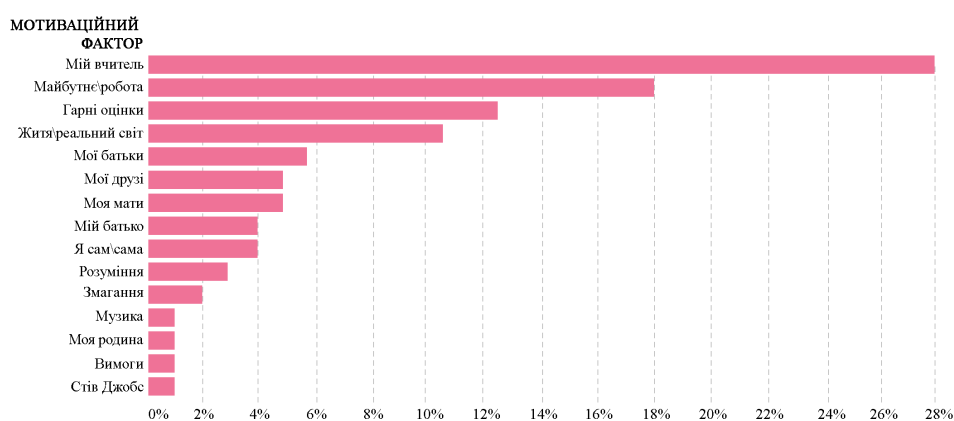
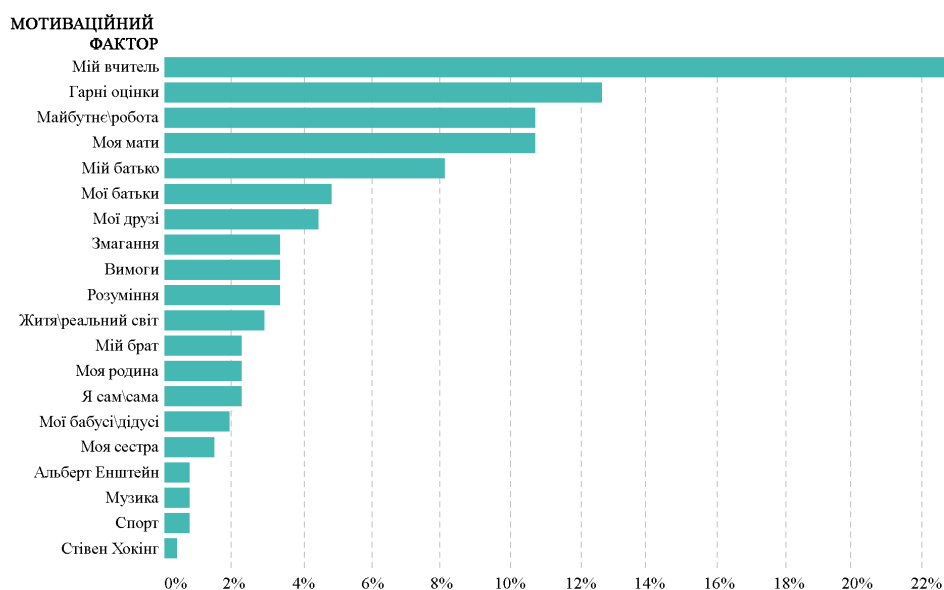
4. Актуальність та значення. Зміст навчання треба зробити актуальним для життя та інтересів учнів. Продемонструвати практичне застосування того, що вони вивчають, і як це пов'язано з реальним світом.

5. Постановка чітких та досяжних цілей. Чітко визначати навчальні цілі та очікування. Розбивати складні цілі на менші, досяжні етапи та визначати прогрес учнів на цьому шляху.

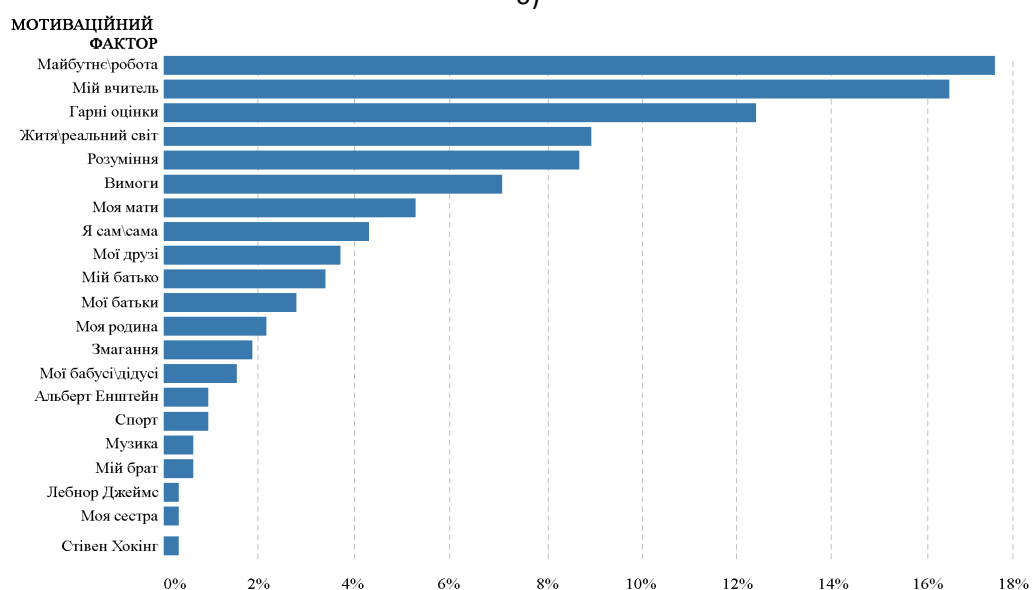
6. Внутрішня та зовнішня мотивація. Визнання цінності як внутрішньої, так і зовнішньої мотивації. Внутрішня мотивація це ідеально, але зовнішні винагороди або визнання можна стратегічно використовувати для підвищення мотивації в короткостроковій перспективі.

7. Оцінка та зворотній зв'язок. Забезпечення своєчасного та конструктивного зворотного зв'язку, який допоможе учням зрозуміти свої сильні сторони та ті, які потрібно ще вдосконалити. Використання методів оцінювання, які дозволяють зосереджуватися на прогресі навчання, а не лише на оцінках.

8. Заохочення розумового розвитку. Сприяти вірі в те, що навички та інтелект можна розвинути шляхом навчання. Навчити студентів приймати виклики, розглядати помилки як можливість для зростання та виявляти наполегливість перед невдачами.

б)

в)

Рисунок 1. Результати опитування слухачів середньої, старшої та вищої школи.

9. Підтримка індивідуальних потреб. Персоналізовані плани навчання можуть допомогти зберегти

мотивацію, бо кожен студент має свої сильні та слабкі сторони. Намагатися пристосовуватись до індивідуальних здібностей і потреб.

10. Створення привабливого навчального середовища. Використання різноманітних методів навчання та ресурсів, щоб заняття були цікавими. Використання технологій, реальних програм та практичний досвід зробить навчання більш приємним.

11. Заохочування роздумів та саморегуляції. Навчання студентів метакогнітивним навичкам, включаючи самоконтроль, цілепокладання та саморегуляцію. Допомогти їм усвідомити процес навчання та адаптування стратегії для досягнення успіху.

12. Відзнака досягнень. Визнавати та відзначати досягнення учнів, великі та маленькі. Позитивна підтримка може підвищити мотивацію та самооцінку.

Педагогічна модель формування навчальної мотивації студентів має такі ознаки:

- *активність* (здатність моделі перетворювати об'єкт з урахуванням зовнішніх та внутрішніх умов);
- *цілеспрямованість*;
- *системність* (система, що складається з компонентів: цілі, зміст, дидактичні процеси, засоби організації діяльності; контингент учасників та організаторів діяльності);
- *структурність* (складається з компонентів, взаємопов'язаних між собою);
- *динамічність* (дає можливість відстежувати зміни, що відбуваються на різних етапах процесу);
- *гнучкість* (допускає зміни в організації у разі зміни умов процесу, що відбувається);
- *послідовність* (перехід з одного етапу на інший, кожен з яких, у свою чергу, містить низку послідовних заходів щодо формування навчальної мотивації студентів вузів);
- *керованість* (модель управляється організаторами процесу формування навчальної мотивації студентів навчальних закладів).

Процес формування навчальної мотивації студентів здійснюється поетапно: *ціннісний, процесуальний, оціночний етапи*.

Мета *ціннісного етапу* – усвідомлення студентом цінності навчання у контексті майбутньої спеціальності. На даному етапі при вивченні студентами математичних дисциплін вирішувалися наступні завдання:

- *розробити* діагностичний інструментарій, що дозволяє з достатнім ступенем достовірності визначити рівень сформованості навчальної мотивації студентів;
- *сформувати* мотиви розуміння необхідності та значущості мотивації процесу навчання;
- *стимулювати* емоційний стан студента для прийняття даної навчальної задачі;
- *актуалізувати* потребу в самовдосконаленні, самореалізації, в усвідомленні себе як особистість, як фахівця.

Ціннісний етап складається із *трьох навчальних дій*, а саме:

створення навчально-проблемної ситуації, що вводить у зміст майбутньої теми (постановка перед студентами завдання, яке можна вирішити лише вивчивши цю тему); *усвідомлення* теоретичної та практичної значущості запропонованої теми; *вивчення* цієї проблеми в історичному генезі.

Мета *процесуального етапу* (використання системи дидактичних засобів, включаючи квазіпрофесійну діяльність) досягається в процесі вирішення наступних завдань:

- *створення умов* для закріплення та посилення мотивів;
- *розвиток* у студентів *пізнавального та професійного інтересу*, що сприяє активізації навчальної діяльності; забезпечення системи засобів та методів, орієнтованих на мотивацію навчальної діяльності студентів;
- *створення позитивного емоційного фону* на заняттях як фактор розвитку мотивації досягнення;
- *проектування діяльності* студента відповідно до індивідуальних особливостей навчальної діяльності (розвиток процесуальної сторони мотивації).

Вирішення завдань другого етапу вимагає від студентів прояву усвідомленої ініціативи у процесі навчальної діяльності, тому провідними підходами виступають *проблемний* (стимулює пізнавальний інтерес й активність учнів, розвиває критичне мислення, формує готовність до пошуку шляхів розв'язання проблеми) та *дослідницький* (сприяє формуванню повноцінних, добре усвідомлених, оперативно та гнучко використовуваних знань й формуванню досвіду творчої діяльності).

Використання ж контекстного навчання з елементами проблемного пред'явлення матеріалу є одним із головних методів навчання при формуванні навчальної мотивації студентів. При вивченні математики головним у розумінні нового є навички та прийоми логічного мислення, тому що на заняттях з математики студенти узагальнюють математичний матеріал, вибудовують докази, аналізують ситуації та критично мислять. Постановка та вирішення нестандартних завдань є одним із прийомів, що стимулюють діяльність студента.

Мета *оціночного етапу* – контроль та оцінка динаміки розвитку навчальних мотивів студентів – досягається у процесі вирішення наступних завдань:

– *закріпити навчальні мотиви*, що відповідають одночасно змісту програмного матеріалу, а також вимогам професійної спрямованості навчання;

– на підставі вирішення навчальних завдань *визначити рівні сформованості* навчальних мотивів студентів технічних вишів.

У процесі навчання математичних дисциплін *оцінюючу функцію* контролю виконує *змістовна оцінка*, яка стимулює навчальну діяльність студента. Вона сприяє виникненню довіри студентів до викладача, створенню атмосфери доброзичливості, психологічного мікроклімату на занятті, який у свою чергу забезпечує комунікативну спрямованість навчання математики, досягнення практичної мети. Взаємний контроль учнів є засобом та стимулом активізації їхньої навчальної діяльності у процесі вивчення математичних дисциплін, підвищує зацікавленість студентів у навчальному процесі, служить вихованню мотивів до співпраці як на етапі засвоєння нових знань, умінь та навичок, так і на етапі оцінки ефективності цієї діяльності.

Оціночний етап – це етап закріплення мотивації, який наголошує на позитивному особистому досвіді кожного студента, підкріплює ситуації успіху. На даному етапі використовується диференційована оцінка праці, визначаються труднощі та вибір шляхів їх подолання.

Одне з рішень поставлених завдань – це залучення студента до наукової роботи, у якій використовується вивчений у межах предмета математичного циклу матеріал. При написанні наукової статті, тез доповіді для студентської конференції у учня виникає потреба у використанні додаткової літератури з предмета, поглибленого вивчення тематики питання і це дозволяє:

– зміцнити у свідомості студента зв'язок математичних дисциплін з іншими предметами, передбаченими освітнім стандартом за фахом;

– дати відчуття зв'язки безпосередньо самих предметів математичного циклу, і навіть мотивувати студента більш поглибленого вивчення предмета;

– допомогти здійснити зв'язок математики із навколишньою дійсністю, іншими життєвими проблемами.

Але найголовніше при вирішенні поставлених завдань – у такий спосіб врахувати особисті переваги студента при виборі теми дослідження. Тільки в цьому випадку виникне додаткова мотивація та інтерес.

Безперечним є факт впливу на рівень активності учня стилю спілкування викладача на занятті, успішність та настрої самого студента. Ось чому в того самого учня на різних уроках пізнавальна активність може різко змінюватися.

Під активізацією пізнавальної діяльності мається на увазі цілеспрямована педагогічна діяльність вчителя щодо підвищення рівня (ступеня) навчальної активності. Дії вчителя, які спонукають студентів до старанного вчення, сприяють створенню позитивного ставлення до навчальної роботи та знань є засобами активізації.

Якщо вірити деяким джерелам, активні методи та форми навчання вперше з'явилися ще в античності, де в гімназіях влаштовувалися змагання між учнями, які мали на меті отримання знань та умінь. Однак у середньовічній Європі склалася схоластична система навчання («вчитель запитує, учні відповідають»). У ХХ столітті разом із потужними кроками вперед таких наук як психологія та педагогіка почали розвиватися й активні методи навчання.

Активними методами навчання слід називати ті, які максимально підвищують рівень пізнавальної активності студентів, спонукають до старанного навчання.

Вибір того чи іншого методу під час занять математикою залежить від різних причин: мети заняття, адекватності студентів, їх знань.

До того ж назви багатьох активних методів є досить умовними. Часто та сама назва використовується для позначення різного змісту, і навпаки одні й самі методи зустрічаються під різними іменами:

- усний тренінг на відпрацювання основних (базових) умінь з теми, що вивчається;
- математичний диктант;
- творчі завдання – виправити помилки у завданнях, підготувати цікаву доповідь на тему;
- робота у малих групах – вирішення цікавих завдань;
- мозковий штурм;
- проблемне навчання;
- змагання, вікторини, ігри;
- інтерактивна лекція;
- проєктний метод тощо.

Виконання робіт декількома студентами або учнями, тобто взаємодія однолітків і спільне навчання можуть мати позитивний вплив на мотивацію. Групова діяльність і кооперативне навчання можуть створити в учнів відчуття причетності та підтримки.

Висновок. Мотивація – один із факторів успішного навчання студентів на заняттях. Зниження позитивної мотивації студентів веде до зниження успішності та ефективності навчання. Використання у навчальній діяльності методів та прийомів сучасних педагогічних технологій формує позитивну

мотивацію студентів, сприяє розвитку основних розумових операцій, комунікативної компетенції, творчої активної особистості. «Якщо ти йдеш на заняття, то йти потрібно разом зі своїми студентами на заняття, а не зі своєю улюбленою темою до студентів...»

Слухачі більш мотивовані вивчати математику, коли розуміють її застосування в реальному світі. Дослідження підкреслюють важливість зв'язку математичних дисциплін із повсякденним життям, кар'єрою та вирішенням власних проблем. Викладачі можуть підвищити мотивацію, продемонструвавши практичність математики в різних контекстах.

References

- Agustyaningrum, N., Sari, R. N., Abadi, A. M., & Mahmudi, A. (2021). Dominant Factorsthat Cause Students' Difficulties in Learning Abstract Algebra: A Case Studyat a University in Indonesia. *International Journal of Instruction*, 14 (1).
- Balt, M., Börnert-Ringleb, M., Orbach, L. (2022). Reducing Math Anxiety in School Children: A Systematic Review of Intervention Research. *Sec. Educational Psychology*, 7. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/educ.2022.798516>.
- Beres, P. J. (2011). *Project – Based Learning and its Effect on Motivation In the Adolescent Mathematics Classroom*.
- Chao, T., Chen, J., Star, J. R., & Dede, C., (2016). Using Digital Resources for Motivation and Engagement in Learning Mathematics. *Reflections from Teachers and Students, Digital Experiences in Mathematics Education*, 2, 253-277.
- Danner, F. (2012). Parental Support for Learning and High School Students Academic Motivation and Persistence in Mathematics. *Journal of Educational and Developmental Psychology*, 5 (1). DOI:10.5539/jedp.v5n1p44
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Ha, Y., & Im, H. (2020). The Role of an Interactive Visual Learning Tool and Its Personalizability in Online Learning. *Flow Experience, Online Learning*, 24 (1). DOI: 10.24059/olj.v24i1.1620.
- Hendel, D. D., & Davis, S. O. (1978). Effectiveness of an intervention strategy for reducing mathematics anxiety. *Journal of Counseling Psychology*, 25(5), 429-434. Retrieved from <https://doi.org/10.1037/0022-0167.25.5.429>
- Hernández-Padilla, E., Bazán-Ramírez, A., Bazán-Ramírez, W., & Solano-Gutierrez, J. (2023). Parental participation and parents' support: effects on mathematics achievement , 2018 national assessment of learning. Mexico. *Front Psychol*, 14. doi: 10.3389/fpsyg.2023.1154470
- Hill, N. E., & Tyson, D. F. (2009). Parental involvement in middle school: A meta-analytic assessment of the strategies that promote achievement. *Developmental Psychology*, 45, 740-763. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1037/a0015362>
- Hosseini-Mohand, H., & Hosseini-Mohand, H. (2022). Influence of motivation on the perception of mathematics by secondary school students, *Sec. Educational Psychology*, 13. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1111600>.
- Hulleman, C. S., Godes, O., Hendricks, B. L., & Harackiewicz, J. M. (2010). Enhancing interest and performance with a utility value intervention. *Journal of Educational Psychology*, 102(4), 880-895. Retrieved from <https://doi.org/10.1037/a0019506>
- Kaplar, M., Radović, S., Veljković, K., Simić-Muller, K., & Marić, M. (2022). The Influence of Interactive Learning Materials on Solving Tasks That Require Different Types of Mathematical Reasoning. *International Journal of Science and Mathematics Education volume*, 20, 411-433.
- Klanderma, D., Klanderma, S., Gliemann, B., Wilkerson, J., & Eggleton, P. (2019). Factors that Motivate Students to Learn Mathematics. *ACMS 22nd Biennial Conference Proceedings. Indiana Wesleyan University*, 76-89.
- Lee, J., Ji Lee, H., Song, J., & Bong, M., (2021). Enhancing children's math motivation with a joint intervention on mindset and gender stereotypes. *Learning and Instruction*, 73, 101416. DOI:10.1016/j.learninstruc.2020.101416
- Patac, L., Patac, A., Aguilo, Gales S., (2022). The Influence of Teacher-Student Relationships on Mathematics Problem-solving. *International Journal on Emerging Mathematics Education*, 5 (2). DOI: 10.12928/ijeme.v5i2.19856.
- Rodríguez, S., Regueiro, B., Piñeiro, I., Estévez, I., & Valle, A. (2019). Gender Differences in Mathematics Motivation: Differential Effects on Performance in Primary Education, *Sec. Educational Psychology*, 10. Retrieved from <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.03050>.
- Schukajlow, S., Rakoczy, K., & Pekrun, R. (2023). Emotions and motivation in mathematics education: Where we are today and where we need to go. *ZDM – Mathematics Education*, 55, 249-267.

- Sparks, S. D. (2011). Researchers Probe Causes of Math Anxiety. *Education Week*, 30 (31). Retrieved from <http://www.edweek.org>.
- Subheesh, N. P., Sundar Sethy, S. (2020). Learning through Assessment and Feedback Practices: A Critical Review of Engineering Education Settings. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16 (3). Retrieved from <https://doi.org/10.29333/ejmste/114157>.
- Tabler, T. I. (2022). Motyvatsiia do vyvchennia matematyky i matematychna tryvozhnist uchniv [Motivation to study mathematics and students' mathematical anxiety]. *Visnyk nauky ta osvity [Herald of science and education]*, 2 (2). Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-2\(2\)-247-257](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2022-2(2)-247-257) [in Ukrainian].

TIMCHENKO G., NEUSTROIEVA G., PONOMARENKO N.

National Technical University "KhPI", Kharkov, Ukraine

DEVELOPING STUDENTS' MOTIVATION IN LEARNING MATHEMATICS IN ENGLISH

Motivation is an urge to act because all human actions are motivated. Motivation is seen as one of the crucial factors that influence student engagement, learning outcomes, and overall academic success. The article is devoted to the issue of formation of students' motivation when studying mathematics. It is a multifaceted concept that can be influenced by various external and internal factors. The work provides a description and analysis of conducted scientific research related to motivation.

Motivation is considered the most important component of educational activity, through the implementation and with the help of which the activation of educational activity and the development of the creative potential of future specialists are carried out. Therefore, an important element of education is the education of motivation to acquire knowledge. Motivation is an urge to act necessary to solve some professional tasks. The important conditions for the formation of educational motivation of university students in the process of studying the disciplines of the mathematical cycle are substantiated: the definition of the goals of educational activity, the selection and construction of means for the formation of educational motivation that contributes to the activation of the student's educational activity, and the analysis of the process and results.

Based on some methods, the level of formation of student's motivation in the process of studying mathematics was revealed. The education of positive learning motivation is facilitated by the general atmosphere at the university, and the cooperative relationship between the teacher and the student. The obvious need for the teacher's help is not in the form of direct intervention in the performance of the task, but in the form of advice that prompts the student himself to make the right decision; involving the student in assessment activities and forming an adequate self-assessment. Such activity requires the development of programs, courses of lectures, seminars, methodical manuals, didactic materials, problem books, etc.

Key words: *level of mathematical training, pedagogical model, diagnosis, motivation, control.*

Стаття надійшла до редакції 30.08.2023 р.

УДК 378.011.3-051:6]:76.012

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292685](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292685)

ВАЛЕНТИНА ТИТАРЕНКО

ORCID: 0000-0002-0553-4277

ТАРАС ЧЕРНЯВСЬКИЙ

ORCID: 0000-0003-2015-9257

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ГРАФІЧНИХ КУЛЬТУРИ ТА ДИЗАЙНУ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано різноманітність трактувань поняття «культура» в суспільних науках та важливість розуміння цього поняття. Досліджено також поняття «дизайн» і його різні аспекти, включаючи графічний дизайн, зазначено роль графічного дизайну в створенні сучасного предметного середовища та в задоволенні художньо-естетичних потреб, розглянуто роль графічних зображень у різних контекстах, включаючи їх використання для відображення даних та створення технічних креслень і рисунків. Також висвітлено проблему графічної підготовки майбутніх учителів технологій та важливість інтеграції графічної підготовки засобами коучингу, виявлено графічну культуру як ключовий аспект спілкування та використання графічної мови в різних сферах життя. Визначено, що майже 90% інформації сприймається людиною візуально, тим самим, підкреслюючи переваги графічної інформації над текстом. Досліджено зв'язок між графічною та художньою культурою, а також виявлено різні компоненти графічної культури, включаючи мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний і креативний. Підкреслено важливість розвитку графічної культури, оскільки вона є необхідною складовою професійної діяльності майбутніх вчителів технологій. Виокремлено значення формування графічної термінології та навичок серед студентів, а також підкреслено активне використання інформаційних технологій в освітньому процесі. Зазначено, що графічна культура спрямована на підвищення рівня креативності та розвиток здібностей студентів у сфері створення графічних зображень.

***Ключові слова:** науково-методичні аспекти, графічна культура, графічний дизайн, вчителі технологій, технологічна освіта.*

Постановка проблеми. Сучасний світ насичений інформацією та впливами візуальної культури, де графічна культура та дизайн відіграють важливу роль. Проте, у контексті технологічної освіти, існує недостатнє урахування науково-методичних аспектів вивчення графічної культури та дизайну майбутніми вчителями цієї галузі. Основні аспекти проблеми включають відсутність науково-методичних підходів, низьку кваліфікацію майбутніх вчителів, обмежений доступ до ресурсів і вплив графічної культури на розвиток естетичного смаку та творчого мислення учнів, що вивчають технологічну освіту. Розв'язання цієї проблеми важливо для покращення якості технологічної освіти та підготовки майбутніх поколінь до вимог сучасного світу. Отже, система освіти сьогодні повинна забезпечити одержання молоддю необхідних знань про нове інформаційне середовище, сформувати у них готовність до творчого сприйняття інноваційного стилю життя на інформаційній основі.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі науково-методичних аспектів вивчення графічної культури та дизайну майбутніми вчителями технологічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Жодна із категорій суспільних наук немає такої різноманітності трактувань і визначень як поняття «культура». Так, І. Є. Кертману вдалось нарахувати більше 400 визначень культури. На їх смислові розбіжності вказує А. Арнольдів виділяючи 250 різних визначень поняття «культура». За даними спеціалістів, на сьогодні їх кількість подвоїлась.

Фундаментальна теоретична значимість (і складність) поняття для сучасної науки обумовлена глобальністю багатогранністю самої проблеми культури. Поняття, які є основою визначення культури – матеріальні та духовні цінності, традиції, звичаї, досвід багатьох поколінь, мораль. Більшість науково-довідкових джерел визначають культуру як сукупність матеріальних та духовних цінностей людства, що отримані на певному етапі розвитку людської цивілізації.

У поетичному трактаті «Землеробство» римський письменник Марк Порцій Катон (234 – 149 до н.е.)

уперше стосовно оброблення землі ужив слово «culture» (обробка, поліпшення) позначивши процес впливу людини на природу з метою її зміни. Цей зміст слова згодом не тільки зберігся, але й набрав поширення, включивши у себе процеси пов'язані з іншими процесами людської діяльності.

Поняття «культура», яке зазначається у «Філософському словнику» означає історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, виражених у типах і формах організації життя і діяльності людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях (*Філософський енциклопедичний словник...*).

У цьому грандіозному сховищі мовби живе геній усього людства, що що створив кам'яні сокири і діалектику Геракліта, трагедії Шекспіра і музику Бетховена, поезію Т. Шевченка й Л. Українки.

Гочаренко С.У. в «Українському педагогічному енциклопедичному словнику» поняття «культура» (від лат. «cultura» - виховання, освіта, розвиток) трактує як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються у результатах продуктивної діяльності (Гончаренко, 2011).

Водночас під культурою розуміють рівень освітченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю.

Як стверджує «Сучасний тлумачний словник української мови» «...дизайн (англ. design – задум, проєкт, креслення, малюнок) – це художнє конструювання виробів, проектування естетичного вигляду виробів промисловості. Відповідна галузь мистецтва і наукового знання; технічна естетика» (*Сучасний тлумачний словник української мови, 2009, с. 243*).

Маючи велику кількість визначень «дизайн» найбільш чітким є визначення, яке було прийняте в 1964 році Міжнародним семінаром з дизайнерської освіти в Брюзі: «Дизайн – це творча діяльність, метою якої є визначення формальних якостей промислових виробів. Ці якості включають як зовнішні ознаки, так і структурні та функціональні взаємозв'язки, що перетворюють виріб в єдине ціле з точки зору споживача, так і з точки зору виробника» (Савенко, 2003).

Мистецтво дизайну в історико-культурологічному вимірі досліджували О. Бойчук (Бойчук, 1972), В. Даниленко (Даниленко, 1996), В. Сидоренко (Сидоренко, 1977), В. Тименко (Тименко, 2006), Ю. Легенький (Легенький, 2000), що акцентували увагу на поєднанні мистецтва і техніки естетичного ставлення людини до оточуючого середовища, зв'язку дизайну і декоративно-прикладного мистецтва.

Сьогодні вчені виділяють певну спеціалізацію різних видів проєктної дизайнерської творчості. Основними складовими загального поняття «дизайн» є: промисловий дизайн, графічний дизайн, дизайн навколишнього середовища (Савенко, 2018).

Упровадження графічного дизайну відзначається кінцем XIX – початком XX ст. у цей час особливо стали поширеними мистецькі твори, що характеризуються яскравими національними образами.

У графічному дизайні знаходить широке відображення графіка кириличних літер. Великий вклад у розробку національного характеру в українській графіці у XX ст. внесли Г. Нарбут, М. Бойчук, В. Кричевський, М. Кірнарський, В. Фатальчук, М. Яців та ін.

Відродження та впровадження культурних цінностей засобами графічного дизайну надає можливості учителю технологічної освіти запроваджувати його в навчально-виховному процесі, оскільки на заняттях школярі залучаються до різних видів декоративно-прикладного мистецтва, виготовляючи художньо-естетичні об'єкти.

Необхідно відзначити, що вивчення графічного дизайну виконує декілька функцій: педагогічно-виховну, комунікативну, ідеологічну, естетичну. Всі перераховані функції графічного дизайну забезпечують вирішення основного його завдання – формування сучасного предметного середовища для цілісного та повного задоволення матеріальних і художньо-естетичних запитів особистості.

Графічна форма є найбільш ефективною формою представлення інформації для її аналізу та сприйняття людиною, а сучасні програмні засоби дають змогу створювати графічні зображення на екрані монітора.

Графічною інформацією вважають всю сукупність даних, нанесених у вигляді певних зображень на різні носії: папір, плівку, полотно, скло, стіну тощо для їх візуалізації.

Графічні зображення можуть створюватися безпосередньо, а також у вигляді інтерпретації даних. У першому випадку мова йде про технічні креслення, схеми, результат образотворчої діяльності (рисунок, живопис), реклама. У другому – графіки, діаграми графічно відображають залежність між певними величинами.

Графічні зображення мають широке використання у різних навчальних предметах, зокрема, в математиці, фізиці – графік залежності значень величин, географії – різноманітні карти.

Лише у навчальному предметі «Креслення» графічне зображення є постійним об'єктом вивчення, саме тому відома велика кількість пояснень сутності графічної культури учнів та студентів, яка формується засобами креслення та нарисної геометрії (Джеджула, 2007).

Узагальнюючи, можна стверджувати, що графічна культура визначається як сукупність досягнень людства в галузі створення та освоєння графічних способів відображення, зберігання, передачі

геометричної, технічної та іншої інформації, як творча професійна діяльність із розвитку графічної мови.

Сьогодні існує велика проблема урізноманітнення форми підготовки майбутніх учителів технології. Вже це стало предметом дослідження вчених психолого – педагогічної науки, а також упровадження особистісно – орієнтованих технологій у науково – практичну підготовку (А. Цина та ін.).

Питання вдосконалення графічної підготовки студентів присвячена велика кількість наукових праць А. Гедзика, Л. Гриценко, О. Джеджули, Т. Олєфіренка, М. Юсупової, Д. Кільдерова, В. Сидоренка, Н. Щетили та ін.

Сучасне опанування молоддю вимагає інтеграції змісту освіти, що актуальна і у теоретичному, так і в практичному вимірі. Значну увагу у цьому питанні приділяли відомі педагоги Я. Коменський, М. Песталлоці, К. Ушинський.

Відомі вітчизняні науковці в трудовому навчанні також зверталися до цієї важливої проблеми. Це В. Андріяшин, П. Дмитренко, В. Сидоренко (Сидоренко, 1995), В. Тименко та ін.

Особливо необхідно виділити проблему інтеграції графічної підготовки та формування коучингової компетентності майбутніх учителів технологій у вищих навчальних закладах засобами коучингу. Цю проблему широко досліджують І. Голіяд і Т. Чернова, які у своїх дослідженнях виділяють кілька етапів педагогічного коучингу та стверджують, що педагогічний коучинг – це технологія послідовного вдосконалення професіоналізму педагогічного працівника, що сприяє ефективній партнерській взаємодії суб'єктів навчального процесу спрямована на досягнення ними цілей, забезпечення самостійності та ефективності у прийнятті особистісного та професійного характеру (Кулик, 2017).

Використання сучасних програмних засобів створює великі графічні можливості, завдяки яким студенти у процесі опрацювання графічних зображень можуть динамічно управляти їх формою, розмірами та кольором.

Графічну культуру можна визначати як уміння створювати на комп'ютері ілюстрації, малювати плакати, будувати електричні схеми і креслення, створювати на екрані монітора мультимедійні презентації, роздруковувати на принтері схеми та ін. (Гриценко, Поляков, 2023).

Багато учених відзначають, що графічна культура – це здатність людей за допомогою графічної мови спілкуватись один з одним.

Дослідники цього питання визначають графічну культуру як сукупність знань про графічні методи, засоби: здатність читання, збереження, перетворення та використання візуальної інформації в науці, виробництві, економіці та у різних сферах суспільства, а також здатність правильно використовувати графічну грамотність та культуру беручи участь у сучасних медіакомунікаціях.

За даними багатьох учених дослідників – технологів майже 90% усієї інформації людина сприймає візуально. Вербальна інформація (текст) повільно засвоюється, погано запам'ятовується. Графічна інформація сприймається миттєво, вона мобільна, її зручно використовувати.

Завдяки засобам комп'ютерної графіки на екрані монітора можуть бути створені якісні графічні зображення як результат художньої творчості людини. Тому графічну культуру необхідно розглядати у тісному зв'язку з художньою культурою.

Можна виділити структурні компоненти графічної культури: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний, креативний (індивідуально-творчий). При мотиваційно-ціннісному компоненті студент (учень старших класів) набуває здатності до осмислення ролі візуальної інформації, усвідомлення мети своєї навчальної діяльності, а також отримання знань та їх використання у сучасному суспільстві. Когнітивний компонент характеризує рівень знань про сучасні засоби інформаційно-комунікаційних технологій, створення графічних зображень.

За операційно-діялісним компонентом визначаються практичні уміння та навички здобувачів освіти перетворювати дані у графічну форму, створювати та редагувати графічні зображення за умовами завдань (Цина, 2011).

Креативний компонент охоплює здібності студентів (учнів) до естетичного сприйняття навколишнього середовища, художньо-творчого виконання поставлених різноманітних завдань.

Узагальнюючи матеріали різних досліджень щодо підготовки студентів (учнів) до графічної діяльності необхідно визначити основні аспекти:

- формування системних графічних термінів і понять, що забезпечують орієнтування здобувачів освіти у сучасних засобах обміну інформацією;
- формування умінь здійснювати графічну діяльність, тобто виконувати завдання з побудови зображень за допомогою комп'ютера, передавати графічні зображення в документи, веб-сторінки, рекламні матеріали тощо;
- розвивати у здобувачів освіти просторову уяву, образне та логічне мислення, креативність;
- розвивати у здобувачів освіти здатність до використання сучасних інформаційних технологій взагалі та графічно-інформаційних технологій зокрема.

Таким чином, графічна культура спрямована на формування творчої особистості, розвиток графічних здібностей, їх просторового мислення, формує уміння і навички практичної діяльності, здатність до

самостійного створення графічних зображень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, огляд показав, що в галузі навчання графічної культури та дизайну майбутніми вчителями технологічної освіти існує низка важливих проблем. Серед них відсутність науково-методичних підходів і низька кваліфікація майбутніх вчителів, а також обмежений доступ до необхідних ресурсів для навчання. Крім того, важливо враховувати вплив графічної культури та дизайну на розвиток творчого мислення та естетичного смаку учнів.

Список використаних джерел

- Бойчук, О. В., Даниленко, В. Я. (1972). *Харківська школа дизайну*. Київ: Мистецтво.
- Гончаренко, С. У. (2011). *Український педагогічний енциклопедичний словник*. Вид. 2-ге, доповн. й випр. Рівне: Волинські обереги.
- Гриценко, Л., Поляков, С. (2023). Використання інтерактивних засобів навчання у проектно-технологічній діяльності учнів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*, 2, 253-268.
- Даниленко, В. Я. (1996). *Основи дизайну*. Київ: ІЗМН.
- Джеджула, О. М. (2007). *Теорія і методика графічної підготовки студентів інженерних спеціальностей вищих навчальних закладів*. (Дис. д-ра пед. наук). Тернопіль.
- Дубичинський, В. В. (Ред.). (2009). *Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів*. Харків: ВД «Школа».
- Кулик, Є. В. (2017). Дизайнерська компетентність – складова базової компетентності майбутніх вчителів технологій. В кн. Є. В. Кулик, І. В. Савенко (Уклад.), *Дизайн-освіта майбутніх фахівців: теорія і практика: матеріали II Всеукр. наук.-практ. заочної конф.* (с. 183-192). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Легенький, Ю. (2000). Національна модель дизайну в Україні. В кн. *Дизайн 2000: тези доповідей міжнародної конференції* (с. 7-10). Херсон: ХГТУ.
- Савенко, І. В. (2003). Дизайн як сучасна галузь практичної діяльності людини. *Трудова підготовка в закладах освіти*, 1, 38.
- Савенко, І. В. (2018). *Профільне навчання старшокласників основам графічного дизайну*. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка.
- Сидоренко, В. К. (1995). *Інтеграція трудового навчання і креслення як засіб розвитку технічних здібностей школярів (дидактичний аспект)*. (Дис. д-ра пед. наук). Київ.
- Сидоренко, В. Ф. (1977). Дизайн як проектна діяльність. *Технічна естетика*, 8, 1-3.
- Тименко, В. П. (2006). Дизайн і технології в системі неперервної освіти. В кн. *Дизайн-освіта: профільне навчання старшокласників* (с. 126-127). Київ: Шкільний світ.
- Шинкарук, В. І. (2002). *Філософський енциклопедичний словник*. Київ: Абрис.
- Цина, А. Ю. (2011). *Особистісна орієнтована професійна підготовка майбутніх учителів технологій: теоретико-методичний аспект: монографія*. Полтава: ПНПУ.

References

- Boichuk, O. V., & Danylenko, V. Ia. (1972). *Kharkivska shkola dyzainu [Kharkiv School of Design]*. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
- Dubichynskiy, V. V. (Ed.). (2009). *Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi mowy [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language]: 100 000 sliv*. Kharkiv: VD «Shkola» [in Ukrainian].
- Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]*. Rivne: Volynski oberehy [in Ukrainian].
- Hrytsenko, L., & Poliakov, S. (2023). Vykorystannia interaktyvnykh zasobiv navchannia u proektno-tekhnologichnii diialnosti uchniv [The use of interactive learning tools in the design and technological activities of students]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky [Scientific notes of Berdyan State Pedagogical University. Pedagogical sciences]*, 2, 253-268 [in Ukrainian].
- Danylenko, V. Ia. (1996). *Osnovy dyzainu [Basics of design]*. Kyiv: IZMN [in Ukrainian].
- Dzhedzhula, O. M. (2007). *Teoriia i metodyka hrafichnoi pidhotovky studentiv inzhenernykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Theory and methodology of graphic training of students of engineering specialties of higher educational institutions]*. (D diss.). Ternopil [in Ukrainian].
- Kulyk, Ye. V. (2017). Dyzainerska kompetentnist – skladova bazovoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv tekhnolohii [Design competence is a component of the basic competence of future technology teachers]. In Ye. V. Kulyk,

- I. V. Savenko (Comps.), *Dyzain-osvita maibutnikh fakhivtsiv: teoriia i praktyka [Design education of future specialists: theory and practice]: materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi zaochnoi konferentsii* (pp. 183-192). Poltava: PNU imeni V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Lehenkyi, Yu. (2000). Natsionalna model dyzainu v Ukraini [National model of design in Ukraine]. In *Dyzain 2000 [Design 2000]: tezy dopovidei mizhnarodnoi konferentsii* (pp. 7-10). Kherson: KhHTU [in Ukrainian].
- Savenko, I. V. (2003). Dyzain yak suchasna haluz praktychnoi diialnosti liudyny [Design as a modern field of practical human activity]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity [Labor training in educational institutions]*, 1, 38 [in Ukrainian].
- Savenko, I. V. (2018). *Profilne navchannia starshoklasnykiv osnovam hrafichnoho dyzainu [Profile training of high school students in the basics of graphic design]*. Poltava: PNU imeni V.H Korolenka [in Ukrainian].
- Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
- Sydorenko, V. K. (1995). *Intehratsiia trudovoho navchannia i kreslennia yak zasib rozvytku tekhnichnykh zdibnostei shkolariv (dydaktychnyi aspekt) [Integration of labor training and drawing as a means of developing technical abilities of schoolchildren (didactic aspect)]*. (PhD diss.). Kyiv [in Ukrainian].
- Sydorenko, V. F. (1977). Dyzain yak proektna diialnist [Design as a project activity]. *Tekhnichna estetyka [Technical aesthetics]*, 8, 1-3 [in Ukrainian].
- Tsyna, A. Iu. (2011). *Osobystisna oriietovana profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv tekhnolohii: teoretyko-metodychnyi aspekt [Personal oriented professional training of future technology teachers: theoretical and methodological aspect]: monohrafiia*. Poltava: PNU [in Ukrainian].
- Tymenko, V. P. (2006). Dyzain i tekhnolohii v systemi neperervnoi osvity [Design and technologies in the system of continuing education]. In *Dyzain-osvita: profilne navchannia starshoklasnykiv [Design education: specialized training of high school students]* (pp. 126-127). Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].

TYTARENKO V., CHERNIAVSKIY T.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF STUDY GRAPHIC CULTURE AND DESIGN BY FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION

The article analyzes the variety of interpretations of the concept of "culture" in the social sciences and the importance of understanding this concept. The concept of "design" and its various aspects, including graphic design, are also studied, the role of graphic design in creating a modern subject environment and in satisfying artistic and aesthetic needs is indicated, the role of graphic images in various contexts is considered, including their use for displaying data and creating technical drawings and drawings. Also highlighted is the problem of graphic training of future technology teachers and the importance of integrating graphic training with coaching tools, revealed graphic culture as a key aspect of communication and the use of graphic language in various spheres of life. It was determined that almost 90% of information is perceived by a person visually, thereby emphasizing the advantages of graphic information over text. The relationship between graphic and artistic culture was studied, and various components of graphic culture were identified, including motivational-value, cognitive, operational-activity and creative. The importance of the development of graphic culture is emphasized, as it is a necessary component of the professional activity of future technology teachers. The importance of the formation of graphic terminology and skills among students is highlighted, as well as the active use of information technologies in the educational process. It is noted that graphic culture is aimed at increasing the level of creativity and developing the abilities of students in the field of creating graphic images.

Key words: *scientific and methodical aspects, graphic culture, graphic design, technology teachers, technological education.*

Стаття надійшла до редакції 03.09.2023 р.

УДК 379.821:172.15-057.874(477.53)«364»

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292686](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292686)

ОЛЕНА ХАРЧЕНКО

ORCID: 0000-0003-2965-9063

АЛЛА БАРБІНОВА

ORCID: 0000-0002-1305-6412

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

АНДРІЙ ПІВНЯК

Комунальний заклад «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради»

УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ПОЛТАВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ, ТУРИЗМУ І КРАЄЗНАВСТВА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ» В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено аналіз управління освітнім процесом закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану. На прикладі освітньої діяльності Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради» описано цілеспрямований процес та результат навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості, спрямований на утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України. Визначено пріоритетні напрями діяльності та шляхи реалізації визначених завдань. Описано механізми співпраці закладу із закладами загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, особливості залучення в освітній процес учнівської молоді серед внутрішньо-переміщених осіб.

***Ключові слова:** заклад позашкільної освіти, національно-патріотичне виховання, освітній процес, освітній проект.*

Постановка проблеми. Дистанційні технології навчання у закладі позашкільної освіти на сьогодні уже не є новацією. І освітній процес зараз будується переважно з їх використанням.

Основною педагогічною умовою ефективності освітнього процесу під час дії воєнного стану є чітко спланована система взаємодії педагогів, вихованців та їх батьків, уміле залучення до освітнього процесу дітей-ВПО.

У центрі уваги колективу – особистість дитини, як вихованців, так і внутрішньо переміщених, їх психологічне розвантаження, розвиток творчого потенціалу, цілеспрямована підготовка до реалізації їх потреб у майбутньому.

Аналіз публікацій. Теоретичні аспекти національно-патріотичного виховання висвітлюються в роботах представників різних сфер дослідження - філософів, педагогів, психологів, істориків, соціологів, тощо. Основні складові патріотичного виховання українців визначали українські дослідники в різні часи: Г. Сковорода, І. Франко, М. Костомаров, П. Куліш, Д. Донцов, М. Грушевський, Д. Чижевський та інші. Важливий внесок у теорію патріотичного виховання в позашкільній освіті внесли: В. Кузьменко, В. Кривіша, С. Русова.

Мета дослідження –проаналізувати особливості управління освітнім процесом закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану (на прикладі освітньої діяльності Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради»).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Статуту, КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» (заклад) є профільним закладом позашкільної освіти, який надає дітям та юнацтву освіту з національно-патріотичного, туристсько-краєзнавчого, військово-патріотичного спрямування. До головних завдань закладу належить організація та проведення обласних заходів з національно-патріотичного виховання та туристсько-краєзнавчих заходів в системі освіти.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням російської федерації в Україну, обласні заходи проводились у змішаному форматі.

До участі запрошувалась учнівська молодь з усієї області, налагоджувалась співпраця із закладами загальної середньої, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, в тому числі залучалася учнівська молодь серед внутрішньо-переміщених осіб.

У вересні 2022-2023 навчального року в закладі організовано роботу 39 гуртків, із яких 35 – туристсько-краєзнавчого напрямку (21 – туристсько-спортивного профілю, 14 – туристсько-краєзнавчого профілю), 3 – військово-патріотичного напрямку, 1 – пластового, скаутського напрямку позашкільної освіти. Серед них – гуртки фольклорно-етнографічного та історичного краєзнавства, «Юні захисники України», «Сокіл-Джура», «Пластова домівка», у яких формуванню історичної пам'яті, національної самосвідомості, громадянських якостей вихованців приділяється особлива увага.

Учнівська молодь, яка брала участь у національно-патріотичних Акціях КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» долучилась також і до благодійних акцій, зокрема #Оберіг_перемоги. Виготовлені обереги були передані військовим.

КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» разом із іншими закладами позашкільної освіти обласного підпорядкування започаткували акцію «МИ РАЗОМ», у ході якої представники закладів позашкільної освіти відвідали медичні установи, де лікуються військовослужбовці Збройних Сил України, та оформили у них тематичні зони «Від долоньки в долоню».

Вихованці закладу взяли участь у II (Всеукраїнському) турі конкурсу краєзнавчо-дослідницьких робіт у рамках Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби». За сумарною кількістю переможців конкурсу краєзнавчо-дослідницьких робіт Полтавська область посіла III рейтингове місце серед регіонів України.

Вихованці КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» брали активну участь у Всеукраїнській краєзнавчій акції учнівської молоді «Традиції високої звитяги», за підсумками якої були нагороджені дипломами Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді.

У період із 06 до 10 вересня 2022 року команди Полтавської області брали участь у Чемпіонаті України серед юнаків з пішогодного туризму та Кубку України серед юнаків з велосипедного туризму, які відбулися на Закарпатті. У складі обох команд були і вихованці КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР». На командних змаганнях та змаганнях зв'язок у рамках Чемпіонату наша команда посіла III місце. На змаганнях Кубку полтавські учасники вибороли II місце на дистанції «Смуга перешкод» та на комплексній дистанції.

З 29 вересня до 14 жовтня 2022 року КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» проведено обласну військово-патріотичну гру «Петлюрівський вишкіл». До заходу, який відбувся в онлайн-форматі, долучилося 264 учасники з 24 територіальних громад та 2 закладів освіти обласного підпорядкування. Програма «Петлюрівського вишколу» включала конкурси строю та пісні, розбирання та складання макету автомата, спорядження магазину набоями, топографічної підготовки, воєнно-історичний конкурс, силові змагання. Крім того, учасники записали патріотичні ролики-привітання до Дня Захисників та Захисниць України.

Переможцем гри «Петлюрівський вишкіл» у старшій віковій групі стала команда «Соколята» Опорного закладу освіти «Миргородський ліцей «Лінгвіст» Миргородської міської ради Полтавської області». II місце посіла команда «Соколи Гелону» Опорного закладу Котелевської гімназії № 1 імені С. А. Ковпака Котелевської селищної ради Полтавського району, III місце – команда «Патріоти» Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів № 34 Полтавської міської ради Полтавської області».

У середній віковій групі перемогу здобула команда «Молоді вовки» Опорного закладу «Вовчицький ліцей імені В. Ф. Мицика Лубенської міської ради Полтавської області». II місце виборола команда «Гадяцькі вепри» Гадяцького профільного ліцею імені Є. П. Кочергіна Полтавської обласної ради, III місце – команда «Соколята» Опорного закладу освіти «Миргородський ліцей «Лінгвіст» Миргородської міської ради Полтавської області».

Із 24 жовтня до 10 листопада 2022 року закладом уперше проведено Форум національно-патріотичних та освітніх проєктів, започаткованих краєзнавчими об'єднаннями та музеями закладів освіти Полтавщини. На нього було подано кілька десятків проєктів різного спрямування: історичні, патріотичні, музейні, волонтерські, екологічні. Результати форуму засвідчили, що учнівська молодь Полтавщини має свідому громадянську позицію, бере активну участь у суспільному житті, волонтерському русі, прагне до примноження та збереження історико-культурної спадщини. З огляду на високий педагогічний потенціал цієї інноваційної форми педагогічної діяльності, у 2023 р. форум заплановано провести у статусі міжрегіонального.

З 01 до 15 листопада 2022 року закладом проведено I (обласний) етап Всеукраїнського конкурсу на написання есе «Війна за СВІЙ шлях» (дитячий погляд). У ньому взяли участь 143 учасники з 25 територіальних громад та КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР». Юні автори представляли свій патріотичний літературний доробок у трьох вікових групах – від 6 до 17 років. Матеріали переможців, що набрали найбільшу кількість балів, направлені до Українського державного центру національно-патріотичного центру, краєзнавства і туризму учнівської молоді для участі у фінальному етапі конкурсу. За його підсумками 3 учасники з полтавської області нагороджені дипломами УДЦНПВКТУМ.

У період із 23 до 26 листопада 2023 року КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» проведено 26 відкритий Чемпіонат області з пішохідного туризму в приміщенні серед учнівської та студентської молоді. У ньому взяли участь 158 учасників із 24 команд старшої та середньої вікових груп, які представили 6 територіальних команд області та КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР». У загальному заліку команда закладу здобула I місце по середній та II місце по старшій віковій групі.

З 28 листопада до 02 грудня 2022 року проведено регіональний етап Всеукраїнської добродійної акції на підтримку Героїв «Новорічна листівка на передову». У акції взяли участь 74 здобувачі освіти з 21 територіальної громади Полтавської області. Роботи всіх учасників акції передані Полтавському обласному територіальному центру комплектування та соціальної підтримки, підрозділам ЗСУ, які виконують бойові завдання на лінії зіткнення, а 8 робіт переможців регіонального етапу акції були направлені до Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді для участі у фінальному етапі.

За підсумками фінального етапу Всеукраїнської добродійної акції «Новорічна листівка на передову» роботи Ломовського Захара (Ліцей № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради) та Мацько Марини (Рокитненська гімназія з дошкільним структурним підрозділом виконавчого комітету Омельницької сільської ради Кременчуцького району Полтавської області) увійшли до числа кращих. Листівки з цими малюнками надруковано масовим тиражем та розіслано по областях для заповнення учнівською молоддю.

29-30 листопада 2022 року закладом у режимі онлайн проведено секційні засідання XIII обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді «Полтавщина – земля моя свята», присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Сковороди. У заході взяли участь 147 учасників із 27 територіальних громад, Державного професійно-технічного навчального закладу «Полтавське вище професійне училище імені А. О. Чепіги», Опішнянського державного художнього ліцею імені Василя Кричевського, Полтавського ліцею імені А. С. Макаренка Полтавської обласної ради, Комунального закладу Полтавської обласної ради «Полтавська обласна Мала академія наук учнівської молоді», Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради».

Юні краєзнавці презентували власні дослідження у секціях археологічного та історичного краєзнавства, географічного та екологічного краєзнавства, етнографічного краєзнавства, культури рідного краю та музейної справи. Значна кількість виступів стосувалася життя та творчості видатного українського філософа, поета, педагога Григорія Сковороди. Чимало представлених робіт стосувалося постатей і подій боротьби українського народу за незалежність та утвердження власної держави, зокрема, і новітньої російсько-української війни.

У період із 08 до 11 грудня 2022 року КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» проведено семінар-практикум та 45 обласні змагання зі спортивного туризму серед працівників освіти і науки Полтавщини. У заході взяли участь 97 працівників освіти з 15 територіальних громад, Міжрегіонального центру професійної перепідготовки звільнених у запас військовослужбовців м. Хорол та КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР». Програма заходу дала змогу педагогам підвищити власну майстерність на дистанціях із пішохідного та велосипедного туризму, обмінятися досвідом туристсько-спортивної роботи в сучасних умовах це вельми важливо, адже російсько-українська війна виразно продемонструвала значущість туристської підготовки військовослужбовців.

З 05 до 16 грудня 2022 року закладом проведено II (регіональний) тур конкурсу краєзнавчо-дослідницьких робіт Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна». На нього було представлено 74 роботи. Порівняно з попереднім роком, їхня кількість зросла, хоча об'єктивні обставини несприятливо позначилися на глибині окремих досліджень.

Шість кращих робіт надіслано до Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді для участі у III турі конкурсу.

За напрямом «Духовна спадщина мого народу» кращою визнано роботу пошукового загону «Оберіг» Опорного закладу «Калайдинцівська загальноосвітня школа I-III ступенів імені Ф. Д. Рубцова Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області» (керівники Крутій Н. В., Скребець С. І.), присвячену життєвому та творчому шляху бандуриста-вокаліста, громадського діяча Віталія Мороза.

За напрямом «Козацькому роду нема переводу» найкращу роботу представив рій «Соколята» Опорного закладу освіти «Миргородський ліцей «Лінгвіст» Миргородської міської ради Полтавської області» (керівник Ярославська О. М.), який дослідив паралелі між козацькою минувиною і сьогоденням Миргородщини.

За напрямом «З батьківської криниці» перемогу здобула творча група «Відродження» Комунального закладу «Полтавська загальноосвітня школа № 20 імені Бориса Серги Полтавської міської ради Полтавської області» (керівник Бровко Н. Д.). Юні краєзнавці обрали за тему дослідження давню дитячу гру «Крем'яхи», прагнучи зберегти цю складову нематеріальної культурної спадщини.

За напрямом «З попелу забуття» кращою визнано роботу пошукової групи «Відродження» вихованців Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради» (керівник Копилець Є. В.), присвячену дубам Івана Мазепи у Диканьці.

За напрямом «Географія рідного краю» кращою стала робота пошукової групи Лубенської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3 Лубенської міської ради Полтавської області, вихованців гуртка «Географічне краєзнавство» Дитячо-юнацького клубу спортивного орієнтування і туризму «Валтекс» (керівник Яковенко Л. М.) «Мікрокліматичні відмінності в місті Лубни та вплив зелених зон на їх формування».

Аналіз надісланих матеріалів засвідчив, що дослідницька діяльність у рамках експедиції активно триває, сприяє вихованню юних патріотів України, утвердженню любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до національних надбань українського народу, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України.

За підсумками фінального туру конкурсу, що відбувся у січні 2023 року в м. Києві, всі роботи з Полтавщини увійшли до числа кращих: наші юні краєзнавці здобули чотири I, одне II та одне III місця.

З 16 до 20 січня 2023 року закладом проведено обласний етап фотовиставки до Дня Соборності України «Україна – це ми!». До заходу долучилося 94 учасники. Роботи 6 переможців обласного етапу фотовиставки направлено до м. Києва. За підсумками Всеукраїнського етапу фотовиставки «Україна – це ми!», всі учасники з Полтавської області нагороджені грамотами Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді.

З 12 січня до 03 лютого 2023 року проведено обласний тур Всеукраїнського конкурсу екскурсив музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу». На розгляд журі були представлені оглядові екскурсії з презентаціями, що ознайомлюють із експозиціями 9 військово-історичних, 5 літературних та 4 краєзнавчих музеїв.

За підсумками фінального туру, який відбувся у лютому 2023 року в м. Києві, два юних екскурсиводи з Полтавщини посіли II місця. Це Дарина Бабич (військово-історичний музей «Тризуб» при Жоржівській загальноосвітній школі I-III ступенів Шишацької селищної ради, керівник Вітценко С. П.) та Дар'я Одинець (історико-краєзнавчий музей при Галяцькому профільному ліцеї імені Т. Г. Шевченка Полтавської обласної ради, керівник Филь Т. В.).

У період із 01 до 03 лютого КЗ «ПОЦНПВТКУМПОР» проведено суддівство обласного етапу Національного конкурсу малюнків «Кольори нашої Перемоги». У ньому взяли участь 140 учасників із 85 закладів загальної середньої та позашкільної освіти області. За підсумками обласного етапу конкурсу для участі у фінальному етапі направлено роботи 8 учасників молодшої та 7 учасників старшої вікових груп.

Із 15 до 21 березня 2023 року в онлайн форматі проведено відкриті обласні змагання «В'язання туристських вузлів». До змагань долучилося 117 учасників із 11 територіальних громад області.

01 травня 2023 року розпочато II (обласний) етап Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). У ньому бере участь 12 роїв середньої та 24 рої старшої вікових груп.

Висновок. Як бачимо, нині в Полтавській області приділяється значна увага національно-патріотичному вихованню. Ведеться потужна робота щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

KHARCHENKO O., BARBINOVA A.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PIVNYAK A.

Municipal Institution "Poltav Regional Center of National Patriotic Education, Tourism and Local Studies of Student Youth of Poltav Regional Council", Ukraine

**MANAGEMENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS ORGANIZATION MUNICIPAL INSTITUTION
"POLTAVA REGIONAL CENTER OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION, TOURISM AND LOCAL
HISTORY OF STUDENTS OF POLTAVA REGIONAL COUNCIL" UNDER MARTIAL LAW**

The article analyzes the management of the educational process of institutions of out-of-school education under martial law. On the example of the educational activity of the Municipal Institution "Poltava Regional Center for National Patriotic Education, Tourism and Local History of Students of the Poltava Regional Council," a purposeful process and result of training, education, development and socialization of the individual are described, aimed at strengthening patriotic values, beliefs and respect for the cultural and historical past of Ukraine in the consciousness and feelings of the individual. Priority directions of activity and ways of realization of certain tasks are defined. The mechanisms of cooperation of the institution with institutions of general secondary, out-of-school and professional (vocational) education, especially the involvement of students among internally displaced persons in the educational process are described.

Currently, in the Poltava region, considerable attention is paid to national and patriotic education. Powerful work is being done on the formation of a high patriotic consciousness, a sense of loyalty, love for the Motherland, concern for the well-being of one's people, readiness to fulfill the civic and constitutional duty to protect the national interests, integrity, independence of Ukraine in the young generation, promoting its establishment as a legal, democratic, social state. The most important priority of national-patriotic education is the formation of a valuable attitude of the individual towards the Ukrainian people, the Motherland, the state, and the nation.

Key words: *institution of out-of-school education, national-patriotic education, educational process, educational project.*

Стаття надійшла до редакції 12.08.2023 р.

УДК 378.016:376-056.26

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292687](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292687)

PAVLO KHOMENKO

ORCID: 0000-0003-3065-9095

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

ANNA FASTIVETS

ORCID: 0000-0002-5985-8293

Poltava Business Institute of Higher Educational Establishment «International Academician Y. Bugay Scientific and Technical University»

REGULATORY AND LEGAL SUPPORT OF THE NATURAL AND SCIENTIFIC TRAINING OF PHYSICAL THERAPY AND ERGOTHERAPY SPECIALISTS AT THE PROFESSIONAL AND ADAPTIVE STAGE

The article is devoted to the study of regulatory and legal support of the process of formation of natural and scientific competence of future specialists in physical therapy and ergotherapy at the professional and adaptive stage of training of the second (master's) level of higher education. The process of natural and scientific training of a specialist in physical therapy and ergotherapy should take into account cause-and-effect relationships and dependencies that appear in the form of leading trends and determine the strategy of this process. These include: humanization, fundamentalization, humanitarization, interdisciplinary and interscientific nature of knowledge, intellectualization. Modern natural and scientific training of a future specialist in physical therapy and ergotherapy is studied by us through a set of scientific ideas, which include the following ideas: optimization of natural and scientific training, formation of the functionality of natural and scientific knowledge, integration of educational disciplines and health-keeping.

We conducted a structural analysis of the set of discipline programs of normative and selective parts of natural and scientific training of future specialists in physical therapy and ergotherapy basing on an algorithm that allowed us to unify the requirements for natural and scientific discipline programs and to develop a multi-subject matrix of the content of this training.

There were analyzed the content and professional orientation of natural and scientific disciplines, such as «Modern Medical and Biological Methods of Restoring the Functional State in Physical Culture, Sports and Rehabilitation», «Information and Communication Technologies in Natural and Scientific Training», and «Natural and Scientific Foundations of Health-keeping», their place in the system of training of physical therapy and ergotherapy specialist is determined.

Key words: *future specialists in physical therapy and ergotherapy, professional training, natural and scientific training, natural and scientific competence, stages of training, professional and adaptive stage of training, regulatory and legal support.*

The topicality of the problem. As a result of the study of a set of literary sources, it is established that the natural and scientific training of future specialists in physical therapy and ergotherapy is the basis of the formation of natural and scientific competence. Modern trends in updating the system of professional training of future specialists in physical therapy and ergotherapy in higher education institutions provide the formation of a dynamic complex of thorough knowledge and skills in natural and scientific disciplines, since high-quality natural and scientific training is the basis for mastering the specialty. At the same time, the professional competence of future specialists in physical therapy and ergotherapy can be formed only in the presence of high-quality natural and scientific training.

Natural and scientific training is a purposeful process and the result of the formation of a person's system of fundamental natural and scientific knowledge, abilities, skills, experience of cognitive and practical activities, value orientations and relationships sufficient for the implementation of professional and social activities in modern society (Bilyk, 2017; Makarenko, 2017). On the basis of the results of the analysis of a set of literary sources and the experience of professional training of applicants of higher education, we developed our own definition of natural and scientific competence of future specialists in physical therapy and ergotherapy. Natural and scientific competence is a holistic, integrative quality of a personality of future specialist in physical therapy and ergotherapy, which is formed in the process of natural and scientific training and is characterized with the

depth of medical and biological knowledge, subjective skills and experience of research activities in the field of rehabilitation, as well as natural and scientific outlook and readiness to conduct the professional activities based on fundamental ideas and principles of natural sciences (Biletska, 2014; Drobin, 2020; Khomenko, 2016).

Analysis of previous research and publications. The issue of training of future specialists in physical therapy (rehabilitation) and ergotherapy for professional activity is described in the scientific works of Y. Liannoi, N. Bielikova, A. Hertsyk, T. Diachenko, V. Kuksa, O. Mikheienko, L. Sushchenko, O. Dubohai, V. Zavatskyi, M. Romanyshyn; the analysis of historically formed health-improving technologies and the development of innovative ones are presented in the works of M. Bulatov, E. Vilchkovskyi, L. Volkov, H. Dziak, O. Dubynska, S. Duditska, O. Zandyk, T. Krutsevych, L. Mikhno, I. Muravov, B. Moskalenko, P. Mukhin, V. Platonov, B. Shyian and others; M. Bulatova, M. Verkhovska, L. Holovina, I. Hrybovska, V. Hryhoriev, V. Davydov, P. Dzhurynskyi, V. Ivanochko, L. Ivashchenko, O. Kachan, Y. Kopylov, Y. Korzh, H. Krasnova, I. Liakhova, F. Muzyka, A. Shamardin and others studied the organization of physical culture and health-improving technologies in work with different age and nosological categories.

The purpose of the study is to highlight and clarify the regulatory and legal support of the process of formation of natural and scientific competence of future specialists in physical therapy and ergotherapy at the professional and adaptive stage of training in higher education institutions.

Presentation of the main research material. The final (professional and adaptive) stage of professional training of future specialists in physical therapy and ergotherapy covers 1 and 2 courses of study at the second (master's) level and involves the study of the following natural and scientific disciplines: «Modern Medical and Biological Methods of Restoring the Functional State in Physical Culture, Sports and Rehabilitation», «Information and Communication Technologies in Natural and Scientific Training», «Natural and Scientific Foundations of Health-keeping». In general, three natural and scientific disciplines are studied at the final (professional and adaptive) stage, which, according to the curriculum, belong to the selective cycle of professional and practical training.

The purpose of studying the «Modern Medical and Biological Methods of Restoring the Functional State of the Body» educational discipline is to acquire knowledge about the causes of fatigue and physiological mechanisms of recovery, control of recovery processes, rational use of modern methods and means of recovery of the body in motor activity. The prerequisites for this educational course studying are the assimilation of educational material from the disciplines «Fundamentals of Medical Knowledge», «Sports Medicine and Traumatology» and «Non-traditional Medicine in Sports» (Fastivets, 2020).

Expected results of the discipline learning: the ability to use various forms of health-improving physical culture in order to improve the physical condition of people of different ages and genders; mastery of the basic methods of health diagnosis, methods of prevention, keeping and restoration of health; the ability to apply various methods and means in practical activities that activate restorative processes in the body; the ability to use means of psychological recovery of the body; the ability to distinguish the main types of medical and biological means of restoring the body in motor activity.

The content of this training course is outlined in the module «Means of recovery of the body in motor activity», which covers the following topics: «Biological mechanisms of fatigue and recovery», «Diagnostics of fatigue and recovery», «General characteristics of means of recovery of physical ability to work», «Psychological means of recovery of the person's body», «Medical and biological means of recovery in physical rehabilitation», «Rational nutrition», «The importance of phytotherapy for the recovery of the body», «Pharmacological means of recovery and increasing sports performance», «Complex use of recovery means» (Fastivets, 2020).

The educational course «Information and Communication Technologies in Natural and Scientific Training» is based on the assimilation by future specialists in physical therapy and ergotherapy of knowledge in informatics, computer technology, mathematics and the basics of statistics. The subject of this educational course is the methodology of using communication and information technologies in professional activities for the purpose of effective and safe implementation of physical and ergotherapy procedures, which is conditioned by the formation of skills in the use of information and communication technologies for searching, processing and analyzing information from various sources, self-education and critical comprehension of new professional information. The purpose of studying the training course is to form the basic knowledge and achieve a professional level of using the means of information and communication technologies, which are necessary for a modern specialist in physical therapy to ensure the guarantee of successful implementation of his or her activity. The main tasks of the training course include: formation of the professional and general competencies in use of modern computer technology in physical therapy and ergotherapy of higher education applicants, the use of information technology tools for searching and analyzing information necessary for the professional tasks solving and making reasoned professional decisions (Ponochovnyi, Fastivets, 2019).

The educational course «Information and Communication Technologies in Natural and Scientific Training» ensures that higher education applicants acquire the following competencies: integral, which is the ability to fulfil the complex specialized tasks and solve practical problems related to physical therapy and ergotherapy, which are characterized by uncertainty of conditions, with the application of statements, theories and methods of

medical and biological, social, and psychological and pedagogical sciences with the use of computer equipment and information technologies; general, which are the skills of using information and communication technologies; the ability to search, process and analyze information from various sources; ability to apply knowledge into practical situations; the ability to learn and master modern knowledge; the ability to preserve and multiply the scientific values and achievements of society basing on understanding of the regularities of development of the subjective area in relation to the achievements of other sciences, in particular, computer technology and information technologies; special (professional, subjective), which are the ability to use modern methods of collecting and analyzing information about the conducted physical therapy measures, use of traditional and modern information technologies and modern computer equipment in order to predict changes that will occur as a result of physical therapy measures; the ability for effective professional interaction in computer networks with members of the multidisciplinary team, patients and their families, readiness to organize the work of the team in current scientific and educational tasks solving; the ability to keep specialized documentation in electronic format, to present the results of research at the national and international levels; the ability to develop and supplement the theoretical base about the effectiveness of physical rehabilitation measures and therapy, to develop new procedures and protocols basing on knowledge and information contained in scientific research, to confirm their effectiveness using statistical methods basing on the principles of evidence-based medicine; the ability to plan and conduct the personal and professional development, in particular regarding the use of computer equipment and IT tools for physical therapy and ergotherapy.

As a result of studying the educational discipline, the education applicant should know: general issues of the theory and practice of computer technology (CT) and IT in physical therapy; the role of information, communication and computer technologies in physical therapy; should be able to: use traditional and modern information and communication methods of information processing; use information technologies in a professional field that requires updating and integration of knowledge; predict the influence and effect of the applied methods and technologies of physical therapy; use methods of statistical analysis in research results processing; work effectively in a multidisciplinary team using IT network; to obtain: the skills of searching and processing information using the web and other resources; skills in using electronic document management tools and electronic presentations creating; the software tools for observation data processing; skills of information service of specialized CT.

According to the course program, the educational material is divided between two content modules:

1) «Information and communication technologies in the training of specialists in physical therapy and ergotherapy», which covers the following topics: «Directions of information and communication technologies application in physical therapy and ergotherapy», «Search and processing of information using web resources. Database management systems (DBMS)», «Methods of statistical analysis in processing the results of practical research. Means of forecasting», «Informational support for the functioning of modern CT in physical therapy»;

2) «Information and communication technologies in the system of natural and scientific training», which involves the study of the following topics: «Modern software tools for functional readiness control», «Technologies of selection and application of modern means of knowledge quality control in natural and scientific training» (Ponochovnyi, Fastivets, 2019).

The purpose of studying the «Natural and Scientific Aspects of Health-keeping in Physical Therapy and Ergotherapy» educational course is the assimilation by applicants of higher education of knowledge about factors that form health or affect human health negatively, methods and ways of a healthy lifestyle forming; formation of a holistic view of future specialists about human health, its physical, psychological, social and spiritual components; development of healthy lifestyle skills and the ability to perform physical health checks of people. Expected learning outcomes from this discipline: mastery of the theory and methods of applying the basics of a healthy lifestyle; the ability to use basic forms and methods of health maintaining; the ability to determine the intensity of physical exertion and psycho-emotional stress (mood) during the rehabilitation activities; the ability to control the health of children and adults; the ability to demonstrate modern methods of quantitative assessment of the health level; the ability to use individual techniques and methods of health training in practical activities.

The content of the training course is divided between two modules:

1) «General theory of health», which involves the study of the following topics: «General theory of health as the basis of the rehabilitation specialist's activity », «Adaptation (adjustment) and compensation of life disorders», «Peculiarities of the current state of health of the population of Ukraine. Healthy lifestyle», «Child's health and ways of its formation, preservation and strengthening», «Spiritual, mental and social aspects of health»;

2) «Natural and scientific aspects of health-keeping», which covers the following topics: «Diagnostics of the level of individual health», «Basic natural and scientific principles of health formation», «Integrative approach to health management», «Health-improving and rehabilitative effect of physical exercises», «Main aspects of prevention of deviant behavior of youth», «Venereal diseases as a risk factor for reproductive health», «Individual health system as the basis of a full-fledged long life» (Fastivets, 2020).

Thus, the disciplines of the initial (theoretical) stage of training are studied in the 1st and 2nd courses of training a specialist in physical therapy and ergotherapy. The main tasks of this stage are aimed at the development of professional motivation, the formation of the main components of professional competence related to the content of educational disciplines. At this stage of training, the disciplines of general biological orientation (Human Anatomy, Human Physiology, Age-Related Physiology and Hygiene) prevail, which, as prerequisites for study, are oriented to the materials of the school Biology course. Thus, in the process of studying the course of Anatomy, future specialists in physical therapy and ergotherapy generalize and deepen the knowledge about the structure of the human body, as well as form the basis of the primary integration of knowledge by studying morphological changes in the body during rehabilitation activities. Such integration is actualized in the process of studying Human Physiology, which is combined with Human Anatomy and Age-Related Physiology and Hygiene through intercyclical connections. We considered the study discipline «Biomechanics» as the main course at a certain stage of training, because it reveals the directions of integration connections most widely: intra-subject (the course is integrated in its essence and name, combines Mechanics as a section of General Physics and Human Biology), intra-cycle (biomechanical competences are formed on the basis of anatomical, physiological and biochemical ones), inter-cycle (biomechanical bases of the motor actions technique and didactic bases of their formation are the theoretical basis of rehabilitation). Biomechanics as the central discipline of the specified stage not only allows to implement the integration aspect of natural and scientific training, but also contributes to the implementation of modernization and health-keeping aspects, which actualizes the meaning and integration place of the educational course «General Theory of Health, Diagnostics and Health Monitoring». Anatomical, physiological and ontogenetic aspects of health-keeping and motor activity are summarized in the educational discipline «Physiology of Motor Activity». We found that the idea of integration of the content of natural and scientific knowledge at this stage is most fully realized in the educational courses «Biomechanics» and «Physiology of Motor activity». The performed analysis allows to systematize the directions of using the anatomical, biochemical, physiological and biomechanical regularities of the body's activity to improve the methods of physical therapy and ergotherapy.

The results of the structural analysis of the content of the disciplines of natural and scientific training at the basic (practically oriented) stage are the identification of integrated tasks of the stage, which consist in mastering of future specialists in physical therapy and ergotherapy of the knowledge about the peculiarities of diagnostics the functional state of the human body in normal conditions, in case of pathological deviations and as a result of restoration of functions. The study of the academic disciplines «Functional Diagnostics» and «Metrological Control» is aimed at achieving these results. The analysis of the set of natural and scientific disciplines allows to establish the directions of the formation of a general scientific worldview and the upbringing of a culture of health-keeping, ensuring optimal conditions for the normal physical development of a person, preserving and strengthening their health, as well as the formation of the skills of the correct organization of physical exercises of higher education applicants. The integration of natural and scientific knowledge is conducted by studying the theoretical and methodical foundations of preventing the development of diseases and physical defects, health strengthening and preserving, as well as in-depth assimilation of knowledge about the mechanisms of injury. The study of the educational courses «Psychology of Health and Healthy Lifestyle», «Theory of Health-improving Nutrition» and «Biological Aspects of the Development and Implementation of Health and Rehabilitation Systems» is aimed at ensuring this direction of realization of the system of natural and scientific knowledge.

Natural and scientific educational disciplines of the final (professional and adaptive) stage are studied on the 1st and 2nd courses of the second (master's) level of training of specialist in physical therapy and ergotherapy. They are aimed at the development of creative aspects of professional competence, the beginning of the formation of which is laid in the previous stages of professional training, as well as in the process of production practices passing. At this stage, study courses of natural and scientific orientation predominate, which, as prerequisites for study, are focused on the content of the disciplines of the previous stages. The biological disciplines of the specified stage of training include «Modern Medical and Biological Methods of Restoring the Functional State of the Organism», «Information and Communication Technologies in Natural and Scientific Training» and «Natural and Scientific Aspects of Health-keeping in Physical Therapy». We consider the «Natural and Scientific Aspects of Health-Keeping in Physical Therapy» educational discipline as a leading course at the specialized professional stage, since it realizes ways of cooperation between lecturers and future specialists most widely, in the process of which the formation of initiative, independence and creativity of the latter takes place, as well as their involvement into research and educational activities.

During this stage, the methods of formation of a valeological worldview and behavior of future specialists, their conscious and careful attitude to their health and the health of children are integrated as the most important condition for the effective realization of a person's creative and physical potential. Future specialists master the universal methods of studying the level of the body's functional reserves basing on the acquired knowledge and skills, which allow the scientifically based solutions to the issue of physical exertion normalization, monitoring the level of physical preparation, controlling and analyzing the body's reaction to rehabilitative influences.

Conclusions. So, our structural analysis of the content of the natural and scientific training of a specialist in physical therapy and ergotherapy allows us to determine the specifics of the study of educational disciplines at the initial (theoretical), basic (practically oriented) and final (professional and adaptive) stages of this training. The identification of basic disciplines at each of the specified stages, as well as the determination of the ways of implementing ideas and scientific approaches, made it possible to scientifically substantiate the mechanism of integration of natural and scientific knowledge into the training of a specialist in physical therapy and ergotherapy.

Prospects for further research. The presented study does not cover all aspects of the considered problem. We consider the task of further development to be the design and application of the methodics for the implementation of the integrated content of the disciplines of the natural and scientific cycle of training of a specialist in physical therapy and ergotherapy.

References

- Biletska, H. (2014). Pryrodnycho-naukova pidhotovka maibutnikh ekolohiv : sutnist ta stan problemy u pedahohichnykh doslidzhenniakh [Natural and scientific training of future ecologists: the essence and state of the problem in pedagogical research]. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher education of Ukraine]*, 1, 60-65 [in Ukrainian].
- Bilyk, V. H. (2017). Poniatiino-terminolohichni aspekt pryrodnycho-naukovoї pidhotovky maibutnikh psykholohiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh [Conceptual and terminological aspect of natural and scientific training of future psychologists in higher educational institutions]. In *Naukovi zapysky [Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova]. Pedahohichni nauky [Scientific notes [National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov]. Pedagogical sciences]: zb. nauk. statei (Is. SXXXV (135), pp. 13-21)*. Kyiv: Vydvo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
- Drobin, A. A. (2020). Tekhnolohiia vidboru strukturnykh elementiv znan kohnityvnoho komponenta pryrodnycho-naukovoї kompetentnosti [Technology of selection of structural elements of knowledge of the cognitive component of natural and scientific competence]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh [Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools]*, 72, 1, 116-119 [in Ukrainian].
- Fastivets, A. V., & Khomenko, P. V. (2016). Pryrodnycha pidhotovka maibutnoho fakhivtsia fizychnoi reabilitatsii yak pedahohichna problema [Natural training of the future specialist in physical rehabilitation as a pedagogical problem]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti [Origins of pedagogical skills]*, 18, 362-366 [in Ukrainian].
- Fastivets, A. V. (2020). *Robocha prohrama «Pryrodnycho-naukovi aspekty zdoroviazberezhennia u fizychnii terapii y erhoterapii» [Work program "Natural and scientific aspects of health care in physical therapy and occupational therapy"]*. Poltava: PIB ZVO «MNTU imeni akademika Yuriiia Buhaia» [in Ukrainian].
- Fastivets, A. V. (2020). *Robocha prohrama «Suchasni medyko-biolohichni metody vidnovlennia funktsionalnoho stanu orhanizmu» [Working program "Modern medical and biological methods of restoring the functional state of the body"]*. Poltava: PIB ZVO «MNTU imeni akademika Yuriiia Buhaia» [in Ukrainian].
- Makarenko, V. I. (2017). *Formuvannia fakhovykh kompetentnostei maibutnikh likariv u protsesi pryrodnycho-naukovoї pidhotovky [Formation of professional competences of future doctors in the process of natural and scientific training]*. (Extended abstract of PhD diss.). Kropyvnytskyi [in Ukrainian].
- Ponochovnyi, Yu. L., & Fastivets, A. V. (2019). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v pryrodnycho-naukovii pidhotovtsi [Information and communication technologies in natural science training]: robocha prohrama dlia studentiv osvitnoho stupenia «bakalavr» za haluzziu znan 22 «Okhorona zdorovia», spetsialnosti 227 «Fizychna terapiia, erhoterapiia»*. Poltava: PIB ZVO «MNTU imeni akademika Yuriiia Buhaia» [in Ukrainian].

ХОМЕНКО П.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

ФАСТИВЕЦЬ А.

Полтавський інститут бізнесу Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая», Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА ЕРГОТЕРАПІЇ НА ПРОФЕСІЙНО-АДАПТАТИВНОМУ ЕТАПІ

Стаття присвячена вивченню нормативно-правового забезпечення процесу формування природничо-наукової компетентності майбутніх фахівців фізичної терапії та ерготерапії на професійно-адаптивному етапі підготовки другого (магістерського) рівня вищої освіти. Процес природничо-наукової підготовки фахівця з фізичної терапії та ерготерапії має враховувати причинно-наслідкові зв'язки й залежності, що виявляються в формі провідних тенденцій і визначають стратегію цього процесу. До них належать:

гуманізація, фундаменталізація, гуманітаризація, міждисциплінарний та інтернауковий характер знань, інтелектуалізація. Сучасна природничо-наукова підготовка майбутнього фахівця з фізичної терапії й ерготерапії вивчається нами через комплекс наукових ідей, до яких відносимо ідеї: оптимізації природничо-наукової підготовки, формування функціональності природничо-наукових знань, інтеграції навчальних дисциплін та здоров'язбереження.

Структурний аналіз комплексу програм дисциплін нормативної та вибіркової частин природничо-наукової підготовки майбутніх фахівців із фізичної терапії й ерготерапії нами здійснено на основі алгоритму, який дозволив уніфікувати вимоги до програм природничо-наукових дисциплін і розробити поліпредметну матрицю змісту цієї підготовки.

Проаналізовано зміст та професійну спрямованість природничо-наукових дисциплін: «Сучасні медико-біологічні методи відновлення функціонального стану в фізичній культурі, спорті та реабілітації», «Інформаційно-комунікаційні технології в природничо-науковій підготовці», та «Природничо-наукові основи здоров'язбереження», визначено їхнє місце в системі підготовки фахівця фізичної терапії та ерготерапії.

Ключові слова: *майбутні фахівці фізичної терапії та ерготерапії, професійна підготовка, природничо-наукова підготовка, природничо-наукова компетентність, етапи підготовки, професійно-адаптивний етап підготовки, нормативно-правове забезпечення.*

Стаття надійшла до редакції 22.08.2023 р.

УДК 373.3.015.31:[111.852:7

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2023.32.292688](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2023.32.292688)

НАТАЛІЯ ЯКИМЕНКО

СВІТЛАНА КАРАПИШ

ORCID: 0000-0003-4844-0884

ТЕТЯНА МІТІНА

Науковий ліцей №3 Полтавської міської ради

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ЗАСОБИ МИСТЕЦТВА ТАНЦЮ Й МИСТЕЦТВА СЛОВА ЯК РЕСУРС ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАУКОВОЇ ПРАКТИКИ

Авторами статті запропоновано інноваційний шлях естетичного виховання школярів, що полягає в проведенні наукової практики, яка поєднує літературу й хореографію. Виокремлено переваги використання діяльнісного підходу у формуванні ключових компетентностей і наскрізних умінь дитини, застосування теоретичних знань із літератури та хореографії на практиці, формування навичок самоосвіти, командної роботи, успішної інтеграції в соціум і самореалізації. Автори підкреслюють, що для формування ефективної системи естетичного виховання варто послуговуватися не лише традиційними підходами, а й шукати нові способи взаємодії педагога й учня.

***Ключові слова:** естетичне виховання, мистецький проект, наукова практика, рефлексія, художньо-естетичні засоби, критичне та аналітичне мислення.*

Постановка проблеми. Реалії пандемії та воєнних дій вимагають від освітян-практиків і науковців знаходити нові форми чи міксувати раніше використовувані інструменти для співпраці з дітьми так, аби не лише зацікавити, а й сформувані національно свідоме підростаюче покоління, дати ресурс стресостійкості, ментального здоров'я. На наш погляд, такі міркування перегукуються й з інноваційним підходом в освіті – СЕЕН.

Естетичне виховання є складним, історично зумовленим процесом, що пов'язаний із ментальною пам'яттю нації та спирається на традиційні культурні стереотипи соціуму, його історичну й родову пам'ять, а тому закономірно розглядати хореографію та літературу як дієвий симбіоз, що формує естетичні смаки школярів. На сучасному етапі мистецької та літературної освіти актуальною є проблема розвитку у дітей почуття прекрасного, здатності, визначати естетичну цінність творів мистецтва (як словесного, так і хореографічного), вміння сприймати, аналізувати, оцінювати їх. Успішне її вирішення – важливий критерій ефективності естетичного виховання загалом і критичного та аналітичного мислення зокрема, оскільки засилля низькопробної літератури, художньо недосконалих хореографічних композицій веде до знецінення моралі, призводить до деструктивних процесів у соціумі. При цьому ми як автори публікації пропонуємо нетиповий шлях естетичного виховання – наукова практика, що поєднує «емоцію» й «рацію», адже саме через хореографічне мистецтво й літературу учні долучаються до найкращих надбань народу в царині історії, етнографії, театрального й словесного мистецтва; через образи та твори українських письменників, ролі акторів, учні долучаються до культурної скарбниці народу. **Саме в цьому полягає новизна й актуальність репрезентованого дослідження.**

Викладення основного матеріалу дослідження. Із метою залучення та підготовки учнів до наукової та науково-технічної діяльності, розвитку пізнавальної діяльності ліцеїстів, заохочення їх до пошукової роботи, поглиблення та систематизації знань, усвідомлення практичної складової предметів, формування міжпредметних зв'язків, відповідно до Закону України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Положення про науковий ліцей, затвердженого постановою КМУ №438 від 22.05. 2019 року (зі змінами Постанови КМУ від 30.06.2021 року за № 664), Порядку проведення навчальної та наукової практики в Науковому ліцеї №3 Полтавської міської ради, Освітніх програм закладу, рішення педагогічної ради, наказу Наукового ліцею №3 «Про організацію та проведення навчальної та наукової практики учнів 5-11 класів у 2022-2023 н. р.», з 03 по 07 квітня 2023 року було проведено навчальну та наукову практику.

До наукової практики залучено близько 450 ліцеїстів 5-10 класів, до навчальної – 30 учнів 11 класу та більше 50 педагогічних і науково-педагогічних працівників. Практика відбувалася у змішаному форматі, включаючи як офлайн- так і онлайн-співпрацю та час самостійних досліджень та винаходів (Кучерук, Вигівська; *Методичні рекомендації ...*).

Для учнів 5-8-х класів практика проводилася щодня по 7 академічних годин (5 годин із науковим керівником та 2 години – самостійна науково-дослідницька робота), а для учнів 9-11-х класів по 8 академічних годин (6 годин з науковим керівником та 2 години – самостійна науково-дослідницька робота) (Кучерук, Вигівська; *Методичні рекомендації ...*).

У рамках практики педагога та учні ліцею продуктивно співпрацювали з науковцями закладів вищої освіти: ПДМУ, ПНПУ імені В. Г. Короленка, ПДАУ, ПУЕТ, НУ «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». До реалізації проектів було залучено близько 30 науковців. Здійснено 32 практичні заняття на базі освітнього середовища, лабораторій і навчальних кабінетів ЗВО. У рамках практики зреалізовано 27 проектів з учнями 5-10 класів та здійснено підготовку учнів 11-х класів до національного мультипредметного тесту.

На наш погляд, естетичне виховання, не можливе без глибокого занурення в літературне й танцювальне мистецтвом, що, в свою чергу, потребує урізноманітнення технологій навчання на шляху від емоційного заглиблення в текст/танець до аналізу художнього/хореографічного твору, таємниці якого розкриються перед дитиною, якщо вона зуміє образно уявити й душею з хвилюванням відгукнутися на художнє слово письменника чи задум хореографа, продовжити творити разом із ними, репрезентуючи художній задум у літературно-хореографічній композиції.

Вважаємо, що одним із шляхів продуктивного вивчення літератури й хореографії є їх синтез з іншими видами мистецтв, які об'єднує емоційно-естетична природа. Підґрунтям нашого припущення є аксіома про те, що, незважаючи на специфіку зображувально-виражальних засобів окремих мистецтв, між ними існує тісний зв'язок, оскільки вони підкорюються загальним закономірностям, і, за певних умов, окремі мистецтва можуть користуватися засобами інших мистецтв. Такими умовами в нашому освітньому просторі стала наукова практика.

Отже, мета публікації – розкрити ресурс художньо-естетичних засобів хореографії та літератури в естетичному вихованні школярів у процесі наукової практики.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Естетичне виховання стало вісью досліджень у науковому доробку Л. Богатикова, М. Боголюбської, В. Верховинець, О. Конорова, Б. Мануйлів та ін. Формування творчої сфери дитини художньо-естетичними засобами хореографії та ритміки проаналізовано в публікаціях Н. Георгян, О. Горшкової, Ю. Ушакової, Т. Чурпіти; аспекти теорії хореографічного виховання репрезентовано в роботах О. Мартиненко, Т. Морозовської, В. Нілова, О. Таранцевої (*Метод. реком.*; Колногузенко, 2008; Котов, Плюхіна, 2022; Кучерук, Вигівська; Фріз, 2006).

У психолого-педагогічних працях учених К. Ушинського, В. Сухомлинського, Л. Виготського, Н. Миропольської, О. Рудницької та інших зазначається, що художні інтереси дітей залежать від їхніх вікових особливостей. Для кожного періоду розвитку дитини характерні певні психологічні та фізичні властивості. Зокрема Л. Виготський, Б. Теплов наголошують, що дітям притаманне пізнавальне ставлення до навколишньої дійсності, тобто в них активізована здатність емоційно реагувати на невідоме і творчо переробляти. Окрім того, у школярів доволі висока націленість і готовність до активних дій.

Науковий доробок Л. Боголюбської, В. Каміна, Б. Колногузенка, О. Комаровської, Т. Морозовської, А. Тараканової та інших розкриває проблему взаємозв'язку змісту освіти з віковими особливостями дітей в процесі хореографічної діяльності. Спираючись на аналіз власного практичного досвіду викладання літератури та спостереження на уроках хореографії ми виявили, що серед усього різноманіття танцювальних видів діяльності учнів цікавляться як народними, так, передусім, і сучасними танцювальними стилями.

У процесі педагогічної діяльності загалом і наукової практики зокрема, ми відстежили, що для виховання естетичних смаків, потреб, цінностей варто ретельно відбирати та застосовувати естетично-забарвлені, емоційно-сміслові, лексично-різноманітні рухи, а систематизація сучасних хореографічних елементів за стильовими напрямками з подальшою розробкою методики навчання сприятиме формуванню в учнів художньо-естетичних інтересів, духовно-емоційного цілісного ставлення до танцювального й літературного мистецтва.

Для коригування здобутих умінь учнів у царині сучасної хореографії вважаємо корисним застосовувати на заняттях аудіовізуальні засоби навчання, які стимулюють учнів до найбільш продуктивної виконавської роботи. Упровадження цієї форми роботи створює передумови для більш активного виявлення внутрішніх відчуттів та емоцій дітей, спонукає їх до продуктивної творчості, підвищує власну гідність та вчить критично оцінювати власну творчу діяльність. Використання запропонованих форм роботи вчить учнів отримувати естетичну насолоду від хореографічної діяльності, формує їхню самодостатність, яка є одним зі складників соціалізації учнів і виступає фактором їх творчої активності.

Симбіоз хореографічної активності й літературної творчості не лише задовольняє потребу школярів у руховій діяльності, а й сприяє їхньому цілісному розвитку: релевантному вираженню в рухах тілом думок, емоцій, почуттів (Колногузенко, 2008; Фріз, 2006). Науковій практиці, що поєднує ці два види

мистецтва, властива творча природа й інноваційність, формування винахідливості та креативності мислення дитини, розвитку її знань, емоцій, почуттів. Саме тому підвищення рівня естетичного виховання особистості дитини залежатиме від формування в неї таких сфер: когнітивної (знання); мотиваційної (зацікавлене ставлення до мистецтва слова й мистецтва танцю); психофізичної (взаємозв'язок між внутрішнім і зовнішнім світом особистості й умінням передавати його у відповідних рухах); емоційної (емоційна насиченість духовних потреб й емоційне оцінювання зовнішнього та внутрішнього світу ліричного героя твору, формування емоційно-ціннісної шкали ставлення до навколишнього); активно-творчої (самовиявлення та самореалізація в процесі літературної/танцювальної творчості) (Котов, Плюхіна, 2022; Фріз, 2006).

Цьогоріч традиційна наукова практика ліцеїстів 7 класу поєднала у науковому і творчому пошуку хореографію та українську літературу, адже мистецтво слова й мистецтво танцю тісно пов'язані між собою. Такий симбіоз наук є цікавим як для педагогів, так і для учнів, бо уможливорює поглиблене опрацювання позапрограмового матеріалу, формує креативне та критичне мислення, естетику читання й руху, стимулює до наукового пошуку. Завдання наукової практики у поєднанні «література плюс хореографія» – диференційоване: учні, які претендують на оцінку 10 балів, уклали портфоліо українського хореографа чи танцюриста, а ліцеїсти, які прагнуть отримати максимальні 12 балів, об'єднувалися в мінігрупи й створюють мистецький проєкт – поетично-танцювальну композицію до запропонованого твору, репрезентуючи себе як режисери, балетмейстери, декламатори, артисти.

Посилила науковий стрижень дослідницької роботи співпраця із кафедрою хореографії психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, адже спілкування зі студентами й викладачами університету, проведений кафедрою майстер-клас, переконують у тому, що танець – це не лише мистецтво, а й наука, опанування азами якої допомагає і виконати завдання наукової практики, і відкрити двері в таємничий світ професії хореографа. (<https://www.facebook.com/groups/2392907357600545>)

Логічним продовженням попередніх наукових пошуків і роботою над підсумковим творчим проєктом була зустріч із науковим співробітником Полтавського краєзнавчого музею Катериною Штепою, адже робота над творчим проєктом передбачає врахування найдрібніших деталей літературно-музичної композиції як у сюжеті, так і в костюмі, декораціях, сценічній майстерності. У творчих пошуках юним науковцям допоміг етнографічно-історичний майстер-клас «Вінок – захисне коло з правіків». Інтелектуальна атмосфера Полтавської обласної універсальної бібліотеки імені Івана Котляревського дозволила поринути в цікавий світ українського народного костюму, розібратися в регіональних нюансах національного одягу, звичаєвих особливостях спілкування молоді. Родзинкою заходу стало створення ляльки-мотанки травнички й фотосесія в українських строях. Такі форми й методи роботи над естетичним вихованням школярів підкреслюють, що наукові проєкти – це не лише серйозна копітка робота, а й естетичне задоволення (<https://www.facebook.com/groups/2392907357600545>).

Фінальний день наукової практики «Мистецтво танцю в мистецтві слова» для ліцеїстів перетворився на галаконцерт фестивалю творчих проєктів і мінінаукову конференцію захисту власних наукових робіт: діти інсценізували поезії, врахувавши все до найменших деталей: сюжети творів, костюми, сценічний реквізит, музичний супровід, пластику рухів, настрої аудиторії. Виступи юних акторів і доповідачів подарували естетичну насолоду, зачепили і розум, і серце, а підсумкова рефлексія показала наскільки змістовним і цікавим був цей тиждень для кожного: і для педагогів, і для учнів. Рефлексія у формі чаювання в дружньому колі й затишна атмосфера фестивалю творчих і наукових проєктів залишили приємний післясмак плідної роботи. (<https://www.facebook.com/groups/2392907357600545>)

Висновок. Отже, сутність художньо-естетичного виховання учнів засобами танцю й слова полягає у поєднанні інтелектуальної, наукової й танцювально-рухової активності дитини, у процесі якої набуваються та вдосконалюються як спеціальні хореографічні здібності (еластичність м'язів і суглобів, пластичність та краса рухів, виворітність ніг, легкість стрибків тощо), так і формуються вміння відтворювати, інтерпретувати, художні тексти, створювати різноманітні за видами та жанрами танцювальні твори. У процесі наукового оброблення й творчого переосмислення, їх представлення перед аудиторією ровесників у дітей формуються естетичні смаки, креативне й критичне мислення, естетичне ставлення до мистецтва, формується естетична культура, естетичне сприйняття світу, накопичуються художньо-естетичні знання.

Отже, логічним є висновок, що система нетрадиційних підходів до організації навчально-пізнавальної діяльності є оптимальною формою комплексного впровадження системи шляхів і методів та педагогічних умов підвищення ефективності естетичного виховання. Узагальнене – це не лише теоретично обґрунтованим припущення, а й апробований під час наукової практики педагогічний досвід.

Список використаних джерел

- Колногузенко, Б. М. (2008). *Хореографічне мистецтво*. Харків: ХДАК.
- Котов, В. Г., Плюхіна, Н. П. (2022). Естетичне виховання молодших школярів засобами хореографії. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 1 (349), 1, 175-184. Взято з [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1\(349\)-1-175-184](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1(349)-1-175-184)
- Кухар-Онишко, О. С., Ситченко, А. Л. (Уклад.). (1991). *Вивчення художнього образу в школі: метод. реком.* Миколаїв: К: РОВО «Укрвузполіграф».
- Кучерук, О., Вигівська, Г. *Елементи інтеграції мистецтв у процесі вивчення літератури*. Взято з <https://studentam.net.ua/content/view/8620/97/> (дата звернення: 09.08.2023 р.)
- Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів*: лист МОН № 1/9-61 від 06.02.08 року. Взято з https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617/ (дата звернення: 01.06.2023 р.)
- Порядок проведення навчальної та наукової практики в Науковому ліцеї №3 Полтавської міської ради*. Взято з https://scientific-lyceum3.com.ua/Home/Info_Page/54 (дата звернення: 09.08.2023 р.)
- Фріз, П. (2006). *Теорія і методика хореографічної роботи з дітьми: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Хореографія»*. Дрогобич: ДДПУ.

References

- Friz, P. (2006). *Teoriia i metodyka khoreohrafichnoi roboty z ditmy [Theory and technique of choreographic work with children]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Khoreohrafiia»*. Drohobych: DDPU [in Ukrainian].
- Kolnohuzenko, B. M. (2008). *Khoreohrafichne mystetstvo [Choreographic art]*. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].
- Kotov, V. H., & Pliukhina, N. P. (2022). Estetychne vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy khoreohrafii [Aesthetic education of younger schoolchildren by means of choreography]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky [Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University. Pedagogical sciences]*, 1 (349), 1, 175-184. Retrieved from [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1\(349\)-1-175-184](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2022-1(349)-1-175-184) [in Ukrainian].
- Kucheruk, O., & Vyhivska, H. *Elementy intehtratsii mystetstv u protsesi vyvchennia literatury [Elements of arts integration in the process of studying literature]*. Retrieved from <https://studentam.net.ua/content/view/8620/97/> [in Ukrainian].
- Kukhar-Onyshko, O. S., & Sytchenko, A. L. (Comps.). (1991). *Vyvchennia khudozhnoho obrazu v shkoli [Studying the artistic image at school]: metod. rekom.* Mykolaiv: K: ROVO «Ukrvuzpolihraf» [in Ukrainian].
- Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu pid chas provedennia navchalnykh ekskursii ta navchalnoi praktyky uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Methodological recommendations on the organization of the educational process during educational excursions and educational practice of students of general educational institutions]: lyst MON № 1/9-61 vid 06.02.08 roku*. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617/ [in Ukrainian].
- Poriadok provedennia navchalnoi ta naukovoi praktyky v Naukovomu litsei №3 Poltavskoi miskoi rady [The procedure for educational and scientific practice in Scientific Lyceum No. 3 of the Poltava City Council]*. Retrieved from https://scientific-lyceum3.com.ua/Home/Info_Page/54 [in Ukrainian].

YAKYMENKO N., KARAPYSH S., MITINA T.

Naukovyj licej №3 Poltavskoyi miskoyi rady, Ukraine

ARTISTIC AND AESTHETIC TOOLS OF THE ART OF DANCE AND THE ART OF WORD AS A RESOURCE OF AESTHETIC EDUCATION OF SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF SCIENTIFIC PRACTICE

The authors of the article proposed an innovative way of aesthetic education for schoolchildren, which is carrying out scientific practice that combines literature and choreography. The advantages of using an activity approach in the formation of key competencies and end-to-end skills of a child, the application of theoretical knowledge from literature and choreography in practice, the formation of self-education skills, teamwork, successful integration into society and self-realization are highlighted. The authors emphasize that for the formation of an effective system of aesthetic education, it is necessary to use not only traditional approaches, but also to look for new ways of interaction between the teacher and the student.

It was concluded that the system of non-traditional approaches to the organization of educational and cognitive activities is the optimal form of comprehensive implementation of the system of ways and methods and pedagogical conditions for increasing the effectiveness of aesthetic education. Generalized is not only a theoretically justified assumption, but also pedagogical experience tested during scientific practice.

Key words: *aesthetic education, art project, scientific practice, reflection, artistic and aesthetic means, critical and analytical thinking.*

Стаття надійшла до редакції 13.09.2023 р.

НАШІ АВТОРИ

Алексеева Світлана Володимирівна, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України

Бабенко Ірина Василівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Бабенко Світлана Анатоліївна, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля

Барабаш Ольга Володимирівна, старший викладач Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Барбінова Алла Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Біда Олена Анатоліївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ

Бут Ірина Олександрівна, асистент Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Вакуленко Олександр Сергійович, здобувач освітнього ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Величко Руслана Миколаївна, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Гомля Людмила Миколаївна, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Горінчой Родіон Сергійович, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Грамастик Надія Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Григоренко Валерія Леонідівна, кандидат педагогічних наук, доцент Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Гриньова Марина Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Давидова Марина Олександрівна, доцент Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Дорохова Наталія Григорівна, начальник навчально-методичного відділу забезпечення якості освіти Полтавського державного медичного університету

Дудник Євген Ілліч, заслужений працівник культури України, заслужений артист естрадного мистецтва України, член Національної всеукраїнської музичної спілки, Асоціації діячів естрадного мистецтва України, директор Полтавської дитячої музичної школи № 1 ім. П. І. Майбороди, здобувач освітнього ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Дяченко Ірина Миколаївна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент Класичного приватного університету, м. Запоріжжя, Україна,

Дяченко Марія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор Класичного приватного університету, м. Запоріжжя, Україна

Дяченко-Богун Марина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Єрмаков Вячеслав Володимирович, кандидат географічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Єфімова Олена Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Жданова-Неділько Олена Григорівна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Льченко Олена Юрійвна, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Казакевич Олена Ігорівна, доктор філософії, викладач Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Каналс-Ботінес Мірея, викладач Університету Вік - Центрального університету Каталонії, Іспанія

Козут Ірина Вікторівна, кандидат психологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Карапиш Світлана Павлівна, доктор філософії, учитель вищої категорії, учитель-методист Наукового ліцею №3 Полтавської міської ради

Карапузова Ірина Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, голова комісії з питань якості освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кононенко Жанна Андріївна, кандидат економічних наук, доцент Полтавського університету економіки і торгівлі

Кононенко Ольга Миколаївна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Кононець Наталія Василівна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач аграрно-економічного відділення ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права Полтавського державного аграрного університету», доцент ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Кононова Оксана Володимирівна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Костиренко Тамара Олексіївна, спеціаліст відділу забезпечення якості освіти Полтавського державного медичного університету

Кушнерик Анастасія Романівна, вчитель початкових класів Запорізької гімназії № 5, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри дошкільної та початкової освіти Запорізького національного університету

Ланін Всеволод Вячеславович, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Легостаєва Тетяна Вікторівна, кандидат біологічних наук, доцент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Манченко Оксана Вікторівна, асистент Національного медичного університету імені О. О.Богомольця

Мартинець Лілія Асхатівна, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля

Мітіна Тетяна Євгеніївна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Москаленко Олександр Юрійович, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Неустроєва Гелена Олегівна, старший викладач Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Орловський Олексій Володимирович, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Орос Льдіко Імріївна, доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Охріменко Лідія Сергіївна, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Пивовар Ніна Михайлівна, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Пивоварська Ксенія Каринівна, кандидат філософських наук, старший викладач Полтавського університету економіки і торгівлі, науковий співробітник Навчально-наукового інституту лідерства

Півняк Андрій Юрійович, в.о. директора Комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради»

Піддячий Микола Іванович, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу STEM-освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України

Подкопай Євгенія Юріївна, концертмейстер Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Половинка Дар'я Сергіївна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Поляков Сергій Васильович, учитель Ліцею №32 «Європейський» Полтавської міської ради

Пономаренко Наталія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Рибалка Олена Яківна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Рожнова Тетяна Євгенівна, кандидат педагогічних наук, доцент, професор ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Україна, м. Київ

Рокотянська Вікторія Олексіївна, кандидат сільськогосподарських наук, асистент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Рудич Оксана Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Сагайдак Віталіна Романівна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Сарнавський Сергій Петрович, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сидоренко Вікторія Анатоліївна, старший викладач Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Сокіл Анна Андріївна, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Соснова Віталіна Валеріївна, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Срібна Юлія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Стефанюк Ольга Дмитрівна, кандидат економічних наук, доцент Полтавського університету економіки і торгівлі

Тимченко Галина Миколаївна, кандидат технічних наук, професор Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Титаренко Валентина Петрівна, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Ткаченко Андрій Володимирович, доктор педагогічних наук, професор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Фастівець Анна Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент Полтавського інституту бізнесу Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая»

Харченко Олена Вікторівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Хоменко Павло Віталійович, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету фізичного виховання та спорту Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Христян Євгенія Василівна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Чернявський Тарас Вікторович, здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Чичук Антоніна Петрівна, доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ

Чокаль Наталія Станіславівна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Шевченко Надія Олександрівна, доцент Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Шкура Тетяна Володимирівна, кандидат біологічних наук, доцент Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Якименко Наталія Олегівна, кандидат педагогічних наук, учитель вищої категорії, учитель-методист Наукового ліцею №3 Полтавської міської ради

Яланська Світлана Павлівна, доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ЗМІСТ

Алексєєва С.	Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії	5
Бабенко І.	Інтеграція правових і моральних аспектів при формуванні академічної доброчесності майбутнього менеджера освіти	10
Бабенко С.	Проблема управління кадрами у педагогічній теорії	14
Біда О. Орос І. Чичук А.	Використання інтерактивних технологій для формування у здобувачів вищої освіти культури професійного спілкування	20
Бут І.	Методи навчання фармацевтичної хімії майбутніх магістрів фармації в умовах аудиторно-дистанційної форми навчання	25
Вакуленко О.	Педагогічне проектування змісту технологічної освіти як наукова проблема	32
Гомля Л. Дяченко-Богун М. Шкура Т. Рокотянська В. Орловський О. Сагайдак В.	Якість підготовки фахівців освітньої програми «Середня освіта (Природничі науки)» в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка: проблеми та перспективи	39
Горінчой Р. Поляков С.	Педагогічні підходи до розвитку графічної культури учнів на уроках технологій	44
Грамадик Н.	Формування компетентності з біології майбутніх бакалаврів природничих наук: система конструктивних методологічних підходів	52
Григоренко В. Давидова М. Шевченко Н.	Вплив академічної доброчесності на практику наукової, освітньої та творчої діяльності здобувачів спеціальності дошкільна освіта	62
Гриньова М. Величко Р.	Практична реалізація технології кайдзен у формуванні дослідницької компетентності майбутніх керівників закладів загальної середньої освіти	68
Гриньова М. Ткаченко А.	Політико-ідеологічні домінанти А. Макаренка: повернення до дискусійної теми	75
Дорохова Н. Костиренко Т.	Академічна мобільність науково-педагогічних працівників як засіб забезпечення якості освітніх програм	83
Дудник Є.	Вплив музичного мистецтва на емоційний світ людини та суспільство	88
Дяченко М. Рожнова Т. Дяченко І. Кушнерик А.	Проблема медіаосвіти та медіаграмотності як освітнього компонента професійно-творчого розвитку майбутніх педагогів	95

Дяченко-Богун М. Гомля Л. Шкура Т. Рокотянська В. Орловський О.	Міждисциплінарність як інноваційний підхід при викладанні природничих наук	100
Дяченко-Богун М. Кононенко О.	Історико-теоретичні аспекти становлення науки «Соціальна екологія» та її практичне значення в підготовці студентів у вищому навчальному закладі	107
Дяченко-Богун М. Соснова В.	Вивчення дисципліни «Нормування антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище» як основа підготовки студентів напряму 101 Екологія	112
Єрмаков В. Сарнавський С.	Формування географічних компетентностей учнів при вивченні вод суходолу	118
Єфімова О. Барабаш О. Подкопай Є. Сидоренко В.	Проблеми вивчення хореографічних дисциплін в умовах дистанційного навчання	124
Казакевич О.	Лінгвістична підготовка майбутніх маркетологів засобами кейс-технології	128
Карапузова І. Жданова-Неділько О.	Актуальні проблеми здійснення моніторингових заходів з якості освіти в педагогічному університеті	132
Кононець Н. Кононенко Ж.	Ресурсно-орієнтована методика вивчення глобальних економічних рейтингів у системі підготовки майбутніх фахівців з бізнес-економіки	138
Кононова О. Пивовар Н.	AI як новітній фактор впливу на якість управлінських рішень	147
Ланін В. Ільченко О.	Просвітницько-благодійна і місіонерська діяльність Іоанна Максимовича (1711-1715 РР.)	153
Легостаєва Т. Христян Є. Чокаль Н.	Застосування інтерактивних методів навчання на уроках біології як засіб підвищення успішності учнів	156
Манченко О.	Досвід використання дистанційної платформи Likar_nmu у навчанні стандартизації лікарських засобів майбутніх фармацевтів	161
Мартинець Л.	Методологічні підходи до управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів	167
Москаленко О.	Цифрова візуалізація навчального контенту у процесі формування цифрової компетентності майбутніх учителів математики	174
Пивоварська К. Стефанюк О.	Центр освіти дорослих як середовище особистісного й професійного розвитку (за результатами роботи центру освіти дорослих м. Полтава у 2021 році)	181

Піддячий М.	Теоретико-методичні засади проектування і реалізації STEM-освіти	188
Половинка Д. Дяченко-Богун М.	Реалізація ідей А.С. Макаренка у розробці стратегії інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу	193
Рибалка О. Яланська С.	Забезпечення психічного здоров'я особистості в умовах кризи	199
Рудич О. Канальс-Ботінес М. Когут І.	Соціальний документальний фільм про війну як інструмент глобальних змін	204
Сокіл А. Кононець Н.	Пошуково-дослідницька робота студентів-юристів в умовах змішаного навчання	208
Срібна Ю. Охріменко Л.	Історичний розвиток українського костюма і його регіональні особливості	215
Тимченко Г. Неустроева Г. Пономаренко Н.	Формування мотивації у слухачів при вивченні математики англійською мовою	220
Титаренко В. Чернявський Т.	Науково-методичні аспекти вивчення графічних культури та дизайну майбутніми вчителями технологічної освіти	228
Харченко О. Барбінова А. Півняк А.	Управління організацією освітнього процесу комунального закладу «Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді Полтавської обласної ради» в умовах воєнного стану	233
Хоменко П. Фастівець А.	Нормативно-правове забезпечення природничо-наукової підготовки фахівця фізичної терапії та ерготерапії на професійно-адаптивному етапі	238
Якименко Н. Карапиш С. Мітіна Т.	Художньо-естетичні засоби мистецтва танцю й мистецтва слова як ресурс естетичного виховання школярів у процесі наукової практики	244

CONTENTS

Aliexsieieva S.	Didactic algorithm for developing an individual educational trajectory	5
Babenko I.	Integration of legal and moral aspects in the formation of the academic integrity of the future manager of education	10
Babenko S.	The problem of personnel management in pedagogical theory	14
Bida O. Oros I. Chychuk A.	Use of interactive technologies for the formation of a culture of professional communication in higher education acquires	20
But I.	Methods of teaching pharmaceutical chemistry to future masters of pharmacy in the setting of classroom and distance learning	25
Vakulenko O.	Pedagogical design of the content of technology education as a scientific problem	32
Homlia L. Diachenko-Bohun M. Shkura T. Rokotianska V. Orlovskiyi O. Sahaidak V.	Quality of training of specialists of the "Secondary education (Natural sciences)" educational program at the Poltava National Pedagogical University named by V. G. Korolenko: problems and perspectives	39
Horinchoi R. Polyakov S.	Pedagogical approaches to the development of graphic culture of 8-9 grade students in technology lessons	44
Gramatyk N.	Formation of biology competence of future bachelor of natural sciences: a system of constructive methodological approaches	52
Hryhorenko V. Davydova M. Shevchenko N.	The influence of academic integrity on the practice of scientific, educational and creative activities of preschool education specialists	62
Grynova M. Velychko R.	Practical implementation of kaizen technology in the formation of research competence of future managers of general secondary education institutions	68
Grynova M. Tkachenko A.	Political and ideological dominants of A. Makarenko: return to the discussion topic	75
Dorokhova N. Kostyrenko T.	Academic mobility of scientific and teaching employees as a means of ensuring the quality of educational programs	83
Dudnyk Ye.	The impact of musical art on the emotional world of a person and society	88
Diachenko M. Rozhnova T. Diachenko I. Kushneryk A.	The problem of media education and media literacy as an educational component of the professional and creative development of future teachers	95

Diachenko-Bohun M. Homlia L. Shkura T. Rokotianska V. Orlovskiy O.	Interdisciplinarity as an innovative approach to teaching natural sciences	100
Diachenko-Bohun M., Kononenko O.	Historical and theoretical aspects of the establishment of science "Social ecology" and its practical significance in the training of students in a higher educational institution	107
Diachenko-Bohun M. Sosnova V.	Study of the discipline "Normation of anthropogenic load on the natural environment" as the basis of training students for Ecology 101	112
Yermakov V. Sarnavsky S.	Formation of geographic competencies of students in the study of land water	118
Yefimova O. Barabash O. Podkopai Y. Sydorenko V. Kazakevych O.	Problems of studying choreographic disciplines in the conditions of distance education	124
Karapuzova I., Zhdanova-Nedilko O.	Linguistic training of future marketologists by the means of case-technology	128
Kononets N. Kononenko Zh.	Current problems of implementation of monitoring measures on the quality of education in a teaching university	132
Kononova O. Pyvovar N.	Resource-oriented methodology of studying global economic ratings in the training system of future specialists in business economics	138
Kononova O. Pyvovar N.	AI as the newest factor of influence on the quality of management decisions	147
Lanin V. Ilchenko O.	Educational, charity and missionary activities of Ioann Maxymovych (1711-1715)	153
Legostayeva T. Khrystian Y. Chokal N.	Application of interactive teaching methods in biology lessons as a means of improving student achievement	156
Manchenko O.	Experience of using the likar_nmu distance platform in teaching standardisation of medicines to future pharmacists	161
Martynec L.	Methodological approaches to management of the educational environment of the professional development of teachers	167
Moskalenko O.	Digital visualization of educational content in the process of forming digital competence of future mathematics teachers	174
Pyvovarska K. Stefaniuk O.	The adult education center as an environment for personal and professional development (according to the results of the work of the Poltava adult education center in 2021)	181
Piddiachyi M.	Theoretical and methodological foundations of designing and implementing STEM education	188

Polovynka D. Dyachenko-Bogun M.	Implementation of ideas A.S. Macarenka in the development of innovative strategy development of general education educational institution	193
Rybalka O. Yalanska S.	Ensuring personal mental health in crisis conditions	199
Rudych O. Canals-Botines M.	War-focused social documentary as a tool for global change	204
Kohut I. Sokil A. Kononets N.	Research work of law students in conditions of blended learning	208
Sribna Yu. Okhrimenko L.	Historical development of the ukrainian costume and its regional features	215
Timchenko G. Neustroieva G. Ponomarenko N.	Developsng students' motivation in learning mathematics in english	220
Tytarenko V. Cherniavskiy T.	Scientific and methodological aspects of study graphic culture and design by future teachers of technological education	228
Kharchenko O. Barbinova A. Pivnyak A.	Management of the educational process organization municipal institution "Poltava regional center of national patriotic education, tourism and local history of students of Poltava regional council" under martial law	233
Khomenko P. Fastivets A.	Regulatory and legal support of the natural and scientific training of physical therapy and ergotherapy specialists at the professional and adaptive stage	238
Yakymenko N. Karapysh S. Mitina T.	Artistic and aesthetic tools of the art of dance and the art of word as a resource of aesthetic education of school students in the process of scientific practice	244